DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14213

Mel′nyt͡sia Memorial Book

Melnitsah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:

Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Melnitsah : pelekh Vohlin, Ukra'inah : sefer hantsaḥah, 'edut ve-zikaron li-kehilat Melnitsah / ha-'orekh, Yehoshu'a Li'or ; ha-ma'arekhet, Tsipi Noiman-Avnon, Yiśra'el Volk, Shemu'el Raiter.
IMPRINT	880-02 Tel-Aviv : Yots'e Melnitsah be-Yiśra'el uva-tefutsot, 1994.
DESCRIPT	276, 78 p. : ill. (some col.), ports., maps ; 29 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Mel'nyt͡si͡a.
	Mel'nyt͡si͡a (Ukraine) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Mel'nyt͡si͡a.
ADD'L NAME	Lior, Joshua.
ADD'L TITLE	Melnitza

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING

PRINTED IN THE U.S.A.

מלניצה

פלך ווהלין - אוקראינה

ספר הנצחה, עדות וזכרון לקהילת מלניצה

העורך: יהושע ליאור

המערכת: ציפי נוימן-אבנון, ישראל וולק, שמואל רייטר

בהוצאת יוצאי מלניצה בישראל ובתפוצות

תל-אביב, התשנ"ד - 1994

כתובת המערכת:
יהושע ליאור
רח' נמירובר 12
תל-אביב 69713
טל: 03-6472324

נדפס בטליגרף טל: 5700336

יבואו על התודה והברכה על תרומתם ופעילותם בהוצאת הספר להנצחת קהילתנו:

צויבל יצחק	מונטריאול, קנדה
ליטוואר יהודה	בואנוס איירס, ארגנטינה
קנובל אברהם	סאן פאולו, בראזיל
זרוצקי ישעיהו ורווה	ניו יורק, ארצות הברית
כהן אמה	הרטפורד, ארצות הברית
כהן מוללי ל.	ניו יורק, ארצות הברית
צויבל שעיה	ניו יורק, ארצות הברית
אברבוך מרדכי	חולון, ישראל

תוכן העניינים

בשער הספר - העורך 9
פארוואָרט - פון רעדאַקטאָר 12
בשולי הגוילים החרוכים - ציפי נוימן-אבנון 15

הנצחה:
יזכור 17
מכל העמים - נתן אלתרמן 18
רשימת קדושי מלניצה שניספו בשואה 21
מסדרת מסרים - יהודית קוץ 31
קיינמאל נישט פארגעסן - דוד ספארד 32
מפת ווהלין 33

פרקי עדות וזכרון:
דברי ימי מלניצה היהודית - יהושע ליאור 35
מלניצה - בצלאל בללר 53
אפיזודות (זכרונות) - פייבול בללר 65
מלניצה בשנים האחרונות - מ. לאנדא 67
מפה 68
מלניצה - מנחם שמש 70
מלניצה היהודית בין שתי מלחמות העולם - ישראל וולק 71
שטעטעלעך וואלינער - דוד ספארד 80
מכורתי - שמואל ריטר 83
צבי מערסיק - מתוך ספרו של מלך ניישטאדט 86
מכתבי וילנה 87
החלוץ - דוד גיבל 96
בית״ר - ניסן ריטר 101
איך עליתי ארצה - מנחם רייטר 104
על העיירה ואנשיה - דוד גיבל 108
זכרונות - הניה שטיין 115
מתולדות חיי - לאה צביק 119

בימי השואה והמרי:

נדר - אברהם שלונסקי	122
בין לחווא למלניצה - יהושע ליאור	123
מסדרת מסרים - יהודית קוץ	133
מלניצה ע״י קובל - ירחמיאל צוויק	134
ככלות הכל (שיר) - יצחק קצנלסון	136
בעקבות הדמים של המרצחים - לאה רוג	138
ילדה בלא ילדות - זלדה בללר-ליאור	143
יידל מיטן פידל (שיר) - דוד ספארד	150
מזכרונותי בימי השואה - חנה בוגין	151
בנתיבות הבריחה וההצלה - סימה שפירר	156

לזכר יקירינו:

לעילוי נשמות הנפטרים	163
גיבר זליג	164
הופמן משה ואסתר	165
וולק דוד	167
וינר אשר	168
זכאי קלמן	170
לינובר-כץ לאה	172
נוימן אלקנה	180
סמורז׳יק ברוך	184
פוגל - המשפחה	185
פורמן ירחמיאל, רייטר זליג	186
פערגאמען-כצמן סוניה	187
פרידקובסקי-גרמן מרים	190
קהת-קוס שלום	192
שטרן יהושע	196
שטרן משה	197
שי דוד	200
שמש מנחם	201

לסגירת המעגל:

מפת מלניצה	204
על מלניצה שאיננה - וולק	206
רשימת בתי המגורים של המשפחות	207
הביקור במלניצה - ריטר	211
יוצאי מלניצה בישראל - תמונות	214

אינהאלט

לעבן און אומקום	
השיר יד ושם	220
בצלאל באלער	221
פייוול באלער	239
מעליצע אין די לעצטע יארן - מ. לאנדא	242
צבי מערסיק	243
זכרונות - פון יידשן לעבן אין מעלניצע - שעיה צוויבל	245
פאר אייער הייליקן זכרון - דוד ספארד	249
אין די וואהלינער וועלדער - יהודה ליטוואר	250
מיעלניצע (גבית עדות)	256
קאפיע פון גבית עדות נר. 299	259
ווידערשטאנד - דוד ספארד	260
זיי וואכזאם, מיין ברודער - דוד ספארד	262
אין אנדענק פון מיין משפחה - אברהם קנאבל	263
טוני קאס	*265*
דוד ספארד	267

בשער הספר

חמישים ושתיים שנים עברו מאז עלה הכורת על הקהילה היהודית במלניצה, שהוכחדה בידי האוקראינים המקומיים ובעלי בריתם, אדוניהם הנאצים-הגרמנים.

בקבר האחים של יהודי העיירה, הנמצא בקירבת בית המטבחיים העירוני, קבורים ב-1200 - (אלף ומאתיים) מיהודי מלניצה והסביבה, שנרצחו ביום כ"א באלול תש"ב - 3.9.1942. מעל אלף מיהודי העיירה, שנרצחו קודם לכן מיום הכיבוש הנאצי של העיירה ביוני 1941, מקום קבורתם לא נודע.

המרצחים גזלו מהשרידים הבודדים מבני העיירה, ומאלה שעלו ארצה בטרם השואה, את האפשרות לעלות לקבר אבות ואמהות, אחים ואחיות, לבוא ולהשתטח על קברי יקיריהם כמנהג בני אנוש ויהודים.

באין לנו היכולת לפקוד את קברי יקירינו היצבנו לעצמנו את המשימה הכבדה והמכובדת להנציח את קהילת מלניצה בצורה נאותה על-ידי הקמת גל-עד לזכרם, בצורת ספר זכרון כיאה לעם הספר.

לא נעלם מאיתנו הדבר - מאלה שטיפחו את רעיון ההנצחה בספר, כי אין בכך לבטא את גודל הכאב והיגון על פרטיו. אין בכוח אנוש לתאר לעומקה את הטרגדיה האיומה, שהתחוללה בימי דורנו בגולה הדוויה.

הספר לא מתיימר לשמש כספר היסטוריה, הוא בעיקרו ספר זכרון ותעוד לישוב יהודי דינמי, חי, תוסס ומלא חיים, שהיה ואיננו עוד.
המטרה, שהיצבנו לפנינו, היתה להחיות את העבר ולרשום זכרון לדורות: תקופות ומאורעות מחיי העיירה ויהודיה; להנציח את הדמויות, שחיו ופעלו בעיירה ולהעלותן מאלמוניותן; לשפוך אור על המאבק לקיום הלאומי, על הווי החיים הציבוריים, החברתיים, הרוחניים, הדתיים והכלכליים, ולהעלות מתהום הנשייה חומר על חיי יהודי העיירה לכל שכבותיהם וגווניהם.

האיחור רב השנים, שחל בהוצאת הספר, צמצם מאוד את מקורות המידע. מספר מטובי בני העיירה, שחיו בארץ ויכלו להעשיר ולהעלות את רמתו של הספר, הלכו לעולמם בעשור השנים האחרון. עם הסתלקותם הלך לאיבוד חומר היסטורי רב ערך, בעל חשיבות רבה על העיירה, שאין לו תחליף.

מהספר "פנקס קאוועל" בעריכתו של בצלאל בללר, שיצא לאור בארגנטינה בשנת 1951, שאבנו חומר רב על חיי הקהילה במלניצה עד לגמר מלחמת העולם הראשונה.

העורך, יליד מלניצה, בנו של הסופר אהרון וואלף בללר (דער שרייבער), הקדיש בספרו פרק נכבד לחיי היהודים במלניצה. ביד אמן הוא השכיל לתאר ולספר לנו פרטים מדוייקים על העיירה ואנשיה. את מאמריו, שהם בעלי חשיבות היסטורית, תרגמתי מיידיש לעברית, והם נהיו לאבן ראש-פינה בספרנו.

מזכרונות וידיעות שליקטנו מפי יוצאי העיירה, שעזבו אותה לפני השואה, הצלחנו לבנות מסכת צנועה של קורות יהודי העיירה. כל אחד תרם, בהתאם לכשרונו וזכרונו דברים על חיי העיירה ותושביה. הגדיל

לעשות ישראל וולק, שלאחר יובל שנים הצליח רק לפי הזכרון לצייר מפה של העיירה וכל בתי היהודים בה. הוא הוסיף למפה רשימה של כל המשפחות היהודיות שגרו בעיירה. מובן מאליו, ששמות רבים נשתכחו מזכרונו, אולם דבר זה לא גורע מהמאמץ הרב שהשקיע ומערכם של המפה והרשימה.

ההנצחה של קדושי עיירתנו - רשימת הנספים בשואה, שלה הוקדשו העמודים הראשונים בספר, נערכה אף היא לפי הזכרון של ישראל וולק. עשינו כמיטב כוחותינו לכלול ברשימה את שמות כל הנספים: גברים, נשים וילדים. לדאבוננו, לא הצלחנו להיזכר בשמות רבים ולקבל מידע על כולם.

המאמרים ופרקי הזכרונות לא נכתבו על-ידי אנשים בעלי מקצוע שהכתיבה מלאכתם. מגמתנו לא היתה להוציא יצירה ספרותית אמנותית. גדולת הספר בכך שלכל אחד ניתנה האפשרות לספר ולמסור את הדברים כפי שהוא ראה וחווה אותם ולהתבטא כפי יכולתו.

מקום מרכזי בספר הוקדש לתקופת השואה: לדברי הזכרונות מלאי הבלהות וההשמדה מפי הניצולים הבודדים, מגילות שנרשמו על-ידי עדי הזוועה שעברו את מאורעות הדמים על בשרם, פרקים המספרים על ימי האימה ועל הטבח, שביצעו המרצחים הגרמנים והאוקראינים ביהודי העיירה.

הבאתי בספר פרקי עדות, שמצאתי בארכיון "יד ושם" בירושלים, שנכתבו ונמסרו מפי ניצולים מיד לאחר השחרור מהכיבוש הנאצי: עדותה של זלדה בללר שנמסרה בעיר לודז' ביולי 1945 ל"מכון היהודי ההיסטורי" בורשה בפולין ועדותו של ירחמיאל צוויק, שנמסרה בעיר היידנהיים - גרמניה ביוני 1947 ל"וועדה ההיסטורית של שארית הפליטה" במינכן - גרמניה.

העדויות האלה הושלמו ואומתו בעדות שגביתי באוגוסט 1991 בפגישתנו בקייב, מפי לילי רוג (אחותה של טויבע רוג), החיה כיום בעיר לוצק שבאוקראינה, ומפי יהודה ליטוואר החי בארגנטינה וביקר לאחרונה בישראל.

הקפדתי על כך שהדברים שפורסמו בספר בנושא שואת יהודי מלניצה, יהיו תואמים את האמת ההיסטורית, ולא יהיו ביניהֶם סתירות וניגודים.

בזמן ביקורי באוקראינה הובאו לתשומת לבי הדברים הבאים:

1. בשנת 1944 לאחר שחרור מחוז קובל מהכיבוש הגרמני, פעלה במחוז "ועדה ממשלתית סובייטית לחקר פשעי הנאצים".
2. במאי 1974 התנהל משפט בעיירה הולוב, שעל-יד מלניצה, לארבעה אוקראינים מתושבי המקום, ששירתו במשטרה הגרמנית והשתתפו ברצח יהודי מלניצה וקובל.
   על סמך המידע שקיבלתי פניתי לארכיון הממלכתי של גליל ווהלין בלוצק וביקשתי שישלחו לי העתק מהחומר, שנמצא אצלם, על רצח יהודי מלניצה.

במכתב התשובה שקיבלתי מהארכיון הממלכתי של ווהלין מהעיר לוצק מיום 23 באפריל 1993, הם מתעלמים מהרצח של היהודים, ואינם מזכירים כלל שבעיירה מלניצה חיו והושמדו יהודים. המכתב ותרגומו לעברית מופיעים בספרנו.

נענינו למשאלתם של יוצאי מלניצה בפזורה היהודית, שאינם שולטים בלשון העברית, ופרסמנו חלק מהספר ביידיש, מתוך העיקרון שמה שנכתב יידיש נדפס בשפת המקור.

שפת היידיש היתה שפת האם היום-יומית של יהודי מלניצה, בה דיברו בבית, ברחוב, ב"חדר", בבתי-הכנסת ובתנועות הנוער. ביידיש דיברו יהודי מלניצה עד נשמת אפם האחרונה, בשעה שנרצחו ליד הבורות שבגאי ההריגה.
העדויות של ניצולי השואה נכתבו אף הן ביידיש. את החומר והעדויות שקיבלתי ברוסית ובאוקראינית תרגמתי לעברית.

פרסמנו כמה מאמרים בתרגום לאנגלית, בכדי שצאצאי יוצאי מלניצה בארצות-הברית ובארצות הדוברות אנגלית האחרות, יוכלו לקרוא ולדעת על "שורשיהם" ועל כור מחצבתם של הורי אבותיהם בו הם נולדו וחיו, ועל גורל קרוביהם ובני משפחתם, שניספו בתקופת השואה.

עם חתימת הספר היצבנו מצבה לקהילת מלניצה המפוארת. ישמש הספר נר זכרון, נר תמיד לאנשים שלא זכו לבוא לקבר ישראל. יעמיק הספר בקרבנו את האהבה לדורות יהודים, שנאבקו על קיומם, ישריש הספר אהבה בלב הבנים למורשת האבות.
הספר צריך להימצא בבית כל אחד מבני העיירה ובבית ילדיהם ונכדיהם, כי בו גנוזות מגילות מתולדות העיירה ונשמות יהודיה.

תודה רבה לכל אלה אשר כתבו מזכרונותיהם, הנציחו את קרוביהם ויקיריהם וצרפו תמונות לספר.

יעמדו כולם על התודה והברכה.

יהושע ליאור

פארוואָרט

צוויי און פופציק יאָר זענען אַוועק זינט דער פאַרניכטונג פון דער יידישער קהילה פונעם שטעטל מעלניצע. זי איז געוועזן אומגעבראַכט מיט די הענט פון די אַרטיקע אוקראַינער רוצחים-נאַציאָנאַליסטן און זייערע בעלי-ביתים - די דייטשע פאַשיסטן.

אין אַ ברודער-קבר, וואָס געפינט זיך ניט ווייט פונעם שעכט-הויז, ליגן טויזנט צוויי הונדערט יידן פון מעלניצע און אומגעגנט וואָס זענען געוועזן אומגעבראַכט אין טאָג כא׳ אלול תש׳ב - דעם 3/9/1942. כמעט טויזנט יידן וועלכע זענען דערמאָרדעט געוועזן נאָך פריער, אין די ערשטע טעג פון דער דייטשער אָקופּאַציע סוף יוני 1941. דער פּלאַץ פון זייער קבר איז ביז היינטיקן טאָג אומבאַוווּסט.

ביי די געציילטע געראַטעוועטע מעלניצער יידן, און ביי די וואָס זענען עולה געוועזן קיין ארץ ישראל אַלעס חלוצים נאָך פאַר דער מלחמה, האָבן די מערדער אַפּגענומען דאָס רעכט אַרויפצוגיין אויפן קבר-אבות און אויסגיסן זייערע ביטערע הערצער אויף די קברים פון זייערע באַליבטע: טאַטעס און מאַמעס, ברידער און שוועסטער, דאָס וואָס איז אַנגענומען ביי יעדן איינעם מענטש, ביי יעדן איינעם פאָלק און באַזונדער ביי די יידן.

אַזוי ווי מיר האָבן נישט קיים מעגלעכקייט צו באַזוכן דעם ברידער קבר און די אומבאַוווּסטע קברים פון אונדזערע טייערע קדושים האָבן מיר באַשלאָסן צו פאַראייביקן דעם אָנדענק פון די מעלניצער יידן אין אַ באַכבודיקן אופן, מיר שטעלן זיי אונדזער מצבה דורך אַ יזכור-בוך, ווי עס פּאַסט פאַרן פאָלק פונעם ספר - עם הספר.

פאַר אונדז, פאַר דער גרופּע מעלניצער יידן וואָס האָט אויף זיך אַרויפגעלייגט דעם שווערן עול אויף צו פאַרעפנטלעכן דעם דאָזיקן יזכור-בוך, איז גאַנץ קלאָר אַז עס איז כמעט אוממעגלעך אויסצודריקן שריפטלעך די גרויס פונעם צאַרן אויף זיינע פּרטים. עס איז אוממעגלעך צו באַשרייבן אין דער טיף די שוידערלעכע טראַגעדיע, וואָס האָט אויסגעוואָרצלט אין גלות אונדזער גאַנצן דור.

◆

דער דאָזיקער בוך שטעלט ניט פאַר זיך אַ ציל צו זיין אַ היסטאָרישע און וויסנשאַפטלעכע אויספאָרשונג, ער דאַרף נאָר דינען אַלס אַ דאָקומענטאַלער אָנדענק-בוך דעם אַ מאָל דינאַמישן יידישן ישוב, פול מיט לעבן, וואָס איז געוועזן און איז מער נישטאָ.

אונדזער הויפּטציל איז צו מאַכן אַ פּרווו אויפצולעבן די פאַרגאַנגענהייט, צו באַשרייבן פאַר די קינפטיקע דורות די צייט און די פּאַסירונגען פונעם יידישן לעבן אין אונדזער שטעטל. מיט דעם בוך פאַראייביקן מיר דעם אָנדענק פון די מענטשן וואָס זענען געוועזן טעטיק אינעם שטעטל, מיר ברענגען זיי אַרויף פון דער פינצטערניש כדי צו באַלייכטן דעם קאַמף פאַר אונדזער נאַציאָנאַלער עקזיסטענץ, פאַר אונדזער גייסטלעכן, רעליגיעזן, עקאָנאָמישן און געזעלשאַפטלעכן לעבן. מיר הייבן אויף פונעם היסטאָרישן תהום די מאַטעריאַלן פון אַלע געביטן, קרייזן, אין אַלע זייערע פאַרבן און אויסנאַם.

די אויסגאַבע פון בוך האָט פאַרשפּעטיקט אויף אַ סך יאָרן, און די דאָזיקע פאַרשפּעטיקונג האָט שטאַרק פאַרקלענערט די צאָל קוואַלן פון די אינפאָרמאַטאָרן: איינצלנע פון די בעסטע אונדזערע לאַנדסלייט, וועלכע האָבן געלעבט אין ישראל, די פּערזענלעכקייטן וואָס האָבן געקענט רייכער מאַכן און העכערן דעם ניוואָ פונעם בוך, זענען זיי ליידער נפטר געוואָרן אין די לעצטע צען יאָר. מיט זייער אַוועקגיין פון אונדז איז פאַרלאָרנגעגאַנגען אַ גרויסער און ווערטפולער היסטאָרישער מאַטעריאַל וועגן דער שטעטל, אַ מאַטעריאַל, וואָס וועט קיין מאָל ניט האָבן אַ קאָמפּענסאַציע.

פונעם בוך „פּנקס קאָוועל״ וואָס איז דערשיינען אין יידיש אין אַרגענטינע אינעם יאָר 1951 אונטער

רעדאקציע פון בצלאל בללער, האבן מיר געשעפּט א סך מאטעריאלן וועגן דעם לעבן פון דער מעלניצער קהילה פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה. בצלאל איז געבוירן געווארן אין מעלניצע און איז געווען דעם שרייבער אהרון וואלף בללערס א זון. אין "פנקס קאוועל" האט בצלאל בללער ארייַנגעבראכט א וויכטיקן פרק וועגן מעלניצע, אין א קינסלערישן פארם האט ער געשילדערט און דערציילט דייטלעכע פרטים וועגן דער שטעטל מעלניצע און אירע מענטשן. זיין ווערטפולער היסטארישער ארטיקל וועגן מעלניצע האב איך איבערגעזעצט פון יידיש אין העברעיש, דער דאזיקער ארטיקל האט אונדז געדינט אלס א גרונט-שטיין פאר אונדזער בוך.

פון די זכרונות פון אונדזערע לאנדסלייט, וועלכע האבן פארלאזט דאס שטעטל נאך פאר דער שואה, האבן מיר צוזאמענגעשטעלט א צנועדיקן בוך פון דער געשיכטע פון אונדזער שטעטל. יעדער איינער האט ארייַנגעבראכט אינעם בוך לויט זיינע פעיקייטן און זכרון. א באזונדער יושר כוח קומט אונדזערן בן-עיר ישראל וולק. אין אריבער פופציק יאר נאך דעם וואס ער האט פארלאזט דאס שטעטל האט זיך אים איינגעגעבן צונויפשטעלן און אויסצייכענען די מאפע פון מעלניצע מיט אלע יידישע הייזער. צו דער מאפע האט ער צוגעגעבן א רשימה פון אלע יידישע פאמיליעס וואס האבן געלעבט אינעם שטעטל פאר דעם קריג. א סך נעמען זענען פארגעסן געווארן, אבער דאס פארמינדערט ניט די ווירקלעכקייט פון דער מאפע און פון דער רשימה.

דער מארטיראלאג פון די מעלניצער קדושים, וואס זענען אומגעבראכט געווארן אין דער צייט פון דער שואה פארנעמט די ערשטע זייטן פונעם בוך און איז אויך צוזאמענגעשטעלט פון ישראל וולק. מיר האבן געטאן אלץ מעגלעכס כדי ארייַנצושרייבן אין דער טרויעריקער רשימה די נעמען פון אלע קדושים. ליידער עס האט זיך אונדז ניט איינגעגעבן צו דערמאנען א סך נעמען און צו באקומען פרטים וועגן אלעמען.

די אלע ארטיקלען פונעם "יזכור-בוך" זענען געשריבן געווארן דורך מענטשן וואס זענען ניט קיין מומחים און שרייבער. אונדזער ציל איז ניט געווען צו פארעפנטלעכן א ליטעראריש ווערק. די ווערט פונעם בוך באשטייט אין דעם, אז מיר האבן געגעבן א מעגלעכקייט יעדן איינעם, וואס האט נאר געוואלט, צו דערציילן שריפטלעך וועגן די געשעענישן און איבערלעבונגען וואס ער האט געזען און איבערגעלעבט, יעדער איינער לויט זיינע פעיקייטן.

דער צענטראלער פלאץ אינעם בוך איז געווידמעט דער תקופה פון דער שואה. דאס זענען שרעקלעכע זכרונות וועגן דער פארניכטונג פון א יידישן ישוב, דערציילונגען פון די על-פי נס ניצול געווארענע יידן, מגילות געשריבענע מיטן אייגענעם בלוט.

איך האב ארייַנגענומען אינעם בוך די מאטעריאלן וואס איך האב געפונען אין די ארכיוון פון "יד ושם" אין ירושלים. די עדות זענען פארשריבן געווארן גלייך נאך דער באפרייונג פון דער דייטשער אקופאציע.

די עדות פון זעלדע בללער, וואס זי האט געגעבן אין לאדזש, פוילן אין יולי 1945 פאר דער יידישער היסטארישער קאמיסיע" איןווארשע, פוילן.

די עדות פון ירחמיאל צוויק וואס זענען אויפגענומען געווארן אין D.P פליטים לאגער היידנהיים לעבן שטוטגארט אין דייטשלאנד, אין יאר 1947 פאר דער "היסטארישער קאמיסיע פון שארית הפליטה" אין דער שטאט מינכען.

די פון הויבן דערמאנטע עדות האב איך פארגרעסערט און פארגלייכט מיט אנדערע מאטעריאלן בעתן מיין באזוך אין אוקראינע, ווי אויך אין מעלניצע אין אויגוסט 1991. אין קיעוו האב איך זיך באגעגנט מיט לילי רוג, וואס ביז היינט צו טאג לעבט אין לוצק און מיט איר שוועסטער טויבע רוג וואס וווינט אין קיעוו. לילי רוג שטאמט פון מעלניצע און האט געלעבט דארטן ביזן לעצטן טאג פונעם יידישן קיום.

מיט יהודה ליטוואר פון ארגענטינע האב איך זיך געטראפן אין דעצעמבער 1993 בעתן זיין באזוך אין ישראל. איך האב געגעבן אכט אז אלץ וואס וועט אריין אין בוך וועגן דער שואה-תקופה אין מעלניצע זאל

זיין געשריבן נאר אמת, און קיין שום סתירות זאלן ניט אריין אין די מאטעריאלן פונעם בוך.

אין צייט פון מיין באזוך אין אוקראינע האט צוגעצויגן מיין אויפמערקזאמקייט די פאלגנדיקע פאקטן:

1. אין יאר 1944, גלייך נאך דער באפרייונג פון דער קאוועלער געגנט פון דער פאשיסטישער אקופאציע איז דארטן ארגאניזירט געווארן און געווען טעטיק א רעגירונגס-קאמיסיע אויף צו זאמלען און פארשן די נאצישע פארברעכן.

2. אין מאי 1974 איז אין שטעטל האלאב נעבן מעלניצע פארגעקומען א געריכט איבער פיר ארטיקע אוקראינער איינוווינערס וואס אין דער צייט פון דער דייטשער אקופאציע האבן געדינט אין דער פאליציי און האבן אנטייל גענומען אין די ליקווידירונג-אקציעס קעגן יידן אין מעלניצע און קאוועל.

לויט די צוויי פון הויבן דערמאנטע ידיעות האב איך זיך געווענדן צו דעם רעגירונגס-ארכיוו פון דער וואלינער געגנט און לוצק און געבעטן זיי זאלן מיר צושיקן די קאפיעס פון די אלע מאטעריאלן וואס זיי האבן דערהאלטן וועגן דעם מארד פון די מעלניצער יידן.

אין אן ענטפער פון לוצקער רעגירונגס-ארכיוו, דאטירט דעם 23טן אפריל 1993 מאכן זיי א פרווו צו פארשוויגן און איגנארירן דעם פאקט פון דער רציחה אויף יידן, זיי דערמאנען ניט אז אין דער צייט פון די נאצישע פארברעכן זענען געווען יידן אין שטעטל און מעהאט זיי דערמארדעט. די פאטאקאפיע פונעם דאזיקן בריוו ברענג איך אינעם בוך.

מיר האבן גענומען אין אכט די ביטע פון אונדזערע לאנדסלייט וואס וווינען אין אויסלאנד און קענען ניט העברעיש, דעריבער א טייל מאטעריאלן געבן מיר אין יידיש. אלע מאטעריאלן וואס זענען געווען געשריבן אין יידיש געבן מיר אין יידיש, א טייל פון די מאטעריאלן האבן מיר איבערגעזעצט אויף העברעיש. מיר ווילן אונטערשטרייכן אז יידיש איז געווען די טאג-טעגלעכע שפראך פון די מעלניצער יידן, יידיש איז געווען זייער מאמע-לשון. יידיש איז געווען די שפראך פון דער היים, פון דער גאס, פון דער שיל, פונעם "חדר" און פון די יוגנט-ארגאניזאציעס. אויף יידיש האבן זיי גערעדט ביז דער לעצטער מינוט, שטייענדיק ביי די גריבער פנים-על-פנים צו דעם טויט.

די עדות פון די ניצול געווארענע זענען געשריבן אין יידיש. די מאטעריאלן וואס איך האב געקראגן אין רוסיש און אוקראיניש האב איך איבערגעזעצט אויף העברעיש.

א טייל ארטיקלען האבן מיד איבערגעזעצט אויף ענגליש, כדי אונדזערע מעלניצער לאנדסלייט, וואס לעבן אין פאראייניקטע שטאטן און אנדערע ענגליש-שפראכיקע לענדער זאלן קענען זיי לייענען, זי זאלן ניט פארגעסן און תמיד געדענקן וועגן זייערע ווארצלען, וועגן דער געוועזענער היים פון זייערע עלטערן, וועגן זייערע משפחות און קרובים, וואס זענען אומגעקומען אין דער צייט פון דער שואה.

דער "יזכור-בוך" איז א מצבה דער יידישער קהילה אין מעלניצע. זאל דער בוך זיין א "נר תמיד" - א יזכור-ליכט פאר די אומשולדיקע קדושים וואס האבן ניט געהאט דעם זכות צו קומען צום קבר ישראל. זאל אייביק לעבן אין אונדזערע הערצער די ליבע צום דור יידן וואס האבן געקעמפט פאר זייער עקזיסטענץ. עס זאל זיך ציען דער גאלדענער פאדעם פון זיכרון
פון עלטערן צו קינדער.

דער "יזכור-בוך" דארף זיין אין יעדער שטוב פון מעלניצער לאנדסלייט, אין די דירות פון זייערע קינדער און אייניקלעך, ווייל אינעם דאזיקן בוך איז דאס לעבן פונעם געוועזענער שטעטל, די אייביקע נשמות פון די מעלניצער יידן.

מיר באדאנקען אלעמען וואס האבן צוגעשטעלט זייערע זכרונות, מיר באדאנקען אלע אונדזערע ליבע פריינד, וואס האבן צוגעשיקן בילדער פארן בוך.

זייט געבענטשט

יהושע ליאור

ציפי נוימן-אבנון

בשולי הגוילים החרוכים

כבת לניצולי השואה, קוניע ונחמה נוימן, וכמי שגדלה על סיפורים רבים מן העבר מצד שני הוריי, חשתי חובה מוסרית לקחת חלק פעיל בעריכת ספר זה להנצחה, ולו מזערית, של העולם שנכחד.

שעות רבות קראתי, תיקנתי ועיבדתי מעט את הרשימות שכתבתם, מתוך מגמה לשמור על האותנטיות של הכתיבה, המשקפת כה יפה את האנשים החמים שמאחורי המילים. אך יותר מכל ספגתי תוך כדי קריאה רשמים רבים ולמדתי להכיר דרך המילים את הווי העיירה על טיפוסיה השונים, צניעותה, פשטותה, שמחותיה הקטנות וצערה. דף אחר דף נרקמו לנגד עיני רחובות ואנשים, אירועים גדולים וגם קטנים, והדברים הלכו ונתחברו עם סיפורי הילדות ששמעתי מפי אבי על בני משפחתו, ידידיו וחוויות נעוריו.

עזרתם לי, ידידיי, לארוג מסכת מעט יותר צפופה, להדגיש צבעים, שהיו עד כה חיוורים ולחזק צלילים חלשים. במילים אחרות: כדור שני לניצולי השואה, טיפוסי מן הסתם, סייעתם לי להתחבר באסמכתות עבות יותר אל עולם, שנותקנו ממנו באכזריות, והוא נותר בסיפורים ובחלומות בלבד.

קראתי בחרדת-קודש את סיפורי תלאותיכם בתקופת השואה, דרכי הינצלות שונות ומשונות, וכמובן, סופם הטרגי של בני מלניצה - כחלק מהגורל האכזר שפקד את ששת מיליון היהודים.

מצאתי את עצמי בתוך הסיפורים הללו, ובכל פעם שהוזכר שם מוכר לי או קרוב אליי, נעתקה נשמתי. מעגלים נסגרו. אך לא רק סופים יש בספר הזה, אלא גם התחלות גדולות ונפלאות:

אין התרגשות והשתאות גדולות יותר מלשמוע ולקרוא עוד ועוד על צעירים בעלי-חלומות, שעזבו בית ומשפחה ועלו לארץ חדשה להגשים חלום ישן;
על פליטי השואה, שהשאירו את כל יקיריהם באדמת פולין השרופה והגיעו לארץ ישראל חרותי צלקות וזוועות, ולמרות הכל - הצליחו להתערות במדינה החדשה, להקים משפחות ולשקם את חייהם למען עצמם ולמען כל אלו שלא זכו לכך. בעשייה יומיומית צנועה, בעמל רב, בעקשנות, ביושר ובלב מרעיף אהבה הם בנו להם ולנו חיים חדשים.

שרידי אותה עיירה אהובה מלניצה, שנמחתה מן האדמה, לא נמוגו לריק.

יבואו על הברכה כל מי שנטלו חלק בכתיבת ספר יקר זה, ובמיוחד - יהושע ליאור, שהקדיש ימים ולילות למען מטרה זו. יהיה שכרו של הקורא בעצם היוודעותו לעבר שנעלם, אך גם בקבלת תעצומות נפש מקריאת הדברים.

וכפי שנאמר:

"עם שאינו יודע את עברו - ההווה שלו דל, ועתידו - לוט בערפל".

אָנָּא יְיָ מָלֵא רַחֲמִים, אֲשֶׁר בְּיָדְךָ נֶפֶשׁ כָּל חַי וְרוּחַ כָּל בְּשַׂר אִישׁ, יִהְיוּ לְרָצוֹן לְפָנֶיךָ תּוֹרָתֵנוּ וּתְפִלָּתֵנוּ בַּעֲבוּר נִשְׁמוֹתֵיהֶם שֶׁל מֵאוֹת מִיִּשְׂרָאֵל, זָקֵן וְנַעַר, אֲנָשִׁים נָשִׁים וָטַף, שֶׁנֶּהֶרְגוּ עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם, שֶׁנִּשְׁחֲטוּ וְשֶׁנֶּחְנְקוּ וְשֶׁנִּשְׂרְפוּ לְאֵפֶר, עַל יְדֵי הַגֶּרְמָנִים הַצּוֹרְרִים, יִמַּח שְׁמָם. וּבֵינֵיהֶם תִּינוֹקוֹת יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא טָעֲמוּ טַעַם חֵטְא, וְצַדִּיקֵי עוֹלָם, רַבָּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל קְהִילוֹתֵיהֶם, קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ, שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם, וְכֵן בַּעֲבוּר נִשְׁמוֹת קְרוֹבֵינוּ יְהוּדֵי הָעֲיָרָה מֶלְנִיצָה וְהַסְּבִיבָה שֶׁנִּרְצְחוּ עַל יְדֵי הָאוּקְרָאִינִים וּבַעֲלֵיהֶם הַנָּאצִים-הַגֶּרְמָנִים.

יִזְכְּרֵם אֱלֹהִים לְטוֹבָה עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם, וְיִנְקֹם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ. כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים, הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ, כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם, וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ. וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר, וְנִקֵּיתִי, דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי, וַיְיָ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן. וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר, לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם, יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ. תְּהִי נַפְשָׁם צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים. לְהַחֲיוֹתָם בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים עִם כָּל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים. וּשְׁלַח לָנוּ אֶת מְשִׁיחַ צִדְקֵנוּ לִפְדּוֹת אוֹתָנוּ מִגָּלוּתֵנוּ, וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ לְאַרְצֵנוּ, וְנִזְכֶּה לִגְאֻלָּה שְׁלֵמָה בִּמְהֵרָה, אָמֵן.

מכל העמים

בבכות ילדינו בצל גרדומים
את חמת העולם לא שמענו.
כי אתה בחרתנו מכל העמים,
אהבת אותנו ורצית בנו.

כי אתה בחרתנו מכל העמים
מנורווגים, מצ׳כים, מבריטים.
ובצעוד ילדינו אלי גרדומים
ילדים יהודים, ילדים חכמים,
הם יודעים כי דמם לא נחשב בדמים
הם קוראים רק לאם: אל תביטי.
ואוכל הגרזן בימים ובליל,
והאב הנוצרי הקדוש בעיר רום
לא יצא מהיכל עם צלמי הגואל
לעמוד יום אחד בפוגרום.

לעמוד יום אחד, יום אחד ויחידי,
במקום שעומד בו שנים כמו גדי
ילד קט,
אלמוני,
יהודי.

ורבה דאגה לתמונות ופסלים
ואוצרות-אמנות פן יופצצו.
אך אוצרות-אמנות של ראשי-עוללים
אל קירות וכבישים ירוצצו.

עיניהם מדברות: אל תביטי האם,
איך שורות ארוכות הונחנו.
חיילים ותיקים וידועים לשם,
רק קטנים-בקומה אנחנו.

עיניהם מדברות עוד דברים אחדים:
אלהי האבות, ידענו
שאתה בחרתנו מכל הילדים,
אהבת אותנו ורצית בנו:

שאתה בחרתנו מכל הילדים
להרג מול כסא כבודך.
ואתה את דמנו אוסף בכדים
כי אין לו אוסף מלבדך.

ואתה מריחו כמו ריח פרחים
ואתה מלקטו במטפחת,
ואתה תבקשו מידי הרוצחים
ומידי השותקים גם יחד.

נתן אלתרמן

אלה שמות אמהותינו ואבותינו, אחינו ואחיותינו, קרובינו ומכירינו, שניקטלו בכל אימי המוות וההרג, הרצח וההשמדה, שהמציאו הנאצים ועוזריהם האוקראינים.

תהא רשימה זו, מצבה קיבוצית לכל בני מלניצה והסביבה, שחיו, למדו, עבדו, פעלו ויצרו ובבת אחת עלה עליהם הכורת.

נזכור

תהיה נא הרשימה הזאת, גל-עד לקדושי מלניצה והסביבה, שניספו בשואה.

זאל זיין די רשימה א מצבה פאר די קדושים, פון מעלניצע און אומגעגנט,
וועלכע זאנען אומגעקומען אין דער שואה.

NIZKOR

(Let us remember)

These are the names of the households in our town which were destroyed in the Holocaust; these are the names of our mothers and fathers, our sisters and brothers, our relatives and friends, who suffered all the horrors of death, killing, murder and extermination invented by the Nazis and their Ukrainian henchmen.

May this list serve as a collective monument to all the sons and daughters of Melniza who lived, learned, worked and created, and then, all at once, were cut off.

* הרשימה נערכה לפי הזכרון ע"י ישראל וולק.

"אנו חיים כל עוד חיים הזוכרים אותנו"

א.

אזריאנער הרשל-בערל
אייזנברג ברוך
אייזנברג הניה
אייזנברג שרה-טויבה
אייזנברג ריסל-ריסע
אייזנברג מנשה
אייזנברג חיים-לייב
שני ילדים נוספים
אייזנברג מינדל
אייזנברג רייזל
אייזנברג מאטל
אייזנברג אברהם-משה
אייזנברג עלקא
אייזנברג שרה-טויבע
אייזנברג חנה
אייזנברג מלכה
אייזנברג רבקה
אייזנברג ביילה
אייזנברג אסתר
אייזנברג מנחם-מנדל
אייזנברג שפרינצה
אייזנברג יהושע-שיקע
אייזנברג סימה
אברהם (השמש)
אשתו של אברהם
הילדים של אברהם
אברהם יצחק (הסנדלר)
אשתו של אברהם יצחק
הילדים של אברהם יצחק
איטשע - יצחק (בונציס)
אשתו של איטשע
מרדכי-הירש הבן של איטשע
שייקה הבן של איטשע

ב.

באריש לייבוש
בטר ישראל
בטר קוקה
בטר שמואל
בייטש משה
בייטש - אשתו
בייטש - שתי בנות
ביינר חיים
ביינר יונה
ביינר - אשתו
ביינר - הילדים
ביינר יוחנן
ביינר - אשתו
ביינר - הילדים
ביינר יחיאל
ביינר חייקה
ביינר יענטע
ביינר מוני
ביינר דוד
ביינר יהושע
ביינר יוסף
האמא של יונה, מוני ויהושע
בינשטוק יצחק
בינשטוק רבקה
בינשטוק אהרון
בינשטוק אסתר
בינשטוק ז'ני
בינשטוק - בן
הדייר - הצלם של העיירה
בינשטוק משה
בינשטוק גיסיה
בינשטוק שמחה
ביק מניס
ביק - אשתו
ביק - הילדים
ביק מרים
ביק - שלושה ילדים
ביק שמואל (השמש)
ביק - אשתו
ביק - בנו
ביק - בתו
ביק חיים
ביק - אשתו
ביק רחל
ביק שמואל (החייט)
ביק - אשתו
ביק - הילדים
בלומנקרנץ ראובן-שמואל
בלומנקרנץ - אשתו
בלומנקרנץ לאה - הבת
ברל אוריאנר בעלה של לאה
חיסקה - הבת
בללר יצחק
בללר - אשתו
בללר משה
בללר - בן
בללר שלמה-חנוך (הענאך)
בללר חיה
בללר רייזל
בללר מללי
בללר משה
בללר אהרון-וואלף
ברטשיק (החייט)
ברטשיק - אשתו
ברטשיק - הילדים
בסיוק אברהם
בסיוק - אשתו לאה
בסיוק - הילדים
ברגמן אהרון
בני המשפחה

ג.

גיבר יצחק-וולף
גיבר - אשתו
גיבר אריה-לייב
גיבר חיים
גיבר בוניה
גיבל אשר
גיבל חיה
גיבל מונצי-מינדל
גיבל רייצי
גיבל פנחס-פיני
גיבל ווּבי
גיבל שלום
גיבל שלמה-שלימעלע
גיבל יעקב-יענקלע
גודמיצר נתן

גודמיצרביילה
גודמיצר שמעון
גודמיצר מטל
גוז אריה-לייב
גוז - אשתו
גוז מרדכי
גוז שלום
גוז חיה
גוז אידל-יהודה
גוז הירש-לייב
גוז אריה
גוז איטה
גוז מרדכי
גוז שלמה
גוז אברהם
גוז אהרון
גוז - אשתו של ישראל
גוז - הילדים
גוטמן יהודה-אידל
גוטמן חייקה
גוטמן יעקב
גוטמן שלמה
גוטמן משה
גוטמן - אשתו
גולדברג דב-ברל
גולדברג ברכה
גולדברג ראובן
גולדברג דובה
גולדברג ישראל
גולדברג דוד
גולדברג מרדכי
גולדברג - אשתו
גולדברג - הילדים
גיטל לבית גולדברג
בעלה והילדים
מינדל לבית גולדברג
אסתר לבית גולדברג בעלה והילדים
גולדברג יעקב-שו״ב
גולדברג - אשתו
גולדנר ניסן
גולדנר חיניה
גולדנר ראובן
גורנשפיץ - האב

גורנשפיץ ז׳ני
גורנשפיץ - הילדים
גייר קלמן
גייר סוניה
גלוז ישראל - אשתו וילדיהם
גלוז בתיה
גלוז יצחק
גלוז משה
גלוז - אשתו
גליידר דוד - מקשיווקה
גליידר - אשתו
גליידר - הילדים
גליידר יעקב - מקשיווקה
גליידר שרה
גליידר ברכה
גליידר - הילדים
גליידר עבוש - מקשיווקה
גליידר - אשתו
גליידר - ילדיהם
גליידר שמואל - מקשיווקה
גליידר בלומה
גליידר - ילדיהם
גלון יעקב
גלון - אשתו
גלון אריה
גלמן משה
גלמן לייבל
גלמן יענקל-יעקב
גרברסקי חיים
גרברסקי קריינדל
גרברסקי עלקה
גרברסקי לייב
גרברסקי יעקב-עוזר
גרושקה פישל
גרושקה פייגה
גרושקה רחל
גרושקה הרשל
גרושקה וואלף-זאב
גרושקה זיסיה
גרושקה מרים
גרושקה הילדים
גרושקה סנדר
גרושקה אברהם

גרושקה פייגה
גרושקה דובה
גרושקה יעקב
גרושקה יוסף
גרושקה -אלמנת זיסיה
גרושקה - הילדים

ד.

דעמב אייזיק
דעמב - אשתו
דעמב - הילדים
דעמב בנצ׳ - בן-ציון
דעמב - אשתו הנדל
דעמב - הילדים
דעמב ברוך
דעמב נחמה
דעמב יהושע
דעמב הרשל
דעמב - אשתו
דעמב - הילדים

ה.

הופן ברוך
הופן חייצה
הופן מאטל-מרדכי
הופן חינצה
הופן - שני בנים
הופן שרה
הופן רבקה
הופן בתיה
הופן חייקה-חיה
הופן בובה
הופן מנחם
היינך (דער געלער)
בתו מגלה
הרמן דוד
הרמן חיה
הרמן לייצי
הרמן מינצע

ו.

ווכה זאב - שמואל פרידלס
ווכה - אשתו

ובה - הילדים
וולק אהרון
וולק בוניה
וולק בתיה
וולק רבקה
וולק פייגה
וולק משה
וולק הני
ולך איציק
ולך ראניע
ולך מישה
וינטר יעקב
וינטרויב אברהם
וינטרויב - אשתו
וינטרויב נחמן
וינטרויב חנה
וינטרויב איציק-יצחק
וינטרויב שלמה
וינטרויב בוזיע-זיסו
וינטרויב ישראל
וינר, ד"ר אברהם
וינר - אשתו
וינר אייזיק
וינר הנצ׳ - אשתו
וינר - הבת
וינר בן-ציון
וינר צביה
וינר מאשה
וינר - תינוקת
וינר מאטל-מרדכי
וינר גיסיה
וינר לייבל
וינר - שני בנים
וינר מאיר-שמואל
וינר - אשתו
וינר אברהם
וינר בוזיה-ברוך
וינר שייקה
וינר שלמה
וינר - אשתו סימה והילדים
וינש אברהם
וינשל מאטעל-מרדכי
וינשל - אשתו
וינשל אשתו של פייסי
וינשל דינה
וינשל - הילדים

ז.

זילבר יהושע-שייע
זילבר - אשתו
זילבר גיטל
זילבר משה
זילבר סוניה
זילבר חסקה
זילבר - שני בנים
זלצר חוה
זלצר משה
זלצר אלקה
זלצר חיה
זלצר יעקב
זלצר - אשתו
זלצר מינדל
זלצר ביילה
זלצר שיינדל
זלצר פנחס
זלצר מאטל
זלצר רייזל
זלצר ברוך
זלצר שמואל-מאיר
זפרן אברהם
זפרן פייה
זפרן חייקה
זפרן איציק
זפרן סוניה
זפרן בתיה
זפרן שעפע
זפרן משה

ח.

חייט זאב
חייט חיים
חייט - אשתו
חייט - הילדים
חיים פרוים אחיו של יקותיאל
חיריק
אשתו בלומה
הילדים
חזן נחמן, אברהם וזאב

ט.

טויב שמעון
טויב הניה
טויב פפה
טויב - הבנים
טינטר - אם המשפחה
טינטר יעקב
טינטר פייגה
טינטר הרשל
טינטר - אשתו
טינטר - הילדים
טננבוים שמואל-יוסף
טננבוים בילה
טננבוים - הילדים
טסגל משה ואשתו מללי וילדיהם

י.

יוקלזון עזרא
יוקלזון חנה
יוקלזון מרדכי
יוקלזון שרה
יוקלזון - הילדים
יוקלזון ראובן
יעקב - החייט
יוסף - החזן
בתו של יוסף
יוסף - הספר
אשתו וילדיהם
יקותיאל - הקברן
ישראל - מהוכביצק
אשתו
הבן יענקל-קופל
ייקב - עקיבא (פרדיס)
אשתו וילדיהם

כ.

כלופץ גרשון
כלופץ זלמן
כלופץ דוניה
כץ צבי-הרשל

כץ ריסל
כץ אשר
כץ גיסיה
כץ רוזה
כץ מללי
כץ איציק-יצחק
כץ גיטל
כץ בתיה
כץ אלחנן
כץ נחום - אשתו וילדיהם

ל.

לבד אהרון-לייב
לבד - אשתו
לבד מרדכי-מאטל
לבד גיטל
לבד שאוליק
לבד רוזה
לבד - הילדים
לבד מיישקע-משה
לבד דובה
לבד מלי
לבד - בן נוסף
לייביש בריש
לייביש - אשתו
לייביש - הילדים (3 בנים)
ליטווק אייזיק
ליטווק בעריש
ליטווק לייזער
ליטווק ברוך-לייב
ליטווק אשתו
ליטווק שרה'לע
ליטווק אברמל
ליטווק רחל
ליטווק פפה
ליטוור ישראל
ליטוור - אשתו
ליטוור וואלף-בער
ליטוור - אשתו
ליטוור - הילדים
ליטוור יהויקים-ייקב
ליטוור אסתר
ליטוור שמעון
ליטוור יעקב
ליטוור - אשתו
ליטוור מאטל-מרדכי
ליטוור - אשתו
ליטוור משה
ליטוור בתיה
ליטוור אלי
ליטוור הירש-צבי
לנדא מלי - אשת המורה
לנדא - בנה
ליפץ יהודה-מאיר
ליפץ - אשתו
ליפץ זכריה
ליפץ - הבת
לרנר חיים-יוסף
לרנר - אשתו
לרנר סוסיה-מרים אשת עקיבא קרש
לרנר זלמן
לרנר דוניה
לרנר סימה
לרנר שיינדל
לרנר חיים
לרנר משה
לרנר זלדה
לרנר אליהו
לרנר יוסקע-יוסף
לרנר פייגע
לרנר חייקע

מ.

מוז לאה
מנחם - הסנדלר
אשתו וארבעה בנים
משה אלי בן יקותיאל
מוריץ ברוק
מילכיקר חיים לייב
מילכיקר - אשתו
מילכיקר - הילדים
מילכיקר מנדל
מילכיקר רוסיה
מילכיקר לאה
מילכיקר שרגא
מילכיקר נחום
מילכיקר מניה
מילכיקר מילכה
מילכיקר אייזיק
מילכיקר יענטע
מילכיקר - הילדים
מילכיקר מינה
מילכיקר יוסף
מילכיקר - אשתו
מילכיקר מלכה
מילכיקר סימה
מילכיקר שלמה
מילכיקר אברהם
מילשטיין בנימין - השוחט
מילשטיין ברכה
מילשטיין נחום
מילשטיין אליהו
מילשטיין דוד
מילשטיין מאיר-יצחק
מילשטיין הודי
מילשטיין - הילדים
מלמד יצחק-זאב ומשפחתו
מלמד חיים - מקאשיוופקה
מרסיק האם
מרסיק שלום
מרסיק - אשתו
מרסיק - ילדיהם
מרסיק ברכה
מרסיק צבי
מרסיק צביה
החתן קולער מנשה

נ.

נוימן משה-לייב
נוימן יוכה-יוכבד
נוימן פיניה-פנחס
נוימן בילה
נוימן פניה
נתנאל יהושע
נתנאל בלומה
נתנאל בן-ציון
נתנאל אסנת
נתנאל הירש-לייב
נתנאל דיוויל

נחום איטשע - אבי המשפחה
אשתו והילדים
נח ויצחק מקראווין

ס.

סגל בנימין
סגל אשתו
סגל פנחס פינע
סגל אברהם
סולדאטס אברהם לייב
משפחתו
סוסל שמואל ומשפחתו מהולייה
סוסל נונה
סוסל - הילדים
סוסני דב-ברל
סוסני - אשתו
סוסני - הילדים
סופר יצחק-מאיר
סופר מנוס בן-יצחק מאיר
סופר - אשתו
סופר - הילדים
סופר שלמה
סופר גיסיה
סופר ניונה-נחום
סופר חנה
סופר חיה-ברכה
סופר יצחק
סופר לאה
סופר - המשפחה
סטריץ ירחמיאל
סטריץ - אשתו
סטריץ איטה
סטריץ שיוקה
סירוטה החתן של יוסף קאוק
סירוטה - המשפחה
סינגל חיה
סינגל הלל
סינגל חנה
סינגל פייגה
סינגל רחל
סינגל פסיה
סינגל - ילד
סמורז'ק רבקה

סנדלר אברהם-לייב
סני חתנו של יצחק קווק ומשפחתו
סקופ גרשון
סקופ ברוך
סקופ ביילה
סקופ עטה
סקופ מלה
סקופ משה
סקופ פסיה
סקופ חוה
סקופ פיפה
סקופ לאה

פ.

פוגל אלי
פוגל רוזה
פוגל איציק-יצחק
פוגל שפסל
פוגל רבקה
פוגל בצלאל בן יוסף
פוגל בלה פרידה
פוגל הניה
פוגל מרים
פוגל גימפל - הסבא
פוגל הרשל
פוגל חווה
פוגל יהושע
פוגל בילה - וששת ילדיהם
פוגל דוד
פוגל בריינדל
פוגל צבי
פוגל בצלאל
פוגל מנחם
פוגל ברושקה
פוגל מרדכי
פוגל - הבת
פולישוק זלמן
פולישוק - אשתו
פולישוק דוד
פולישוק חאסקה
פולישוק משה
פולישוק רבקה
פולישוק יחזקאל

פוגץ משה
פוגץ - אשתו
פוגץ שרה
פוגץ - הילדים
פוגץ ברכה
פוגץ האם - אשתו של חונה
פוקס - אבי המשפחה
פוקס - אשתו
פוקס - הילדים
פוקס מרדכי-מאטל
פוקס - אשתו
פוקס - ילדיהם
פטרושקה שמואל
פטרושקה - אשתו
פטרושקה - הילדים
פטרושקה זלמן
פייסי - החייט
אשתו וילדיהם
פייר אלי-אליהו
פייר - אשתו
פייר - ילדיהם
פייר שמאי
פייר סוסיה
פייר בצלאל
פייר - הבת
פלץ יעקב
פלץ - אשתו
פלץ בנימין
פלץ - שתי בנות
פלץ אברהם
פלץ - אשתו
פלץ - הילדים
פלץ יואל
פלץ - אשתו
פלץ מרים-מירצי והבנות
פלץ רבקה - הבת
פלשטץ אליהו
פלשטץ - אשתו
פלשטץ - ילדיהם
פלשטץ חיים-לייב
פלשטץ משה
פלשטץ לאה
פנחס מאיר

פנחס - אשתו
פנחס מוטי
פנחס חייקה
פנחס בלומה
בעלה של בלומה
פערגמען מישה
פסטקה האב (המורה)
פסטקה חסל
פסטקה - הבת
פוסטרנק - האב
פוסטרנק - האם
פוסטרנק - אשתו של ירחמיאל
פוסטרנק זלמן
פוסטרנק - אשתו
פוסטרנק - הילדים
פוסטרנק מערל
פוסטרנק - הבת
פראדי - האלמנה
פרדיס יעקב-פראציע
פרומקין ישראל
פרומקין האם
פרומקין - הילדים
פרצוק יעקב
פרצוק שרה-שורה
פרצוק שלמה
פרצוק רוזה
פרצוק פנחס-פיני
פרצוק יהושע
פרצוק דוד
פרצוק יחזקאל
פרצוק מירל
פרצוק שמעון
פרצוק פרל
פרצוק חוה
פרצוק שמואל
פריצקר משה
פריצקר - האם
פריצקר הילדים
פייפר דוד
פייפר - אשתו
פייפר - הילדים
פייפר מרדכי
פייפר - האחות

פייפר - בעל חנות הבדים
פייפר - אשתו
פייפר - ילדיהם
פייפר אברהם-לייב
פייפר - אשתו
פייפר פני-פנחס
פיירשטיין בערל-דב
פיירשטיין הערש
פיירשטיין לייב
פיירשטיין חינע
פיירשטיין מינדל
פיירשטיין אלי
פיירשטיין פייגה
פילקרנץ זאב-ווּבי
פילקרנץ שרה-טובה
פילקרנץ יצחק
פילקרנץ מיה
פילקרנץ - הבן
פינסקי משה
פינסקי מלכה
פינסקר חיים-לייב
פינסקר - אשתו
פינסקר - הילדים
פינקלשטיין - האבא
פיינקלשטיין - אשתו
פינקלשטיין דוד
פינקלשטיין זשעניה
פינקלשטיין שיקה-יהושע
פינקלשטיין מלכה

צ.

צויבל יעקב
צויבל חנה
צויבל מרדכי מאטל
צויבל שמואל
צויבל חיים-פרוים-אפרים
צויבל איטקה
צויבל (הופן) חוה
צויבל שייקע-יהושע
צויבל רבקה
צויבל וילדיה
צויבל זיסיה
צויבל רבקה

צויבל פייבוש
צויבל לאה ובעלה רופר **יעקב + ילדים**
אלקה לבית צויבל
בעלה רופר יעקב וילדיהם
צויבל יצחק-איטשע
צויבל גיוניה
צויבל פייגה
צויבל סוניה
צויבל ילד
צויבל לאה
צויבל מוטל
צויק ישראל
צויק חיה
צויק אהרון
צויק - אשתו
צויק - הילדים
צויק יחיאל
צויק - אשתו
צויק - 2 הבנות
צויק שיינדל - אשת ראובן ז"ל
צויק - ילדיה
צויק גרשון
צויק אשתו
צויק בתם
צויק מיכאל
צויק זלמן
צויק אשתו
צויק - הילדים
צויק - הילדים
צויק יעקב צבי (הירש)
צויק - אשתו
צויק גרשון-משה
צויק שתי בנות
צויק חיים ישראל
צורף יצחק
צורף - אשתו
צורף יונה
צורף לאה
צורף - בת
צ'רמישנר ברוך
צ'רמישנר - אשתו
צ'רמישנר הילדים של ראובן
צביק - אשתו של ירחמיאל

צביק בצלאל
צביק - אשתו
צביק - ילדים
חיה לבית צביק ומשפחתה
צביק יוסף ומשפחתו
רחל לבית צביק ומשפחתה

ק.

קוזניק יוסף
קוזק יעקב
קוזק - אשתו
קוזק דוד
קוזק שרה
קוזק יחזקאל
קוזק ברכה
קוזק - הילדים
קוזק יוסף-יוסל
קוזק - אשתו
קוזק - הבן
קוזק שרה
קוזק יצחק
קוזק ביילה
קוזק חנה
קוזק מנחם
קוזק ליובה
קוזק יונה
קוזק אשתו
קוזק - ילדיהם
קוזק יענטל
קוזק - המשפחה
קוטיק משה
קוטיק אברהם
קוט מרים
קוס זלמן
קוס רבקה
קוס רונית-רונטשע
קוס חנה
קוס אוסיה
קוס אריה-לייבל
קוס נחמן
קגן קונה אלקנה
קגן פופה אשתו
קגן נתן
קגן שלום
קיפר הודל האם
קיפר דוד
קיפר שרה
קיפר - הילדים
קיפר יוכה-יוכבד
קיפר אהרון
קיפר עמיקם-מקה
קיפר מאיר
קיפר צבי-הרשל
קיפר הני-הנצ׳י
קיפר - ילדיהם
קיפר יהושע-שיע
קיפר אסתר
קיפר וביקה
קיפר - ילדיהם
קירזנר רוסי (האם)
קירזנר יהושע-שייע
קירזנר בצלאל
קירזנר רחל
קירזנר יעקב
קלבל אליהו
קלבל ריסל
קלבל - הבן
קלבל אשר
קלבל - אשתו
קלבל משה
קלבל - הבת
קלבל יוחנציה-יוחנן
קלבל - אשתו
קלבל - הבנים
קלינבורד חיה (האם)
קלינבורד שלום
קלינבורד נתן
קלינבורד אלקנן-קוני
קליקה פסח
קליקה טוביה
קליקה שרה
קליקה אברהם
קליקה נוינה
קנובל אשר
קנובל - אשתו
קנובל גיטל
קנובל חסיה
קנובל שלום
קנובל בוניה
קנובל רבקה
קנובל שרה
קנובל ברושקה
קנובל אסתר
קנובל ושעני
קנובל מאיר
קנובל מרים
קנובל מרדכי מוטל
קנובל חנה
קנובל שרה
קנובל - הילדים
קנובל אייזיק
קנובל חנה
קנובל מרדכי
קנובל - אשתו
קנובל ריסי
קנובל אייזיק
קנובל חיים לייב
קנובל חוה
קנובל משה
קנובל שושנה-רווה
קנובל - בן
קנט יעקב-קאשיויקע
קנט רחל
קרוכמל רחל
קרוכמל ברכה
קרוכמל אלקה
קרש עקיבא
קרש סוסי מרים
קרש - הבן
קרשנבלט דב-ברל
קרשנבלט - אשתו
קרשנבלט - הבן
קרשנבלט - הבת

ר.

רוג אברהם יעקב
רוג חנה
רוג טובה
רוג גוצה

רוג שלמה
רוג שושה-סוסה
רוג הסבתא
פייבל-שרגא הגיס
רודיקר משה
רוזה ובתה לאה ושני ילדיה
רויזן זליג
רויזן זלדה
רויזן פרידה
רויזן רבקה
רויזן - הבן
רויזן לייב-אריה
רויזן - אשתו
רויזן רחל
רויזן שושנה-רייזל
רויזן פרידה
רויזן יעקב
רויזן בן נוסף
רויזן אברהם
רויזן באשקה
רויזן - הילדים
רויזן ברוך (מערינער)
רויזן - אשתו
רויזן זלמן זליג
רויזן בתיה
רויזן פייגה
רויזן יחזקאל
רודישץ בן ציון
רודישץ פנחס
רוזנקה אלחנן-חנא
רוזנקה מלכה
רוזנקה אריה-לייב
רוזנקה יהושע-שייקה ומשפחתו
רוזנקה ישראל-שרוליק
רוזנקה שלמה ומשפחתו
רוזנקה משה ומשפחתו
רוזנקה פנחס
רוזקנה - אשתו
רוזנקה יצחק
רוזנקה חנה
רוזנקה ילדיהם
רופא יעקב
רופא - אשתו

רופא - הבת
רופא - הבן
רופר בני
רופר גיטל
רופר בריינדל
רופר משה יעקב
רופר בן נוסף
רופר שמואל
רופר - אשתו
רופר גיטל
רופר יהודית
רופר בן
רופר חיים יעקב
רופר אלקה
רופר הרשל (צבי)
רופר כל המשפחה
רזניק שמואל
רזניק - אשתו
רזניק מיה
רזניק - בת
רזניק זליג השוחט
רזניק - אשתו
רזניק פנחס
רזניק אהרון
רזניק - אשתו
רזניק דינה
רזניק - הילדים
ריידר דוד
ריידר זלטה
ריידר יצחק
ריידר - אשתו
ריידר - הילדים
חיה לבית ריידר
בעלה ושני ילדים
רבקה לבית ריידר
בעלה - פנחס ושלושת ילדיה
מלכה לבית ריידר
בעלה יואל ושלושת ילדיה
ריידר חיים
ריידר ציפה
רבקה אחות של זלטה ריידר-רודישץ
בעלה וילדיה ונכדיה
ריידר גיטל

ריידליק שמואליק
רייטברגר פליקס
רייטר ישראל
רייטר חוה
רייטר חיה
רייטר סוניה
רייטר ביבה
רייטר דב ברל
רייטר חנה
רייטר ניסן
רייטרביילה
רייטר דבורה-דבוסי
רייטר פומה
רייטר שייווה
רייטר ניסן
רייטר ציפה
רייטר ביילה
רייטר שני בנים
רייטר בייבה
שרה-חיה-מירל
ריקמן יעקב
ריקמן מניה
ריקמן דוד
ריקמן פייגה

ש.

שוחט מרדכי
שוחט - אשתו
שוחט אלחנן
שוחט לאה
שוחט שני בנים
שוחט יענקל-יעקב
שוחט - אשתו
שוחט - הילדים
שומר בית הקברות
אשתו והילדים
שוסטר (הספר) ובני משפחתו
שטיין משה
שטיין פרל
שטיין אשר
שטיין הינדה
שטיין יהודה
שטיין דוד

שטיין סוסל
שטיין דינה
שטיין חנה
שטילמן שיינדל
שטילמן חיים
שטילמן - הילדים
שטרן אברהם
שטרן גיטל
שטרן הניה
שטרן אברהם לייב
שטרן בסיה
שטרן אלי
שטרן בילקה
שטרן דבורה
שטרן דוד
שטרן אברהם
שטרן חיה-חייצה
שטרן ראובן-הירש
שטרן אסתר
שטרן יונה

שטרן - אשתו
שטרן - הילדים
שטרן רומל
שטרן - אשתו
שטרן - הילדים
שטרן חיה - אשת פתחיהו
שטרן שלום
שטרן רונית
שטרן דינה-דינצי
שטרן פנחס-פינע
שייקה-יהושע קראוינר
אשתו - הבן
גיטל טובה
חייקה
שכטר ישעיהו
שכטר שרה
שכטר הרשל-צבי
שכטר - אשתו
שכטר נח
שליסמן - האם

שליסמן משה
שליסמן רבקה
שליסמן צפורה
שמויש אהרון
שמויש חנה
שמויש ווּבה-זאב
שמויש קלמן
שמס (שמש) יעקב
שמס (שמש) פייגה
שמס העניה
שמס ריסל
שמס - הנכדה
שמס רוסי
שמס ישעיהו שייקה
שמס - אשתו
שמס - הילדים
שמעון מקולק
אשתו והילדים
שרפנקר משה
שרפנקר - אשתו
שרפנקר - הילדים

לזכר בני מלניצה שנפלו בקרב כחיילים בצבא האדום, במלחמתם נגד הגרמנים ועוזריהם בשנים: 1941 - 1945

צום אנדאנק די זין פון מעלניצע וועלכע האבן געפאלן, אין דער רויטער ארמיי, אין קאמף געגן די דייטשן און זייערע מיטהעלפער, אין די יארן 1941-1945

מילכיקר גדליהו
סקופ בצלאל
סקופ גבריאל
רוג הרשל
שטרן יצחק
שמש (שאמס) אברהם

מסדרת מסרים

אוהבת אני נסיעות ברכבת
עיני בחלון ראשי על משענת
הנוף חולף
כל הזמן מתחלף
נענועים טלטולים
באזני ניגונים
שוכחת אן פני מועדות
מפליגה בחלומות
יש לי טוב כזה בפנים
מעורר בי שיר של ילדים
בין הרים ובין סלעים טסה הרכבת
ומכל הילדים אותך אני אוהבת

אך צל נופל אל תוך הלב
רכבת זה דבר כואב
רכבות מזמנים שאין לשכוח אותם
רכבות שלקחו הלוך - חצי עם
לא נוף לא חלון רק שקשוק ניגונים
של רקוויאם ליהודים.

הכיתוב כרעיון משולב בתוך הציור.

הציירת: יהודית קוץ בת למרים צביבל ודני ז'גר, נכדה למשפחת צביבל ממלניצה.

קיינמאָל נישט פאַרגעסן,
קיינמאָל נישט פאַרגעבן*

קיינמאָל נישט פארגעסן,
קיינמאָל נישט פארגעבן -
אזוי וועט אונדזער לעבן
דורך פאראָבלטע מעסלעסן
אין ריטם פון די ווערטער
גיין אויף אלע וועגן
איבער שטעט צעשטערטע
נייע שטעט אנטקעגן,
איבער גריבער שווארצע,
טראָגנדיק אַ שטומע
זייער קלאג אין האַרצן,
זייער רוף צו נקמה.

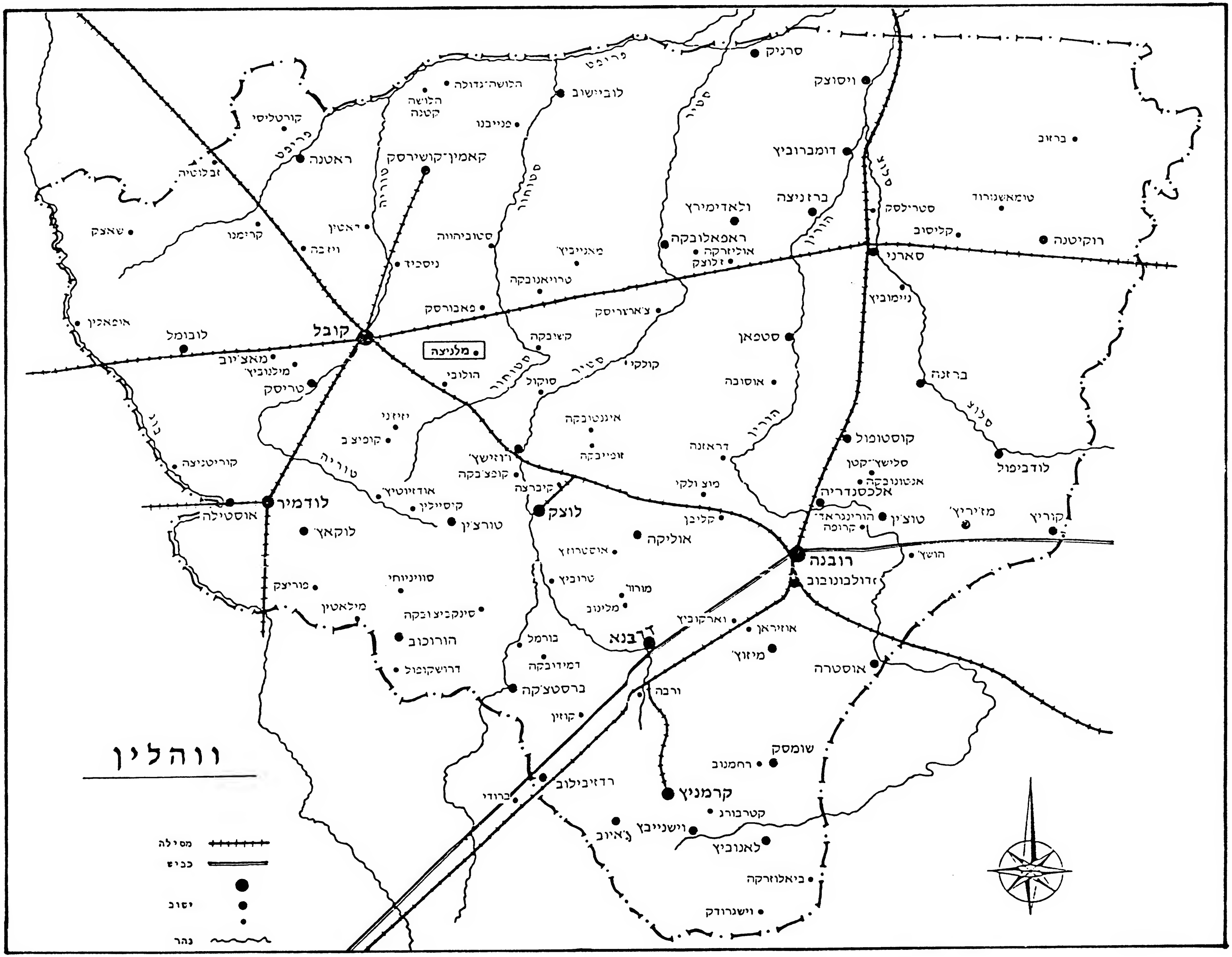
קיינמאָל נישט פארגעסן,
קיינמאָל נישט פארגעבן -
און ווער עס וויל נישט גלייבן,
און וועמען ס'איז דערעסן,
זאָל מיט אונדז איניינעם
גיין דורך אלע גרויל-טרעפ
צו די בערג פון שיכלעך,
צו די בערד פון זקנים,
צו די בלאָנדע צעפּ
און פרומע פרויען-טיכלעך
אין די וויסטע געטאָ-היילן,
אין טרעבלינקע און מאידאַנעק -
און זאָלן זיי דערציילן,
און זאָלן זיי דערמאנען.

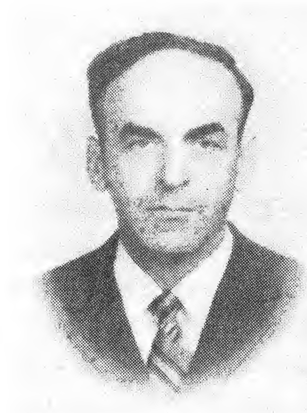
קיינמאָל נישט פארגעסן,
קיינמאָל נישט פארגעבן -
נייע פלענער וועבן
רוצחישע עסעסן,
געבלשע רעקרוטן
ווידער שוין באפעלן,
און מיט האקנקרייץ אין בלוטן
און אין בליקן גולה
איבער דייטשלאנד שפאנען
אין מלחמה-מארשן -
טאָ זאָל מען זיך דערמאנען
אָראדור און ווארשע,

זאָל מען זיך דערמאנען
בירקענאו און דאַכאַו,
לידיצע און שטוטהאָף -
און ווער עס וועט נישט וואַכן,
און ווער עס וועט פארגעסן,
פארשולדיקט זיך זיין לעבן,
אלס קרבן און אלס שותף.

* אף פעם לא לשכוח, אף פעם לא לסלוח.

דוד ספארד, בארוועסע טריט, זייטן 117-118

ווהלין
מסילה
כביש
ישוב
נהר
קובל
מלניצה
לוצק
רובנה
לודמיר
סארני
קרמניץ
דובנא
ראטנה
קאמין־קושירסק
סרניק
ויסוצק
דומברוביץ
ברזניצה
ולאדימירץ
ראפאלובקה
אוליזרקה
זלוצק
סטרילסק
טומאשגורוד
קליסוב
רוקיטנה
ברזוב
לובייעוב
הלושה־גדולה
הלושה קטנה
פנייבנו
קורטליסי
זבלוטיה
שאצק
קרימנו
ויזבה
ראטין
ניסכיז
סטוביהווה
מאנייביץ
טרויאנובקה
פאבורסק
צ׳ארטוריסק
לובומל
אופאלין
מאצ׳יוב
מילנוביץ
טריסק
הולובי
סוקול
קולקי
קשינקה
סטפאן
אוסובה
ניימוביץ
ברזנה
אינגטובקה
זופייבקה
יזיזני
קופיצ׳ב
קוריטניצה
אודזיוטיץ
קיסיילין
טורצ׳ין
ר׳וז׳ישץ
קופצ׳בקה
קיברצה
דראזנה
מיצ׳ולקי
קליבן
אוליקה
אוסטילה
לוקאץ
קוסטופול
סלישץ׳קטן
אנטונובקה
אלכסנדריה
הורינגראד
קרופה
טוצ׳ין
מז׳יריץ
קוריץ
לודביפול
הושץ
זדולבונובוב
אוסטרוזץ
טרוביץ
מורוו
מלינוב
פוריצק
סווינויוחי
מילאטין
סינקביצ׳ובקה
הורוכוב
דרושקופול
בורמל
דמידובקה
ברסטצ׳קה
קוזין
ורבה
וארקוביץ
אוזיראן
מיזוץ
אוסטרה
שומסק
רחמנוב
רדזיבילוב
ברודי
קטרבורג
וישנייבץ
ג׳איוב
לאנוביץ
ביאלוזרקה
וישנרודק
פריפט
סטיר
הורין
סלוץ
סטוחוד
טוריה
בוג

יהושע ליאור

דברי ימי מלניצה היהודית

החקר ההיסטורי מתבסס על מקורות: ספרים, תעודות, מסמכים ופרסומים ומהם שואב החוקר ידיעות בכדי להרכיב תמונה כללית על התקופה הנחקרת על ידו.

בבואי לכתוב על מלניצה היהודית לא עמדו לרשותי: ארכיונים, ספרים ו"פנקס הקהילה" שיעידו ויספרו על החיים, ההתרחשויות והאירועים בעיירה בשטחי החברה, הכלכלה והתרבות.

תנאי החיים היהודיים בתפוצות הגולה מנעו ברוב המקרים שמירה על גניזה של תעודות. מה שנשתמר זעיר פה זעיר שם אבד והושמד בתקופת השלטון הסובייטי ובזמן הכיבוש הנאצי.

בחיפושי אחרי חומר היסטורי מצאתי כמה ספרים, מכתבים וקטעי עתונים שבהם מוזכרת העיירה מלניצה. על בסיס חומר זה בונה אני במקוטעין את קורות העיירה היהודית.

מלניצה היתה בשנת 1544 רכוש המלך ומשנת 1583 היתה לעיר פרטית ורכושו של האציל סיימשקו. לאחר חתימת האמנה של לובלין בשנת 1569 (האיחוד הריאלי בין פולין וליטא) קהילות ווהלין עברו לרשות המלכות יחד עם העיריות של קרמניץ, לודמיר ולוצק נשבעו אמונים לממלכה, גם ראשי הקהל היהודי. בהתאם לכך, הוציא המלך זיגמונט-אבגוסט (1569), פקודה המשווה את יהודי ווהלין ליהודי פולין ומוציאה אותם מרשות ה"סטאראסטא" לרשות ה"ווייוודא". למעשה לא נתקיימה מרות ה"ווייוודא" ו"אדון" היהודים בווהלין הוסיף להיות כמקודם ה"סטארוסטא".[1] יש לשער שמתקופה זו החלו להתיישב היהודים במלניצה.

בסקר שנעשה בשנת 1583 נמנו במלניצה 47 בתים ששלמו מס לבעל המקום. החל מהמאה ה-17 היתה מלניצה קהילת-סביבה הכפופה לקהילת לוצק.

בינואר 1700, הוטל על קהילת מלניצה לשלם 180 זהובים מס גולגולת, סכום קטן למדי המעיד על קטנותו ודלותו של היישוב היהודי בה.[2]

בשנים הת"ח-ת"ט - 1648 המוני קוזאקים בפיקודו של בוהדאן כמילניצקי[3] החלו במרד נגד השלטונות הפולניים. כל האוכלוסייה המקומית - איכרים אוקראינים - התחברו אל הקוזאקים ומחנה עממי גדול יצא למלחמה על מלכות פולין. נורא היה גורל היהודים; נגדם פנתה כל המשטמה של האיכר והקוזאק. מאות ואלפים יהודים נפלו בדרכים. הרכוש היהודי כלה בעשן, נשים וילדים נרצחו או נלקחו בשבי.[4]

הפורעים האוקראינים - כנופיות השוד של כמילניצקי, עברו את הנהר דניפר למערב, ובמסע הרציחות וההרג הגיעו עד לאיזור ווהלין. הם עברו מעיר לעיר מבלי שנתקלו בהתנגדות רצינית. רצחו והרגו יהודים, אצילים וכמרים. היהודים לא היה להם היכן להיחבא כי העירונים והאיכרים התייצבו כולם בגלוי לימין הקוזאקים. הפולנים "בעלי בריתם" של היהודים במאבק המשותף נגד צבאות כמילניצקי, בגדו ביהודים והסגירו אותם לידי המרצחים האוקראינים.

היהודים שלא הצליחו לברוח, נהרגו על קידוש השם במיתות משונות, קשות ומרות. קצתם - פשטו עורם מעליהם והבשר השליכו לכלבים, וקצתם - קיצצו ידיהם ורגליהם והשליכום על הדרך. שחטו ילדים בחיק אמותיהם, והרבה ילדים קרעו לקרעים כדגים, וקצת ילדים תחבו בשפוד וצלאום על האש והביאום אל אמותיהם שיאכלו מהם - והרבה לקחו הקדרים (הטאטארים בעלי בריתם של האוקראינים) בשבי - והבתולות והנשים היפות לקחו לשפחות ולאופות, וקצת - לנשים ופילגשים".[5]

הרוצחים עשו פרעות ביהודים ורצחו המונים בערי ווהלין: אוסטרא, מזריטש, דובנא, לוצק ולודמיר, ובערים ובעיירות אחרות. הם גרמו לאבידות גדולות באוכלוסיית היהודים. אלפים נהרגו ורבים מהם נאלצו לברוח מעריהם למערב פולין, לאיזורי לובלין ולבוב שגם לשם הגיעו לאחר מכן כנופיות המרצחים של הקוזאקים והאוקראינים.

לפי מפקד האוכלוסיה שהיה בשנת 1847 הקהילה היהודית במלניצה מנתה 640 נפשות, ולפי המפקד שהיה בשנת 1897, מלניצה מנתה 2588 נפשות וביניהם 1599 יהודים.[6]

בשנות השבעים של המאה ה-19 היו במלניצה: מבשלת בירה, 2 טחנות קמח, מלבנה, 17 חנויות ו-20 בעלי מלאכה. יש לשער שרוב המפעלים היו של יהודים ושגם בעלי המלאכה היו יהודים.[7]

בראשית המאה ה-20 המצב הכלכלי בעיירה היה קשה והוא נעשה יותר גרוע בפרוץ מלחמת העולם הראשונה.

על החיים של יהודי העיירה אנו מוצאים במכתבו של אהרון וולף בללר לבנו פייבל באמריקה משנת תרע"ג - 1913, ערב שבת פרשת לך לך,

"אצלינו במלניצה נוסד "חדר מתוקן" זאת אומרת - בית ספר, שעשה נזקים: המלמדים ובמיוחד אני יהודי מזדקן (נשארנו ללא פרנסה) אין ברצוני ללכת לכל סנדלר או חייט ולהתחנן לפניו, ושנית אני כבר זקן וכרגיל הדור הצעיר רוצה התקדמות של כוחות צעירים. למעשה אני נחשב לצעיר היות ויש לי ילדים קטנים, שיהיו בריאים. הש"י (השם יתברך) יתן לי כח ויעזור לי להבריא". אהרון-וולף ממשיך "השבוע היו אצלינו בחירות לקובל, בחרנו שני (נבחרים) "וויברשטיקעס" מה שיהיה הלאה נראה. הבלקן עולה בלהבות, עשו קיפל את שרווליו ומרביץ לדוד ישמעאל (הכוונה רוסיה נגד תורכיה) מה יהיה נראה בעזרת השם. מה כותבים העתונים אצלכם באמריקה על העניין?".

כשפרצה מלחמת העולם הראשונה בשנת 1914 נסוגו הרוסים ובאו במקומם הגרמנים והאוסטרים. החזית נעצרה על יד מלניצה והרבה מיהודי העיירה היגלו לשטחי פולין לערים קלץ ולובלין.

איזור ווהלין עבר מיד ליד, מהאויב האחד למשנהו. מאויב מנוצח לאויב מנצח. כל מנצח חגג את נצחונו בדם ישראל. נשחטו ונהרגו יהודים כשנסוגו הרוסים ונכנסו הגרמנים, כשיצאו הגרמנים ונכנסו האוקראינים, כשיצאו האוקראינים נכנסו הפולנים, וכשיצאו הפולנים נכנסו הבולשביקים. ה"חד-גדיא" של חילופי השלטון באיזור ווהלין נמשך. אלה ואלה התנכלו ביהודים ומידי פעם ערכו פרעות בהם.

בסוף 1918 יחידות קוזאקים של פטלורה ערכו פוגרומים ביהודי ווהלין ורצחו מאות מהם. במחצית השניה של שנת 1919 כבשו הפולנים את האיזור. הלגיונרים של פילסודסקי והלגיונרים של הגנרל האלר התעללו ביהודים והוציאו להורג יהודים בתואנה שהם בולשביקים.

בחודשים אוגוסט-ספטמבר 1920 ערכו יחידות רוסיות "לבנות" בפיקודו של הגנרל בולאק בלאחוביץ, שלחמו יחד עם הצבא הפולני נגד הבולשביקים - "הצבא האדום", פוגרומים ביהודי האיזור. באחד הפוגרומים הם רצחו מספר יהודים ממלניצה וביניהם את הוריהם של זליג וחיה רייטר. (זליג נפטר בארץ וחיה פורמן לבית רייטר, תבדל לחיים ארוכים, חיה כיום בכפר-סבא).

עם גמר המלחמה לא חזרו לבתיהם כל יהודי מלניצה שהוגלו לפולניה. במפקד האוכלוסיה שהיה בשנת 1921 כלל האוכלוסיה במלניצה היה 1372 מהם 875 יהודים. אנו רואים שמאז המפקד בשנת 1897 מספר היהודים בעיירה ירד למחצית.

לפי המפקד שנערך בשנת 1931 היו בעיירה 954 יהודים.[8] בזמן הכיבוש הנאצי בשנת 1941 היו במלניצה, ביחד עם פליטים יהודים שהגיעו מפולניה כ-1800 יהודים. המספר מבוסס על מספר היהודים שנהרגו בשנת 1941, ובזמן הרצח הסופי של יהודי העיירה בכ"א אלול תש"ב - 3.9.1942.

הקהילה

בין מלחמה למלחמה בין פוגרום לפוגרום, בין דם לדם המשיכו יהודי העיירה את חייהם, בכח הרצון לשמור על הקיים ובתקווה לגאולה. הקימו משפחות, גידלו ילדים, דאגו לפרנסתם ולחינוכם. עבדו ועמלו, וגם לא הניחו את ידיהם מהאמונה ועבודת השם. השכימו להתפלל בבתי-המדרש וה"שטיבלאך" והקפידו על החיים לפי רוח "ישראל סבא" - לפי המסורת שקיבלו מאבותיהם.

המוסד העליון של יהודי העיירה היתה הקהילה היהודית. הקהילה לא היתה זקוקה להכרה רשמית מצד השלטונות בכדי שתתקבל על ידי הציבור היהודי. כולם סרו למרותה וקיבלו עליהם את הנהגתה, כדבר מובן מאליו. הקהילה נוהלה על ידי גבאים, פרנסים ובעלי בתים בהשתתפות הרב המקומי או בראשותו. שלטונות החוק כמעט שלא התערבו בעניניה הפנימיים של העדה היהודית. בסמכות הקהילה היה לנהל את החיים הדתיים של האוכלוסיה היהודית: רבנות, שחיטה, מקווה, בתי מדרש, "בתי חיים" - בתי העלמין.
חלק גדול מתקציב הקהילה נועד להגשת עזרה סוציאלית לנצרכים ולעניים. ההכנסות של הקהילה היו מדמי חבר ששילם כל חבר שהשתייך לקהילה, וכן הכנסות מהשחיטה הכשרה שהיתה בעיירה.

בראשית שנת 1926 אושרה הקהילה במלניצה על ידי השלטונות הפולניים - ה"וויאבודה". היא נקראה "גמינה ז'ידובסקה" - "הקהילה היהודית". לעומדים בראש הקהילה ניתן לנהל את הענינים עד לבחירות וכן אושר תקציב וזכות לגבות מסים מיהודי העיר, לשלם שכר לרבנים ולהוצאות הקהל.

בשנת 1929 כשקהילת מלניצה הוכרה רשמית, סופחה האוכלוסיה היהודית ביישובים: הולובי, אזוריאן, קופיצ'ב, פובורסק, טרויאנובקה ומנייביץ'. כראש הקהל נבחר ר' אידל גאטמן. חברי ההנהלה הפרנסים היו יהודים בעלי מלאכה ואנשי עמל שהיו ערים למצבם הכלכלי הקשה של בני העיירה ולמצוקתם של העניים.

פרנסי הקהילה הנבחרים נוכחו לדעת שיש לסדר את השירותים הדתיים בעיירה, להשקיע כספים בתיקונים ובתחזוקת בתי הכנסת. הם מצאו שמקורות ההכנסה שהיו לקהילה מהשחיטה, נמצאים בידי השוחטים והם אינם מעבירים כספים לצרכי כלל הציבור. הפרנסים החליטו למנות לרב הקהילה את הרב המקומי הרב ר' יהודה ספרד.

הרב ספרד שהיה בעל השכלה תורנית והבנה לצרכים

הלאומיים של הקהילה, הקדיש הרבה מזמנו להנהגת סדרים חדשים בקהילה. בהמלצותיו הקהילה החלה לדאוג לבעיות הסוציאליות: תמיכה בחולים, בעניים, ובמשפחות מרובות ילדים. נקבעה הקצבה חודשית לבית היתומים ותמיכה למוסדות התרבות שבעיירה. בראש הקהל עמד אידל גוטמן, אחריו שמואל רזניק ולאחריו עבר התפקיד לאשר גיבל.

הקהילה החלה לטפל גם בעזרה רפואית למעוטי היכולת, בשמירה על הנקיון ובריאות הציבור, מניעת מחלות, הזנת ילדים וזקנים ובהכנסת כלה. בידיה הופקד "פנקס הקהילה" וניהול בתי הקברות היהודיים של גמחש"א - "גמילות חסד של אמת".

קהילת מלניצה הכניסה רפורמה גם בשש העיירות שהשתייכו אליה.

הקהילה היהודית בעיירה פעלה עד ספטמבר 1939 - יום בו הסובייטים כבשו את מלניצה.

רבני מלניצה

הרב אברהם פינקלשטיין

בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 כיהן ברבנות במלניצה הרב ר' אברהם פינקלשטיין זצ"ל. אביו הרב ר' יעקב פינקלשטיין זצ"ל כיהן ברבנות בעיר הורוכוב (עיירה נפתית בדרום מערב ווהלין). הרב פינקלשטיין היה נצר לגזע גדולי ישראל והשתלשלות יחוסו עלה עד למאור הגולה רש"י.(9)

הרב אברהם פינקלשטיין היה למדן גדול, בקי וחריף בש"ס ופוסקים ובעל מזג טוב. יהודי העיירה אהבו אותו מאד והתייחסו אליו בכבוד גדול ובדרך-ארץ.

להתפרנס רק מהרבנות בעיירה כמלניצה היה קשה מאד. חוץ מהשכר הקטן ששולם לרב מהקהילה המקומית, נמסרה לו המכירה הבלעדית של שמרים, שאשתו הרבנית היתה מתעסקת בכך. בתקופה ההיא כל המשפחות היהודיות נזקקו לשמרים היות והם היו אופים לחם, חלות ועוגות לעצמם, בבתיהם בתנור שהיה בכל בית.

מדי פעם בפעם היה הרב פינקלשטיין יוצא להתארח בשבתות אצל יהודי העיירות הסמוכות. יש להניח שמשם לא חזר "בידיים ריקות". כולם אהבו אותו והעריכוהו כיהודי חכם שאפשר היה להיוועץ בו בכל שטחי החיים: במסחר, במלאכה ובחיי המשפחה והחברה.

הרב היה מופקד על "פנקס הקהילה", רישום לידות של יהודים והוצאת תעודות לידה, שהוכרו על ידי השלטונות. הרב היה מסדר חופה וקידושין, לפעמים גם גיטין. היה מנהל "דין תורה" בירור משפטי ומוציא פסקי דין ובוררות מוסכמת בין הצדדים. היה דן בשאלות כשרות שחיטה, בתי מטבחיים ואטליזים. היה ממונה על "חברה קדישא" ועל בתי הקברות היהודיים.

בימי החגים ובמיוחד בימים הנוראים - בראש השנה, מקובל היה שהרב יהיה נוכח בכל בתי הכנסת ובתי המדרש בזמן תקיעת שופר. לכן חיכו לו עם התקיעות שיבוא מבית כנסת אחד לשני.

מראה מרהיב היה לראות כשכל יהודי העיירה הלכו לתפילת "תשליך" לנהר. בראש הלך הרב ואחריו כל בני העדה: גברים, נשים וטף. בכל טכס דתי בעיירה: הכנסת ספר תורה חדש לבית הכנסת, סיום לימוד הש"ס (ששה סדרי משניות), תמיד הרב הלך הראשון ואחריו כל בני העיירה.

בזמן מלחמת העולם הראשונה בשנת 1915 שמרבית התושבים היהודים ממלניצה הוגלו לפולניה לעיר קלץ, הוגלה איתם גם הרב פינקלשטיין. הרב נפטר בקלץ בשיבה טובה בגיל מעל 80 שנה.

הרב יהודה ספרד

אחרי פטירתו של הרב פינקלשטיין כיהן ברבנות במלניצה הרב יהודה (לייב) בן הרב אהרון דוד ספרד זצ"ל. אין לנו בכתובים פרטים על יחוסו של הרב ספרד ועל אביו ר' אהרון דוד. ידוע שבמלניצה קראו לו גם הרב לייב ספרד כפי שקורא לו המורה מ. לאנדא, שהכיר אותו מקרוב, במאמרו "מלניצה בשנים האחרונות לפני חורבנה".(10)

מצאתי שבווהלין היתה במשך כ-200 שנה שושלת חסידית שהאדמו"רים שלה היו ממשפחת ספרד. שם המשפחה ספרד מצביע על כך שהם היו מגולי ספרד.(11)

"המגיד מישרים" של אוסטראה - (אוסטרוג על הנהר הורין), ר' יהודה לייב ספרד שהיה מתלמידיו המקרובים של רבי בער ממזריטש, חי באוסטראה ונפטר בה בשנת תקכ"ו-1766. אחרי אביו הצדיק שימש בקודש כ"מגיד מישרים" ו"מורה צדק" דקהילת אוסטראה הרב יעקב יוסף בן יהודה ספרד.

הרה"צ ר' יעקב יוסף ספרד השאיר אחריו, מלבד הקונטרס "מורא מקדש", ספר "רב יי"בי" - חידושים על חמישה חומשי תורה ועל נ"ג (53) פרקי תהילים, כמנין שנותיו וחידושים על גמרא ומדרשים נעלמים. הוא ציווה לקרוא את שם הספר "רב יי"בי" שהם ראשי תיבות של יעקב יוסף בן יהודה. הרב יעקב יוסף נפטר ביום ד' דחוה"מ סוכות בשנת תקנ"א 1791.(12)

חצר האדמו"רים של משפחת ספרד היתה באוסטראה ולאחר מכן עברה לרובנה והחסידים שלה נקראו "חסידי קשיבקה" (שם של כפר 10 ק"מ ממלניצה).

מזהות שם המשפחה ספרד, והשמות יהודה לייב, יש להניח שהרב ספרד ממלניצה היה ממשפחת האדמו"רים ספרד מאוסטראה.

בנו של הרב ספרד, המשורר והפילוסוף דוד ספרד מספר: "בולדתי בעיירה טריסק בשנת 1905. בהיותי תינוק בן 9 חודשים אבי יהודה ספרד נתקבל כרב בעיירה אזעריאן על יד קובל. לפני טריסק אבי חי בעיירה מאצ'יוב והיה חתנו של הרב המקומי. אחרי אסון גדול שפקד אותו: שתי בנותיו הקטנות נפטרו בשבוע אחד, אשתו, הבת של הרב, התמוטטה נפשית. לאחר זמן ממושך כשכלו כל התקוות להחלמתה, הרב ספרד נסע לרבי מטריסק ר' לייבעניו, הבן של המגיד מטריסק, לקבל היתר של "מאה רבנים" לשאת על פניה אשה שניה. לאחר שקיבל את ההיתר הוא נשא לאשה את הגרושה פייגע-ייענטה לברטוב, שלה היתה בת בשם חנה מנשואיה הקודמים.

לרב ספרד נולד הבן הראשון שנקרא דוד, לימים המשורר והפילוסוף דוד ספרד.[13]

בימי מלחמת העולם הראשונה התנהלו הקרבות בין צבא גרמניה ורוסיה במשך תקופה ארוכה, בקירבת העיירה אזעריאן. השלטונות הגלו את כל יהודי העיירה לאיזור לובלין ומשפחת הרב ספרד הגיעה לעיירה בעלזשין. כשהמלחמה היתה עדיין בעיצומה, הרב ספרד ומשפחתו עברו לעיר קובל, לשם הגיעה משלחת של יהודי מלניצה והזמינה את הרב ספרד לבוא לכהן ברבנות כרב במלניצה. הוא קיבל ברצון את ההצעה ועבר לגור למלניצה.

לאחר המפלה של הפולנים, בפיקודו של פילסודסקי ליד קייב, החלה ההתקפה של הצבא האדום שכבש בסערה את ווהלין. קבוצה של חיילים פולנים נסוגים עברה במלניצה והם התפרצו לבית הרב ודרשו שהרב ספרד או בנו דוד שהיה ילד צעיר ידריך אותם בדרך לקובל. דוד נאלץ ללכת איתם ולהראות להם את הדרך. הם הלכו כל הלילה ולפנות בוקר שחררו אותו ואת היהודים האחרים שהיו מדריכי קבוצות חיילים נוספות.

למחרת הגיעו הבולשביקים וכבשו את מלניצה. בבית הרב היה מקום המטה ומושבו של הגנרל הבולשביקי שחי בחדר אחד יחד עם החיילים והתייחס אליהם כשווה לשווים. הגנרל שוחח עם הרב ספרד בידידות - דבר שהפליא את הרב.

האוכלוסיה היהודית בעיירה התלהבה מהצבא האדום, וחסידי המשטר הסובייטי ביניהם, החלו לארגן את השלטון האזרחי בעיירה.

לאחר מכן היה "הנס על הוויסלה" בקירבת וורשה, הצבא האדום נחל מפלה והחל לסגת במרוצה מזרחה. חיילים בולשביקים לבושי בגדים קרועים ורעבים רצו ברחובות העיירה מלניצה באי סדר. במרוצתם לא היה להם זמן להכנס לבתים ולבקש אוכל. "ביתנו נמצא כ-50 מטרים מהכביש הראשי, עמדתי והסתכלתי על הצבא האדום הנסוג שלא היה להם כבר מראה של בני אנוש, הם נראו כמו חיות נרדפות. לבי התכווץ בתוכי מכאביב שהעולם היפה עליו חלמתי התמוטט. עיני זלגו דמעות. פתאום ראיתי בולשביקים נסוגים נכנסים לביתנו והחלו לבוז ולשדוד מכל מה שהיה בבית. הבית נראה כמו לאחר פוגרום: הארונות נפרצו, המלבושים פוזרו על רצפת הבית, המיטות היו ריקות. הם שדדו ולקחו את הכל: בגדים, נעליים, כלי מיטה ודברי אוכל".[14]

כחצי שעה אחרי השוד שביצעו הבולשביקים נכנס למלניצה הצבא הפולני. "ההבדל בין שני הצבאות היה תהומי: הצבא הפולני היה לבוש יפה, נכנס לעיירה בסדר מופתי. בתקופה זו יחסם ליהודים היה די קורקטי".

השלטון הפולני בעיירה הלך והתבסס. רבים מהפליטים שהוגלו לפולניה חזרו לעיירה והחלו לבנות את בתיהם מחדש. הרב ספרד עשה רבות לארגון החיים היהודיים בעיירה. הוא היה אהוב, אהוד ונערץ על כל האוכלוסיה היהודית וגם הגויים התייחסו אליו בכבוד גדול. הקהילה היהודית שהוא עמד בראשה החלה לדאוג לחינוך ילדי העיירה.

הרב ספרד וראש הקהל ר' אידל גוטמן השכילו להתגבר על כל הסכסוכים והוויכוחים בין השכבות השונות של בני העיירה ולהצעיד את החיים בעיירה קדימה בכל השטחים.

בשנת 1936 נפטר הרב ספרד. הוא הובא לקבורה בבית העלמין במלניצה. בנו דוד שנהיה פרופסור לפילוסופיה ופעיל בתנועה הקומוניסטית במחתרת הגיע ללוויה של אביו ואמר קדיש על קברו.

אין בידינו מידע מי היה הרב במלניצה אחרי פטירת הרב ספרד. אנשי מלניצה שעזבו את העיירה לפני השואה ועלו ארצה לא עודכנו בכך, ואילו הבודדים שניצלו מהשואה היו צעירים מדי בכדי שידעו את שמו. ידוע רק שהרב העירוני היה פעיל בתקופת הנאצים להצלת יהודי העיירה יחד עם אנשי היודנראט. הוא ובני ביתו ניספו בשואה יחד עם כל יהודי העיירה.

מכתבים מארכיון

בארכיון של יי.וו.א - (יידישער וויסענשאפטליכער אינסטיטוט) - המכון המדעי היהודי - YIVO - INSTITUTE FOR JEWISH RESEARCH, בניו-יורק בארצות הברית, מצאתי במדור הארכיוני "ועד הישיבות" תיק ועליו היה רשום: מלניצה. בתוך התיק ישנם 13 מכתבים, ורשימות תורמים, שנשלחו ממלניצה על ידי הרבנים ופרנסי הקהילה, בין השנים 1926-1939, לוועד הישיבות שהיה בוילנה. בפרוץ מלחמת העולם השניה הארכיון של "ועד הישיבות" עבר מווילנה לפריז ומשם הגיע לניו-יורק.

ועד הישיבות נוסד על ידי ה"חפץ חיים" - רבי ישראל הכהן זצ"ל מרדין ור' חיים עוזר גרודזינסקי זצ"ל מווילנה.

בקיץ תרפ"ה - 1926 התקיימה ברובנה אסיפה של כל רבני ווהלין מטעם ועד הישיבות. באסיפה השתתפו ה"חפץ חיים"

ודמויות חשובות מהעולם הרבני בפולניה: הרבנים מווילנה, מסלונים, גרודנה והאדמו"רים: ר' משה פרלוב מסטולין, ר' ולוולה טברסקי מטריסק והאדמו"ר ר' אהרן פצ'ניק מברזנה.

האסיפה כונסה במטרה: "בכדי להרים את קרן התורה והישיבות בין המוני העם". האסיפה קבעה, בין השאר, שעל כל יהודי בווהלין מוטלת החובה לתרום ל"קרן הישיבות" לא פחות מדולר אחד בשנה. ה"חפץ חיים" עמד על קביעת המינימום כדי לאפשר לכל יהודי להשתתף ב"מפעל הקדוש הזה".

יהודי מלניצה ובראשם הרב יהודה ספרד ז"ל נרתמו למפעל, ועל אף המצב הכלכלי הקשה שהיה במלניצה הם היו מהתורמים הקבועים ל"ועד הישיבות". הם ריכזו גם את התרומות מהערים והכפרים שהשתייכו לקהילת מלניצה.

במכתבו אל ועד הישיבות, מחודש ניסן תרפ"ז - 1927 כותב הרב ספרד ז"ל:

"לכבוד ראשי עם מנהלי הישיבה מווילנא. שלחתי מאה זלאטים מהקופסאות של הישיבה ממעלניצע. היה צריך להיות הרבה יותר אך הוא שאין בא לפה אחד אשר יעורר לאנשים כי הדיבורים שלי אינם נשמעים כי מורגלים הם. על כן מה שעבר אין ועל להבא עצתי שיבוא לפה הזה בחודש אב או אלול איש נכבד מהישיבה - יגיד וידרוש ויעורר להם ובטח יהיו פעולה, והאיש שיבוא יקבץ המעות מהקופסאות ויתן קבלה. לעת עתה אבקש לשלוח קבלה על מעות.

נאום יהודה ב"ר אהרן דוד ספרד הרב ממעלניצע".

במכתב שנשלח לועד הישיבות בחודש תשרי תרפ"ו - 1926 כותב הרב ישראל לרנר, שהיה הרב של בית המדרש של חסידי אוליקה במלניצה, שהוא אסף בבית התפילה שלו סך של חי זהובים - 18 זלאטים בשביל הישיבות.

בראש הוועד המקומי של "ועד הישיבות" במלניצה עמד אלחנן פוגאטש ולאחר פטירתו עבר התפקיד לבנו משה.

בין הפעילים באיסוף התרומות והפצת הקופסאות היו: יוסף שו"ב, זליג שו"ב, משה פינסקי, יעקב גאלדברג שו"ב, יחיאל צוויק וקלמן גייער.

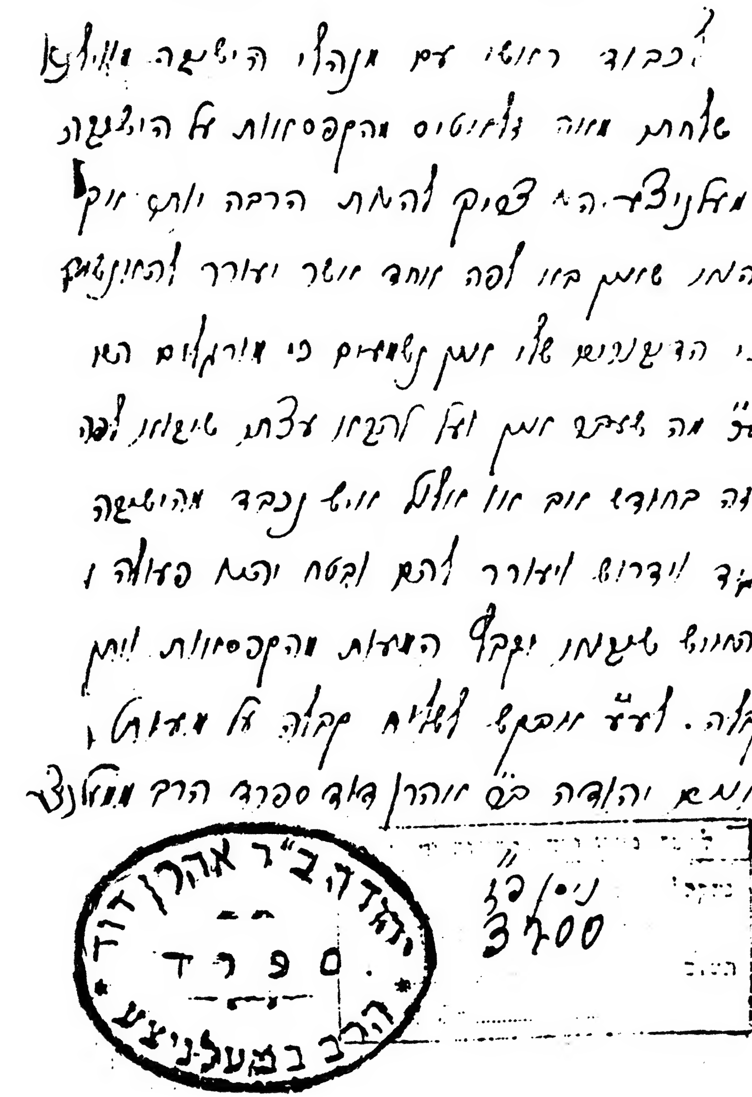
מכתבו של אלחנן פוגאטש לוועד הישיבות מחודש אדר תרצ"א - 1931 הוא כותב: "אל תתרעמו על המעט הכסף שאספנו מהקופסאות מחצי השנה כי עירנו במצב הנמוך מאד, העוני שורר כמעט בכל בית ובית ר"ל (רחמנא לצלן - ירחם השם), כמעט יותר מחצי עיר יודעים בעה"ב (בעלי הבתים) יושבים בלא לחם עד חוסר כל. כשל כח הסבל לסבול מרוב הצרות וטרדות הזמן. תלמוד תורה שלנו קשה להחזיק אותה בעבורינו לכן בגודל עמל עמלים עד שאספנו את הסכום שנשלח להם בזו - 63 ז' וכל מזמן כעת ושני ז' (זהובים) שנשאר אצלי מ"הושענה רבה" נשארו אצלי 25 גר' (גרושים) שולח אני בזו את האנשים המתנדבים ב"הושענה רבה" וגם את שמות האנשים המתנדבים כעת. אבקש לשלוח לי רשימה מכל המתנדבים לבד ומאותם שנדבו ב"הושענה רבה" לבדו".

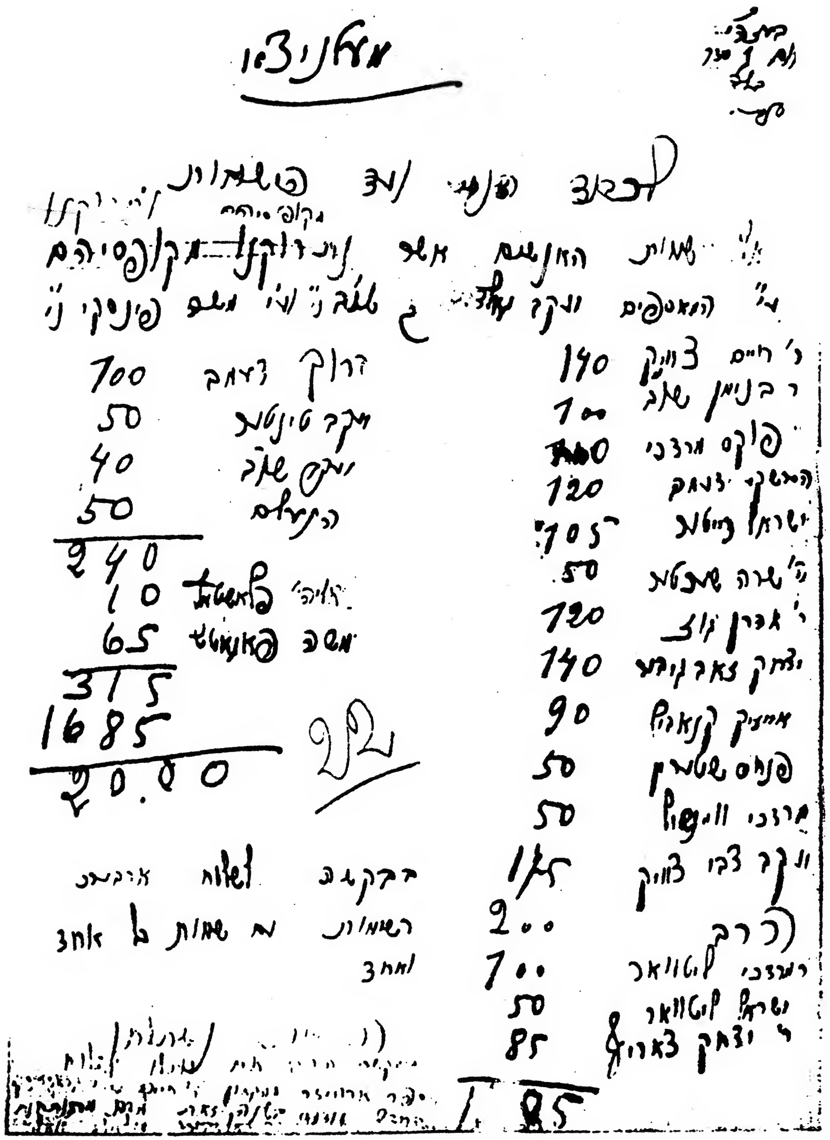
ידידם ואוהבם לנצח

אלחנן פוגאטש.

הקופסאות של ועד הישיבות חולקו לכל בית יהודי. בערב יום הכיפורים במנחה וב"הושענה רבה" היו מעמידים בכניסה לבתי הכנסת והשטיבלאך "קערה" (צלחת) שבה היה כל הנכנס לבית הכנסת לתפילה תורם מכיסו כמה גרושים.

מהמכתבים לוועד הישיבות ומכמות הכסף שהיו היהודים תורמים, אנו למדים שהמצב הכלכלי של יהודי מלניצה היה קשה מאד. ועל אף המצוקה הכלכלית כל אחד רצה להשתתף במצווה של אחזקת הישיבות.

הרב במעלניצע

1926 – תל אביב[illegible] 635

[illegible] ועד הישיבות [illegible] תרפ"ז [illegible] ווילנא

בברכת שנה טובה ומבורכת בחיים לשלום וברכה והצלחה!
אל כבוד הרבנים הגאונים והגבירים שבוועד הישיבות בווילנא
ובפרט אל כבוד הרה"ג והצדיק וכו' הרב [illegible] חיים שליט"א
והרה"ג הר' חיים עוזר גראדזענסקי מווילנא שליט"א [illegible]
ותבורכו בשנת חיים ושלום וברכה והצלחה [illegible]

אחרי [illegible] הדרישת שלום [illegible] [illegible] [illegible]
כי [illegible] של הרה"צ הר' יוסף [illegible] זצ"ל [illegible] הרה"צ [illegible]
זצ"ל [illegible] בשם רבו [illegible] את [illegible]
[illegible] של [illegible] בשביל הישיבות [illegible]
כי [illegible] אני [illegible] של סך [illegible]
בשביל הישיבות [illegible] אני שולח [illegible] את הסך 18 [illegible]
[illegible] אשר [illegible]
[illegible] חיים ושלום כי [illegible] חיים [illegible]
[illegible] חוש [illegible]
[illegible] ישראל
[illegible] שליט"א [illegible]
[illegible] זצ"ל [illegible]
[illegible] פלך קאוועל

[illegible] תשובה על אדרעסו [illegible]

Holoby, m Mielnica Pow. Kowel

Rabin S. Lerner

ליוני

רשימת התרומות [illegible]

[illegible] 2 [illegible]

נתן [illegible]	4.50
אברהם [illegible] 150 / משה [illegible]	2.00
יהושע דוד [illegible]	3
יצחק [illegible]	3
הרב סופר	1.26
[illegible]	95
[illegible]	64
[illegible]	15
[illegible]	2.90
אברהם [illegible]	12
[illegible]	50
[illegible]	2.30
חיים [illegible]	1.50
[illegible]	1
[illegible]	2.00
[illegible]	2
משה [illegible]	1
[illegible]	1
[illegible]	4
[illegible]	6
[illegible]	2.00
[illegible]	2
[illegible]	3
[illegible]	1
[illegible]	1.00
[illegible]	1
אהרן [illegible]	4.00
[illegible]	3.50
[illegible]	1
[illegible]	1

1	[illegible]	✓
2	[illegible]	
3	[illegible]	
4	[illegible]	
5	[illegible]	✓
6	[illegible]	✓
7	[illegible]	✓
8	[illegible]	✓
9	[illegible]	✓
10	[illegible]	✓
11	[illegible]	✓
12	[illegible]	✓
13	[illegible]	✓
14	[illegible]	✓
15	[illegible]	✓
16	[illegible]	✓
17	[illegible]	✓
18	[illegible]	

סיון [illegible] 806

1930

800
376 49
1176 49
753 04
423 45
25 הוצ'
448 45

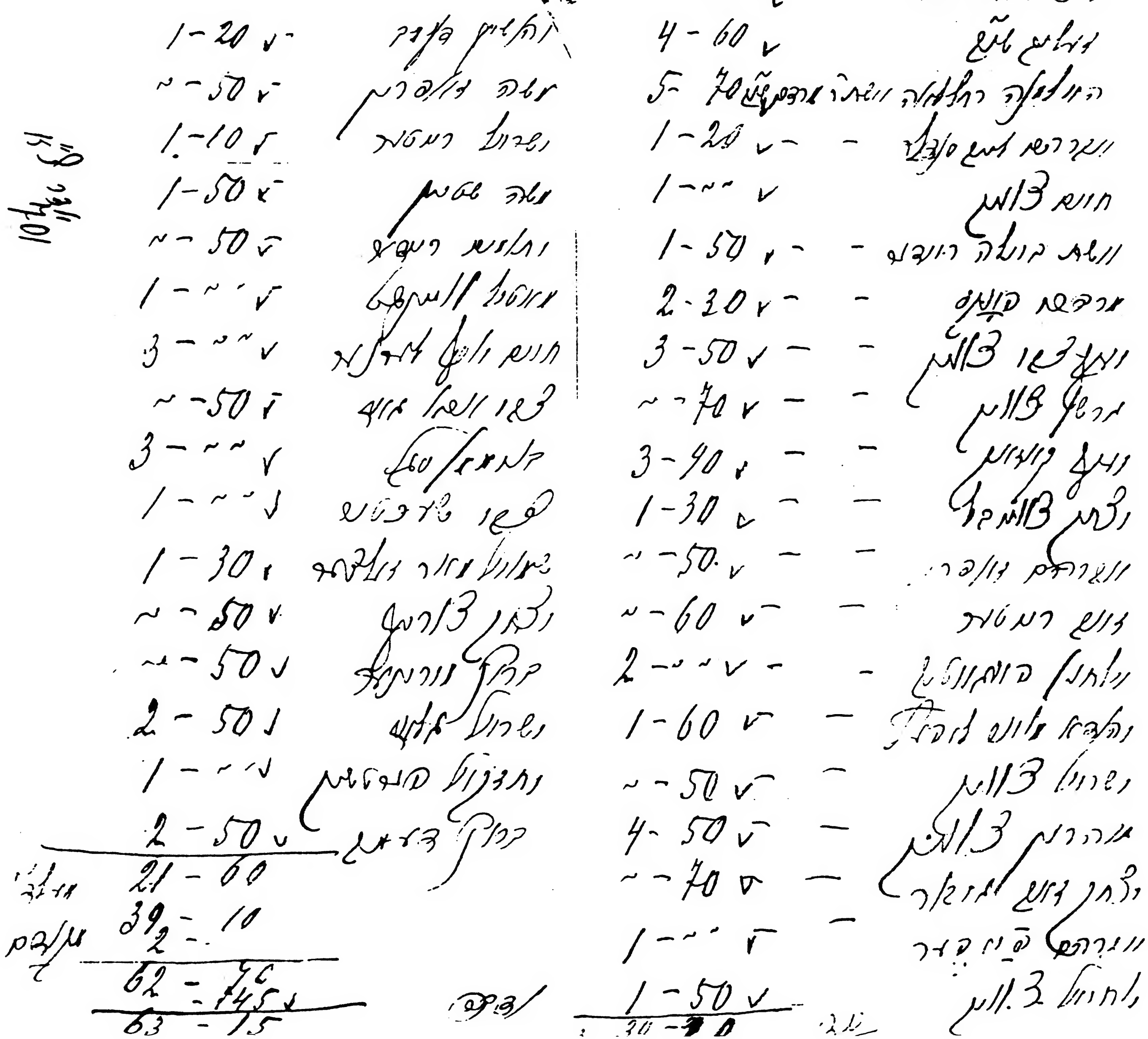
[illegible]

1931

[illegible]

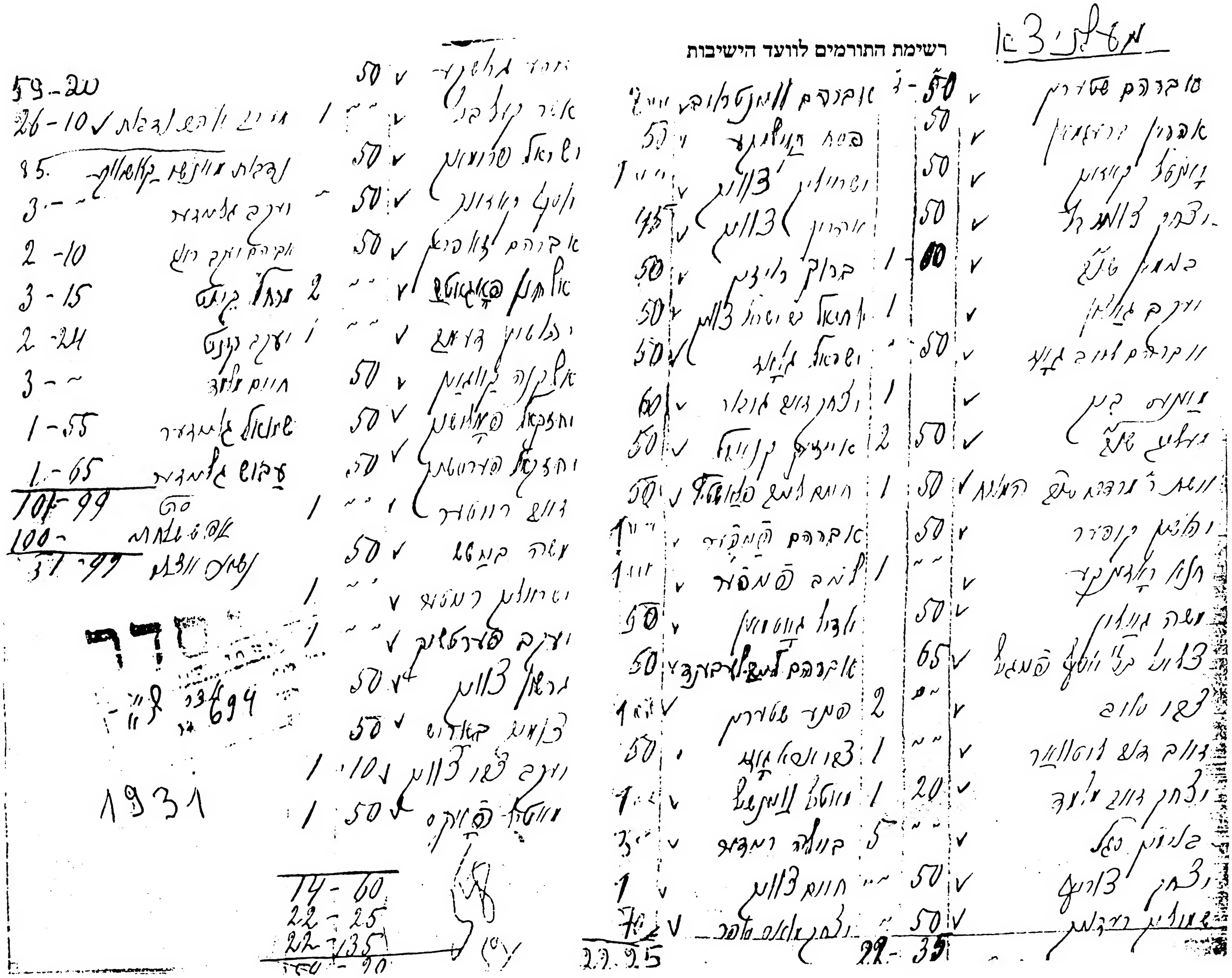
מכתבו של אלחנן פוגאטש - אדר תרצ"א- 1931

רשימת התורמים לוועד הישיבות

שם	סכום
[illegible]	4-60
[illegible]	5-70
[illegible]	1-20
[illegible]	1-" "
[illegible]	1-50
[illegible]	2-30
[illegible]	3-50
[illegible]	"-70
[illegible]	3-40
[illegible]	1-30
[illegible]	"-50
[illegible]	"-60
[illegible]	2-" "
[illegible]	1-60
[illegible]	"-50
[illegible]	4-50
[illegible]	"-70
[illegible]	1-" "
[illegible]	1-50
	30-[illegible]

שם	סכום
[illegible]	1-20
[illegible]	"-50
[illegible]	1-10
[illegible]	1-50
[illegible]	"-50
[illegible]	1-" "
[illegible]	3-" "
[illegible]	"-50
[illegible]	3-" "
[illegible]	1-" "
[illegible]	1-30
[illegible]	"-50
[illegible]	"-50
[illegible]	2-50
[illegible]	1-" "
[illegible]	2-50
	21-60
	39-10
	62-[illegible]
	63-15

רשימת התורמים לוועד הישיבות
1931

גלויה שנשלחה ממלניצה ב-1939.

1934

ועד הישיבות
ווילנא

STOWARZYSZENIE
WAAD HAJSZYWOS
Wilno, Wielka 47. Telef. 5-70
Skrzynka poczt. 102
Konto czekowe P.K.O. 80.769

ב"ה. יום ה' לחדש אייר שנת תרצ"ד.

Nr. [redacted]

הוד כבוד הנכבד מו"ה משה פוגאטש נ"י,

מעלניצא.

בשם כל הישיבות הקדושות הננו מביעים בזה רגשי השתתפותנו בצערו הגדול של מע"כ על פטירת אביו העסקן הנכבד מוה"ר א ל ח נ ן ז"ל. המקום ינחם אותו ואת כל בני משפחתו בתוך שאר אבלי ציון וירושלים.

יחד עם זה הננו מקדמים בברכה את פני מע"כ אשר הואיל לקבל עליו הירושה הרוחנית של אביו המנוח ז"ל להתעסק במצוה רבה זו של החזקת התורה, ולמלא מקומו בתור גזבר „ועד הישיבות" במחנו.

יאשר ד' כחו וחילו להוסיף אומץ בעבודת הקדש ולעמוד על המשמר לגבות תרומת „ועד הישיבות" בכל חדש, כפי תקנת רבנו הגאון הקדוש ה„חפץ חיים" זצ"ל.

וזכות התורה תגן על מע"כ וכל אשר לו להתברך בכל טוב ויצליח בכל אשר יפנה כמשאלות לבבו.

TELEFON ZAGRANICZNY ZA CZAS PIENIĘDZY

KARTKA POCZTOWA

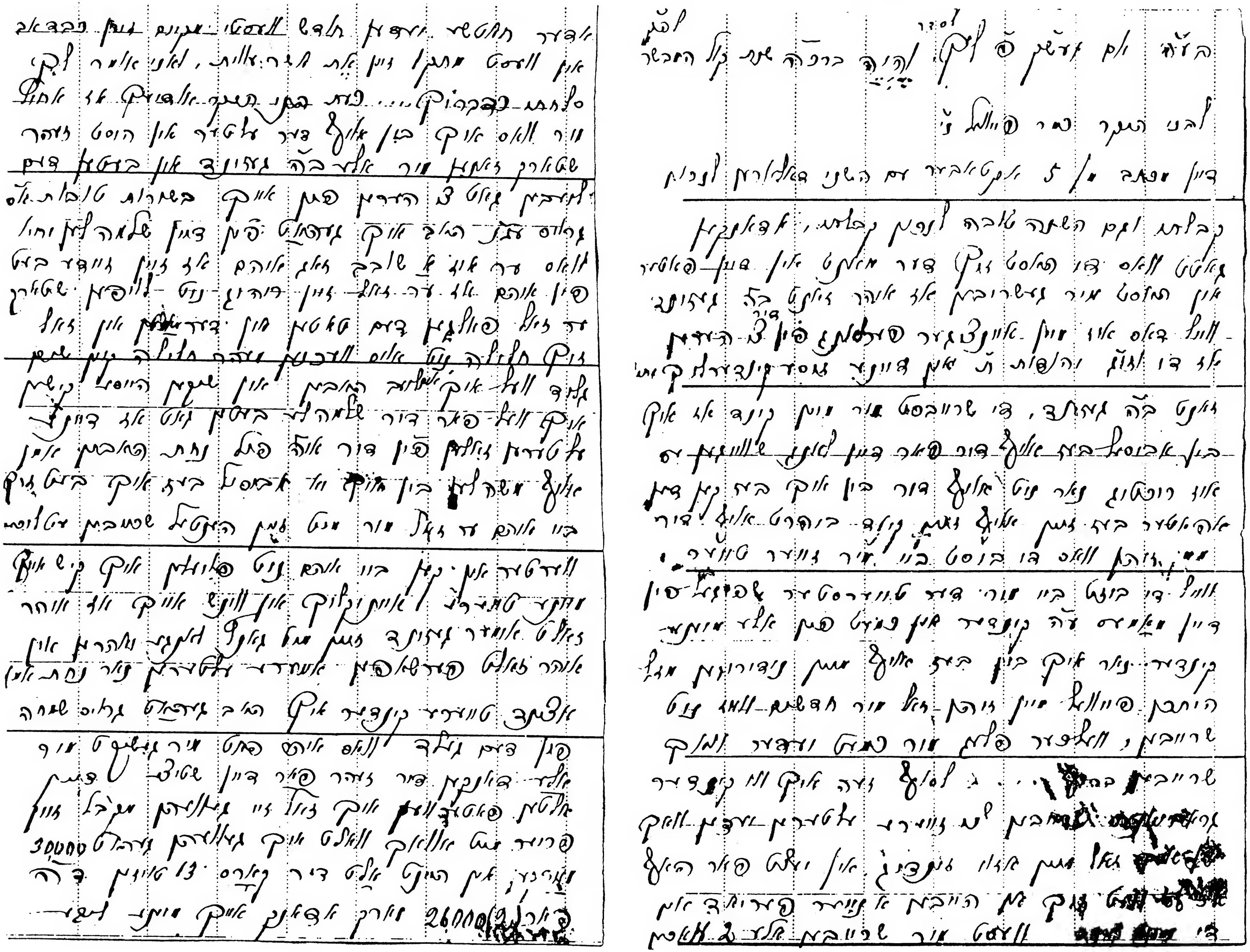

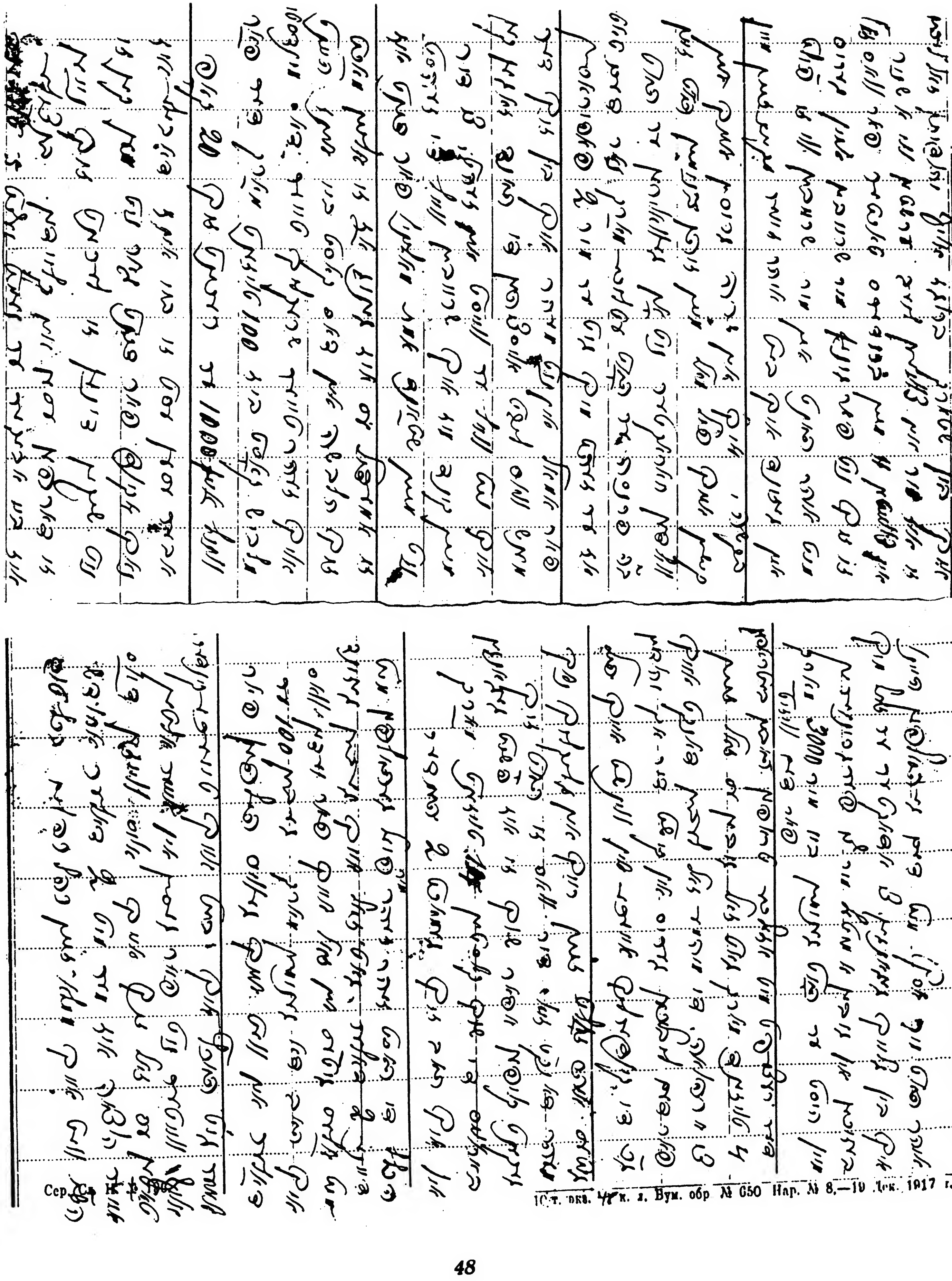
NADAWCA:
Mojżel Pugać
Mielnica
pow. Kowelski

1531

Stowarzyszenie
Waad Hajszywos.
Wilno
Wielka 47

מכתב של אהרון-וולף בללר לבנו פייבל בארצות-הברית, באוקטובר 1917.

Ю.-т. окв. ... к. л. Бум. обр. № 650 Нар. № 8.—19 Дек. 1917 г.
Сер. Ст. К. Т. 190...

ניצני התנועה הציונית

המלחמות הבלתי פוסקות ומתמשכות שפקדו את העיירה הפכוה לתל-שממה. בנוסף לכך מדי פעם פרצו שריפות ושטפונות שאף הם גרמו להרס רב. עם שוך הסערות שוקמה העיירה מחדש ותושביה המשיכו לבנותה ולהרחיבה.

המצוקה הכלכלית וחוסר מקורות ומקומות תעסוקה הביאו להגירה של צעירים: לאמריקה, ארגנטינה וברזיל מחד ולהתעוררות השאיפה לעלות לארץ ישראל מאידך. המהגרים שנתקלו בקשיי קליטה בארצות שלשם הגיעו לא ניתקו את הקשר עם העיירה. הם שלחו עזרה לבני משפחותיהם, על אף שהיתה זעומה היא היתה למשענת לאנשים חסרי הכל.

במכתבו של אהרון-וולף בללר לבנו פייבל באמריקה מאוקטובר 1917, הוא כותב: "את היקרות עד אין לשער. פוד (16 ק"ג) תפוחי אדמה עולה 5000 מרקים, פונט (400 גרם) בשר עולה 800 מרקים, קווארט (פחות מליטר) חלב 600 מרקים". בנו פייביל שלח לו 2 דולרים, אביו ממשיך: "לו היה לי 10 דולר הייתי קונה פרה והיה לנו קצת חלב. הרופא ציווה עלי לאכול רק דברי חלב".

בעד 2 הדולרים הוא קיבל 26,000 מרקים. הוא ממשיך וכותב: "הרבה עזרת לי בתמיכתך הכספית. הלכתי אל הרופא, שילמתי לו עבור הביקור 3000 מרקים ועבור התרופה לשיעול שלי 4000 מרקים. הדודה קנתה נעליים, היא פשוט התהלכה יחפה ללא נעליים. הנעליים עלו 14,000 מרקים. תפרתי לי 2 חולצות. בקיצור אתה עזרת לנו מאד עם 2 הדולרים".

המצב הכלכלי הקשה של רבים מתושבי העיירה נמשך גם בתקופת השלטון הפולני (1919-1939) ובמיוחד החריף בראשית שנות השלושים. רבים היו הנזקקים אך לא כולם פנו וביקשו עזרה. מפעל "מעות חיטין" - קמחא דפסחא - מצות לפסח, היה מנוהל בסודיות. היו בעלי-בתים מכובדים שקיבלו את העזרה בסודיות שאף התורם לא ידע למי נועדה תרומתם.

התמורות והלכי הרוח שקמו ברוסיה בזמן המהפכה הבולשביסטית לא פסחו על העיירה. רבים מצעירי העיירה הצטרפו למפלגה הקומוניסטית, שהיתה בפולניה במחתרת. הם האמינו שרק משטר קומוניסטי הדוגל בעקרונות השוויון והצדק יפתור את בעיית העם היהודי יחד עם בעיית העמים האחרים המדוכאים והסובלים. אחדים מפעילי המפלגה הקומוניסטית בעיירה נשלחו לתקופה ממושכת לבית הסוהר בקרטוז-ברוזה שנודע במשטרו הקשה והאכזר.

רבים מבני הנוער היהודים בעיירה הצטרפו לתנועה הציונית. הראשונים היו "הציונים הכלליים" ואחריהם קמו סניפים של "החלוץ" ו"ביתר".

הפעולות של המפלגות הציוניות היתה איסוף כספים לקרן הקיימת לישראל, קרן היסוד, לימוד עברית והקמת ספריה בעיירה.

כ-20 מחברי "החלוץ" במלניצה עברו תקופת הכשרה בקיבוצים שבערי ווהלין, ולאחר שקיבלו סרטפיקטים (רשיונות עליה) מהסוכנות היהודית עלו ארצה ונקלטו בארץ בקיבוצים ובמושבות.

לקונגרס הציוני הט"ז - 1929 הצביעו 23 איש: הציונים הכלליים קיבלו 1 קול, הרוויזיוניסטים - 20, התאחדות השומר הצעיר - 1, פועלי ציון - 1.

מתוך הפרוטוקול של ועדת הבחירות במלניצה לקונגרס הי"ח (1933) היתה זכות הבחירה ל-180 איש. שולם סכום של 192 זהובים עבור ה"שקלים"

הבחירות התקיימו ביום 23.7.1933 בבית הספריה. הצביעו 174 איש, קול אחד נפסל מפני שמצאו שתי "דעות" מודבקות. לכן נמצאו 173 פתקאות כשרות.

הציונים הכלליים קיבלו 7 קולות, הרוויזיוניסטים (אנשי גרוסמן) - 11, ברית הרוויזיוניסטים (הצה"ר ובית"ר) - 115, רשימת ארץ ישראל העובדת - 39, התאחדות 1.

בוועדת הבחירות היו: ש. קליינבורד, מ. לעבד, דעמב (הצה"ר) אייזיק מילכקר ופנחס נוימן - גוש העבודה, שלום מערסיק - ציונים רוויזיונים, נ. גודמיטשר - ההתאחדות.

לקונגרס הכ' (1937) (הרוויזיוניסטים פרשו מההסתדרות הציונית) הצביעו 49 איש. הציונים הכלליים קיבלו 10 קולות, רשימת ארץ ישראל העובדת 39.

לקונגרס הכ"א (1939) הצביעו 121 איש. הבחירות נערכו ביום 23 ליולי 1939 באולם סניף "פרייהייט - החלוץ הצעיר". הציונים הכלליים קיבלו 23 קולות, רשימת ארץ ישראל העובדת - 98.

Mielnica

№ 428
ממלאת הועדה הראשית

320

פרטי כל
של הבחירות לקונגרס הציוני העשרים ואחד

א. העיר מלניצה

ב. הבחירות התקיימו ביום הראשון 23 ליולי 1939 באולם סניף „פרוגרס" - החלוץ הצעיר"

ג. מספר השוקלים שהיתה להם זכות הבחירה מאה עשרים ואחד

ד. מספר הדעות שנמצאו בקלפי 121

ה. מספר הדעות שאושרו 121

ו. מספר הדעות שנפסלו ——

ז. הדעות שאושרו נמסרו בעד :

מספר הרשימה	שם הרשימה	מספר הדעות שקבלה כל רשימה
1	„רשימת ההסתדרות הציונית בפולניה — ההתאחדות העולמית של הציונים הכלליים"	23 (עשרים ושלש)
2	„רשימת הסתדרות הציונים הכלליים בפולניה — בריה עולמית של הציונים הכלליים"	
3	„רשימת „המזרחי" ותנועת „תורה ועבודה" בפולניה"	
4	„רשימת איגוד הציונים המדינתיים בפולניה"	
5	„רשימת הבלוק של ארץ־ישראל העובדת בפולניה"	98 (תשעים ושמונה)
6	„רשימת מפלגת פועלי ציון (שמאל) בפולניה" („יידישע ארבעטער־פארטיי „פועלי־ציון" (לינקע))	
7	„רשימת הנוער הכלל־ציוני בפולניה"	

ח. הערות ועדת הבחירות:

החתומים מטה מאשרים בזה כי הבחירות נערכו בהתאם לתקנון הבחירות ולהוראות של הועדה הראשית לבחירות

המקום והתאריך

חתימות חברי הועדה המקומית וב"כ הרשימות :

א. [signature]	ו. [signature]	יא.
ב. [signature]	ז.	יב.
ג.	ח.	יג.
ד. [signature]	ט.	יד.
ה. פנחס ניימן	י.	טו.
טז.		
יז.		
יח.		
יט.		
כ.		

על הועד המקומי להכין את פרטי־כל הבחירות בשלש העתקות לפי הדוגמא דלעיל; אחת מהן נשארת אצל ועדת הבחירות המקומית והנשארות נשלחות תיכף ובאחריות (Polecony) לועדה הראשית לבחירות אל הקונגרס העשרים ואחד לפי הכתבת:

Główna Komisja Wyborcza do XXI Kongresu Syjonistycznego
Warszawa, Nowolipie 3 m. 4.

כרוניקה מקומית

לקט ידיעות מחיי העיירה מלניצה כפי שהופיעו בעתונות בווהלין (מתורגמים מיידיש).[15]

וואלינער שטימע, 10 לאוקטובר 1930.

ביום שלישי שעבר כשהסוחרים היהודיים חזרו מהיריד מהולוב למלניצה בשעה 7.30 בערב התנפלו עליהם שני שודדים וגזלו מהם את כספם שקיבלו תמורת סחורתם ביריד. לאחר שלקחו מהם את הכסף ירו בסוחר זלמן גולדין ממלניצה, הוא נפצע קשה וכעבור יומיים נפטר.

את אחד השודדים הצליחה המשטרה לתפוס. הוא התוודה שערך את השוד על שני הסוחרים וגם הודה בביצוע מעשי שוד אחרים.

י. ק - ד

קאוולער שטימע, 13 למאי 1932.

"המצב הכלכלי העולמי הירוד השפיע על האוכלוסיה היהודית במלניצה. פרנסי העיירה עושים מאמצים בכדי שלעניי העיירה יהיו מצות לפסח. בעיירה אורגן ועד "מעות חיטין", שבראשו עומד הרב המקומי. כפי שהסתבר מספר הנזקקים גדול משחשבו תחילה ואין הוועד מסוגל לספק מצות לכולם. למזלנו בני עיירתנו החיים בארצות-הברית, שלא שכחו את עיירת הולדתם, שלחו סכום כסף (דולרים) לטובת עניי העיירה. הודות לתמיכה שלהם סופקו מצות לכל הנצרכים ושמחת החג לא נפגעה.

ביום ראשון השבוע ביקר בעיירתנו העורך האדון י. בוראק (מקובל), שניהל דיונים בישיבות עם העסקנים המקומיים ביחס לארגון שבוע התרמה לטובת היתומים בארגון ט.א.ז. נבחר ועד ציבורי מיוחד שינהל את "שבוע ההתרמה ליתומים" ונקבעה תוכנית הפעולה: הרצאות, שני "ימי סרט" והצגה של החוג הדרמטי המקומי, כל ההכנסות יהיו קודש ל"וועד היתומים".

ש. קליינבורד

קאוולער שטימע, מלניצה 20 למאי 1932

ביום רביעי בלילה שלושה שודדים מזוינים באקדחים התנפלו על היהודי אשר קאט מהכפר קאשיבקה שנסע מקובל, עם סוס ועגלה מלאה סחורה, כ-10 ק"מ מהעיירה הולוב. השודדים שדדו ממנו את שעונו ואת הסחורה שהיתה בעגלה שלו והעבירו אותה לעגלה שלהם שהוכנה בעוד מועד. השודדים הסתלקו מהמקום. הנזק נאמד בסכום מעל ל-600 גולדין-זהובים.

בשבת שבשבוע הבא יגיע לעיירתנו אורח חשוב מוורשה הד"ר ליפמן. הוא ירצה בבית הכנסת על הנושא: "יהודים, ערבים ואנגלים". חברי המפלגה הרביזיוניסטית המקומית מכינים לכבוד האורח הנכבד ערב תגיגי.

ביום הראשון החלה בעיירה ההתרמה ל"שבוע ועד היתומים". ההתרמה נפתחה בערב בו הירצו על הנושא: "חשיבותו של חינוך הילדים".
הערב עבר בהצלחה וההכנסה לוועד היתומים היתה מכובדת.

ש. קליינבורד

אונדזער לעבן - קובל, 2 ביוני 1937

השבוע ביום שני פגע ברק במלניצה והרג את סוסו של האדון אליהו קעלבל.

השבוע ביום שני בכפר פוברוסק בגלל ברקים חזקים פרצה שריפה ונשרפו שלושה בתים. באחד הבתים שנשרפו היו סגורים שלושה ילדים קטנים שהוריהם נעדרו מהמקום. את שלושת הילדים הצליחו להציל ללא פגע.

במלניצה נוסד סניף של "צעגטאס" שמונה כבר 120 חברים. הגברת ד"ר ווינר נבחרה כיושבת ראש, הגברת וויינשל כגזברית. ההנהלה מנהלת עבודה מאד אינטנסיבית.

ש. קליינבורד

אונדזער לעבן - קובל, 11 ביוני 1937

מלניצה. ביום שבת 5 ליוני ביקרה בעיירה להקת תיאטרון חובבים מקובל בהנהלת הבמאי האדון טארן בראש. הם הציגו את ההצגה: "דער גאסן מוזיקנט" ("המנגן שברחוב"). התושבים המקומיים שכבר כמה פעמים התאכזבו מלהקות חובבים אחרות מקובל נרתעו מלבקר בהצגה. למרות הכל ההצגה נערכה לפני ציבור די גדול. כשהציבור ראה את ההצגה ואת רמתם המקצועית של השחקנים. הלהקה הוזמנה לבקר בעיירה בהצגות נוספות. השחקנים שהצטיינו במיוחד: זלצר, טארן ווידר ווידרוטש.

ביום ראשון 6 ליוני ביקר בעיירה המדריך של "ל.א.פ.פ." (הגנה אנטי אווירית) האדון ס. גראבאבסקי. לפני ציבור גדול הוא הרצה על התגוננות אווירית והראה תמונות על התגוננות אווירית. הוקם ועד שיארגן סניף של ההגנה האווירית במלניצה.

אונדזער לעבן - קובל, 16 ליולי 1937
מלניצה.

בהתאם למכתב שנתקבל מה"סטרוסטה" (הממונה על המחוז) מקובל ביחס לבחירות לקהילות היהודיות במחוז, התקיימה ישיבה של מועצת הקהילה במלניצה. אחרי דיון ממושך נבחרה ועדת בחירות בהרכב: יהושע זילבר, אברהם שטרן, אברהם בסיוק, ירחמיאל צויק, בערל סוסני, יצחק צורף, דוד פינקלשטיין, חיים-לייב פלשטץ, וואלף-בער ביק ומשה פוגץ. כממלאי מקום נבחרו - אברהם פייפר, יקותיאל סירוטה ויעקב פרצוק.

בכפר אוזדניץ מחוז לוצק ביום ששי שעבר נחוג חג נוצרי בשם "אדפוסט". לכפר התאסף ציבור גדול. כמובן שהסוחרים היהודיים בלטו בנוכחותם, ברצונם לנצל את ההזדמנות ולהרוויח קצת כסף. לרוע מזלם התנפלו עליהם פורעים, שהרביצו להם מכות ושדדו את כל כספם.

בין היתר פצעו את היהודיה תושבת מלניצה, שעסקה במכירת גלידות ומשקאות קרים, ביילה קאצ'אן. לקחו ממנה את הכסף וקצת הסחורה שהיתה לה.

בספר "רוזישץ עיירתי" עמ' 46 מספרת שושנה זלצמן (זיניוק)

"זכורה לי נסיעה למלניצה לשם הצגה. רצה הגורל ובאותה שבת מתה אשה במלניצה מיתה חטופה, ואז האשימו אותנו שבגלל חילול השבת שלנו קרה האסון. אנו איכשהו הופענו ב"פוז'רנה" (בית מכבי האש) ובקושי הספיקו לנו ההכנסות לשוב הביתה".

הערות:

1. מאיר באלאבן, בית ישראל בפולין, ירושלים תש"ח, עמ' 35.
2. פנקס קהילות ווהלין ופולסיה, יד ושם ירושלים תש"ן, 1990 עמ' 135.
3. הצורר בוהדאן כמילניצקי הוכר על ידי השלטון הסובייטי כגיבור לאומי של אוקראינה. בזמן מלחמת העולם השניה ניתן לחיילים המצטיינים בקרב אות גבורה על שמו. באוקראינה נקראת על שמו עיר גדולה בשם כמילניצק.
4. נתן נטע הנובר, יון מצולה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1966.
5. שם, שם.
6. ייברייסקיה אנציקלופדיה (ברוסית) בעריכת ד"ר א. הרכבי וד"ר ל. כצנלסון, סאנט פטרבורג 1908, כרך 10, עמ' 826.
7. פנקס קהילות ווהלין ופולסיה, יד ושם ירושלים תש"ן, עמ' 135.
8. שם, שם.
9. ש"ח גוטליב, אוהלי שם, פינסק תרע"ב.
10. פנקס קאוועל, ארגנטינה, 1951, עמ' 336.
11. פנקס אוסטראה, ע"מ 126-127.
12. שם, שם.
13. חד ספרד, מיט זיך און מיט אנדערע, "ירושלימער אלמאנאך" תשמ"ד - 1984, עמ' 17.
14. שם, ע"מ 29-35.
15. הספריה הלאומית בירושלים, לפי שמות העתונים.
16. ארכיון ציוני מרכזי ירושלים, תיקים:
C-46/231/4-Z, Z-4-3605-2, S5/1774.

מלניצה*

העיירה מלניצה נמצאת כ-30 ק"מ מהעיר המחוזית קובל בגליל ווהלין - אוקראינה. עד למלחמת העולם הראשונה 1914-1918 השתייכה לרוסיה. ב-1919 עברה לידי פולין, ובשנת 1939, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, נכבשה על ידי ברית-המועצות.

את השם מלניצה קיבלה העיירה, כפי שמספרת האגדה, לפני מאות שנים. במקום, לפני היותה ליישוב מאוכלס, עמדה באמצע השדות טחנת קמח שהופעלה על-ידי הרוח. (טחנת קמח ברוסית - "מלניצה"). האיכרים מכפרי הסביבה היו נוסעים מידי יום ביומו, בעגלות מלאות חיטה, שעורה ותבואות אחרות לטחנת הקמח, שעמדה בצידי הדרך בודדה בשדה, כשלצידה בית קטן שבו גרו הטוחן ומשפחתו.

במרוצת הזמן, סביב לטחנה וכמה קילומטרים ממנה, התיישבו איכרים גויים ולאחר מכן גם משפחות יהודיות. לעיירה נתנו שם: "מלניצה" (על שם טחנת הקמח).

מספר הכפרים מסביב למלניצה הלך וגדל, והם הגיעו מעשרות לכמאה. האיכרים הגיעו בעגלותיהם לטחנת הקמח ולעיירה, כשהם עמוסים תוצרת חקלאית, תבואה וקמח ומוצרי חלב. היהודים שהתיישבו בעיירה קנו את התוצרת הכפרית והחלו לשלוח ולשווק אותה לעיר קובל ולערים אחרות.

במשך השנים התחילו להתיישב בעיירה בעלי מלאכה יהודיים, והיא הפכה לעיירה טיפוסית ככל העיירות האחרות שבאוקראיינה.

הבתים היהודיים התרכזו סביב לככר השוק העירונית. השוק היה שטח מרובע שמארבעה צדדיו נבנו חנויות ומחסנים של כל מיני סחורות: תבואות, בדים, מוצרי בית, ביגוד, כלי בית וחקלאות, מוצרי ברזל ומוצרי מזון.

את השוק הבוצי חצתה באלכסון סוללה "גרעבליע". הסוללה (הדרך) נבנתה משכבות אדמה שכוסו בענפים ועצים. הסוללה נועדה לעצירת מימי הגשמים והשלגים הנמסים בסוף החורף ובאביב, שלא יציפו את הדרך ויהפכו אותה לחלק בלתי נפרד של הסביבה הבוצית שנקראה "השמנת השחורה". הביצות בעיירה היו גדולות. מימי השטפונות של הנהר-הנחל "סטאוו" היו גורפים איתם את הענפים והעצים שכיסו את הסוללה. בסוף החורף כשהשלג נמס, היו עגלות האיכרים ועגלות בעלי-העגלות היהודים שוקעות בבוץ מעל לגלגליהן ורק לאחר מאמצים מרובים היו מצליחים להוציאן משם.

ביום בהיר אחד החלו בעיירה לסלול כביש שהוביל לעיר קובל דרך הכפר הולוב, שנמצא כ-10 ק"מ מהעיירה. בהולוב נמצאה תחנת רכבת. משם אפשר היה להגיע למלניצה בעגלה או ברגל.

בגמר סלילת הכביש נשמו תושבי העיירה לרווחה. הדרך הסלולה עברה במרכז ואילו הרחובות האחרים נשארו בוציים כמקודם. בחלק מהרחובות בסמוך לבתים, נבנו מדרכות מעץ. הבחורים והבחורות הצעירים ואף המבוגרים, שעד כה נהגו לטייל על סף בתיהם, יכלו מעתה, בלילות יום שישי לאחר ארוחת הערב, ולמחרת בשבת אחרי הצהריים, לטייל על הדרך הסלולה המובילה לקובל ולשאוף אוויר צח בקייץ, ואילו בחורף, בקור ובכפור, יכלו לעשות שם "טיול אמיתי". מטיילים בעיר לא חסרו, כי החל משנת 1900 היו בעיירה כ-500-600 משפחות יהודיות, לעומת כ-200 משפחות נוצריות. "עקרות" ברוך השם לא היו אצלנו - אפשר היה לספרן על האצבעות. אכן, היו מטיילים רבים - כמובן, כל הטיולים היו בשבתות ובימים הטובים - חגי ישראל, כי מי זה יצא פתאום לטיול ביום חול?!.

חוץ מהטיולים על הכביש, היו הולכים לטייל גם בשדרות (אליין) של הגן הגדול בעל מאות העצים העתיקים, ביניהם הרבה עצי פרי. גן זה היה מרשים מאוד ביופיו ובגודלו, שאף מבקרים ומזדמנים ממקומות אחרים היו אומרים, שגן כזה נדיר לראות אף בערים הגדולות ברוסיה. רבים מהצעירים היו הולכים לטייל ליער "סטוועטשין" כמה ק"מ מהעיירה. בעברם ליד המעיין, בדרכם ליער, היו שותים ממימי המעיין הזורמים והנקיים כבדולח.

שם ביער גופא, היו אוכלים לשובע גרגרים אדומים ושחורים טריים, אגסים קטנים, ואגוזים שגדלו שם לרוב. כך היו הצעירים מבלים את טיוליהם בשבתות ובימי החג. מובן מאליו שאנשים מבוגרים, במיוחד הדתיים ביניהם, לא הסתכלו בעין יפה על "אנשי ההפקר" העורכים טיולים. לעומת זאת, אותם האנשים הדתיים שבעו רוב נחת מהבחורים, שישבו בבית המדרש של חסידי טריסק ולמדו תודה. בחורים לומדי תורה היו רבים בעיירתנו. בשבתות ובחגים אחר-הצהריים בית המדרש של טריסק דמה לישיבה. בחורים וגם מבוגרים היו יושבים ומתנדנדים מעל ספרי הגמרא ולומדים, כשניגון הגמרא היה נשמע למרחקים מבית המדרש.

היישוב היהודי במלניצה היה עתיק, על כך מעידים שלושת "בתי החיים" (בתי-הקברות) שהיו בעיירה, כמאה מטרים מבתי המדרש. במרוצת השנים שקעו המצבות באדמה ובלטו רק הראשים שהתפוצצו, בחלקם עגולים ובחלקם חדים, ועליהם גדל אזוב. ממצבות אחדות בלטו האותיות "פ.נ." וחלקי מגן-דוד, אולם בשמות או בתאריכים אי אפשר היה להבחין.

בסמוך לבית הקברות העתיק היה בית הקברות "הישן", שהיה

---

* פנקס קאוועל, בונעאס איירעס 1951, עמ' 291-328. תורגם מיידיש על ידי יהושע ליאור (בעלה של זלדה לבית בללר).

ממש על יד בית-המדרש, ובו גדלו הרבה עצים ונראה מרחוק ממש כמו יער קטן. ילדי החדר היו ה"קונדסים" מתחמקים מהחדר - מהרבי לבית-הקברות, שם היו קוטפים אגסי בוסר קטנים, שאפשר היה לאכול אותם רק אחרי שהם מונחים תקופת זמן בשחת והחלו להרקב ולקבל צבע חום... אולם לחברה לא היה זמן לחכות עד שהאגסים יבשילו והם היו אוכלים אותם ירוקים כפרי בוסר. העובדה, שלאימהות היו אחר-כך בעיות עם הילדים שקלקלו את קיבתם, לא הטרידה את הילדים. גם תפוחים מאותו סוג היו שם על העצים, שאף אחד לא נטע אותם והם גדלו מאליהם. ב"בית החיים" הזה גדל למראשות כל מצבה עץ פרי. העצים והשיחים גדלו בסמוך האחד לשני, עד שקשה היה לעבור בשבילים שבין המצבות. העצים היו כה סמוכים זה לזה, שיכולת לעמוד כ-10 מטר מחברך מבלי שתוכל לראות אותו.

בשנים 1908-1909 התמלא גם בית-הקברות הזה בנפטרים, ואז נאלצו להקים בית-קברות כ-3 ק"מ מהעיירה בדרך לקובל. זכורני, שבקהל היה ויכוח - שקלא וטריא, האם יש להקים גדר מסביב לחלקות בית הקברות המיועד, היות שצריך היה לעבור בלוויות על-יד בית-הקברות הפולני-הקתולי. כנראה, לא היתה ברירה ונאלצו לרכוש את המקום ואילו אלו שהתנגדו לרכישת המקום, נרגעו שעה שהרבי מטריסק זצ"ל בא בעצמו ובכבודו "לקבל את השדה".

התאור של שלושת בתי הקברים נעשה באריכות בכדי להדגיש ולציין שהיישוב היהודי בעיירה היה ותיק מאוד. לפי הערכתי, ולפי שמועות ששמעתי מאחרים היה כבן חמש או שש מאות שנה. למעשה באותו זמן שנוסדו הקהילות היהודיות בערים הסמוכות קובל, לוצק, רוזישץ ויישובים אחרים באיזור וואהלין, שם חיו יהודים מדורי דורות מאות בשנים.

◆

היהודים בעיירה שלנו, כדוגמת העיירות האחרות, התפרנסו ממסחר וממלאכה. מרבית המסחר היה בתבואה, בקמח, בדים, בכלי ברזל ובסחורות אחרות. בעלי המלאכה היו חייטים וסנדלרים. הסביבה של הכפרים מסביב לעיירה היתה גדולה, והיתה רחוקה מהערים הגדולות, לכן נאלצו האיכרים להגיע למלניצה. ירידים וימי שוק היו רבים, והאיכרים היו באים לקנות ולמכור - לשם כך הכינו עבורם סחורות, ולבעלי החנויות, לסוחרים ולבעלי המלאכה היהודיים היתה פרנסה.

המסחר בבדים היה בידי המשפחות המסועפות בעיירה, משפחת גייער (היו שני אחים: מאטל וקלמן). מאטל גייער היה גביר (עשיר) גדול. העריכו את עשרו במאה אלף רובל, עוד בימי השלום. היינו מתפארים בכך שבעיר קובל עשיר עצום כמוהו אינו בנמצא, ומלניצה אכן התגאתה בכך.

עושרם גדל עוד יותר שעה שהם החלו לסחור (תקופה קצרה לפני מלחמת העולם הראשונה) "בקופונים". (למעשה את העסקים ניהלו ארבעת בניו: חיים-משה, ניאמטשיק, יונה וזלמן). מה היה המסחר ב"קופונים"? זהו סיפור ארוך. ידעתי רק, שבדואר נשלחו שקים מלאים במכתבים ובפרוספקטים וב"קופונים" לכל רחבי רוסיה. זה שקיבל את ה"קופונים", צריך היה למכרם ואת הכסף יחד עם כתובות הקונים לשלוח למשפחת גייער. עבור הטרחה הוא היה מקבל "מתנה" לפי בחירה בהתאם למה שהוצע בפרוספקטים. הגייערס היו שולחים "קופונים" ופרוספקטים לפי הכתובות החדשות שהם קיבלו. הם מצאו בכך כר נרחב - "חוג מכושף", והעסקים הלכו ופרחו ללא קץ וללא סוף. מובן מאליו, שה"עסק" הזה היה מבוסס על שלמונים ששולמו ל"שליטים" בכל גליל וואהלין. (לא רק בוואהלין לבדה).

מיותר להדגיש, שאף אחד לא נפגע חלילה, לא קופח, לא רומה ולא הולך שולל. אדרבא, כל אחד ששלח את הכתובות והכספים קיבל עבור "הטרחה" שלו את "המתנה" שהוא בחר. תשומת לב מיוחדת הופנתה למספר הרב של המכתבים שיצאו מהעיירה הנדחת מלניצה לרחבי העולם. ה"גייערים" מכל העסקים עם ה"קופונים", נעשו עוד יותר עשירים משהיו קודם.

זוכר אני אפיזודה הקשורה במה שסופר למעלה. באחד מבקרי הקיץ היפים הגיעו לעיירה שלנו שני "קצאפים" גבוהים ומזוקנים וכובעי פרווה על ראשיהם, לבושים במעילים שחורים, רחבים וארוכים וחגורים חגורות עור מלאות בכדורי רובים. הם עצרו ליד החנות של חיים גוז, ששם החל השוק בהגיעך מדרך קובל.

כשראתה מלניצה את שני הטיפוסים במדיהם והילוכם המשונה ומראיהם המפחיד, החלה בהלה בין האנשים. ילדים ומבוגרים התקהלו לראות את ה"פלא האיום".

מעשיות וספורים שונים ומשונים החלו להתפשט בעיירה על מוצאם של שני הטיפוסים, ומה היא מטרת בואם. האימהות החלו לאסוף בחפזה את הילדים ששחקו ברחובות ולהסתירם בבית. הן הלכו להיוודע מה הוא מין "התבשיל" (כך היו מתבטאים במקרים כאלה). הסתבר, ששני הטיפוסים המשונים - "קאצאפים" או צ'רקסים - השד יודע אותם, באו מעבר להרי החושך לעיירתנו לא פחות ולא יותר מאשר לבדוק את "המחסנים" והחנויות של מאטל גייער, אשר עליהם הוא כותב בפרוספקטים שנשלחו יחד עם ה"קופונים" שלו. לשם מה נחוץ היה להם לבדוק את המחסנים והחנויות - הדבר נשמר בסוד. ידוע היה, שבמשך יום שלם הם חיפשו ונברו בביתו רב הממדים של מאטל גייער. אנשי הבית נראו יוצאים ונכנסים לבית כשהם מתלחשים בדברי סוד.

העסקנים, שהיתה להם השפעה מרובה אצל השלטונות בעיר, הופיעו בבית כשהכל רתח וגאה בו. אבל מה פירוש הדברים לא נודע. לעומת זאת סוף המעשה אכן נודע וגם נראה: הכל הסתיים בסעודה גדולה בה השתתפו כמה "כפתורים" (שוטרים) וכמה

מחשובי האזרחים הנוצריים יחד עם שני הפרצופים המזוקנים. הם אכלו, זללו והשתכרו במשך כל הערב עד לשעה 12 בלילה, שעה שהעגלון הערשעלע בא והודיע שהגיע הזמן לנסוע לרכבת היוצאת בשעה אחת בלילה. שני האורחים המסתוריים, כשם שהם הגיעו בסודיות, כך גם עזבו את העיירה בסודיות גמורה. תושבי העיירה המשיכו עוד זמן רב בדיבורים והשערות על "הביקור" המסתורי. את האמת אי אפשר היה לדעת, ביקורם נשאר לוט בערפל.

בעסקי מסחר בבדים התעסקו המשפחות בוקסר ובוב, שהיו יהודים עשירים והם היו אלה שסיבבו את "הגלגל" בעיירה. בתבואה התעסקה משפחת ריידר - משפחה ענפה וגדולה, ואף הם היו עשירים גדולים.

משפחות פעלץ - האחים: שמעון, סנדר ויעקב עם הגיסים משה טיילבוים ונחמן-לייב גארבר ניהלו מסחר גדול בתבואה, חומרי ברזל, חומרי בנין וכלי עבודה. הם ניהלו את העסקים בסיטונאות ומצבם הכלכלי היה בכי טוב. הם היו אנשים עשירים והגונים אשר תרמו הרבה כספים לצרכים הקהילתיים והציבוריים.

מסביב לאותם הסוחרים ועסקיהם התפרנסו עשרות משפחות של יהודים וגויים. המרחק של העיירה מתחנת הרכבת היה גדול, את כל הסחורות שהובאו או יוצאו מהעיירה צריך היה להוביל לתחנה וממנה. על-יד החנויות עמדו עשרות בעלי-עגלות ועגלותיהן, מהם היו פורקים את המטענים לחנויות או מעמיסים בסחורות למשלוח לערים הגדולות. הפעילות המסחרית בעיירתנו דמתה בכל יום לימי שוק בעיירות האחרות.

הרבה סוחרי סוסים היו בעיירתנו. משפחת קנובל היתה הגדולה בסוחרים. הם היו כמה אחים ובניהם, חתניהם וקרובי משפחה אחרים. כמאה משפחות, שכולן סחרו בסוסים. קראו להם "הקנובליקעס". הם הובילו עדרים גדולים של סוסים לירידים בגליל וואהלין ולמרחבי פולין. בניגוד לאחרים שעסקו במסחר זה, הם היו יהודים אמינים וישרים.

בגלל גודל משפחתם של משפחת קנובל, שאותם הכירו בכל הסביבה הקרובה והרחוקה, החלו לקרוא לכל יהודי מלניצה "קנאבולניקים". סברה אחרת לפשר השם הזה היא, שבמלניצה היה תמיד יבול גדול של שום (קנובל פירושו באידיש - שום). סוחרים היו מגיעים ממרחקים לקנות את השום. השם "קנובולניקס" - "אנשי השום" הודבק לכל תושבי העיירה, אבל, חלילה, לא לגנאי.

בעלי המלאכה היו חייטים וסנדלרים. רובם עסקו בהכנת ביגוד לאיכרים, ולמכירה בעיירה ובירידים. היו גם בעלי מלאכה אחרים: נפחים - אברהם סופר, יהודי טוב ועדין, אליהו קירז'נר, יהודי מכובד בעל בית (ניהל בית עשיר וילדיו היו הגונים ואינטלגנטיים) והאחרים. היו גם נגרים, בנאים, טפסנים ובעלי מלאכה אחרים שעבדו עבור התושבים בעיירה ועבור בעלי האחוזות והכמרים בכפרי הסביבה. בעלי האחוזות היו באים עם נשותיהם-גבירותיהם בכרכרותיהם, לעיירה לערוך את קניותיהם ולקבל דברי דואר ולמדוד את בגדיהם ואדרות הפרווה אצל החייט יהודה-בער, שתפר בגדים לגברים, אצל החייט - טייוול, שתפר בגדים לנשים.

הסוחרים, בעלי המלאכה, בעלי החנויות, המלמדים וכלי הקודש, בעלי העגלות, סוחרי הסידקית, סוחרי הסוסים והפרות, היוו את האוכלוסיה היהודית בעיירה שמנתה כשלושת אלפים נפש לעומת כאלף נוצרים.

כפי שהזכרנו, מלניצה כמעט תמיד (כתשעה חודשים בשנה) היתה שקועה באגמי ביצות שלעיתים היוו סכנת נפשות. לעומת זאת החיים בעיירה היו שמחים ומלאי חיים. היה שם נוער שלא למד בבתי-הספר (אשר טרם הוקמו בעיירה), הם למדו אצל מורים מקומיים או ב"חדרים". האנשים היו מאושרים ומחוסרי דאגות. דברים טובים יותר לא ראו בחייהם ולא היו להם שאיפות וגעגועים לחיים טובים יותר.

צעירי משפחות בייער, פעלץ, ריידר והאחרים נסעו מידי פעם לקובל, וורשה, קייב או ז'יטומיר, ובחוזרם לעיירה היו מלאי התפעלות והתלהבות ושופעים במעשיות על הערים הגדולות. סיפורים אלה לא השפיעו על תושבי העיירה שהשלימו עם גורלם, הסתפקו במועט וחיו חיים פשוטים וקשים של העיירה הקטנה. כולם "ערכו שבת" כנדרש, לכולם היו מצות לפסח ו"כפרה" לערב יום הכפורים.

לכבוד פסח או ראש-השנה כל ילד קיבל בגדים חדשים, קאפוטה (מעיל), מגפיים וכובע. ולכל ילדה היתה שמלה חדשה. ואם לילד או ילדה לא היה בגד חדש, אלא בגד שנתפר מבגד ישן של האב או של האם, לא היה הדבר נורא כלל, העיקר שהיה חדש. אי לכך לא היתה להם סיבה לקנא בחיי העיר הגדולה.

◆

רבים היו המלמדים והרבנים שלימדו את הילדים היהודים במלניצה. ממלמדים דרדקים ועד מלמדי גמרא: יחיאל הפולני - מלמד גמרא, הוא התפרנס מכך שלאשתו היתה מכונה שניקתה צמר. המכונה עמדה בכניסה לחדר שם לימד הרבי את תלמידיו. הוא היה תלמיד חכם גדול, מחסידי סטולין. הוא לא היה מוכן ללמד יותר מ-5-6 ילדים, ואף זה בתנאי שכל אחד מהם יהיה מסוגל ללמוד בעצמו דף גמרא.

בחדר אצל ר' יחיאל הפולני, היו התלמידים מסוגלים ללמוד תלמוד ותוספות עם קצת מ"חידושי המהרש"א". מטבעו היה ר' יחיאל שתקן גדול - כל מילה אצלו "היתה בגרוש", מאידך היה כעסן גדול, אצלו צריך היה לדעת את השיעור השבועי על בוריו, ואם לאו - החיים של התלמיד היו בחזקת סכנה. הוא לא היה מרביץ חלילה, כדוגמת ה"רביים" האחרים, אולם זעמו והמכות שהנחית לעצמו על זקנו הרחב, הליכתו בזמן הלימודים כשידיו

משולחות קדימה ואחורה, היו מטילים אימה ופחד על התלמידים בני ה-13-14, שהיו מזהירים את האחרים שלא להיכשל אצלו. תלמידיו של יחיאל הפולני היו מועמדים אוטומטית להמשיך ללמוד "בפני עצמם" בבית-המדרש של חסידי טריסק או לנסוע ללמוד בישיבה גדולה למרחקים. היו אצלנו נערים שלמדו בישיבות זוואהיל ובישיבת מיר שהיתה ידועה ומפורסמת בין הישיבות.

ר' שיע מקאשיווק או הרב שיע, כפי שקראו לו (שם משפחתו פומרנץ). גם הוא היה מלמד גמרא. אצלו למדו גם חומש ורש"י, לא פרשה אחת אלא כל הסדרה השבועית, ותנ"ך (תורה, נביאים וכתובים). רבי שיע היה קצר ראות ובזמן הלימוד הוא הרים את המשקפיים על המצח והיה מתכופף על הגמרא או על החומש וממש 'בידיים היה נוגע באותיות'. שעה שאחד התלמידים היה מדלג על המילה או לא מבטא אותה כראוי, הוא היה מוריד את המשקפיים על האף ונעמד מלוא קומתו, (הוא היה גבה קומה בניגוד לאשתו הרבנית בליומה), והיה מתחיל בפעולת עונשין. מכות ואגרופים נפלו על התלמיד החוטא ללא מספר ושיעור, עד שהרבנית היתה מתערבת בכעסה על הרבי: "הגולן כבר התעורר בקרבך?!" רק אז היה התלמיד ניצל.
הרבי שיע היה מקפיד שבזמן לימודי "שיר השירים", "אקדמות" או "קוהלת" היו חייבים אצלו לשיר ולפרש כל פסוק ופירושו. העיקר היתה השירה, זאת אומרת הנוסח, ובקול רם, שכל העיירה תשמע. לפני חג השבועות, שבדרך כלל היה בחודש מאי, נפתחו החלונות לרווחה והרבי אמר: "תצעקו ילדים! שכולם ישמעו שאצל שיע מקאשיווק לומדים אקדמות". ואכן היה מה לשמוע. אף רבי לא לימד אקדמות כמוהו. כך למדו בניגון. גם "שיר השירים" ו"קוהלת" ולימודים אחרים, כפי שדרש הנוסח.

בעל גאווה גדול, שימחל לי, היה רבי שיע, אבל היה לו במה להתגאות. ילד שסיים את הלימודים בחדר שלו, לאחר כמה שנות לימוד, אכן ידוע את תלמודו. תפקידו של הרבי היה להרביץ, לצבוט, "לחתוך חתיכות" מגוף התלמיד, כדי שהתלמיד ייטיב ללמוד. היתה זו שיטת הלימוד של רבי שיע (ולא רק שלו...). למרות שהיה קפדן ולעיתים הרביץ לתלמידים מכות רצח, אהבו התלמידים אותו והתייחסו אליו בכבוד ובדרך ארץ. כמעט כל ילדי העיירה למדו אצלו בחדר, מי תקופה קצרה ומי כמה שנים טובות. לעת זקנתו הוא היה סגי-נהור (עיוור). כל בני העיירה מקטן ועד גדול כיבדו אותו וקראו לו: הרבי שייע.

היו אצלנו רבי'לע מאטעלע "ניזוק", שם משפחתו היה קסלר. הוא היה קטן קומה (השם ניזוק פירושו ברוסית נמוך). הוא נעל מגפיים בעלי עקבים גבוהים כדי שיראה קצת יותר גבוה. לעומת זאת אשתו היתה גבוהה מאוד ודיברה בקול עמוק ממש כגבר. הרבי היה כעסן והיה מרביץ לתלמידים עד כדי "סכנת נפשות". הוא היה מסוגל לתלוש לילד את האוזן או את האף עד לזוב דם. היה משכיב את התלמיד על הספסל עם הפנים מטה, והכריח את התלמיד, במחילה, להוריד את התחתונים. למרות שהתלמידים היו גדולים ממנו, מרוב פחד ומתוך הרגל הם שמעו בקולו - אם הרבי מצווה, צריכים להישמע לו. התלמיד היה נשכב וסופג כ-10-15 מלקות, כאילו כלום לא קרה. לאחר בכייה בפינת החדר היה הילד חוזר ללימודים. למעט האמת, יש לציין - ההלקאות של התלמיד לא היו לרוב בגלל אי ידיעת הפרשה או המשנה "שור שנגח את הפרה" (פרק זה היו מתחילים ללמוד בגמרא), אלא משום שבחורף היו מחליקים על הקרח שהיה על תעלת המים סמוך לביתו של קלמן, או שהתרחצו בקיץ בנחל "עקאנאמניע" (נחל שהיה על יד בית הכלכלן של גן הפריץ). עבור דברים שמתאימים לשקצים "המתאימים לשקצים גויים ולא לילדי ישראל". ההלשנה היתה מגיעה לרבי מפי ילד אחר, או מפי אחת האימהות של התלמידים, (זה נקרא להגיש לרבי שרפרף). "העבריין" היה חוטף מידי הרבי מכות ומלקות "שהעלו עשן".

מקרה שקרה עם אחד הבחורים שהיה בגובהו פי שניים מהרבי ר' מאטעלע: כשאמר לו הרבי לשכב על הספסל לקראת קבלת מלקות, חטף התלמיד פמוט מהמדף וזרק אותו בראשו הקטן של הרבי. כולנו, כל החברה (כחמישים תלמידים) נבהלנו והתחלנו לבכות בקולות כאילו תקפו אותנו שדים. הבחורון "הגברתן" מנדל, הבן של ירחמיאל שאמעס, ברח מיד מהחדר ואנו ילדי החדר ברחנו אחריו. הרבי, שקיבל את המכה מפמוט הנחושת בראשו, נשכב במיטה עם תחבושות רטובות על ראשו.

היינו אחוזי פחד שהעולם יתהפך ו"השמיים יפתחו", אולם העולם לא התהפך והשמיים לא נפתחו. כעבור ימים אחדים הרבי ר' מאטעלע קם ממשכבו כשהוא חיוור ונפיחות מעל לגבת עינו הימנית, ותו לא. מנדל לא בא עוד לחדר. אביו ירחמיאל שאמעס, שהיה מזכיר הקהילה אצל ראש המועצה מרדכי יאסל, לא לקח ללבו את כל המעשה שהרבי ר' מאטעלע סיפר לו בשבת בבית-המדרש של חסידי טריסק, שם היו שניהם מתפללים, על התעלולים של בנו, היות שירחמיאל שאמעס (יהודי פיקח ודייקן שהיה בזמן הילוכו הולך ומתגלגל כאווז), ראה כבר שבניו הגדולים: אברהם, ואיציק "קאץ" שנקרא יאנקל, ועכשיו גם מנדל למדנים לא יהיו - ואם לא לימודים בחדר - הוא העמיד את בנו לנהוג בסוס בבית הבד לשמן אצל הסבא העסין.

מכל המעשה שהיה עם הרבי ר' מאטעלע אנו התלמידים, שנשארנו ללמוד בחדר הרווחנו. מאטעלע לא אמר לאף אחד מאיתנו לשכב, וגם אם היה אומר לנו, לא היינו נשמעים לו, כי כך החלטנו בינינו. (ר' מאטעלע נרצח על ידי אנשי כנופיות המרצחים של אנשי בלאחוביץ, בכפר לא רחוק מקובל, כאשר הוא התארח אצל בתו).

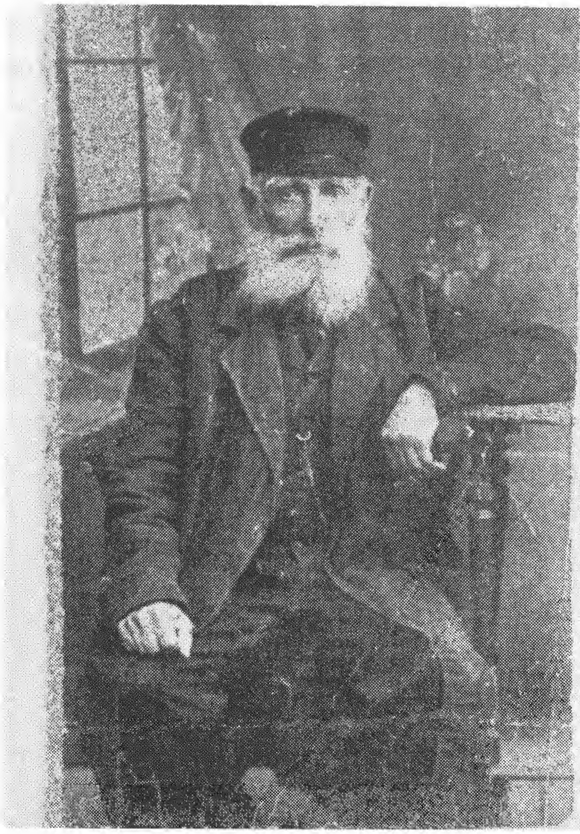
אלה השלושה: ר' יחיאל הפולני, ר' שיע והרבי ר' מאטעלע

"ניזוק" היו מלמדי הגמרא בעיירתנו. בנוסף להם היו ר' מאיר מלמד, ר' אברהמל מלשניווק, שהיו מלמדי חומש: האחים שמואליק ופייסי שהיו מלמדים-דרדקי שאצלם היו מתחילים ללמוד חומש, והמלמד של הילדות בנציון. היו גם כמה מלמדים "פיעכאטנע" - "חיל רגלים", ר' אהרון הליטוואק ואלי'נקה מהארבאט. הם היו הולכים מבית לבית ונותנים "שיעורים". בזמן האחרון, בשנת 1910, התיישבו בבית המדרש של חסידי טריסק כמה בחורי גמרא: וואלף בר "העקום", שהיה בוגר הישיבה בבית-המדרש, למדן גדול שהיה יכול לקבל סמיכות לרבנות; ווועוצי דוד הבן של דוד בן הרצל, ואהרון דודל הבן של שיע. האחרים למדו בבית המדרש של חסידי טריסק. הם היו בעלי ידע רב בלימודי הקודש, ואחדים מהם שימשו לאחר מכן ברבנות כדיינים בעיירות אחרות בסביבה.

ה"מטה" של המלמדים שהזכרנו, הרביצו תורה בין ילדי מלניצה במשך עשרות בשנים. אמנם גאונים וגדולי הדור לא יצאו מהתלמידים, אולם ילדי ישראל למדו וידעו שהם יהודים ומחובתם לשבת בחדר יום שלם וללמוד. הם הלכו הביתה לארוחות הצהריים ומשם חזרה לחדר, בקיץ בחום ובחורף בקור, בבוץ ובשלג, עטופים בצעיפים חמים ובכובעי פרווה. הם הבינו שכך צריך להיות. בערב, עד לשעות המאוחרות היו יושבים ולומדים לאורן של מנורות נפט מעשנות, שזכוכיותיהן שבורות ומודבקות בנייר. הזכוכיות היו נסדקות שעה שאחד התלמידים היה מתוך קונדס יורק על הזכוכית הלוהטת.

כשחזרו התלמידים הביתה מהחדר מאוחר בערב בשירה, כשבידיהם פנסים מנייר מתוצרת עצמית, הם השמיעו קול הניגון שהיה רגיל לשיר יהודה-לייב מפובהוסט בשמחת תורה, שעה שהיה זורק תפוחי עץ דרך החלון הקטן מעליית הגג של בית המדרש. הניגון השמח לא תמיד השתלב בסביבה ובנוף, שעה שילדי ישראל הלכו בלילה בכפור עז בבוץ מהחדר, כשאפיהם קפואים, מהם במגפיים קרועים שהבוץ או השלג חודרים דרכם, שורקים לפי הקצב. הם מיהרו הביתה, שם יושבת האמא על יד התנור החם ומורטת נוצות או ממיינת כרוב להחמצה, ומחכה עם ארוחת הערב לילד החוזר מהחדר. אכן, הזמן היה מתאים לניגון שהושמע בקול שיגבר על קולם של ילדים החוזרים הביתה מהחדר האחר. כך היו חוזרים מהחדר במלניצה.

ילדי היהודים למדו לכתוב אצל שני ה"סופרים" של העיירה. אצל ר' אהרון-וולף בללר הסופר, שהיה גם סגנו וממלא מקומו של הרב "הממלכתי" בקובל. ר' אהרון-וולף בללר למד עוד בשנת 1860 להיות רב "ממלכתי" בעיר ז'יטומיר בבית הספר לרבנים. כשנשרף בית הספר בז'יטומיר, הוא עבר ללמוד בבית הספר לרבנים בעיר אודסה, ובגמר לימודיו חזר משם לחיות במלניצה. כמו כן למדו לכתוב אצל הסופר שיע-דוד. אצל שני הכתבים-המורים האלה ומורים נוספים שנתווספו, היו לומדים

ר' אהרון-וולף בללר

פרט לאידיש ורוסית גם עברית, פולנית, חשבון ואף גרמנית. ילדים מהשכבות העניות היו הולכים למורים הללו הביתה, ואילו לילדים מהשכבות העשירות המורים לכתיבה היו באים לבית התלמיד, לתת להם "שיעורים פרטיים". על כל פנים, הילדים היהודים במלניצה למדו ולא גדלו בורים ו"עמיארץ". רבות היו המשפחות שלא היה להן כסף להכין את השבת ו"ימים הטובים" כיאות, אבל את שכר הלימוד היו משלמים לרבי או למורה בסבר פנים יפות מכספם האחרון.

בית הכנסת "הגדול" במלניצה היה ידוע ומפורסם ברבים. הוא היה בנין בן שתי קומות עם חלונות על התקרה העגולה ועל הקירות הצדדיים. החלונות היו עשויים זכוכית צבעונית בכל צבעי הקשת. מבעד לחלונות ולזכוכיות השבורות היו חודרות צפורים לבית הכנסת: הן צפצפו וקולן היה ממש "מחייה נפשות". הציורים שצויירו על הקירות והחריטות שעל ארון הקודש נעשו על ידי יהודי מקרמניץ שהיה אמן מעולה. לפי הסיפורים, שנמסרו מדור לדור בעיירה, הוא ביצע בסכין קטן את עבודת החריטה הנדירה של ארון הקודש.

כשרבי זיידל, החזן מרובנה, בא פעם למלניצה להתפלל בשבת, הוא התפעל מיופי בית הכנסת, שעורר קנאה. בעיר גדולה כמו רובנה לא היה בית כנסת יפה כמוהו.

בבית הכנסת התפללו בעלי הבתים וגם בעלי המלאכה, שהיו עשירים ומכובדים. חזן בית הכנסת במשך שנים רבות, עד לשנת 1905, היה ר' נחום חזן, שידע להרים את קולו ולהתעלות לטונים גבוהים, במקום שצריך היה, אף כי "בעל מנגן" גדול הוא לא היה.

בבית המדרש של חסידי טריסק היה חזן, ר' יאסעלע .יהודי חלש, שתמיד השתעל מהסיגריות מעשה ידיו שעישן. הוא היה בעל גו כפוף, שגרם לכך שהוא נראה יותר קטן מקומתו הרגילה. סביב לצווארו כרך צעיף צמר, הן בקיץ והן בחורף. כשר' יאסעלע היה מברך את "ברכת ראש-החודש" או שהיה מתפלל בראש השנה או ביום הכפורים בניגון מפרי יצירתו: "ונתנה תוקף" או "כבר קרת רועה עדרו" בליווי כעשרה משוררים, אכן היה מה לשמוע! הכל היה תלוי ברצונו, וכשרצה ידע להנעים בתפילתו. הצרה היתה איתו שרק לעיתים נדירות הוא אכן רצה בכך. למרות הכל חסידי טריסק שמרו עליו כעל "אבן טובה", כי הם ידעו להעריך את כישוריו. "ניגון חדש" שלו גרם להנאה מרובה לשומעיו. לאחר מכן היו שרים אותו ניגון בכל העיירה, הן בעלי הבתים והן בעלי המלאכה בזמן עבודתם. בבית המדרש הזה התפללו חסידי טריסק - יהודים תלמידי חכמים ונכבדי העיר.

"בית המדרש" היה צמוד לבית המדרש של חסידי טריסק, ושניהם גם יחד היו מעבר לרחוב מול בית הכנסת "הגדול". בבית המדרש התפלל הרבה שנים החזן הזקן ר' מאיר שכטר. לאחר פטירתו היה חזן במקום ר' בנציון דאלגאפאליוק (מסיקיל). בבית המדרש התפללו "עמך". בעלי מלאכה, סוחרי סוסים ובקר ובעלי מסחר אחרים. היו אלה שלושת בתי התפילה שבעיירה. נוסף להם היה מניין של חסידי סטולין בביתו של הסופר.

כבכל העיירות הקטנות שבסביבה, היו מידי פעם קורות שריפות גם במלניצה. הבתים היו בנויים מעץ וגגות קש, שבקיץ היה מתייבש. כל ניצוץ היה גורם לשריפה של הבתים. בדרך כלל היו שריפות קטנות בהן נשרפו כמה בתים. באחד מימי הקיץ, בשנת 1906, היתה שריפה בעיירה שהתפשטה למימדים גדולים, ובה נשרפו כמחצית הבתים בעיירה וביניהם בית-הכנסת "הגדול", בית המדרש של חסידי טריסק ובית המדרש. לא חלף זמן רב ובית המדרש של חסידי טריסק ובית המדרש העירוני נבנו מחדש. לעומתם בית הכנסת "הגדול", מחוסר אמצעים כספיים, עמד בחורבנו זמן רב. כעבור כמה שנים בין הקירות השרופים של בית הכנסת, נבנה מצד החזית בנין קטן מעץ, ששימש כבית כנסת.

נשים, ילדים ואף גברים פחדו לעבור על יד בית הכנסת החרב בהאמינם למעשיות שהתפשטו בעיירה, שבלילות באים מתים להתפלל בחורבה והם עולים לתורה, ועוד סיפורים מסמרי שיער אחרים. הצריף נבנה כסגולה "שבית האלוקים" לא יעמוד בחורבנו.

בית המדרש של חסידי טריסק במלניצה נראה כישיבה. במשך כל ימי השבוע, וכל שכן בשבת, ישבו שם בחורים צעירים ומבוגרים רכונים על ספרי גמרא וספרי קודש אחרים ולמדו בדבקות ובהתלהבות. "דרשן" שהזדמן לעיירה לא הוזמן לדרוש בבית המדרש של טריסק, כי הידע שלו לא היה ברמה מספיקה ללומדים בבית המדרש, ולא נמצאו שם יהודים שיסכימו לשמוע את דרשותיו. בעלי הדרשה יכלו למצוא קהל מאזינים בבית המדרש, שם היה "עמך" מוכן לבוא ולשמוע אותם, ואף לתרום להם כמה רובלים. בעלי מלאכה, בעלי עגלות וסוחרים זעירים לא חסכו מכספם והיו תורמים כמה גרושים - קאפיקעס לצלחת שהועמדה על יד הדלת בכניסה לבית המדרש.

בשעות של בין-הערביים - בין מנחה למעריב או אחרי מעריב היה "העולם" (הציבור) מתיישב ליד שולחנות ארוכים, מאחורי התנור בבית המדרש ושומע שיעור בפרשת השבוע עם פירוש רש"י מפיו של ר' יוסי שוחט ע"ה (שהיה מחסידי טריסק). הוא היה יהודי למדן גדול וירא שמיים. רב העיירה, ר' אברהם פינקלשטיין ע"ה היה סומך על ר' יוסי שימלא את מקומו בהעדרו מהעיר, ושיפתור "שאלות" בענייני ההלכה בעיירה. לעת זקנה הפסיק ר' יוסי שוחט לשחוט, כי ידיו החלו לרעוד והוא חשש שהשחיטה שלו לא תהיה מספיק כשרה. הוא היה מלמד את המתפללים בבית המדרש פרשת השבוע והיה מסביר להם כל מילה ופסוק בתורה הקדושה. הציבור "מספריים וברזל" (חייטים ועובדי מתכת) והתגרים-הרוכלים שהיו הולכים למכור את סחורתם בכפרים, היו יושבים "בדרך-ארץ". חלקם עם ספרים פתוחים לפניהם וחלקם ללא ספר, כשראשיהם נשענים על ידיהם וקולטים כל מילה שיצאה מפיו של ר' יוסי: הסיפור על יוסף ואחיו, כיצד זרקו אותו לבור ומכרו אותו לישמעאלים, והוא הובל למצרים ונהיה שם למשנה למלך וכו'. ביניהם סיפורים ומעשיות, מעניינים על אבות האומה שחיו לפני אלפי שנים. למרות שאותם הסיפורים סופרו באותה צורה מידי שנה בשנה, הם תמיד התקבלו על ידי השומעים בהנאה מרובה. לאחר פטירתו של ר' יוסי בשנת 1910, החל ללמד במקומו מאטל דיבוק.

אף אחד לא ציפה שמאטל דיבוק, שהיה תלמיד חכם, ולא היה בין הלומדים בבית-המדרש של חסידי טריסק (הכנוי "דיבוק" שהודבק לו בעיירה מעיד על התעמקותו בלימודים), יבוא למלא את מקומו של ר' יוסי בלימוד הפרשה השבועית בבית-המדרש. הלימוד שלו לא היה באותה לבביות וחמימות כשל ר' יוסי, שהיה מבאר ומסביר בפרוטרוט כל פסוק וכל מילה, אפילו שלפי דעתו הענין היה קשה להבנה "לעולם" - לציבור. מאטל דיבוק (שם משפחתו היה באס) לא אהב לחזור על אותה מילה פעמיים. הוא אמר את הפסוק בחומר והתקדם הלאה. לראשונה לא היה הציבור שבע רצון מ"החילוף" שהוא עשה. הם הרגישו אובדן בפטירתו

של ר' יוסי, ועמדו על ההבדל בין שני המלמדים, אולם קצרה ידם מלהושיע.

"עם ר' מאטל דיבוק לא נכנסים לויכוח". למעשה, אף אחד לא הזמין אותו ללמד. הוא בא ביוזמתו האישית "ומסתמא ילך כשהוא ירצה". ככה סברו התלמידים. ואכן, כך היה הדבר. לאחר זמן לא רב הוא הפסיק ללמד מיוזמתו האישית.

מבלי שר' מאטל דיבוק התבקש, כשאף אחד לא ראה (אולי בלילה), בערב ראש חודש אדר, הוא הדביק כרוזים באותיות גדולות, בכל בתי המדרש על הקירות מעל החלונות, את מאמר חז"ל: "משנכנס אדר מרבים בשמחה". היה מקרה שאחד המתפללים בבית המדרש הבטיח נדר (תרומה כספית) ולא רצה לשלם, הופיע בכרוז שעל הקירות בבתי המדרש הפסוק "טוב שלא תידור, משתדור ולא תשלם".

כשהתחשק לו, מבלי שהתבקש העביר בחורף שתי חביות מים, שעמדו בחוץ על יד בית המדרש של טריסק, לחדר הכניסה. אף אחד לא ראה ולא שמע מתי ואיך הוא עשה זאת. ידעו שזה מעשה ידיו של מאטל דיבוק. אף אחד לא העז לשאול. ידעו, שהוא לא יתן תשובה וגם עלול לענות בגידופים... באחד הימים לפני החגים, התחשק למאטעלע, הוא צבע את בית המדרש ועשהו יפה. מקצועו הראשי היה צבעות. הוא ידע הכל, הוא יכול היה גם לתקן כלי עץ ולהלחים כלי נחושת.

לבני ביתו היתה חנות קטנה, שמכרו בה מי-סודה וגזוז תוצרת עצמית. עם כל הכישורים שלו הוא היה קבצן מרוד, "אם לא היה בו הדיבוק", אמרו בעיירה, היה עשיר מופלג הטובל בזהב. כשהיה מבצע איזה שהוא "חידוש" סרב לדבר עליו, היה ממלמל משהו לתוך זקנו העבות, והיה פוסע הלאה כשכובעו על מצחו הרחב וכנפי הקפוטה שלו מתעופפים לצדדים. כשקיבל שכר תמורת עבודה שעשה למישהו, לא התשלום היה אצלו העיקר, אלא עצם הדבר שביצע התיקון שאף אחד, פרט לו, לא היה מסוגל לעשות.

לפני חג השבועות היו מקשטים את בית המדרש של חסידי טריסק במלניצה בענפי עץ לבנה ירוקים, את הבמה, ה"שולחן", ה"עמוד" והחלונות. היו תולים ניירות צבעוניים ועליהם סיסמאות: "שישו ושמחו בשמחת תורה, כי היא לנו עוז ואורה". מעל ל"שולחן" תלו נייר צבעוני ממעשה ידי אמן, פנסים מנייר שהיו מסתובבים, שעה שהיו מדליקים את הנרות שהיו בהם. במיוחד היו מקשטים את ה"מזרח". על ה'עמוד", מקום שם התפלל החזן תלו שלט "שויתי ד' לנגדי תמיד" בשלל צבעים מרהיבים מעשי ידיהם של פייוול בן אהרון - וולף ובחורים אחרים מתלמידי החכמים.

◆

שנים רבות כיהן בקודש כרב בעיירה - מדא דאתרא הרב ר' אברהם פינקלשטיין ז"ל. הוא היה תלמיד חכם ולמדן גדול, בקי וחריף בש"ס ובפוסקים ובעל מזג טוב. בני העיירה אהבו אותו מאוד וחלקו לו כבוד רב. לכולם היה הרבה "דרך ארץ" לפניו.

ר' אברהם פינקלשטיין זצ"ל

היה לו קשה מאוד להתפרנס מהמשכורת ששולמה על ידי הקהילה היהודית המקומית, לכן נמסרה לאשת הרב - הרבנית, המכירה של שמרים לאפיה, כזכות בלעדית, לתושבים היהודיים, דבר שהיה נהוג במרבית העיירות בוואהלין ופולסיה.

מידי פעם היה הרב שלנו נוסע להתארח בעיירות הסמוכות, וכפי הנראה לא חזר משם "בידיים ריקות". בכל מקום אהבו אותו וקיבלוהו בכבוד רב כיהודי תלמיד-חכם שאפשר להיוועץ בו בכל מיני בעיות ועיסקאות. יחד עם הרב היה יוצא למסעות השמש של בית המדרש דחסידי טריסק ר' איציק-וואלף, "שמש בן שמש" (אביו פישקה היה שמש במשך שנים רבות בבית הכנסת "הגדול" במלניצה). ר' איציק - וואלף היה עם הארץ גדול, שימחל לי מכבודו. מספרים עליו, שבאחד המסעות שלו עם הרב באחת העיירות, הוא נכנס לבית מדרש ביום שבת אחר הצהריים, כשזקנו הרחב מסורק לתפארת ועל ראשו מגבעת שמתחתה בלטה כיפת משי. בהופעתו החיצונית נראה היה כתלמיד חכם גדול. שני בחורים שלמדו בבית המדרש שבעיירה התווכחו בסוגיא קשה בגמרא ולא מצאו מי שיאיר עיניהם

בפירוש הנכון. באותה שעה, כשנכנס לבית המדרש השמש ר' איציק-וואלף, הם היו משוכנעים שהרבש"ע (רבונו של עולם) בעצמו שלח שליח שיפתור להם את הקושיא החמורה שעמדה לפניהם. הם פנו לאורח - ר' יצחק-וואלף שיבהיר להם הסוגיא שעליה היה להם הוויכוח. כל אחד מהבחורים העלה לפניו את טענותיו וסברתו למה התכוון התנא בסוגיא שבגמרא. ר' איציק-וואלף שמע את טענותיהם, כשספר הגמרא פתוח לפניו, מבלי להבין דבר. עיניו חשכו וחושיו הוכהו בחשבו איך לצאת מהמצב בו הסתבך עם שני הבחורים. בראשו הבריקה המצאה, ואמר לבחורים בזו הלשון: "שמעו נא לי בחורי היקרים, ברצון הייתי פותר על נקלה את הסוגיא הנראית לכם קשה, אולם, אשאל אתכם שאלה והיא: איך אתם באים לשאול בן אדם זר, שאין אתם מכירים כלל, סוגיא הקשה עליכם. במקרה שלי נתקלתם ביהודי שאכן יודע לענות לכם, עם זאת יכולתם להיתקל ביהודי לא תלמיד חכם והייתם מביישים אותו ואת העונש על "המבייש את חברו ברבים" יודעים אתם היטב (אין לו חלק בעולם הבא - י.ל.). אי לכך לא אבהיר לכם את הענין ולא אפתור את הקושיא. הוא הסתובב ועזב את המקום. סיפור כזה סופר בעיירה שלנו על השמש ר' איציק-וואלף.

הרב ר' אברהם ז"ל היה הסמכות הקובעת בעיירה, ושום דבר בענייני הדת בעיירה לא נעשה מבלי שישאלו בעצתו. בימים נוראים - בראש-השנה, תקיעות שופר בכל בתי המדרש נעשו בנוכחותו, בטרם בואו לא העזו לתקוע. עד היום חרוטה בזכרוני ובלבבי קריאת "אקדמות" מפי הרב (בחג השבועות - י.ל.). זוכר אני אותו עומד עטוף בטלית על ראשו על הבמה בבית המדרש בקולו הנעים קורא ב"אקדמות". קריאה כזו היה נדיר לשמוע גם בימים ההם. הרגשת אימה ופחד היתה לכל אחד מהשומעים. כל אחד ראה את עצמו כאילו הוא עומד ומקבל תורה במעמד הר סיני.

מחזה מרהיב היה כשיהודי העיירה הלכו לנהר בראש השנה ל"תשליך". בראש המתפללים הלך יחידי הרב ר' אברהם, כשידיו שלובות מאחור על המתניים. (צורת ההליכה הזו היתה אצלו להרגל - לטבע. היות שגוו היה כפוף, נאלץ בלכתו להסתכל למטה). אחרי הרב צעדו כל בני העיירה - גברים, נשים וטף. בהגיעם לנהר הם התפללו תפילת "תשליך", רוקנו את כיסיהם מכל הפירורים, ובסדר זה חזרו לבתי-המדרש לאמירת תהילים בין מנחה למעריב. גם בטכסים אחרים: הכנסת ספר תורה לבתי-הכנסת, סיום קריאת התורה וכו', היה הרב הולך ראשון ואחריו הלך כל הקהל ברוב כבוד והערצה. בזמן מלחמת העולם, בשנת 1915, היגרו כל תושבי העיירה וביניהם גם הרב, לעיר קעלץ שבפולין. שם בקעלץ נפטר הרב, ר' אברהם, בהיותו מעל שמונים שנה.

◆

תכונה רבה היתה בעיירה כשבא לבקר בה הרבי מטריסק. כל שנה היה בא למלניצה לשבת פרשת "וישלח". קודם היה זה הרבי ר' יעקב לייבע'ניו זצ"ל ולאחר פטירתו, בנו הרבי ר' וועולע זצ"ל. הציבור היה "יוצא מכליו" - חסידים וגם אלו שלא היו חסידים; רבנים, מלמדים וסתם יהודים, תלמידים קונדסים מהחדרים היו צועקים ורועשים - "הרבי באו!!". הרבי, ר' שיע, היה יוצא ביום שישי עם שחר מלווה בתלמידים מהחדר שלו אל מחוץ לעיר בדרך לקובל לקבל את פני הרבי מטריסק ופמלייתו, שבאו ברכבת לתחנה בהולוב. יחד עם התלמידים יצאו הרבה חסידים וסתם יהודים לקבל את פני הרבי בשירים ובריקודים בהיכנסו לעיירה.

במלניצה התאכסן הרבי מטריסק בביתו של ר' יהודה העשם (ריידר), שהיה תלמיד חכם מחסידי טריסק. יהודי עשיר בעל בית גדול בן עשרה חדרים, ששם היה חדר מיוחד לרבי. לשבת זו הגיעו חסידים רבים מהעיירות הסמוכות: ניסכיזש, סטעבעכווע, לישניוקע, טריאניוקע, האליפקע, אזריאן, קאלק ועיירות אחרות מהסביבה, ששם הרבי לא היה בא לבקר.

ביום השישי, בזמן תפילת "קבלת שבת", היה הרבי מתפלל בבית-המדרש לפני העמוד, כשהאולם היה מלא אנשים. קרה מקרה, שבאחד מערבי השבת כשהרבי היה בבית המדרש, החלו מנורות הנפט "לעשן" מחוסר חמצן באולם התפילה. התקהלות רבה כזו היתה, שעה שהרבי היה בבית-המדרש של חסידי טריסק "עורך שולחן" או "אומר דברי תורה". הרבי היה אומר דברי תורה בקולו העדין והרך, מילה אחר מילה:

"וישלח יעקב מלאכים אל עשו אחיו ארצה שעיר וכו'". הרבי היה עוצם את עיניו מבלי שנראו האישונים, וכשהפסיק את דבריו לשניה והתחיל למצמץ בעפעפיים נפלו פחד ואימה על הציבור, שראה שהרבי מרחף בשמיים, מנותק מהעולם... האנשים בהמוניהם עמדו לחוצים עד שאי-אפשר היה להכניס אפילו סיכה ביניהם. באולם הושלכה דממה. אפשר היה לשמוע זבוב במעופו. כשהגיע הזמן לחטוף "שיריים" של דגים או חלקי עוף שהרבי רק טעם מהם, החלו המולה וצעקות. כל אחד רצה לזכות בחלק ולו מזערי מהשיריים של הרבי. האנשים דחפו זה את זה ונאבקו ביניהם להגיע לשיריים.

אותו מחזה חזר על עצמו בשבת אחרי התפילה ובמוצאי שבת בזמן ה"מלווה-מלכה" (ליווי שבת המלכה - י.ל.)

הרבי שהה בעיירה במשך כל השבוע, ובביתו של יהודה העשם קיבל את קהל-החסידים ונשים, שבאו אל הרבי עם "קוויטלעך" (פתקאות של בקשות שנמסרו לרבי לפני הכניסה). האנשים באו לבקש מהרבי עצות וברכות בדברים הקשורים בפרנסה, רפואה לחולה, נישואי הבנות והבנים, סגולה לבן שנקרא להתייצבות לצבא וכו'. ביום חמישי בערב היה הרבי עוזב את העיירה מלווה בחסידיו עד לתחנת הרכבת בהאלאב, משם

הוא נסע לעיר אחרת.

הרבי מסטולין היה בא לעיירה פעם בשלוש שנים, ולא כל שנה כמו הרבי מטריסק. הרבי מסטולין היה מתאכסן בביתו של החסיד שלו ר' מענדל בוב. הוא לא אמר "דברי תורה" במלניצה, אלא היה נפגש עם החסידים שלו שמספרם היה קטן בעיירה (כ-4-3 מניינים) והיה משוחח איתם בעניינים כלליים, מסחריים ואחרים, שלא היו להם כל שייכות לתפקידו כרבי. אמנם, גם הוא היה מקבל "קוויטלעך", אבל התנהגותו היתה שונה מזו של הרבי מטריסק, וכל הפעילות סביב בואו לעיירה היתה הרבה יותר שקטה.

הרב ר' שמואליקל ניסכיזש, היה מבקר מידי שנה בעיירתנו. הוא היה מתאכסן בביתו של ר' פנחס שוחט-מילשטיין. אליו היו הולכים לביקורים סתם יהודי "עמך", לא חסידים ולא מתנגדים, שרצו לחלוק לו כבוד, כליהודי תלמיד חכם וירא שמיים. עמדה לו "זכות אבות": הוא היה הבן החורג של הרבי הזקן מניסכיזש. באו אליו בשבת לשולחן, שנערך לכבודו, לשמוע דברי תורה, ובימי חול באו למסור לו "קוויטלעך" ולתרום לו מכספם כמה רובלים. בעצם למה לא?!...

◆

השכבה המשכילה - האינטליגנציה בעיירה היתה מורכבת - ממשה רופא (זיגמונד) ושני בניו, האחד נסע ללמוד בבירה פטרבורג, שם הוא למד וקיבל תואר דוקטור, והשני, יענקל, היה הפעלדשער (דרגה יותר נמוכה מרופא), בעיירה. חוץ מהרופא הממלכתי היה גם רופא יהודי, בערך בשנת 1900, ושמו כאדאק, ורופא נוסף בשם לאזער. הרוקח וואלך ובעל המחסן הרפואי חיים-דוד גאלסט ושני המורים שהזכרנו ר' אהרון-וואלף ושיע דוד והאחרים.

מקום המפגש של האינטליגנטים והחצי-אינטליגנטים היה בבית-המרקחת של וואלך או בחנות לחמרי ברזל וכלי-בית של חיים גוז. לשם היו מגיעים העיתונים ברוסית עבור הפריצים והכמרים שבכפרים. בשעות הפנאי היו האינטליגנטים היהודים יושבים עם מפקד המשטרה של העיירה, שאהב כמה רובלים ואת "הטיפה המרה". לפעמים היה משתתף במפגשים גם מנהל הדואר. הם דיברו בענייני העולם, על "המלחמה" בפורט-ארתור בין הרוסים ליפנים, על כך שיורשת העצר ילדה "יורש" ועל ידיעות אחרות שהובאו בעיתונים. היה להם על מה לדבר, לנתח את החדשות ולהביע את דעתם עליהן.

שני שוטרים היו בעיירה. אחד השוטרים היה תמיד בגילופין. הוא חבש כובע שמצחייתו היתה מעל האוזן. למרות היותו שמן ועגלגל, הוא היה זריז בהליכתו ובריצתו. בהיותו במצב שכרות היה מתגלגל מהמדרכה לתוך הביצה שם שכב בתוך הבוץ עד אשר החבר'ה היו מרחמים עליו ואחרי מאמצים מרובים היו מצליחים להוציאו משלולית הבוץ ולהובילו הביתה ברחוב קריוּוין, שם גרו הגויים.

התושבים היהודים של העיירה ידעו להסתדר עם הממונה על העיר ועם השוטרים. לפני כל חג נוצרי היו אוספים כספים "דמי לא יחרץ" ושולחים להם מתנות יפות הביתה "שהם יחנקו בזה!..." תמורת המתנות האלה הם היו מדווחים בעוד מועד על בואם של פקחים וגובי מיסים. הפקחים היו באים לבדוק את מצב "הנקיון", את תקינות המדרכות והמדרגות בכניסה לחנויות. הודות להתראה מוקדמת של הממונה באוואדעניש היו מתקנים את הטעון תיקון בעוד מועד. חיים-יאסל הסטרוסטה (המוכתר) ידע לעשות סדר במשרדו: להסדיר את הניירת המיותרת, וטענו: "הפקודות מטעם השלטונות טרם הגיעו". בהרבה מקרים המוכתר עם מזכירו היו סוגרים את המשרד ומסתלקים מהעיירה עד שהביקור הסתיים.

ימים אחדים לפני בואו למלניצה של המפקח לענייני רשיונות (של בעלי החנויות, של בעלי המלאכה ואפילו של המלמדים) לבדוק אם ל"יהודונים" יש הרשיונות המתאימים - ידענו והתכוננו מראש. הסנדלר הגוי "אנטאשקע", שדיבר אידיש שוטפת, היה הולך בין החנויות ולוחש: "ררבע בוררך או ררבע מרדכי שימו לב האדון בא". רמז זה היה דיו ליהודים, והם סילקו את הדברים הטעונים סילוק (דברים שלפי הרשיון שלהם אסור היה להם להחזיק). מחוסרי הרשיונות סגרו את החנויות ובתי המלאכה והלכו לבית המדרש לשמוע חדשות, או להגיד כמה פרקי תהילים. המלמדים היו מפזרים את התלמידים, שנהנו מהחופש הבלתי צפוי. כל התכונה בעיר היתה לרגל בואו של "הכפתור הגוי" לעיירה, וצריך היה לשחדו בכמה עשרות רובלים וכמה כוסות יי"ש (וודקה), שלא יחפש יותר מדי ולא יעורר בעיות מיוחדות.

◆

בשנת 1910 לערך, גדל בעיירה נוער, שהחל לחשוב על עניינים "יותר גבוהים". כלומר, שפרט לטיולים על הכביש, בגנים וביערות ולשיר את השירים שלמדו מפי הבחורים שעבדו בוורשה ובחזרם הביתה לימדו אותם לאחרים, החלו לחשוב על הקמת מועדון לנוער. במועדון שהוקם היו מתאספים בערבים ובמיוחד בשבתות וחגים ומבלים את זמנם החופשי. היה זה צעד מהפכני של בילוי בצוותא של בחורים ובחורות, דבר שלא התקבל בעין יפה אצל המבוגרים. הפחד היה מהרב המקומי, שיחיה, שלא יעבור על זה בשתיקה. זכור היה עוד האיסור שהטיל הרב על המטיילים ביום שישי בערב, שהשתמשו בפנסי יד. היה סביב זה סקנדל גדול. הפחד היה שעכשיו, כשיוודע לרב ולאנשים הדתיים על המועדון ר"ל (רחמנא ליצלן - ירחם השם), ששם נפגשים בחורים ובחורות כדוגמת "הגויים", יהיה לא טוב. החליטו להכניס למועדון ספרים ולהפכו לספריה, ואז המועדון יקבל הכשר ואף אחד לא יתנגד לו. המועדון הוקם בחדר,

שנשכר בביתה של "הדודה" זלדה, שכל בני העיר, קטנים וגדולים, קראו לה "דודה". שם היו מתכנסים להחלפת ספרים ודרך אגב היו מבלים בשיחות ובדיבורים על נושאים שונים. המועדון והספריה "לא הלכו רחוק" - לא פגעו בעקרונות המוסר הכללי ששררו בעיירה.

הרבה ספרים לא היו בספריה, ספרים חדשים שיצאו לאור לא הגיעו למלניצה. את ספריו של יעקב דינגזון: "אבן נגף" ו"יוסלע", כל אחד כבר קרא והזיל דמעות בזמן קריאתם. הרומן של שמר"ס, שקנו אצל ר' יוסל מוכר ספרים, היה גם סחורה שעברה בין הקוראים. כמובן שהספרים של שלום עליכם, הסיפורים ההומוריסטיים, והיצירות של "מנדלה מוכר ספרים": "סוסתי", ו"פישקה החיגר" - עברו מקורא אחד למשנהו. הספריה לכשעצמה לא היתה גורם שסיפק את הבחורים והבחורות שיהיו מוכנים להיות חברים במועדון. היה צורך ביד מכוונת של כח משכיל שיכניס במועדון בזמן המפגשים, רמה תרבותית גבוהה: הרצאות, הצגות וכו'. לדאבון הלב, אישיות כזו לא נמצאה במלניצה. היו כמה בחורים ובחורות משכילים, שלא למדו באוניברסיטאות או בגימנסיות, וכל השכלתם היתה אוטודידקטית (לימוד עצמי), קראו הרבה והתמצאו בספרות הרוסית, האידית והעברית. ביניהם היו: סלואווע ריידער, פופה פעלץ ובוזיע בן ניסל רייטער שלמד אקסטרני וגמר רוקחות, בושע וואלאך, יענקל בן שמריהו זעלצער. היחיד שבא למועדון היה יענקל רעזניק. הוא שר שם שירים וקטעי חזנות בקולו הערב (הוא היה משורר אצל החזן יוסעלע חזן). האחרים לא היו מבאי המועדון. היתה מחיצה בלתי נראית לעין בין הבחורים העובדים והבחורות שישבו בבית, לבין המשכילים שהזכרנו ודומיהם. הבחורות מהבתים העשירים, שהתלבשו יפה בערדלי גומי ופרוות בחורף, ובכובעים ושמשיות בקיץ, לא היה מכבודן לבוא להתחבר עם הצעירים שלא ממעמדן החברתי, עם הבחורים שעבדו כמורים בעיירות הסמוכות או כעוזרים בחנויות בערים הגדולות. יצא איפוא, של"ספריה" - למועדון לא היה שגשוג גדול, אבל היתה בכך התחלה לחיי חברה ותרבות בעיירה. יתכן, ולו לא היתה פורצת מלחמת העולם הראשונה בשנת 1914, היתה מתפתחת החברה בעיירה מבחינה תרבותית-חברתית. מלחמת העולם הביאה נזק לכל החיים הכלכליים בעיירה. החיים היהודים שטופחו במשך דורות רבים בעיירה ברובם נחרבו.

◆

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה נכבשה מלניצה על ידי

קנטינה ומאפיה גרמנית במלניצה בזמן מלחמת העולם הראשונה.
התמונה: באדיבות הגב' רוזה זרוצקי, ניו-יורק

הגרמנים והאוסטרים, שהתקדמו בכיבושיהם למזרח - למרחבי אוקראיינה. היהודים, תושבי העיירה, החלו להסתגל לתנאי החיים החדשים ,שנוצרו עם הכיבוש.

נוצר מחסור של מוצרי צריכה חיוניים. היות שלא היתה אפשרות בתנאי המלחמה לנסוע מחוץ לעיר ולהביא סחורות ללא הפרעה, נאלצו להבריח סחורות בדרכי השוק השחור, או להביאן באופן חוקי לפי רשיונות של הממשל הצבאי הגרמני. בתקופה הראשונה היו קשיים בקבלת הרשיונות, אולם כחלוף כמה חודשים נרקמו יחסים עם המושלים והמצב השתנה לטובה. הסוחרים העשירים שבעבר עסקו בסחר בתבואות, בדים, דברי הלבשה וכלי-בית, נאלצו "למחול על כבודם", ולהתיישר עם "העם הפשוט". בזמן מחסור במלח ובסוכר עמדה בתור לקבלת תלושי מזון מהשלטונות, בִּתו של הגביר אליעזר בוקסר יחד עם בִּתו של הזגג יקותיאל (שהיה הולך בכפרים לעשות תיקוני שמשות). המצב בעיירה השתנה לטובה, כשהוחלף המושל הצבאי ובמקומו בא מושל חדש בשם ווילסון. הוא היה אדם ליברלי ונוח לבריות. הוא הזמין אליו כמה יהודים מכובדים בעיירה (הזמין רק יהודים, לגויים - לא התייחס כלל), ולאחר שיחה קצרה מינה כראש העיירה את בנימין בן מאטל גייער. סביב לווילסון ניסו "להסתובב" מוכתר העיירה מרדכי יאסל דעמב, ירחמיאל שאמעס ויהודים אחרים שהיו "מאכערים" בזמן הרוסים, אולם המושל האוסטרי גרשם במילה אחת - "החוצה!".

ראש המועצה שמונה, "נומצ'יק" (כך קראו לו בעיירה), היה בחור צעיר, גבוה ויפה. הוא ידע לרכוש את לבו של המושל האוסטרי והחל לתפקד כראש העיירה בלא שהיה לו מושג כל שהוא "איך אוכלים את זה". הוא לא ידע במה להתחיל, אבל דבר אחד היה ברור לו: שמהעסק הזה הוא לא יפסיד. בעוד שקודם הוא נאלץ לעמוד בתור אצל פקידי המושל לקבלת רשיון כדי לייבא מלח או קמח, עתה, בתפקידו כראש העיירה, החל לייבא לעיירה בצורה חופשית: קוניאק, יין, רום ומוצרים אחרים, ששרר בהם מחסור, כי היה להם ביקוש רב מצד החיילים הגרמנים-האוסטרים, והם היו קונים אותם בכסף מלא.

כמעט כל בית יהודי בעיירה הפך ל"בית-תה" או "מרתף-בירה", שם אפשר היה להשיג כל מה שהחיילים רצו לקנות. מרקים גרמניים וקורנים אוסטריים היו בשפע אצל החיילים מחיל המצב שבעיירה, ואצל החיילים שעברו בדרכם מזרחה לחזית. היהודים הרוויחו מהם הרבה כסף. צריך היה רק לספק להם משקאות ובשר חזיר. ראש המועצה שהיה בחור טוב ובעל נשמה, ידע לנצל את המצב לטובתו ולטובת כל תושבי העיירה.

ראש המועצה הצטרך גם לפעול בעניינים האדמיני-סטרטיביים והאירגוניים של העיירה, שבאחד הימים יצטרך למסור עליהם דין וחשבון לשלטונות - למושל ווילסון; על הפעולות של המועצה המקומית בעיירה שמנתה כ-700 משפחות יהודים ונוצרים - כ-4000 נפשות.

צריך היה להכניס סדר במינהל ורישום דברים של"ניומציק" לא היה כל מושג איך להתחיל בזה. למזלו, חזר באותם הימים צאלע, הבן של אהרון-וואלף הסופר - המזכיר (הקורא יסלח לי שאני - הכותב מאמר זה אכתוב קצת על עצמי).

היות שהוא היה מאנשי ה"ברוגז" (האנשים שערקו מהצבא הרוסי ולא רצו להלחם נגד הגרמנים והאוסטרים), לאחר שהתגלגל בדרכים וביערות, הוא הגיע לעיר הולדתו, למלניצה. כאשר נודע לניומציק על בואו של צאלע, אורו פניו. הוא שלח לקרוא לו ואמר: "שמע נא ידידי, אני יודע שאתה שולט בשפה הגרמנית". (מאין הוא ידע את זה? הוא הבין שבן של אהרון-וואלף יודע גם גרמנית), אתה מוכרח להציל אותי. כידוע לך, אני ראש מועצת העיר, ומן ההכרח הוא לנהל פנקסים ורישומים כפי הנדרש, תיגש למלאכה ותקבל שכר הוגן".

נרתמתי לעבודה בעיירה. היתה זו בשבילי ישועה, היות שכעריק לא הייתי "כשר" בעיני השלטונות, ומהרגע שנעשיתי מזכיר המועצה המקומית הפכתי "כשר" לגמרי. החלתי בעבודתי לפי הסדר הבא: ענדתי על שרוולי סרט כחול-לבן, דבר שהעיר שאני משתייך להנהלת העיירה וצרפתי לצוות שלי ארבעה בחורים: קלמן קוזק (גם הוא היה עריק), זלמן גייער (אחיו הצעיר של ראש המועצה), ועוד שני בחורים. גם הם ענדו סרטים כחול-לבן, וכולנו ביחד יצאנו לרחובות העיירה לעשות סדר.

הדבר הראשון שעשינו, התקנו שלטים עם שמות הרחובות. בכל קרן רחוב, על כל הבתים תלינו מספרי בתים, דבר שטרם היה בעיירה. הוצאנו צו שחייב להסדיר ולתקן את הכניסות לבתים והמדרכות, לפני כל בית ציווינו לפזר חול לבן וכו'.

הדברים נעשו בפיקודו של המושל ווילסון "יש לשמור על הנקיון!". כמו כן נערך מפקד של האוכלוסיה ונרשם בפנקס התושבים, ולפי זה חילקו להם תלושי מזון: בשר, סוכר, מלח וכו'. גולת הכותרת של הפעילות שלנו היתה החלוקה של אישורים "על ימין ועל שמאל" ליהודי העיירה לסחור ולייבא כראות עיניהם.

על כל האישורים והתעודות הוטבעה חותמת "מלכותית-ממלכתית", שבמרכזה הנשר - הסמל האוסטרי. יהודים נסעו לכל מקום שרצו והביאו לעיירה מכל הרצוי עד ל"חלב צפורים". השוטרים שעמדו בדרכים ובדקו שלא יתעסקו "בשוק שחור", בראותם תעודה עם חותמת הנשר, שהיהודים היו מציגים, לא התעניינו מה טיב הסחורה שהם מובילים, ומה כתוב באישור, העיקר שהיתה החותמת. יתכן גם, שרוב החיילים לא ידעו כלל לקרוא. "וליהודים היתה אורה ושמחה" - המסחר וההברחות פרחו ושגשגו!

הכל התנהל על מי מנוחות, עד שיום אחד הזמין המושל ווילסון את ראש המועצה ואת המזכיר והציג בפניהם אישור,

שהוצא על ידם ונתפס בדרך, במרחקים, על-יד העיר חלם, אצל יהודי שהוביל עגלה מלאה קוניאק, רום ובשר חזיר וכו'. לקבלת רשיון כזה צריך היה לנצל "זכות אבות" (לשלם שוחד גדול) למושל המחוזי בעיר קובל, ורק אחד לאלף היה יכול להשיגו.

כשראינו את האישורים בצירוף מגילה שלמה שחוברה לכך, חשכו עינינו: שלי - המזכיר ושל ראש המועצה. לא היתה לנו כל תשובה, המצדיקה את הדעת, שנענה למושל. סברנו, שיוטל עלינו עונש גדול למרות היותנו חפים מפשע.

כשראה המושל הקרח את שנינו עומדים לפניו מבוהלים כ"שפנים" בלי יכולת להוציא מפינו מילה - הוא קיבל - אותנו בשעות הערב המאוחרות כשהוא שכב במיטת הברזל שלו ללא כר למראשותיו, וסיגר עבה בפיו - הוא מלמל ואמר לנו "תלכו הביתה ומחר תביאו לי את החותמת". כעבור ימים אחדים, לאחר מסירת החותמת לידיו, הוא קרא אותנו אליו שנית ומסר לנו את החותמת שהיתה "חותמת שחוטה" - הסמל הממלכתי עם הנשר כבר לא היה עליה.

לאחר המקרה הזה אנחנו: ראש המועצה והמזכיר, לא היינו יותר "הכל יכול". הוצאנו אמנם אישורים, אבל היו אלה אישורים עם חותמת ללא סמל של הנשר, שערכם לא היה רב. בדרך כלל פחדנו להוציא אישורים רבים, כי השמירה והביקורות בדרכים תוגברו. החלה תנועת צבא של חיילים, שהתאכסנו בבתים הפרטיים של תושבי העיירה, ויחידות גדולות של צבא שנע לחזית. הצבא הרוסי החל להתקדם מערבה ולהדוף את הצבא הגרמני-אוסטרי, שהחל בנסיגה מעמדותיהם האסטרטגיות וביניהן את העיירה מלניצה.

שלוש פעמים נאלצו תושבי העיירה לברוח ממנה, כי קו החזית נעצר לזמן ממושך בקירבת העיירה. היו אלה קרבות והפגזות קשים בין שני הצבאות, ובמהלכם נחרבו כמעט כל בתי העיירה.

התושבים היהודים של העיירה הפכו לפליטים, והם היגרו לערים וכפרים בפולין למחוזות לובלין וקלץ. היהודים העשירים התיישבו בקובל ובערים גדולות אחרות. מאטל גייער, הגביר הגדול, הגיע עם משפחתו לעיר לודז, שם קנה בית חרושת לטכסטיל (בדים). בנו ניאמיטשיק קנה בית בוורשה, ושם ניהל ענייני מסחר גדולים.

בשנת 1918, כשהמלחמה הסתיימה, חזרו הפליטים לעיירתם החרבה, שאותה לא הכירו מרוב החורבן ששרר בה (היהודים העשירים לא חזרו לעיירה). הרבה בתים, שהיו בנויים מעץ, פורקו בזמן הקרבות על ידי הצבא הגרמני והובאו ליערות, שם בנו מהקורות ביצורים.

היהודים החוזרים החלו לבנות מחדש את בתיהם שחרבו. היה זה בזמן שהפולנים שלטו בעיירה. החיים החלו לחזור למסלולם. חילופי השלטון בשנים 1919-1920 במלחמות בין הפולנים לבולשביקים הרוסיים (המהפכנים של הצבא האדום) הביאו לכמה חילופי שלטון, עד שגובש השלטון הפולני. חילופים אלה היו מלווים בפרעות דמים, והחיים בעיירה כבר לא היו כקודם; לא היו עוד אותם הסוחרים שניהלו המסחר כקודם. כעת חיו את החיים הטיפוסיים שבאותם הימים בכל העיירות היהודיות ועד לפרוץ מלחמת העולם השנייה בשנת 1939, בה היטלר, ימח שמו, התיימר לכבוש את כל העולם, להשמיד ולאבד את העם היהודי[1].

לצערנו, אין לנו פרטים על אשר עבר על עיירתנו ועל יהודיה היקרים בתקופת מלחמת העולם השנייה ובזמן הכיבוש הנאצי-גרמני. לפי הידיעות המצערות והמכאיבות שקיבלנו, כל הקהילה היהודית על תושביה הושמדו בידי הנאצים ועוזריהם האוקראינים. (כמה יחידים שניצלו בדרך נס חיים בישראל, ארצות הברית של אמריקה וארגנטינה).

◆

זכרם של הקדושים יהודי מלניצה יזכר לעולמי עד. יהי מאמר צנוע זה מצבה - גל עד על קבר-האחים של יהודי מלניצה שנהרגו על קידוש השם וקידוש העם.

(1) מחבר המאמר - בצלאל בללר עזב את מלניצה והיגר לארגנטינה בזמן מלחמת העולם הראשונה 14-1918. (המתרגם יהושע ליאור).

פייוול בללר (הארטפארד, ארה"ב של אמריקה)

אפיזודות (זכרונות) מעיירת מולדתי*

עיירת מולדתי מלניצה, היתה עיירה יהודית מהדגם הישן, שהתפרסמה בביצותיה ובבתיה בעלי גגות הקש, שעליהם גדל אזוב ירוק. מלניצה היתה המבצר של חסידות טריסק. הרבי מטריסק היה המושל והשליט היחיד בה. מילה שלו היתה בחזקת צו - פקודה; בלי הסכמתו של הרבי לא יכלו בעיירה להתקבל לתפקיד של רב או שוחט. ההשכלה היתה טריפה שבטריפה. אפילו ספר דקדוק עברי היה טריפה. ספר גויי או רומן עברי כדוגמת "עייט צבוע" (של הסופר אברהם מאפו - המתרגם י.ל.) היה רחמנא ליצלן, בנה של לילית (מלכת השדים - י.ל.) ימח שמה.

יהודי מלניצה חיו את חייהם הקשים והיגעים ורקדו בשמחת תורה ברחובות הבוציים. נערים ונערות ואף מבוגרים רצו אחרי יהודה-לייב בשמחת תורה ושרו יחד איתו: "עוד מעלה, ועוד מעלה, עוד, עוד ועוד!". יהודה לייב היה מלהיב אותם בזה שהיה עולה לעליית הגג של בית הכנסת, ודרך החלון היה זורק להם תפוחי-עץ אדומים. "יהודים! מי שלא היה נוכח במעמד מלהיב זה, לא ידע לעולמים את הטעם של תפיסת תפוחי-עץ ביום שמחת תורה. עוד היום, לאחר שנים רבות, אני מרגיש כמה הייתי מאושר אילו הייתי מצליח לתפוס תפוח-עץ".

במלניצה גר הרבי דרדקי שלי, פייסי מלמד. הוא השיא את בתו ולקח לה לחתן את שמואל באראמק, בן העיירה הסמוכה טאטשין. שמואל היה תלמיד חכם גדול, מתמיד ובעל-דקדוק גדול (רחמנא ליצלן...). כמובן, לחסידי טריסק - הפאנאטיים, נודע על כך רק מאוחר יותר.

שמואל באראמק הכיר את חברי וואלף בער (העקום), בנו של בנאי עני, שהיה למדן גדול, בקי וחריף בתלמוד ופוסקים "כאדם רגיל בתפילת אשרי". שמואליק גילה לחברו החדש את הסוד האיום: שהוא יודע דקדוק. וואלף-בער, למרות היותו יהודי אדוק ושומר מצוות, התלהב מכך ובשתי ידיו נתפס לרעיון החדש. הוא סבר, שיהודי חייב להכיר את שפתו העתיקה - עברית, ועברית אין לדעת מבלי להתמצא טוב בדקדוק העברי. האם זה יתכן אחרת?

הבעייה היתה איך אפשר ללמוד דבר כזה "טרף-פסול". אם יוודע הדבר לדתיים במלניצה, הם יהיו מוכנים לאבד ולהרוג כל הלומד דקדוק. היתה זו סכנה גדולה. שמואליק ואהרון וואלף- הגיעו למסקנה, שהמקום הבטוח ביותר ללמוד דקדוק הוא בעבי היער, רחוק מעיניהם של יהודי מלניצה.

ביום קיץ בהיר ויפה, לאחר ארוחת הצהריים, יצאו שני החברים לטייל מאחורי הגן לכביש, ומשם פנו לעבר היער, על יד טחנת הקמח שהופעלה בזרם המים. הם נשכבו בצילו של עץ עבות, ושמואליק הוציא מתיקו את הספר "הטרף-הפסול" את ספר הדקדוק. מהספר הזה הוא נתן לוואלף - שיעור: פקד, פקדתי, פקדת - פעל, פעלתי, פעלת וכו'.

הכל הלך כשורה. למזלם הרע, בקירבת מקום, בו הם שכבו מתחת לעץ, חרש את אדמתו - גוי ממלניצה. האיכר הבחין, שמתחת לעץ שוכבים שני יהודים ומתווכחים ביניהם. הוא שקל קלות במחשבתו והגיע למסקנה, ששני חברמנים אלה הם "מהפכנים פוליטיים קרימינלים" שרוקמים תכניות מהפכה, למגר את השלטון ולהוריד את הקיסר.

הגוי, כ"פטריוט רוסי ושונא ישראל", הלך אל השליט בעיירה וסיפר לו, ששני ז'ידונים (יהודונים) שוכבים מתחת לעץ וקוראים מספר, מתלהבים ומתווכחים, ויש לו הרושם שהם מתכוונים לעשות מהפכה ולמגר את שלטון הקיסר (הצאר הרוסי).

השליט העירוני "הבין" שיש לו פה מקרה של שני מהפכנים מסוכנים, ועל ידי זה שהוא יעצור אותם, הוא יקבל "אות הצטיינות" בהצילו את הקיסר ואת רוסיה. השליט לא חיכה זמן רב ובלווי שוטרים אחדים הלך ליער ואסר את שני "המהפכנים", שתפס אותם בשעת מעשה "בפשעם הגדול", והביאם לעיירה.

היה זה בין הערביים, כשיהודי מלניצה הלכו לבית-המדרש להתפלל תפילות מנחה ומעריב. הם הוכו בהלם בראותם את שני הצעירים היהודים מובלים אסורים, מוקפים בשוטרים ובגויים. החלה מנוסה של היהודים, שפחד מוות נפל עליהם. השליט עם שני האסורים נעצר במרכז - בשוק, והוא החליט לשלוח את האסורים לממונה על הסביבה, שמקום מושבו היה בהולוב. הוא איים עליהם, שהם יישלחו לגלות בסיביר. כאן בא לעזרתם המוכתר חיים-יאסל, שהסביר למושל, שהספר שנמצא אצל שני הצעירים הוא ספר דקדוק-עברי ולא חלילה ספר של קארל מארקס. הוא אמר, ששני הבחורים הם אנשים ישרים-מסורתיים ולא מהפכנים, והבטיח למושל את ערבותו האישית לשני

* שם, שם, עמ' 329-334.

הבחורים. על בסיס זה הם שוחררו והוזהרו שיותר לא ישכבו מתחת לעצים ביער...

הקנאים הדתיים בעיירה תפסו את שמואליק והרביצו לו כמה סטירות טובות. את וואלף-בער כיבד במכות שמעון פעלץ, בכבודו ובעצמו, שהיה מחסידי טריסק, עשיר ומכובד בעיירה. "אתה עוכר ישראל, שייגץ אחד, ללמוד דקדוק! החוצה מבית המדרש!" וואלף-בער קבל את המכות ונשבע בראש מורד שהוא יהודי דתי והוא כלל לא אשם. רק שמואליק הסית אותו לדבר העבירה, ואילו הוא חף מכל פשע. היו אנשים שסלחו לוואלף-בער, לעומת זאת היו אחרים שזכרו לו את "מעשיו הפסולים" שנים רבות, וכל פעם היו מקנטרים אותו בזה. לאחר כמה שנים המעשה עם שני הבחורים נשכח לגמרי.

שמואליק הלך לערי ליטא שם למד בישיבות, הוסמך לרבנות ונסע לאמריקה, שם כיהן ברבנות באחת הערים.

◆

מעשה שני שכדאי לספר ארע בשנת 1902. כמו בכל העיירות האחרות - במלניצה לא היה באותו זמן רופא - דוקטור. היה חובש-מרפא "פעלטשער" יהודי בשם ר' משה זיגמונד, בן אדם הגון, אבל ברפואה התמצא מעט מאוד. הידע שלו היה מנסיון ולא מלימודים. הוא היה כותב מרשמים רפואיים, שקשה היה לדעת אם הם נכונים ותואמים את המחלות.

יהודי מלניצה סבלו זמן רב מהעדר רופא מוסמך בעיירה. באחד הימים החליטו, שהגיע הזמן שבמלניצה יהיה רופא-דוקטור מדופלם, שיבוא במקום ר' משה זיגמונד.

כעבור זמן קצר הוזמן דוקטור מהעיר קייב. הוא היה יהודי מלומד ומשכיל, שהידע שלו ברפואה היה גדול ומודרני. יהודי העיירה התחייבו לשלם לו 600 רובל בשנה (סכום גדול באותם הימים) ולהעמיד לרשותו דירה חינם. מלבד זאת יוכל לגבות שכר עבור הביקורים אצל החולים בביתם (כ-50 קאפייקות עבור הביקור).

הדוקטור כאדאק (זה היה שמו) הגיע למלניצה והתחיל לעבוד ברפואה. לא היו לו חיי חברה בעיירה, היות שלא השתתף בשיחות שמאחורי התנור בבית המדרש של חסידי טריסק, שם לא ביקר מעולם.

הדוקטור היה מתחבר עם הרוקח העירוני, וכפי שאפשר היה לשער היה לו מאוד משעמם בפינה נידחת זו בעולם. כעבור זמן לא רב נפוצה בעיירה שמועה, שהדוקטור כאדאק מתכונן לעזוב את מלניצה ומתחרט על "השידוך". התושבים התקשו להבין מה היא הסיבה. האם הוא רוצה שכר יותר גבוה? "אנחנו מוכנים להגדיל את השכר ובלבד שיישאר במלניצה!".

בערב קייצי אחד מצאו התושבים את הדוקטור במרכז ככר השוק שבעיירה עושה הכנות לעזיבת העיירה. כל בני העיר התאספנו סביבו, "מקטן ועד גדול" - אנשים, נשים וטף. הם הקיפו אותו והתחננו בפניו: "רחם עלינו היהודים, בידי מי אתה עוזב אותנו?". הקולות הגיעו עד לשמיים, והדוקטור עמד במרכז המעגל, כשהאנשים סביבו, עמד ושתק כשבת צחוק קלה על שפתיו. לאחר שפנה אל הציבור וביקש להשתיקם אמר: "לכם, יהודי מלניצה, יש רופא הגון (הכוונה למשה זיגמונד), ואין לכם צורך בדוקטור מוסמך ומלומד. אני נוסע מכאן ומייעץ לכם, שתשמרו על הנקיון כמו בערב פסח, ותאכלו כמו בערב יום הכפורים, אז תהיו בריאים ולא תזדקקו לרופא כלל. תהיו לי בריאים, ושלום". הוא נכנס לביתו, לקח את מזוודותיו ונסע לתחנת הרכבת.

יהודי מלניצה למרות היותם יהודים בני עיירה קטנה, לא היו טפשים כלל וכלל. הם הבינו, שהאשמים בעזיבתו של הדוקטור הם ה"רופא" והרוקח המקומיים, שהכנסותיהם ירדו בעקבות בואו של הדוקטור. קודם לכן המצב היה "חצי שלי וחצי שלך" (תמורת תרופות שהרכבן היה מים וסוכר), ולכן עצם הימצאו של הדוקטור בעיירה לא היה לרוחם. השערתם של התושבים לסיבת עזיבתו של הדוקטור, מסתמא, לא היתה רחוקה מהמציאות.

הציבור, שהיה בשוק בזמן עזיבתו של הדוקטור, פנה לביתו של הרופא משה. בזעמם הם שברו את כל החלונות בביתו. בני משפחת הרופא התחבאו מאחורי מנעול ובריח, וכשאשת הרופא נראתה בחלונות השבורים הם צעקו: "הנה ושתי, היכן הוא המן?"...

"הגזלנים היהודים" הסתפקו בכך. אף אחד חלילה לא נפגע ולא נהרג. הציבור התפזר לבתיהם, אבלים וחפויי ראש, בהצטערם צער רב על עזיבתו של הדוקטור את מלניצה.

בתי הכנסת ובתי המדרש במלניצה, לפני מלחמת העולם הראשונה, 1914-1918

מ. לאנדא - ארגנטינה

מלניצה בשנים האחרונות לפני חורבנה*

בשנת 1929, במסגרת כל הקהילות היהודיות ברפובליקה הפולנית, קיבלה מלניצה הכרה רשמית מאת השלטונות הפולנים - מעמד מוכר של קהילה יהודית. במסגרת קהילת מלניצה נכללו היישובים היהודיים שבסביבה: האלאב, אזרין, קופיצ׳ב, פאוורוסק, טרינובקה ומנביץ׳.

כמה חודשים לפני מועד כינוס מועצת הקהילה החלה בעיירה סדרת אספות ודיונים בין הקבוצות השונות - מי ומי יהיו המועמדים ממלניצה למועצת הקהילה. למעשה, טרם ידעו מה הם התפקידים והסמכויות של הקהילה, ואיך היא תתנהל. לאחר ויכוחים והתייעצויות הגיעו להסכם - לרשימה מוסכמת של המועמדים שבראשה ר׳ אידל גוטסמן כיושב ראש (ראש הקהילה).

ר׳ אידל גוטסמן היה יהודי מ״עמך״ - אדם עמל שכל חייו היה פעיל בעיירה ומסור בכל נפשו לעניינים הציבוריים. הוא היה בורר, מפשר ומתווך בכל סוגי הסכסוכים בין הסוחרים, בין איש לאשתו וכיוצא בזה. ר׳ אידל גוטסמן היה שתדלן גם לגבי בעיות עם השלטונות המקומיים. עוזריו הפרנסים (החברים) בקהילה היו יהודים עמלים מ״עמך״ כמוהו: בעלי מלאכה ושכירי יום, שהיתה להם הבנה מרובה בצרכיהם ובבעיותיהם של השכבות העניות שבעיירה.

במסגרת התפקידים של הנהלת הקהילה היה עליה גם לדאוג לצרכים הדתיים של תושבי העיירה. צריך היה לשפץ את המבנים של בתי הכנסת ובתי המדרש בעיירה, להסדיר את בעיות השחיטה, שהיתה בידיהם של השוחטים, ולציבור לא היתה שום הכנסה ממנה, ולפתור את הבעיות בעלות האופי הדתי-קהילתי בעיירה.

הוחלט למנות כרב הקהילה את הרב ר׳ לייב ספרד. הוא היה בעל השכלה דתית עמוקה והבנה בבעיות הלאומיות, להן הקדיש מאונו ומכוחו. הרב ר׳ לייב ספרד קבע את דפוסי הניהול של פרנסי הקהילה, והם נאלצו להקדיש תשומת לב ודאגה לבעיות הסוציאליות, נתנו תמיכה למשפחות חולים, הקציבו סכום כסף חודשי לוועד היתומים, שיוכלו לממן את העזרה ליתומים, וכן נקבע תקציב למוסדות שפעלו בשטח התרבות בעיירה. היישובים שבסביבה, שהשתייכו לקהילת מלניצה, קיבלו אף הם סעד ותמיכה כספית.

הקהילה דאגה לייסד חינוך יהודי מודרני לילדי העיירה. גובשה תכנית להקמת בית-ספר עברי בעיירה ולמימון ההוצאות; הוטלו מיסים על עשירי העיירה, בהתאם להערכת הוועדה שהוקמה על ידי הקהילה. הטלת המס התקבלה בהתנגדות של החוגים העשירים, שטענו שאין לבזבז כספים למטרות בלתי חיוניות. הודות לגישה הטקטית והנבונה של ראש הקהל האהוב והאהוד, הרב ר׳ לייב ספרד, התגברו על כל חילוקי הדעות וההתנגדויות, והקהילה התפתחה בצורה חיובית בכל השטחי החיים היהודים במלניצה.

בשנת 1939 עמדו לפתוח בית-ספר עברי בעיירה ל-400 ילדים. המלחמה, שפרצה בעקבות פלישת הגרמנים-רוסים לערי פולין, חיבלה בהגשמת התכנית.

בשנת 1941 כבשו הגרמנים את מלניצה. מה שעבר על הקהילה היהודית - לדאבוננו, אין אנו יודעים. לפי ידיעות שקיבלנו - השחיטה הראשונה של יהודי מלניצה היתה ביום 21 לאוגוסט 1942, ח׳ באלול התש״ב.

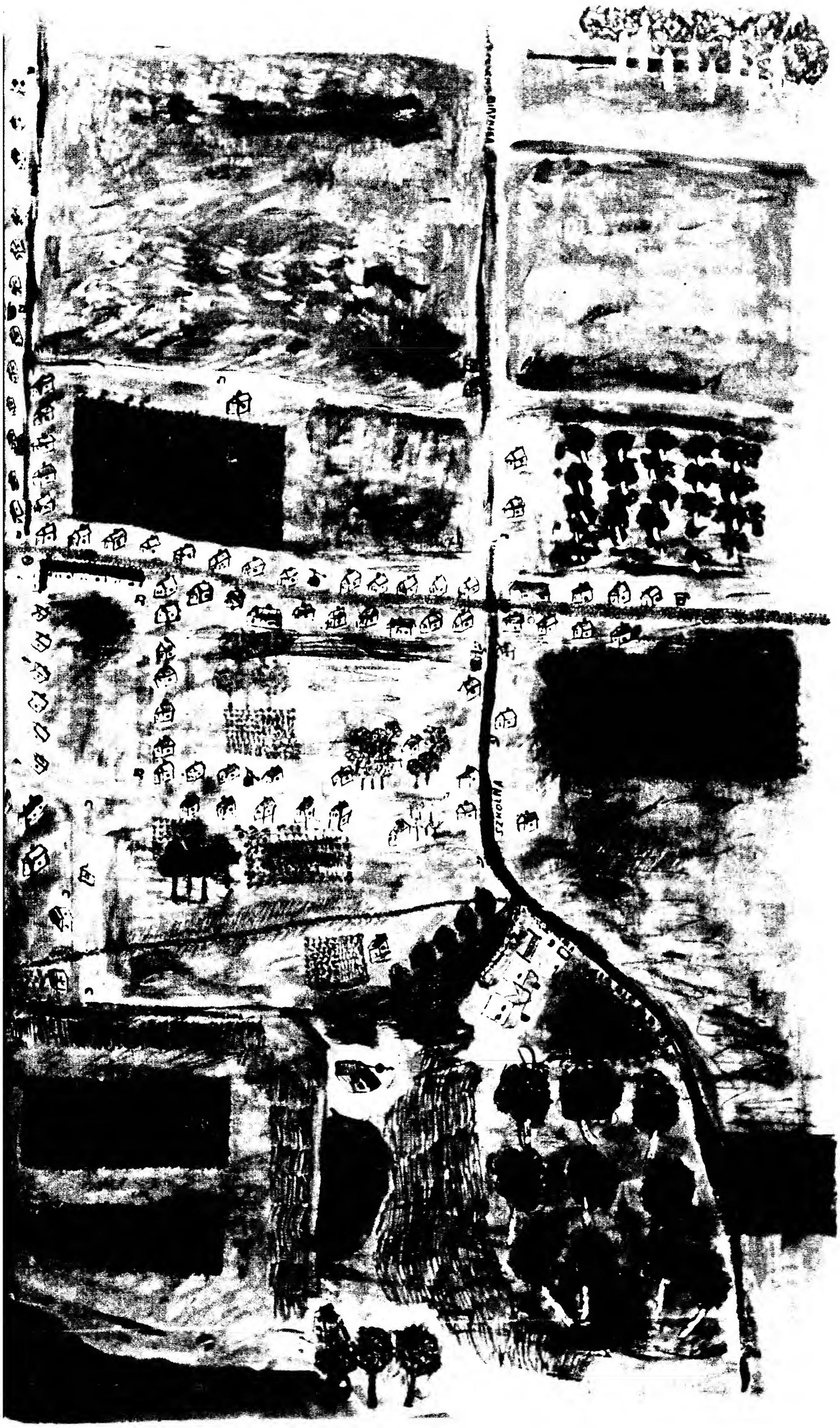
בקבר האחים, על-יד בית המטבחיים החדש בדרך להוליב, נקברו חיים יהודי מלניצה.

העיירה הפורחת של יהודי מלניצה נמחקה כליל. לא נשאר שריד מאותם יהודים יקרים. אוי לנו - הם לא קיימים יותר!

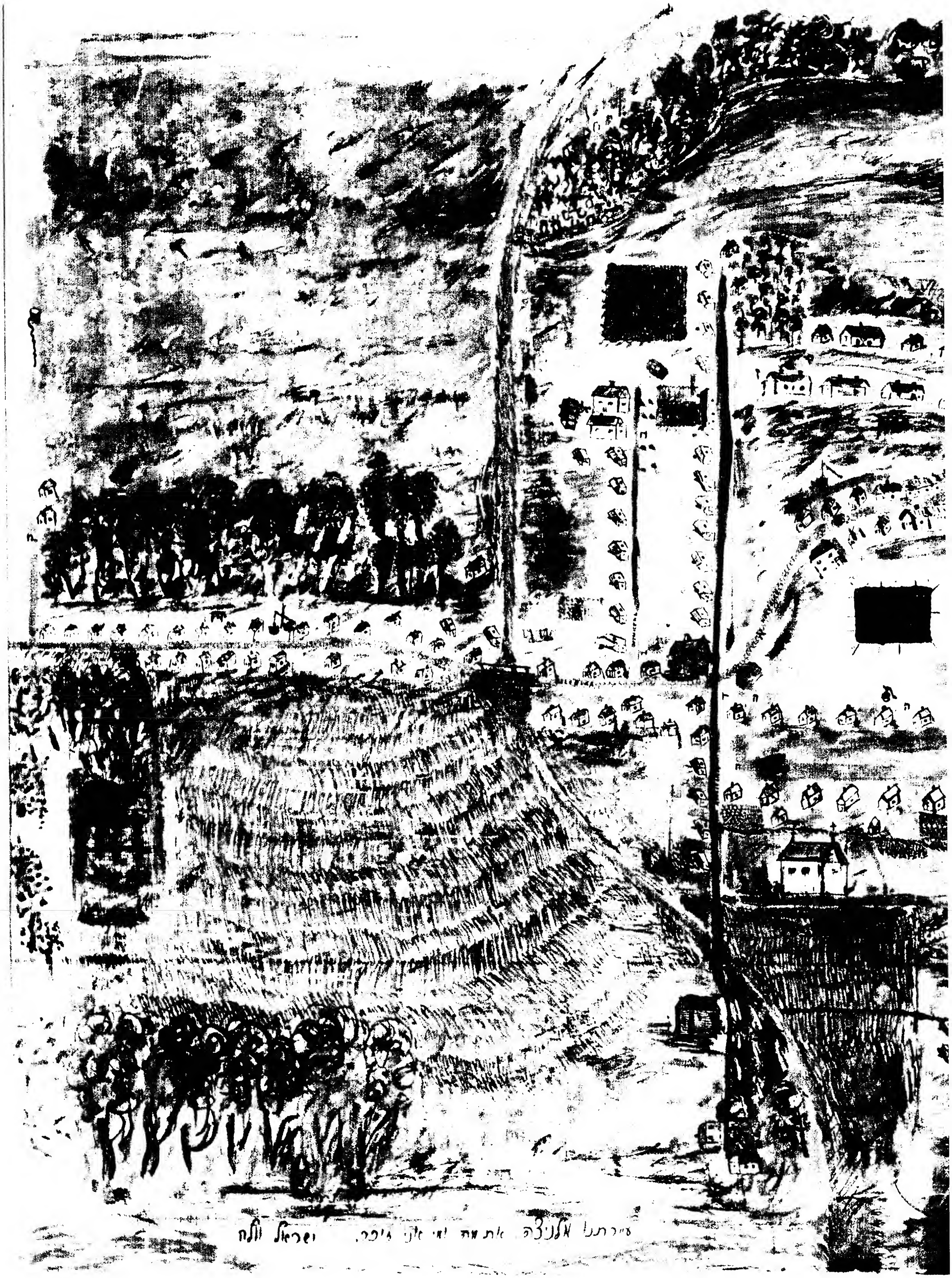
---

* שם, שם, עמ׳ 335-337.

* על מועדי הרצח של יהודי מלניצה ראה במדור ההנצחה.

צוייר ע"י ישראל וולק - חיפה

מנחם שמש - תל-אביב

מלניצה*

העיירה מלניצה נמצאה במרחק 10 ק"מ מתחנת הרכבת הולובי, ואותו מרחק מתחנת הרכבת פבורסק, מצד שני. היתה זו עיירת-מסחר מפותחת ומאוכלסת במחוז קובל. מכפרי הסביבה הרבים היו באים בכל יום ד' בשבוע לירידים לקנות בעיירה ולמכור שם את תוצרת הכפר. המסחר היה בידי היהודים, רובם התפרנסו עליו ומצבם היה טוב.

מראשית המאה הנוכחית הלכה והתפתחה העיירה מבחינה מסחרית וציבורית כאחת. אחרי מלחמת העולם הראשונה נבחרה קהילה דימוקרטית. על כסא הרבנות ישב אז הרב ר' אברהם פינקלשטיין, ומשנפטר ירש את מקומו חתנו הרב אריה ספרד (שעבר מיזיראן). רוב יהודי מלניצה היו חסידים של האדמו"רים סטולין, טריסק ואוליק, ולכל כת היה בית-תפילה מיוחד. מלבד זאת היה בית-כנסת רביעי כללי.

בשנת 1847 היו במלניצה 640 יהודים; ב-1897 - 1509 יהודים וב-1935 כבר נאמד מספר היהודים בעיירה בכ-2500 נפש, שהיוו כמחצית האוכלוסיה הכללית המקומית. בתי היהודים היו במרכז העיירה, ואילו של הגויים-בקצווי העיירה.

מלבד מוסדות החסד, שבכל עיירה אוקראיינית, התקיימה במלניצה ספריה כללית-ציבורית. בימי שלטון הפולנים (1920-1939) התקיים בית-ספר עממי פולני, שהיה פתוח לילדי ישראל, ובו הוקדש שיעור לתורה בתור לימוד-דת. כשרצו הציונים להקים בית-ספר עברי של "תרבות", פסל המפקח על החינוך את הבניינים, שאפשר היה למצוא בעיירה, וברור היה שכוונתו היתה למנוע יסוד בי"ס עברי במקום. באין ברירה, למדו עברית מפי מורים פרטיים (מאיר לנדוי וזלמן), שישבו בעיירה. יצויין, שרוח עברית-ציונית הורגשה יפה במלניצה. כבר ב-1921 נוסדה אגודה של ציונים כלליים, ובחלקו של כותב הטורים נפל להיות חבר הוועד של האגודה מאז היווסדה עד עלייתו לארץ בשנת 1935. כן ישבו בוועד האגודה הזאת: נטע גודמיצ'ר, מאיר לנדוי, בצלאל קירז'נר, ישראל בטר ואח'. לאחר שנים, כשהתארגן בית"ר במלניצה - עמד בצד הציונים הכלליים ופעל אתם יחד. כן נוסדו באותו זמן "התאחדות", החלוץ ו"השומר הצעיר". בין הנוער שהיה ב"החלוץ" היו אוהדים לקומוניסטים, ולא אחת נפל ריב בין הציונים הכלליים והבית"רים מזה ובין החלוץ והאידישאים-הקומוניסטים מזה. בעיקר היתה נטושה מלחמה סביב הספריה, שעמדה תחת דגל "תרבות", והחלוצים עם הקומוניסטים רצו להעבירה על שם י.ל. פרץ. לבסוף ניצחו הציונים, והספריה נשארה ברשותם תחת שמה של "תרבות". ועד ל"קרן קיימת לישראל" משותף היה בעיירה, והפעולה לטובת הקרנות היתה חזקה.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה חזרו הרוסים לעיירה. המצב הלך ונשתנה לרעה. לא ארכו הימים, והעיירה נשלטה תחת עול הגרמנים. הם מינו נציגים של היהודים, וקראו להם "יודן-ראט" ופקדו למנות מספר שוטרים יהודים, שבאמצעותם ניצלו את היהודים המקומיים.

באחד הימים ב-1941 אספו הגרמנים כחמש מאות גברים בריאים לעבודה, כביכול. למעשה הובילום אל בית-המטבחיים שבקצה העיירה, שם הוכן בור גדול מראש. את הנאספים דחפו דרך דלת צרה החוצה וירו בכל אחד, והוא נפל ישר אל הבור שכוסה בסיד וחול, כתום המעשה.

חרדה אחזה את יהודי העיירה. קינאו בצעירים שהובלו ע"י הצבא האדום לרוסיה, והייאוש אכל את כולם. כעבור זמן-מה אספו את שאר היהודים לאותו בית-מטבחיים ורצחום שם זקן וטף, והשליכום לבור שני. וכאן קרה דבר: שני ילדים בני 10, בערך, יצחק, בנו של צוויבל ויהודה בן של יעקב ליטאוור, לא נפגעו מכדורי המרצחים והם יצאו בלילה מן הבור, כשהם ערומים, והגיעו לבית נוצרי סמוך וביקשו מחסה. הנוצרי נתן להם בגדים ישנים ולחם ושלחם לנפשם. מאז הם התהלכו בכפרים, וכך ניצלו (כעת הינם בדרכים באירופה). מלבד אלה ניצל יהודי אחד שהיה ספק של עופות לגרמנים, וחייל גרמני יעץ לו להסתלק יום לפני ההשמדה, וכן הנערה חיה פלץ, שהתחבאה בכפר אצל נוצרים מכרים. היא ביקרה במלניצה אחרי יציאת הגרמנים ומסרה על חורבן העיירה. מוסרים, שבן מלניצה, יצחק צורף, אדם אמיד, הגיע לכפר קריבלין והסתתר אצל יעקב ליסקוביץ (נוצרי), שהיה שופט ואדם מתקדם. אך אם כי צורף זה מסר לליסקוביץ את כל הונו, קם המארח באחד הלילות ורצחו בגרזן. את אנשי היודן-ראט והשוטרים היהודים הוציאו להורג אחרי האקציה השנייה.

כך חוסלה מלניצה היהודית בתש"ב.

* מנחם שמש, "ילקוט ווהלין" 1951

** ישנם אי דיוקים במאמר הנובעים מחוסר מידע, על מה שהיה בתקופת השואה, ועל הניצולים.

ישראל וולק (ישראליק אהרון מריניס) - חיפה

מלניצה היהודית
בין שתי מלחמות העולם
(1939-1918)

נולדתי במלניצה, בשנת 1918, עם תום מלחמת העולם הראשונה. מפי הורי ומכרי שמעתי ולמדתי על מה שהתרחש בעיירה בשנות המלחמה.

זמן קצר לפני פרוץ המלחמה גוייסו רבים מצעירי היהודים לצבא רוסיה הצארית. הגברים, שנשארו בעיירה, נקראו לעבודות בניית ביצורים לצבא הרוסי מפני התקפות הגרמנים. בהתקדמותם המהירה של צבאות גרמניה לשטחי רוסיה נעצרה החזית לזמן רב בסמוך לעיירה, ביערות של הכפר וליצק. כשנכבשה העיירה על ידי הגרמנים הועברה האוכלוסיה היהודית למרכז פולין הכבושה: לערים קילץ וסטשוב. גם אמי, אחי ואחיותי הועברו לסטשוב. פליטי מלניצה סבלו סבל רב בנכר, כשרוב ראשי המשפחה נשארו במלניצה. עיקר מחייתם של הפליטים היה מהסעד שקיבלו מהארגונים היהודים שבאמריקה.

בתום המלחמה מצאו פליטי מלניצה (בחזרם לעיירה) את רוב הבתים מפורקים או שרופים, ונוכחו לדעת, שכל רכושם נבזז ונשדד. תוך זמן קצר פקדו את העיירה צבאות הבולשביקים ולחילופין כנופיות של הלאומנים האוקראיינים: אנשי המרצחים פטלורה והבלחובצים שהרגו, רצחו ואנסו יהודים ושדדו את רכושם.

עם הקמת הרפובליקה הפולנית, על ידי המרשל פילסודסקי, נכללו מחוז ווהלין וכל אוקראיינה המערבית ורוסיה הלבנה בשטחה. הופעתם של הכובשים החדשים - "הלגיונרים" הפולנים בעיירה היתה מלווה ביחס שלילי כלפי היהודים. הפולנים האשימו את היהודים שהם אוהדים של הבולשביקים ומצאו בכך הצדקה לפרעות שעשו בהם. הלגיונרים היכו ביהודים, גזזו זקנים ופיאות של זקני העיירה. השלטונות והאדמיניסטרציה הפולניים נקטו שיטות של קיפוח והטרדה כלפי האוכלוסיה היהודית. המועצה המקומית "הגמינה" שאמורה היתה לקום בעיירה, עקב היותה מאוכלסת ברוב יהודי ובמיעוט אוקראייני ופולני, הועברה לכפר וליצק. לראש המועצה - מונה פולני, שהובא ממרחקים, בשם בדובסקי והוא אשר מינה פקידים ועובדים פולנים שלא הכירו בכלל את האיזור, האוכלוסיה ובעיות תושבי העיירה. בהעדר תחבורה לכפר וליצק היה צורך לכתת רגליים לשם ולבזבז זמן רב על מנת לסדר דברים הקשורים בחיי היום-יום. יחסם של הפקידים הפולנים-האנטישמיים כלפי היהודים היה שלילי, וללא מתת שוחד ומתנות לא סיפקו את השרותים והבקשות שהופנו אליהם.

החיים הקהילתיים היהודיים בעיירה הוחזרו חיש מהר לקדמותם הודות לפעילותם של הרב המקומי, הרב יהודה ספרד, ופרנסי הקהילה. בהעדר ארגון קהילתי בעיירות הסמוכות: הולובי, פובורסיק ובכפרים הסמוכים לעיירה, חלשה קהילת מלניצה גם על היישובים האלה.

לקראת החגים, ובעיקר "הימים הנוראים", הגיעו יהודי היישובים והכפרים ובני ביתם לקרוביהם במלניצה לשהות בעיירה.

האורחים שקראו להם "די גענילקעס" בילו את החגים בעיירה, הלכו לבתי הכנסת שבעיירה והשתתפו בכל התפילות והטכסים החגיגיים.

בעיירה נפתחו "חדרים" לילדים קטנים - "דרדקים", שבהם הקנו להם ידע של קריאה וכתיבה. הנערים המבוגרים יותר למדו אצל המלמד זלמן קוס (אביו של שלום קוס-קהת) ואצל המלמד י.ד. פרצ'וק, ויותר מאוחר אצל המורה לנדוי. בתי-ספר תיכוניים, "ישיבות" או מוסדות חינוך אחרים, ממשלתיים או ציבוריים יהודיים לא היו בעיירה. היה רק בית-ספר יסודי ממשלתי כללי "פובשרנה" ובו 4 כיתות לימוד בלבד. בתחילת שנות השלושים נבנה אגף נוסף לבית-הספר, שהכיל עוד 3 כיתות לימוד נוספות. מעתה יכלו בני הנוער העירוני לסיים 7 כיתות בית-הספר היסודי הממלכתי. מספר מצומצם בלבד של משפחות שלחו את ילדיהן להמשיך בלימודים התיכוניים מחוץ לעיירה לערים אחרות. היה זה כבוד הרב ספרד ששלח את בנו דוד (דודי) ללימודים בוורשה ואחר כך גם בפריז. בעלי בתי המרקחת, יצחק וולך ומנחם (מנדל) שמש, המלמד י.ד. פרצ'וק, טוביה קליקה, אף הם שלחו את ילדיהם ללמוד מחוץ לעיר. ישראל ריטר שלח את ילדיו ללמוד בבית-הספר התיכון שבעיר קובל הסמוכה. יתר הנערים והנערות שסיימו את לימודיהם

בחדרים ובבית-הספר היסודי עזרו לאחר מכן להוריהם בפרנסת המשפחה. נערים רבים הלכו ללמוד מקצוע. בתקופה זו מעטים הלכו ללמוד סנדלרות או חייטות, דבר שהיה מקובל בימים עברו, למדו במקום זה - נגרות, בנאות ומסחר. הבנות נאלצו ברובן ללמוד תפירה, ולעבוד בתפירת קונפקציה או לעסוק בעזרה בעסקים של הוריהן.

להלן סוגי התעסוקה של תושבי מלניצה היהודים: בעלי חנויות מכולת, סידקית, בדים, נעליים, עורות, חמרי בנין וחקלאות, מכונות ומכשירי חקלאות ואופניים. בסחר זה עסקו מבני העיר כ-50-60 משפחות.

כ-35 משפחות עסקו בסחר סוסים ובהמות.

כ-15 משפחות עסקו בתיווך ובמסחר.

כ-20 סנדלרים,

כ-20 חייטים ומוכרי בגדים מוכנים (טנדטניקס).

כ-15 בעלי עגלה ועגלונים,

כ-20 נגרים ובנאים.

7 נפחים,

10 קצבים,

5 מרכיבי עגלות מעץ (סטלמאכער),

2 בעלי בתי מרקחת,

5 סוחרי תבואה,

2 סוחרי עופות וביצים,

4 בעלי מאפיות,

2 בנאי תנורים ופחחים,

2 סוחרי עורות, 6 רוכלים למיניהם

3 ספרים,

2 קדרים,

בעל מחסן וסוחר עצים אחד.

האנשים שעסקו בשרותים הציבוריים של הקהילה בעיירה היו: הרב המקומי, השוחטים, החזן הזקן - יוסלה, המלמדים ב"חדרים", פקידי משרד הקהילה וקופת גמילות החסדים, "הסולטיס" - (המוכתר), עובדי בית המרחץ, חברה קדישא ושומר בית העלמין. סך הכל כ-30 מועסקים.

בעלי המקצועות השונים, הסוחרים ובעלי החנויות נתנו שרותים גם לאוכלוסיה הלא יהודית בעיירה ובכפרים: בורוכוביץ, זמיץ', קריון, מרין, רידקי, ביטני פיסוצ'קי וליצק, וסטחר. כלי הקודש היהודיים נתנו שרותים גם ליהודים בעיירות ובכפרים שהשתייכו לקהילה.

עיקר הפעילות המסחרית בעיירה היתה ביום היריד, שהיה מתקיים בכל יום רביעי בשבוע, בשוק שבמרכז העיירה. מאות איכרים היו מגיעים ליריד, כשעגלותיהם מלאות סחורות מפרי יצירתם ותוצרת חקלאית. האיכרים מכרו את תוצרתם ועשו עסקות חליפין וקניות עם הסוחרים היהודיים.

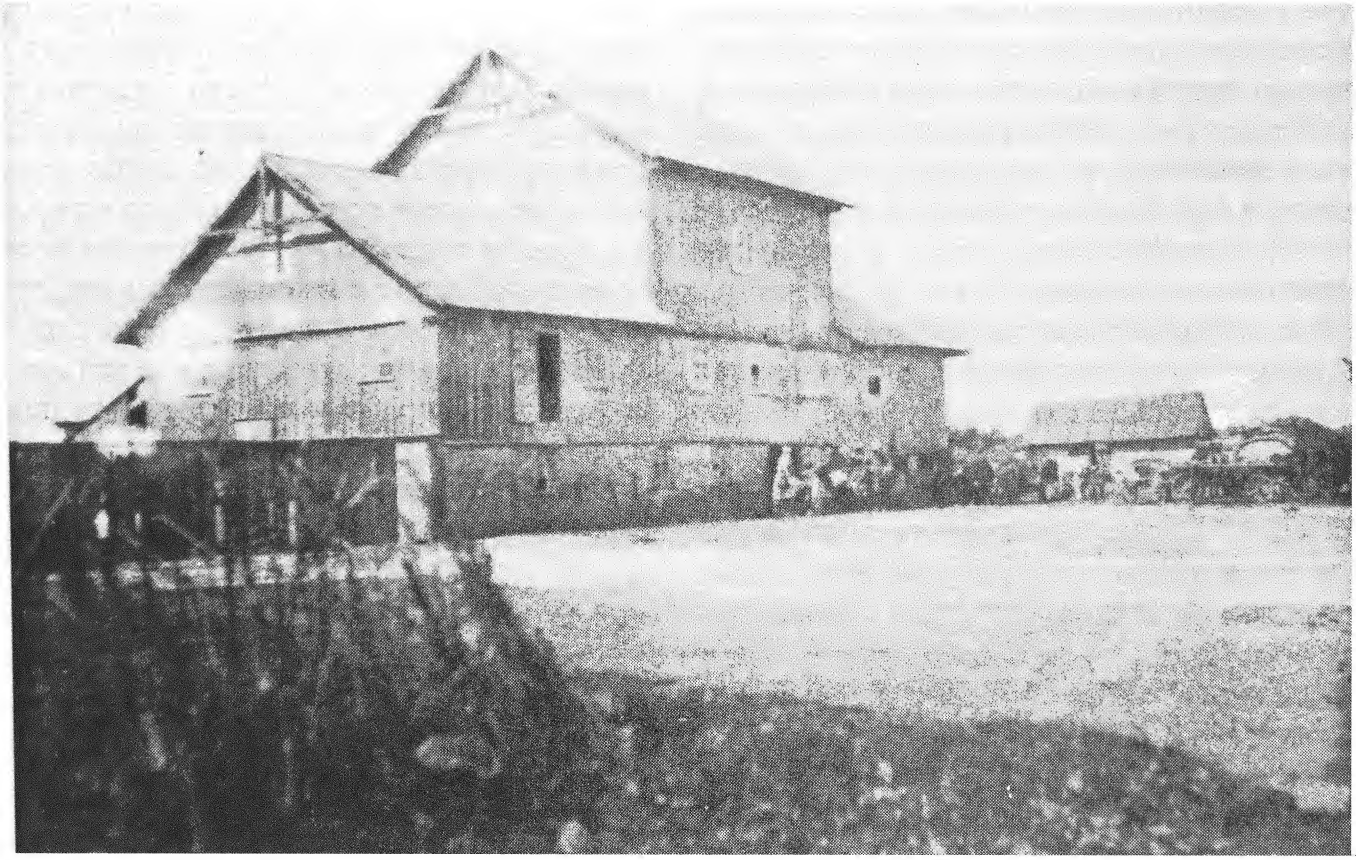
טחנות הקמח טחנו את הזרעים של החיטה והשעורה וכן דוחן וגריסים אחרים. בכסף שקיבלו האיכרים תמורת תוצרתם הם קנו בחנויות מכל הדרוש להם ולמשפחותיהם: תרופות בבתי המרקחת, דברי מכולת, נעליים, עורות, בגדים, בדים - מניפקטורה, ברזל, חמרי בנין מעץ וכלים חקלאיים.

פרט ליריד, שהתקיים במלניצה, נסעו הסוחרים והרוכלים ממלניצה לירידים שהתקיימו ביישובים: הולובי, פובורסק, מנביץ', ורוזישץ. היו אלה סוחרי בהמות וסוסים, סוחרי נעליים ובגדים. כבר בשעות הלילה לפני הנסיעה ליריד היו הסוחרים מעמיסים את מרכולתם על העגלות. עם שחר היו יוצאים ליריד ואחר טלטולים רבים היו מגיעים, בדרך ולא דרך, עייפים בשעות הבוקר למקום היריד. בשעות הערב בגמר היריד היו חוזרים הביתה. בעברם בדרך ביערות ובחורשות התנפלו עליהם לפעמים שודדים ושדדו את כל כספם, שקיבלו תמורת סחורתם שנמכרה בשוק.

בעלי מלאכה, שעבודתם היתה קשורה בבנין: נגרים, בנאים, טפסנים, בוני תנורים מלבנים שרופות, לבישול ולאפיה ותנורים לחימום הבית עם ארובות, שעלו מעל הגג כלפי מעלה, נשארו במשך כל ימי השבוע ללון בבית האיכר. הם היו עובדים, אוכלים וסועדים על שולחנו של האיכר עד יום שישי. בגמר עבודתם היו חוזרים הביתה לשבת. בין אלו היו גם מרכיבי משקופים, דלתות וחלונות, רצפים שבנו רצפה מעץ, וגגות מרעפים ועץ.

היחס של האיכרים לבעלי המלאכה היהודים היה ידידותי. בגמר העבודה היו משלמים לבעלי מלאכה בכסף ובמתנות מהתוצרת הכפרית: חלב, חמאה, תרנגולות וביצים. זכורה לי השמחה בבית האיכר ודברי התודה שלהם לאבי ולאחי, שהיו יוצקי וחופרי בארות, של צנורות הבטון, בכל פעם שהגיעו לשכבת מים הראויה לשתיה לאדם ולבהמה. הבאר נחפרה בעבודת ידיים. היינו מעלים את האדמה באמצעות חבל בדליים למעלה. כשהגענו לשכבת מים ומי המעיין היו עולים למעלה, היו האיכרים פורצים בקולות שמחה שלא ידעה גבול. מידי פעם, כשהאיכרים היו מגיעים בימי היריד לעיירה, הם היו מביאים לנו, (כאות הוקרה ותודה) מתנות מתוצרתם החקלאית. סיפקנו להם מים חיים - מי שתיה לאנשים ולעדריהם.

היחסים בתקופה הזו בין האוכלוסיה היהודית והאוקראיינית בעיירה היו טובים וקורקטיים. היה זה הודות לשנאה המשותפת לכובשים הפולנים, כפי שנאמר "לא מאהבת מרדכי, אלא משנאת המן". ליהודים היתה שנאה לפקידים ולשוטרים הפולנים, שהתייחסו אליהם ביחס רע ומשפיל. לאוקראיינים היתה שנאה לאוסדניקים הפולנים שהובאו על ידי השלטונות ממרחקים, במגמה להרחיק את האוקראיינים מאדמותיהם ולויישב במקומם איכרים פולניים.

טחנת הקמח של משפחות פלץ ומילגלטר בהולוב. התמונה באדיבות הגב' רוזה זרוצקי, ניו-יורק.

למרות התועלת הרבה שהפיקו האיכרים האוקראיינים משכניהם היהודים; בעלי המלאכה לסוגיהם, סוחרים, רופאים, רוקחים - הם לא מצאו לנכון להושיט עזרה ליהודים בימי מצוקתם ואסונם, בימי הכיבוש הנאצי-הגרמני, בניגוד לעזרה הצפויה מצידם. הם הצטרפו בהמוניהם, בכל מרצם, ולקחו חלק פעיל בפרעות וברציחות שביצעו יחד עם הרוצחים הנאצים ביהודים, גזלו ושדדו את רכושם.

חיי היהודים במלניצה: תעסוקתם המקצועית ומקורות הפרנסה שלהם לא היו שונים מחיי היהודים בעיירות האחרות שבפלך ווהלין. לעומת זאת היה קיים פיגור ביחס ליהודי העיירות האחרות בשטחי התרבות, ההשכלה והבידור. כפי שכבר נאמר, לא היו במלניצה בתי-ספר תיכוניים או מקצועיים ולא "ישיבות" ללמוד תורה והשכלה. לא היו מקומות בידור ומועדונים, שבהם יוכלו בני הנוער לבלות את זמנם הפנוי. בעיירה היו שתי ספריות בהן ספרים ביידיש, ובני נוער רבים היו שואלים ספרים לקריאה, ולאחר מכן יכלו להתווכח ביניהם על תוכן הספרים.

היו בעיירה ארבעה בתי-כנסת קבועים: בית המדרש, השטיבל של חסידי טריסק, בית המדרש של חסידי סטולין, ובית המדרש של האדמו"ר מאוליקה. במשך כל ימי השבוע התפללו בבתי הכנסת זקני העיירה, ואילו בימי שבת וחג התמלאו בתי-הכנסת גם בבני נוער וילדים. בפני "התיבה" התפללו שליחי ציבור, בעלי תפילה, ולא חזנים מקצועיים. מפעם לפעם פקדו את העיירה חזנים מקצועיים שבאו מהערים הגדולות. פרט לחזנים פקדו את העיירה "דרשנים" שליחי ישיבות, שבאו לדרוש בבתי הכנסת דברי תורה ומוסר. המתפללים שמעו את הדרשנים בקשב רב ותרמו מכיסם לישיבות. להקשבה מיוחדת זכה שלמה היינך בללר (אביה של זלדה), יהודי משכיל, שאסף ידיעות מהעתונות על הנעשה בפולין ובעולם והיה מספר ליהודי בית-הכנסת את חדשות היום.

חוג דרמטי התארגן בעיירה ומזמן לזמן העלה על הבמה הצגות של שלום אש ושל שלום עליכם. הצגות החוג הדרמטי התקיימו ברפת של יחיאל וחייקה ביינר או ברפת של בני רופר, ולא אחת השמיעו הפרות את קולותיהן בעת ההצגה, דבר אשר עורר צחוקו של הקהל הרב שבא לראות את ההצגה.

ערבי ספרות (ליטעראַרישע אווענטן וקסטל אוונטן) התקיימו בעיירה. המרצים והמתווכחים בערבים אלה היו: המורה לנדוי, המורה פסטקה ומשה וולף (בנו של הרוקח יצחק וולך). בעיירה לא היה אולם ציבורי לפעולות התרבות, והקהל היה מתכנס

בבתים פרטיים תמורת תשלום.

בעיירה התארגן חוג של "הציונים הכלליים", שחבריו נקראו "די אינטליגנץ" - האינטליגנציה. יושב ראש הסניף היה שמש מנחם וסגנו נתה גודמיטשר. בביתו של גודמיטשר היו מתאספים לפעילות חברתית, בילוי ושירה. עיקר פעילותם של חברי החוג היתה איסוף כסף למען הקרן הקיימת לישראל (ק.ק.ל.). חברה אחת של אותו החוג, לאה ריידר, בתם הבכירה של משפחת דוד ריידר, היתה פעילה הראשונה מבנות העיר שעלתה ארצה והיתה בין המייסדים הראשונים של המושבה מנחמיה.

חלק ניכר מבני הנוער היהודי בעיירה היו אוהדי המפלגה הקומוניסטית, שבתקופה זו היתה בלתי ליגלית בפולניה. הקומוניסטים נרדפו ודוכאו בכח על-ידי השלטונות הפולניים. הקומוניסטים היו מתאספים בקבוצות קטנות יחד עם צעירים מאוהדי המפלגה. הם לא ניהלו פעולה אקטיבית והתרכזו רק בלימוד וקריאה מיצירותיהם של אבות המהפכה הקומוניסטית וכן סופרים רוסיים כגון: מ. גורקי, טולסטוי והאחרים. הם חלמו והתווכחו על המהפכה הקומוניסטית בפולניה, שתביא פדות והצלה למצב העמלים מכל הלאומים, שחיו חיי דיכוי והשפלה בפולניה. הפעילים הקומוניסטים היהודיים בעיירה היו הבנות של משפחת רוג, בני משפחת סקופ ושליסמן.

בראשית שנות השלושים נוסדו בעיירה שני סניפים נוספים של התנועה הציונית: קן "בית"ר" וסניף של "החלוץ" ו"החלוץ הצעיר". בראש קן "בית"ר" עמדו שלום קליינבורד וסגנו היה ניסן רייטר (אחיו של שמואל רייטר) המתגורר כיום עם משפחתו בתל-אביב. הקן מנה עשרות צעירים וצעירות. פעילותם הציונית והחברתית הורגשה בחוצות העיירה עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה.

סניף "החלוץ" ו"החלוץ הצעיר" נוסד אף הוא באותו הזמן על-ידי צבי מרסיק, שמואל רייטר ודוד גיבל. לסניף החלוץ השתייכו עשרות צעירים וצעירות מבני העיירה. הם היו מתאספים באולם הסניף ובילו בשירה ובריקודים. מידי פעם התנהלו בסניף פעולות תרבות ושיחות על הציונות והסוציאליזם.

משפחות פלץ ומילגלסר בחיק הטבע בשנות ה-20. התמונה: באדיבות הגב' רוזה זרוצקי, ניו-יורק.

כתוצאה מהפעילות הציונית בסניף עלו לארץ-ישראל עשרות צעירים וצעירות מבני העיירה.

בנוסף למספר צעירים, שגוייסו לצבא האדום עם פרוץ המלחמה שבין גרמניה לברית-המועצות, וכן מספר משפחות שהיגרו לארצות-הברית בין שתי מלחמות העולם, הם מהווים שרידי קהילת יהדות מלניצה, ששרדו מתוך מאות המשפחות היהודיות, מבני העיירה שהושמדו על-ידי הנאצים הגרמנים ועוזריהם האוקראיינים בספטמבר 1942.

כמסופר, לא התנהלו ולא היו קיימים מוסדות תרבות וספורט ולא מקומות קבועים לבילוי עבור בני הנוער העירוני. בחדשי הקיץ - בשבתות ובחגים נהרו הצעירים והצעירות לחורשות וליערות שבקירבת העיירה: סוסנקס, ברדינקס וסטבטשינס. בחיק הטבע וביערות בילו הצעירים במשך כל שעות יום השבת, נהנו מאכילת תות-שדה ואיסוף אוכמניות. אחרי חג השבועות, בגמר ימי ספירת העומר, נהגו הצעירים ללכת להתרחץ בנהר שהיה בקירבת העיירה שנקרא "דער 5 קלין" או על יד המקום שנקרא "די הקאנאמניה". מסלול הטיולים היומי היה לאורך הדרך הסלולה היחידה בכיוון לעיירה הולובי או לגבעה הירוקה שנקראה "דער גרינער בארג".

בימי החורף ,עת היערות והשדות כוסו בשכבת שלג עבה ומימי הנהר קפאו - בני הנוער בילו את זמנם בהחלקה על הקרח במחלקיים שנקראו "קונקס", ובמגלשים על השלג. נערכו תחרויות בהחלקה ובגלישה על הקרח והשלג, דבר שמשך תשומת לב מרובה. הנאה מיוחדת היתה לנסוע למרחקים במזחלות הרתומות לסוסים, שעל צוואריהם פעמונים. לקול הפעמונים המשמיעים צליליהם למרחקים נסעו בנים ובנות משתוללים משמחה והנאה.

פעילות מיוחדת במינה היתה בעיירה מידי שנה בשנה בחדשי האביב, לפני שהצעירים מהשנתון שחוייב בגיוס לצבא הצטרכו להתייצב לבדיקות רפואיות. השרות בצבא הפולני לחיילים יהודיים היה בתנאים בלתי נסבלים, מחמת יחסם העויין של הקצינים הפולניים וכן בגלל התנהגותם הרעה של חבריהם החיילים הפולנים, שהתעללו והשפילו את החיילים היהודים.

הבחורים היהודים, חייבי הגיוס, עשו כל מה שביכולתם כדי להתחמק מהשרות. אחד האמצעים על-מנת להיפסל על-ידי הוועדות הרפואיות היה ירידה במשקל ובכושר הגופני, ולהגיע מתחת למינימום הנדרש להתקבל לצבא. האמצעים המקובלים להשגת מטרה זו היו, כמובן, הרעבה ומניעת שינה במשך כמה שבועות. קבוצות של צעירים חייבי גיוס, שנקראו "רקרוטים", החלו מיד אחרי הפסח להתרוצץ במשך כל שעות הלילה ברחובות ובחצרות העיירה. על מנת להעסיק את עצמם הם היו טורחים להעביר עצי הסקה מהחצרות של היהודים העשירים לעניים. כמעשה קונדס, הם עקרו שלטים מהחנויות והחליפום זה בזה.

בלילות השבת היו סוחבים מהתנורים של העשירים היהודים את הסירים של החמין (הטשולנט) ומעבירים לעניי העיר. כל הפעולות האלה נמשכו עד למועד ההתייצבות בחודש מאי, מבלי להתחשב בתגובתם של שוטרי העיירה. כל בני העיירה חיו במתיחות רבה לקראת החלטת ועדת הגיוס "הקומיסיה" לגבי גורלו של כל אחד ואחד מהמועמדים לגיוס: מי יגוייס ומי ישוחרר.

העיירה שינתה את צורתה ולבשה חג לפני בוא חג הסוכות. על יד כל בית נבנתה סוכה מקרשים ולוחות, שנקשרו בחוטים האחד לשני, לפי ההלכה, וכוסו בירק ובקני סוף רעננים המפיצים מריח השדה. מראה מיוחד היה בלילות החג עם הדלקת נרות החג בסוכה והשירה שבקעה מהסוכה, בזמן שכל בני המשפחה הסבו, כולם כאחד, בסוכה לארוחת החג.

שמחה מיוחדת במינה היתה בחג "שמחת התורה". ביום זה בערב החג נערכה התפילה החגיגית בבתי-הכנסת ו"הקפות" שנעשו עם ספרי התורה תוך שירה וריקודים. למחרת, ביום החג, נעשו ההקפות שנית וכל המתפללים מקטן ועד גדול זכו לעלייה לתורה. גם הילדים והתינוקות עלו לתורה במסגרת "כל הנערים" כשטלית גדולה נפרשה מעל לראשיהם.

לתשומת לב רבה בחג שמחת התורה זכו מידי שנה בשנה שניים מזקני העיירה: יהושע שכטר (שייה יענקלס) והרשלה טריאנוווקר. יהושע שכטר היה שותה שיכר ויי"ש (יין שכר הכוונה לוודקה), עד לשיכרון מלא. הוא היה רוקד ברחובות העיירה בשלוליות המים והבוץ שהיו בשפע. רבים מהצעירים הצטרפו אליו ונהרו אחריו במשיכת מעילו הארוך, ותוך קריאות הידד בשמו: "שיה! שיה! חיים! חיים! חיים!". ריקודים אלה נמשכו עד שעות הערב לקול צעקותיה ובכייה של אשתו שרה, האופה.

הזקן השני הרשלה טריאנוווקר (זבושטשיק) היה נוהג מידי שנה בחג "שמחת התורה" לעלות על עליית הגג של בית המדרש עם שק תפוחי-עץ. הוא נהג לזרוק תפוחי-עץ לכל צד לעבר המתפללים. צעירים ומבוגרים התאספו בחצר בית המדרש, על-מנת לזכות ולהתכבד בתפיסת תפוח-עץ שנזרק על-ידי הרשלה. כל זאת חרף השפע של תפוחי-העץ ומחירם הזול.

שמחת החג הורגשה גם בחג הפורים. לקראת קריאת "מגילת אסתר" התאספו בבתי הכנסת ובתי המדרש כל יהודי העיירה, מקטן ועד גדול. קריאת המגילה לוותה ברעש עצום על-ידי הילדים, שהרעישו ברעשנים אשר בידיהם, וירו מאקדחים עם פקקים, כל פעם שהוקרא השם של "המן הרשע". בכל בתי היהודים נערכו סעודות פורים חגיגיות וברחובות העיירה נראו ילדים, כשבידיהם "משלוח מנות" לקרובים ולידידים. הילדים, שהעבירו את משלוח המנות, קיבלו עבור שליחותם מתנות. קבוצות צעירים מבני העיירה לבשו מסכות על פניהם והתחפשו

לדמויות תנ"כיות. הם ביקרו בבתים ואספו תרומות למטרות צדקה וסעד לעניים. היו אלה "פורים שפילר" - "שחקני פורים" שרקדו ושרו משירי פורים "שושנת יעקב צהלה ושמחה", ואף הציגו הצגות המבוססות על התנ"ך: מרדכי הצדיק, "מלכות אחשורוש", "מכירת יוסף" ו"מלכות דוד ושאול".

מיד אחרי חג הפורים החלו בהכנות לקראת חג הפסח לנקות את הבתים ולהכשיר את הכלים לפסח. בעייה מיוחדת היתה בהכנת המצות לימי החג. רוב המשפחות היו מרובות ילדים ובהעדר אמצעים כספיים לרכוש צרכים שאנו רגילים בהם היום: בשר ודגים בשפע, פירות וירקות - הזדקקו לכמות גדולה של מצות, שהיו האוכל הבסיסי שהחליף את הלחם בימי החג. כל משפחה ממוצעת הזדקקה למינימום 16 ק"ג מצות (פוד אחד), דבר שהיה בחזקת הוצאה מרובה ויקרה שלא כל משפחה יכלה לעמוד בו. המצות נאפו בצורה ידנית (לא היו בעיירה בתי חרושת לאפיית מצות). אפיית המצות היתה מלווה בטכס רב רושם ובעמל רב. את המצות היו אופים בביתו של מאטל מילר. כמה משפחות על נשיהם וילדיהם התארגנו ביחד לאפיה. התנור בבית בו נאפו המצות הוכשר בטרם מועד. הנשים עמדו ולשו את הבצק וגלגלו כל מצה עם מערוך על מערכת של פח, שהבצק לא ידבק ולא יחמיץ. לאחר שהמצות נאפו הן נארזו בארגזי עץ גדולים ונלקחו הביתה לאחסון עד ימי החג. העבודה במאפיות המאולתרות נמשכה עד לשעות הערב המאוחרות, ובהתקרב החג עבדו בהן במשך כל היממה ביום ובלילה בלי הפסקה. הכל נעשה כדי להספיק להכין מצות לכל דורש. קמח מצות לא היה קיים למכירה, וכל אחת מבעלות הבית נאלצה להכין קמח מצות על ידי כתישת המצות בעלי בתוך מכתש עץ, עד אשר הן נהפכו לקמח מצות.

התקופה שבין פורים לפסח היתה מוקדשת כולה להכנות לקראת ליל הסדר וחג הפסח. צריך היה להכין יין לארבע הכוסות, מרור וחזרת, כל הדברים הנקנים היום מהמוכן היה הכרח לעשותם ולהכינם בכוחות עצמאיים.

בערב יום הפסח היתה נערכת בדיקת החמץ בבית, במחסנים ואף ברפתות. בתהליך טכס הבדיקה, שמשך את ליבם של הילדים, היו מפזרים חתיכות לחם בכל הפינות ולאחר מכן היו הולכים לחפש אחריהן. הבדיקות היו נערכות לאור הנר, והלחם היה נאסף לכף עץ גדולה בנוצות של עוף. למחרת בבוקר היו שורפים בטכס את החמץ.

ליל הסדר נערך בכל בית יהודי. לא נערכו סדרים ציבוריים, דבר שנהוג לעשות היום. הסדר נערך כהלכתו, תוך שיתוף פעולה של הילדים, ששאלו את "ארבע הקושיות" וגנבו את האפיקומן.

בימי "חול המועד" פסח ו"חול המועד" סוכות היו נוהגים לנסוע וללכת מחוץ לעיר לעיירות וערים אחרות להתארח אצל בני משפחה וקרובים. גם לעיירה שלנו באו הרבה אורחים. לאורחים האלה קראו: "פריאז'דז'י". הסקרנות להכיר את האורחים היתה מרובה לאין שיעור. בקוצר רוח חיכו לבואם, כי פשוט היתה זו הזדמנות להכיר אנשים חדשים ולפעמים גם לקשור קשרים בין בחורים ובחורות שבמשך הזמן נהפכו לרציניים והביאו אף לנישואים. כידוע, רוב הזוגות בעיירה ערכו הכרות ביניהם על-ידי ידידי המשפחות או באמצעות שדכנים. בהעדר מסילת ברזל בתוך העיירה היתה התחבורה מתחנת הולובי ואליה באמצעות עגלונים, שנקראו בלועזית "איזבושטיקי".

בערב חג השבועות לבשה העיירה חג. כל הבתים היהודיים כוסו בירק, בתי הכנסת קושטו בענפי עץ לבנה ובירק אחר, שהפיץ ריח ניחוח של שדה וניר. יהודי אחד בשם מוטל בס לא חסך מאמץ וכח בסיוד ובציורים על קירות בתי הכנסת. לקראת החג, בכל בתי העיירה ובחצרות פוזרה צמחיה שנקראה "לפכה", וריח מיוחד נעים ומרענן הורגש בעיירה. בחג אכלו מאכלי חלב, והבלינצ'ס שטוגנו הפיצו את ריחן וטעמן בכל בתי ישראל.

באמצע שנות השלושים, כחמש שנים לפני פרוץ המלחמה הגיע לעיירה הרכב הממונע הראשון. היה זה אוטובוס נוסעים שנקרא "ווליניאנקה", . הבעלים של האוטובוס היה יהודי בשם אברהם נחמנס (וינטרויב). מסלול נסיעת האוטובוס היה ממלניצה לעיר המחוזית קובל וחזרה. יום יום התאספו רבים מצעירי העיירה לתחנת האוטובוס וליוו את בואו ויציאתו של הרכב ברגשי התפעלות תוך כדי ריצה אחריו עד העלמו מעיניהם. לסקרנות מיוחדת זכו הנוסעים, שהגיעו באוטובוס מקובל בשעות הערב.

חיים אלה של יהודי מלניצה על מנהגיהם, הרגליהם וחוויותיהם התנהלו בשיגרה עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה ב-1 בספטמבר 1939.

בימי מלחמת העולם השנייה

אימה ופחד אחזו את תושבי העיירה בפרוץ המלחמה. אם כי לא היו אז מקלטי רדיו בכל בית בעיירה, וגם העיתונים לא הגיעו אליה בימים אלה, נודע לנו מיד על ההפצצות של ערי פולניה. מספר פצצות נפלו גם בתחנת הרכבת בהולובי הקרובה כ-10 ק"מ ממלניצה. נשמעו היטב בעיירה הדי ההפצצות. העיירה נתמלאה בפליטים יהודיים, שברחו מאימת הנאצים ממערב וממרכז פולין, במטרה להגיע לגבולה של ברית-המועצות. רבים מיהודי העיירה היו אף הם בדיעה שיש לברוח מזרחה לברית-המועצות.

המתח בו היינו נמוג, לאחר שהגיעו אלינו ידיעות ששודרו ברדיו מוסקבה, שהצבא הסובייטי עומד לשחרר את מערב אוקראיינה ורוסיה הלבנה מ"העול הכבד של הכובשים הפולנים".

האוכלוסיה היהודית בעיירה נשמה לרווחה. בראש השנה, כשכל בני העיירה היו בבתי הכנסת ובבתי המדרש, בעת קריאת התורה ולפני התקיעות בשופר בבית הכנסת "השטיבל", הופיעה טויבה רוג, שהיתה חברה במפלגה הקומוניסטית במחתרת בפולין. היא ביקשה להפסיק את התפילה והודיעה בקול בטוח וחגיגי לציבור המתפללים, על שחרור העיירה על-ידי הצבא הסובייטי והחלפת השלטון הפולני בשלטון סובייטי. עד מהרה התארגן ועד פעולה, שנטל על עצמו את ניהול העניינים בעיירה. אחרי מספר ימים הגיעה שיירה של חיילים סובייטים, שנתקבלו על-ידי האוכלוסיה המקומית באהדה רבה. החיילים התייחסו לאוכלוסיה ביחס אוהב כאל אחים משוחררים.

מיד אחרי הופעתם של החיילים הסובייטים באו לבתי הקומוניסטים היהודיים מבני המקום, אברהם מוז ומיכאל צוויק, ודרשו ממני את המפתחות של מזכירות סניף "החלוץ הצעיר" ואת המפתחות של הספריה. הם הזמינו אותי לשיחה עם הקומוניסטית לייצי גרמן. בבואי לשיחה הסבירה לי לייצי, שלמרות פעילותי הציונית בעיירה במשך מספר שנים, לא אחשב כאנטי-קומוניסט, וזאת משום השתייכותי למעמד הפועלים, ובהתחשב בנסיוני בפעולות תרבותיות אני נדרש להצטרף לאקטיב של העיירה לניהול הפעולות האדמיניסטרטיביות והתרבותיות בעיירה וסביבתה.

מפולניה הכבושה על-ידי הגרמנים הגיעו פליטים יהודים רבים לעיר קובל. ביניהם היה חלק מצוות ההנהלה של מרכז "החלוץ" בוורשה, יצחק צוקרמן וצביה לובוטקין. כמה מהחברים, שבאו מהאזור הכבוש, מצאו מקום לחיות בו זמנית בקיבוץ ההכשרה של "החלוץ" בעיר קובל. מחוסר מקום לכולם בקובל העבירו חברי המרכז למלניצה לטיפולי, עד יעבור זעם, קבוצה של נערים יוצאי גרמניה מהעיר זבונשטין כאחראית על הקבוצה הזו שהגיעה מקובל היתה צעירה חברת קיבוץ קילצה בשם רבקה ילין. אכסנתי קבוצה זו בביתו של בני רופר ודאגתי לכל צרכיהם עד אחרי החגים של שנה זו.

מחובתי לגלות, כי בפגישה זו עם צעירי זבונשין הכרתי את האחראית לקבוצה - רבקה ילין והתאהבתי בה. בשנת 1941 נישאנו בעיר הליטאית שבלי, לשם הגענו בדרכי הבריחה במטרה להגיע משם לארץ-ישראל. יחד עם רבקה נאבקנו במשך כל שנות המלחמה למען הישרדות מהתופת הנאצית, ויחד איתה הגענו ארצה בשנת 1945 באניית מעפילים.

אחרי השיחה שהיתה לי עם הקומוניסטית לייצי גרמן, בהתייעצות עם אנטק - יצחק צוקרמן וצביה הגענו לידי מסקנה, שעלי לעזוב את העיירה, היות שנמצאתי על הכוונת של הקומוניסטים כעסקן ציוני, ועלי לעבור לעיר וילנה שנמסרה על-ידי הסובייטים לליטא.

בוילנה התרכזו אלפי בני נוער מכל המפלגות הציוניות, אשר היו בפולין במטרה להמשיך בפעילות הציונית ומשם לעלות ארצה. הסברתי להורי ולבני משפחתי על המצב שנוצר; שמסוכן עבורי להישאר במלניצה, ומחובתי לעבור לוילנה. באחת השבתות בראשית אוקטובר בשעות הבוקר, שעה שכל בני העיר היו בבתי הכנסת לתפילה, חמקתי מהעיירה דרך השדות ובהליכה ברגל הגעתי לעיר קובל (כ-30 ק"מ). מקובל נסעתי ברכבת דרך העיר בריסק-דליטא לעיר וילנה לשם הגעתי במחצית חודש אוקטובר של אותה שנה.

בוילנה הגעתי לקיבוץ ההכשרה של החלוץ "שחריה". בחווה החקלאית של הקיבוץ בולוקומפיה, פגשתי בבן עירנו דוד גיבל שניהל את החווה. בסוף דצמבר הגיעו לקיבוץ "שחריה" בוילנה בני עירנו צבי מרסיק וחברתו בתיה כץ.

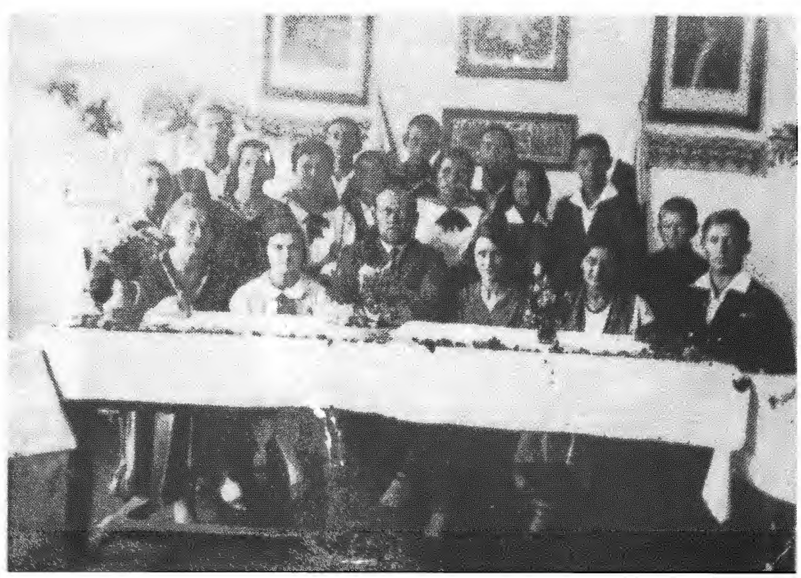
נאבקנו על קיומנו במשך שנות המלחמה בגיטאות, במחנות העבודה ובמחנה הריכוז, אשר ליד דאכאו שבגרמניה. בשנת 1945 אחרי סיום המלחמה, בהגיעי עם חיילי הבריגדה העברית למחנה הפליטים היהודיים בעיר טרוויזה אשר בגבול איטליה-אוסטריה, פגשתי צעיר מבני עירנו, בשם יצחק צוייבל (בנו של שייקה צוויבל ממלניצה), והוא סיפר לי על בריחתו מהחפירות - בורות המוות שם נהרגו יהודי מלניצה שעה שהמרצחים חשבוהו למת. במשך כל הלילה סיפר לי יצחק על הגזירות והענויים שעברו יהודי מלניצה, (ביניהם היו גם בני משפחתי) בימי הכיבוש הגרמני בטרם נהרגו על-ידי הגרמנים ועוזריהם האוקראיינים. בזמן פגישתנו מסר לי יצחק שני צילומים שמצא אחרי המלחמה בעליית הגג של ביתנו: צילום אחד היה של אחותי חנה והצילום השני של אחי משה. דבריו של איצקל על גורל יקירינו, ממקור ראשון, שסופר לי במשך כל שעות הלילה נחרטו עמוק בליבי ובזכרוני, ולא אשכחם לעולם.

להקת תיאטרון חובבים במלניצה

אנשי מלניצה ליד ביתו של יעקב פרצ״יק.
מימין לשמאל: משה טסגל, מוני הופן, מכל צוויק, צבי מרסיק, יעקב פרצ״יק, פיני ניימן, גדליהו מילכיקר, ישראל וולק, מאיר קיפר.

מחזור מסיימי בית-ספר יסודי בשנת 1934.
יושבים בשורה הראשונה מימין לשמאל:
המורה לספורט ולהתעמלות - צ׳רמינסקי, המורה להיסטוריה יהודית - חנה גרניטשטיין, המורה לשפה האוקראינית - אולגה, המורה לשפה הפולנית - פיטרושקה והמורה לשפה הגרמנית - מרוז.
עומדים התלמידים מימין לשמאל:
זגלוצינסקי נחה (נתן) קלינבורד, דבורה (דבוסי) רייטר (אחות מנחם רייטר), הרשל רוג (אחיה של טובה רוג), רבקה קנובל, בולק בדובסקי, ישראל וולק, אברהם שמש, פייגה קליקה, דינצי שטרן, משה כץ ומשה בינר.

קבוצת צעירים במלניצה בר. שית
שנות השלושים, ביניהם בנות
ממשפחת רוג.

קיבוץ ההכשרה של
"החלוץ" בקלוסובה, 1934.

קבוצת מלווים, בתחנת האוטובוס במלניצה לפני נסיעתה
של ריבה ריידר לקנדה.

קבוצת חברים ממלניצה בשנת 1935

שטעטעלעך וואָלינער*

שטעטעלעך וואָלינער,
תמימותדיק-פאַרטראַכטע
אין באַגינענס,
אומעטיק-פאַרבענקטע
אין פאַרנאַכטן -
איר זענט שוין מערער נישט פאַראַנען.
בלויז אין חלום גייט איר אויף אַ מאָל,
ווי פון אַ טיפן נעפלדיקן טאָל,
איינגעהילט אין בלוטיקע טומאַנען.

שטעטעלעך וואָלינער,
פרידלעך-האָרעפּאַשנע,
איינגעשלונגען האָבן רויטע אַשן
אַלע הענדלער אייַערע,
אַלע לערנער און כלי-קודש,
אַלע שנייַדער, שוסטער און קאָוואַלן,
אַלע טעסליערס, סטעלמאַכס און סטאָליאַרן,
וואָס פלעגן אין קאַיאָרן,
נאָך נישט אויסגערוטע, מידע,
אין די דערפער זיך צעפאָרן
אויף אַרבעט און יאַרידן,
ווי צו אַן עבודת-קודש,
און די געסלעך שטילע
אין פרימאָרגנדיקן שטוינען
פלעגן הענער,
מיט פאַרריסן-פייַערדיקע קרוינען,
וועקן צו דער ערשטער שחריתדיקער תפילה.

שטעטעלעך וואָלינער,
עיצט קומט איר אונדז אַנטקעגן
איינגעטונקען אין אבלות
און די עכאָס פון די מאָרדן און גזילות
גייען אויף נאָך פון די וועגן,
פון די פעלדער,
פון די וועלדער,
פון די אויסגערויבטע שטיבער,
פון די קוים פאַרשיטע גריבער,
און פון די רוצחים אומצאָליקע,
וואָס באַוווינען ביז אַצינד נאָך אייַער ערד.

נאָר פאַר דער אייביקייט פאַרהיטענע
גייען אום די שאָטנס פון די הייליקע
איבער אייַער גאַנצן לאַנד
מיט העלדזער אויפגעשניטענע
און ברענענדיקע בערד -
פאַר דורותדיקער שאַנד.

* עיירות ווהלין.

דוד ספארד,
שפאיצירן אין דער נאכט, פארלאג "ישראל - בוך" 1979, זייטן 64-65

קבוצת צעירי בית"ר במלניצה.
התמונה באדיבותו של יצחק צויבל מקנדה.
בשורה הראשונה מימין' בגרביים הלבנות: רוזה קנובל. באמצע התמונה: מלכה פינקלשטיין, יושבת שלובת זרועות בחולצה עם צווארון לבן. בשורה השנייה: בעמידה בפתח הבית - קוני נוימן

מחזור מסיימי בית הספר העממי הפולני במלניצה בשנת 1937/38. ילדים אוקראינים, פולנים ויהודים.
התמונה באדיבותו של יצחק צויבל מקנדה.
במרכז התמונה המורה המחנך צ׳רמינסקי. מסומנת באות V משמאל למעלה, אוצ׳י רוג האחות של טויבע.
בין הילדים שוולק הצליח לזהות: בתיה זפרן, בנו של יהושע זילבר, בנו של לבד, ז׳שני - בתו של אהרון פינקלשטיין, הבת של דוד פינקלשטיין, פרידה רויזן, בנו של אברהם פלץ, בתו של שמואל פטרושקה, אחות של קוני נוימן.

הגשר על הנהר במלניצה, אוגוסט 1993

שמואל רישר - קבוץ אפק

מכורתי - מלניצה

עזבתי את העיירה מלניצה לפני 60 שנה בקירוב. בלב שבור אני מעלה זכרונות מהעיירה, אשר נמחקה כליל מן האדמה.

אני רוצה, שרשימתי זו תהיה כ"יזכור" לכל היהודים, מקטן ועד גדול, ובתוכם בני משפחתי הענפה, אשר נהרגו, נחנקו ונשרפו על-ידי הנאצים ועוזריהם האוקראינים.

עיירתנו מלניצה מנתה 360 בתי-אב. לפי המפה הנפלאה של העיירה, אשר צייר ישראל וולק, ולפי סדר הבתים, אנחנו נזכרים בעיסוקיהם השונים של דיירי הבתים. היו ביניהם בעלי מלאכה זעירים וסוחרים מכל הסוגים. אני זוכר את כל החנויות שהיו במרכז העיר.

עיקר פרנסתם של היהודים היה בימי השוק (יריד), אשר התקיימו בכל יום רביעי. באותו יום שוק, נהרו האיכרים מכל הסביבה ומרכולתם בידם: עופות, כבשים, פרות וסוסים. הם מכרו וקנו. אותו הדבר חזר ביתר ימי השבוע בירידים בעיירות הסביבה, שהיהודים השתתפו בהם. כך התפרנסו היהודים וקיימו את משפחותיהם בדוחק רב.

אני זוכר את "החדר" ואת מלמד הדרדק בעיירה אשר לימד את ילדי ישראל את ה"אלף בית", והקנה לילדים את חוכמת הקריאה. יותר מאוחר נפתח בית הספר הפולני (שקולה פובשרנה). באותו זמן התחלנו אני וכמה מחברי ללמוד עברית. המורים היהודים המשכילים פתחו בפנינו פתח ללימודי השכלה מקובלים: לימודי השפה העברית, תנ"ך, גיאוגרפיה וחשבון. עיקר הדגש היה על לימוד הציונות. בשנות השלושים צצו בכל העיירות תנועות נוער ציוניות: "החלוץ", "החלוץ" הצעיר ו"בית"ר". כשהייתי ילד כתב לי המורה נאום לזכרם של הרצל וביאליק. עמדתי על-יד העמוד בבית-הכנסת וקראתי אותו. היתה זו הצטרפותי והכרתי הראשונה בציונות. רוב רובו של הנוער הצטרף לסניפים אלה. זכורים לי לטובה הוויכוחים ביני ובין אחי ואחותי שהשתייכו לתנועת בית"ר. הוויכוחים התנהלו בעיקר בימי שבת וחג, כשהיינו מסובים סביב השולחן המשפחתי. עיקר הוויכוחים נסבו על מטרות הציונות והדרך להגשימם.

הפסקתי את לימודי הגמנסיה העברית בקובל, ויחד עם חברי הטוב צבי מרסיק התמסרנו להדרכה וארגון התנועה למען ארץ-ישראל העובדת.

ביני ובין חברי צבי מרסיק היתה ידידות נפש עוד מילדות; הוא שימש לי דוגמא אישית להגשמת הרעיון החלוצי. בלימוד עצמי הוא התקדם בקריאה ובכתיבה ביכולת בלתי רגילה. השתתף בסמינר הארצי בפולניה של החלוץ והביא משם מטען חלוצי רב, שהנחיל לתנועת "החלוץ" ו"החלוץ הצעיר" בעיירתנו. שנינו החלטנו להתחיל את המסלול המקובל דאז: יציאה לקיבוץ-הכשרה. שנינו לא היינו ממשפחות פועליות, ורצוננו היה להתרגל לחיי עבודה, אשר רק קיבוץ הכשרה היה מסוגל להנחילם. מרסיק יצא לפני לקיבוץ הכשרה בקובל. באשר אלי, היתה התנגדות מצד ההורים. על ידי דברי שיכנוע רב ובהשפעת הרבי מטריסק שברתי את ההתנגדות של ההורים. אפילו הרבי הבין, שבגלל האנטישמיות החזקה בפולין, הרי הפתרון הטוב ביותר לנוער היהודי הוא: עלייה לארץ-ישראל.

כעבור חצי שנה יצאתי להכשרה בעיר אוסטרה שבגבול פולין-רוסיה. במשך הזמן הועברתי לקיבוץ קילץ להדריך בסניף החלוץ הצעיר במחוז זה. חברי וידידי הטוב צבי מרסיק התגלה ככח עולה ביכולתו הרוחנית והארגונית. בקיבוץ בקובל הוא היה האב הרוחני של המקום, ביכולתו התרבותית והרעיונית, ואז הוחלט במרכז התנועה להעבירו לוורשה למרכז, לניהול "החלוץ הצעיר" בפולניה. מפגשינו התמעטו, אבל זכיתי להיפגש איתו בוועדת האיחוד של "החלוץ הצעיר" עם "פרייהייט". ועידת איחוד זו התקיימה באחד מבתי הקולנוע הגדולים בעיר. בוועידה זו השתתפו גם שליחים מהארץ. חברי מרסיק הביא את ברכת "החלוץ הצעיר" לוועידה בעברית יפה ועסיסית וזכה לתשואות רמות. התגאיתי בו עם כל מילה שיצאה מפיו.

ברבות הימים, היה זה ב-1 במאי 1939, שיחק לי מזלי ועליתי לארץ-ישראל בעלייה בלתי ליגלתי (עליה ב'). ירדנו בחוף שפיים כגנבים בלילה. הצטרפי לקיבוץ, בניתי משפחה ואינני מצטער על דרכי. כעבור חצי שנה הגיע ארצה אחי הבכור ניסן באותה דרך לא ליגלית. הם נתפסו ע"י האנגלים בחוף תל-אביב, הועברו לצריפין והשתחררו בספטמבר 1939 ומאז הוא חי בתל-אביב.

בתקופת המלחמה שמרתי על קשר מכתבים עם חברי היקר

צבי מרסיק. כל מכתב שלו היה געגועים לארץ, (אני מצרף לרשימתי זו שלושה מכתבים). באחד המכתבים הוא כותב על העוול המשווע שעשו לו. רובם של מנהיגי התנועה ומדריכיה יצאו מווילנה ועלו לארץ - ואותו שכחו. הטילו עליו תפקידים של ניהול, ארגון והדרכה לשרידי התנועה. בדצמבר 1939 הוא עבר לקיבוץ לווילנה. ואחרי כיבוש הנאצים נשלח לגיטו ביאליסטוק, יחד עם מרדכי טננבוים לארגון מחתרת "דרור". הוא היה בין מייסדי הארגון היהודי הלוחם, וריכוז ארכיון הגיטו במחתרת. זעקותיו על העוול שעשו לו כבר לא הועילו. כל שנות נעוריו חי בשאיפה להגיע לארץ, והביטוי החזק לשאיפה זו נמצא (במכתבו אלי ולאחרים) בספר מכתבי וילנה בהוצאת לוחמי הגיטאות.

בהתחילת 1943, חלה מרסיק בגיטו ביאליסטוק במחלת הטיפוס. פרטים על התקופה האחרונה לחייו אני מביא מציטטות של מרדכי טננבוים מספר מלחמת הגיטאות.

מדברי מרדכי טננבוים בספר "מלחמת הגיטאות" ב-26.1.43: "מצבו של מרסיק הורע. הוא מדבר מתוך חום על דרך לעלייה, על תורכיה, בולגריה. קורא בשם ערים ונמלים. כל מילה שלו אשמה בוערת כלפי החברים בארץ: אם אגיע פעם ארצה - אמונה משיחית - גם אז לא תפוג ההתמרמרות שלי הנוראה, האכזבה. החשבון הוא עוד מאז ימי הסובייטים, עת אשר חמישה בחורים ובחורה אחת הצטרכו לייצג את ההסתדרות הציונית העולמית, את היישוב, את מוסדות התרבות העברית, באין קשר ודאגה (סתם שיינע אידן) סתם יהודים יפים, להם הכל, אפילו סרטיפיקטים".

ביום 31.1.43 בשעה 12 בדיוק היתה לווייתו של צבי מרסיק. עשרות מודעות אבל הופיעו על כך שמרסיק, חלוץ בעמו, נפל על משמרת הפעולה הציבורית. לוויה כזאת לא זוכרים בביאליסטוק. מאות, מאות השתתפו. כל נשיאות היודנראט עם ב. בראש. למראשותיו הוטמן עפר ארץ-ישראל. בושתי מכם חברים בארץ, כזה צריך היה להיות סופו של מרסיק?"

שבועיים לפני מותו כתבתי לו, שיכתוב זכרונות על עבודתו בתנועה בימי הסובייטים וכבר לא הספיק לכתוב".

האחיות של שמואל וניסן: סוניה ובייבה רייטר והבת דודה חיה פורמן לבית רייטר.

בית הספר החדש במלניצה, אוגוסט 1993

שמואל ריטר על יד בית הספר, אוגוסט 1993

צבי מערסיק*

צבי נולד במלניצה על-יד קובל. בקטנותו התייתם מאביו. הוא היה הילד הצעיר במשפחתו. למד בחדר ובבית-הספר הממלכתי הפולני, ובשניהם היה התלמיד הטוב ביותר בכיתה. בכל יום שבת היה הולך לבית הרב בעיירה להיבחן על החומר שלמד בחדר. הוא היה פאר משפחתו ומוריו. הגדולים אהבו אותו על חריפות שכלו וקולו הנעים, והקטנים אהבו לשמוע מפיו סיפורים ומעשיות.

כשנוסד בעיירה סניף "החלוץ הצעיר", והוא בן 14, הוא הצטרף מיידית כחבר הסניף. היה עליו להתגבר על ההתנגדות של הוריו. האם סברה, שלא יהיה עוד נתון להשפעתה; וכן על התנגדות בני ביתו האחרים שנטו כולם, ככל האיטליגנציה בעיירה, לבית"ר. הוא, החלוץ הצעיר, התגבר על כל המכשולים. כישוריו ומסירותו לרעיון החלוץ באו לידי ביטוי בוויכוחים ובשיחות עם הרביזיוניסטים מזה והקומוניסטים מזה.

הוא נאלץ גם להתגבר על קשיים, כשהחליט לנסוע לקיבוץ ההכשרה בעיר קובל. שם התמסר בכל לבו למפעל הקיבוץ, ובסניף המקומי היה מסביר בהתלהבות ובכל חום לבו, את ערך המפעל החלוצי, את היופי שבחיי הקולקטיב ובחיי העבודה. לאחר שעות העבודה בא לבקר בסניף והיה מנעים את שעות הילדים, שהיו תמיד חביבים עליו בשירה ובניגונים. (עבודתו בקיבוץ ההכשרה בקובל היתה שאיבת מי-שתייה והבאתם לבתים פרטיים). הוא גם השתתף במחנות קיץ של חניכי החלוץ כמדריך נוער.

צבי, כחבר ההנהגה המחוזית, ביקר רבות בכל הסניפים בגליל ווהלין. כל ביקור שלו היה מפיח גל חיים חדשים בסניף. בשנת 1938 הוא נבחר כחבר מרכז "החלוץ הצעיר" (בפולניה) והתחיל לפעול במשנה מרץ ובמסירות. הוא היה צנוע ושקט, אדם בעל עקרונות מוסריים והכרה מוסרית עמוקה. בפעולות הארגוניות ובהסברה היה מלא מרץ ויוזמה. השפעתו היתה ניכרת בכל - ובכל מקום.

כשפרצה המלחמה והצבא האדום נכנס לחבל ארץ זה, שהה זמן מה בביתו במלניצה. ברוב מרץ התמסר לקבוצת חברים צעירים מגרמניה ומארצות אחרות שהגיעה לשם אחרי טלטולים רבים. (הכוונה לפליטים שהגיעו מהאיזור של פולניה שנכבש על-ידי הגרמנים - י.ל.). הוא אסף קבוצת חברים מנאמני התנועה, ועשה רבות לחזק בהם את הנאמנות לערכי התנועה בפני הסכנות של הלכי הרוח של הזמן. הוא היה מפעילי מחתרת התנועה בווהלין, שתפקידה העיקרי היה העברת חברים לעיר וילנה, שנמסרה על-ידי הסובייטים לליטאים. אחר תקופה של פעילות הגיע לווילנה וקיווה לעלות משם לארץ-ישראל.
בהגיעו לווילנה היה פעיל בתנועה בליטא, ועד מהרה התחבב גם שם על כולם.

בסוף 1940 הוחלט, שעליו לדחות את עלייתו לארץ-ישראל ולהמשיך בעבודתו במסגרת התנועה. הוא קיבל את ההחלטה באי רצון וסבל מכך מאוד. ברגע הראשון לא רצה להשלים עם דחיית עלייתו לארץ-ישראל, אבל עד מהרה - כדבר מובן מאליו, קיבל את התפקיד שהוטל עליו. נראה, שכעבור זמן מה הוא התחיל לעשות הכנות לעלייה, ואף קיבל ויזת יציאה. בינתיים באה הפלישה הגרמנית לבית-המועצות.

בימי הכיבוש הנאצי של ליטא הוא התמסר כולו בכל נימי נפשו לעבודות המחתרת של התנועה. כשמרדכי טננבוים עזב את וילנה, צבי מערסיק נקבע למלא את מקומו. הוא היה הרוח החיה של הפעולה. כעבור זמן צבי עם קבוצת חברים עברו לביאליסטוק, ושם המשיך בפעילותו במחתרת התנועתית. הוא עסק באיסוף חומר אותנטי על צרות היהודים באותה תקופה. זה היה בהתאם לאופיו בימים הסוערים ההם. הוא ביקר במקומות המסוכנים ביותר, אסף חומר ורשם עדויות. הוא הספיק להכין חומר רב ויקר ערך בשטח זה. הוא היה איש הקשר בין הקיבוץ החלוצי ומפלגת פועלי ציוון (צ.ס.) - ההתאחדות בביאליסטוק עזרה הרבה לקיבוץ.

בינואר 1943 חלה צבי במחלת הטיפוס, ולא היתה אפשרות לתת לו טיפול רפואי מתאים. הוא נפטר ביום 28 בינואר 1943 לפני חצות. חבריו תלו מודעות אבל על "האחד שנפל על משמר הפעולות הציבוריות". מאות אנשים מחבריו, עסקני הציבור היהודי, באו ללוות אותו למנוחת עולמים.

הוא נזכר במכתב החלוץ להסתדרות העובדים בארץ-ישראל מיום 25 בנובמבר 1943, בין הפעילים המרכזיים של החלוץ בפולין שנפלו במלחמתם בכובש.

* המאמר ביידיש מתוך ספרו של מלך ניישטאדט "חורבן און אויפשטאנד פון אידן אין ווארשע" פורסם ב"פנקס קאוועל, בואנוס איירס 1951, עמ' 338-340 תורגם לעברית על ידי יהושע ליאור.

מכתבי וילנה*

צבי מרסיק אל שמואל ריטר

וילנה 25.1.1940

שלום וברכה רבה לך, שמואליק!

אני נמצא כאן רק שבוע ימים. לא יכלתי לצאת את הסובייטים[1] לפני זה. מסיבה זו גם השתיקה שלי, שבוודאי כבר כעסת עליה.
עברתי את הגבול רוסי-ליטאי יחד עם בתיה.[2] הדרך היתה קשה מאוד אבל מאוד מעניינת, ובקשיים רבים הגענו ל"מטרה" - לווילנה.
על כל פרשות חיי בחדשים האחרונים, תחת משטר ססס"ר "החופשית", העברת גבול וכאלו - אין לאל ידי כעת להעלות על הניר. אני מקווה, שבהזדמנות ראשונה, עת נפגש יחד במולדת, אספר בפרוטרוט על הכל, אם רק זכרוני יעמוד לי (חושבני, שכן, כי נחרת הכל עמוק עמוק...).
במכתב זה, רוצה אני רק לחדש את הקשר, ולכן מיד עם קבלת מכתב זה תדע לענות ולכתוב על הכל, מובן, בגדר האפשרות של ימי מלחמה...
בבית[3] אין חדשות. מאוד שבעי רצון על שאתה וניסן[4] בארץ. קיבלו מאתך גלויה ואני במקרה הייתי אז במלניצה וקראתיה. מאז עברו כבר שני חדשים ואולי יותר, כי בזמן האחרון לא הייתי במלניצה, ויותר שום דבר לא שמעתי עליך.
במלניצה בכלל - מהמלחמה לא סבלו במאומה. אף פצצה אחת לא נפלה שם. הספיק רק רעש הפצצות בהולובי והעיירה היתה כמשוגעת. אני הייתי כל הזמן בבית. בתיה היתה בגרוכוב והיתה לה דרך מאוד "שמחה"[5] מוורשה הביתה. משטר סססר במלניצה טרם חזק - אבל אותותיו ניכרים לא מעט. עצבות בכל בית - בית-קברות חי מהעיירה ה'אהובה" הזאת. אבל הן הבטחתי לך בהתחלת מכתבי לספר על הכל ולכן תסלח על שמפסיק אני - תכתוב מיד ונתקשר.
כאן בווילנה לא רע. העיקר, תקווה לעלייה כאן קטנה מאוד ומי יודע מה יצא מזה. לנפשי אין כבר כח-עמלה מרוב ערגה למולדת, שיקרה לי כעתה שבעתיים ויותר. - אבל מה תעשה וגורל אכזרי כל הזמן לא נותן מנוח. נקווה, שיעברו ימי הזוועה ונספר על הכל בשבת אחים יחד.
כתוב על הכל ומיד! תסלח על הפיזור. טרם נחתי מהדרך.

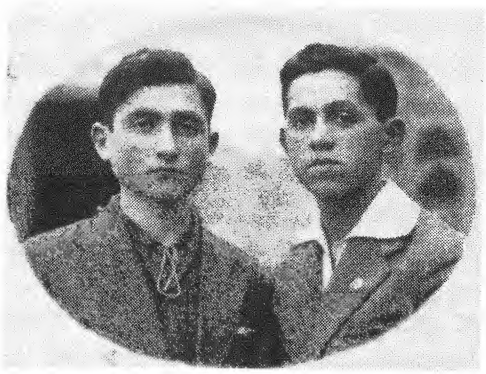
שלך, צבי מרסיק

אני דורש בשלומכם, למה לא תכתבו?

נתן[6]

* מתוך הספר מכתבי וילנה 1939-1941.
רות זריז, יד טבנקין, בית לוחמי הגיטאות, עמ' 92.

הערות:
1. המכתב מצבי מרסיק לבן-עיירתו מלניצה וחברו וידידו ב"החלוץ הצעיר", שמואל ריטר, אשר עלה ארצה לקיבוץ פלוגת-הים (אפק). המכתב נשלח מיד עם הגיעו מאזור הכיבוש הסובייטי לווילנה.
2. בתי כץ - ארוסתו של צבי מרסיק, ילידת מלניצה, חניכת "החלוץ הצעיר", עם הריכוז החלוצי בווילנה.
3. במלניצה.
4. ניסן ריטר, אחיו של שמואל ריטר.
5. בתיה כץ עברה את אימי הנדודים מגרוכוב לאזור הכיבוש הסובייטי.
6. התוספת של נתן בליז'ובסקי.

שמואליק ריטר וצבי מרסיק - בנעוריהם

דוד גיבל אל שמואל ריטר

25 בינואר 1940

לשמואליק שלום רב![1]

והנה שבתי לתחיה. על זה בטח לא חשבתי, כי הרבה מחברי הלכו למלחמה ולא שבו. וגם אני התכוננתי, אולם הגורל שלי, שלא הספקתי, טרם שרציתי לצאת והמלחמה נגמרה.

ואני יושב על מקומי בוולוקומפיה גם עכשיו. מהמלחמה לא סבלנו כלל, אבל אני מדוכא ומשובר, אין לי פשוט כבר כח לחכות. ועוד עכשיו, כפי שכתב לך כבר מרסיק, התקווה היא, בלי יסוד, אולי... מי יודע. לכעת עתה נמצאים כאן הרבה חברים שהתרכזו מקיבוצי פולין, כאלף איש, מקבלים תמיכה מוועד הפליטים ומזה אנו חיים. ובתוך אלו נמצאים גם אנחנו, ארבעה ממלניצה, אני ומרסיק ובתיה (כץ) וישראל וולק,[2] והיתר מחברינו נשארו במקומם. טרם החליטו לבוא הנה. לרוב זה החיים שם אי-נורמלי, על זה אי-אפשר לכתוב.[3]

מה שכאן בוולוקומפיה - מצד אחד גן-עדן, חיים 15 חברים ואין דאגה, לא מרגישים ולא יודעים על הנעשה מסביב. חיים שקטים.

בזמן האחרון קיבלנו כאן מכתב מדוד וולק וגם מרים כתבה.[4] הם נמצאים במחניים. כתבו שגם שם המצב הוא קשה. בכל זאת הם שבעים.

מהבית קיבלתי גלויה לפני 6 שבועות. ומאז אף מלה. ומי יודע באם נקבל כבר משם ידיעות. היום בטח נכתוב גם הביתה, אבל בלי תקווה.

הפעם אפסיק מפני זה שנמצא אני במצב-רוח כזה שאי-אפשר לכתוב. בטח תבין אותי ותסלח על הקצרה. נקווה לעתים יותר טובים ושמחים, למרות זה שגם עכשיו לא חסר לי כלום, רק עלייה, ובאמת כבר זמן לזה. ובכן שלום, תסלח על השתיקה עד עכשיו למרות זה שנמצאתי בווילנה ומכאן אפשר היה לכתוב, אבל תאמין לי, שבאמת נמאס לי כבר לדבר לחברי בארץ ע"י ניר. בכל-זאת כתוב אתה והרבה, על הכל, לפי האפשרות.

שלך

דוד גיבל

---

* שם , שם, עמ' 92

הערות:

1. המכתב והדברים שבשוליו נרשמו בצדה השני של איגרתו של צבי מרסיק ב-25.1.1940. דוד גיבל, בן-עיירה של צבי מרסיק ושמואל ריטר, בארץ.
2. ישראל וולק, חניך "החלוץ הצעיר" במלניצה. עם פרוץ המלחמה - בריכוז בווילנה. עם תום המלחמה הגיע ארצה.
3. הכוונה לחברי "החלוץ" שנשארו באזור הסובייטי, ועדיין מנסים לקיים פעילות תנועתית.
4. דוד וולק, אחיו של ישראל וולק, עלה לארץ לפני המלחמה. היה חבר קיבוץ מחניים; מרים הירשפלד, עלתה ארצה לפני המלחמה.

צבי מרסיק אל שמואל ריטר

וילנה, 26.4.1940

שלום רב לך שמואליק!

תבין מאופן כתיבתי, שאין לי כעת מצב-רוח לכתיבה. למה? איני יודע בעצמי. והעיקר - אין על מה לכתוב. החיים כאן של חלוצים פליטים שנמלטו על נפשם באופנים שונים וממצבים שונים - ולכן אין חדשות מיוחדות. החיים שוטפים להם פחות או יותר במסלול, מלבד הרשמים מחדשות היום על המלחמה. מחוץ לאלה יש עוד רשמים ממכתבים המתקבלים מהחברים באזורים השונים של פולין הכבושה והמחולקת - אבל אלה הם רשמים לא תכופים. מפעם לפעם מנצנץ רק נצנוץ. וכל הרגשותינו, רשמינו, עינינו וכל רמ"ח אברי גופנו נישאים אך ורק אליכם - אל הפינה היחידה בעולם אשר יקרה לנו כל כך. ולכן, מכתבך, אף-על-פי שמעט כתבת, היה עבורי הפתעה נעימה. אני קראתיו באיחור, כי כשנתקבל כאן לא הייתי בבית,[1] ושבתי הנה לימי הפסח לחוג יחד עם חברים את החג. מובן, שהחג הוחג כדבעי, ברוב פאר והדר - כיאה לחג החרות. אבל יותר מכל השנים הורגשו באווירה האיחולים, והתפילה מלב כולם, שלשנה הבאה בארעא דישראל. הנע ונד הזה, בגלגולו החדש, השפיע כל-כך על כל החברים, עד שאני מתפלא בעצמי - שונו החברים בהרבה. הרי אני מכיר אותם מפולין, אבל בכל-זאת שם היה אחרת. כאן שונו לטובה. אין פלא, לכן, שהתנועה בליטא מתגאה בחברינו ולומדת מהם.

מוילנה כבשו שתי ערים - שאבלי וטבריג[2] - וההשפעה בערים אלו על הנוער, ובכלל על היהודים השפעת קיבוצינו שם היא גדולה מאוד. אבל מלב כל אחד וכל אחת תישמע אנחה כבדה ואל תשאל לפירוש; מהעינים תלמד, תקרא: אנחת פצע היא זו, כי הגעגועים והערגה למולדת עלתה לאין ערוך. נדמה לי, שבפולין לא הגיעה לשיא כזה...

הפסקתי באמצע את הכתיבה, כי לא יכולתי לכתוב, לא היה מצב-רוח ולכן גיבלבר המשיך וכעת אני רוצה לסיים. שמע שמואליק! תבין, שאצלנו ומאיתנו אין חדשות ואין על מה לכתוב - תכתוב אתה הרבה ועל הכל, כי אתה כבר כותב שם, וחיי הארץ ושאלות הקיבוץ הרי אתה חי בהם, תכתוב עליהם ויקל אולי גם לנו. כל מכתב על הארץ, על בעיותיה, מלחמתה והישגיה - זה עבורנו כמשחה על פצע שותת דם. תבין את זה, ובמכתביך שתכתוב על הכל.

יכול להיות שטרם יגיע המכתב אליך תתראה עם גיבל. תקוותו לעלייה גדלה בקבלת השדיול הזה, ובפלוגה הראשונה אולי יצא. לדאבוני, אני לא יכול עוד לכתוב לך עלי באופן כזה, ובכל-זאת מקווה אני שנתראה בקרוב, אם לא בפלוגה הראשונה - השנייה, אולי בשלישית. אני עושה מאמצים לקראת זה.

קיבלתי מכתב ממנשה שלי. הטון עצוב, "בילד רואה הוא כרגע את הנחמה היחידה". מבין אתה?

ושלום לך,

צבי מרסיק,

תכתוב על כתובת בתיה, כי יתכן וכשיתקבל מכתבך לא ימצא כבר את גיבל. ואולי גם אני לא אהיה בבית.

צבי מרסיק,

צבי מרסיק אל שמואל ריטר

וילנה, 25.11.1940

שמואליק היקר,[1]

מנוחתי נטרדת בשל חוסר מענה ממך. הרי מלחמה כעת. הצתות, פצצות וכיוצא באלה דברים ערבים לחיך. כל אלה נוטלים מנוחתנו וטורדים את שנתנו מרוב דאגות.

אצלי - שום חדש. המשטר הקודם הולך ונעלם והכל משתנה מיום ליום. כאן דואגים מאוד לפועל ולארגונו החזק. הארגון המקצועי מספק לנו את כל צרכינו; בבתי-ספר וקורסים, ממש גן-עדן.

אני עוד מתגורר באותה דירה. משפחתי עוקרת לאט-לאט לדירה אחרת - הלא אין טעם לחיות בצפיפות כשאפשר לחיות ברווחה. מהורים אני מקבל מכתבים לעתים רחוקות. גם בתי ודוד[2] מקבלים מעט מכתבים. כפי הנראה, לא קל להם. נימה עצובה עולה ממכתביהם. במכתב האחרון הם כתבו דרישת-שלום מבאשקה שמש[3] ודבר זה משגע אותי, כי הן ידעת עד כמה אני כרוך אחריה ואוהבה, וכאן גבולות מפרידים בינינו ומי יודע אם תתגשם תקוותי להתראות איתה. אני יוצא מדעתי בחושבי על כך. הן תבין, האהבה שלנו נמשכת מהילדות, האם אוכל לחיות בלעדיה? כמה קשים החיים, היה אומר תרשיש הזקן שלנו. אלא שאינני רוצה להעציב את רוחך, כשממילא אין בזה מן המועיל. וגם לך בוודאי נטל צרות משלך. האם עלי להוסיף עוד משלי?

כתוב, אם-כן, מיד, שמואליקל, מה שלומך ושלום קרובינו. אל תדחה את תשובתך והיה בריא, חזק ואיתן כסלע.

המסור לך,

מרסיק

---

* שם , שם, עמ' 234

הערות:

1. המכתב נועד לחברו של צבי מרסיק, שמואל ריטר, בקיבוץ משמר הים.
2. דוד גיבל, חבר, בן עיירתו של צבי מרסיק, היה בקיבוץ מחניים ועבר לכפר-סבא.
3. באשקה שמש, העולה הראשונה מעיירתם. שעלתה לארץ-ישראל. כלומר, הקשר לארץ-ישראל.

צבי מרסיק אל יהודה הלמן*

וילנה, 2.6.1941

יודקה היקר שלי!

בוודאי תתפלא על מכתבי הפתאומי, אבל עליך להבין אותי, למה דווקא עכשיו אני כותב לך.

אין כל חדש. דוחקים את הימים וזה אומר: חיים! קשה לי, משום שאני מנותק מהידידים, כמעט בודד.

קודם חשבתי לעבור לפיאלקי,[1] כמעט כבר הייתי ארוז, אבל העניינים הסתבכו אצלי ולדאבוני נשארתי פה לבד. וכעת, בעצמי אינני יודע מה לעשות. אני חושב שלא תהיה לי ברירה ואצטרך לעקור לנחמיה, ברצון או שלא ברצון[2]. זה אומר, שאני תלוי באוויר ובינתיים עובד בגננות,[3] וזו הרי עבודה האהובה עליך. הן אתה יודע, כמה היא נעימה. אני שמח כשאני רואה את פרי-עמלי - הנה פורח עוד פרח, עוד ניתן, והוא נותן ריחו, תופס את העין ביופיו ומשמח את הלב. מילא, לך הן אינני צריך לתאר (אגב, גם אינני יודע לתאר), הן גם אתה עבדת פעם באותה עבודה והיו לך אותן הרגשות. האם גם כיום אתה עובד בזה?

אדק מבקר אצלי לעתים תכופות.[4] צביה עובדת ואינה יכולה לבוא אלי.[5] האם היא כותבת מכתבים? לא טוב לה. אני עוזר לה מזמן לזמן. יצחק שלה עובד במחנה-עבודה.[6]

על אברהמל (ו)קוז'י[7] אני נורא כועס.[8]

אבל, מילא, נסיים בזה אליך יודקה אני מתגעגע ללא הפוגה. ממשה התאהבתי בך, אינני יכול למצוא לי מקום, כמו ילד בגעגועיו. השד יודע מה הקסם שקסמת לי וקשרת אותי אליך עד כדי כך, שאינני מסוגל לשכוח אותך. האמן, יודקה, אני יוצא מדעתי מרוב געגועים. וכשרק באה לידי הזדמנות אני מספר עליך, תכונותיך, חוכמותיך וכל מעלותיך הטובות, וכולם מתפעלים מבלי שיכירוך פנים אל פנים. הנה יושבת בזמן כתיבת המכתב נערה מכרה שלי, בלתי מוכרת לך, שראתה אותך רק בצילומים ושמעה רק כמה מעשיות עליך - והיא מתמוגגת ממש - כמה הייתה רוצה להכירך, ועתה לך בקע לה את הים והבא אותך אליה.

לכן, יהודה, כתוב מה שיותר. מה שלומך? מה שלום משפחתך? מה מעלליך, גיבור שלי - כלומר במה אתה עובד? האם אתה רגוע יותר מאשר פעם, או שממשיך לסעור? העיקר, כתוב מיד והרבה. כל מכתב שלך הוא כמו צרי.

ואני נשאר הסובל הנאמן שלך.

מרסיק

---

* שם , שם, עמ' 239.

צילומים מהמכתבים המקוריים הנמצאים בארכיון "החלוץ", ארכיון בית לוחמי הגטאות, בתיקים: 262, 263, 264.
המכתבים נכתבו בתנאי מחתרת בליטא שהיתה כבושה על ידי הסובייטים בשנים 1940-1941.

<u>ממרסיק אל רייטר</u>

[illegible]

וילנה, 26/VII 1940.

שלום רב לך — שמואליק!

[illegible] [illegible] במקרה שאין לי כתובת [illegible] [illegible].

למה? — אינני יודע בעצמי. והעיקר — אין על מה לכתוב.

החיים כאן — חיים של [illegible] שעמדו על נפשם

[illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] אין [illegible] [illegible]

להיות [illegible] [illegible] [illegible] או [illegible] במסלול, [illegible]

השמועות [illegible] [illegible] על המלחמה. [illegible] [illegible] יש

לנו רשמים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] של [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] אלו הם

רשמים לא [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible], [illegible], [illegible] של [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] באוצר

[illegible] [illegible] כאן לא [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] עם [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]

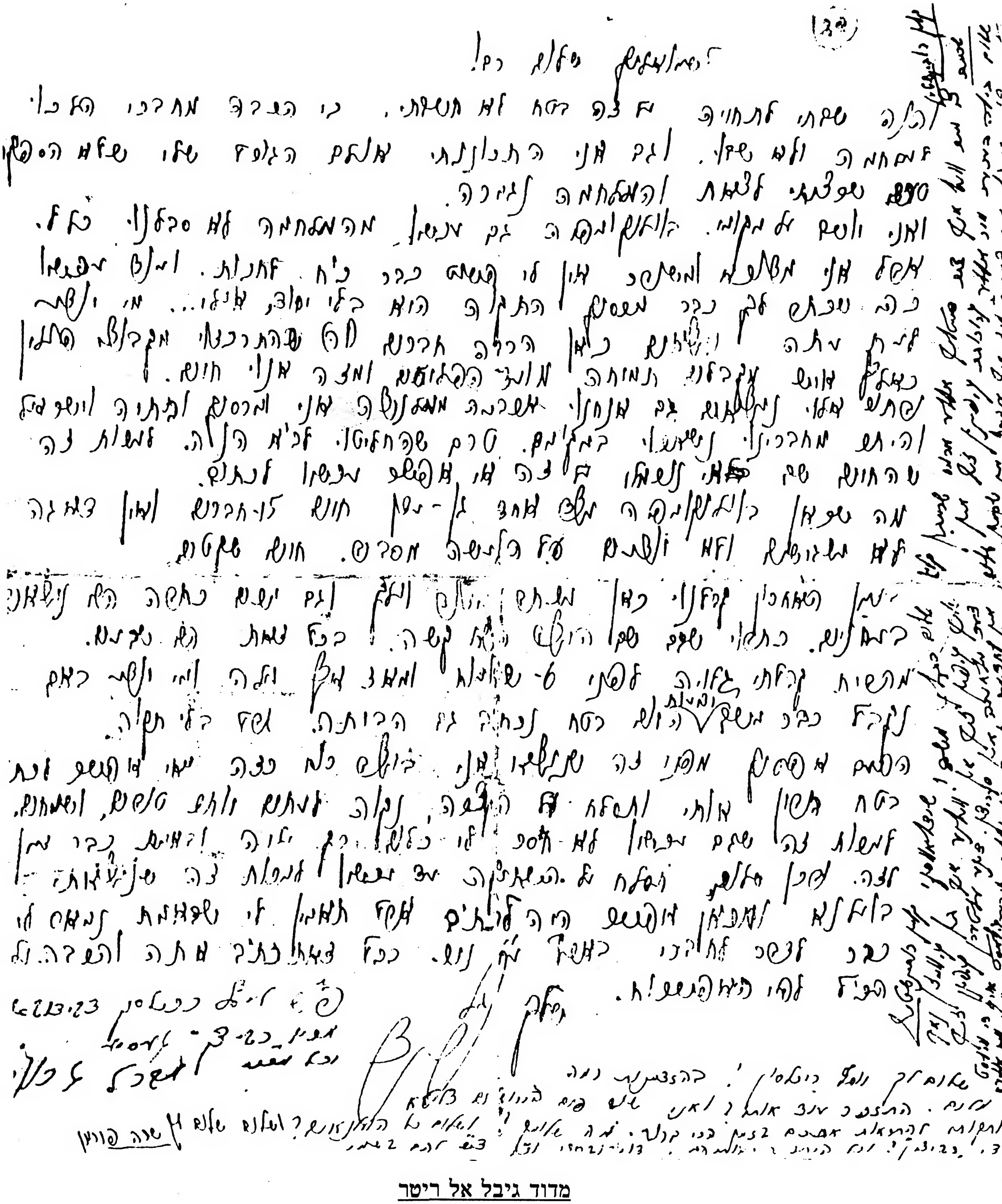
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] עם [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

הספרות באמצעות את התמונה [illegible] לא [illegible] כמו, זה
הוא [illegible] לשון [illegible] המשל לעצמו אני [illegible] לטעון
[illegible]. [illegible] ומאותו אין [illegible] ואין
על מה לעשות - השאלה איזה [illegible] כי
פני [illegible] כבר כמעט שם להיות המשל ושאלה
[illegible] הוא [illegible] או כזה, השאלה עומד ועל אלו -
[illegible] - [illegible] של [illegible] על בעולמות, [illegible]
והשאלה - זה עצמו כמשמעה לקבל שלמה [illegible].
ושוב את זה [illegible] של [illegible]. וכל
~~[illegible]~~ [illegible] אבל [illegible] עם [illegible]
השאלות לעולם [illegible] בקשת המשל והכל - [illegible]
[illegible] אלה שלו - [illegible] אני לא יכול עוד
[illegible] עוד באופן כזה - [illegible] שאלה אני
[illegible] לא [illegible] השאלה, השניה
אלו [illegible]. אני עושה [illegible] זה.
[illegible] של. [illegible] רמוז [illegible]
[illegible] מה [illegible] [illegible]. [illegible] אתה? [illegible]
[illegible] רבות מאוד [illegible]
[illegible], [illegible] לגבי [illegible]
[illegible] כי [illegible]
לא [illegible] כבר את [illegible] ואלו [illegible].
ש. פ.

[illegible] היה [illegible] G G
[illegible] שלנו [illegible]
[illegible] אני [illegible] - [illegible]
אחרת. כאן שלנו [illegible]. [illegible] שהתנועה [illegible]
[illegible] מזה. [illegible]
- שאלה [illegible] - והשפעה [illegible] אלא [illegible]
על [illegible] - [illegible] של הוא [illegible] מאוד.
[illegible] אחד ואחר [illegible] כזה [illegible]
[illegible], [illegible]: [illegible] הוא [illegible] -
כי [illegible] עלה [illegible].
[illegible] לי, [illegible] לא [illegible] כזה. !

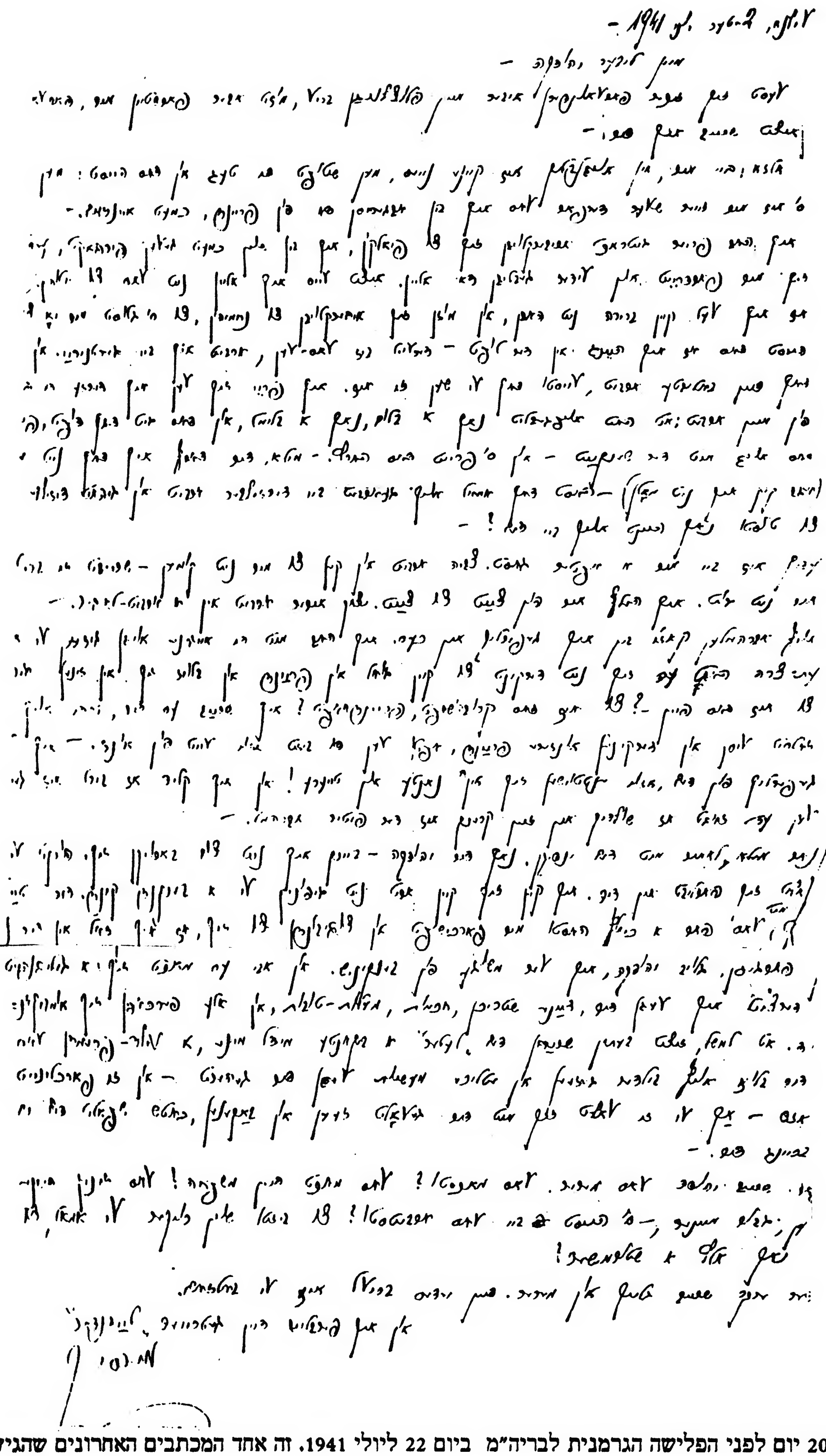

מדוד גיבל אל ריטר

ווילנע, [illegible] 1940

ליבער שמוליק

[illegible]

וילנא, 2טער יולי 1941 —

המכתב נכתב 20 יום לפני הפלישה הגרמנית לבריה"מ ביום 22 ליולי 1941. זה אחד המכתבים האחרונים שהגיעו מפעילי המחתרת הציונים מוילנא - ליטא.

דוד גיבל - כפר סבא

החלוץ

יהודי מלינצה היו כולם מסורתיים, אבל לא פנאטיים, בשבת כולם הלכו לבית הכנסת. אנשי העיר היו טרודים בעסקיהם, גם הנוער היה עסוק; מי שלא למד, עזר לפרנסת המשפחה.
כמה מראשוני הציונים במלניצה היו: מנחם שמש, לאה ריידר, נוטה גודמיצר ואחר כך הצטרף אליהם המורה לנדאו.
חלק מבני הנוער השתייכו לקומניסטים, שהיתה תנועה בלתי ליגלית בפולניה, והמשטרה רדפה אחריהם. עיקר הפעולה של הציונים בעיירה היה לחלק קופסאות של הקרן הקימת לישראל ולאסוף תרומות לגאולת הארץ. לנדאו היה זה שארגן נוער מבוגר להציג הופעות תיאטרון במשך הזמן. הם נהפכו לשחקנים חובביים. ביניהם לאה ריידר, שייקה שמש, שהצטיין מאד במשחק, כאילו היה שחקן מקצועי. היתה גם בוני מלוצק, דודה של זלמן לרר, היא הצליחה מאד בכל תפקיד. החזרות התקיימו אצלנו בבית. כל ההכנסות היו קודש לעזרה למשפחות מעוטות יכולת. ההצגות שלהם התקיימו בבית הכנסת בעזרת הנשים.

בשנת 1928 בתחילת החורף הופיע במלניצה נער מתבגר מקובל ואסף כמה בני נוער ברחוב וביקש מהם לאסוף עוד בני נוער ולהתכנס באיזה בית ולשוחח... החבר הזה היה חיים פרייד - מוני, מקובל, הוא היה חבר ב"החלוץ הצעיר" והשתתף בסמינר של התנועה. הפגישה היתה אצלנו בבית. היה זה ערב מהנה מאד. הוא ידע לשיר, לימד שירים בעברית וברוסית, ובעיקר הסביר מה זה "חלוץ" ומהי האדיאולוגיה שלו. אני הייתי צעיר מאד, ונדלקתי על הרעיון של החלוץ. כל ערב היו נפגשים אצלנו בבית. במשך זמן קצר מאד נרשמו בני נוער רבים לסניף. החברים שהתאספו היו: צבי מרסיק, דוד וולק, מוני שטרן; אייזיק מילכיקר, אשר ויינר, קלמן קוזק ודוד גיבל. היו בינינו ילדים מבוגרים יותר וגם צעירים יותר, ולכולם היה מקום. התחלנו לקבל חומר לפעולה על המרכז של החלוץ. לאט לאט הסניף נהיה מסודר. מדי פעם היו פוקדים את הסניף חברי המרכז מקובל.

בעיירה היה גם נוער שלא רצה להצטרף להחלוץ, היות שהוא היה מדי נחות בשבילם. אנחנו קיבלנו לסניף כל אחד, והם רצו שיהיו רק נבחרים. הם יסדו את סניף בית"ר בעיירה.

הבית"רים לבשו מדים בנוסח הקצינים הפולנים, ערכו תרגילי סדר לראוה ברחוב, וזה עשה רושם. המפקד שלהם היה שלום קליינבורד והסגן היה ניסן רייטר.

בסניף החלוץ שלנו היו שני זמרים שקולם היה קול ערב מאד. הזמרים האלו היו צבי מרסיק ודוד וולק. בעוד שצבי מרסיק היה שר מרצון את דוד וולק היו צריכים לשכנע שישיר. השירה שלהם היתה מכשפת את הנוכחים. זה עשה טוב לנשמה. מאז שקם סניף החלוץ השתנו חיי הנוער במלניצה. היינו נפגשים עם חברים מהסניף בהולוב, לפעמים הגענו לכפר צרמושנו. היינו משתתפים גם במחנה קיץ של החלוץ בנובוסטב. סידרנו בעיירה ערבי הסברה ונשפי חנוכה. בכל ההכנות והכנת הכיבודים השתתפו; גיטל כץ, בתיה כץ; מרים צוויבל, חייקה רייטר, ועוד. החברים הפעילים היו; צבי מרסיק, שמואליק רייטר משה-מוני שטרן, מרים צוויבל. החלטנו לקנות ספרים לקריאה ויסדנו ספריה. היינו מזמינים אותם מ"הוצאת שטיבל" בוורשה, קונים ספרים וקוראים הרבה. לבסוף עברה הספריה הגדולה של העיירה לידי החלוץ. ייסדנו סניף העובד למבוגרים, אבל הוא לא החזיק מעמד זמן רב מפני שכולם היו נשואים. לפי החוק הפולני היה צריך להיות נשיא לסניף (פרעזעס). הנשיא היה צריך להיות מעל גיל 21, בעוד שאנחנו כולנו היינו עדיין ילדים. אז נזכרתי בהרשל סופר שהיה החלוץ הראשון במלניצה, בטרם הקמנו את הסניף שלנו. הוא היה כבר בהכשרה בקיבוץ קלוסוב. הוא הסכים להיות הנשיא, ונרשם לפי החוק להיות נשיא (פרעזעס) ונשאר הנשיא במשך כל הזמן. מנינו כבר הרבה חברים, והבית שלנו היה צר מלהכיל את כולם. שכרנו חדר אצל שתי יתומות, והיינו שם שנה אחת. בחורף היה קר מאד, כי לא הסיקו שם תנור. היינו חייבים לרקוד כל ערב בכדי להתחמם. עברנו לביתו של לאייזיק ויינר, ושם היה הסניף שלנו כל השנים.

הייתי בן 15 כשבא לסניף בית"ר במלניצה ד"ר שמשון יוניצ'מן לתת הרצאה. הוא נאם בבית הכנסת הגדול. באו הרבה יהודים ונוער לשמוע אותו. כשסיים המרצה את דבריו, שהיו כולם תשבחות לתנועת הבית"ר, עליתי לבמה, סתרתי את כל התשבחות של הנואם על בית"ר ודיברתי על החלוץ. לפי התרשמותי השפיעו דברי על הנוכחים ונטעו חיבה להחלוץ. במשך הזמן הגענו למסקנה, שצריך גם להגשים את חלומות החלוץ, לא רק לדבר. הראשון שיצא להכשרה היה הרשל שוחט. הוא עלה ארצה ועבד במפעלי ים המלח. בזמן העבודה הוא נהרג, כשהיה על משאית עם פוספטים והמשאית התהפכה בדרך. כשנודע דבר מותו במלניציה, ירד אבל כבד על העיירה. רצו להעלות את כל משפחתו לארץ ישראל, אבל ההורים לא הסכימו לעלות. לאחר מכן יצאו להכשרה מנחם רייטר ומנחם סינגל. שניהם עלו ארצה. מנחם סינגל נפטר בקרית ביאליק. כשמלאו לי 17 שנה הגיע תורי לעלות ארצה. אני ודוד וולק נסענו לקיבוץ אוליקה.

נסעתי בלי ידיעת ההורים, וזאת היתה מכה קשה עבורם - בעיקר לאבא שלי. כתבו לי שאף אחד לא יכול היה לדבר איתו. הוא כעס על כולם. צבי מרסיק ניסה לדבר אתו והוא גרש אותו. כעבור זמן כשהוא ראה שהרבה נוסעים להכשרה, הוא התרכך קצת.

באתי לקיבוץ לאוליקה. בסך הכל היינו 14 חברים בקיבוץ, ועבודה לא תמיד היתה לכולם. אנשי העיר עדיין לא התרגלו שיהודים, יותר נכון נערים יהודיים, יעבדו בעבודות של גויים. לאט לאט הרגלנו את אנשי אוליק, שאנחנו אחראים לבצע כל מיני עבודות; כמו "חטיבת עצים", שואבי מים, באוליקה המים היו בידי העיריה, היה מכון מים לכל תושבי העיר, ויהודי אחד שכר את המכון ומכר מים לכל תושבי העיר. המים נמכרו לפי דליים. כל אחד היה בא עם דליים וקונה מים. היינו סוחבים את הדליים לכל מקום ולכל מרחק. זו היתה עבודה קשה, אבל ביצענו אותה. עבדנו בתחנות קמח, בבורסקאות שוו היתה עבודה קשה מאד, נוסף על הריח מהעורות "שיכול היה להרוג בן אדם". היגענו לעבוד גם אצל הנסיך רדזוביל. בזמן הקציר עבדו אצלו רק בנות לפי המנהג שלו.

הקיבוץ נקרא על שם בורוכוב, והוא גדל עד שמנה 50 חברים. היו זמנים שלא יכולנו לכלכל את הקיבוץ, ובכל זאת לא הקטנו את מספר החברים.

בזמנו היו מנצלים סרטיפיקט, אישור מהממשל הבריטי לעליה ארצה לזוג. לשם כך היו מסדרים נישואין פיקטיבים. בין מאושרי העליה היו כאלו שלא קיבלו במקומותיהם היתר נשואין. פנו אלינו לאוליקה ממרכז החלוץ לברר אם אפשר לסדר באוליקה נשואין. רב העיר באוליקה היה אחיו של הרבי מאוליק שבעיירתנו מלניצה. אני הייתי אז מזכיר הקיבוץ באוליקה. פניתי לרב העיר, הוא היה איש נוח ומבין, ואחרי הסברים הוא הסכים לערוך נשואין.

הבעיה היתה שהמועמדים לעליה גרו רחוק, במרכז פולניה, ומפאת הוצאות הנסיעה לא יכלו לבוא לאוליקה. העמדנו חברים מהקיבוץ שלנו, כאילו הם היו החתן והכלה, לקחנו שני עדים ובתוך הבית שלו הקים הרב חופה וסידר קידושין. כמעט כל יום הייתי מביא זוג כזה לנישואין, עד שכל חברי הקיבוץ עברו כבר מתחת לחופה. הביקוש מהמרכז לא נפסק. הלכתי לרב והסברתי לו שהזוג שצריך להינשא לא יכול להגיע, שיתן לי עצה מה לעשות; הרב אמר לי להביא חברים מהקיבוץ. כששמעתי זאת אמרתי לרב, שכולם כבר הופיעו. אמר לי להביא אותם עוד פעם. וכך עשינו עד שנגמרו ההזמנות.

בינתיים בסניף "החלוץ" במלניצה המשיכו לצאת להכשרה. צבי מרסיק יצא לקיבוץ בקובל, גם פיפה של ברוך לייב הכלי-זמר היתה בהכשרה בקובל. מרסיק היה מאד מקובל. הוא עבד בבית היתומים, ושם הצליח מאד. אם שאלו את פיפה מאיפה היא; היא היתה עונה, מהעיירה של מרסיק, וזה היה כבוד. אהרון יוקלזון ומרים צוויבל היו בהכשרה בלוצק, שם בקיבוץ היו 150 חברים. בלוצק היה המצב תמיד קשה. לא לכולם היתה עבודה. אני זוכר שחורף אחד אכלו בארוחת צהריים לחם וכרוב כבוש בלבד, ועם זה היו צריכים לעבוד 11 שעות ביום בכל מיני עבודות קשות. ובכל זאת, החיים שם היו שמחים ועליזים. זה כנראה היה כוחם של צעירים שבנו את עתידם... שמואליק רייטר היה בקיבוץ בקלץ, חייקה רייטר, קלמן קוזק, הניה שטיין והניה סינגל כל אלה היו בקיבוצים ועלו ארצה. רחל רויזן הבת של ליבושקה וזוושציק היתה בבנדין, רבקה וולק, אחות של שרוליק וולק, היתה בגדנסק, הם לא עלו ארצה. משפחת מנחם שמש, מהציונים הכללים עלו כולם ארצה. היום בנות המשפחה מתגוררות בתל אביב.

מה שנוגע אלי, לא יכולתי לעלות ארצה בזמנו. גם מרסיק לא יכול היה. אני השתתפי בסמינר בנובוסתין, אחרי זה שלחו אותי לברסטצקה, שנחשבה לארץ-ישראל הקטנה. כמעט כל משפחה בעיירה מישהו מהם עלה ארצה. בתום שנה בברסטקצה, שלחו אותי למודזיוב. כעבור שנה גוייסתי לצבא הפולני ושרתתי שנה וחצי, בגורנה שלונסק, איזור אנטישמי, כולם היו נאצים. אבל בבסיס של הצבא היה יחס טוב מאד בין החיילים. אחרי שרותי הצבאי לא נתנו לי לעלות ארצה. זה היה ב-1938 - שלחו אותי לקיבוץ לדומברובה. ב-1939 שלחו אותי לוילנה עם נוער יהודי שגורש מגרמניה, והיו בגבול זבונשין, בין גרמניה לפולניה. משני הצדדים היה הגבול סגור בפניהם. בהשתדלות גופים יהודיים נתנו לנוער הזה להיכנס לפולין על מנת שיעלו ארצה. ב-1 למאי 1939 הגעתי לוילנה ובספטמבר החלה המלחמה. המלחמה בכל פולניה נמשכה שבועיים. בורשה הלחימה נמשכה חודש שלם.

פולניה התחלקה - חצי לגרמניה וחצי לרוסיה, וילנה נשארה בשלטון רוסיה.

חלק מחברי הקיבוץ התחילו לדבר, שהגיעו כבר ימות המשיח. המשטר הסובייטי פתר את בעיית היהודים, ולא צריך להמשיך את החלוציות, וכי כל הציונות כבר מיותרת. הזעיקו אותי מוולוקומפיה, המשק החקלאי של הקיבוץ, ובערב התקיימה אספה סוערת מאד. חלק היה בעד חיסול הקיבוץ, הרוב טען שיש להמשיך בחיי הקיבוץ כל זמן שאפשר.

חלק מהחברים שהתנגדו, ואיתם שני חברי המזכירות עזבו את הקיבוץ.

במזכירות החליטו שאני ודוד איזנברג ניסע לקובל, כי שמענו שאנשי מרכז החלוץ עזבו את ורשה והגיעו לקובל. יצאנו ברכבת, נסענו עד בריסק ושם הודיעו לנו, שאי אפשר להמשיך היות שהגרמנים הפציצו במלחמה את הגשר על הנהר. המונים היו סביב בית הנתיבות וחיכו שיוכלו להמשיך בנסיעה. גם אנחנו חיכינו. אוכל היה לנו, אבל לאכול לא יכולנו מפני שכולם היו רעבים. ראיתי שמביאים בשקים לחם, והאנשים התנפלו על זה, וזה למרות שהלחם היה כבר ירוק.

למחרת גמרו לתקן את הגשר ומסילת הברזל, והרכבת המשיכה בדרכה. באנו לקובל. הקיבוץ היה קיים, ואנשי המרכז

היו שם. שלחו אותי למלניצה להביא את צבי מרסיק, שהיה חבר מרכז החלוץ. זה היה ביום ששי. הבעיה היתה איך מגיעים למלניצה כשאין תחבורה. יצאתי לרחוב ופגשתי את שמחה בינשטוק. הוא היה עם רכב, אבל ברכב היו לו יותר מדי נוסעים מהמפלגה הקומוניסטית ולא היה מקום עבורי.

לבסוף בקשתי אופניים מצבי מלניצר ויצאתי למלניצה. בהולוב בא לקראתי אחי פיני, רכוב על אופניים. שמחה בינשטוק מסר בבית שאני בדרך לעיירה. בבית היתה השמחה גדולה, כי מפרוץ המלחמה לא קיבלו שום ידיעה ממני. ביום ראשון חזרנו אני ומרסיק לקובל. היתה זו הפעם האחרונה שראיתי את העיירה והמשפחה שלי...

בישיבת המרכז החליטו שהמרכז עובר לוילנה, ושם נרכז כמה שאפשר מחברי הקיבוצים שהתפזרו. בסוף התקבצו תוך זמן קצר 500 חברים, כולל חברים מהשומר הצעיר. כולנו חיינו בבנין גדול אחד. הקושי היה שלא היכרנו אחד את השני. היו הרבה מקרים שבאו לגנוב בגדים, ולכן העמידו שמירה בכל קומה. עם חברי המרכז הגיעו גם צבי מרסיק, ישראל וולק וגם בתיה כץ. שמחנו מאד. מרסיק יצא לכמה סניפים בליטא, שוילנה היתה בשליטתה. הוא התקבל יפה מאד והצליח מאד. מרסיק כבש בשירתו. הוא שר יפה מאד, וכשאני ביקרתי בכמה מקומות ושמעו שאני מאותה עיר של מרסיק, ביקשו שאשיר להם. הסברתי להם שאין לי כישרון לשיר קשה היה להם להאמין...

החלטנו להקים קיבוץ בעיר בטבריג שבליטא. הטילו עלי לצאת לטבריג לדאוג לציוד וארגון. שלחו אתי את רבקה, היום וולק, שהיא תהיה האקונומית הממונה על המשק. הקמנו קיבוץ לתפארת. ישראל וולק בא אחרי רבקה. הוא נהיה סדרן עבודה. הצלחנו יפה. כעבור שנה, לפי דרישת הממשלה, היינו צריכים לפרק את הקיבוץ ולפזר את החברים שהסתדרו בקבוצות. בקיץ 1940 נסעתי לטבריג לעזור לחלק את הרכוש שהצטבר בין החברים, וזה היה הסוף של הקיבוצים.

צבי מרסיק התחתן עם בתיה כץ בוילנה. אני ועוד אחד היינו עדים בחתונה.

גם בוילנה היו צריכים לפרק את הקיבוץ. אני והחבר, משה מרגלית, חילקנו את כל הרכוש בין החברים. לקח לנו הרבה זמן לחלק עד שכולם היו שבעי רצון. יצאתי לבקר חלק מהנוער היהודי גרמני שהיו מרוכזים בעיירה על יד שאוול ושם קיבלתי הודעה לבוא מהר לוילנה, כי קיבלתי אישור לעלות ארצה. הגעתי לתחנת הרכבת של שאוול ופגשתי שם את רבקה וולק, אחותו של שרוליק וולק, שנסעה לבקר את ישראל בטבריג. היא סיפרה לי קצת על מה שנעשה במלניצה, וזאת היתה הפעם האחרונה ששמעתי על מה שנעשה במלניצה... בוילנה חיכה לי צבי מרסיק בתחנת הרכבת. הוא הביא לי כמה חפצים, ואני המשכתי לכוון ארץ ישראל...

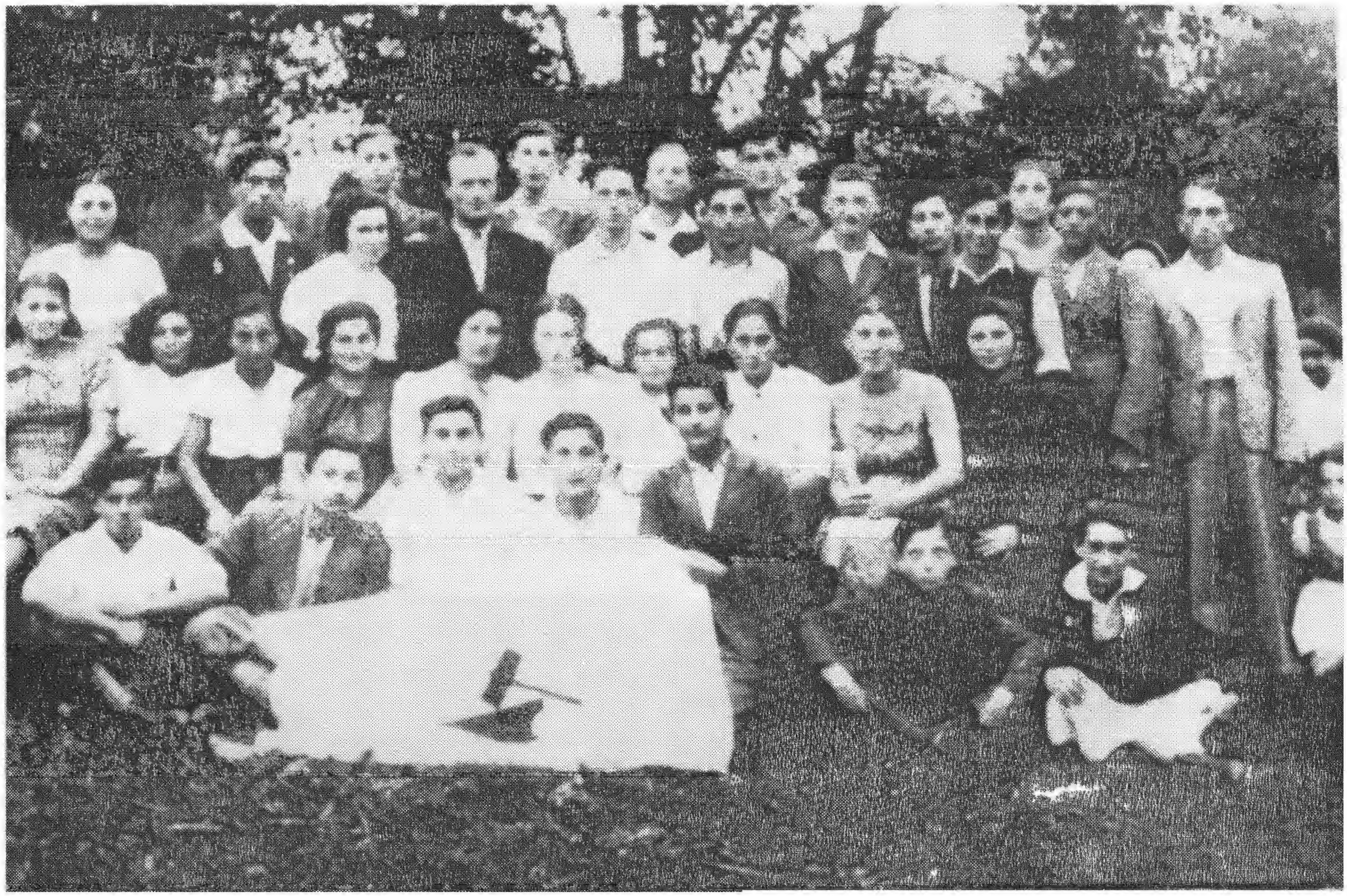
קבוצת חברי סניף "החלוץ" במלניצה, בשנת 1930.
בשורה הראשונה מימין לשמאל: משה קלבל, אלי פיירשטיין, ריסל אייזנברג, בתו של אלי קלבל,
2 בחורות לא זכורות, ניסל רייטר, צבי מרסיק.
שורה שנייה עומדים מימין לשמאל: מנחם רייטר, לאה מוז, רוזה כץ, גיטל כץ, יצחק כץ,
בחלון טויבע רוג, לייצי גרמן, הרשל שוחט, יענקל שכטר, חיקה ריטר, חונה שוחט,
אייזיק מילכיקר, פיני נוימן

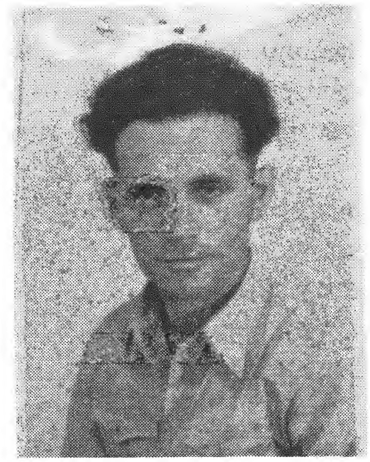
קבוצת חברי סניף "החלוץ הצעיר" פרידה מאווה (רבקה) שמש
לפני עלייתה ארצה בשנת 1935.
יושבים מימין: ישראל וולק, שלום-טוני קוס.
עומדים מימין: יצחק קוס, רבקה שמש, רבקה קנובל, אברהם שמש.

קבוצת חברי סניף "החלוץ הצעיר" במלניצה,
פרידה מהרשל שוחט לפני עלייתו ארצה בשנת 1936.
יושבים שורה ראשונה: בלה רייטר, ישראל וולק ובלה רייטר אחותו של מנחם
יושבעים שורה שנייה: שלמה גוז וחברתו, צבי הרשל שוחט, אחותו לאה וחנה שוחט.
עומדים מימין לשמאל: פנחס (פיני) נוימן, צוויק, פולישוק שייקה רוזנקה, ניסן רייטר, ציפה רייטר

סניף "החלוץ הצעיר" במלניצה בשנת 1938.

ניסן רייטר, תל-אביב

בית"ר

הנוער הציוני היהודי במלניצה התחלק לשתי תנועות: החלוץ הצעיר ובית"ר. אני השתייכתי לתנועת בית"ר והייתי מפקד הקן המקומי במלניצה עד לעלייתי ארצה, כחודש לפני פרוץ מלחמת העולם השניה בספטמבר 1939. לאחר הפלישות הנאצית והסובייטית לפולניה נכבשה עיירתנו מלניצה על-ידי הצבא האדום. כל פעילות ציונית בעיירה נאסרה ובין היתר הפעילות בבית"ר, שהיתה לצנינים בעיני הקומוניסטים היהודיים תושבי מלניצה. את סיפור חיי בתקופת נעורי במלניצה ועלייתי הבלתי לגלית ארצה אני מקדיש לזכרם של חברי בית"ר, ששאפו לעלות ארצה, גם בצורה בלתי לגלית, והם נשארו תקועים בגולה וניספו בשואה.

הסתדרות הנוער ע"ש יוסף טרומפלדור (בית"ר) נוסדה במלניצה בשנת 1927. המייסד של התנועה בעיירה היה מנחם שאמעס (שמש), עוזרו הנאמן היה שלום קליינבורד, צעיר רב פעלים, בחור משכיל שהיה מזכיר הקהילה היהודית בעיירה, עתונאי בעתונות היהודית בערים קובל ורובנה. הודות לו צעדה התנועה בעיירה צעד גדול קדימה. בבחירות לקונגרס הציוני הי"ח' בשנת 1933 קיבלה התנועה הרוויזיוניסטית במלניצה 115 קולות מול 39 הקולות שקיבלה הרשימה של ארץ ישראל העובדת. (הפרוטוקול של ההצבעה נמצאה בארכיון הציוני המרכזי בירושלים).

לאחר רצח הד"ר חיים ארלוזורוב על שפת ימה של תל-אביב בידי אלמונים, הואשמו ברצח אחדים מחברי המפלגה הרוויזיוניסטית בארץ-ישראל. בית הדין הבריטי בארץ לא אישר את האשמה, והנאשמים יצאו זכאים. הייתי נוכח באסיפה רבת עם בעיר קובל בה נאם זאב ז'בוטינסקי, ברוסית וביידיש, ובה אמר "מאשמים את בני ברצח, אם כן אני הרוצח". הוא דחה כל אשמה שהוטלה על אנשי בית"ר ברצח הד"ר חיים ארלוזורוב.

נסיבות המשפט גרמו לחידוד היחסים בין הסתדרות הציונים הרוויזיוניסטים לבין הסתדרות הציונית העולמית. הצה"ר עזב את ההסתדרות הציונית ויסד הסתדרות ציונית חדשה בשם הצ"ח. כתוצאה מכך שללה הסוכנות היהודית את המספר הזעום של הסרטיפיקטים, שהיה ניתן קודם לכן לבית"ר.

תפקיד התנועה היה בראש ובראשונה להכשיר את הנוער לעליה ארצה. בקן בית"ר התנהלה פעולת תרבות, אימון גופני ותרגילי סדר. החניכים נשלחו לקורסים בערי המחוז. אני יצאתי לעיר קובל לקורס של מדריכים ובחזרי הביתה הדרכתי את החברים שהשתייכו לקן שלנו. ברבות הימים נהייתי למפקד הקן.

בכדי לקבל את האישור - סרטיפיקט לעלות ארצה צריך היה לעבור תקופת להכשרה בקיבוצים, שנוסדו בפולניה. רבים מחברי החלוץ במלניצה, וביניהם אחי שמואל עברו את ההכשרה. גם לתנועת בית"ר היו פלוגות הכשרה בתור אמצעי לעלייה לפי דרישת הסוכנות היהודית. יצאתי להכשרה של פלוגת בית"ר בעיר מלינוב שבקרבת העיר דובנא. בהכשרה עסקנו ב"חטיבת עצים" ובשמירה בתוך העיירה.

לאחר שהצ"ח עזב את התנועה הציונית פורקו פלוגות ההכשרה של בית"ר, וחזרתי הביתה למלניצה. התנועה העולמית של בית"ר החלה לחפש דרכים לעלייה באופן "בלתי ליגלי". בקן בית"ר בעיירה אורגנה הכשרה הגנתית, ארגנו קורסים ביודעים ובלא יודעים של השלטונות הפולניים. באחד הימים קיבלתי הודעה מהנהלת בית"ר בוורשה לבוא תיכף ומיד לנסיעה ארצה בעלייה "בלתי ליגאלית", שמארגנת תנועת בית"ר.

הוריי התחילו לבכות שאני לא אשאיר אותם לבדם (לאחר שאחי כבר עלה ארצה קודם), והם ישארו לנפשם. באותו שבוע התארח בבתינו הרבי מטריסק, שבכל פעם בזמן ביקורו במלניצה נהג להתאכסן בביתנו. בדרך כלל היה מקבל אותי בחביבות ובברכה. הפעם עשיתי את כל המאמצים להתחמק מבלי לפגוש אותו. באחד הלילות חיכה לי הרבי בהיכנסי הביתה והזמין אותי לשיחה. הרבי הסביר את רצון אבי שלא עלה לארץ-ישראל היות שאחי כבר נמצא שם, ולא יהיה מי שיביא את הורי לקבר ישראל לאחר מותם. הרבי ציטט את דברי אבי: "בנים גידלתי ורוממתי והם עוזבים אותי". התחלתי להסביר לרבי, שאין לנו היהודים שום עתיד בפולניה, כשהאנטישמיות הולכת וגוברת. סיפרתי לו, שבעיר המחוזית קובל ראיתי במו עיני שני פולנים עומדים במשך כל היום על יד החנות של שוחט ומונעים מפולנים להיכנס לקנות בחנות. הם טוענים, שעל הפולנים להחרים את החנויות היהודיות. שוחחתי עם הרבי על כך שמחובתנו להציל את היהודים

מהשואה המתקרבת ובאה עליהם על אדמת אירופה. לאחר שיחתנו, הזמין הרבי את אבי ואמר לו: "אין לנו ברירה. אנו היהודים מוכרחים למצוא ארץ שנוכל לחיות בה ככל העמים, וזו היא ארץ ישראל. תן לו לנסוע - שיסע בשלום ושיגיע בשלום". בשמוע אבי את דברי הרבי הוא קבל עליו את הדין וברך אותי לקראת יציאתי ארצה.

לאחר ימים אחדים עזבתי את פולניה והיגעתי לרומניה. ברומניה היגענו לעיר קונסטנציה, שם חיכינו לבוא האניה שבה נפליג.

פעילי העלייה של בית"ר אליהו גלזר ואברהם סטבסקי, רכשו בחודש מרץ 1939 מיוני בעל אניות אנייה בשם "פאריטה", שעגנה בנמל סט בקרבת מרסיי שבצרפת. האניה היתה בת אלף ומאתיים טון. רב החובל של האניה היה וולאדימיר מיקלוביץ'.

היו קשיים בהעברת האנשים לצרפת ובמיוחד להגיע מפריז למרסי, שם המשטרה הצרפתית היתה עורכת בדיקות של תעודות הנוסעים. הוחלט ש"פאריטה" תפליג מנמל סט לכיוון קונסטנציה. ביום 12.7.39 בהגיע האניה לנמל קונסטנצה עלינו עליה ונקלטנו במחסני האניה. היינו כשמונה מאות מעפילים בתנאים איומים ודחוסים. ביניהם היו 400 בית"רים מפולניה, 115 בית"רים מרומניה ו-80 מגרמניה. בנוסף לבי"תרים היו מספר של נשים וילדים. לפי התכנית היתה האניה צריכה להגיע לחופי הארץ כעבור ששה ימים מיום הפלגתה מקונסטנציה. היה מתוכנן שספינות דיג קטנות תפגושנה את האניה, והמעפילים יעברו מ"פאריטה" לספינות, והם יונחתו על חופי הארץ.

הספינות לא הגיעו למקום המיפגש שנקבע מראש. המזון שהיה באניה, שנועד להספיק לששה ימים, החל אוזל. מפקד האניה ארווין (ו. אריאל) החל בשידורי קריאות לעזרה - אך ללא מענה. בלית-ברירה הפנתה פאטירה את חרטומה לכיוון האי רודוס, כשעל סיפונה מעפילים צמאים ורעבים שאינם רואים קץ לסבלותיהם.

ברודוס צויידה האניה במים ובמעט מזון, אולם שלטונות הנמל ציוו עליה לעבור לנמל איזמיר. משהתקרבה האניה לחוף איזמיר יצאה נגדה ספינת מלחמה תורכית. מיד הוחלט, שאנו נעבור להתקפת נגד אם ינסו לעצרה. חמישים מעפילים התנדבו לשחות לחוף במטרה לעורר את דעת הקהל העולמית. ממש ברגע האחרון נמנעה התקרית כאשר י. בן חורין, ממארגני ההעפלה הרוויזיוניסטית, הגיע למקום במטוס שכור והחל במשא ומתן עם השלטונות התורכים. פ"אריטה" פנתה שנית לים הפתוח, הפעם במטרה לנחות בחוף תל-אביב. כאשר הגיעה האניה, סוף סוף בתום 41 ימי שייט למול החופים המיוחלים, היו רוב המעפילים באפיסת כוחות גמורה. המים והמזון אזלו לחלוטין. ילדים, נשים וגברים שכבו במחסני האניה כשהם חולים וחסרי תזונה. בחשש מפני אניות המשמר הבריטיות סרבו רב החובל והמכונאי הראשי להתקרב עם האניה לחוף. בית"רים שלמדו בבית הספר הימי של בית"ר באיטליה, והיו בין המעפילים, כבלו את השניים וכלאו אותם בתאיהם. הבית"רים ניווטו את האניה לחוף ובחצות הלילה פגע חרטומה של "פאריטה" בחוף תל-אביב.

בבוקר 23 לאוגוסט 1939 (שבעה ימים לפני פרוץ מלחמת העולם השניה) התחשמלה האוירה בתל-אביב: תוך דקות אחדות, משפת הים, בקעו יבובתיהם של צופרי האניה כשהם עולים ויורדים. לראשונים מתושבי תל-אביב שמיהרו אל החוף נתגלתה האניה עם המעפילים "פאריטה", כשחרטומה תקוע עמוק בשרטון ממש מול מלון "ריץ" שבתל-אביב.

"פאריטה" היתה מכותרת במשמרות חיילים בריטיים, כשעל סיפונה צובא המון מעפילים זועק ומנפנף ידיים. ברם תושבי תל-אביב, שחשו לעזרה, לא יכלו לעשות דבר. לא נותר להם אלא לראות כיצד עולים הבריטים לאניה ומפנים את העולים. הבריטים לקחו אותנו - המעפילים והסיעו למחנה הצבא הבריטי לסרפנד. לאחר ימים אחדים, כשפרצה מלחמת העולם השניה, שחררו אותנו הבריטים ונתנו לנו להתיישב במרחבי הארץ.

הייתי הבית"רי היחידי ממלניצה שהצליח לעלות ארצה בעלייה ה"בלתי ליגלית" עוד לפני השואה, בטרם אורגנה העליה ה"בלתי ליגלית" על ידי המוסדות של ההנהגה הציונית ו"ההגנה".

הנתונים על ההפלגה של האניה "פאריטה" נלקחו מהספר: חיים לזר, אף על פי.

בית״ר מלניצה, מפקד הקן - שלום קליינבורד בחליפה הבהירה.
יושבים שורה ראשונה: ניסן רייטר, פרל פרצ׳וק, חייקה זפרן, חנה קוס, רבקה וולק.
שורה שנייה: סוניה רייטר, המורה פוגטש, פייסי וינשל, חייקה ריידר.שורה ראשונה בעמידה: מאיר קיפר. צוויק אברהם סגל, יהושע שטרן, ביבה רייטר, צוויק, שלום מרסיק, שפה זפרן.
שורה שנייה עומדים: בלה רייטר, בלה רייטר (אחות מנחם), דובה גרושקה, ניסן רייטר, ציפה רייטר, ר נדי שטרן, בחורה לא זכורה.

קבוצת חברי בית״ר מלניצה בשנת 1935, בזמן פרידה מאייה (רבקה) שמש, לפני עלייתה ארצה.
מימין לשמאל יושבות: פייגה קליקה, רבקה שמש, דינה שטרן.
עומדים: אלקנה (קוני) נוימן, דבורה רייטר, נתן קליינבורד, רבקה קנובל, הירש שטרן.

מנחם רייטר - כפר-סבא

איך עליתי ארצה

נולדתי וגדלתי בעיירה הקטנה והשקטה מלניצה. תחילה למדתי בחדר אצל "הרבי" ולאחר מכן אצל מורה מוסמך, שהיה ידוע בעיירה כאחד המורים הטובים ביותר. הורי שילמו לו את שכר לימודי והיו אסירי תודה לו על הידע שהוא הקנה לי.

עוד בהיותי נער הבנתי ולמדתי לדעת שאין לנו - לנוער היהודי - שום עתיד בגלות פולין, ומחובתנו לשאוף לעלייה לארץ-ישראל. לא ראיתי בעיירתי מלניצה שום סיכוי להתקדם בחיים ולבנות את עתידי בה.

כשבעיירה התארגנו והוקמו סניפי בית"ר והחלוץ, הצטרפתי לתנועת החלוץ וביקשתי להישלח לקיבוץ הכשרה לקראת עלייה ארצה. העלייה לארץ-ישראל באותם הימים היתה כרוכה בקשיים מרובים. שלטונות המאנדט הבריטי בארץ הצרו את צעדי היהודים, שרצו לעלות ארצה, וקבעו מכסת עולים שנתית קטנה, שלא ענתה כלל על רצון האלפים, ששאפו לעלות ציונה.

בפולין הוקמו על-ידי תנועות הנוער הציוניות, קיבוצי הכשרה בהם הוכשרו צעירים יהודים רעיונית ומעשית לקראת הגשמתה של העלייה. המגמה היתה להתרגל לעבודת כפיים וללמוד מקצועות בהם יוכלו לאחר עלייתם לעבוד בבנין הארץ. לבוגרי קיבוצי ההכשרה הוקצבו לפי התור "סרטיפיקטים" - רשיונות עלייה ארצה.

קיבלתי הפנייה ממרכז החלוץ בפולין מוורשה להצטרף לקיבוץ ההכשרה בעיירה ורבה, שהיתה בקירבת העיר דובנא. בהיותי בקיבוץ בורבה עבדתי בכל מיני עבודות, מרבית הזמן במנסרה, שהכינה קרשים ופנלים מבולי עץ.

הנהלת החלוץ בוורשה החליטה לארגן קיבוץ הכשרה בעיר קרמניץ שבווהלין. הייתי בן עשרת החברים שנשלחו לקרמניץ "לכבוש את העיר" - להקים את הקיבוץ בעיר ולמצוא מקומות עבודה במפעלים שבעיר לצעירים, שיבואו להכשרה. הייתי בין הטובים בחבורה "שכבשה" את העיר קרמניץ ועבדתי בכל מיני עבודות כפיים קשות כדי להרוויח למחייה של חברי הקיבוץ.

לאחר שהקיבוץ בקרמניץ התבסס ונוספו חברים חדשים נשלחתי שוב בשליחות התנועה להקים קיבוץ הכשרה בעיירה שומסק כ-20 ק"מ מקרמניץ. כשהיגענו לשומסק, קיבלו אותנו התושבים היהודים של העיירה בסבר פנים יפות. הם שמחו לראות בעיירתם חלוצים צעירים שמוכנים לעבוד בכל עבודה שתזדמן להם, כדי להכשיר את עצמם לקראת עלייה לארץ-ישראל. לצערנו, לא מצאנו מקומות עבודה, ורק אחרי מאמצים,סודרו כמה חברים בשמירה וחברה אחת - בתפירה.

למדתי לדעת, שתושבי העיירה שואבים את המים לצרכי ביתם מהנהר שהיה בקירבת העיירה. ביוזמתי נכנסתי לכמה בתים ושאלתי אם הם מוכנים שאני אביא להם מים מהנהר, כמובן, תמורה שכר. עקרות הבית הסכימו להצעתי והתחלתי לעבוד כשואב מים. מידי יום נוספו משפחות שהייתי מספק מים לבתיהן. היתה לי הכנסה יפה מעבודתי זו כשואב מים. אחר שהדרישה לאספקת המים לבתים הלכה וגדלה, ולא יכולתי לספקם בכוחות עצמי, הצטרפו אלי לעבודה זו, עוד שלושה מחברי הקיבוץ, ויחד איתם הצלחנו למלא את הביקוש למים של תושבי העיירה. העסק הזה היה מאוד מוצלח, ואנו הרווחנו יפה, וכל יום הבאנו סכום כסף נכבד לקיבוץ.

בימי החורף, כשהמים בנהר היו קפואים, היינו שואבים את המים מהנהר דרך חור שחצבנו בקרח. באחד הימים בלכתי על הקרח, שלא היה מספיק חזק, נפלתי לתוך המים ונאצלתי לחזור לקיבוץ כשאני רטוב לגמרי. באותו יום הגיעו לקיבוץ ארבע חלוצות חדשות. הן הסתכלו עלי ואני עליהן, עשיתי הכרה איתן כשאני עומד לפניהן רטוב. באותו מעמד התרכזו כל מחשבותי באחת הבחורות שהיתה יפיפיה, שמצאה חן בעיני. לימים היא היתה חברתי לחיים המשותפים - אשתי רחל.

לאחר שהותי כשישה חודשים בהכשרה, קיבלתי "סרטיפיקט" לעלייה ארצה. שמחתי היתה גדולה מאוד, אבל היא היתה מהולה בעצב שה"סרטיפיקט" היה לי אישית, ואילו חברתי היפיפיה נאלצה להישאר בקיבוץ. היא עזרה לי לארוז את חפצי לפני עזבי את הקיבוץ בדרכי הביתה למלניצה.

בזמן פרידתי ממנה הבטחתי לה להיות בקשר איתה. הגעתי הביתה למלניצה, ובפי הבשורה המשמחת שקיבלתי "סרטיפיקט". סיפרתי לאימי שיש לי חברה בקיבוץ, הראיתי לה את התמונה שלה, ואילו לאבי התביישתי לספר עליה.

למרות שקיבלתי ה"סרטיפיקט", היה עלי לשלם סכום של

חמש מאות זהובים (זלאטעס פולניים) עבור העלייה ארצה. היה זה סכום כסף גדול, שלא עמד לרשותי, וגם לרשות בני משפחתי. אבי נאלץ לקחת הלוואה בריבית אצל השוחט העירוני זליג רזניק, ששימש בעיירה כמוהל, חזן ושוחט.

השוחט זליק רזניק עסק בהלוואות כסף בריבית ליהודים ולנוצרים. הרבה כספים שלו היו מושקעים בהלוואות אלה. אני הבטחתי לאבי שאשתדל להחזיר לו את הכסף, לאחר שאגיע ארצה ואתחיל לעבוד בה.

נפרדתי מהורי ומכל בני משפחתי. עזבתי את מלניצה ונסעתי לוורשה. בהגיעי למשרד הארצי-ישראלי בוורשה, דרשו ממני כסף נוסף. הסברתי להם שאין לי כסף, וגם את הכסף בסך חמש מאות זהובים לקח אבי כהלוואה. אנשי המשרד הסכימו לוותר לי על התשלום הנוסף ונתנו לי לעלות ארצה.

באניה בה הפלגתי ארצה, היכרתי חלוצים רבים, והיה לנו מסע שמח. היגענו ארצה לנמל יפו, ומשם נשלחנו לבית העולים שברחוב העליה בתל-אביב. למחרת יצאנו - אני ושני חברים לטיול בעיר והגענו ל"בית האדום" - בית ההסתדרות.

בהיותנו בבית ההסתדרות נכנס אדם והכריז, שהוא צריך לצקת גג ואין לו פועלים. הוא שאל אותנו: "מי מכם רוצה לעזור לי לגמור את היציקה של הגג". אני הסכמתי ללכת לעבוד איתו. הוא נתן לי זוג מכנסים קצרים והתחלנו בעבודה. לאחר גמר יציקת הגג הוא שילם לי עבור העבודה. כשעשיתי חשבון הכסף שקיבלתי לפי הזהובים הפולניים, נוכחתי לדעת שזה היה סכום גדול. סיפרתי לחבריי שקיבלתי סכום כסף עבור שש שעות עבודה. החלטנו להישאר בתל-אביב. מהסוכנות היהודית קיבל כל אחד מאיתנו לירה פלשתינית אחת ומיטת ברזל.

התחלתי לעבוד בכל עבודה שהזדמנה. אחרי שהייתי בארץ שלושה חדשים, נכנסתי לבנק ולקחתי הלוואה בסך עשר לירות. שניים מחברי חתמו לי כערבים, וכל חודש החזרתי לבנק לירה אחת על חשבון ההלוואה.

את עשר הלירות, שקיבלתי כהלוואה, שלחתי הביתה לאבי, וביקשתי ממנו שיחזיר את החוב לרבי זליג רזניק, ושלא יצטרך לשלם ריבית מיותרת. כתבתי להם, שאין הם צריכים לדאוג לי, היות שאני מסתדר, תודה לאל, טוב. אני עובד וטוב לי להיות בארץ-ישראל ולראות איך שהארץ נבנית וגדלה.

בשנת 1935 הגיעה ארצה חברתי הנחמדה מבלי להודיע לי. היתה זו הפתעה גדולה בשבילי. השמחה היתה גדולה וכך התגשם החלום שלנו - לבנות את חיינו המשותפים בארץ-ישראל.

כעבור שנה עברנו לכפר-סבא. אני עבדתי כנגר בבית אריזה והיא עבדה בתור עוטפת פרי-ההדר, שנועד למשלוח לחו"ל. שנינו הרווחנו היטב ויכולנו להתקיים יפה.

במסגרת הבנייה של דירות לזוגות צעירים בכפר-סבא, שילמנו סכום כסף קטן ונרשמנו לדירה משלנו. היה עלינו לשלם סכום של לירה וחצי לחודש על חשבון דמי הרכישה של הדירה.

בשנת 1937 עבדתי בבניין השכון שלנו, ולאחר מכן קיבלנו דירה של שני חדרים, מרפסת ומטבח. את חדרי השירותים בניתי בחצר שלנו.

ביתנו חובר לחשמל רק כעבור תשע שנים. היינו שמחים בדירה שרכשנו ולא היו לנו טענות לאף אחד.

בזמן מלחמת השחרור בשנת 1948, שרתתי בצה"ל שנה אחת כנהג בחיל ההנדסה. היה עלי לנסוע באוטו משא לירושלים הנצורה דרך כביש 'בורמה". פחדתי לנסוע בדרך זו, כי לא היה לי נסיון בנסיעה בהרים. קצין של חיל ההנדסה הסביר לי איך לרדת מההרים. שמעתי בקולו, ולפי ההנחיות שקיבלתי ממנו הגעתי לירושלים בשלום.

בירושלים הייתי כחודש ימים במחנה שנלר. בזמני החופשי ביקרתי את בני עירי ממלניצה, שחיו בירושלים. הבאתי להם מים בג'ריקנים, היות שאז היה מחסור במים בעיר. הם לא ידעו כיצד להודות לי.

בשנת 1949 השתחררתי מהצבא והתחלתי לעבוד בכל מיני עבודות.

בשנת 1952 קיבלתי ממשרד התחבורה רשיון ל"מספר ירוק" - למונית. היתה זו הצלה בשבילי, שיכולתי להתפרנס בכבוד.

היינו משפחה מאושרת, גידלנו שלושה בנים.

בשנת 1971 חלתה אשתי רחל ואושפזה בבית החולים. לצערנו, היא נפטרה ביום כ"ז בכסלו 1971. כיום יש לי תשעה נכדים. אשתי עוד זכתה לשחק עם שני הנכדים הראשונים ולגדלם.

יהי זכרה ברוך.

ניסן דייטר אחיו של מנחם

דוואסיע רייטר, אחותו של מנחם

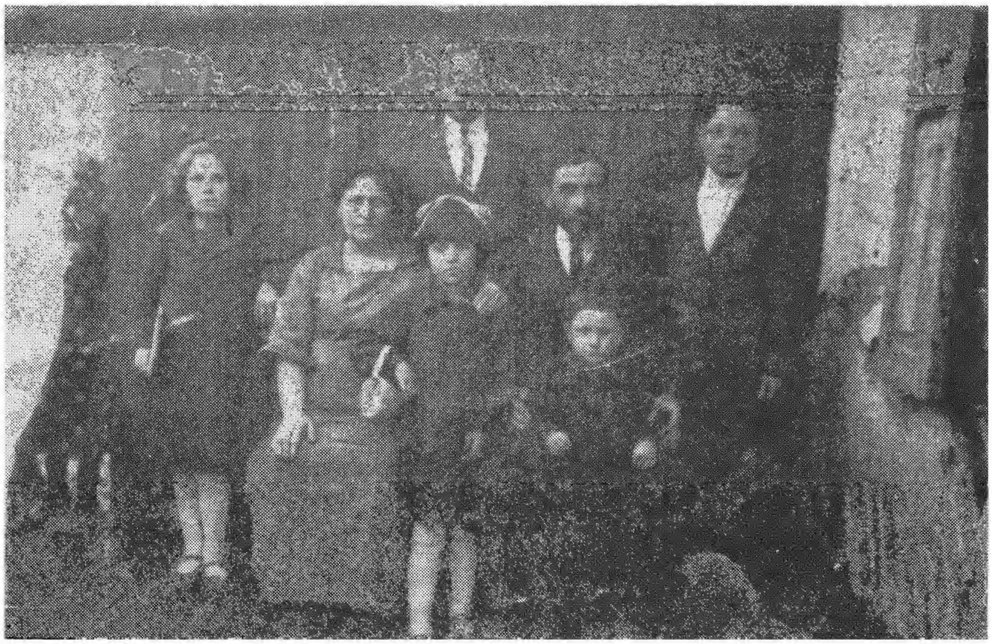

ביילה רייטר, אחותו של מנחם, מלניצה 1939

בני משפחתו של מנחם רייטר, מלניצה 1937

הוריו ובני משפחתו של מנחם רייטר, מלניצה 1928

שורה ראשונים יושבים מימין לשמאל: חוה רייטר (האמא של ניסן ושמואליק), נחה רוז'נקה ובעלה ושלושת ילדיהם.
עומדים: בעלה של בלה, בלה לבית רייטר, סוניה רייטר, הופן

דוד גיבל - כפר-סבא

על העיירה ואנשיה

לפני שאנסה לספר קטעים מזכרונותי על העיירה ואנשיה, אני רוצה לבקש סליחה ומחילה מכל היקרים שנהרגו, נשחטו, נשרפו, ונקברו חיים על-ידי ועוזריהם, הנאצים ימח שמם. אם חלילה אפגע בשוגג במי מהם במהלך תאור זכרונותי.

העיירה

מלניצה היתה עיירה קטנה ומרוחקת מהעולם, עיירה שכוחת אל.

התחבורה היתה מתנהלת בעגלות ובסוסים. כדי להגיע, למשל, לקובל העיר, שהיתה רחוקה ממלניצה מרחק של 35 ק"מ, היו צריכים לנסוע כל הלילה.

היו מקומות שהביצות לא היו מתיבשות עד אמצע הקיץ.

למרות שהעיירה היתה רחוקה , בודדים קראו עיתון ורדיו לא היה בנמצא, ידעו אנשי מלניצה את כל מה שקורה או נעשה בעולם.

הלימודים התנהלו בלי סדר מסוים, אבל למדו הכל. יום הלימודים היה ארוך, ובימי חורף למדו גם בערבים.

הנוער היה מאד אינטלגנטי; קראו הרבה ספרים, היו חברים בתנועות נוער; מי בתנועת החלוץ, ומי בהחלוץ הצעיר, ובתנועת הבית"ר.

הגדולים היו נפגשים בבתים ומבלים במסירת ידיעות ובמשחקים שונים, כגון: דומינו, שח, קלפים וכו'.

חלק גדול מהחברה היו נפגשים בביתה של לאה כץ. לאן הולכים? התשובה - לכצלאך; במשפחה הזו היו שנים עשר ילדים, מרביתן בנות. הבית היה פתוח, תמיד אפשר היה לבוא לשם. החיים במלניצה היו קשים, אבל האנשים היו שמחים. כל אחד ידע את הנעשה אצל שכנו. כל שמחה של האחד, היתה שמחה של כולם. אם היתה חתונה, כמעט כל העיירה היתה עסוקה בחתונה זו כמה שבועות לפני והרבה זמן אחרי.

ואם החתונה היתה עם מישהו ממקום אחר, ליוו את הזר חודשים, בכדי לתהות על קנקנו, ולדעת הכל אודותיו.

באמצע העיירה זרם נחל לא גדול, ששימש את נשות מלניצה לשטיפת הכביסה. עד היום מצטיירת בעיני התמונה של שורת הנשים העומדות בשורה ושוטפות את הכביסה.

בחורף הנחל קפא, וכשהקרח היה נוקשה היו ילדים ובני-נוער מחליקים...

על הנחל עמד גשר עץ ישן; פעם העבירו על הגשר הזה גנרטור גדול לטחנת הקמח של עזרא יוקלזון, אבא של אהרון יוקלזון. ששה סוסים סחבו את הגנרטור. משהגיעו לנחל ועלו על הגשר, בסוף הדרך קרס הגשר והתמוטט, הגנרטור נשאר על הגשר ואת ההסוסים הצליחו להציל. לאחר המקרה הזה בנו גשר חדש.

כל יום רביעי היה יום שוק ואז כל העיירה היתה כמרקחה. השוק היה נחשב מהגדולים בסביבה. מיום השוק רוב היהודים היו מתפרנסים למשך כל השבוע. הגויים היו מביאים את תוצרתם, קנו ומכרו. בקיץ לא היתה בעיה, הבעיה היתה בחורף: להרבה נשים היו דוכני מכירה וכדי לא לקפוא מקור לכל אחת היה סיר עם גחלים חמים, עליו היא היתה עומדת ומתחממת.

השוק היה מושך הרבה כייסים, והרבה אנשים מצאו עצמם מרוקנים מארנקיהם .

הגיוס לצבא הפולני

אני זוכר, שהחברה שהיו צריכים להתגייס לצבא הפולני היו מתענים וצמים חודשים בכדי לאבד משקל כדי שישחררו אותם. בלילות היו מסתובבים ואוכלים רק גרעינים. כך איבדו הרבה ממשקלם והשתחררו.

התעלולים שלהם היו להחליף שלטים למשל: ממכולת לסוחר בדים וכו'. כך הוחלפו עשרות שלטים. אחרי זה ביקש שישלמו להם כדי להחזיר השלטים למקומם, וזאת כדי שיוכלו לערוך מסיבת סיום.

משפחתי

להורי, אשר גיבל וחיה גיבל, היו שבעה בנים ובת אחת. אבא עבד בנפחיה, ולמרות שיום עבודתו היה ארוך וקשה, היה עוסק גם בעניני הקהילה. הוא היה גם יושב ראש של האיגוד המקצועי, וכל מי שרצה לפתוח בית מלאכה - חייב היה לקבל אישור בחתימתו של אבא, שבו מצוין שהאיש מאומן במקצועו.

אמי היתה אשה מאד אינטליגנטית, שקראה הרבה ספרים.
בגיל 17 עזבתי את מלניצה ואת משפחתי, והצטרפתי להכשרה בקיבוץ אוליקה. בשנת 1941 עליתי ארצה והצטרפתי לקיבוץ מחניים.

קצת מזכרונותי על החגים במלניצה

חג הפסח

חג הפסח היה חג שבו היו הנשים עובדות עבודת פרך. בחוץ עוד היה קר לפעמים, השלג עדיין לא נמס, והנשים שלנו סחבו את כל הרהיטים החוצה למרק, לשפשף ולרחוץ היטב.
אבל לילדים היה זה חג גדול ויפה. כמעט כל ילד קיבל בגד חדש כלשהו, והשימחה היתה גדולה.

מאכלי פסח היו מיוחדי במינם, כל אשה היתה "שף" גדול במיטבחה..

חג השבועות

חג השבועות היה חג מיוחד במינו. הילדים היו מביאים ירק שגדל בנחל ובגדותיו, לירק הזה קראו - "לעפעתע", את הירק היו מפזרים על הרצפות וזה הפיץ ריח חזק ומיוחד.
מזג האויר היה בדרך כלל יפה, והיו מרבים לטייל ביערות.

ראש השנה ויום כיפור

אני זוכר את חג ראש השנה כחג עם תחינות ובקשות. עם תקיעות שופר והרבה פחד בלב. כשכולם הלכו לתהשליך להשליך מהכיסים את כל החטאים, כדי לזכות בחיים ולא במוות.

שמחת תורה

שיא השמחה היה בשמחת תורה, בזמן ההקפות מותר היה לבנות להיות בבית הכנסת של הגברים, וכשהיו ההקפות היינו עומדים יחד בנים ובנות על הספסלים ומנשקים את התורה ונוגעים יד ביד. אכן היתה זו חויה!

למחרת, אחרי שגמרו להתפלל ולאכול צהריים, מיהרו לצאת לרחוב. כל הילדים רצו אחרי שיע בשיר: שיע, שיער,הוא היה מגביר את הריצה והריקוד עד שעת התפילה. הגיע תורו של הערשל טריאנבקר שהיה עני ואביון, ואיש לא ידע ממה התקיים, אבל בשימחת תורה היה קונה שני שקי תפוחי עץ, עולה אתם לעלית הגג של בית המדרש, וכשרוב תושבי העיירה התכנסו בכיכר בית המדרש ושרו, היה הערשל טריאנבקר זורק מעלית הגג תפוחים, והקהל היה מתחמם ושר חזק יותר. ככה נמשכה השמחה עד גמר מלאי התפוחים. קרה הרבה פעמים שבאותו זמן ירד גשם חזק, ונוצר בוץ, וכדי לתפוס התפוחים שנופלים, היו דוחפים אחד את השני, נופלים לבוץ מתלכלכים ונהנים.

בשנים האחרונות כשלא יכול היה הערשל טריאנבקר לקנות בכספו תפוחים, סידר אבי שיקבל עזרה מהקהילה, כדי שיוכל להמשיך ולקיים את מנהג זריקת התפוחים.

אישים ודמויות

רב העיר

רב העיר היה הרב ספרד. יהודי יקר ליברלי, לא פנטי, שהבין את הבריות. פעם באה אליו אשה עם בעיה קשה; היא בישלה בשר בסיר, והעמידה גם חלב להרתיח, פתאום גלש החלב ונשפך קצת מתחת לסיר הבשר! הרב שידע כמה קשה ליהודי מלניצה לקנות בשר, פסק - הבשר כשר!

פעם הלכתי עם אברהם קליקה ועברנו לפני בית הרב ללא כובעים. באותו זמן עמד הרב במרפסת. הוא קרא לנו. משניגשנו אליו שאל אותנו: אצל מי גנבתם תפוחים? אמרנו לו: מה פתאום, לא גנבנו! אז תגידו, הוא שאל, "מי חטף לכם את הכובעים?".

כשהרב ספרד נפטר, היתה לוויה גדולה שלא ראיתי כמותה במלניצה, זקן וטף ליוו אותו, למנוחת עולמים.

בנו יחידו, דוד, שהיה אז כבר פרופסור לפילוסופיה, בכה כילד. אי אפשר היה להרגיע אותו.

בני ראפר

במלניצה לא היה בנק. אמנם פעם פתחו בנק, "פולקס בנק", אבל כעבור שנה הבנק נסגר. מנהל הבנק היה ירחמיאל שמש. אבל אנשי העיירה לא היו זקוקים לבנק.

בני ראפר היה "הבנק". הוא היה מסתובב בעיירה עם ערימת שטרות בכיסים, ומכיון שלא ידע לקרוא, היה פונה לצבי מרסיק, החבר והידיד, שיעזור לו למצוא את שמות החייבים. את השטרות לא הוציא מהיד, אלא דיפדף ותפס שטר כשהוא קורא בשם החייב. מרסיק היה מסתכל ומאשר, שאכן זהו האיש. אף פעם לא טעה.

בני רפאר היה אלמן. היו לו שתי בנות ובן יעקב-יוסי. בני רפאר רצה להתחתן שנית ,והכירו לו אשה מלודמיר. הילדים לא כל כך רצו שאביהם יתחתן. מה עשה הבן? נסע ללודמיר והתחיל לחזר על הפתחים; עד שהגיע ללאה, הכלה המיועדת. האשה שואלת: מאין אתה? והוא עונה ממלניצה. היא שמחה והחלה לחקור אם הוא מכיר אחד בשם בני ראפר, ובנו של בני ראפר אומר שהוא מכיר אותו. הוא שכן שלי. ואיזה מין אדם הוא? שואלת האשה; והוא עונה: יותר טוב שלא תשאלי, אומרים

שאת אשתו כמעט הרג, ועכשיו מספרים שהוא עומד להתחתן שנית. האשה כבדה אותו בארוחה והוסיפה לו נדבה.

בני ראפר בא לבקר את המיועדת, והיא הודיעה לו שהיא מתחרטת ואין חתונה. כשהתחיל לחקור מה קרה, מה הסיבה, הבין מיד מי היתה בקלחת זו - יעקב-יוסי זמן רב לא לן בבית מפחד...

איציק הירש

איציק הירש, הבן של קתיאל ליגנער, נשא אשה שניה; כשחזרו הביתה אחרי החתונה, עברו דרך הגן הגדול של גבריס, הפריץ של העיר, כל מגרשי מלניצה נקנו ממנו; איציק מראה לאשתו את גן הפריץ ואומר; את רואה את הגן הזה? הוא שלי...!

קסיל ליגנער האב

קסיל ליגנער אחרי כל סיפור שלו היה מוסיף: אתה לא מאמין, אז תשאל את איציק הירש שלי...

קסיל היה קברן הוא היה מסתובב בין הבתים לרחרח אם יש מישהו חולה. פעם שמענו אותו הולך ומדבר לעצמו: שאלך לכפר? אם אלך, בינתיים החולה הזה יכול למות, ואז אני מפסיד, שהרי ראובן שמואל גם הוא קברן. לא אלך, והחולה הזה יבריא, אז אפסיד בכפר... זו היתה כל הדאגה שלו.

אברהם איצי הסנדלר

אברהם איצי סנדלר היה, לא מי יודע מה, חורף וקיץ היה עטוף בצעיף צמר ענק. ובמקום שעמדו שניים או שלושה אנשים ומדברים ביניהם, הוא היה נכנס ביניהם ומקשיב לכל מה שהם מדברים או מספרים.

איקב פראדיס

אני זוכר שאיקב פראדיס לפני שהתחתן קנה כובע חדש, פעם ראו אותו מטייל באחו שנקרא זאטיפיוויא שאלו אותו: איקוב, מה אתה מטייל פה? תשובתו היתה: הכובען אמר לי שאני צריך להתרגל לכובע...

ישראל ניסליכעס

אני זוכר שבטרם היה רופא וטרינר במלניצה, אם חס וחלילה, הפרה של מישהו עמדה להחנק, היה מופיע ישראל ניסליכעס, אבא של ניסן ושמואליק רייטר, מפשיל את השרוול והיה מכניס את ידו ללוע הפרה, דוחף את התפוח פנימה וכך מציל את הפרה.

משה קוטעקס

משה קוטעקס איש קטן היה. בזמן הסליחות היה עובר מבית לבית דופק בתריסים ושר: "ישראל עם קדושים שטייט אוף צו עבודת הבורא כי לכך נוצרת".

זלמן קצב

פעם שחט תיש האסור לאכילה, ומכר את בשרו לקראת שבת. היה אז קיץ חם וכל מי שבישל את הבשר סבל מסירחון נוראי. בשבת, בזמן התפילה ,התארגנו הילדים ואחרי התפילה ליוו את זלמן קצב ושרו במקהלה: בוק מהה בוק מהה.

יענקל קרן

יענקל קוץ, האבא של ישראל שמש, בילדותו קראו לו קצעלע. משגדל קיצרו את שמו והחליטו לקרוא לו קוץ. הוא היה בעל עגלה, שהיה מעביר גרעיני שדה לקובל. בחוזרו היה מביא מצרכים לבתי המסחר בעגלה. יום אחד פגש בדרכו במשוגע שהסתובב ברחובות, קראו לו יעקב-יצחק, ובכדי לשמח את העיירה הביא את יעקב-יצחק המשוגע לעיירה שלנו. היו מניחים לפניו על האדמה קנה קש ואומרים לו לקפוץ והוא היה קופץ מעל הקש וצוחק...

יוסי חיק

יוסי חיק היה רזה קטנציק; עיסוקו היה לחזור בבתים ולגלח את החברה. להשחיז את התער לא ידע בעצמו. בבוקר היה יוצא ברגל להשחיז את התער, הולך לקובל 35 ק"מ ובערב היה חוזר עם תער מושחז. (את ההליכה ברגל עשה, פשוט מחוסר כסף לנסיעה) עד שיום אחד נמאס לו וניסה להתאבד בתער. הצליחו להציל אותו, אבל הדיבור שלו נפגם - מאז שמו = חיק.

צבי מרסיק

צבי מרסיק היה חברי וידידי. הייתי עימו עד ינואר 1941 בוילנא, שם גם התחתן עם בתיה כץ. הוא יכול היה עלות לישראל, אבל בתיה לא קיבלה ויזה ולכן הוא נשאר איתה.

מורים ומלמדים במלניצה

שיע דוד פרצ'וק

שיע דוד פרצ'וק, אבא של יאנקל פרצ'וק, היה יהודי נחמד, בעל כרס גדולה, למרות שאוכל כמעט ולא אכל, רק שתה הרבה תה עם חלב. בשעה עשר, כשאשתו הביאה לו מיחם גדול רותח וכד חלב, היה משחרר את תלמידיו החוצה, ומתחיל לשתות. עד שלא סים את שתיית כל המיחם הילדים לא חזרו ללימודים. הדבר ארך בערך שעה ויותר, בדיוק לא ידענו כי פשוט לאף אחד לא היה שעון.

עיקר המומחיות שלו היתה הוראת כתיבה בצורה עגלגלה ויפה. באמת, בזה היה מומחה. למדו אצלו תלמידים מכל הגילים. אני

הייתי בן שש כשלמדתי אצלו. היתה עוד תלמידה בגילי, חיה ברכה, הבת של איצי מאיר הנפח. היה לו טבע להרביץ לילדים במקל. הילדים התחכמו, וכשיצא לרגע החוצה, מרחו את המקל בשום ובמכה הראשונה המקל נשבר.

מאיר איצי

מלמד דרדק היה מאיר איצי, רזה, נחבא תמיד שלא יראה. צנוע היה יושב בראש השולחן וכמה ילדים מקשיבים לשעור. את האות "ש" לא יכול היה לבטא במקום ש היה אומר ס. הוא אומר לילדים תגידו פתח ס סא (במקום שא) והילדים במקהלה פתח ס, סא, המלמד מסביר לילדים, אני לא יכול להגיד פתח ס, סא, אתם צריכים להגיד פתח ס, סא, והילדים חוזרים על זה, וכך היה עובר יום לימודים.

בערל ליטווק

בערל לטווק היה איש גבוה וגדול, בעל זקן יפה ומראה מכובד. אדם נוח לבריות. הוא היה אבא של לייזר ליטור. אצלו למדו הרבה תלמידי "שולחן ערוך". הוא היה יושב בראש השולחן, מנהל את הלימודים לפי סדר: תפילות ,פרשת השבוע רש"י.

המורה זלמן קוס

זלמן לערער, אבא של טני קוס, הוא ומשפחתו גרו בבית של מוני שטרן. האבא אברהם שטרן היה כל שנה-שנתיים מגדיל את הבית, מוסיף חדרים ומשכיר אותם.

זלמן המורה גר שם הרבה שנים. הוא היה מורה קפדן. אצלו למדו ילדים גדולים, למדו הכל: משניות, גמרא, ולימודי חול: עברית, חשבון, פולנית, גרמנית, רוסית. כל ספרי החשבון היו ברוסית, זה היה כמעט אונברסיטה. הוא היה מעניש הרבה, מעמיד על הברכים בפינה חצי שעה וגם יותר. לפעמים היה מפזר אפונה ומשאיר את התלמיד זמן ממושך להתענות.

המורה לנדו

המורה לנדו הגיע אלינו מקובל. לנדו היה בעל ידע רחב, אבל היה איש קשה, הרכיב משקפיים בעלי זכוכית עבה מאד. כמה שנים גר אצלינו בבית. הוא היה מלמד בבית וינטרויב. אצלו למדו הכל.

תנ"ך ידע בעל פה, על כל שגיאה, אם מישהו החסיר מילה, תיכף העיר לו. בסוף התחתן עם מאלי וינטרויב. לאחר שנולדה להם בת, הוא היגר לארגנטינה. במשך שנים חיכתה אשתו מאלי, שיוציא אותם לארגנטינה, עד שפרצה המלחמה ולא היו אפשרויות הגירה. היא ניספתה יחד עם כל יהודי העיירה.

כשאני נזכר בעיירה שלי מלניצה, עולה בזכרוני השיר של פעם; דא איז די מיל, און דא איז די שיל, און דא איז דער סאד, און דא איז די באד, וזה הכל. אבל במציאות לא זה קובע את גדולת המקום. מה שהמקום מלניצה נתן, זה מעל ומעבר לגודל העיירה.

אני בסך הכל הייתי במלניצה עד גיל שבע עשרה. במשך השנים הייתי בהרבה מקומות; אבל אף מקום לא העניק לי זכרונות כמו מלניצה...

שלמה רוג, במקצועו נפח, (אינני זוכר את שם אשתו) הילדים - טויבע, יענטע, הרשל, ובת הזקונים, דומני היה שמה גוצי.

למעשה, היה שלמה רוג יהודי כמו כל יהודי בעיירה. הוא היה חסיד סטולין והיה נוסע לרבי מסטולין. במלניצה היו עוד הרבה חסידי סטולין.

הרבי מסטולין

כשהייתי עדיין ילד אני זוכר כשהרבי מסטולין היה צריך לבקר את החסידים במלניצה, חודש לפני בואו, היו השכנים שגידלו כמה תרנגולות, סוגרים אותן על בריח, מפני שחסידי סטולין היו גונבים עופות, מבשלים אותם, ובשבת היו מביאים אותם לטיש (לשולחן) לסעודת שבת. כל ילדי הרחוב היו באים בשבת לראות איך הרבי אוכל, בלי עין הרע. הוא עצמו היה בעל גוף, והחסידים היו מחכים לשיריים, ואחרי זה היו יוצאים בשירה ובמחול שנמשכו שעות, ובראשם שלמה רוג. ביום בואו של הרבי מסטולין היו הזריזים מהחסידים רוקדים לפנות בוקר על הגגות של הבתים כדי להגדיל את השמחה...

הרבי מטריסק

פעם בשנה היה מגיע גם הרבי מטריסק (דער טריסקער רבי). הוא היה עדין, רזה, חלוש. בליל שבת היה עומד בבית הכנסת, במזרח, שתי ידיו תקועות באבנט כשרק שתי אצבעות בחוץ. כל הקהל היה עובר לפניו ולוחץ את האצבעות כדי לקבל שלום מהרבי.

השולחן לצהרי שבת היה צנוע. מתי מעט השתתפו בו, בלי ריקודים. בשבת בין השמשות היו באים לבית הכנסת ועורכים שלש סעודות, ואז הרבה השתתפו, וכמובן גם הילדים. היו מנעימים זמירות עד תפילת מעריב, ואז הרבי היה נושא דבריו על פרשת השבוע.

הרבי מאוליקה

הרבי מאוליקה התישב במלניצה והתחיל לאסוף חסידים. הוא לא היה מוכר אצלנו בעירה, אבל לאט לאט התאספו כמה מנייני אנשים ונהפכו לאולקער חסידים. היה להם בית כנסת בבית המגורים של הרבי. הרבי היה מחמיר עם עצמו. כל בקר היה טובל

במקווה. בחורף היו המים קפואים ובני המשפחה שלו באוליקה היו מתחננים לפניו שיחדל לטבול במים בימי החורף הקפואים. (כי היה חולה באיזו מחלה) אבל הוא ממנהגו לא סטה.

אני זוכר שהיה מבקר אצלו אחד, נח פרילצקי, יהודי שמן, אבל זריז. הוא היה רוקד על השלחן, כשעל השלחן מסודרות צלחות. היה רוקד עליהן בזריזות ומעולם לא נשברה צלחת...

בפורים היו הולכים ברצון לשמוע קריאת המגילה אצל הרבי מאוליקה, כי שם, בקריאת שמו של המן, לא הגבילו את הרעש, שהילדים הקימו ברעשנים. גם הרבי היה מכה ברגליים.

לרבי מאוליקה היה קול יפה, וכשהיה מתפלל היה נעים לשמוע.

זכרונות ממלניצה

באמצע העיירה היה בית ענקי בגודלו (לא בגובה). בבית הזה גרו משפחות רבות. כיצד נבנה וכמה משפחות התגוררו בו, אינני יודע.

אני זוכר שבקצה אחד של הבית גר יצחק איציקל, קוזק. הוא היה תופר מגפיים ונוסע לשווקים לסחור בהם. היה איש רגיל, כיתר היהודים בעירה. בנו קלמן, ששינה את שם משפחתו לזכאי, לא התענין בעסק של אביו. מנעוריו היה חבר בחלוץ. לאיציק קוזק היתה בת, תנצי שמה, גם היה היתה בחלוץ הצעיר.

קלמן יצא להכשרה בקיבוץ גרוכוב. בקיבוץ גרוכוב היתה בעייה עם הגויים מהסביבה, שהיו מתנכלים לחברי הקיבוץ. קלמן התבלט מאד במאבק נגד הגויים הללו. היה אחד הגיבורים במאבק זה, שנמשך לאורך ימים.

בבית הזה גר גם איצי מאיר "דער שניידער" (חייט) הוא היה חייט מעולה. אני זוכר שהיה לו עוזר גיבן, נמוך קומה, ולאיצי מאיר היתה בת שהיתה עוזרת בעבודה. הבחור הגיבן (שאת שמו איני זוכר) חלם להתחתן עם הבת הזו. הרבה שנים חלם את חלומו, עד שהגיע יומו והוא נפטר בשקט.

באותו בית גר גם משה לייב נוימן. משה לייב ואשתו יוכה והילדים: פיני הבכור, קוני, פניה ובלה. חנות מכולת היתה העסק שלהם. בנוסף היו להם סוסים ועגלה, בעזרתם היו מביאים מקובל מצרכים לחנות. פיני הבכור היה הספק. הוא היה חבר ב"החלוץ". היה כותב-שירים, שהיו מפרסמים אותם בעיתון קיר בסניף.

החנות היתה מנוהלת בידי משה לייב ויוכה. ביום השוק כל בני המשפחה היו עסוקים בחנות. הרבה גויים היו קונים אצלם, והרבה היו קונים אצלם באשראי. משה לייב היה שואל את יאחה אשתו: רשמת לגוי את החוב? ויוכה שואלת: איזה גוי? משה לייב היה משיב: זה שמרים את מכנסיו.

כעבור כמה זמן שוב שואל אותה: רשמת לגוי? - איזה גוי? והוא עונה: הגוי שסרח.

כך היו מנהלים את החשבונות בחנות.

עם קוני, הבן של משה לייב, למדתי יחד אצל זלמן לערער. לקוני היה קול נפלא לזימרה. כשהמורה זלמן היה יוצא לשרותים, שהיו במרחק מאה מטרים מהחדר, מבית הכנסת, היה קוני נהפך לחזן ואנחנו המשוררים. הניגונים עו למרחקים. זלמן שמע ובא בריצה ואז קיבלנו מבול של קללות. רוב החרון נשפך עלי, כי הייתי הגדול בחבורה.

בזמן ההוא אסור היה ללמד באופן פרטי, ולכן זלן פחד, שאם יוודע למשטרה על עיסוקו, יאסרו אותו.

בבית הגדול הזה גר גם דוד פינקלשטין. הוא לא היה ממש מלניצאי, הוא בא מלוצק. הוא התישב במלניצה עם אשתו מלכה ושני ילדיהם (היום בארצות הברית), ועוד בן שאינני זוכר את שמו. דוד היה קומוניסט. כשדוד ספרד היה מבקר את משפחתו, שניהם היו מטיילים בעיירה שעות רבות. פעמים היו מבקרים בנפחיה של אבי, הם אהבו לעמוד ולהסתכל איך נעשית העבודה.

גרו שם גם משה הורודוקס, משפחת שטיין, ההורים של הניה שטין, היום בקיבוץ נען. היתה להם חנות, שכולם עבדו בה.

קרה מקרה יוצא דופן בעירתנו: חיים שטיין חיזר אחרי בתו של זליג שוחט, שמה היה דינה, בחורה יפה, אבל אבא שלה לא הסכים לשידוך הזה. זליג היה מאד גאה. הוא היה מוהל מצליח. היתה לו יד מאד זריזה, היה לו קול יפה מאד הוא היה גם בעל תפילה. לפעמים בהלויה היה שר "אל מלא רחמים". אפילו מי שהיה בעל לב אבן, היה בוכה למשמע תפילה זו. בלילה בהיר אחד נעלמה דינה הבת, היא עזבה את הבית וברחה עם חיים שטיין. אֲבָל נפל על בית זליג.

בבית הזה גרו עוד הרבה משפחות, ואני מצטער שאינני זוכר אותן.

בסביבה ההיא גר ליבישקה איזבוזציק, עגלון. הוא היה איש גבוה וקצר ראיה. הוא בקושי התפרנס, הוא לא ראה אם לסוסים שלו יש אוכל באיבוס, אם אין. העבודה שלו היתה להביא נוסעים לרכבת.

תחנת הרכבת היתה בהולבי מרחק עשרה ק"מ ממלניצה. לא תמיד ליבשקה הגיעה בזמן לרכבת. ביום בהיר אחד נסע כהרגלו לתחנת הרכבת. חזרה לא היו נוסעים, והוא לא חזר הביתה. בבית חיכו לו כל היום וכל הלילה. למחרת חזר הביתה וסיפר שנסע בדרך המקצרת, דרך השדות וכל הלילה הסתובב במקום אחד עד אור הבוקר. הוא חשב שליצים סובבו את הסוסים. הקהילה החליטה שזו לא עבודה בשבילו וסידרו לו עגלה קטנה עם חבית גדולה שיספק מים, ממעין שנמצא קילומטר וחצי מהעיירה, שהיו משמשים מים לתה.

במהרה התפגר הסוס. קנו לו סוס אחר. בערך כשנתיים העסק איך שהוא התגלגל. עד שגם הסוס הזה לא יכול היה לחיות ולעבוד מבלי לאכול, וגם סוס זה עזב אותו. ליבישקה נשאר יושב בית, כשהוא כמעט עיור לגמרי, כשהוא מקבל תמיכה

מהקהילה. היתה לו בת, רחל שמה. היא היתה בקיבוץ בנדין, שם פגשתיה. היא אושרה לעלייה, נסעה הביתה אך, כנראה לא היה לה כסף לעלייה. אני הייתי כבר בוילנא, כך שאת סופה איני יודע.

מוטל וינשל

מוטל וינשל, אפשר להגיד, היה הגביר של העיירה. היתה לו החנות הגדולה ביותר במלניצה. הוא היה גם מביא בלונים עם מי סודה, שכל החנויות היו קונות זאת אצלו. בתי קירור לא היו במלניצה, וגם לא היו צריכים אותם. אבל קרח היה כל הקיץ. מי סודה היו מקררים בחבית עם קרח מסביב. בחודש תמוז היה האויר חם. חודש שבו גם הזיעו. לקראת שבת בישלו ליומיים או שלושה. קנו אצל מוטל קרח, כדי לשמור שהאוכל לא יתקלקל. נוסף לזה היה לו מחסן זכוכית לזיגוג. כל הזגגים קנו אצלו, ולא די היה לו בזה, גם לקח את פרנסת הזגגים. אנשי העירה באו אליו לזגג, כי הוא היה מזגג יותר בזול, והיתרון היה שאצלו אף פעם הזכוכית לא נשברה. הזגגים האחרים לרוב היו שוברים הזכוכית בזמן העבודה, וזה היה מיקר את המחיר.

נדבה לעני או לפושט יד, אף פעם לא נדב. היה אומר: אם אלוהים לא נתן לך, למה שאני אתן לך? עם אימרה זו היה פוטר אותו מלתת נדבה.

קופסה כחולה של הקרן הקיימת לא רצה לשים אצלו, הרי במילא לא יתרום...

ברוך לייב

כל בני משפחת ברוך לייב היו כליזמרים. ברוך לייב עצמו היה מנגן על טרומבון. הבן אברהמל היה מנגן בכינור ובקלרנט. הנגינה של אברהמל היתה נעימה מאד. הבת פיפה היתה מכה על התוף, הבת רוחלה היתה מנגנת בכינור די טוב, אבל במלניצה לא אהבו שבנות שמנגנות בחתונות, והפרנסה היתה לא מי יודע מה.

אני זוכר, שאבא שלי היה קונה בחורף עגלת עצים בשוק, ושולח אליהם את העצים (בלי ידיעתם) שישימו על יד הבית, שהם לא יקפאו מהקור. הם היו מאד גאים ולא הסכימו לקבל סעד. שמעתי פעם, שפיפה הגיעה ארצה וגרה בחיפה, אני הייתי אז בקיבוץ ולא יכולתי לחפש אותה.

עזרא יוקלזון

עזרא יוקלזון - אשתו חנה, הבנים - מוטל, אהרון וראובן. שנים רבות היה עזרא באמריקה, וחנה אשתו פחדה לנסוע בים. ככה המשפחה חיה בלי אבא שנים רבות, עד שביום בהיר שב עזרא הביתה. השמחה במשפחה היתה דומה לשמחת תורה. שבועות היו אנשי העיירה מבקרים אצל המשפחה. עזרא קנה תחנת קמח ומזה התפרנסו. בזכות תחנת הקמח ורצון בעלי התחנה, סידרו במלניצה חשמל. כמעט בכל בית נהיה פתאום אור. עד אז השתמשו במנורות נפט. אהרון יוקלזון היה מאד חברותי וכולם אהבו אותו. הוא היה גם קונדס גדול, אהב להתבדח. נוסף לזה היה סוחב בחורף מהתחנה שלהם בערב עצים ומביא לסניף "החלוץ", כדי שנוכל להסיק את התנור ולהתחמם.

בארץ חי בקיבוץ עין חרוד, שם גם נפטר. בזמן מלחמת העולם השניה היה מגוייס לבריגדה העברית ולחם נגד הנאצים. אחרי המלחמה, כשנודע לו על השואה, איבד את שמחת החיים שלו...

פרידה מאהרון בן עזרא-יוקלזון לפני עלייתו ארצה בשנת 1935.
יושבים מימין לשמאל: יענקל גרושקה, ההורים של אהרון: עזרא וחנה ובה גרושקה, מוטל יוקלזון.
שורה שנייה עומדים: ניסל רייטר (אחיו של מנחם), אהרון יוקלזון, מרים צויבל, דוד גיבל, ישראל וולק, הניה סינגל, חנה שוחט ובובי' הופן.
שורה שלישית: רבקה פלץ, אהרון פלץ, ציפה ריטר, ראובן יוקלזון, אברהם שמש, וקבוצת ילדים, פייגה משה והניה וולק, האחות של קוניה נוימן, שמוליק צויבל, גבריאל סקופ.
בשורה העליונה: בייבה רייטר, חנה וולק, הרשל (צבי) שוחט, חייקה הופן, יוסל גרושקה, שלום-טוני קוס.

הניה שטיין - קיבוץ נען

זכרונות

התבקשתי לכתוב על חיי עיירתנו מלניצה. הסתייגתי מאוד, כי יודעת אני כמה מעטות הן ידיעותי עליה, כי היא לא עיירת הולדתי. הגענו למלניצה, בני משפחתי ואני כשהייתי בת שמונה. לא אפרט את קורות חיי משפחתי, אם כי הם היו רבים: פליטי מלחמת העולם הראשונה, התאקלמות קשה ונוף שונה ממקום הולדתי. במקום חולות עמוקים וזוהרים, סביבה מוקפת ביערות ואוויר משכר, הגענו לעיירה שוקעת בבוץ. העיירה מלניצה ותושביה סבלו הרבה במלחמת העולם הראשונה, הרבה מתושביה נאלצו לעזבה בזמן המלחמה, וחזרו רק אחרי שהמלחמה נסתיימה. התושבים ושלטונות העיירה נאלצו להתמודד בשיקום העיירה מחדש, בהקמת בתים וסידור הדרכים שהיו מוזנחות מאוד והרוסות.

הנוער היהודי בעיירה סבל מהעדר בית-ספר יהודי-עברי, לא היו מספיק תלמידים להקמת בית-ספר עברי "תרבות" שהיה כמעט בכל עיירה. היה עלינו להסתפק בבית-הספר הפולני, שהיה בעיירה, שבקושי הגיע לחמש שנות לימוד.

נקודת האור היחידה שאני זוכרת היתה הופעתו בעיירה של מורה דגול בשם זלמן קוס. הרבה בנים זכו להיות מתלמידיו ולרכוש ממנו ידע והשכלה. גם אני זכיתי חורף אחד, עם עוד מספר בנות, לקבל אצלו שיעורים בשעות הערב.

הנוער בעיירה התחיל להתארגן ולפעול במסגרת תנועות נוער חלוציות ציוניות: "החלוץ הצעיר" ותנועת "בית"ר", "השומר הצעיר", ורק הודות לפעולות התנועות שנעשו בעיירה הצליחו כמה צעירים מבני המקום לעלות ארצה.

הנוער והמבוגרים הפעילים בעיירה ניסו להתארגן וליצור הווי חיים, שיתרום לחיי החברה היהודית בעיירה. הם הקימו להקת תיאטרון וספריה ראויה לשמה. הספריה היתה טובה, והקוראים הרבים נהנו ממנה.

מלניצה נחשבה כעיירה בעלת תשתית כלכלית טובה. בסביבה היו הרבה כפרים בעלי אדמה חקלאית טובה והגידולים היו מצליחים. היה מרעה טוב לגידול צאן ובקר. בעיירה התקיימו ירידים גדולים מידי שבוע. מלבד המסחר הזעיר שעסקו בו רבים מיהודי המקום, התפתחו הרבה בתי-מלאכה מכל הסוגים. בנות עבדו בתפירה, קונפקציה, ואת התוצרת היו מוכרים בירידים ובכפרי הסביבה והגיעו עד למאנייביץ. הסוחרים והרוכלים למיניהם נסעו בדרכים "ללא דרכים" בימים ובלילות כדי להגיע למקום שם עשו את עסקיהם, הכל בכדי להתפרנס.

בעיירה לא נעשו שום עבודות ציבוריות או שירותים, ואפשרויות התעסוקה היו מוגבלות מאוד.

מה שהפריע לי במיוחד שאי-אפשר היה להמשיך בלימודים מחוסר בית-ספר. אבי חלה קשות, ומצבנו הכלכלי הורע. היתה זו תקופה של שפל כלכלי בפולין כולה, המיסים הגבוהים וחוסר ההכנסות הביאו אנשים לידי מחסור, כפי שנהוג היה להגיד, עד למחסור "פת לחם". בימי הקיץ הייתי יוצאת עם אבי למאנייביץ' והורודוק, שם חיו אחי אשר ואחותי בלומה.

בשנת 1933 יצאתי לקיבוץ הכשרה, לעלייה ארצה, ואכן, כעבור שנה עליתי ארצה. ביום 6 בינואר 1935 הגעתי לארץ ופניתי ישר לקיבוץ נען, ופה אני חיה עד היום הזה.

המשפחתי התפזרה: צביה אחותי התחתנה ועברה לגור בטרויאנובקה והורי עברו להרודוק, מקום שם נפטר אבי בסוף אותו החורף בו עליתי ארצה.

החיים בארץ-ישראל לא היו קלים. בשנת 1936 פרצו המאורעות, שנמשכו עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. עלה בגורלי להינצל מהשואה, שפקדה את יהדות אירופה ואת כל בני משפחתי. ידענו כבר עם התחלת המלחמה מה עובר על יהדות גרמניה ומה צפוי ליהדות פולין. הקשר עם ההורים ובני משפחתי האחרים נותק, אבל הידיעות המרות התחילו להגיע. חלק מבני משפחתי נרצחו במלניצה: אחותי בסיה והילדים, אחותי דינה ובִתה חנה. אמה צביה ובנותיה, שהתחבאו ביערות לזמן קצר לפני השחרור בידי הצבא האדום, התגלו ונרצחו, אחי אשר ובלומה ומשפחותיהם נרצחו במניביץ.

יהי זכרם ברוך!

בלומה שטיין, אחותה של הניה

חנה׳לה בת דינה וחיים

אשר שטיין, אחיה של הניה

בתיה צביה ובן-ציון וויינר

אסנע נתנאל וילדיה, אחותה של הניה שטיין

קיבוץ ההכשרה של "החלוץ" בקלוסובה בשנת 1934

לאה צביק - לביתריידר

מתולדות חיי

נולדתי במלינצה בשנת 1904 וחייתי בה עד גיל 13 שנה. להורים היתה חנות כללית. אבא עבד גם עם סבי בעסקי עצים.

בתקופה ההיא במלניצה לא היה בית ספר והלימודים התנהלו ע"י מורים פרטיים: קוס זלמן, לנדאו מאיר ובללר אהרון - וולף. מה שזכור לי: בשנת 1917 עברתי להמשך בלימודים לקובל וגרתי אצל דודה דבורה ממשפחת ארליך, שם למדתי בגימנסיה פירגוב (רוסית) בהפסקות. בגלל מלחמת העולם הראשונה חזרתי זמנית למלינצה, ובזמנו הפכנו פליטי מלניצה בקובל, כאשר חלק מהתושבים עבר לפולניה.

בשנת 1926 עליתי ארצה מקובל. הייתי הראשונה מהעיירה מלניצה שעלתה לארץ ישראל.

נסעתי אל חברי פנחס צביק ז"ל. הוא היה חבר בקיבוץ גשר בעמק הירדן מ-1921, הצטרפתי אליו לקיבוץ גשר ושם חייתי ועבדתי כשלוש שנים.

בשנת 1929 נישאתי לחברי פנחס, ועברנו לגור במושבה החקלאית מנחמיה, שם שהינו עד שנת 1950.

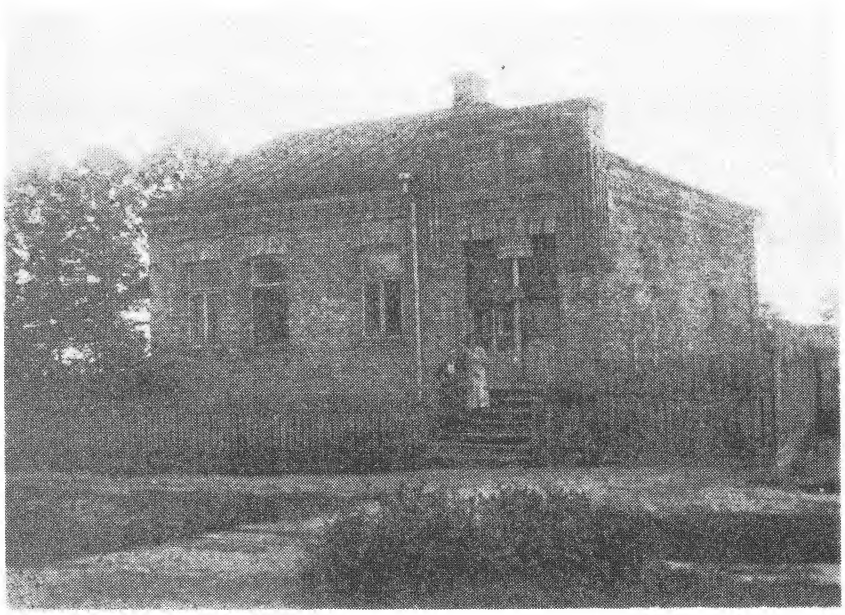
בשנת 1950 עברנו לגור ברמת-גן, בנינו בית למגורים והקמנו משפחה. הבנים שלנו התחתנו ולכל אחד מהם ארבעה בנים.

בעלי נפטר בשנת 1960, ומאז אני לבד.

בשנת 1993 עברתי לבית הורים ברמת-גן, ושם אני ממשיכה את חיי השקטים.

משפחת ריידר, 1926 לפני עלייתה של לאה ארצה.
יושבים מימין לשמאל: לאה ריידר-צביק, האב דוד, האם זלטה.
עומדים: האחות רבקה, האח יצחק, האחות חיה.

בית משפחת ריידר

בני משפחתה של לאה צביק לבית ריידר

בימי השואה והמרי

נ ד ר

על דעת עיני שראו את השכול
ועמסו זעקות על לבי השחות,
על דעת רחמי שהורוני למחול,
עד באו ימים שאיימו מלסלוח -
נדרתי הנדר: לזכור את הכל,
לזכור - ודבר לא לשכוח.

דבר לא לשכוח - עד דור עשירי,
עד שוך עלבוני, עד כלם, עד כלהם,
עדי יכלו כל שבטי מוסרי...
קונם אם לריק יעבור ליל הזעם,
קונם אם לבוקר אשוב לסורי
ומאום לא אלמד גם הפעם.

אברהם שלונסקי

אפריל 1946

יהושע ליאור - תל אביב

בין לחווא למלניצה

יש המתארים את יהודי אירופה בימי השואה כצאן שהובל לטבח. יש המציגים את קהילות ישראל של אותה תקופה באור שלילי של סכסוכים ופילוגים פנימיים, כשכל מפלגה, תנועה וזרם פעלו ולחמו בנפרד. היו אמנם חריגים, אבל אין בהם להעיד על הכלל. עם ישראל נתגלה בשעה הקשה ההיא בשיא ליכודו. בכל מקום נרשמו תופעות נשגבות של אחריות הדדית, עזרה לזולת ודאגה לגורל הכלל כולו.

כמעט בכל ישוב יהודי היתה התנגדות כלשהי למרצחים. בכל עיר ויישוב היהודים עמדו על נפשם, אך לא תמיד נשארו ניצולים שיוכלו לספר על עלילות המרד והמרי.

התנגד מי שהבריח כיכר לחם.

התנגד מי שקם בידיים ריקות על הורגיו.

התנגד מי ששרד.

התנגד מי שמרד בגיטאות, בין בתים בוערים, במרד הנואש ביותר שהיה בהיסטוריה האנושית כשלא היה שום סיכוי לנצח. שום עם לא עמד מול מציאות של הטעיה, רמייה ואשליה, שהחיים יימשכו למרות הכל. בשל הרעב והמגפות, הרפיון והייאוש, בשל קשרי המשפחה ההדוקים - הדאגה לגורל האבות והאמהות, הילדים והתינוקות - מיטב הנוער היהודי לא העז להתקומם, לצאת ליערות להצטרף לפרטיזנים וללחום בנאצים הגרמניים ועוזריהם. הפחד מפני העונש האיום שיוטל על הקהילה בעוון היחיד המתקומם, הרתיע רבים מלנקוט פעולה, כל עוד הבהבה התקווה, כי הרעה לא תפגע ביהודי הקהילה. בכל הגיטאות נדחתה המרידה עד לרגע האחרון, לרגע שבו נכנסו המרצחים לגטו והחלו לסדר את היהודים בשורות בכדי להובילם לבורות המוות שהוכנו מבעוד מועד.

זכתה דווקא עיירת הולדתי לחווא - עיירה קטנה אלמונית, להיות הראשונה להנפת נס המרד. לא מרד של בודדים, שהצליחו להישרד לאחר רציחות קודמות שהיו בעיירותיהם. כאיש אחד ובלב אחד השתתפו כל יהודי הגטו במרד כנגד הצורר הנאצי מבלי שנתנו לו, במשך ארבעה עשר חודשי הכיבוש, לרצוח יהודים בקבוצות ולקרוע איברים איברים מהקהילה המקומית.

בעוד שראש "היודרנראט" הפך במקומות רבים לשם נרדף לבוגד, יוזכר שמו של ברל לופטין הי"ד, ראש הקהל בלחווא בין מקדשי השם. בלחווא היה שיתוף פעולה פורה בין הנוער המורד ובין היודנראט והמשטרה היהודית, כשמנחים את כולם רבני העיר.

עד לשנת 1950 לא שמעתי ולא ידעתי על קיומה של העיירה מלניצה. רק לאחר שהכרתי את אשתי, זלדה לבית בללר, נודע לי על קיום העיירה. מצאתי הרבה מהדמיון בין שתי העיירות: לחווא ומלניצה. שתי עיירות קטנות שהיו "כולן יהודיות". קן מבצרים ל"מתנגדים" כאחת וה"שלום בית" לא הופרע ביניהן. קהילות של יהודים פשוטים - מצניעי לכת עם אלוקים ואדם, נושאים בנפשם קדושי מסורת גדולה, ירושת הדורות, ושוקדים באמונה על פת הלחם לפי הטף. הם היו אנשי עמל: נפחים ופחחים, סנדלרים וחייטים, בעלי עגלות ורצענים, קצבים ודייגים, נגרים ובנאים, ספרים ושענים, סוחרים ותגרים, שהתפרנסו על מיקח וממכר זעיר מכל הבא ליד בכפרי הגויים שבסביבה.

בימי הכיבוש הנאצי-גרמני

כשפלשו הגרמנים לשטחי ברית-המועצות, נכבשו שתי העיירות בימים הראשונים של הפלישה. על אף המרחק של כשלוש מאות קילומטר בין שתי העיירות, היה משטר הרדיפות נגד האוכלוסיה היהודית זהה בשתיהן. במסגרת התכנית הגרמנית לרכוש את אהדת האוקראינים במאבק נגד ברית-המועצות ונגד יהודים, הובטח לאוקראינים להקים "מדינה אוקראינית עצמאית" תחת חסותה של גרמניה. לשם כך הוקם הרייכסקומיסריאט של אוקראינה, שמרכזו היה בעיר קייב. לשטח אוקראינה סופחו שטחים מרוסיה הלבנה - ביילורוסיה, כולל מרבית גליל פולסיה והערים פינסק ובריסק-דליטא. כתוצאה מחלוקה אדמיניסטרטיבית זו השתייכה לחווא לאוקראינה. תכנון הרציחות של היהודים ברייכסקומיסריאט אוקראינה נעשו ובוצעו לפי הפקודות שיצאו מקייב לסניף הראשי לאוקראינה המערבית שהיה בעיר רובנה.

ביולי-אוגוסט 1941 ביצעו פלוגות ההשמדה - פלוגות

האיינזאצגרופן ס - Einsatzgruppen C של ה-ס.ס. את רצח הגברים היהודים בכל ערי אוקראינה המערבית. הרצח בוצע מבלי שהקורבנות ידעו את המזימות של המרצחים. כל הגברים מגיל 14 ומעלה הצטוו להתייצב בשעות הבוקר המוקדמות ליציאה לעבודה. הם נלקחו כביכול לעבודה, אבל, למעשה, הם הובלו לבורות מוכנים מראש ונורו שם. בצורה זו הוצאו הגברים ממלניצה ונרצחו בידי אנשי הס.ס.

גורל הגברים בלחווא היה שונה מגורל כל הגברים היהודים בכל הערים והעיירות שבשטחי אוקראינה הכבושים על ידי הנאצים.

ביום השבת 12 לאוגוסט 1941, נלקחתי עם קבוצת יהודים לחפור בורות על יד בית-העלמין המקומי. חפרנו שלושה בורות באורך כ-30 מטר ובעומק כ-2 מטר כל אחד. את החול שפכנו כסוללה לצד אחד של הבור. אנשי הס.ס. מהאיינזאצגרופה, שפיקחו על העבודה, אמרו לנו שהבורות מיועדים להיות חפירות מגן נגד הצבא הרוסי. כעבור יומיים נצטוו כל הגברים היהודים מגיל 14 ומעלה להופיע לעבודה בשעה 4 בבוקר בחוות הדגים לא רחוק מבית-העלמין. כשבאנו לשם, אנשי הס.ס. הושיבו אותנו על הברכיים, ידענו שקיצנו קרוב. אנשי הס.ס. עברו בעיירה מבית לבית וחיפשו את הגברים שלא התייצבו ל"עבודה". הודות למסירותו ותושייתו הרבה של יושב ראש היודנראט דב לופטין שהצליח להפר את רוע הגזירה, על ידי מתן שוחד למפקד של הס.ס. הגנרל שמידט, שוחררנו כולנו ונשלחנו לבתינו. באותם הימים בוצעו הרציחות של הגברים היהודים בכל ערי הסביבה.

ההצלה של הגברים בלחווא, באותו יום היתה האקט המכריע שקבע את גורל יהודי המקום למשך כל ימי הכיבוש, ורק הודות לו אופשר המרד בגטו כעבור שנה. אילו היו מחסלים את הגברים מהעיירה, לא היה נשאר מי שיארגן את המרד - העמידה על הנפש, ולמות בכבוד תוך מאבק עם המרצחים.

בקיץ 1942 התקבלה פקודה במטה האיינזצגרופה ס. בקייב שבראשה עמד המאיור גנרל תומאס - המפקד העליון של הס.ס. באוקראינה, מאת היינריך הימלר: שמאוגוסט עד התחלת נובמבר 1942 יש לחסל את כל יהודי אוקראינה שנותרו בחיים בכל הערים, הגיטאות והעיירות. בחודשים אלה נרצחו כל יהודי ווהלין ופולסיה לפי פקודת הרצח שהוציא מפקד הס.ס. ברובנה הגנרל פרוצמן.

לפי פקודת המשרד הראשי לבטחון המדינה של הס.ס. - ר.ז.ה.א - Reichssicherheitshauptamt - R.S.H.A - על הגיביטסקומיסרים בשלטון האזרחי הוטלו התפקידים הבאים:

1. לדאוג ולהכין בעוד מועד את הבורות שלידם יירצחו היהודים.
2. לסגור את הגיטאות ולהבטיח שמירה מוגברת על-יד השערים והגדרות.
3. לרכז את היהודים במקום אחד, משם הם יובלו לבורות בעזרת המשטרה האוקראינית.
4. להקיף את הגיטאות בשעות הבוקר ובתהליך הפעולה "לנקות" את הגטו מהיהודים.
5. היהודים יובלו למקום הרצח בקבוצות "מצעד" של 100 איש בכל קבוצה, בליווי של משמר מזויין.
6. על-יד הבורות היהודים יסתדרו בשורות, ישכבו על האדמה עם הפנים למטה ויומתו ביריות.
7. הבאים אחריהם יאלצו לשכב על הגופות של ההרוגים ואף הם יומתו ביריה.
8. לפני פעולות הרצח ולאחר גמר הפעילות יקבלו כל המשתתפים וודקה.

לפני הפעולה הרוצחים קיבלו את ההוראות הבאות:

1. הכרחי בהחלט למסור לכיתות המבצעות את פעולות הסריקה: גרזנים, קרדומים וכלי פריצה אחרים בכדי לפרוץ לבתים שהיהודים יסתגרו בהם.
2. גם אם אין להבחין בכניסות לעליות הגג של הבתים, יש לבדוק בקפדנות את כל עליות הגג ולהיווכח שאין מסתתרים שם יהודים.
3. יש לבדוק את המרתפים והבונקרים. לערוך בהם חיפוש בעזרת כלבי משטרה, או להטיל למקום רימוני יד, דבר שיגרום לכך שהיהודים יצאו ממחבואם.
4. יש לבדוק במוטות ברזל חדים את הקרקע מסביב לבתים היות שישנם יהודים רבים המסתתרים בבורות המוסווים היטב באדמה.

חתום: זאור

האופטמן של שוצפוליציי ומפקד פלוגה[1]

היהודים במלניצה ובלחווא נרצחו באותו יום ובאותה שעה: ביום כ"א באלול התש"ב - 3.9.1942. במלניצה יכלו הגרמנים לסמוך על משרתיהם האוקראינים מתושבי המקום ששרתו במשטרה, והם ביצעו את הרצח לפי התכנון הגרמני. אין ספק שהיו יהודים שהתנגדו למרצחים במלניצה אבל לא ניצלו עדים שיספרו לנו על ההתנגדות שנלקחה לקבר יחד עם מבצעיה. היחידה מבין שרידי מלניצה שהיתה בעיירה ביום הרצח ועמדה להילקח יחד עם כולם לגיא ההריגה היתה אשתי זלדה לבית

(1) תעודות מאשימות (רוסית - דוקומנטי אובוויניאיוט) - אוסף תעודות של פשעי הפשיסטים הגרמנים בשטחים הכבושים בברית המועצות. הוצאה ממלכתית של ספרות פוליטית, 1945, עמ' 35-36.

בללר. כיוון שהיתה עדיין ילדה קטנה ושרדה הודות לכך שהתחבאה במרתף ביתם שבעיירה, אין היא יודעת לספר על ההתנגדות היהודית בעיירה. השרידים הבודדים האחרים מבני העיירה לא היו בעיירה ביום הרצח. הם התחבאו אצל איכרים שנתנו להם מחבוא בכפרים ובאחוזות בסביבת מלניצה.

שונים היו פני הדברים בעיירתי לחווא: ביום ה-2 לספטמבר 1942 נודע לנו, שהגרמנים הכינו בורות ועומדים לרצוח את תושבי הגטו שבו חיו כאלפיים יהודים. הנוער התארגן לפרוץ את גדרות הגטו בשעות הלילה ולצאת ליערות. מתוך דאגה לגורל בני המשפחה: הורים, נשים וילדים, זקנים וטף, שלא יוכלו להינצל, הוחלט לדחות את פעולת ההתפרצות מהגטו לשעות הבוקר מתוך תקווה, שגם הפעם יהודי לחווא ינצלו.

למחרת בבוקר הוקף הגטו בכוח גרמני גדול. כפי שידוע היום, השתתפו ברצח, בנוסף לשוטרים המקומיים שהובאו מכל הסביבה, יחידה גרמנית מובחרת: גדוד הז'נדרמריה (משטרה גרמנית) שמספרו 306 שאורגן בפרנקפורט על הנהר מיין.(2) קבוצה מהגרמנים שמספרם הגיע מעל ל-350 מצויידים ברובים ובתת-מקלעים נכנסו לתוך הגטו וניסו לסדר את היהודים בשורות להובלה לבורות המוות לפי התוכנית. היהודים הציתו את בתי הגטו והתנפלו על הגרמנים בגרזנים ובמוטות ברזל. התחיל קרב לחיים ולמוות. האש והעשן של בתי הגטו הבוערים, ההתקפה ההמונית של היהודים, עוררו אצל הגרמנים שהיו בגטו, אשר לא היו מוכנים לכך, פאניקה כללית וחרדה. הם החלו להתחבא ולתפוס עמדות קרב. ניצלנו את מבוכת הגרמנים ופרצנו גדרי הגטו והשערים לכיכר השוק. תחת מטר של כדורים נסו על נפשם מאות יהודים. רצנו מהעיר לכיוון דרום לעבר הנהר פריפיט, שהיה כ-8 ק"מ מהעיירה, במטרה להגיע לביצות וליערות.

באותו יום ברחנו כ-600 איש - ביניהם ילדים, זקנים, נשים וטף.

הגרמנים ועוזריהם רדפו אחרי הניצולים והרגו רבים מהם. כמאה וחמישים ניצולים הצליחו להגיע לביצות הריצ'ין, וחלק נקלט ביחידות הפרטיזנים שבגליל פינסק. האחרים, ואני ביניהם הלכו מזרחה לגליל פולסיה-מוזיר והצטרפו לפרטיזנים שפעלו שם. ניצולי גטו לחווא לחמו והיכו באויב הגרמני האכזרי ובנגררים אחריהם - בעלי בריתם. רבים מהניצולים נפלו בקרב כלוחמים פרטיזנים וכחיילים בצבא האדום - הסובייטי.

בגמר המלחמה שרדו כמאה ניצולים מגטו לחווא. ראינו חובה להנציח את גבורתם של מורדי עיירתנו. בשנת 1957 הוצאנו ספר הנצחה "ראשונים למרד - לחווא" בהוצאת "אנציקלופדיה של גלויות" ירושלים - תל אביב. הקמנו מצבה לקדושי עיירתנו בבית-הקברות בחולון. הקמנו לוחות זיכרון בבתי-כנסת ובמוסדות ציבור, אימצנו בית ספר - את חטיבת הביניים על שם "יצחק בן צבי" בכפר-סבא, שם בבית-הספר הקמנו ספריה ואולם הנצחה על שם קדושי לחווא.

בשנת 1991, כשנוצרו האפשרויות להקים מצבה על קבר האחים בלחווא שברוסיה הלבנה, הקמנו על הקבר מצבה וכתובת בעברית האומרת: "במקום זה נרצחו על ידי הנאצים ועוזריהם יהודי לחווא".

ביולי 1991 יצאתי לברית המועצות לגילוי הלוט מעל המצבה של קדושי עיירתנו. טסתי מלוד לריגה בירת לטביה, ומשם הגעתי ברכבת לעיר לונינץ. מלונינץ הגעתי ברכב פרטי ללחווא לחלקת הקבר. שם נפגשתי עם קבוצה מיוצאי לחווא שבאו מישראל במאורגן ועם בני לחווא ומשפחותיהם וקרוביהם שחיו ברחבי ברית המועצות. רבים מתושבי העיירה הנוצרים וילדיהם באו לחלקת הקבר להשתתף בטכס האזכרה והסרת הלוט מעל המצבה. את השלטונות הסובייטים יצגו: יושב ראש המועצה המקומית, יושב ראש הוועד הפועל של מחוז לונינץ, ומזכיר המפלגה הקומוניסטית של מחוז לונינץ. היו גם נציגים של הצבא האדום ונציגי העיתונות המקומית שבאו לחלוק כבוד לנרצחים. יחסם של נציגי השלטונות היה קורקטי ומכובד.

לאחר האזכרה רואיינתי על ידי העיתונאית הרוסיה טאטינה קונופצקיה מהעיתון המחוזי "לונינצקיה נובוסטי" - "חדשות לונינץ" (כיום היא העורכת הראשית של העיתון) על המרד של יהודי לחווא. למחרת יצאה מהדורה מיוחדת של העיתון, שהוקדשה כולה למרד יהודי לחווא. זה כשלוש שנים מקדישה הגברת קונופצקיה מקום מכובד בעיתון לתולדות יהודי לחווא. היא מרכזת חומר לספר "פאמיט" - "יזכור" על תולדות העיר לונינץ וכל העיירות שבמחוז. היא העבירה לי מהארכיון הממלכתי בפינסק את הפרוטוקולים של החקירות על רצח היהודים במחוז ורשימה של כל קדושי לחווא שניספו בשואה. לאחר שעדכנתי את הרשימות העברתי אותן אליה ביחד עם ספר זיכרון "ראשונים למרד לחווא" וכתבות ותמונות מיהודי לחווא. כל החומר יודפס בספר שיצא לאור במינסק, במסגרת אנציקלופדיה, בראשית שנת 1995.

בתום הראיון נסעתי למזרח רוסיה הלבנה לסביבת העיר בוברויסק, שם לחמתי בשורות הפרטיזנים. שלטונות הביטחון והמשטרה הסובייטיים עזרו לי לאתר את המקומות שנחרבו על ידי הנאצים בזמן המלחמה ונבנו מחדש אחרי המלחמה. יצרתי קשר עם חברי לנשק, בילורוסים ששירתו אתי באותה יחידה ובאותה פלוגה שנתיים ימים. עד היום עומד אני איתם בקשר מכתבים. במשך כל ימי שהותי בביקורי ברוסיה הלבנה, זכיתי ליחס טוב ולעזרה מצד השלטונות והאוכלוסיה המקומית ולא הרגשתי שום עוינות ואנטישמיות.

(2) ארכיון "יד ושם" ירושלים, תיקים TR-10/790, TR-10/786.

גמלה בלבי ההחלטה לנסוע לאוקראינה ולבקר במלניצה, מקום שם נולדה וניצלה בזמן השואה אשתי זלדה. לא היה לי מושג היכן היא מלניצה, איך היא נראית ועם מי אפשר להיפגש שם, בכדי לקבל פרטים על מה שהיה בתקופת השואה. נסעתי ברכבת מלונינץ עד לעיר סרנה. בהגיעי לסרנה שבאוקראינה, נוכחתי לדעת שבאתי לארץ אחרת שהאווירה בה שונה מזו שברוסיה הלבנה, ושמסוכן ליהודי בודד להסתובב לבד על אדמת אוקראינה המערבית. לפי אשרת הכניסה הסובייטית שהיתה ברשותי, מותר היה לי לשהות בערים: קייב, מוסקבה ולנינגרד. איזור קובל-מלניצה היה שטח צבאי סגור בהיותו בקרבת הגבול שבין ברית-המועצות ופולניה. החלטתי לנסוע ברכבת מסרנה - לקייב. הצלחתי לקבל תא זוגי ברכבת, כמובן בלי כרטיסים, שאותם אי אפשר היה להשיג בקופות. אחרי נסיעה של כ-12 שעות הגעתי לקייב בירת הרפובליקה של אוקראינה הסובייטית.

בעמק הבכא

אחרי ששהיתי בקייב וסביבתה כעשרה ימים, החלטתי לנסוע ברכב פרטי מקייב למלניצה, מרחק של כ-1200 קילומטר הלוך וחזור. יצאתי לדרך יחד עם בן אחותי שגר בקייב, וחברו האוקראיני. לאחר שהצטיידנו במיכלים מלאי דלק ובכמה מיכלים רזרביים, יצאנו לדרך בשעה 4.00 לפנות בוקר. נסענו בכביש A-255 ההולך מקייב לקובל. עברנו דרך העיר קורוסטין והגענו לגבול הישן שהיה בין ברית-המועצות לפולניה. עברנו ממחוז נובוגרד-ווהלין למחוז רובנה שבאוקראינה המערבית, לשטח שהשתייך לפני מלחמת העולם השניה לפולניה.

כשרק חצינו את "הגבול הישן" הרגשתי בשנאה ובעוינות כלפי היהודים. בדרכי ביקרתי בעיירות: רוקיטנה, קליסוב, סארני, ראפלובקה ומאנביץ, ולא מצאתי שם אפילו יהודי אחד. היהודים אינם. הם הושמדו. אבל בעיני צאצאי המרצחים האוקראינים יכולתי להבחין שאת שנאת ישראל הם ירשו עם חלב אמותיהם. הם דברו איתנו יפה עד לרגע ששאלתי על גורל היהודים ועל הימצאותם של שרידים יהודיים, מאותו רגע הם לא רצו להמשיך ולדבר איתי. ממאנביץ חזרנו לכביש הראשי והגענו להצטלבות עם הדרך המובילה לפאבורסק. בהצטלבות פנינו שמאלה ודרך השדות והביצות הגענו למלניצה מצידה המזרחי. בעוברנו ברחוב, כששאלנו בדבר גורל יהודי העיירה סרבו לדבר איתנו. נזדמן לנו לפגוש בגבר שהפנה אותנו לאביו הזקן זכאר. זכאר פצ'קובסקי התלווה אלינו והוביל אותנו לקבר האחים, שעל יד בית המטבחיים. על הקבר היתה מצבה ועליה כתוב באוקראינית: "במקום זה בשנת 1942 נורו על ידי הפשיסטים 1200 אזרחים סובייטים".

הוא סיפר לי שיהודיה ילידת מלניצה באה לפעמים לבקר את הקבר ולנקות סביבו. את כתובתה הוא לא ידע. כשבאנו לביתו נתנה לי בתו את כתובתה של הגברת קנובל החיה בקייב. עם זאכר ביקרנו במקומות שם היו פעם בתי הקברות, אולם לא מצאנו שום סימן שיצביע שהיה שם בית קברות. בבית הקברות הישן שהיה במרכז העיירה - היתה גבעה מכוסה צמחיה עבותה, ובית הקברות החדש, בדרך להולובי, התגלתה לפנינו חלקת שדה שגדלו עליה קוצים ודרדרים.

בכל מלניצה לא מצאתי שום סימן, אות או שריד שיצביע על כך שהיה שם אי פעם יישוב יהודי. המרצחים, בניהם ונכדיהם מחקו, הרסו, שרפו והשמידו כל דבר שיכול להעיד שבמקום הזה חיו יהודים. חמש מאות שנות היסטוריה יהודית נמחקו על ידי אנשי זדון, שהדבר היחיד המנחה אותם הוא שנאת עם ישראל.

בעיירה שנהפכה לכפר, חיים אותם האנשים, בניהם ונכדיהם שחיו בה לפני השואה. הם השתלטו על הבתים היהודיים, שנשארו על כנם, על אדמותיהם ובנו להם בתים חדשים. חלק מהמרצחים וממשתפי הפעולה עם הגרמנים חזרו לעיירה לאחר שריצו את עונשם הקל, שהוטל עליהם על ידי השלטונות הסובייטים, ואילו הרוב כלל לא הובא לדין.

האנשים שלא עברו את השואה שואלים: למה לא עמדתם על נפשכם? למה לא התנגדתם? למה לא ברחתם ליערות והצטרפתם לפרטיזנים? התשובות של שרידי השואה לא תמיד משכנעות, במיוחד את הדור הצעיר שנולד וגדל בארץ. לאחר ביקורי בעמק הבכא - בערי אוקראינה המערבית הגעתי לידי מסקנה שהשאלה המתבקשת להישאל היא: כיצד בכלל הצליחו בודדים להישרד מהתופת הנאצי-גרמני-אוקראייני? כל יהודי, שהצליח לברוח מהרצח, היה נתון במשך כשנתיים ימים עד לשחרור על ידי הצבא האדום, לפחד מתמיד, לרעב ולצמא, לחוסר ביגוד ולמחלות. לא היה לו מקום שבו יוכל להניח את ראשו, לא היתה לו קורת גג. בחורף ובקיץ נאלץ לחיות ולישון בבור אפל כלשהו או על האדמה הבוצית והשלג ומדי פעם להחליף את מקום מחבואו מאימת המרצחים וכנופיות האוקראינים "הבנדרובצים" ו"הבולבובצים" שרצחו כל יהודי שהצליחו למצוא אותו. הפרטיזנים הסובייטים לא רצו לקבל יהודים לשורותיהם ורק מעטים הצליחו להצטרף אליהם.

ממלניצה נסענו להולוב ומשום בכביש הראשי לקייב. עברנו בערים לוצק ורובנה. שתי ערים גדולות, שחיו בהן לפני השואה כחמישים אלף יהודים. הערים היו הומיות מאנשים, החיים נמשכו כאילו דבר לא קרה. הבתים היהודיים עמדו על מקומם וחיים בהם אנשים שירשו אותם לאחר שהיהודים נרצחו.

נזכרתי בדברי השיר:

"לא עוד ישחקו מתחת לעצים והשיחים משה'לך ושלמה'לך, שרה'לך ולאה'לך,

נדם קול צחוקם של הילדים בבית-ישראל בפולין ששכל את בניו".

כל ארץ ווהלין נהפכה לעמק הבכא הגדול. הגרמנים הכריזו

עליה בזמן הכיבוש "יודען ריין" נקיה מיהודים, ואילו בניהם של הנגררים אחריהם ועוזריהם האוקראינים הכריזוה נקיה מכל זכר שחיו שם אי פעם יהודים.

בחזרי לקייב התברר לי שהגברת קנובל נפטרה. הצלחתי לאתר את הבנות של שלמה רוג ממלניצה: הגברת טייבע שגרה בקייב ואת אחותה הגברת ד"ר לילי הגרה בלוצק. כשלילי באה אלי לקייב למדתי לדעת מפיה על המשפט שהתנהל נגד פושעי המלחמה שרצחו את יהודי מלניצה בעיירה הולוב בשנת 1974. היה בינינו דיון ביחס להקמת מצבה על קבר האחים במלניצה עם כתובת בעברית ולציין שבמקום נהרגו יהודים. לילי הסבירה לי, שאין להשוות את אוקראינה לרוסיה-הלבנה ובאווירה השוררת באוקראינה לא כדאי "להעיר את הזאבים מתרדמתם". היא נתנה לי להבין, שהמצבה הקיימת על קבר-האחים נבנתה אף היא אחרי מאמצים מרובים, והיו כמה מקרים שניסו לחללה.

בחוזרי ארצה פניתי לארכיון הממשלתי בלוצק וביקשתי שימציאו לי העתקים של הפרוטוקולים של ועדת החקירה, שחקרה על פשעי הנאצים במלניצה, ופרוטוקול של המשפט בהולובי. כתבתי להם, שחומר דומה קיבלתי בקלות מהארכיון בפינסק.

ביוני 1993, בתקופה שלאחר התפוררותה של ברית המועצות קיבלתי מאוקראינה העצמאית תשובה המתעלמת מכך, שבעיירה מלניצה היו אי פעם יהודים והם נרצחו. תרגמתי את התשובות לעברית והן מופיעות בספר.

בשנים האחרונות באירופה המערבית ובאמריקה חוגים ניאו-נאצים קובעים: "השואה לא היתה מעולם" או: "השואה היא המצאה יהודית-ציונית".

בגוש המזרחי ובמיוחד באוקראינה נקטו שיטה יותר "מתוחכמת": במקום להודות שהיתה שואה, להמעיט בערכה ובכמותה, להתנצל ולהכחיש את קיומה, הם מתעלמים מקיום יהודים בארצם ומהרצח שבוצע ביהודים בשיתוף פעולה גרמני-אוקראיני. שיטת ההתעלמות מרצח היהודים היתה מונחה על ידי השלטונות המרכזיים של אוקראינה, והיא בוצעה בכל רחבי הרפובליקה האוקראינית הסובייטית.

גם כיום נוח לשלטונות אוקראינה להמשיך ולהתעלם משואת יהודי אוקראינה. מחובתנו לספר לדורות הבאים את האמת ההיסטורית ולהביא עדויות של ניצולים, שיעידו על מה שעבר עליהם ועל יהודי אירופה בימי הכיבוש הנאצי. מחובתנו הלאומית לזכור ולא לשכוח!

01.6.93
No. 06-253

ההנהלה הארכיונית הראשית
ליד משרד המיניסטרים של אוקראינה
המדור לשימוש ופרסום של תעודות
קייב - 110 - 252601
רחוב סולומנסקיה 24.

לאדון ליאור הנכבד!

אני שולח לך תעודה ארכיונית מהארכיון הממלכתי של גליל וולין בדבר הנזקים שנגרמו ע״י השודדים הגרמנים הפשיסטים בשנים 1941-1944 בכפר מלניצה מחוז הולוב.

התעודה נערכה על בסיס הטקסטים והאינפורמציה של השלטונות המחוזיים השמורים בארכיון (אוסף מס׳ 66, תאור 4, אישור 15, דף 17, 39).

מידע אחר בארכיון הגלילי לא נמצא.

עבור ביצוע העבודה עליכם להעביר על חשבון 0042070604/002 בבנק הממלכתי ליבוא וליצוא של אוקראינה, 130 דולר.

מצורף דף 1.

חתימה (-)
מנהל המדור
ג.ו. פפקין

ГОЛОВНЕ
АРХІВНЕ УПРАВЛІННЯ
при Кабінеті Міністрів України

ВІДДІЛ ВИКОРИСТАННЯ І ПУБЛІКАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ

252601, м. Київ-110, МСП, вул. Солом'янська, 24
Головархів України, тел. 277-35-55, 277-36-55, 277-82-44

ГЛАВНОЕ
АРХИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ
при Кабинете Министров Украины

ОТДЕЛ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ПУБЛИКАЦИИ ДОКУМЕНТОВ

252601, г. Киев-110, ГСП, ул. Соломенская, 24,
Главархив Украины, тел. 277-35-55, 277-36-55, 277-82-44

01.06.93 № 06-253

На №

Шановний пане Леор!

Направляємо Вам архівну довідку Державного архіву Волинської області про нанесення збитків німецько-фашистськими загарбниками у 1941-1944 рр. в селі Мельниця Голобського району, складену на підставі актів і інформацій райвиконкомів, які зберігаються в архіві /фонд № 66, опис 4, справа 15, аркуші 17, 39/. Інших відомостей в обласному архіві не виявлено. За виконану роботу Вам належить перевести на рахунок № 0042070604/002 у Державному експортно-імпортному банку України 130 доларів.

Додаток: на 1 аркуші.

Начальник відділу [signature] Г.В.Папакін

אישור ארכיוני

בתעודות הארכיון הגלילי וולין באדמיניסטרציה הממלכתית של אוקראינה נמצא המידע:

הכפר מלניצה, מחוז הולוב (לשעבר), גליל וולין, נכבש ע"י השודדים הגרמנים - פשיסטים בשעה 5:00 בבוקר ביום 29 ליוני 1941.
נהרסו והושמדו: 86 מבני מגורים. 31 מבני משק, 22 מכונות חקלאיות, 30 סוסים, 78 פרות, 2 עגלים, 10 חזירים, 1 כבשה, 955 עופות.

הנזק שנגרם הוא בסכום של 160,667932 קרבובצים (מאה ושישים מליונים, שש מאות שישים ושבע אלפים, תשע מאות שלושים ושניים - קורב).

הצעירים מהכפר הוגלו לגרמניה.

16 במרץ 1944, הכפר מלניצה, מחוז הולוב שוחרר ע"י הצבא הסובייטי.

מנהל הארכיון גליל וולין
האדמיניסטריה הגלילית
ו.מ. גיקה.
(חתימה)

חותמת עגולה

No. 3900/I - 37
22.4.1993

АРХІВНА ДОВІДКА

В документах обласного архіву Волинської обласної державної адміністрації України є відомості, що село Мельниця тодішнього Голобського району Волинської області окуповано німецько-фашистськими загарбниками 29 червня 1941 року в п"ять годин ранку. Знищено: житлових будівель-86, нацвірних будівель-31, сільськогосподарських машин-22, коней-30, корів-78, молодняка-2, свиней-10, овець-1, птиці-955. Нанесено збитків на суму 160667932 /сто шістдесят мільйонів шістсот шістдесят сім тисяч дев"ятсот тридцять два/ крб. Молодь села вивезена у Німеччину.

16 березня 1944 року село Мельниця Голобського району звільнено військами Радянської Армії.

Директор обласного архіву
Волинської облдержадміністрації В.М.Гика

№ 3900/I-37
22 квітня 1993 р.

הכניסה למלניצה מהכביש שבא מקובל דרך הולוב, אוגוסט 1991

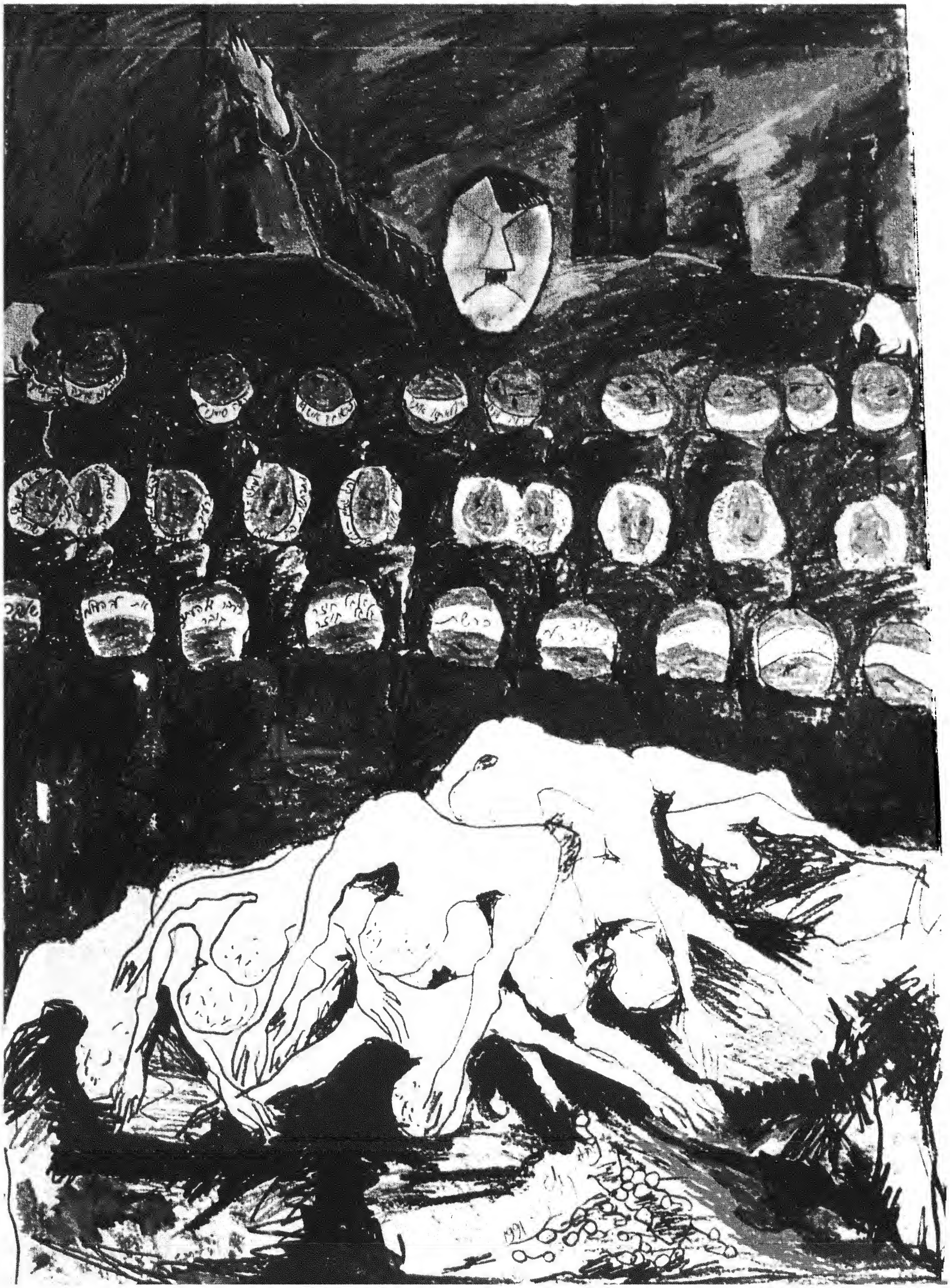

מבנה "סיוזנה"
מבנה האבן היחידי ששרד מהתקופה שלפני השואה. במבנה ה"כל-בו" היחיד בעיירה למוצרי תעשיה, אוגוסט 1991

הרחוב במלניצה, אוגוסט 1991

מסידרת מסרים

בתמיהה נשאלות שאלות שאלות:
איך שואה מתועבת יכלה לקרות?
איך לא חזו אותה נביאים?
איש לא ראה סימנים
המבינים - איכה הפכו לשותקים?
איך מניע מיעוט צועק
את הרב הדומם המשותק ושותק?
איזה רעל, איזו שנאה
יכלו לגרום לכזאת שואה?
עדיין שואות בקנה מידה קטן
מתרחשות פה ושם כל הזמן
כרעידת אדמה חסרת תקדים,
שמשאירה אחריה גלים קטנים.
מה שהיה זה מה שיש.
שוב עלול לחזור ולהתרחש.
כשליצן אכזר יתגנב בשקט,
עד שיצוד את כולם ברשת,
גלגל חוזר, גלגל חוזר,
העבר על העתיד גובר
את לב העולם שובר.

הכיתוב כרעיון משולב בתוך הציור.

הציירת: יהודית קוץ בת למרים צביבל ודני ז׳גר, נכדה למשפחת צביבל ממלניצה.

מלניצה ע״י קובל*

בעיירה מלניצה חיו עד המלחמה כ-2500 יהודים. מקור פרנסתם העיקרי היה המסחר. ביישוב הקטן היו מוסדות ציבוריים ותרבותיים: בתי-מדרש, לינת-הצדק, קופת גמילות-חסדים, ספריה וארגוני המפלגות הציוניות. החיים בעיירה התנהלו בשקט ובשלווה, ויכלו להימשך כך שנים רבות, לולא פרצה מלחמת העולם בה הושמדו יהודי העיירה. הגורל המר והנמהר שפקד את כל קהילות ישראל בשטחי הכיבוש הגרמניים, לא פסח על יהודי העיירה, שנהרגו ונשחטו בידי הגרמנים ועוזריהם התושבים המקומיים - האוקראיינים.

ביום 29 ביוני 1941, למחרת הפלישה הגרמנית לברית-המועצות, הגיעו ראשוני הגרמנים לעיירה. הם דרשו להסגיר לידיהם את חברי הקומסומול היהודיים (הנוער הקומוניסטי). היהודים לא נענו מידית להיות ״מוסרים״ (מלשינים) ולהסגיר את הבחורים והבחורות. לעיירה הגיעו כמה מכונות עם גרמנים ועליהן כלי חפירה: אתים ומעדרים. הגרמנים מצויידים במכונות ירייה תפסו מספר יהודים ופקדו עליהם לחפור בורות - קברים. היהודים הבינו, שהגרמנים עומדים להרוג אותם אם לא יסגירו את הקומסומולים. באותם רגעים שני ילדים - האחד בן 13 והשני בן 15 (לעבעט וגייער) - הצביעו על דוד פינקלשטיין, הסנדלר מלוצק (כך קראו לו בעיירה), ואמרו שהילדים שלו היו חברי הקומסומול. לאחר מכן סיפרו הילדים לגרמנים, שהבנים של מאטל קנובל גם הם היו בקומסומול. היות שהבנים של קנובל ברחו לפני בוא הגרמנים עם הצבא האדום שנסוג, לקחו הגרמנים במקומם את מאטל קנובל ואשתו וצרפו אותם ליהודים, שחפרו את הבורות, ורצחו אותם ביריות במקום שם חפרו.

ביום 30 ביוני, הלשין פולני, שהיה מנהל בית-הספר הפולני הממלכתי וגר בקירבת בית הכנסת, בפני הגרמנים על כ-50 בחורים ובחורות יהודיים, שהשתייכו לקומסומול. הגרמנים לקחו את הצעירים היהודים האלה, הובילו אותם מחוץ לעיר בדרך המובילה לקובל, ועל אחת הגבעות רצחו אותם.

כעבור זמן מה, ביום שישי, דרשו הגרמנים מיהודי המקום זהב וכסף. ליהודים היה ברור, שאי-מילוי דרישות הגרמנים יביא לרציחתם של יהודים נוספים. במאמצים מרובים אספו 1.20 ק״ג זהב וכ-30 ק״ג כסף. למחרת, ביום השבת, הגיעו לעיירה שני גרמנים רכובים על אופנוע והחלו להרביץ ליהודי, את שמו אינני זוכר. הם צעקו, שסכום הזהב והכסף שנאסף הוא קטן. הם לא לקחו את הנאסף וחזרו לדרכם. פחד גדול אחז ביהודי העיירה שכן כמות זו של זהב וכסף נאספה בעמל רב.

ביום ראשון חזרו שני הגרמנים, ובשמחה לקחו את הזהב והכסף שנאסף. בנוסף לזה קיבלו שני הגרמנים שני שעוני זהב יקרים, שניתנו להם על-מנת למצוא חן ומתוך תקווה שלא יפגעו ביהודי העיירה.

כעבור כ-8 ימים הגיעו קציני הגסטאפו לביתו של מנהל בית הספר הפולני, ויחד איתו נסעו לבית המטבחיים, כקילומטר וחצי מהעיירה. על-יד בית המטבחיים הם מצאו בורות מוכנים, שהשתמשו בהם לקבורת הבהמות. לפי תכנית מוכנה מראש, שלח מנהל בית-הספר בלילה כמה מידידיו הגויים להכין את הבורות שליד בית המטבחיים. ברחובות העיר נתלו מודעות, שהורו לכל היהודים-הגברים להתייצב למחרת בבוקר בשעה 6.00 ליד בנין המשטרה ברחוב וויליצקה. ״מי מהיהודים שלא יתייצב - דינו יהיה מות!״. היהודים הרגישו, שאסון גדול עומד להתרחש, ורק מעטים מהם התייצבו על-יד המשטרה. הגרמנים הגיעו בשתי מכוניות וראו שמספר היהודים שהתייצבו הוא קטן. הם הזעיקו תגבורת של גרמנים בעשרים מכוניות מצויידים במכונות ירייה והטילו מצור על הרחובות היהודיים.

החל מצוד אחר יהודים בבתיהם, והם אולצו בכוח ללכת לבנין המשטרה. בשעות אלו היו הרבה יהודים בבתי המדרש בזמן התפילה. הגרמנים נכנסו לבתי המדרש והוציאו את היהודים העטופים בטליתות ובתפילין לרחוב, ובמכות בקתות רוביהם הריצו אותם לבנין המשטרה. יהודי אחד בעברו על-יד ביתו רצה להיכנס הביתה לקחת בגדים - הגרמנים הרגו אותו במקום. ברחוב שני הרגו עוד יהודי. היו אלה: בערל אזריאנער וביק חיים.

במגרש ליד בנין המשטרה רוכזו כ-300 יהודים: הם הועמדו יחפים בשורות, כל התעודות האישיות שהיו להם נלקחו מהם ונשרפו לנגד עיניהם. הסולטוס (המוכתר) האוקראייני, מישא דוידוב, התחיל לבקש מאנשי הגסטאפו שישאירו בחיים כמה בעלי-מלאכה הנחוצים לתושבי העיירה הגויים, שיבצע עבורם עבודות. אנשי הגסטאפו נענו לבקשתו ושחררו מהשורות כ-20 יהודים כבקשת הסולטוס. הגרמנים שחררו גם כמה יהודים עשירים מבין אלו שנתנו להם לפני כמה ימים את הזהב והכסף. מהיהודים הוקם היודנראט הראשון.

מכוניות המשא הגיעו, ועליהן החלו להעלות את היהודים. במכונית הראשונה הועלו 20 יהודים. הובילו אותם לבית המטבחיים, שם הם הופשטו ערומים והוצאו בדלת האחורית - בדרך צרה ישר אל הבורות שהוכנו מראש. הגרמנים הכריחו את היהודים לבצע תרגילי התעמלות ולרקוד האחד עם השני עד אפיסת כוחות, ואז ירו בהם. גורל דומה פקד את היהודים האחרים שהגיעו במכוניות הנוספות. בקבוצה האחרונה היו אברהם באשוק ואברהם וויינטרוב. הראשון התחנן לפני

* תורגם מיידיש ע״י יהושע ליאור, מגביית העדות שמסר ירחמיאל צוויק לוועדה ההיסטורית במחנה היידנהיים ביום 9.6.47. העדות המקורית נמצאת בארכיון יד-ושם בירושלים תיק M/1E/1187.

הגרמנים, שלא יהרגו אותו והוא יתן להם את כל רכושו. כל התחנונים לא הועילו לו, הוא נרצח במקום. אברהם וויינטרוב, זינק מהקבר, שהיה מלא גוויות, התנפל על איש גסטאפו שעמד בסמוך, פגע בו ושבר את שיניו. באותו רגע פגע בו כדור מרצחים. היה זה ביום 16.7.1941 בו נהרגו כ-300 יהודים.

למחרת נודעו לנו הדברים, שנכתבו לעיל מפי יהודי, שבנס הצליח להינצל מההריגה ביום זה. הוא נפצע, נשכב בין המתים ולאחר מכן עלה מהבור (כנראה חזר לעיירה - י.ל.).

הרצח נמשך עד לשעה שלוש אחר-הצהריים, שעה שהרוצחים הגרמנים חזרו לעיר. אנשי היודנראט ישבו ודנו במצב שנוצר. ביודנראט נכללו: יענקל פערטשיק, הרוקח וואלך, פיניע ריגער, מאטל וויינשל והרב של העיירה. אנשי הגסטאפו באו ואמרו: "אם הנשים רוצות שבעליהן יחזרו, הן יכולות לפדות אותם בכסף, בבדים, בעורות, בשוקולד וכו', וככל שהן יעשו את זה בהקדם, הבעל ישוחרר בהקדם". עליהן היה להביא את הדברים ליושב ראש היודנראט, למאטל וויינשל. הנשים, בהאמינן לגרמנים, אספו את שאריות רכושן והביאו אותו לדיודנראט. הגרמנים לקחו את כל הרכוש וצעקו "עוד מעט הבעלים יבואו". למחרת נודע מפי הניצול על גורלם המר של הגברים, שנרצחו בידי הגרמנים.

במשך שנה שלמה מיום הרצח, לא היו אקציות נוספות (פעולות רצח). היו מקרים בודדים של רצח יהודים, או של יהודים שהוכו מכות. היהודים עבדו בכל מיני עבודות והאוכלוסייה האוקראיינית ניצלה את כל האפשרויות לא לטובת היהודים: הנשים והבחורות היהודיות עבדו בחפירת כבול. לי היה אישור מיוחד להתהלך חופשי בכל מקום בכפרי הסביבה, לרכוש ולהביא ביצים ועופות לשלטונות הגרמנים. באישור זה הייתי יכול לנסוע לעיר קובל ולבוא בקשרים עם הסוחרים בעיר.

באחד מביקורי בקובל הייתי עד למקרה הבא: ברחוב הלך בעל בית המרקחת המקומי, אשתו ובנם. הילד בכה מאוד. באותו זמן עברו שני קצינים גרמניים מהגסטאפו ושאלו: למה הילד בוכה? וליטפו את ראשו הבלונדיני. האם לא ידעה מה לענות להם, והילד לא הפסיק לבכות. אז אחד הקצינים הגרמנים השליך את הילד לאדמה וכהרף עין ירה בילד והרגו. הקצינים הגרמנים המשיכו ללכת באדישות, כאילו שם דבר לא קרה.

בעיר (קובל - י.ל.) שלחו את הפועלים היהודים לתוך הגטו, ואלו שלא היו עובדים גורשו מהבתים באמתלה, שהם רוצים לבדוק את הבתים היהודים - אם אין בהם נשק. את היהודים, שגורשו מבתיהם, לקחו כ-8 ק"מ מקובל בכיוון לבאכאווער-ווירביקא, שם הפשיטו אותם ערומים וירו בהם ממכונות ירייה. האקציה היתה בשעות הערב. לפי האומדן נהרגו אז כ-12,000 יהודים.

בחזרי למלניצה הבחנתי במונית, בה היו קצינים גרמניים רמי-דרג. יהודי העיירה למדו לדעת מעצם הופעת הקצינים, שהם עומדים לערוך אקציה, והם החלו לברוח. המונית הגיעה לבית היודנראט. הם פקדו על אנשי היודנראט להחזיר את היהודים לבתיהם, ותוך שעה לספק להם 2 ק"ג זהב ודברי ערך אחרים, מתוך הבטחה שאם ימלאו את דרישתם לא תהיה שום אקציה נגד היהודים. אך היודנראט לא היה מסוגל להכין להם את הנדרש. כאשר חזרו הגרמנים לבנין היודנראט, פגשו בו את הרב ואת יושב הראש וויינשיל. משלא קיבלו את אשר דרשו, הם ירו ברב וביושב הראש. באותה מונית הם ניגשו לבית יהודי שכן, שם רצחו את היהודי, את אשתו ושני ילדיה. אינני זוכר כיום את שם היהודי שנרצח ושם אשתו.

ביום 3 בספטמבר 1942 חוסלו סופית כל יהודי מלניצה. אני ועוד אחדים מצאנו מחבוא בכפרים וביערות. הרבה יהודים מהנמלטים נהרגו בידי הכנופיות של בולבא, שניהלו מלחמת גרילה נגד הגרמנים, הרוסים והיהודים. בכל מקום שנתקלו ביהודי שהסתתר מהגרמנים, הם הרגו אותו בירייה. הבולבצים נקראו על שם הכנופיות הלאומניות האוקראייניות.

ביום 16 למרץ 1944 שוחררתי על-ידי הצבא הסובייטי וחזרתי למלניצה. היינו שישה יהודים שהצליחו לשרוד מכל יהודי העיירה. בינינו היתה ילדה בת שש שמצאה מחבוא מהנאצים וניצלה בכפר רוטקא-מורינסק, 5 ק"מ מהעיירה.

השיר על העם היהודי שנהרג(*)

ככלות הכל

הסוף. לילה-לילה לוהטים ביקוד שמים, מחותלים עשן יומם ומתלקחים בליל שנית, להחריד!
ויהיה זה המראה, להבדיל, כמו אז, בראשית ימינו במדבר, עמוד-ענן יומם, ועמוד האש להאיר את הלילות -
עמי, מלא גיל בעת ההיא, חזק באמונתו, צעד לקראת אביב חיים; עתה - הסוף, האחרית...
כולנו פה נרצחנו על פני האדמה, השמידו את כולנו עד כלות.

על מה? הה, אל ישאל כל איש - על מה ולמה? כי מודעת לגויים זאת, לכולם, למן הטוב ועד הרע -
הרע נתן ידו לגרמנים, הטוב השקיף בעין רק אחת, העמיד פנים... כי הוא ישן -
לאו, לאו! לא ימצא כל איש לתבוע דין, לחקור, לשאול, מדוע מדוע ולמה כה ארע?
הפקר דמנו, כי הותר, מותר לכלותנו, לרצחנו נפש, ואין כל עונש לאשם.

"פשטו את בגדיכם, ערכום יפה, נעליכם זוגות-זוגות, וכל אשר לכם הניחו פה.
הן תצטרכו לכל עוד, לבגדים ולנעלים ולכל השאר, הלא חוזרים אתם מיד!
מדרך באתם, הלא כן? מורשה, מפריס, מפרג, מסלוניקי? לכו ורחצו אפוא!"
ואלף מובאים אלי אולם... ואלף יחכו פה ערמים, עד האלף הראשון בחנק שם יומת.

וכך עשו בנו כלה, למן יון ועד נורוגיה, ועד לפני מוסקבה - כמיליונים שבעה -
מלבד ילדי-עברים בבטן-אם - רק ההרות הן במנין, אשר על סף האמהות -
וכל עוד יהודי שם באמריקה הרחק, ומקרוב בארץ-ישראל - וקום דרש מיד תבל גם אלה הילדים,
דרש ותבע,
הנרצחים ולא נולדו, ההרוגים ברחם-אם, בהחנק האם על הפעוט.

השמש בעלותה בבוקר מעל לעיירה בליטא ופולין לא עוד תמצא בשעת השחרית
יהודי זורח בחלון, זקן מגיד שם פרק תהלים, ועוד אחד לבית-מדרש צועד -
בכל הדרכים יוסיפו אכרים לנסוע בעגלות לקראת השמש העולה נסוע ליריד,
אללי, גויים רבים על-כך! רבים משהיו! והשוק מלא מלא ואינו מלא, השוק, השוק כמת.

לא יפאר עוד יהודי את הירידים כמלפנים, לא יהיה אותם, ורוח בם לא עוד יפה,
לא תתנופף קפוטה יהודית על פני שקי הקמח, תפוחי-האדמה והגריסים. על פני שוקים בהמונם,
ויד של יהודי לא תנשא עוד למשש רכות בתרנגלת, להחליק עוד עגל... האכר, שכור, בצער יך,
יצליף סוסו הדל, ישיב העגלה מלאה לכפר... חסל! יהודים בארץ עוד אינם!

ותינוקות עברים - לא עוד יקיצו משנתם, מחלומות בבקר, וילד אינו קם
ללכת אל ה"חדר", להתבונן בצפרים, להשתובב עוד, לשחק בחול - לא עוד!
הה, ילדים רבים מישראל! הה, זיו-עינים! מלאכים קטנים... אי-אי מזה אתם? האם מכאן? ולא מכאן,
הה, ילדות חנניות, החסודות וחמודות, אם גם פניכן נתלכלכו והשערות מדובללות.

(*) כתבים אחרונים ת"ש-תש"ד, הוצאת הקיבוץ המאוחד, בית לוחמי הגיטאות ע"ש יצחק קצנלסון, עמ' 349-351.

אינם! ואל ישאל עוד איש בקצוי-ים, ואל תשאל, לכתרילובקה, ליהופץ.. הרף-נא, הנח!...
אל יבקש עוד איש מנחם-מנדלים, או טוביות-חולבים, ולא ימצא "שלמה נגיד",
או "מוטקה גנב" כי יבקש!
רק קול בכים כקול נביאיך, כישעיה וירמיה, יחזקאל, הושע ועמוס, מספר הנרצחים, מן התנ"ך,
זה קול בכים אליך מפי ביאליק, ישיחך מפי שלום עליכם, מספרו של שלום אש.

וקול תורה לא ישמע עוד מבתי-הישיבות, מבית-מדרש, ובחורים רכים, חוורה פניהם תכס,
מעיינים בתלמודם, מהעמיקם בגמרא, ממחשבות... לא, לא חוורה, רק זהר הוא, רק נגהות...
הנה כבו כבר... רבנים, ראשי-ישיבה, גאונים תשושים וחלושים, מצנמים וממלאים בש"ס
ובפוסקים... יהודים, גוויות קטנות וראש גדול, מצחים גבוהים ועינים בהירות - אינם ולא יוסיפו עוד להיות.

ואם לא תיישן עוד עוללה, ולא יוסיפו עוד למות בישראל ולא עוד להיוולד,
ולא יושרו שירים עוד נלבבים למשוררים בישראל, סופרים גדולים, הכל, הכל נמחה!
ולא יהיו תיאטראות עוד ליהודים, קול-צחוק לא ישמע שם ודמעה בחשאי לא תפלט,
ונוגנים עברים וציירים, ברצ'ינסקים, לא יבקשו דרכים עוד חדשות, ולא ייצרו בצער ובשמחה.

ובערים לא יצאו מישראל לקרב למען הזולת, לא עוד במסירות-נפש, בדאגה
יחושו לרפא, לחבוש כל פצע זר ולמכאובם-מבית להתנכר,
הוי, גוי אויל, הה, מה גואלת גם אתה, כי חץ שלחת ביהודי ממארב, ובך, בך החץ פגע,
הוי, מי יושיעך, מי עוד יבנה את ארצותיך? מי עוד לך בלב ונפש יתמכר?

וקומוניסטים, נלהבי-מחות, לא עוד יתפלמסו-יריבו עם בונדאי-ההמונים,
ואלה יחד עם בני-חורי, נאמני וטהורי, אשר נשאו בכל בעגל עד תום -
החלוצים בישראל! נפשם העניקו לעולם ולא זנחו הפצע מבפנים,
כי התבוננתי למריבות ההן, דאג לבי... אך מי יתן ורבתם עוד, לו בחיים עוד הייתם כיום!

אבוי לי, תם הכל... היתה אומה והיא איננה עוד, היה היתה אומה והיא אינה... חסל!
מעשיה היא, ראשיתה עוד בחמש שלנו, ועד היום הזה... ספור נוגה-נוגה ומי יאמר, נאה אף הוא?
מעשה בעמלק ועד הרע ממנו, עד הגרמני... הה ארץ רחבה, ימים גדולים, שמים משתרעים מעל -
אל תצטנפו צנפה אחת למחות את הרשעים מארץ, ישמדו-נא המה בידם ויספו.

יצחק קצנלסון

לאה רוג - לוצק אוקראינה

בעקבות הדמים של המרצחים האוקראיניים*

נולדתי בשנת 1927 בעירה מלניצה שבווהלין אוקראינה, לאבי שלמה רוג ולאימי שושה (סוסה) לבית שפרינגר.

אבי היה נפח, שעבד קשה לפרנסת משפחתו. הוא היה יהודי שומר מצוות אדוק מאוד. אימי היתה אשה צדקנית, טובת לב. היא ידעה להתפלל - לקרוא בסידור התפילה. אחותי הבכורה ינטה נישאה, ובשנת [illegible] יחד עם בעלה היגרו לארגנטינה.

כשפרצה מלחמת העולם השנייה ב-1 לספטמבר 1939, וגרמניה כבשה את חלקה המערבי של פולניה, האיזור שלנו - אוקראינה המערבית, סופח לבריה"מ. כתוצאה מזה עיירתנו מלניצה שבמחוז קובל סופחה לבריה"מ ונמצאה בקירבת הגבול שבין גרמניה לבריה"מ.

ביום הראשון ב-22 ביוני 1941 גרמניה הנאצית התנפלה על בריה"מ. הצבא הגרמני פלש לשטחה של אוקראינה ועיירתנו נכבשה על ידם ביום 29 ביוני 1941.

אחי הירש גוייס עם התחלת המלחמה לצבא האדום ונסוג יחד איתו. הוא לחם בחזית נגד צבאות גרמניה ונפל כגיבור בקרב.

שתי אחיותי הגדולות ממני, טויבע ואודל הצליחו לברוח מאימת הנאצים יחד עם הצבא האדום, שנסוג מזרחה, עם הפקידות הממשלתית הסובייטית, שפונתה הרחק מהחזית לתוככי רוסיה.

בזמן שהגרמנים כבשו את עיירתנו נשארנו בביתנו: ההורים, אני ואחותי הקטנה בללה. כבר ביום הראשון לכניסת הנאצים לעיירה, החל שלטון האימים על האוכלוסיה היהודית. הגרמנים ועוזריהם האוקראינים מבני המקום רצחו, עינו, דכאו והשפילו את היהודים על-סמך הלשנה של מנהל ביה"ס הפולני (לשעבר), וויצ'ק הנריק, הגרמנים ועוזריהם תפסו כארבעים צעירים וצעירות יהודיים שהשתייכו לקומסומול (הנוער הקומוניסטי) ולקחו אותם מחוץ לעיירה. כפי שנודע לאחר מספר ימים, הם הובלו לקירבת בית המטבחיים העירוני ושם נרצחו. יחד איתם נרצח אבי שלמה.

הגרמנים הוציאו פקודות מיוחדות, שעל התושבים היהודים להישאר כלואים בבתיהם, עליהם לענוד על בגדיהם אות קלון - בצורת טלאי צהוב בחזית מעל הלב ומאחור על הגב. על היהודים נאסר לצעוד על המדרכות בלכתם לעבודה וממנה. מחובתם היה ללכת רק באמצע הרחוב כמו הצאן והבקר.

בפקודה נוספת נצטוו הגברים והנשים היהודיים מגיל 14 עד 60 להתייצב יום יום לעבודה. העבודות היו מפרכות שהפכו לגיהינום, התעללויות ומכות. רבים היו המקרים בהם נשלחו האנשים לעבודה תחת פיקוחם של פושעים אכזריים, אוקראינים מתושבי העיירה, שעלו באכזריותם על הגרמנים.

התקבלה פקודה, שעל הגברים מגיל 16 ומעלה (עד 100) להתייצב ל"מפקד", וכל מי שלא יתייצב יומת. ראיתי במו עיניי, כיצד אספו את הגברים היהודיים בכוח, לקחו מהם את התעודות שלהם והובילו אותם מחוץ לעיירה, כפי שהתברר מאוחר יותר - הם נרצחו בדם קר.

הייתי עם אימי ואחותי הקטנה בביתנו בעיירה מלניצה עד סוף אוגוסט 1942. כששמועות על הרצח - "החיסול הסופי" של יהודי העיירה שעומד להתבצע, הגיע לאוזנינו, ברחנו אני ואחותי הקטנה בלה, יחד עם משפחת דודתי - אחות אימי, לאחד הכפרים שבסביבה ושם מצאנו מקלט אצל אוקראיני מקומי מידידי המשפחה. ביום ה-31 לאוגוסט, בשעות הערב המאוחרות, חזרתי למלניצה לחפש את אימי, אבל לא מצאתיה.

בימים 1-2 לספטמבר 1942 רוכזו כל יהודי העיירה ברחוב אחד והוקם "גטו". סביב לגטו היה משמר של שוטרים אוקראיניים. למרות הסיכון הצלחתי לברוח מהגטו ולהגיע לכפר שמחוץ לעיירה, לבית שם נמצאה אחותי.

"החיסול הסופי" של 1200 יהודי מלניצה ששרדו אחרי הרציחות הקודמות, היה ביום ה-3 לספטמבר 1942, כ"א אלול תש"ב. ביום זה נרצחו ע"י הנאצים הגרמנים ועוזריהם האוקראינים, זקנים, נשים וילדים מיהודי העיירה ומהכפרים שבסביבה.

בהיותי במחבוא בכפר לשם ברחתי, ראיתי במו עיניי את היהודים המובלים מהכפרים בדרכם האחרונה למוות למלניצה.

---

* הסכית, רשם ותרגם מרוסית, יהושע ליאור.

ביניהם זיהיתי את דודי - אחיו של אבי, אברהם רוג, אשתו, שתי בנותיו, חתנו ונכדו, כולם מהכפר קאשיבקי. הם הובלו בליווי המרצחים שצעקו צעקות: "לא לדבר!" ו"לשמור על הסדר בזמן ההליכה!"

הם הלכו בדרך העפר. נשים, זקנים וילדים - וקיוו לנס, אולם שום נס לא התרחש. הרוצחים הריצו אותם לסוללה שעל סף בור המוות. הם נצטוו להתפשט ולהיכנס לבור בקבוצות של שלושה - שישה אנשים. המרצחים כיוונו את נשקם אל הקרבנות חסרי הישע בקור רוח וירו בהם.

צעקות הנשים, אנחות היאוש של הזקנים והבכי הנוקב של הילדים נשמע זמן רב מסביב. היריות שנשמעו אחת אחרי השנייה, ניתקו את שירת חייהם שלא נסתיימה.

הרוצחים עם הנשק בידיהם יצרו מסביב לקורבנות טבעת כיתור, והסתכלו בהנאה ביסוריהם ועינוייהם של הקורבנות. אצל אף אחד מהרוצחים לא רעד הלב, לא התעורר המצפון ולא הבריקו ניצוצות חרטה והבעת צער.

אחרי רצח יהודי העיירה, באו התושבים המקומיים האוקראינים לבתי היהודים, בזזו את רכושם ואת כל אשר נשאר שם. רבים מהמרצחים נכנסו לגור בבתי היהודים, שהועמדו לרשותם.

ביערות עם הפרטיזנים

יצאנו למחרת אחרי הרצח לחפש את אימנו, אולם לא הצלחנו למוצאה. יחד עם אחותי פנינו לכפר צ'רסק לחפש את בן הדודה של אימנו, וגם אותו לא מצאנו. בהיותנו בדרך פגשנו את רפאיל (את שם משפחתו איני זוכרת). הוא היה חבר המפלגה הקומוניסטית של מערב אוקראינה. הוא יעץ לנו ללכת לכיוון היערות, שם נמצאים יהודים שהצליחו להימלט מהרצח בעיירה טרינובקה. הגענו למקום הימצאותם ביער של קבוצת היהודים. יחד איתם עברנו למקום יותר בטוח ביער. במקום החדש חיינו במשך כל תקופת החורף 1942-1943.

מקור המחייה שלנו ביער היה מכל שמוזדמן; בסתיו גנבנו תפוחי-אדמה מהשדות, ובחורף חפרנו בורות בתוך השלג והוצאנו קליפות של תפוחי-אדמה ובישלנו אותן. לפעמים הגברים, שהיו יחד איתנו, יצאו לכפרים ולאחוזות ולקחו מהאיכרים פרות שהם שדדו מהיהודים. את הפרות היו שוחטים ואז היה לנו בשר ושומן לאכילה. מידי פעם היינו יוצאות לכפרים לבקש לחם מהאיכרים, פעם, כשיצאנו אני ואחותי לבקש לחם מהאיכרים, בחזרנו ליער, למקום שם שהינו יחד עם האחרים, לא מצאנו אף נפש חיה. כנראה, הגרמנים והשוטרים האוקראינים גילו את מקום מחבואם, באו ורצחו אותם. אני ואחותי הלכנו לאחד הכפרים וחיכינו עד שתעבור שם קבוצת פרטיזנים. כעבור כמה ימים פגשנו פרטיזנים שלקחו אותנו איתם ל"מחנה המשפחה", שהיה בחסות היחידה הפרטיזנית של המפקד קרוק. במחנה המשפחה, שהיהודים היו בו רוב, חיינו עד לשחרורנו בידי הצבא האדום בפברואר 1944.

בעיירה ראפלובקה התגוררתי זמנית עד לשחרורו המלא של פלך ווהלין על ידי הצבא האדום מהכיבוש הפאשיסטי. יום אחד הודיעו לכל היהודים, שיצאו מהמחנות של הפרטיזנים שגרו בעיירה, שהגיעה ועדה ממלכתית לחקר פשעי הנאצים בגליל רובנה, ועלינו להתייצב בפניה.

התאספנו כולנו, עם אתים ומעדרים ויצאנו לדרך. הלכנו זמן רב (אולי זה היה נדמה לי) עד אשר הגענו ליער. התחלנו לחפור בחול. עד מהרה גילינו גופות אדם שהשחירו. הן שכבו בשורות, כשפניהן כלפי מטה, ערומים לגמרי. הרבה גברים, נשים וילדים שכבו מחובקים - כנראה היו אלה משפחות שלמות. הגופות טרם החלו להתפורר. כשהוצאו כמה גופות מהבורות לשם צילום, זיהו אחדים מניצולי ראפלובקה את בני משפחתם בין הנרצחים. התמונה היתה מחרידה.

◆

בשנת 1943 כשבחזית הגרמנית-סובייטית חל מפנה על יד סטלינגרד, הצבא האדום נחל נצחונות בקרב והדף את הכובשים הנאצים מערבה. חלק מהמרצחים, משרתי הגרמנים במשטרה האוקראינית ובשלטון המקומי, ברחו ליערות והצטרפו לכנופיית ה"בנדרובצים" שלחמו למען "אוקראינה עצמאית". הם לחמו נגד הצבאות הסובייטים והגרמנים כאחד. הם רצחו כל יהודי שהזדמן בדרכם או מצא מחבוא מאימת המוות אצל איכרים מחסידי אומות העולם.

לאחר השחרור

בפברואר 1944 כשאוקראינה המערבית שוחררה על ידי הצבא האדום, חלק מהמרצחים האוקראינים נסוגו עם צבאות גרמניה. רבים הגיעו לאחר המלחמה לאיזור הכיבוש האמריקאי בגרמניה ומשם היגרו לארה"ב. חלק הצטרפו לצבא האדום כ"מתנדבים" להילחם בגרמנים ולכפר על פשעיהם. חלק מהם הסגירו את עצמם לשלטונות הביטחון הסובייטים, הם הועמדו לדין, ונדונו על מעשיהם ונשלחו למחנות המאסר שבסיביריה. היו גם כאלה, שהסתתרו ביערות ולחמו נגד השלטונות הסובייטים, עד אשר נלכדו או הושמדו. כמה מהמרצחים האוקראיניים עברו להתגורר רחוק באיזורי המזרח שבבריה"מ, ושם הם הצליחו להסוות את זהותם ולחיות זמן רב בשמות ובתעודות מזוייפים.

במשך השנים הצליחו השלטונות והארגונים לביטחון המדינה הסובייטית לעלות על עקבות המרצחים, ללוכדם ולהביאם לדין.

בשנת 1974 (32 שנה לאחר רצח יהודי מלניצה), המרצח האוקראיני איבן א. קלימוביץ, יליד מלניצה, שחי אי שם ברוסיה

תחת שם בדוי זמן רב. החליט שבחלוף כל כך הרבה שנים הוא יכול לחזור למלניצה כדי לקחת את הזהב ששדד מהיהודים והחביאו. הוא הניח, שאיש מתושבי המקום לא יכירו. למזלו הביש, אחת מקרובות משפחתו הכירה וזיהתה אותו והסגירה אותו לשלטונות הק.ג.ב. כמרצח שפעל בשרות הנאצים. הוא נאסר, ובזמן החקירה הוא הסגיר עוד שלושה מחבריו לרצח, שאיתם עמד בקשרים: את פ.ד. פרבושצ׳יק מהכפר וולקה-רדושינסקי, את ס.ס. זאגורסקי יליד מלניצה ואת ע.ד. גוגוליוק מהכפר מאידאן ממחוז קובל. שלושת הרוצחים אותרו במרחבי בריה״מ והובאו לקובל. לאחר חקירתם של כל הארבעה, הם הועמדו למשפט על השתתפותם הישירה ברצח של אלף ומאתיים יהודי מלניצה ועל רציחתם של חמישה עשר אלף מיהודי קובל, וכן על שיתוף פעולה עם הנאצים הגרמנים ברצח אוקראינים ופולנים. ששים עדים זומנו למשפט על ידי התביעה. חלק מהם היו מרצחים, שוטרים אוקראיניים, שכבר נידונו בעבר על הרצח, והם ריצו את עונשם במחנות המאסר בסיביריה. אני זומנתי להעיד במשפט כעדה, שסבלה מזוועות הנאצים ועוזריהם האוקראיניים. התיק הפלילי הובא לפני בית המשפט המחוזי של ווהלין שבקובל. הרכב השופטים יצא למושב מחוץ לקובל, לעיירה הולוב, שנמצאת בדרך מקובל למלניצה. המשפט התנהל במועדון שבבית העם בעיירה בנוכחות קהל רב.

ההרכב המשפטי היה: הנשיא ב. פלחטיה, השופטים נציגי העם א.י. חורונז׳ה ו-מ.ז. פישצ׳וב. את התביעה יצגו - התובע הממלכתי - היועץ המשפטי הראשי של גליל ווהלין ט.פ. קובלנקו והתובע האזרחי - מנהל העבודה בקולחוז על שם ״ז׳דנוב״ - י.ו. טאראסיוק.

הדיון המשפטי החל ביום 14 למאי 1974 ונמשך שישה ימים. הייתי נוכחת בבית המשפט במשך כל זמן הדיון ושמעתי את עדותם של כל שישים העדים. כל העדים אישרו, כי הנדונים רצחו את היהודים ממלניצה ומקובל. הם השתתפו ברצח במישרין ובעקיפין. למשמע העדויות דמי קפא בעורקי. במהלך המשפט התגלו פרטים רבים שלא ידעתי עליהם ובמיוחד על ביצוע רצח הדמים שהיה ב-3 לספטמבר 1942 של יהודי מלניצה שנקרא ״הטרגדיה של מלניצה״. העדים סיפרו כיצד המרצחים בהבעת צחוק על פניהם, בשלווה, הסתכלו ביסוריהם של האומללים וכיצד השגיחו המרצחים בעירנות, שאף אחד מהיהודים לא יצליח להימלט ולהינצל מהמוות. העדים סיפרו, שברצח השתתפו 97 שוטרים אוקראינים מצויידים בנשק מכף רגל ועד ראש בליווי כלבים. עם המרצחים האוקראינים היו רק חמישה מרצחים גרמנים, שהכריחו את היהודים האומללים להסתדר בטורים והריצו אותם למקום הרצח, שהיה מערבית לעיירה מלניצה בסמוך לבית הקברות הפולני.

על השאלה, שהופנתה על ידי התביעה לרוצח זגורסקי, ״האם היית יורה בילד יהודי קטן שהיה מצליח לברוח מבורות המוות?״ הרוצח זגורסקי: ״כן, הייתי יורה״, ואילו הרוצח פרביושצ׳יק ענה בציניות ״אם לעבוד - אז עובדים!״

אחד העדים שהובא ממחנות המאסר בסיביריה, שם כבר ריצה 20 שנה מעונשו, סיפר איך הוא וחבריו העומדים לדין רצחו את היהודים במלניצה, הוא אמר, שבקרבנות ירו רק האוקראיניים, ואילו הגרמנים הפשיטו את היהודים ועסקו באיסוף בגדיהם ובחיפוש אחרי זהב ודברי ערך אחרים.

אחד העדים - ראש כנופיית מרצחים לשעבר ״קוזאק״, ששמו יצא לשימצה בין כל תושבי האיזור, סיפר בפרוטרוט כיצד הוא וחבריו הנידונים הריצו את היהודים מהגטו, שהיה בקירבת שני בתי הכנסת שבמרכז העיירה, אל הבורות שהכינו מבעוד מועד: ״היהודים הלכו למות בבכי ובתחנונים שנרחם על הילדים והתינוקות״. כששאל התובע את העד מה היה שמו כאשר היה מפקד הכנופיות, הוא ענה ״חמעל״. כל הנוכחים האוקראיניים שהיו באולם בית-המשפט פרצו ברעש גדול, היות והם שמעו רבות על מעלליו. הציבור רצה לעשות בו מעשה ״לינץ׳״ ולקרוע אותו לגזרים. אנשי הבטחון - הק.ג.ב. שמרו עליו, שלא יפגע במשך כל זמן שהותו בבית-המשפט, ועד שהוא נלקח ונשלח למחנה האסירים בקמצ׳טקה, שם הוא ריצה את עונשו כרוצח וכפושע נאצי.

אחד העדים העיד שראה את הרוצח, שעמד לדין, פרבושצ׳יק - בטיילו ברחוב, וכאשר הבחין, שבין הגינות מתחבאת ועוברת ממקום למקום היהודיה ממלניצה - שרה קנובל - הוא כיוון את נשקו ירה בה והרגה. המרצח ענה שירה, כי קיבל פקודה להרוג את כל היהודים. חיות אדם אלה שרתו בנאמנות את אדוניהם הפאשיסטים הגרמנים תמורת זלילה ובגדים שהופשטו מהקרבנות היהודים.

היתה גם ״הטרגדיה של יהודי קובל״, שהמרצחים שעמדו לדין במשפט זה, השתתפו בה. הם רצחו חמישה עשר אלף מיהודי קובל. את היהודים ריכזו בגטו, ומשם הם הובלו ע״י הפושעים בני הבליעל אל מחוץ לעיל לגבעת באחוב. אף נפש חיה לא יכלה להינצל מטבעת הכיתור, שיצרו סביבם המרצחים. את הקרבנות הובילו למקום הרצח במכוניות משא.

כאשר השופט, נציג העם פשצ׳יב, שאל את העד זאגורסקי, שגם הוא היה שוטר (אחיו הצעיר היה בין הנידונים), למה הוא לא נקט ״מהלך שמאלי״ ולא הציל לפחות משאית אחת, שבה הוסעו האומללים, הוא ענה: ״צריך להשמיד את כל היהודים״. לאחר המשפט הוא התאבד בתליה.

״שערות ראשינו סמרו שעה שלאחר המלחמה היינו בגבעת באחוב״, סיפר לשופטים העד נ. מילאש - לשעבר יושב ראש הוועדה לחקר פשעי הנאצים הגרמנים במחוז קובל, ״גילינו אלפי גוויות שנהרגו ביריה, האדמה היתה אדומה מהדם

שנשפך".

המרצחים, שעמדו למשפט, רצחו במו ידיהם פולנים מהמושבה גאי, שם הם הכריחו את האומללים להיכנס לגורן והציתו את הגורן. את אלה שנותרו עדיין בחיים הם דקרו למוות בקלשוניהם. הם רצחו גם קבוצת פולנים מהעיירה מלניצה: ממשפחת מנהל סניף הדואר המקומי חודזינסקי - ארבע נפשות, ממשפחת הרופא סקוברין ארבע נפשות, את הכומר הפולני-קאתולי ואת עוזרו.

בכפר קאשיבקי הם השתתפו ברצח 20 פרטיזנים, ביניהם מפקד הסיירת פ. קאספרוק שהוציאו את עיניו, חתכו את אפו ואוזניו ולאחר מכן קברו אותו חיים, הם רצחו אם ובתה ממשפחת פריסז'ניוק, כיוון שהושיטו עזרה לחייל סובייטי.

בית-המשפט פסק את הדין וכל ארבעת הרוצחים נידונו לעונש הכי חמור: למות בירייה ולהחרמת כל הרכוש שהשתייך להם. הנוכחים בבית-המשפט, במועדון בהולוב, שמלאו את כל הבניין, קיבלו את פסק הדין במחיאות כפיים סוערות.

נשיאות הסובייט העליון של אוקראינה המירה את עונש המוות לקלימוביץ ולגיגליוק ל-15 שנים שלילת החופש - מאסר במחנות בסיביריה. הנימוק הרשמי היה, שלא הוכח "שהכדורים שהם ירו הביאו לקיפוח חיי אדם". יתכן, שהתחשבו בכך שבזמן שרצחו הם היו בני 18 שנה.

◆

הדי המשפט מצאו ביטויים בעיתונות באותם הימים בהם הוא התנהל, בעיתון "פארפור לנינה" (הדגל של לנין) מהימים 22, 25, 26 למאי 1974 מ. וולמי כתב מאמר בשם "קללת העם תעמוד לנצח".

בעיתון "רדינסקה וולין" (ווהלין הסובייטית) מיום 22 למאי 1974 במאמרו של ע. ז'יז'אר "במים לא תשטוף, לא תכסה באדמה", מסופר בפרוטרוט על משפטם של ארבעת השוטרים המרצחים האוקראיניים שנטלו חלק ישירות ברצח יהודי מלניצה וקובל.

הופעתי בבית-המשפט ואמרתי (מילה במילה כפי שהודפס לאחר מכן בעתון "פראפור לנינה" אין סליחה למרצחים! בעד מארקים גרמנים הם מכרו את כבודם ומצפונם, כשהם הצטרפו לשרות כלבים של הכובשים, באותה עת שכל העם הסובייטי התגייס למאבק בפשיסטים. אלה הפושעים הרגו אקטיביסטים סובייטים, אוכלוסייה אזרחית שקטה, שדדו את בני הכפרים שבסביבה.

בגלל מלקקי הפינכא של הגרמנים האלה הפסדתי את הוריי, את הסבתא שלי וכל קרובי משפחתי, דמם של הקרבנות החפים מפשע דורש להעניש את המרצחים בכל חומרת הדין".

בהופעה דומה ברוח הדברים שאמרתי, אמרו העדים גורודיוק, ס. ליחובסקי, ט. יבאפק ואחרים, כולם דרשו לפסוק למרצחים עונש חמור.

◆

בגיא ההריגה - על קבר האחים של היהודים, שנרצחו במלניצה, לא היתה מצבה כלל. התושבים האוקראיניים מהעיירה הפכו את המקום למזבלה, עליה שפכו כל מיני זבל ולכלוך.

אחרי המשפט בשנת 1974, כתבתי מכתבים לכל המוסדות הממשלתיים בדבר ניקוי המקום והצבת מצבה. לאחר מאמצים מרובים נוקה המקום, ובשנת 1977 הוקף הקבר בגדר מעץ.

החל משנת 1989 התחלתי לדרוש מהשלטונות, שיאפשרו לי להקים מצבה ולעזור לי בהקמתה. בשנת 1990 חברה בשם "ממוראל" (זכרון) הקימה מצבה על חשבון הממשלה, ועל המצבה כתוב בשפה האוקראינית: "במקום זה רצחו הגרמנים 1200 אזרחים סובייטים ביום 3.9.1942".

פעמיים בשנה אני עולה על קבר האחים של יהודי מלניצה, ביום לציון הניצחון על הגרמנים, בתשעה למאי, ופעם שנייה ביום שלושה לבספטמבר. אני עושה סדר סביב המצבה ומנקה אותה. חוץ ממני אין אף יהודי אחר פוקד את המקום.

לוצק אוקראינה - אוגוסט 1991 - אוגוסט 1993.

לאה רוג ושמואל ריטר, על הריסות בית הספו הישן. אוגוסט 1993.

הבית לשעבר של משפחת שלמה רוג במלניצה. אוגוסט 1993

זלדה (זויה) בללר-ליאור - תל-אביב

ילדה בלא ילדות

לנכדיי: עדי, רותם, שימרית, הדס ושי

בתקופת השואה הייתי ילדה בגיל של נכדתי רותם כיום. את תאריך לידתי אין אני יודעת, כי שכחתיו מרוב הצרות והתלאות שעברתי, כשנשארתי ללא הוריי ובני משפחתי.

שנה לאחר השחרור על-ידי הצבא האדום - הרוסי מהאיום הגרמני על חיי, חייתי בפנימיה לילדים יהודים מניצולי השואה, בהלינובק שעל-יד העיר לודז' בפולניה. ביום 6 ביולי 1945 מסרתי עדות, על תקופת חיי בזמן השואה ועל הדרך בה ניצלתי והגעתי ליערות למחנות הפרטיזנים, לחוקרים-ההיסטוריונים מטעם הארכיון של המכון ההיסטורי היהודי בוורשה (בהנהלת ב. מארק). דבר מסירת העדות נשכח מלבי עד שלאחרונה מצא בעלי יהושע את העדות שלי בארכיון יד-ושם בירושלים.(1)

בזמן בריחתי מהגטו הייתי ילדה קטנה, אשר גזלו ממנה את שנות הילדות, את ההורים, האחים והאחיות וכל בני המשפחה, ונשארה בודדה לגורל האכזרי בעולם מלא רצח ומות. כל יהודי שהצליח להמלט מציפורני המרצחים ולשרוד, צריך היה להאבק למען קיומו במשך חודשים ושנים בסביבה עויינת כשהמוות מרחף מעל לראשו בכל מקום ובכל רגע.

בדברי העדות שמסרתי בפולניה לא זכרתי בזמן ההוא, מה שעבר עלי רק לפני שנים אחדות, כי אז טרם הצלחתי להתאושש מהלם והאבדן שפקדו אותי. לא מסרתי ולא פרטתי דברים רבים שעליהם הייתי צריכה לספר ולספר...

עכשיו, בבואי לכתוב לנכדי, את אשר עבר עלי וכיצד ניצלתי, חמישים שנה לאחר רצח בני משפחתי ויהודי עיירתנו מלניצה, אני מעלה על הכתב אותם דברים שליוו אותי במחשבותי ובחלומותי במשך כל השנים. בזכרוני עלו דברים רבים שמידי פעם נזכרתי בהם והפכו למסכת אחת.

כמתוך הערפל אזכור את ימי הילדות המאושרים בבית ההורים היקרים, שנאבקו על חינוך וגידול ילדיהם למרות קשיי הפרנסה והכלכלה. הוריי השתדלו למסור לנו את פת לחמם האחרונה שלא נדע רעב ומצוקה.

בפרוץ המלחמה ב-22 ביוני 1941 בין גרמניה-הנאצית לבין רוסיה הסובייטית היינו אנו היהודים, החוסים בצל השלטון הסובייטי, שקטים ובטוחים. היינו מלאי תקווה ,שהצבא האדום יגבר על הגרמנים וימגר אותם תוך זמן קצר. אמונותינו ב"גבורה" של הצבא האדום נתבדתה עד מהרה. כמה ימים לאחר פרוץ המלחמה נכנס הצבא הגרמני לעיירה שלנו, ומייד החל שלטון המות והרצח.

למחרת כניסת הגרמנים לעיירה נלקחו כ-50 צעירים וצעירות יהודים על-ידי הגרמנים בטענה, שהם השתייכו ל"קומסומול" (תנועת הנוער של המפלגה הקומוניסטית). את הצעירים הסגיר גוי פולני-אנטישמי, שהיה מנהל בית-הספר הממלכתי בעיירה בזמן השלטון הפולני. בין העצורים היו אחי משה ואחותי מללי. כפי שנודע לאחר מכן, הגרמנים הובילו את הצעירים והצעירות מחוץ לעיירה ושם רצחו אותם.

כעבור כמה שבועות(2) תפסו הגרמנים ועוזריהם האוקראינים כ-300 גברים יהודים מבני העיירה, וביניהם את אבי שלמה - הענאך בללר, הסיעו אותם מחוץ לעיירה ורצחו אותם על-יד בית המטבחיים בבורות, שהוכנו לשם כך מראש.

נשארנו שלושה ילדים עם אימנו: אחותי הבכורה רייזל, אני ואחי הקטן אהר'לה. כל הנטל של קיום המשפחה, בתנאי החיים של מחסור ומצוקה, נפל על שכמה של אימנו חיה.

מימי האימים של שלטון הטרור הגרמני בעיירה לא אזכור הרבה. בהיותי ילדה קטנה לא הבנתי, אך ידעתי על ההתעללויות והרציחות של יהודי העיירה. המבוגרים נשאו בכאב וביגון, ולא סיפרו לנו הילדים הכל על אשר התרחש בעיירה.

זוכרת אני, שביום קיץ בשנת 1942 גירשו הגרמנים והאוקראינים את יהודי העיירה מבתיהם וריכזו אותם במספר בתים, שהיו סביב לבית-הכנסת ולבתי המדרש ברחוב בית הכנסת (בוז'ניצ'נה). היות שביתנו היה בקירבת בית-הכנסת, נחסכו מאיתנו בשלב זה הצער והכאב של נטישת הבית בו נולדנו וגדלנו, דבר שנפל כמהלומה על מירב יהודי העיירה. היה זה שלב הקמת הגטו בעיירה. במשך רגעים אחדים נצטוו היהודים לעזוב את בתיהם על כל אשר היה בהם במכות וביריות, הריצו אותם על מטלטליהם הדלים, שהספיקו לקחת איתם, אל תחום הגטו. הבית שלנו, שהיו בו 3 חדרים, התמלא באנשים. כמה משפחות

על טפם נדחסו בתוך הבית וכל משפחה התרכזה בפינה שנהייתה למקום מגוריה. האוויר בבית היה דחוס ומחניק, היה צפוף ובקושי אפשר היה לעבור ממקום למקום. לפני הקמת הגטו הספיקה אמי להכין כמות קטנה של תפוחי אדמה, מבלי שידעה, שכעבור זמן קצר לא נזדקק להם. לא נהיה כבר בחיים.

כחלוף זמן קצר הגיעו ידיעות על חיסול היהודים בעיירות שבסביבה. יהודים, שהגיעו לגטו מכפרי הסביבה, וגויים מתושבי המקום, סיפרו, שראו שהגרמנים לקחו גויים והם חפרו בורות לא רחוק מהעיירה בדרך המובילה להולוב. הרגשנו, שמשהו נורא ואיום עומד להתרחש, וזה יהיה סוף החיים שלנו: שהגרמנים החליטו להרוג אותנו בימים הקרובים. הפחד תקף אותנו, והוא השתקף בעיני כל אחד ואחד מאיתנו. נודע לנו, שבערים קובל ולוצק הרגו הגרמנים את כל היהודים שחיו שם.

כיצד הצלחתי להינצל מהרצח במלניצה

ביום, שבו עמדו הגרמנים להרוג אותנו,(3) התאספו כל תושבי הגטו בבית הכנסת. זוכרת אני את המחזה המחריד: הגברים היו עטופים בטליתות, והמבוגרים מהם לבשו בגדים לבנים לקראת המות. דלתות ארון-הקודש היו פתוחות כביום הכיפורים בזמן תפילת נעילה. הרב וכל הנוכחים הרימו את ידיהם כלפי שמיים ובבכי ובצעקות אמרו תפילת "וידוי" לפני המות. עמדנו כל הילדים ממשפחתנו ליד האמא שלנו, שחיבקה אותנו ובכתה בכי מר.

החלטנו להתחבא ולהציל את עצמנו; כשיבואו הרוצחים להוביל אותנו למות הם לא ימצאו אותנו. במחשבותי חשבתי, שכדאי לי להתחבא בתוך התנור שאפו בו לחם. התנור היה בנוי מלבנים, והוא עמד בכניסה לביתנו. היה בו פתח גדול שאפשר היה להיכנס בו. תכננתי להיכנס לתנור ולסתום את הפתח בבולי עץ, ששימשו להסקת התנור. היתה זו פנטזיה של ילדה קטנה חסרת הגנה, שרצתה להינצל מהמות. אמי ואחותי הגדולה רייזל החליטו, שאני נתחבא במחסן שבמרתף של הבית שלנו, שהיה מתחת לחנות שלנו לדברי סידקית לשעבר. בזמן השלטון הסובייטי החלק של הבית, שבו היתה החנות, נלקח מאיתנו לקואופרטיב הממשלתי (חנות ממשלתית), והם הפכו אותה למחסן בו איחסנו ארגזים ריקים. לאחר מכן השלטונות הגרמניים נעלו את החנות על מנעול ובריח וסתמו את הכניסה בקרשים, שחוזקו במסמרים. כדי להגיע למרתף שמתחת למחסן החלטנו לעלות על עליית הגג של הבית ומשם לעבור אל עליית הגג של החנות, לפתוח פתח בתקרת החנות ולקפוץ פנימה לחנות ומשם לרדת למרתף. היינו בטוחים שבמרתף, שמתחת לחנות, לא יחפשו אותנו.

אימנו עלתה אל עליית הגג של ביתנו ומשם עברה לעליית הגג שמעל לחנות. בסכין רגילה בשקט, לאט לאט, פתחה פתח בתקרה, שדרכו נוכל לקפוץ לתוך החנות. היא הכינה דלי מים וקצת אוכל, שנוכל לקחת איתנו למקום המחבוא במרתף. ברחוב מסביב לביתנו ובכל הגטו היו עשרות שוטרים אוקראינים וחיילי ז'נדרמים גרמניים. הם תפסו את היהודים, תושבי הגטו, סידרו אותם בשורות, ותחת ליווי, שהיה מלווה במכות ויריות, הובילו אותם למקום הרצח. בחוץ, על יד החנות שלנו, עמד שוטר אוקראיני עם רובה. פחדנו לקפוץ מעליית הגג לחנות ומשם למרתף, שמא הוא ישמע את הרעש ויגלה אותנו. חיכינו להזדמנות לקפיצה. כשרעש היריות הלך וגבר, אחותי רייזל ואני קפצנו לחנות. איתנו קפץ גם בן דודתי מוטל רויזין, ועוד כמה אנשים, שאת שמותיהם אינני זוכרת. ירדנו למרתף, שם מצאנו מספר יהודים שהגיעו מהבנין הסמוך לביתנו. ביניהם היה גם משה-לייב נוימן (בעלה של יוכבד). הם, כנראה ,נכנסו מהמרתף הסמוך דרך פתח, שפתחו למרתף שלנו.

את האמא שלנו ואחינו הקטן אהר'לה לא מצאנו במרתף. כנראה, הם לא הספיקו לרדת למרתף, נתפסו על ידי הגרמנים והובלו יחד עם בני העיירה האחרים למקום שם רצחו אותם. לפני שנפרדנו מאמא היא אמרה לנו: "אתם ילדים צעירים, עליכם לעשות הכל בכדי להינצל!".

המרתף שימש כמקום איחסון קר למוצרי מזון שלא יתקלקלו. שכבנו על ריצפת המרתף כמו מאובנים ללא נשימה מלאי פחד. דרך סדקים בקירות המרתף ראינו דמויות של גרמנים ושוטרים אוקראינים רודפים אחרי יהודים במגלבים וביריות בלתי פוסקות. צעקות האמהות והילדים היו עד השמיים. היריות נמשכו עד לשעות הערב, ולאחר מכן השתרר שקט מוחלט.

בלילה שמענו שגויים מתושבי העיירה ומהכפרים שבסביבה מסתובבים בין בתי הגטו וסוחבים מהרכוש הדל, שהשאירו היהודים בהילקחם למות. שכבנו במרתף ימים אחדים, לא זוכרת כמה. כשהרעב והצמא החלו להציק לנו, החלטנו לחפש דרך לצאת מהמרתף. באחת מפינות המרתף מצאנו חבית, שבה לפני הרבה זמן החמיצו מלפפונים. מלפפונים לא היו בה, לעומת זאת היה בה הנוזל החמוץ בו היו המלפפונים שרויים. שתינו מהנוזל המלוח-חמוץ, דבר שהגביר את הצמאון שלנו עוד יותר.

משה-לייב נוימן ועוד איש מהמתחבאים במרתף החליטו להסתכן ולצאת החוצה. בטרם הצליחו להתרחק מהמקום בו התחבאנו שמענו יריות, צעקות וגניחות. הבנו, שהם התגלו ונהרגו בידי המרצחים שנמצאים עדיין בשטח. אחד היהודים שהיה איתנו התחיל להשתעל. שוטר אוקראיני שמע את השיעול וקרא לשוטרים האחרים ואמר, שכאן מתחבאים יהודים ויש למצוא אותם. השוטרים לא יכלו לאתר את מקום הימצאנו. הם התחילו לדפוק על הדלתות ולירות מרוביהם. הבנו, שעלינו לברוח מיד ממקום המחבוא, אחרת השוטרים והגרמנים יגלו אותנו ויהרגו אותנו. פתחנו את מכסה הפתח של המרתף ועלינו

לחנות, שהיתה מלאה ארגזים. התחלנו לטפס על הארגזים לכיוון הפתח, שנעשה בעליית הגג של החנות. נפלנו כמה פעמים עד אשר בכל כוחותינו הגענו לפתח שבתקרה ומשם עלינו לעליית הגג. דרך העליה עברנו אל עליית הגג שמעל לדירת מגורינו, ומשם קפצנו לתוך הבית שלנו.

בבית היה הכל הפוך: כלי הבית וכלי המיטה פוזרו וכל תכולת הבית נשדדה. למזלנו, דלתות הבית היו פתוחות, ויצאנו דרכן החוצה. בראשי היה פצע זב דם. כנראה, נפצעתי בזמן שקפצתי מהעלייה לבית. התחלנו לרוץ בשארית כוחותינו. לכל אורך הדרך ירו עלינו, ואנו רצנו וצעקנו "שמע ישראל"!!! עברנו על יד בית הכנסת ונכנסנו לתעלות מלאות מים. חצינו את התעלות ורצנו לכיוון השדות מבלי להסתכל לאחור. בזמן הריצה הייתי צמודה לאחותי. כשהתרחקנו מהעיירה, הבחנו, שמכל הבורחים נשארנו לבדנו אחותי ואני. היינו בטוחות שהצלחנו לברוח ולהינצל בזכות הסבתא שלנו גיטל ז"ל, שהיתה צדקת גדולה וזכותה הגנה עלינו.

החיפוש אחר מקום הצלה

כל הלילה המשכנו ללכת מבלי לדעת לאן פנינו מועדות. לפנות בוקר היגענו לנהר ושתינו מלוא כפיים מים ממימי הנהר. מרחוק ראינו בית כפרי והתקרבנו אליו. מבעל הבית ביקשנו, שיתן לנו משהו לאכול. הגוי הכפרי גירש אותנו בגידופים ובאיומים, שיסגיר אותנו לגרמנים. כשהאיר הבוקר ראינו רועים יוצאים עם עדריהם לרעות במרעה. החלטנו להתחבא למשך היום שלא יגלו אותנו. היה זה בתחילת חודש ספטמבר, התבואה בשדות נקצרה מזמן, והאלומות סודרו בשדה בערמות גבוהות של גדיש, עד הבאתן לגורן. נכנסנו לתוך ערמה והתחבאנו בין האלומות עד שעות הערב. בחוץ היה קריר, ואנו, שהיינו בלבוש קל, הקור והרעב החלו להציק לנו מאוד. בשעות החושך יצאנו מהמחבוא והתחלנו שוב ללכת מבלי לדעת לאן. מכל בית של איכרים שהיגענו וביקשנו שיתנו לנו דבר מה לאכול, גורשנו בקללות ובגידופים ותוך איום, שהם יסגירו אותנו לגרמנים. הגענו לחוה של גוי צ'כי, שריחם עלינו ונתן לנו דבר מה לאכול ושמיכה, שנוכל להתעטף בה מהקור. האיכר הצ'כי יעץ לנו ללכת בכיוון היערות ואמר, ששם מתחבאים יהודים. במשך ימים אחדים עברנו מֶרחק רב מהעיירה מלניצה, התקדמנו בדרך לא דרך מבלי לדעת מה מחכה לנו בכל מקום. כפי שנודע לנו מגויים, שפגשנו בדרך, הגענו לסביבת העיירה טרוינובקה.

באחד הימים פגשנו אדם, שהזדהה לפנינו כחייל סובייטי שברח מהשבי הגרמני. הוא אמר לנו שאנו צריכות ללכת לכפר בערעטש - מושבה של איכרים פולנים על יד היער "השחור", ולפי דבריו, שם ישנם פרטיזנים. שמענו בקולו והלכנו לכיוון, שהוא הורה לנו ללכת. בימים היינו מתחבאות בערמות התבואה והשחת ובלילות המשכנו ללכת. שתינו - אחותי ואני - היינו ללא בגדים חמים וללא נעליים לרגלינו.

באחד הלילות היגענו לשדה רחב, שמעברו השני נראה יער גדול מלא עצים. בשדה היתה ערמת שחת גדולה ונכנסנו לתוכה. התחבאנו, אולי נראה אנשים היוצאים מהיער. כשהתחיל להחשיך נתגלו לעינינו אנשים, שיצאו מהיער. התחלנו לקרוא להם, שיבואו אלינו. הם פחדו לגשת אלינו, אולם לאחר היסוס מה הם התקרבו סמוך לנו. היו אלה יהודים שברחו מגטו מנביץ' מאימת המות מידי הגרמנים ועוזריהם האוקראיניים. הם היו אנשים מבוגרים, שהכירו היטב את השטח ביערות בקירבת העיירות מנביץ', טרינובקה ופברוסק. בניהם הצעירים התקבלו כלוחמים ביחידות הפרטיזנים ולחמו בגרמנים ובעוזריהם.

תקופת זמן מסויימת היינו יחד עם היהודים האלה. הם קיבלו אותנו ללא רצון רב, אך הלכנו יחד איתם. בלילה היינו יוצאים לשדות לחפור בידינו תפוחי אדמה, שאותם היינו אופים במדורות, שהדלקנו בעמקי היער. היה זה האוכל היחיד, שהיה לנו, אבל לכל הפחות לא היינו רעבים.

כשנודע לנו, כי הגרמנים והאוקראינים מתקדמים לעבר היער שם היינו במצוד אחרי יהודים, נאלצנו להחליף את מקום הימצאנו ולעבור למקום בטוח יותר בעמקי היער. באחד הימים, כשהיינו לבדנו - אחותי ואני, עשינו מדורה קטנה ביער כדי להתחמם. לפתע הופיעו לנגד עינינו שני אנשים מזויינים בנשק. הם התחילו לחקור אותנו על מקום הימצאם של יהודים ביער. אנו סרבנו להגיד להם דבר מה על כך, למרות שהם איימו עלינו. דבר זה מצא חן בעיניהם, שאין אנו מוכנות להסגיר את היהודים. הם הזדהו לפנינו כפרטיזנים רוסיים-סובייטים ונתנו לנו דברי אוכל שהיה ברשותם. כפי שהסתבר לאחר מכן, היה זה מפקד הפרטיזנים מאקס ושומר ראשו. (מאקס היה פולני מחשובי המפקדים של הפרטיזנים בווהלין ולאחר מכן אלוף משנה בצבא הפולני). הם אמרו לנו, שאין באפשרותם לקחת אותנו איתם, אבל הבטיחו, שבעוד ימים מספר יבואו פרטיזנים לקחת אותנו איתם למחנה שלהם.

בחסות הפרטיזנים הסובייטים

באחד הביקורים, שערכו אצלנו הפרטיזנים היהודים, באו איתם גם כמה פרטיזנים רוסיים. הם היו חיילים מהצבא האדום, שנשארו להילחם בעורף הגרמני, לפי פקודות שלטונות הצבא ממוסקבה. ביניהם היה רוסי בשם "קינור". אני התחלתי לבקש ממנו ולהתחנן בפניו שיקח אותנו: אותי ואת אחותי - איתם ליחידת הפרטיזנים. קינור ריחם עלי ואמר לי, שהוא מוכן לקחת אותי יחד איתם, ואילו את אחותי אין הם יכולים לקחת היות שהם קבוצה קטנה ללא נשק רב, ואין ביכולתם לקשור את עצמם עם אנשים בלתי לוחמים נוספים. אחותי הפצירה בי, שאני אלך איתם ולכל הפחות אני אנצל ואמצא מקום בטוח.

עבורה יהיה יותר קל למצוא מקום מחבוא כיחידה, כשאני לא אהיה למעמסה עליה. החלטנו, שכך יהיה יותר טוב לשתינו, וכך נאלצתי להיפרד מאחותי וללכת עם הפרטיזנים. הם נתנו לי בגדים חמים, ולפנות ערב הלכתי איתם למחנה שלהם, שהיה קילומטרים ספורים מהמקום שם נפרדתי מאחותי. הגענו ליערות "קוכוב", שם היה המחנה של הפרטיזנים, וכמה קילומטרים ממנו היה מחנה משפחתי של יהודים, שלא היו מסוגלים להילחם בשורות הפרטיזנים: זקנים, נשים וילדים. מהיום שהלכתי ונפרדתי מאחותי נותק כל הקשר בינינו. לא היו לי ידיעות על מקום הימצאותה ועל הגורל שפקד אותה. ניסיתי לחפש אותה ולשאול אנשים אולי ראו אותה. כפי הנראה, היא נהרגה על ידי הגרמנים או האוקראינים שהיו עושים מידי פעם מצוד אחרי יהודים שהסתתרו ביערות.

◆

ממחנה הפרטיזנים הועברתי למחנה המשפחה שהם יסדו. הייתי במחנה המשפחה, שעל יד יחידת הפרטיזנים בפיקודו של מאקס. הוא היה אדם טוב ותמיד כשראה אותי היה שואל אותי "מה שלומך ואיך את מרגישה?". במחנה המשפחתי עבדתי ועשיתי כל העבודות שנדרשו ממני: עזרתי בבישול ובעבודות כביסה, ואחר כך כרועת צאן ובקר. המפקד של המחנה המשפחתי היה אברהם פוכטיק, שמוצאו מהעיירה מנביץ'. הוא היה בן אדם טוב והתייחס אלי יפה מאוד.

מידי פעם היו הגרמנים והאוקראינים, שהכירו את כל השבילים והדרכים ביערות, עורכים מצוד על הפרטיזנים ועל המחנה המשפחתי. נאלצנו בעוד מועד, ולפעמים באופן פתאומי לברוח משטח המחנה למקום אחר בעמקי היער מאחורי ביצות, עד שהמצוד יגמר ונוכל לבנות את המחנה שלנו מחדש. מצבנו בזמן מצוד היה קשה. בחורף, נאלצנו ללא ביגוד מתאים וחם לברוח בשלג בהשאירנו עקבות, למקום שם לא היו מתקנים מינימליים, שבהם נוכל לחיות ולישון. ישנו על השלג בקור ובכפור ללא כיסוי וחימום.

מחנה המשפחה שלנו היה ממוקם תמיד קילומטרים אחדים ממחנה הלוחמים של יחידת מאקס. במחנה המשפחה היו כ-100 יהודים. רובם היו מהעיירה מנביץ'. היו משפחות שלמות, חלקי משפחות, בודדים, זקנים וכ-20 ילדים יתומים כמוני ללא אב ואם וכל קרוב משפחה. בזמן הראשון לשהותנו ביער בסתיו 1942, ולאחר מכן בחורף 1943 היה מצבנו קשה מאוד. לא היה מה לאכול, ונאלצנו לצאת לשדות ולגנים, תוך סכנת חיים ופחד מהתגלות והיתקלות בגרמנים והאוקראינים, ולסחוב תפוחי-אדמה וירקות. תפוחי האדמה אוחסנו על ידי האיכרים לתקופת החורף בבורות בתוך האדמה שנחפרו בשדות. היה עלינו לחפור באדמה בידינו, ללא כלי חפירה, ולהוציאם משם. בלילות ישנו בסוכות, שעשינו מענפי עצים, על האדמה הקשה והקרה. בימי החורף התקנו בכוחות עצמנו מחפורות בתוך האדמה - "זמלינקות" (מבנה חפור באדמה). כלי עבודה לכך כמעט שלא היו לנו, וקשה היה להשיגם. את הקירות במחפורות חיזקנו בבולי עץ. גם את התיקרה עשינו מבולי עץ, שכיסינו אותם בשכבות אדמה. במחפורות, לא היה לנו כלי מיטה: מזרנים, כריות ושמיכות וישנו בבגדים על דרגשי עץ. לא היה במה להאיר את המחפורת, לכן הדלקנו מדורות קטנות בתוך המחפורת על האדמה, כדי להתחמם על ידן, והן האירו לנו את המחפורת. כלי אוכל - צלחות, כפות, סכינים ומזלגות לא היו לנו, ואנו הסתפקנו בספלים ובכפות עץ. האוכל שלנו היה לחם ותפוחי-אדמה ,לפעמים בשר ודייסות דוחן, שהתבשלו על המדורה בסיר ברזל. מצב הנקיון היה ירוד מאוד, כי לא היה לנו מקום להתרחץ, או סבון ובגדים להחלפה.

הגרמנים היו עורכים פשיטות בכוח מוגבר במצוד אחרי הפרטיזנים וביהודים החוסים תחת הגנתם. הם היו מפגיזים מתותחים ומרגמות את היער ולפעמים גם מפציצים ממטוסים מהאוויר, ורק אחר ההפגזות וההפצצות היו נכנסים לתוך היער ויורים ממכונות ירייה ומרובים. על סמך ידיעות של המודיעין הפרטיזני היינו עוזבים את מקום שהותנו ובורחים למקומות אחרים. באחת הפשיטות תקפו הגרמנים אותנו, והיינו מוקפים על ידם. הפרטיזנים רצו לעזוב אותנו היהודים, מהמחנה המשפחתי לנפשנו - ליפול בידי המרצחים. אולם מפקד הפרטיזנים "דידא פעטיא" (הדוד פטיה), ששמו האמיתי היה א. ברינסקי, נתן פקודה לפרטיזנים לקחת אותנו איתם.

הגרמנים כבשו את המקום, שם היה המחנה הפרטיזני, ואת המחנה המשפחתי שלנו; שרפו את כל מתקני המחנה ופוצצו את המחפורות שבהן חיינו. במקום החדש לשם הגענו היה עלינו להתחיל לבנות מחדש מחפורות, בהן נוכל למצוא מסתור בימי החורף הקרים.

באביב 1943, השטח שעליו שלטו הפרטיזנים שנקרא "האיזור הפרטיזני", הלך וגדל. הגרמנים, בעקבות ההתקפות של הפרטיזנים, נסוגו ופינו את כל השטחים הלא חיוניים להעברת כוחות למזרח לחזית הלחימה נגד הצבא האדום. הם התבצרו לאורך מסילות הברזל והכבישים הראשיים. כוחם הצבאי היה חלש מכדי שיוכלו לערוך פשיטות נגד הפרטיזנים. בימים אלה, זמן שהותנו במקום אחד היה ממושך יותר. הפרטיזנים היו מתקיפים את הכפרים, שם שלטו הגרמנים ועוזריהם השוטרים האוקראינים, ומחרימים עדרי צאן ובקר, סוסים ועגלות, קמח וחיטה, תפוחי-אדמה ודברי אוכל אחרים. תוך השתלטות על כפרים נוספים, שנכבשו מהגרמנים נפלו לידי הפרטיזנים טחנות קמח אותן הפעילו טוחנים יהודים מהמחנה המשפחתי שלנו. בטחנות טחנו חיטה לקמח בשביל האיכרים שבסביבה ובשביל כל היחידות של הפרטיזנים שהיו באיזור כולו. עד לכיבוש הטחנה

היינו טוחנות את החיטה לקמח באבני ריחיים שסובבנו ביד, אבן אחת על השניה. היתה זו עבודה קשה, שצריך היה להשקיע בה כוח רב וזמן ממושך. במחנה המשפחה נבנה תנור אפיה והנשים היהודיות אפו בו לחם עבור הפרטיזנים וגם עבורנו. הגברים במחנה המשפחה עסקו בעבודות סנדלרות, חייטות, נגרות וכל העבודות שנדרשו על ידי מפקדי היחידה הלוחמת. הילדים, ואני ביניהם, רעינו את הצאן והבקר וטיפלנו בהם. בימים האלה היה לנו אוכל: לחם, בשר ודברי חלב. הפרטיזנים היהודים ובחלקם גם הרוסים, בחזרם מפעולות לחימה נגד הגרמנים ועוזריהם, היו מביאים לנו ביגוד, שלקחו שלל. הפרטיזנים בנו בית מרחץ, אם כי היה פרימיטיבי אפשר היה להתרחץ בו.

הנשים ממחנה המשפחה טיפלו במסירות בנו, הילדים היתומים, ודאגו לניקיוננו ובריאותנו. במיוחד הצטיינה בדאגה לילדים זיסל בראט, שהבנות שלה היו ביחידה הלוחמת.

בקיץ 1943 הופיעו בסביבה שלנו כנופיות של אוקראינים מזויינים בשם "בנדרובצים" ו"בולבובצים". הם היו אוקראינים לאומניים אנטישמיים שהכריזו מלחמה נגד הסובייטים והפרטיזנים מחד ונגד הגרמנים מאידך. הם הצהירו, שהם לוחמים בעד מדינה אוקראינית עצמאית וחופשית מכל שלטון זר. אנשי הכנופיות האלה היו מתושבי המקום, והם הכירו ביערות את כל הדרכים והשבילים. מצבנו הבטחוני הלך והורע מיום ליום. כל יהודי שהם מצאו בין אם הוא היה ביער ובין אם מצא מחבוא אצל האיכרים, נהרג על ידם.

בין הפרטיזנים היו כמה אנטישמיים, ולא פעם קרו מקרים של התנכלות ביהודים, ובמיוחד כלפי היהודים שהיו ביחידות הלוחמות. מספר יהודים נהרגו בידי חבריהם ומפקדיהם ללא כל סיבה וחטא. זוכרת אני, שנער יהודי נהרג על ידי פרטיזן רוסי ממוסקבה.

חורף 1943-1944 היה החורף השני שלי ביערות. סערות הקור העזות היו מנשבות, השלג נערם על צמרות העצים ועל הענפים, שכרעו תחת כובד המשא. אחד האויבים שלנו, בנוסף לגרמנים ועוזריהם וכנופיות הלאומנים האוקראינים, היה השלג. התנועה שלנו בתוך השלג היתה מוגבלת, ותמיד השארנו עקבות, כשהיינו בורחים מאימת המרצחים. בימי הקור והכפור, היו הגרמנים מגבירים את פשיטותיהם על היערות בחיפושים אחרי פרטיזנים ויהודים.

בנובמבר 1943 ריכזו הגרמנים כמה דיביזיות במנביץ' ובקאמין-קאשירסק, והם החליטו לתקוף את יער קוכוב בו זמנית מכמה כיוונים. לפרטיזנים נודע על ההכנות של הגרמנים להתקיף אותם. הם הגיעו לידי מסקנה, שלא יוכלו להילחם נגד כוח גרמני כה חזק, ועליהם להוציא את כוחותיהם בעוד מועד דרך פירצה שטרם נסגרה במצור. שיירת פרטיזנים גדולה החלה לנוע בתוך השלג צפונית-מזרחית, לכיוון הנהר סטיר. בגלל המהירות בנסיגה החליטו מפקדי יחידת הפרטיזנים שאנשי מחנות המשפחה - האזרחים - ישארו ביער קוכוב. פחד גדול אחז ביהודי המחנה, שהם עלולים ליפול חיים בידי הגרמנים ועוזריהם. על אף הפקודה של מפקדי הפרטיזנים הם החלו לנוע ללא בגדים חמים בקור העז יחד עם הפרטיזנים. המפקדים החליטו בכל מחיר לעצור את האזרחים, שהפריעו בנסיגת היחידות הלוחמות. הם החליטו להשאיר קבוצה של פרטיזנים לוחמים מזויינים בנשק, שיגנו על אנשי מחנה המשפחה. חמישה עשר לוחמים יהודיים התנדבו מיד למשימה, והם נשארו יחד עם האזרחים. הדיביזיות הגרמניות עברו את היער, אולם הם פחדו לסטות מהדרך הראשית ביער. הם חזרו לבסיסיהם בעיירות, מבלי שהצליחו להיתקל בפרטיזנים. למרבה המזל, מחנה המשפחה שלנו לא הובחן על ידי הגרמנים ואיש מהיהודים לא נפגע. כעבור כמה ימים חזרו היחידות הפרטיזניות לבסיסן הקודם.

בינואר 1944 כבש הצבא האדום את העיר סארני, שנמצאת כ-30 ק"מ מהיער, שם היו הבסיסים שלנו. בפירצה, שנוצרה בחזית הגרמנים, התאחד הצבא האדום עם הפרטיזנים שלנו ביערות קוכוב. לפי החלטת הפיקוד העליון של הצבא האדום כמה יחידות פרטיזניות שולבו לבריגדה בפיקודו של מאקס, והם עזבו את בסיסיהם ונעו לעורף הגרמני לכיוון דרום מערב. אנו, אנשי המחנה המשפחתי האזרחי, נשארנו בבסיס שלנו ביער קוכוב.

לאחר השחרור על-ידי הצבא האדום

העיירה ראפאלובקה שוחררה בסוף מרץ 1944, וכעבור ימים אחדים כל אנשי המחנה המשפחתי שלנו עברנו לראפאלובקה. חייתי בראפאלובקה כמה שבועות, ואז התחילה בשבילי פרשת נדודים חדשה. עברתי לעיר רובנה ושם הוכנסתי למוסד ילדים - בית יתומים שאורגן על-ידי השלטונות הסובייטים. היו שם ילדים יהודים יחד עם ילדים רוסיים ואוקראינים. הילדים הגויים היו מציקים לנו ברוח אנטישמית וצעקו: "ביי זשידוב ספאסיי ראסיוו" (הרוג את היהודים והצל את רוסיה!).

ברובנה התרכזו הרבה יהודים, שניצלו, והם ארגנו את פעולות "הבריחה" - העברת יהודים מחוץ לשטח ברית-המועצות לרומניה ולפולניה במטרה להגיע לארץ-ישראל. יצרנו קשר עם פעילי הבריחה, ויחד עם יהודים אחרים נסעתי לפולניה והגעתי לעיר לודז'. סודרתי במוסד נוער יהודי בכפר הלנובק שבקירבת לודז'. במוסד היו ילדים, שנשארו ללא הורים וניצלו ממחנות הריכוז והפרטיזנים. הובאו גם ילדים, שמצאו מסתור אצל פולנים והוצאו ממנזרים, שם חונכו כילדים פולנים ברוח הנצרות. המוסד היה הרחק מהעיר, בלב שדות, מוקף בגדר גבוהה, בבנין של שלוש קומות. מנהלת המוסד היתה אשה בשם רות, שהיתה גם הטבחית הראשית. הנהלת המוסד ארגנה כיתות

לימוד, בהן למדנו בנוסף על המקצועות הרגילים שנלמדו בבתי-הספר בפולניה גם מקצועות יהדות ותולדות-ישראל. פעילי התנועה הציונית בלודז' היו מבקרים אותנו במוסד ומספרים לנו על עלייה לארץ-ישראל.

בלודז' התארגנו בקבוצות, ובדרכים בלתי לגאליות - בהנהגת "הבריחה", עברנו את הגבול מפולין לצ'כיה ומשם לגרמניה לשטח, שהיה כבוש על ידי הצבא האמריקאי.

הובאנו למחנה של פליטים יהודיים - במסגרת "אונרא" - לעיירה פלדרפינג שעל יד מינכן.

בפלדרפינג הייתי בקיבוץ "השומר הצעיר" על שם "צבי בראנדס" - שהיה מראשי המחתרת היהודית בזמן השואה בפולניה. בקיבוץ עברנו הכשרה ולימודים לקראת עלייה ארצה ב"עליה ב'" - בדרך בלתי ליגאלית.

מגרמניה יצאנו לצרפת וב-3 לפברואר 1947 הפלגנו מן הנמל הצרפתי הקטן סט, על ספינה שנקראה "המעפיל האלמוני". על הספינה היינו 796 (שבע מאות תשעים וששה) מעפילים.

כ-20% היו ילדים ובני נוער. יעד הספינה היה להגיע דרומית ליפו, ושם לרדת לחוף. ב-15 בפברואר נתגלתה הספינה על-ידי מטוס-סיור בריטי. הבריטים תפסו את הספינה, הקיפו אותה באניות מלחמה וציוו עלינו לנסוע לחיפה.

בהתנגשות עם הבריטים נפצעו ששה מעפילים, מהם אחד ביריות שנורו לעברו כשקפץ למים.

כשהגיעה הספינה לחיפה, הועברנו לאניית הגירוש הבריטית "אמפייר רויאל", והפלגנו למחנות בקפריסין. בקפריסין השתכנו במחנה 64. הייתי גם שם בקיבוץ 'השומר הצעיר". בערב יום הכיפורים 1947 עליתי ארצה במסגרת עליית הנוער והופניתי לבית-הספר החקלאי בעיינות שעל יד נס-ציונה.

האחות רייזל בללר

הסבתא זלדה בללר, והדוד יצחק בללר אשתו וילדיהם

(1) ארכיון המכון היהודי ההיסטורי בוורשה פולין, תיק מס' 299. ארכיון יד-ושם ירושלים, תיק מס' 016/229.
(2) ביום 16 ביולי 1941 (עדות ירחמיאל צוויק).
(3) ביום כ"א אלול תש"ב - 3.9.1942.

ההורים - שלמה הענאך וחיה בללר

ייִדל מיטן פידל...

ייִדל מיטן פידל,
בערל מיטן באַס
ס'איז געווען אַ מאָל אַ ייִדיש לידל,
וואָס מען האָט געזונגען אומעטום
אויפֿן מיטן גאַס.
איצטער זענען אַלע גאַסן שטום
און די זינגער זענען מער נישטאָ -
פֿאַרצוקט האָט זיי אַ חיה-רעה,
אַ פֿינצטערער תהום
האָט זיי פֿאַרשלונגען.
בלויז קלאַנגען איינצלנע אַצינד
נאָך בלאָנדזשען אום אין ווינט
און דערמאָנען קוים,
אַז ס'איז געווען אַ מאָל אַ ייִדיש לידל,
וואָס אַלע האָבן עס געזונגען
אויפֿן מיטן גאַס -
ייִדל מיטן פידל,
בערל מיטן באַס.

מאנע קאַץ "יידל מיטן פידל"... צייכענונג

השיר חובר על בסיס השיר העממי ביידיש.
המשורר מקונן על הרחובות היהודיים שנאלמו ונדמו ואין מנגנים יהודיים שמנגנים בהם.

דוד ספארד, א זעגל אין ווינט, זייטן 40-41.

חנה בוגין - רמת גן

מזכרונותי בימי השואה

שמי חנה בוגין, בתם של יוסף צבי אייזנברג ומינדל לבית קוגוט ממנביץ. היינו המשפחה היהודית היחידה בכפר. בבעלותו של אבי היתה בכפר חנות ומשק חקלאי.

ב-22 ביוני 1942 בשעה שמונה בבוקר נשמעו הדי התפוצצויות ושמשות הבית רעדו. התלבשתי בחיפזון ויצאתי החוצה. ראיתי את אימי עומדת בחוץ ומדברת עם שכנתנו ומבררת מה קרה. השכנה האוקראינית סיפרה, שהגרמנים התנפלו על רוסיה והפציצו את שדה התעופה וילציק, שהיה כ-8 ק"מ מביתנו. הגרמנים הצליחו להשמיד את שדה התעופה, כי היה זה ביום ראשון, והטייסים הסובייטים חגגו והשתכרו. (עדי ראייה להפצצות סיפרו, שהטייסים הסובייטים רצו אל המטוסים שלהם בתחתוניהם).

למחרת ראינו את הרוסים נסוגים לכיוון העיר סרנה. הצבא הרוסי התחיל לנוע עם הטנקים, הם חסמו האחד לשני את הדרך, והאנדרלמוסיה שיתקה את התנועה. חיילים אוקראינים החלו לערוק מהצבא הסובייטי ולהצטרף לגרמנים במלחמתם ברוסים. הם בטחו בגרמנים, שהבטיחו להקים להם - לאוקראינים-מדינה אוקראינית עצמאית. חיילים מהצבא הרוסי חצו בדרכי נסיגתם את הנהר סטוחוד, ובהיותם בדיעה שהם האחרונים מיחידות הצבא האדום, שנשארו בגדה המערבית של הנהר, שרפו את הגשר שמעל לנהר. לאחר שהגשר נשרף, הבחינו היחידות הסובייטיות שמעבר לנהר הגיעו הרבה חיילים. מפקדי הצבא הסובייטי סברו, שאלה חיילים גרמנים, והם החלו להפגיז אותם בנשק כבד. לאחר זמן מה התברר להם, שהם מפגיזים את חבריהם לנשק מהצבא האדום, שנבצר מהם לעבור את הנהר, מפני שהגשר נשרף.

בזמן הקרבות בין הצבא הרוסי ובין הצבא הגרמני, ברחו כל תושבי הכפר שלנו מבתיהם. משפחתי, ואני ביניהם, ברחנו אל מחוץ לכפר, כשהפגזים עפים מעל לראשנו, לבית בודד, שעמד על גדות הנהר. לאחר יומיים של קרבות והפגזות נעשה שקט, וכל אחד חזר לביתו.

כעבור זמן קצר הגיעו אלינו ידיעות, שלעיר הולדתה של אמי - מנביץ - באו גויים מכל הכפרים שבסביבה, ויחד עם הגויים של העיירה התנפלו על התושבים היהודים בגרזנים ובקילשונים, שדדו ולקחו את רכושם והשאירו אותם ללא מזון וללא בגדים. הגויים התעללו והרביצו ליהודים ללא הבחנה - נשים, גברים, זקן וטף. הם חיפשו בכל מקום ובכל פינה אחר רכוש יהודי, ואף בתוך האדמה, בתקווה למצוא מהרכוש שהיהודים החביאו שם. לילדים הקטנים לקחו את נעליהם, והשאירו את היהודים חסרי המגן מבוהלים ובוכיים. אימי בכתה מרוב צער, כשנודע לה על הפרעות במנביץ, לגורל שתי אחיותיה ומשפחותיהן שגרו שם. כעבור כמה ימים הבחנתי בכמה דמויות, המתקרבות לעבר ביתנו. בהתקרבם אלינו ראיתי את אחות אימי אטל ושתי חברותיה, האחיות דינה ודבורה. קשה היה לזהות אותן בשל הסבל שהן עברו. אחותה של אימי סיפרה על הפרעות, שהיו ביהודי מנביץ, וכיצד כשנרגע המצב, ביוצאה לרחוב היא פגשה את הרבנית, שהיתה ערומה ולבשה רק תחתונים של גבר, כיוון שהאוקראינים הפשיטו אותה לגמרי. דודתי סיפרה, שהיא והרבנית ברחו יחדיו.

אימי שכרה עגלה וסוס, נסעה למנביץ והביאה משם אלינו לכפר את אחותה השנייה מלכה, את בעלה יוסף והילדים מרדכי וחנן. הם נשארו אצלינו רק כמה שבועות. כל פעם היה בא אלינו השכן שמּמול, והיה אומר לאימי ואבי שיש להם יותר מדי יהודים בבית. לאחר שבועות אחדים עזבו את ביתנו וחזרו למנביץ דודתי וחברותיה.

בסתיו 1941 החלו הגרמנים ועוזריהם האוקראינים לערוך פשיטות מחוץ לעיירות כדי לחפש יהודים, שמצאו מסתור בכפרים. את הגברים היהודים - ללא הבדל בין נער בן 13 או זקן בן 80 היו תופסים כאילו הם נלקחים לעבודות למען הגרמנים. מעשיהם ודיבוריהם של הגרמנים על כך, שהגברים נלקחים לעבודה היה שקר אחד גדול. למעשה, לקחו את הגברים מחוץ למקומות המגורים בעיירות ובכפרים, כשהם מאלצים אותם לחפור בורות, שבהם היו הורגים אותם. בפשיטה הגרמנית הראשונה אחרי גברים יהודים, נתפס הגיס של אימי, דודי יוסף, שנרצח על ידי הגרמנים ועוזריהם האוקראיניים.

הגברים, אשר ניצלו ממוות, פחדו לצאת החוצה. הנשים היו מתאספות והולכות מרחקים עד לעיר מלניצה והיו מקישות על

דלתות הבתים ומבקשות אוכל ובגדים חמים. היהודים היו מתחלקים במה שהיה להם. הנשים, אשר היו הולכות לבקש נדבות, היו עוברות ליד ביתנו, והיו נשארות ללון ולנוח קצת מהמסע הקשה - הן עומדות היום מול עיני. שמות שאני זוכרת: תמה, בתו של השוחט, ינטל זיבלחה הזקנה.

החורף עבר בצורה קשה מאוד. היינו מוכרחים לענוד על הזרוע סרט לבן ועליו מגן-דוד. זה היה הסימן שאני יהודיה. סימן זה היה לזמן קצר. אחר כך נאלצנו לענוד טלאי צהוב לפנים על החזה ומאחור על הגב. גם על בתי היהודים היה טלאי צהוב. גם תינוקות היו צריכים לענוד טלאי צהוב. אני התביישתי נורא מחברותי האוקראיניות, והייתי קושרת מטפחת גדולה לראשי כדי להסתיר את הטלאים. אחותי הקטנה, רוזה, שהיתה בת 8 לא רצתה בשום פנים לענוד את הטלאי, ואמרה במילותיה "עדיף למות מאשר לחיות בצורה כזאת". נראה, שאחותי לא הבינה מה בעצם משמעות המוות, או שלא פחדה מהמוות, ואת אותו טלאי לא שמה. אחרי תקופה קצרה התחילו הפרעות מחדש. שוב חזרו לחפש גברים ולהוציאם ממקום מחבואם במכות וצעקות. נשארו מעט גברים, ואותה פעולה חזרה על עצמה שוב ושוב. הם היו חופרים בורות, ובהם היו מוצאים את מותם וקברם. אותם אנשים, אשר נשארו בחיים, התפללו, שאולי יקרה נס ותבוא הגאולה. אך הנס והגאולה היו רחוקים מדי מאיתנו.

אני זוכרת את החגים הראשונים תחת הכיבוש הגרמני. אבי היה קם מוקדם בבוקר והולך שלושה קילומטרים כדי להתפלל בכפר קשיבקה, שם התגוררו חמש משפחות יהודיות. הגויים הרגישו שהיהודים מתאספים אצל יעקב, הסנדלר הזקן. בלילה הם התחילו לירות לעבר הבית. בנס לא היו נפגעים, חוץ מיעקב הסנדלר שנפצע. לעולם לא אשכח את הדלקת הנרות של אימי בערב יום כיפור. הבכי שלה היה התפילה.

התחלנו לפחד מכל רעש. כאשר שמענו מכונית מתקרבת, חיפשנו היכן אפשר להתחבא. בחצר ביתנו היו פרחים ועצי תפוחים. הילדים הגויים היו באים והורסים את החצר. כאשר שאלתי אותם, "למה אתם הורסים את הפרחים?" הם היו עונים: "בכל מקרה יהרגו אתכם, אז למה את צריכה את הפרחים?..".

הגיעו אלינו ידיעות, שבערי המחוז לוצק, קובל, ורובנו הכניסו את כל היהודים לגטאות. אנו גרנו לא הרחק מהעיירה מלניצה, וחיכינו שכל דקה או רגע יבואו הגרמנים ויוציאו אותנו מביתנו לגטו שבמלניצה. אימי ואבי התחילו לחלק את הרכוש שלנו, מה שהיה בבית, בין הכפריים הגויים, שהיה לנו אמון בהם. אימי הכינה לכל אחד חבילה קטנה, שבמידה ויקרה משהו ניקח את מה שאנו צריכים. שמענו, שהגרמנים סגרו את הגטאות בגדרות ובחומות. אבי התחיל כל ערב לעזוב את הבית, והיה נכנס לאסמים ולרפתות של הגויים ללא ידיעתם, ושם שהה כל הלילה. כשהתחיל החיסול הסופי של היהודים בגטאות, בערב החגים 1942, נכנס השכן שמולנו בחוצפה אל האסם שלנו ושם בו דברים שהיו שייכים לו, כאילו אנחנו כבר לא קיימים.

על אף כל הצרות הרתה אימי וילדה תינוקת יפיפיה בשם מטל. הזמנים היו קשים מאוד, אימי היתה לוקחת לחם עם קצת סוכר, מפוררת וקושרת בבד לבן ושמה לתינוקת בפה. התינוקת היתה מוצצת ונרגעת. אבי כמעט ולא היה בבית. הוא היה מגיע הביתה לאכול ואחר-כך בורח.

בסתיו, שבו נולדה אחותי, חיכינו כל הזמן לבואה של המשטרה האוקראינית. שמעתי את אבי מדבר עם אימי ואומר לה, שאין לאן לברוח, שכולנו נלך יחד אל המוות, ושלא כל אחד ימות במקום אחר. אני לא הסכמתי לגורל זה, וכששמעתי את הדברים צעקתי ובכיתי ואמרתי לאבי "בואו נברח!".

כשהיתה אחותי בת שלושה חודשים וחצי, אמרה לי אימי: "כל עוד אנחנו בבית, תחפפי את שערך". לפתע, כשהייתי באמצע החפיפה, נכנס הביתה גוי מהכפר קשיבקה וצעק שנברח, כי הרגו את כל היהודים במלניצה ובאים לקחת אותנו. אימי התחילה לבכות וקראה לשכנה האוקראינית, שתבוא לעזור להוציא את הלחם מן התנור. (הגוי שנכנס לביתנו רצה לשדוד את הדברים שבבית, אך השכנה האוקראינית נעלה את ביתנו). אימי לקחה את התינוקת, את אחותי ואותי והתחלנו ללכת לכיוון היער. את הדרך ידעתי היטב, אבל מרוב פחד כמעט ואיבדנו את דרכנו. נכנסנו אל היער. התינוקת התחילה לבכות, ואחותי שהיתה בת תשע רצתה לאכול, אך כשרצתה אימי לתת לה לחם, ראתה, שאת הלחם שכחה, ובשק היו רק בגדים. התחיל להיות קריר ביער, היתושים עקצו אותנו ולא יכולנו להיפטר מהם. אימי חיבקה את התינוקת ואמרה לי ולאחותי, שאין לנו סיכויים להישאר בחיים בתנאים האלה. למחרת בבוקר חזרנו הביתה.
אבי ואני ליווינו את אימי עד הנהר כדי שתלך לראות מה קורה בכפר שלנו וגם תביא משהו לאכול. עמדתי ורעדתי מפחד ומקור. אבי הוריד את הג'קט שלו וכיסה אותי. שנינו התחממנו קצת ובינתיים נרדמתי. כשפתחתי את עיני ראיתי, שלידי עומדת אימי עם אחד מהכפר וסבי מצד אבי היה ביניהם. סבי סיפר, שיהודים מהעיר קובל וסביבתה כבר נרצחו ועכשיו תורם. סבי עמד ודיבר כמו לעצמו. הוא סיפר, שסבתי אלקה אמרה: "אברהם משה לך לבנך". שאלתי את סבי על מה הוא מדבר, ומיד שמענו רעש ודיבורים. שמענו את קול הרוצח האיום בשם לבקו. ראינו שהוא ראה אותנו, אך עשה את עצמו כאילו לא ראה דבר. אבי אמר, שמחבוא זה כבר לא שווה בשבילנו, כי אם הוא ראה אותנו, אנו אבודים. לפני שהחשיך חזרנו לכפר. סבי נפרד מאיתנו והסביר, שהוא הולך מאחורי הכפר כדי לחפש חברים גויים, שיסכימו לקבל אותו ולהחביאו. אבי ואני נכנסנו לביתנו. כשהגעתי, היו שתי אחיותי כבר ישנות. אימי ישבה בכניסה לביתנו ואמרה שכל רגע הם יכולים לבוא לקחת אותנו.

עברנו כמה ימים בפחד, וראינו כמה יהודים שברחו ממלניצה וסיפרו, שסגרו את מלניצה ואי אפשר לצאת ולהיכנס. אבי שילם כסף לגוי אחד ושלח אותו לשני אחיו שהיו בקשיבקה כדי להתייעץ איתם מה לעשות. אחד היה אשר והשני יעקב. הם היו הבנים של מירל, והם ענו בפתק לא לנסוע אל המוות. לברוח אל היער. את המוות לא מפסידים.

כששמעתי שלמחרת באים לקחת אותנו, ואבי עוד אומר, שאין לאן לברוח, ושאנחנו כולנו נלך יחד, התחלתי לבכות ולהתחנן שאני רוצה לברוח לכל מקום, ושאני לא רוצה ללכת אל המוות. אימי אמרה לאבי: "אתה בן-אדם צעיר, תברח!" אבי אמר, שאין טעם לברוח לבד. אימי אמרה: "קח את חנה איתך".

לפנות ערב אמרה אימי לאחותי, שתשחק עם התינוקת, ושהיא עוד מעט חוזרת. אימי נתנה לי חבילה ביד, ואני, אבי ואימי יצאנו מהבית. אימי לא נתנה לי להיפרד מאחותי, כי היא פחדה שאחותי תרצה לבוא איתנו. התחלנו ללכת מאחורי הכפר, במקום שהיו בתים בודדים. אימי חיבקה ונישקה אותי בכל הכוח ואמרה לי לשבת ולחכות קצת. היא ואבי התרחקו, ושמעתי כיצד הם נפרדים זה מזה. אבי ליווה את אימי קצת חזרה ואמר, שאנחנו הולכים לאוקראיני אחד בשם קיריל נסתירוק, שהיה ידיד טוב שלנו. היתה זו הפעם האחרונה בה ראיתי את אימי ואחיותי. היה זה לפני ראש השנה. עד היום המצפון שלי מציק לי, מפני שלא נפרדתי מאחותי, והיא לא ידעה שאני ואבי בורחים. לא פעם חשבתי למה מגיע לנו הגיהנום הזה.

אבי ואני נכנסנו לאסם של קיריל. זחלנו אל תוך הקש. לפנות בוקר לבש אבי את הטלית ואת התפילין שלו והתפלל. שמענו שהאוקראיניות מדברות ביניהן, שעכשיו המשטרה האוקראינית הביאה את היהודים מקשיפקה, ובדרך לקחו את מינדל ושתי הילדות הקטנות, ואילו יוסף וחנה ברחו. מהמחבוא שבו הסתתרנו, ראינו מרחוק את העגלות והאנשים, וידעתי שביניהם נמצאות אימי ושתי אחיותיי. רציתי לקפוץ ולרוץ אליהן, אבל אבי תפס אותי בחוזקה ואמר לי, שאני אביא אסון על קיריל, ועל כל בני משפחתו. ביום השלישי נכנס הדוד של קיריל שקראו לו הרבסי, ונתן לנו קצת לחם וקצת מים ומבלי לדבר הסתלק. אחרי כמה ימים הופיע קיריל ואמר, שהמצב קשה מאוד והסביר לאבי, שהוא לא יכול להחזיק אותנו באסם, כי משפחתו לא יודעת שהוא מחביא יהודים, וכי החשד ייפול עליו, כי הוא היה חבר טוב של משפחתנו. לא היתה לו ברירה, אלא להעביר אותנו אל היער. כדי להגיע ליער צריך היה לעבור דרך הכפר, שהיה מלא בשוטרים אוקראיניים. קיריל אמר, שיביא אותנו לחמיו ברגע שהדבר יהיה אפשרי.

לילה אחד הוא הוריד אותנו מהגג של האסם, העביר אותנו לאסם של חמיו ואמר, שאנחנו צריכים להתחפר עמוק בתוך הקש ונשמור אחד על השני שחס וחלילה לא נשתעל או ננחר, כדי שלא ירגישו בנו, כי לחמיו של קיריל היתה בת, שהיתה עושה "חיים" עם השוטרים האוקראינים.

בצהרי אחד הימים, נכנס נסטיור הזקן, החם של קיריל. הוא היה חרש, והתחיל לקרוא בשמו של אבי בקול רם. אבי עשה לו סימן שישתוק. הוא ניגש אלינו והגיש לנו סיר קטן עם תפוחי אדמה חמים, וסיפר שגנב אותם מאשתו. לפנות ערב בא קיריל ולקח אותנו. עברנו יחד איתו דרך הכפר ואת הנהר ונכנסנו אל היער. קיריל אמר לנו, שנתחבא ונסתדר לבד, ולמחרת יבוא ויחביא אותנו במקום בטוח יותר. למחרת בא קיריל ושלושתנו הלכנו עמוק אל תוך היער והיגענו לביצה, שגדלו בה קני סוף גדולים ויבשים. מצאנו מקום קצת יותר גבוה בביצה, שלא היו בו מים. קיריל חטב עץ בגרזן ועשה ממנו מלונה קטנה, כדי שאבי ואני נוכל להיכנס לתוכה. קיריל כיסה את המלונה בעלים כדי שלא נתגלה.

כשהתחבאנו בתוך היער השתלטה עלינו שינה עמוקה וממושכת. היינו ישנים יומם ולילה וכאשר היינו מתעוררים פחדנו, שאף אחד לא יראה אותנו. מפעם לפעם היה מופיע קיריל ומביא איתו מזון עבורנו. סבלנו נורא מהרעב, כי קיריל היה לוקח הכול בגניבה כדי שלא יהיה חשד. לקיריל היתה טחנה לניקוי כוסמת ודוחן, והוא היה מביא לנו את המזון הזה. היינו מדליקים מדורה ומבשלים עליה את המזון, שהביא קיריל. המזון היה מועט מאוד וכאשר היינו מבשלים, פחדנו, שהעשן ייראה ויעלה חשד.

הגיעו סוף החגים. היה זה יום שמחת תורה. אבי בכה כל היום ואני לא ידעתי איך להרגיע אותו, כי תמיד היה זה הוא ששמר עלי ולא נתן לי לבכות. אבי אמר, שהוא מרגיש שמשהו נורא קרה. למחרת, הופיע קיריל וסיפר שסבי, אביו של אבי נרצח ע"י אוקראיני. הוא סיפר גם שבדרך אלינו ליער הוא ראה את כל בני משפחת אהרון, בנו של איציק מפודריז, שוכבים כולם הרוגים. בִיתו היפיפיה של אהרון, בעלת שתי צמות, שוכבת בין בני משפחתה ההרוגים ועורבים אוכלים אותם. התברר שהם הלכו לכפר לחפש קצת מזון מהגויים ואז, כנראה, עקבו אחריהם והרגו את כל המשפחה.

אחרי החגים התחילו הגשמים והקור. לאבי היה אולר בכיס ואיתו היה הולך לביצה וחותך את קני הסוף שצמחו בביצה, וכיסה בהם את גג המלונה. הכול התחיל להתכסות בשלג. בלילות היו זאבים רעבים מייללים. קיריל נתן לנו את ומגרפה, כדי שנוכל להתגונן נגד הזאבים, אם במקרה יתקפו אותנו. היינו שוכבים, אבי ואני במלונה, שני אנשים ביער. אילולא אבי הייתי שוכחת לדבר. פעם ביום היה יוצא ומבשל קצת דייסה, אם בכלל היה מה לבשל. אבי היה לוקח עצים רטובים מהשלג, ולמרות זאת הם היו נדלקים כמו במעשה קסמים. אבי היה אומר, שהעצים האלה הם מלאכים ששומרים עלינו. אבי היה אדם מאוד דתי, ואף פעם לא

ויתר על הנחת תפילין. קשה היה לי לראות את הידיים הרזות שלו מניחות תפילין.

הלכלוך היה נורא, התמלאנו בכינים. ליד המלונה שלנו גדל עץ בוק ואבי היה אומר, שהעץ הזה יכול להביא אסון, כיוון שהגויים ירצו לכרות אותו. קיריל אמר שלא חסרים עצים ביער.

היה זה יום שישי אחרי הצהריים. שמענו רעש. אנשים התקרבו אלינו ולא יכולנו לברוח, כי הם היו קרובים מאוד. שמענו אותם אומרים אחד לשני, שיש פה מלונה ובטח מתחבאים בה יהודים או פולנים. אחד מהם אמר "למה אתה מפחד?, יש לך גרזן". כאשר הם הגיעו אלינו, ראינו שהיה ביניהם גיסו של קיריל שהיה ידוע כרוצח. היה איתו בחור, שהיה הבן דוד של קיריל. כאשר הבן דוד ראה אותנו, הוא התחיל לבכות ואמר "הלוואי והייתי חולה ולא הייתי רואה אתכם" אחר כך הם התרחקו. לפתע הופיע הבן של קיריל שלמד איתי באותה כיתה. הוא סיפר, שכל פעם היה רואה את אביו לוקח חבילה קטנה ורץ לכיוון היער. מיד כשהם הלכו, הוא התקרב לאבי ואבי אמר לו: "פותפ - כאשר תגיע הביתה תגיד לאביך שמצאו אותנו". הוא סיפר לאביו אודותינו רק בערב. קיריל שמע, שכל הכפר כבר יודע היכן המחבוא שלנו, ושלמחרת יערכו אנשי הכפר עם המשטרה האוקראינית לחסל אותנו. קיריל לקח עגלה ונסע מהר לכיוון היער. בזה סיכן את חייו. הוא אמר לאבי, שהוא מוציא אותנו מן היער. אבי אמר, שזה יום שבת, והוא לא נוסע. הוא נעשה יותר דתי מאשר קודם לכן. אני התחלתי לבכות ולהתחנן, וראיתי שזה לא עוזר. אף-על-פי שהייתי קטנה אמרתי לאבי "אבא, אני מֵטילה על עצמי את כל העבירות ואת החטאים. בוא נציל את נפשנו". אז הסכים אבי לנסוע.

קיריל הכניס אותנו לתוך העגלה, כיסה אותנו בענפים והביא אותנו אל דודו לאסם. בתוך האסם היו שני יהודים - אח ואחות מקשיפקה, לאה והרשל, שדודו של קיריל החביאם. היינו איתם ביחד והסבל היה נוראי. היה עלינו לשכב בחושך באסם בלי לזוז, בלי לדבר. כאשר היה דודו של קיריל מביא אוכל לסוסים היה מביא אוכל גם לנו.

נפוצה שמועה, שהגרמנים הולכים לשרוף את הכפר. קיריל אמר שנצא, והביא אותנו ואת האחים לשדה פתוח. שם היינו כל היום עד הערב, ואחר כך האחים חזרו לדודו של קיריל, ואנחנו התחבאנו בגגון קטן שלמטה היו חזירים ותרנגולות. זה היה נורא מסוכן. הגרמנים היו מסתובבים יחד עם המשטרה האוקראינית.

יום אחד עלה אלינו קיריל ואמר, שהמשטרה האוקראינית נכנסה אליו הביתה כמה פעמים והוא מפחד שיעשו חיפוש.

היה זה לפנות בוקר אמרתי לאבי: בוא נקפוץ מהגגון ונברח. אבי קפץ ראשון וקיבל מכה חזקה, ואני קפצתי בעקבותיו. הרגליים שלי היו רדומות מפני שלא הלכתי זמן רב. ראינו את קיריל עומד ליד האסם ומתפלל. הוא אמר שנרוץ שמאלה מפני שמצד ימין היתה המשטרה. אבי רץ וסחב אותי לשדה תבואה. כל היום התחבאנו ועברנו ממקום למקום. לפנות ערב, כשהתגנבנו חזרה לקיריל, הוא לא הסכים לקבל אותנו, אך מרוב רחמנות הוא קיבל אותנו בסופו של דבר לכמה ימים. אחר כך העביר אותנו חזרה ליער. ביער היינו הרבה זמן, וקיריל לא בא. כבר ראינו את המוות מול העיניים מרוב רעב. יום אחד שמענו מישהו מתנשף בכבדות וקורא לאבי בקול. מרחוק ראינו את חמיו של קיריל, שהיה מאוד זקן, כבן 90. הוא סיפר שקיריל חולה, והביא לנו קצת אוכל. באותו חורף כל השלווים קפאו, ורק שליו אחד היה על ידינו, וחמיו של קיריל אמר שזה סימן שנישאר בחיים. היו מקרים שקיריל היה מופיע עם מעט מזון, כי חשב שהקור והרעב כבר גברו עלינו, והיה אומר, שרק בזכות אלוהים אנחנו חיים. קיריל היה אוונגליסט דתי רוחני מאוד.

בחורף השני, קיריל היה חולה ואנחנו היינו אצלו במחבוא חצי חורף. פעם אחת הוא הוריד אותנו, זה היה כשכבר ידענו שהגרמנים מתחילים לסגת, והכפר שלנו היה מלא גרמנים. הסתובבו שומרים גרמנים. היה זה לילה בהיר מאוד, שרואים בו למרחוק. קיריל אמר, שיותר הוא לא יכול להחביא אותנו. אנחנו ידענו, שברגע שאנחנו יוצאים החוצה אנחנו בידיים של הגרמנים. אבי לקח את השק, נפרד מקיריל, אך כשאני נגשתי להיפרד מקיריל, ברגע שנתתי את ידי ורציתי לנשק אותו, הוא נשבר והתחיל לבכות ואמר, שאין לו לב לשלוח אותנו, וביקש שאבי ילך ואני אשאר. אמרתי שאני נשארתי בלי אמא ואני לא מוכנה להיפרד גם מאבי, ומוטב שיהרגו את שנינו. קיריל החזיר אותנו חזרה למחבוא ואמר: "מה שיהיה אתכם יהיה איתי ועם הילדים שלי".

קרב הפסח. שבועיים לפני פסח מצאו את שתי אחיותיו וגיסו של אבי במחבואם. שרה ובעלה, ואחותה חנה יצאו ממחבואם, כי השלגים נמסו והמים נכנסו למחבוא. כשיצאו החוצה, תפסה אותם המשטרה האוקראינית. הם פחדו לירות בהם, כי הרוסים היו כבר בצד השני של הנהר. הם הרגו אותם במכות ובעינויים.

כשהחלו הגרמנים לסגת, ברחו הגויים מחוץ לכפר למקום שם היה בית בודד. מחוסר ברירה הוריד אותנו קיריל ממחבואנו. אשתו מרתה נתנה לי מטפחת נקייה לראשי. ניקינו את עצמנו, ולפנות ערב נכנסנו אבי ואני בין כל הגויים שגדלתי איתם לתוך הבית. אבי אמר ערב טוב, אך אף אחד לא זיהה אותנו. הצרות שינו אותי ואת אבי.

קיריל התגנב אלינו, ומצא פינה עם קש שבה התחבאנו כדי שלא נהיה בולטים. למחרת גירש בעל הבית את כולם, כי אמרו שהולכים לשרוף גם את הבית הזה. הבן של בעל הבית מצא אותי והתחיל לנער אותי, ואני עשיתי את עצמי ישנה עד שנמאס לו והוא עזב אותי. הוא היה מטומטם, ואמר לעצמו שהילדה ישנה חזק.

היינו במחבוא עד לשחרורנו על ידי הצבא האדום.

הסבא אברהם משה אייזנברג

האב, יוסף-צבי אייזנברג

שרה, שפרינצה וחנה לבית אייזנברג

מנחם אייזנברג

מימין לשמאל: חנה ורוזה אייזנברג, סימה פיפר

סימה שפירר לבית מילכיקר- קרית מוצקין

בנתיבות הבריחה וההצלה

נולדתי בשנת 1925 בעיירה מלניצה, להורי פסח ואטל מילכיקר, אחות לפייבל ולגדליהו. אחרי נולדה אחותי צביה.
גרנו בבית גדול, שהיה מחולק ל-4 דירות בנות שני חדרים, מטבח, מזווה וחדר שהיה בתהליך בניה. את הבית ירשו אבי ואחיו לאחר מות הוריהם. מסביב לבית היתה חצר גדולה וגינה בה גידלנו ירקות לצרכי המשפחה. כל הדיירים בבית היו מבני משפחתו של אבינו: דודי מניה ומשפחתו, אברהם וסימה, בני הדוד יוסף ובני משפחתם. לכל משפחה היה משק עזר של גינה, רפת ופרה, עזים, תרנגולות ואווזים. מידי בוקר היו רועים מוציאים את הפרות למרעה ומחזירים אותן הביתה לפנות ערב. הירקות ומוצרי החלב והביצים שימשו למחייתנו.
בימי החורף היו הורי שוחטים את האווזים לבשר ושומן, שחלק ממנו נועד ונשמר לחג הפסח.

אבי עבד כסנדלר בעיירה, ומעבודה זו קשה היה לו לפרנס את המשפחה. בעיירה היו הרבה סנדלרים, ולא תמיד היתה העבודה בשפע, ואף שכר העבודה היה נמוך. במטרה לעזור לכלכלת המשפחה, היתה אימי שוכרת חלקת אדמה מהתושבים הגויים, ושם היתה מגדלת תפוחי אדמה, כרוב, גזר וסלק. בעונות הזריעה והשתילה ובעונת האסיף היא שכרה פועלים, שעזרו לה בעבודה. למעשה, לא סבלנו ממחסור, אך הכל הושג בעבודה קשה של ההורים ובעזרתנו, הילדים.

בכפר סתבחווה שבקירבת מלניצה גרה בת דודתה של אימי, יהודית ובני משפחתה. בניה של יהודית, יוסף ודב הורינג, שיכנעו את הורי לעבור לגור לצידם בכפר, היות ששם היה חסר סנדלר. הם היו בדיעה, שבכפר תהיה לאבי יותר פרנסה, ואמא לא תאלץ לעבוד בעבודות השדה והגינה. הורי מכרו את כל רכושם, פרט לדירה, שאותה השכירו, ועברנו לגור בכפר על יד משפחת הורינג. הכפר היה גדול והחיים שם היו שונים מהחיים במלניצה. חיינו בכפר כשנה, ולאחר שלא יכלנו להתרגל לחיים בו, חזרנו לביתנו במלניצה.

הפעם היה קשה לנו להיקלט בעיירה ולהתפרנס בה. החלטנו בשיכנוע של אמא, לעבור לעיר רובנה שם היו לנו קרובי משפחה מצד אבי ומצד אימי. עברנו לגור ברובנה בראשית שנת 1938. אין ספק, שבזכות ההחלטה לעבור לרובנה עלה בגורלנו להישרד ולהשאר בחיים, כי משם ברחנו לאחר מכן עם זרם הפליטים למזרח רוסיה; דבר שלא עלה בגורלם של יהודי מלניצה, שנבצר מהם מחוסר ידע וזמן להצטרף לזרם הפליטים שברחו מאימת המרצחים הגרמניים לשטחי ברית המועצות שבמזרח.

בימים הראשונים לשהותנו ברובנה גרנו בביתה של אחות אימנו, בסיה. לאחר מכן שכרנו דירה ליד תחנת הרכבת של רובנה, ועברנו לגור בה. הצלחנו להסתדר היטב. אבא עבד כסנדלר, ואמא היתה עקרת בית, וכללית היינו די מרוצים.
אחי פייבל היה בימים האלה בקיבוץ הכשרה לקראת העלייה לארץ-ישראל, בעיר בנדין. תכניתו היתה שבגמר ההכשרה יעלה ארצה, אחריו יעלה אחינו גדליהו, ולאחר שהם יצליחו להסתדר בארץ, נעלה כל המשפחה: ההורים ואנחנו הבנות.
לצערנו, כל התכנית לא התממשה, כי בספטמבר 1939 התנפלו הגרמנים על פולין, כבשו את חלקה המערבי, ואילו החלק המזרחי של פולין נכבש על ידי הצבא האדום.
איזור המגורים שלנו, רובנה וכל אוקראיינה המערבית סופחו לברית המועצות. אחינו פייבל חזר הביתה לרובנה והתחיל לעבוד במפעל העץ המקומי. גדליהו עבד במוסך ולמד מכונאות.
ב-22 ביוני 1942, ביום בו פלשו צבאות גרמניה לשטחי ברית המועצות, הופצצה העיר רובנה ע"י מטוסים גרמניים במשך כל שעות היום. מרבית ההפצצות היו באיזור תחנת הרכבת שבקירבת ביתנו. נאלצנו לברוח למשך שעות היום, בהן היו הפצצות בלתי פוסקות, לביתה של הדודה בסיה שהיה כ-3 ק"מ מחוץ לעיר. בבית הדודה התאספו משפחות נוספות, שנמלטו מהעיר מאימת ההפצצות. הגברים שבמשפחות היו יוצאים לעבודה העירה, ואילו הנשים והילדים נשארו בבית. מנהלי המפעלים הסובייטים בהם עבדו הגברים ברחו מבלי לשלם לפועלים את שכרם, וכך נשארנו בלי כסף למחייה.
באחד הימים, כשהלכנו לביתנו כדי לקחת בגדים להחלפה, נכנסנו לביתה של הדודה יפה, במטרה לקחת אותה ואת שתי בנותיה הקטנות - ברכה בת הארבע ושרה בת השנתיים, אל

ביתה של הדודה מחוץ לעיר, שם מצאנו מקלט מההפצצות. בעלה של הדודה יפה גציה-גדעון, האחות של אימנו, שרת במשטרה הסובייטית ולא יכול היה להשתחרר מעבודתו. לפנות ערב הגיע הדוד גציה בריצה והודיע לנו, שהשלטונות הסובייטים מארגנים משאיות שתיקחנה את משפחות השוטרים ויסיעו אותן לעיר קייב שבאוקראיינה המזרחית. הצבא הגרמני החל להתקדם למרחבי אוקראיינה המערבי, והחלטנו שעלינו לברוח מזרחה שלא ניפול בידי הכובשים הגרמנים. הדודה יפה ובנותיה עלו על אחת המשאיות ונסעו. הן לא הספיקו לקחת עימן בגדים ומזון. הכל נעשה מהר תוך מהומה ובהלה נוראה. ידענו שהן נוסעות לקייב ומשם ימשיכו בדרכן מזרחה. עד היום אין לנו ידיעות עליהן, ומה עלה בגורלן.

ברובנה גרה הדודה רבקה, אחותו של אבינו, ושלושת בניה הקטנים. בפרוץ המלחמה בין גרמניה לרוסיה, גוייס בעלה לצבא האדום, והקשר איתו נותק. ניסינו לשכנע את הדודה רבקה, שתעבור אלינו לבית של הדודה בסיה, אך היא לא הסכימה, היא החליטה להישאר בביתה ולחכות לבעלה שיחזור הביתה.

כאשר הגענו לבית הדודה בסיה, מצאנו שכל הגברים מתארגנים לצאת לדרך מזרחה יחד עם השלטונות הסובייטיים הנסוגים. הגברים רצו להימלט מפחד הגרמנים, כי לפי השמועות שהגיעו, הגרמנים לוקחים את הגברים לעבודות קשות. את הנשים והילדים החליטו להשאיר במקום, כי לא עלה בדעתם שהגרמנים יתנכלו להם. אני לא הסכמתי לתת לאבי ואחיי לעזוב אותנו, וגמרתי אומר שגם אני מצטרפת אליהם. באין ברירה גם אמי ואחותי צביה הצטרפו אלינו למסע. דודתי בסיה ומשפחתה אף הם יצאו איתנו מזרחה לגבול הישן, שהיה קיים בין רוסיה הסובייטית ופולין, עד ספטמבר 1939.

לדוד קלמן, בעלה של בסיה, היתה עגלה עם סוס. בעגלה הושבו הילדים הקטנים, ואילו אנחנו, הגדולים, הלכנו ברגל כשכל אחד נאחז בעגלה שלא ילך לאיבוד. לקחנו איתנו חבילות קטנות של בגדים להחלפה, דלי וקומקום בכדי שנוכל להצטייד בדרך במים. במשך היום, מפחד ההפצצות הגרמניות, היינו מסתתרים בעבי היער ולקראת ערב ובלילה היינו מתקדמים מזרחה. בדרך היו המוני אנשים, נשים וטף, פליטים שעזבו את בתיהם בכדי להינצל מהגרמנים שהתקדמו במהירות. הדוד שמיל-יוסל אחיה של אמא, אשתו ושני ילדיהם הקטנים, שההליכה בדרך היתה קשה עבורם, הועלו על אחת העגלות הריקות. העגלה שעליה הם עלו, נסעה קדימה. קיווינו להיפגש איתם בדרך, אולם לצערנו, עד היום אין אנו יודעים מה עלה בגורלם. בדרך מצאנו ארגזים וחבילות שנפלו ממכוניות שנסעו במהירות לחזית וממנה. מאחת המכוניות הצבאיות נפלו ארגזי מזון, ובהם קופסאות שימורים וחבילות חמאה. כל אחד מאיתנו לקח כפי יכולתו מהשימורים ומהחמאה.

מטרתנו המיידית היתה להגיע לגבול הישן שבין פולין ורוסיה, שהמשמרות לאורכו המשיכו להתקיים גם בזמן שהסובייטים שלטו משני עבריו. השלטונות לא איפשרו מעבר חופשי מאוקראיינה המערבית למזרחית ולהיפך מהמזרחית למערבית, בכדי שהתושבים לא יראו את רמת החיים של זולתם.
לא היינו בטוחים, שבהגיענו לגבול יתנו לנו לחצות אותו מזרחה. בהגיענו לגבול לא מצאנו משמרות גבול, כי אף הם היו במצב של תבוסה ובהלה. הצלחנו לעבור את הגבול ואחר כמה ימים של הליכה הגענו לעיר ז'יטומיר שבאוקראיינה המזרחית. בז'יטומיר מכרנו את החמאה שהיתה ברשותנו והדוד מכר את הסוס והעגלה. בכסף שקיבלנו קנינו לחם ויחד עם השימורים, היה לנו מה לאכול ולא היינו רעבים. לא רצינו להישאר בז'יטומיר. היות שהגרמנים כבר חדרו עמוק לתוככי אוקראיינה, החלטנו לברוח כמה שיותר מזרחה לתוככי רוסיה. הלכנו לתחנת הרכבת לחפש רכבת לנסוע בה מזרחה. בתחנה היו המוני בני אדם, אנשים, נשים וילדים צועקים ובוכים. פתאום מישהו קרא לאבי בשמו: "פיסי בואו, תדחפו בכל הכוחות!" פלסנו לנו דרך לרכבת והצלחנו לעלות עליה. לא ידענו לאן הרכבת נוסעת, אולם לא הרבינו לחקור, העיקר שהרכבת נוסעת מזרחה. היתה זו רכבת משא - הקרונות היו פתוחים ללא גגות. בתוך הקרון היו הרבה אנשים ולא היה מקום לשבת, לכן נשארנו לנסוע בעמידה. במשך הזמן התארגננו וכל אחד התיישב במקום בו עמד. היה זה בימי הקיץ בראשית יולי, ובנסיעה לא היה קר לנו, למרות שהיינו חשופים לרוח. נסענו ברכבת זו כשבוע ימים עד שהגענו לתחנת רכבת כ-80 ק"מ מסטלינגרד. בקירבת התחנה היה קולחוז, אליו שמנו פנינו. תושבי המקום קיבלו אותנו יפה. כל משפחה מתושבי הקולחוז ששמו סתרדה, לקחה לביתה משפחה אחת מהפליטים, ועזרו לה להתארגן במקום. במקום סידרו לנו עבודה, אבא ואחינו פייבל וגדליהו עבדו בשדה ואילו אמא, אני ואחותי צביה עבדנו בגן הירק. אבינו והאחים שלנו, נמצאו במשך כל השבוע בשדה והיו חוזרים אלינו הביתה רק בימי ראשון - יום המנוחה.

תמורת העבודה קיבלו הגברים גרעיני חיטה אותם היינו טוחנים לקמח. מהקמח אפינו לחם, ואת יתרת הקמח שנשארה לנו מכרנו ובכסף שקיבלנו תמורתו קנינו: ביצים, חמאה, חלב ושמן גלינצרין, שהשתמשנו בו כתחליף לסוכר שאי אפשר היה להשיגו. בקולחוז נשארנו לחיות כשנה וחצי. היתה זו תקופה טובה בחיינו בנכר. לאחר שהאחים שלנו פייבל וגדליהו גוייסו לצבא האדום, נשארנו ארבעתנו: ההורים ואנו שתי הבנות - לגור במקום עד להתקרבות החזית הגרמנית-סובייטית למקום מגורינו בסביבת סטלינגרד. החלטנו שוב פעם לקחת את גורלנו בידינו ולצאת לדרך מזרחה עם זרם הפליטים החדש.
בדרכנו מזרחה היה עלינו לחצות את הוולגה, דבר שהתאפשר

לנו רק כשהקולחוז, שם גרנו, התחיל לפנות את העדרים מעבר לנהר. את הוולגה חצינו מעל למעבורת מעץ. בחוף המזרחי נשארנו במשך כל הלילה, ועם שחר, כאשר כולם עוד ישנו, יצאנו ברגל לכיוון תחנת הרכבת. לא ידענו מתי תבוא רכבת ומידי פעם היינו מקרבים את האוזן למסילה כדי לשמוע אם רכבת מתקרבת. אחרי שעות ארוכות של המתנה, הגיעה רכבת. עלינו עליה מהר והמשכנו בנסיעה מבלי לדעת לאן היא נוסעת, העיקר היה לברוח מזרחה.

הרכבת נסעה ומידי פעם היתה נעצרת לשעות ארוכות של המתנה בתחנות. לאחר נסיעה של כמה שבועות הגענו לתחנה במחוז סרטוב. איתנו יחד היתה הדודה בסיה וילדיה, בעלה קלמן - נפטר בדרך. יצאנו עם אבא לשוק לקנות דברי מזון. בשוק פגשנו את לאה בתו של הדוד מנדל. היא היתה במצב גופני קשה: רעבה ונפוחה מקור, ללא בגדים חמים לגופה. היא סיפרה לנו על כך שבירדה מהרכבת לקחת מים לשתיה, הרכבת יצאה לדרך, והיא לא הספיקה לעלות עליה, ונשארה לבד בחוסר כל. לקחנו את לאה למשפחה שלנו שהיתה בתחנת הרכבת.

אני והבן דוד שלי מוטל הלכנו לעיר סרטוב לברר את האפשרויות של מציאת מקום בו נוכל להישאר לחיות. לא רצינו שנית ללכת לקולחוז ולחיות שם, לכן נרשמנו לנסיעה לסיביר לעבוד במפעל צבאי. חיכינו לרכבת שתצא לסיביר והצטרפנו לנוסעים, לאחר שנפרדנו מהדודה בסיה וילדיה, שלא רצו לנסוע לסיביר לעבוד במכרות הפחם בעיר קמרוב. הגענו לסיביר בחודש אוגוסט 1943 ושם כבר היה החורף בכל תוקפו - קור ושלג. ירדנו מהרכבת ומשאיות הסיעו אותנו כ-8 ק"מ למקום שם היו צריפי מגורים. כל משפחה קיבלה חדר אחד בתוך צריף גדול, שהיה בנוי מקרשים, שביניהם היו רווחים גדולים, והקור חדר דרכם. החלטנו לחפש מקום מגורים אחר אפילו יהיה רחוק יותר. לאחר מאמץ מצאנו בנין, ששימש פעם לצבא האדום. עברנו לגור בבנין הזה ארבע משפחות בחדר אחד.

למחרת בואנו למקום יצאנו לעבודה. מקום העבודה כ-8 ק"מ ממקום מגורינו. את הדרך לעבודה וממנה היינו עושים בריצה ברגל בכדי להגיע לעבודה בזמן. העבודה שלנו היתה הקמת מפעל צבאי לייצור נשק. עבדו שם בעלי מקצוע: מהנדסים ובנאים, נגרים ומסגרים, ואנו עזרנו להם בעבודה. העבודה היתה קשה. כל היום סחבנו חומרי בנין: בטון, קרשים וברזלים. עבודת הקמת המפעל ארכה כל החורף. היינו סוחבות מהמפעל עצים הביתה כדי שנוכל להסיק אותם בתנור לחימום מקום מגורינו. היו לנו רק בגדי קיץ שאיתם ברחנו מביתנו בתחילת המלחמה, ונאלצנו לחפש פתרונות של ביגוד וחימום. הטמפרטורה היתה 60^{0}-קור.

בהתחלת הקיץ בנו על יד המפעל צריפי מגורים למשפחות העובדים. המגורים, שאליהם עברנו לגור, היו הרבה יותר טובים ממקום מגורינו הקודם. סביב לצריפים התחלנו לעבד את האדמה ולגדל ירקות לאכילה עבור משפחות העובדים. כל עובד היה מקבל מנת לחם במשקל לפי סוג העבודה שביצע. מי שלא עבד - קיבל מנת לחם קטנה מאוד. אבא ואני עבדנו, ואילו אמא וצביה היו בבית. אמא היתה חולה וצביה היתה צעירה מכדי לעבוד. היינו מחליפים כל יום מנת לחם אחת בתפוחי אדמה. באותה תקופה בת דודתנו לאה, שהיתה איתנו, התחילה לעבוד בחדר האוכל. כל יום לאחר העבודה הייתי באה לחדר האוכל והייתי אוספת לתוך שקית כותנה את הקליפות שקילפו מתפוחי האדמה. בבית היו אמא וצביה רוחצות את הקליפות וטוחנות אותן במטחנה שהביאה אחת ממשפחות הפליטים מלנינגרד. מהקליפה הטחונה היינו עושים לביבות עם מלח, בלי ביצה ובלי שמן ואופים אותן בתנור. כשהתחלנו לאסוף את הירקות שגידלנו חל שיפור במצב התזונה שלנו.

אחינו גדליהו, שלחם בחזית נגד הגרמנים, היה שולח לנו מהצבא האדום כסף כפי יכולתו, ואנו היינו קונים בו מצרכי מזון. בסוף שנת 1943 קיבלנו ידיעה, שאחינו גדליהו נפל בגבורה בקרבות על סטלינגרד.

לאחר שהוקמו המבנים של המפעל, הביאו מכונות עבודה, והיה עלינו להכניסן פנימה לתוך המבנים. על כל אחד הוטל התפקיד ללמוד להפעיל אחת המכונות. אני למדתי חרטות, ומאוד נהניתי מהעבודה שביצעתי. אחרי שנה של עבודה, קרתה לי תאונה: היד השמאלית שלי נתפסה בתוך המכונה בזמן פעולתה. למזלי, הצלחתי להפסיק את פעולת המכונה והצלחתי להציל את היד. קיבלתי חופשת מחלה ארוכה. במרפאה של המפעל עבדה כאחות חברתי טניה, והיא עזרה לי לקבל אישור רפואי, שאסור לי לעבוד ידניתי עבודה קשה. על סמך אישור זה מנהל כח האדם, שהיה אדם נחמד ואנושי, סידר לי עבודה קלה שמאוד אהבתי אותה.

כאשר הסתיימה המלחמה וצבאות בעלות הברית ניצחו את גרמניה, נוצרה האפשרות לכל אזרחי פולין לשעבר לחזור לפולניה. עזבנו את המפעל והגענו לעיר נובו-סיבירסק, שם התרכזו מאות מיהודי פולין שהחליטו לחזור לפולניה. הועלינו על הרכבת, אף צויידנו במזון לדרך ויצאנו מערבה לפולניה. הנסיעה ארכה כ-3 שבועות, עד שהגענו לעיר שצ'צין שעל חופו של הים הבלטי במזרח פולניה. כאשר ירדנו מהרכבת בתחנה, פגשנו את האחיות חוה ורבקה פוגל שהיו שכנות שלנו ברובנה. הפגישה היתה מרגשת, והן לקחו אותנו אליהן הביתה שם חיינו מספר שבועות.

נודע לנו, שאחינו פייבל התחתן וגר עם אשתו בעיר חרקוב שבאוקראיינה, ומשם עבר לעיר וורוצלב שבפולניה. כשהגענו לפולניה החלטתי לנסוע לבדי לוורוצלב כדי לחפש אותם, על מנת שנוכל לחיות יחד. הנסיעה לא היתה נעימה, כי נאלצתי לא

להוציא הגה מפי, שלא יזהו אותי שאני יהודיה. כשהגעתי לוורוצלב, חיפשתי בכל העיר ובכל רשימות התושבים, ולא מצאתי את שמו של אחי פייבל. לא היתה לי ברירה, אלא לחזור בחזרה להורי בשצ'צין, בלי שמצאתי את פייסל. היה זה כבר מאוחר בערב ולא היתה רכבת לשצ'צין, ולכן נאלצתי לחכות עד ליום המחרת בבוקר. יצאתי לעבר הרחובות, שבהם גרו יהודי המקום. פתאום שמעתי זמזום מוכר. עצרתי והקשבתי והבחנתי בחייל בתוך חצר גדולה של הקהילה היהודית ובידו רובה. היה זה פייבל, ששמר על המקום ועל החפצים שהיו שם. הפגישה ביני ובין פייבל היתה נרגשת ביותר, אין לתאר אותה במילים. פייבל אמר לי, שעלי לחכות, עד שיגמור את המשמרת שלו, ואחר כך נלך לביתו. באותו יום היכרתי את גיסתי רוזה, אשתו של פייבל, שהיתה בתחילת הריונה הראשון. נשארתי ללון אצלם ולמחרת היום נסענו עם פייבל אל ההורים ואחותנו צביה בשצ'צין. ההורים שלי שמחו לפגוש את פייבל, וכולנו יחד נסענו כעבור כמה ימים לוורוצלב אל ביתו של פייבל וגרנו יחד איתו באותה דירה.

בוורוצלב היה ריכוז של יהודים רבים, שחזרו לפולניה מרוסיה, ומספר ניצולים, שהצליחו להינצל מצפרני הנאצים ממחנות ההשמדה, מהגטאות והפרטיזנים. אנו הצעירים הצטרפנו לקיבוץ "גורדוניה" במטרה לעלות ארצה. ההורים שלנו שהו בדירה שלהם, ומידי ערב באנו לבקר אותם. בקיבוץ הכרתי את זליג שהיה סדרן עבודה בקיבוץ. הוא סידר לנו מגורים ועבודה. אחרי כמה ימים נשלחו זליג, פייבל ואשתו לעיר קלצ'ק - נאחוד, שנמצאה על הגבול שבין פולין-צ'כוסלובקיה. הם עבדו שם במסגרת "הבריחה", המוסד שעסק בהעברה ובהברחה של יהודי פולין באופן בלתי ליגאלי דרך הגבולות לאוסטריה וגרמניה, שם הם התרכזו במחנות הפליטים של ניצולי השואה. כעבור זמן מה בא זליג לוורוצלב ולקח אותי, את אחותי והורי לקלצ'ק.

בשנת 1946 בהיותנו בנאחוד שעל הגבול הצ'כי, התחתנתי עם זליג. זליג עבד "בבריחה", ואני עבדתי עם הבחורות במטבח. היינו צריכות להכין כמויות גדולות של אוכל עבור האנשים והילדים, שהועברו מידי לילה את הגבול לצ'כיה. ההורים שלי, אחותי צביה, אחי פייבל ואשתו רוזה, עברו את הגבול ונסעו למחנות הפליטים שבגרמניה.

לאחר תקופת עבודה בבריחה, נסענו גם אנחנו, בעלי ואני, לגרמניה ושם הצטרפנו להורים שלי. בגרמניה ילדתי בשנת 1947 את בתנו חיה.

לאחר קום המדינה בשנת 1948, עזבנו את המחנות בגרמניה ועלינו ארצה באניה "נגבה". ההפלגה ארכה חמישה ימים עד שהגענו לחופי הארץ. בעלי זליג עבד על האניה כאופה במאפיה והרוויח 5 ל"י. זה היה כל רכושנו, וקשה היה לנו להסתדר עם תינוקת וללא כסף.

כשהגענו לישראל שלחו אותנו למעברה "אגרובנק" ליד חדרה. קיבלנו אוהל במשותף עם עוד משפחה. היינו שם כמה שבועות, ומשם עברנו לחיפה לבן-דוד של זליג. הבן דוד אליהו, אשתו חנה וילדיהם לקחו אותנו לביתם ועזרו לנו. חיינו אצלם מספר שבועות, עד אשר מצאנו דירה בתל-חנן. הדירה היתה ללא רצפה וללא חלונות ודלתות. בעבר - ערבים החזיקו בה חמורים. גם לאחר שניקינו את הדירה, לא ניתן היה לחיות בה, כי פחדתי להיות בה לבד עם התינוקת בהעדר בעלי מהבית לרגל עבודתו, מיללות התנים, שהיו מתקרבים לסביבה בשעות הערב והלילה. לאחר מכן קיבלנו דירה מהסוכנות היהודית בבנין יפה, שעמד בודד על ראש ההר, יחד עם עוד שלוש משפחות, שלכל משפחה חדר אחד. המטבח והשירותים היו משותפים לכל המשפחות.

במשך הזמן סידר בעלי זליג בחדר המדרגות כיור וברז, ושם בישלתי. זליג עבד בבנין רחוק מהבית, והיה בא הביתה פעם בשבוע - ליום השבת. בבית זה נולדה לנו בת שקראנו לה בשם אריאלה. קשה היה לי להיות לבד בבית עם שתי הבנות. לא היה לנו בדירה חשמל, וחנויות לא היו בקירבת מקום. כדי לקנות מצרכי מזון הצטרכנו לרדת מההר ולעלות חזרה כמה פעמים ביום. חמש שנים גרנו בתל-חנן, ואז עברנו לדירה קטנה בקרית חיים. זליג המשיך לעבוד מחוץ לבית עד אחרי מבצע קדש בשנת 1956. באותה תקופה הוא התקבל לעבודה בחברת החשמל, שם עבד עד לפרישתו לגימלאות.

באותה שנה רכשנו יחד עם שותף מגרש לבניה בקרית מוצקין. בנינו בית משלנו, ואחרי שנכנסנו לגור בו נולדה הבת השלישית - דליה. הבנות המשיכו ללמוד, גדלו, שרתו בצה"ל, נישאו והקימו משפחות - נולדו לנו שמונה נכדים. זליג ואני נשארנו לגור בבית בקרית מוצקין.

שרגא-פייבול מילכיקר.
צולם ע"י הצלם קנדל במלניצה

ההורים מילכיקר, סימה ובעלה זליג ובתם
בשנת 1948 במחנות הפליטים בגרמניה

סימה וצביה לבית מילכיקר

מימין לשמאל: גדליה מילכיקר,
פיני גיבל, שרגה מילכיקר וקלמן שמוש

לזכר יקירינו

יזכר

לעילוי נשמות

ילידי מלניצה ובני משפחותיהם שנפטרו בארץ ובתפוצות

אייזנברג יוסף - ישראל
בללר בנימין - ישראל
בללר אווה - ישראל
בללר בצלאל - ארגנטינה
בללר מעניע - ארגנטינה
בללר פייבול - ארצות הבית
בללר יהודית - ארצות הברית
בללר מרים - ארצות הברית
בן עזרא אהרון - ישראל
גיבר חיים זליג - ישראל
גרמן אהרון - ישראל
גרמן טולה - רוסיה
הופן משה - ישראל
הופן אסתר - ישראל
ויינר אשר - ישראל
וולק אליהו - ברזיל
וולק חיקה - ברזיל
וולק דוד - ישראל
וולק שרה - ישראל
וינשטיין אשר - קנדה
וינשטיין מיכאל - מכל -קנדה
וינשטיין יצחק - קנדה
וינשטיין רבקה ריידר - קנדה
וינשל פסח - ארצות הברית
ז׳גר דוד בעלה של מרים לבית צויבל - ישראל
זכאי - קוזק קלמן - ישראל
כהן גרשון - ארצות הברית
כהן אסתר - בללר - ארצות הבית
כהן משה - מוריס - ארצות הברית
כהן שלמה - סאמועל - ארצות הברית
כהן שרה (ריקי) פרלשטיין - ארצות הברית
כהן שמואל - סידני - ארצות הברית
כהן מוללי - מילדרד (מלכה) - ארצות הברית
כץ ברלה - בורקה - פולניה
כץ משה - רוסיה
כצמן - פערגמען סוניה - ישראל
ליטוור ברש - ישראל
לינובר כץ לאה - ישראל
לנדאו מאיר - ארגנטינה
מוז אברהם - רוסיה
מוז יוסף - ארגנטינה
מילגלטר אהרון - מהולוב - ישראל
מילגלטר מרדכי - מהולוב - ישראל
מילכיקר פסח - ישראל
מילכיקר אסתר - ישראל

נוימן אלקנה - קוניה - ישראל
סופר הרשל - ישראל
סינגל מנחם - מנדל - ישראל
סינגל צפורה - ישראל
סינגל אורה בת מנחם - ישראל
סמורז׳ק ברוך - בריש - ישראל
ספרד דוד - ישראל
סקופ דוד - רוסיה
סקופ יהושע-שיקה - רוסיה
פורמן ירחמיאל בעלה של חיה רייטר - ישראל
פישביין פילשיק אברהם משה - ארצות הברית
פישביין בוני-וולק - ארצות הברית
פישביין חיה ביילה - ארצות הברית
פישביין אהרון-שייה - ארצות הברית
פישביין ישראל - ארצות הברית
פישביין רחל - ארצות הברית
פישביין פרידה - ארצות הברית
פלץ חיקה - ארצות הברית
פרידקובסקי אשר - ישראל
פרידקובסקי - גרמן מרים - ישראל
פרצוק פרל - רוסיה
צביק ראובן - ישראל
צויק ירחמיאל - קנדה
צימוקי אריה (רוזינקה) מהולוב - ישראל
קהת - קוס שלום - ישראל
קיפר חיים - ברוך - ישראל
קנאבל משה - ישראל
קנאבל בני-בן-ציון - ברזיל
קנאבל שלום - ברזיל
קנאבל בלה - אוקראינה
רייטר זליק - ישראל
רייטר חנה - ישראל
רייטר לאה אשת ניסן - ישראל
רייטר רחל אשת מנחם - ישראל
רייטר שרה אשת שמואל - ישראל
שי דוד - בעלה של צביה מילכיקר - ישראל
שוחט הרשל - ישראל
שטרן יהושע - שיקה - ישראל
שטרן סוניה - ישראל
שטרן משה - מוניק - ישראל
שלוסמן מאיר - ישראל
שמש ישראל - ישראל
שמש מנחם מנדל - ישראל
שמש מרים - ישראל

ת. נ. צ. ב. ה.

זליג גיבר

זליג גיבר ז"ל

זליג גיבור ז"ל נולד ב-1914, בעיירה מלניצה שבפולניה.
להורים יצחק ושפירנצה היו שלושה בנים: חיים, אריה, זליג ושתי בנות בוני ושינדל.

למשפחה היתה טחנה לטחינת קטניות, ממנה התפרנסה המשפחה ובה עבדו האב והבנים. המשפחה היתה מאד דתית וכל הבנים למדו ב"חדר" תורה, חשבון, קרוא וכתוב. בשנת 1936 התגייס זליג לצבא הפולני ושרת בצבא במשך שנה וחצי.

בשנת 1939 פלשו הרוסים לפולין וזליג גוייס לצבא הרוסי, אך עד מהרה התקבלה הוראה כי אסור לשלוח את החיילים הפולניים לחזית וזליג נשלח למחנה עבודה במזרח רוסיה. שם הוא היה עד סוף המלחמה בשנת 1945.

עם סיום המלחמה חזר למלניצה שם פגש מספר גויים, שסיפרו לו על הטרגדיה שארעה ליהודי העיירה. כל משפחתו נטבחה על ידי הגויים, והוא נשאר שריד יחיד למשפחתו.
הגברים והנשים והילדים נרצחו בקבר אחים גדול אחד.

זליג הצטרף לקבוצה של אנשים אשר פעלה במסגרת של קיבוץ ומשם הם נשלחו לגרמניה בשנת 1946.

בגרמניה הוא הכיר את אשתו, תיבדל לחיים ארוכים, רעיה לבית קפלוש, ולאחר זמן קצר בשנת 1948 הם נישאו, בגרמניה.

בשנת 1949 הם עלו לארץ ישראל ובה הקימו את ביתם המשותף. נולדו להם שתי בנות - שולמית ואביבה.

המשפחה התפרנסה ממכבסה שהיתה לזליג ביפו, עד לפרישתו לפנסיה בגיל 65.

זליג נפטר בט"ו בטבת תש"נ (13.1.91) ונקבר בכפר-סבא.

הונצח ע"י רעייתו רעיה גיבר
וילדיו: שולמית ובני ביתה
אביבה ובני ביתה

לזכר הוריי אסתר ומשה הופן

קשה לי מאוד לסכם תקופה של כמעט דור שלם ולכתוב דברים לזכר הוריי היקרים אבי משה ואימי אסתר בת יוסף, שהם יקרים לי מכל דבר שבעולם, הורים שמהם למדתי הרבה דברים טובים: חכמת חיים, אהבת הבריות, עזרה לנזקקים וכבוד לזולת.

הייתי שומר תמיד על הכלל, שאבי הנחה אותי לפיו: "טוב שם טוב, משמן טוב". הכלל הזה היה נר לרגלי. לאורו הלכתי לאורך כל הדרך ותמיד קיימתי אותו, ובכך גם הצלחתי.

אבא "מוישה" היה אדם חביב ונחמד, ידע לצחוק, לבדר ולספר. היה לו לאבי זכרון בלתי רגיל לזכור אנשים, מעשים ומקומות. ירשתי את זכרונו הפנומנלי של אבי, ומעלה זו היתה לי לעזר בדרכי בחיים.

אבי ואימי היו אנשים ש"הכנסת אורחים" היתה תמיד בראש דאגתם. מטבחה של אמא "מיין מאמעס עסען" והמאכלים שהיא היתה מכינה הזכירו לכולם את האוכל "של פעם" מבית הוריהם בחוץ-לארץ במלניצה ובאודסה.

הורי עברו דרך ארוכה בחיים והצליחו בכוחות עצמם ללא עזרה מבחוץ, להתבסס בארץ, לרכוש חנות "מכולת" ולהתפרנס ממנה בכבוד.

אבי היה סוחר ממולח, שידע "לשמור על כל גרוש". זוכר אני עוד מימי היותי ילד, את האמון שהוא נהנה בו אצל הסוחרים השונים: הם נתנו לו סחורות באשראי ובהקפה באלפי לירות (דאז), ואמרו לו: "תשלם מתי שיהיה לך כסף", הוא לא נשאר בעל חוב לאף אחד, וכל מי שהיה בקשרי מסחר איתו התייחסו אליו בכבוד ודברו רק בשבחו.

כמו שהורי היו בשבילי הכל, כך גם אני הייתי בשבילם: הילד שצריך לשמור עליו מכל משמר.

הייתי ילד שובב ובעל מצבי רוח מרוממים. היו לי הרבה חברים ואני הייתי אחד מהמנהיגים של החברה.

הורי אמרו לי "מנדלה תהיה בן-אדם". מילים אלה השפיעו רבות על עיצוב תכונותי והתנהגותי. היום, בעזרת השם, הסתדרתי יפה מאוד בחיים. אני מכובד על-ידי תושבי העיר אילת, וממלא תפקידים חשובים: סנ"ץ במשטרת ישראל כמפקד המשמר האזרחי באילת, מנהל מגן דוד אדום מרחב אילת, וקב"ט מוסדות החינוך בעיר.

כיום אני רואה כמה הורי חסרים לי למרות שאני כבר אב לילדים משלי, אבל הורים זה הורים, ואין לשכוח אותם. דאגתי להם לבריאותם, רווחתם ולריפויים. רצתי מרופא לרופא, ממוסד רפואי אחד למשנהו, הכל על-מנת להאריך את חייהם.

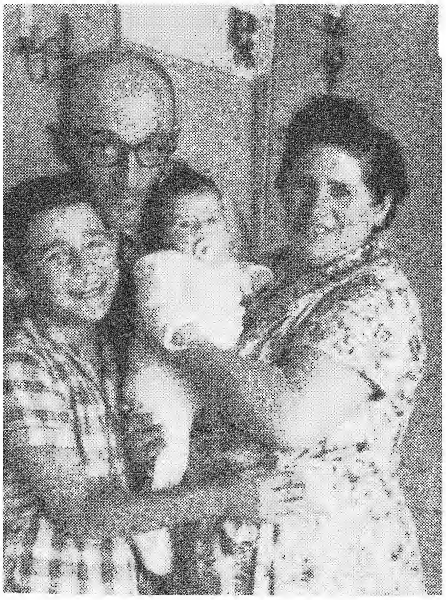
כשהם נפטרו הבאתי אותם לקבורה זה בצד זו בחלקה מכובדת בבית הקברות בחולון, כשעל מצבותיהם מוזכרות תכונותיהם ומעשיהם הטובים.

אמי אסתר-פירה השאירה אחריה בת בשם מניה, מנישואיה הראשונים. מניה נשואה לאהרון גליקסמן ולהם שני ילדים: דורית ויוסי ושלושה נכדים.

היו לי הורים נהדרים שאזכור אותם לעד. ניסיון החיים שלהם הטביע את חותמו על דרכי בחיים. אין לי ספק שדמותי עוצבה בצורה הטובה ביותר רק בזכות הורי היקרים.

יהי זכרם ברוך!

מנחם הופן - אילת

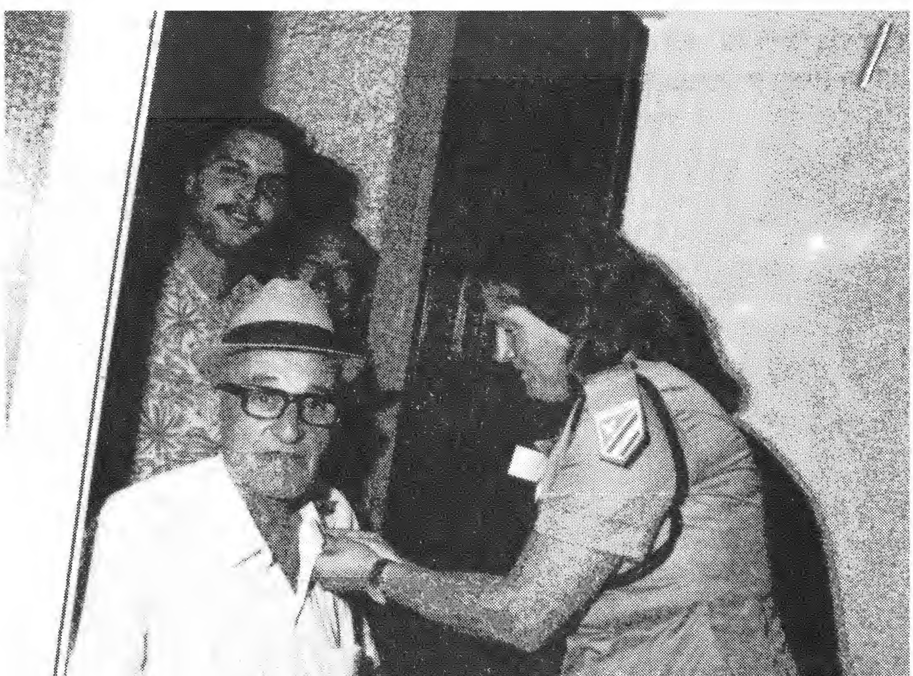
אסתר ומשה הופן ז"ל בנם מנחם והנכדה דורית

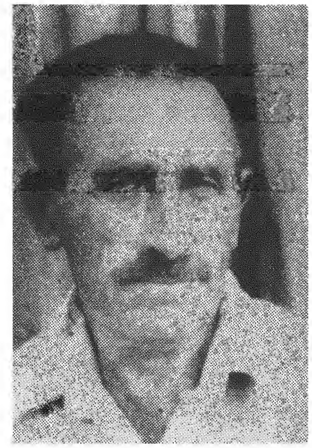
משה ואסתר הופן ז"ל

משה הופן מדליק נר זכרון על-יד הלוח של קדושי מלניצה במרתף השואה בהר-ציון

משה הופן מקבל פרח בכנס מתנדבים באילת

דוד וולק ז"ל

לזכרו של אחי דוד וולק

דוד נולד במלניצה בשנת 1915, אחד מתשעת הילדים של אהרון ובוניה וולק.

הוא התחנך ב"חדר" המסורתי של דודו - המורה יהושע דוד פרצ'וק. בתחילת שנות השלושים הצטרף לסניף תנועת "החלוץ הצעיר" בעיירה, וכעבור זמן קצר יצא לקבוץ ההכשרה בעיירה אוליקה, ולאחר מכן לקבוץ ההכשרה בעיר לוצק.

עקב ההגבלות החמורות של האנגלים על העליה היהודית לארץ ישראל, עלה דוד ארצה, כמעפיל בשנת 1939, חדשים מספר לפני פרוץ מלחמת העולם השניה. באותה אניה העפיל גם חברנו שמואל ריטר.

בהגיעו ארצה הצטרף לגרעין "חלוצים" ,בצפת שעלה להתיישבות "חומה ומגדל" במחניים, קיבוץ שנעזב בזמנו ע"י המתישבים הראשונים. כאן עסק במשך מספר שנים ביחד עם חברים אחרים

בעבודות הפלחה, במאבק ממושך וקשה עם איתני הטבע. תוך כדי העבודה המפרכת בשטחים מאגם החולה נדבק דוד במחלת "המלריה", ומחוסר אמצעים רפואיים נאבק קשות זמן רב עד שהתגבר על המחלה וחזר לאיתנו.

בשנת 1941 נשא לאישה את חברת הקיבוץ שרה לבית אפשטיין שעלתה אף היא כ"חלוצה" מפולין מהעיר אוסטרו מזוביצק. לדוד ושרה נולדו במחניים שני בנים: אמנון בשנת 1942 וחנן בשנת 1945.

בשנת 1948 לאחר קום המדינה התיישב דוד עם משפחתו בחיפה ונקלט בנמל חיפה כמנופאי. מפאת המחסור הכלכלי החמור, ובהתחשב בבקיאותו בעבודת ההטענה ופריקת האניות הועסק לעתים קרובות שתי משמרות רצופות. לא אחת הוטס דוד בדחיפות לנמל אילת לצורך פריקה וטעינה של חומרים עדינים, וזאת בגלל חוסר כח-אדם. הוא היה בעל ידע ונסיון בתחום עבודות הנמל. באותן השנים הוא גוייס לחיל ההנדסה של צבא ההגנה לישראל ועסק בהקמת ביצורים ובניית עמדות מגן בדרום הארץ. בהיותו גלוי לקרני השמש בכל שעות היום במשך שנים רבות נפגע אור פניו קשות, והוא חלה במחלת סרטן העור, מחלה שהכבידה קשות על חייו היום-יומיים.

בשנת 1990 התאלמן דוד, עם מותה של אשתו שרה לאחר מחלה קשה וממושכת.

בשנת 1992 הוחמר מאד מצב בריאותו של דוד. הוא נפטר למרות המאמצים הרבים, שנעשו להצילו ע"י רופאי בית החולים כרמל שבחיפה.

דוד השאיר אחריו שני בנים ושישה נכדים ונכדות.

אחיו ישראל וולק

לזכר אבינו אשר וינר ז"ל

אבינו אשר וינר נולד בשנת 1912 בעיירה מלניצה באוקראינה, לאביו שלמה ולאמו סימה. הסבא שלמה היה סוחר. לאבי היו שלושה אחים גדולים ממנו: אייזיק, מוטל ולייבל ועוד שלושה אחים ואחיות קטנים ממנו. אייזיק היה נשוי להנצ׳י והיו להם ילדים, מוטל היה נשוי לגיסיה וגם להם היו ילדים. לייבל היה עדיין רוק.

הסבא שלמה, היה יהודי דתי שומר מסורת מחסידי הרבי מטריסק. הוא הקפיד על התפילה בכל יום ויום בבית הכנסת - בשעות הבוקר לשחרית ולפנות ערב למנחה ומעריב. בימי שבת וחג היה בין המתפללים החשובים והקבועים של "טריסקר שטיבל" - המנין של חסידי טריסק שבעיירה.

האבא אשר, היה חבר פעיל בתנועת "החלוץ" ושאף לעלות לארץ-ישראל. זמן קצר לפני פרוץ מלחמת העולם השניה נשא אשה ונולדו להם שני ילדים.

לפני נשואיו אשר שרת בצבא סדיר, שרות חובה בצבא הפולני. בפרוץ המלחמה בספטמבר 1939 הוא גויס, כחיל מלואים, לצבא הפולני ולחם נגד הגרמנים שפלשו לפולניה. כשהצבא הפולני התפורר הוא נשלח על ידי הסובייטים לתוככי ברית המועצות. במלניצה הוא השאיר אשה ושני ילדים, הורים, אחים ואחיות ובני משפחותיהם.

בזמן הכיבוש הנאצי של מלניצה כל בני משפחתו היו במלניצה והם ניספו יחד עם כל יהודי העיירה.

בהיותו ברוסיה הגיע לעיר צ׳ליבינסק שבהרי אוראל ומשם הוגלה למחנות המאסר בסיביריה. בסיביר שהה תקופה מסויימת ושוחרר במסגרת השחרורים מהמחנות של אזרחי פולניה, לפי הסכם בין שלטונות ברית המועצות והממשלה הפולנית הגולה שהיתה בלונדון.

האבא אשר נדד ברחבי רוסיה עד לגמר המלחמה. בשנת 1946 עם התחלת הרפטריאציה (שיבת אזרחי פולין לשעבר למולדתם) רצה לנסוע למלניצה לחפש את בני משפחתו ולהיוודע אולי נשאר מי מהם בחיים. כשהתברר לו שכל יהודי מלניצה ניספו בשואה, קיבל ידיעה שאחד מאחיו נותר בחיים ונמצא בפולניה. הוא עזב את רוסיה והגיע לפולניה לחפש את אחיו. בפולניה נודע לו שאחיו נהרג כמה ימים לפני גמר המלחמה.

לאשר וינר לא נותר בחיים כל קרוב משפחה והיא היה השריד היחידי מכל משפחתו הענפה.

עקב הפרעות שהיו בפולניה נגד היהודים הוא החליט לעזוב את פולניה ובדרכי "הבריחה" -, באופן בלתי ליגאלי, לעלות ארצה. מפולניה הגיע לאיטליה לעיר טורינו והצטרף לקיבוץ "החלוץ" של שארית הפליטה וניצולי השואה שחיכו לעליה ארצה.

בקיבוץ הכיר את רחל קסטל מהעיר זאמוטש שעל יד לובלין. גם היא היתה ניצולת שואה שברחה בפרוץ המלחמה מפולניה לרוסיה ושם היא עברה את כל שנות המלחמה.

בשנת 1948 בהיותם באיטליה הם התחתנו ויחד עלו ארצה בראשית 1949, מיד אחרי הקמת מדינת ישראל. על ידי הסוכנות היהודית הם נשלחו ל"בית עולים" בשכונת ברנדס בחדרה. תנאי החיים ב"בית העולים" בימי העליה ההמונית היו קשים מאד, נאלצו לחיות באוהלים ופחונים שבחורף הוצפו במים. מחדרה הם עברו לבית נטוש בעיר עכו. בעכו נולדו הבנות סימה ושולה-שולמית והבן יצחק.

האבא - אשר שהיה נגר מקצועי עבד בסולל בונה כטפסן. העבודה היתה עבודה פיזית קשה. הוא נאלץ נסוע לעבוד למקומות מרוחקים: כמעלות על יד תרשיחה. בעמל רב הוא הצליח להרוויח את לחמו, לרכוש דירה בעכו, לפרנס ולחנך את ילדיו. בנו יצחק בגמר לימודיו התוכוניים למד וסיים תואר מהנדס. ביתנו התנהל לפי מסורת ישראל. שמרנו על החגים והשבתות כפי שנהוג היה בבית הוריו של אבינו. האבא היה אדם חביב וישר והיה מקובל על חבריו לעבודה ועל ידידיו ומכיריו. בסולל בונה עבד עד ליציאתו לגימלאות לפני ה-17 שנה.

מאורעות המלחמה, בריחתו לרוסיה וחיי התלאות שם, אבדן בני משפחתו השפיעו על בריאותו והוא סבל ממחלת לב, מחלה שממנה נפטר ב-26 לספטמבר 1992.

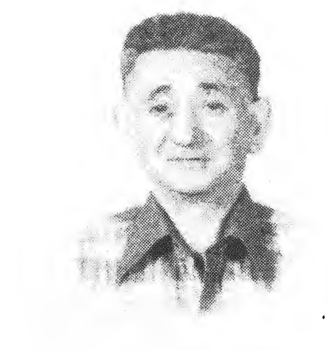
את הפיצוי לכל סבלו ראה בהקמת המשפחה; בילדים ובנכדים שנולדו להם. אבא מאד שמח כשלבנו יצחק נולדו בנים. הוא ראה בהם המשך לשושלת המשפחתית.

תמיד נזכור אותו באהבה ובהערצה. זכרו לא ימוש מאיתנו לעולמי עד.

הבנות סימה ושולה והבן יצחק - קרית חיים

אשר וינר ז"ל ב"אולם שמחות"

קלמן זכאי ז"ל

קלמן זכאי (קוזק) ז"ל
(1912-1982)

"קלמן יקר, הלכת מעמנו, ממשפחתך, מידידיך, מחבריך ומשכניך מדור חלוצים עימם באת ארצה כשאתה בחור צעיר, מלא אמונה בדרכך. הדרך היתה ברורה ללא תהיות. היית שלם עם עצמך, בטחת במטרה, והיא שנתנה לך אומץ ותקווה. צר וכואב ומה חבל כי עת יכולת להנות מפירות הגשמת חייך, משפחה נפלאה ומהתפתחות העיר, חלית. אין ניחומים למשפחה בהילקח יקירם. השכנים והידידים נזכור את קלמן החבר, האדם והשכן הטוב, בסבר פניו הנעים, במיזגו הנוח, בהליכותיו הצנועות ובאישיותו העממית".

דברים אלה לזכרו, אמרה בעת טקס ההלוויה ב-11.11.82 גב' טובה גלר, אלמנתו של ראש עיריית כפר סבא.

כזה היה אבא שלנו-בגיל צעיר הצטרף ל"חלוץ" במטרה לעלות לארץ כאידיאליסט ולהפריח את השממה. חיי הקיבוץ בתקופה ההיא היו קשים מנשוא. בעיקר העבודה במחסן העצים שכללה סחיבת עצים וחיתוכם. גם כמויות המזון לא היו בשפע, ולא פעם בדרך למיטה וב"התהפכות" מצד לצד הרגישו את הבטן המקרקרת מרעב. והמיטה-גם לה לא היה בעלים קבוע ומעשה שהיה כך היה: לילה אחד, עייף ורצוץ לאחר משמרת לילה, רצה קלמן לשכב במיטתו והנה-שומו שמים-המיטה תפוסה. קלמן לא חשב פעמיים ורצה לזרוק את הפולש ממיטתו. לפתע התעוררו השכנים וכמעט זעקו כשאמרו: "קלמן, קלמן, אינך יודע מיהו זה במיטה?! זה דוד בן גוריון?!!

התכניות לעלייה לארץ היו מלאות חתחתים. הרצון לעלות ארצה היה עמוק וחזק, אך הארנק והכיס היו ריקים. בנוסף לכך, גם ההורים והדודים עמדו מנגד ולא שיתפו פעולה. האחת ויחידה שהבינה ואף עזרה כספית היתה האחות לובה. זו התרגשה כל כך מעצם הרעיון, שלמרות היותה כבר כמעט כלה טרייה עזרה לאחיה בקניית כרטיס הנסיעה.

ב"פיילה" (גיגית קטנה) עלו בשנת 1936 קלמן וחבריו לארץ, בספינה קטנטונת, בין גלים סוערים, הגיעו לחוף, הורדו עלידי חברים מרמת הכובש ונבלעו בתוכם, כדי שהאנגלים לא יוכלו לזהות מיהו העולה הבלתי לגאלי ומיהו המקומי.

חייו בקיבוץ רמת הכובש, כחייהם של החברים האחרים לא היו קלים. את סוג העבודה לא ניתן היה לבחור, ולמרות עקרון השוויוניות שעליו מושתת המשק הקיבוצי, נאלץ לעבוד בעבודות קשות ביותר. גם השכנים הערבים לא הקלו על חייהם של המתיישבים ה"ותיקים" והחדשים ותקפו לעתים קרובות את המשק.

מאד הציקה לקלמן העובדה שנשאר חייב לאחותו כסף ששימש למימון עלייתו. המשק דחה בקשתו לחופשה מיוחדת, בה התכוון לעבוד מחוץ לקיבוץ ולהחזיר חובו. עקב כך עזב את הקיבוץ והשתקע בכפר סבא. עם עוד מספר חברים שכר דירה ועבד בבית האריזה בגן חיים. מהכסף שהרויח חסך "גרוש לגרוש", קנה דולרים ושלח לאחותו. לאחר שלש שנים מיום עלייתו ארצה, הגיעה חברתו יוכבד. שניהם נישאו וגרו בשכירות בחדר אחד שמקלחת ושירותים לא היו בו. בחורף התרחץ הזוג במים קרים שהותקנו במחסן פתוח ושירותים מצאו בפרדס סמוך...

בבית זה נולדה בתם הבכורה, שושנה. בנס נשארה זו בחיים לאחר שהתקרה מעל מיטתה קרסה ונפלה. בהמשך השנים נולדו שני ילדים נוספים.

לאחר שנים ארוכות של עבודה ב"סולל בונה", כאשר יכול היה להמשיך ולהנות מעמלו ומ-8 נכדיו, נפטר קלמן עקב מחלה.

מסיימת רעיית ראש העיר בנאום ההספד: "אין ניחומים למשפחה בהילקח יקירם, ליוכבד הרעיה, לבנות, לבן, לנכדים ולבני המשפחה. אולי נקודת אור קטנה בחשכת היגון - שטיפלתם באבא, בסבא ובחותן באהבה ובמסירות כמה שניתן בידיכם, והרי יש דברים שהם מעל כוח האדם".

ואנו, אשתו, ילדיו ונכדיו נזכור את קלמן כמי שהגשים את האידיאלים הלכה למעשה ונזכור אותו כבעל, אב, וסבא נאמן מאין כמוהו.

יהי זכרו ברוך!

משפחתו העניפה
יוכבד
שושנה, יצחק ובלהה
וכל תשעת הנכדים

ההורים של קלמן קוזק, אחותו ובעלה

קלמן זכאי (קוזק) בשמירה בקיבוץ ההכשרה

בני משפחת קוזק במלניצה

לאה כץ-לינובר ז"ל

למען ידעו ילדינו ונכדינו

לזכרה של דודתי לאה (ליזה) כץ-לינובר

נולדתי לאבי משה בינשטוק, יליד הכפר פודריז׳יה, ולאמי גיסה לבית כץ בעיירה מלניצה בדצמבר 1938. הייתי הנכדה הראשונה למשפחת הורי אמי, צבי הירש - כץ וריסל לבית בללר.

אביה של סבתי ריסל היה אהרון - וואלף בללר, היה דמות ידועה ומפורסמת בעיירה. הוא היה סופר (דער שרייבר) וגם מורה לילדי מלניצה. לעת זקנתו עברה עבודתו ככותב מכתבים לאנשים שלא ידעו לכתוב, ומכתבים לשלטונות הממלכתיים והעירוניים, לבִתו ריסל, אשר ידעה לכתוב פרט ליידיש ועברית גם ברוסית, היא ניהלה את הדואר בעיירה.

משפחתם של סבי כץ היתה משפחה מרובת ילדים: ארבעה בנים ושבע בנות. אמי גיסה, היתה הבת הבכורה במשפחה, והבת הצעירה - בת הזקונים היתה דודתי לאה.

כשפרצה מלחמת העולם השניה, וצבאות גרמניה פלשו לרוסיה הייתי תינוקת כבת שלוש שנים בעלת זכרון צילומי חזק. את ידיעותי על מה שעבר עלי בימי ילדותי הראשונות, למדתי מפיה של דודתי לאה. היא סיפרה לי במשך כל השנים את אשר עבר עליה ועלי, ואיך ניצלנו מציפורני המרצחים הגרמנים בתקופת השואה. אני זוכרת את היום בו נכנסו צבאות גרמניה עם טנקים ועברו ברחוב בו היה בית אבי. אבי החזיק אותי על ידיו, והרחוב שהיה מכוסה כולו חלוקי נחל הפך לרצועות בוץ תחת שרשראות הטנקים. אני זוכרת את מראה בית הורי ובית סבתי וסבי, שבהם ביליתי את מעט השנים לפני הכיבוש הנאצי. הגברת אמה כהן מהרדפורד, ארצות הברית, הקליטה את סיפור חייה של לאה, ומהקלטה זו אני כותבת את מאמרי.

בפרוץ המלחמה, היתה דודתי לאה נערה בת ארבע-עשרה. רק הודות למסירותה, יוזמתה ותושייתה נשארתי בחיים. כידוע, מעטים היו המקרים שבהם ניצלו בתקופת השואה ילדים על ידי הוריהם, וכל שכן על ידי נערה צעירה. ללאה היו אולי אפשרויות לבחור לעצמה דרכי הישרדות קלות יותר מבלי שאהיה לנטל על צווארה, אולם היא העדיפה לא להיפרד ממני, ולא להפקיד אתי לגורל אכזר. היא לא נטשה אותי, כשהוצע לה להצטרף לפרטיזנים מבלי לקחת אותי איתם. תנאי הפרטיזנים ביערות ובנדודים לא איפשרו להם לקחת ילדה קטנה לשורותיהם.

לפני המלחמה סיימה לאה בית ספר פולני ממלכתי שבעיירה, בו היא למדה פרט לפולנית גם מקצועות היהדות. רוב סגל המורים היו יהודים, והמנהל היה פולני. הוא התגלה בתקופת השלטון הגרמני כאנטישמי, שהסגיר צעירים יהודיים בעיירה לרצח בידי הגרמנים.

לאה השתייכה לתנועת הנוער של "החלוץ". היא רצתה לצאת לקיבוץ להכשרה בכדי שתוכל לעלות לארץ שיראל, אולם אביה שהיה אדם דתי שומר מסורת, סירב להרשות לה לנסוע להכשרה כי בהכשרה בקיבוץ נאלצים לעבוד גם בשבתות.

בספטמבר 1939 נכנס הצבא הסובייטי - הרוסי למלניצה. החיים בעיירה השתנו. היהודים החלו להסתגל למשטר הסובייטי ולהשתלב בו. מספר היהודים, ששמרו על עקרונות הדת והמסורת, הלך וקטן, במיוחד בין הצעירים, שרבים מהם היו פעילים בתנועות הנוער הקומוניסטיות.

הדוד משה כץ נולד בשנת 1919, גוייס לצבא האדום, ובשנות המלחמה שירת כחייל ברוסיה, ולכן נשאר בחיים. לאחר המלחמה למד באוניברסיטה סובייטית, התחתן עם צילה וחי בעיר ניז׳נה טאגיל שבאורל עד ליום פטירתו בשנת 1993. כל חייה שאפה לאה לפגוש אותו, אך היא נלקחה לעולם שכולו טוב, לפני שהורם מסך הברזל מעל ברית המועצות.

בסוף יוני 1941 פלשו צבאות גרמניה הנאצית לשטחי ברית המועצות. כעבור ימים אחדים הם כבשו את העיירה מלניצה. בימים הראשונים של הכיבוש הם הוציאו להורג כ-50 צעירים יהודיים מבני המקום בעקבות הלשנה של מנהל בית הספר, שהם השתייכו לנוער הקומוניסטי.

כעבור כמה שבועות נלקחו הגברים היהודים מהעיירה בכח, כביכול לעבודה, אבל, למעשה, הם נרצחו על ידי הגרמנים ועוזריהם האוקראינים כבר באותו יום, בשטח שליד מלניצה בקבר אחים. רק גברים מעטים, שהצליחו למצוא מסתור ביום הרצח, נשארו בחיים, ביניהם היה גם אבי משה בינשטוק.

הגרמנים היו באים בדרישות, שיהודי העיירה יספקו להם זהב, כסף, תכשיטים, מעילי פרווה ודברי ערך אחרים. האוכלוסיה היהודית שהייתה ענייה נאלצה בשארית כוחותיה לאסוף את הנדרש מהם, בתקווה שתמורת רכושם יניחו אותם

הגרמנים לנפשם ולא ירצחו אותם, אך לשווא.

לאחר הרצח של יהודי קובל הגיעה אלינו מקובל למלניצה בת דודתנו מרים-מניה קוזק, הבת הקטנה מתוך שתיים, של הדודה בריינדל לבית כץ.

מניה סיפרה לנו על מה שהתרחש בקובל. מדבריה היה ברור לנו שגם גורלנו - גורל יהודי מלניצה, יהיה רצח, כגורל יהודי קובל.

לאה דיברה עם בן דודה על כך שהיא רוצה לברוח ליערות ולהצטרף לפרטיזנים, הוא הבהיר לה שבהיוודע דבר בריחתה לגרמנים, הם ירצחו כעונש את כל יהודי העיירה. לאה החליטה לחפור בור מתחת לרצפת אחד מחדרי השינה, שישמש כמחבוא עבורנו. את האדמה שהוצאנו מהבור פיזרנו בגינה, שהיתה בחצר ביתנו. סבתי הכינה מלאי אוכל בבור: לחם, גזר ומים. לבור נכנסו מרים, לאה בורקה (אחיה הקטן של לאה) ואני. אבי משה התחבא איתנו בתחילה, אבל אחרי מספר ימים החליט ללכת ולהיוודע מה עלה בגורלה של אמי. הוא אמר, שאין טעם לחייו בלי אמי. בחיפושיו הוא הגיע לתחנת המשטרה האוקריאנית, ושם נרצח על ידם.

ב-3.9.1942 יום הרצח הכללי של התושבים היהודים במלניצה, התחבאנו בבור שמתחת לרצפת ביתנו, בית משפחת כץ.

לא היה לנו מספיק אויר לנשימה, והחום היה ללא נשוא. כאשר שמענו שמסביב לביתנו נהיה שקט, יצאנו מהבית ועלינו לעליית הגג של הרפת, שהיתה צמודה לבית. באחד הימים, כשהיינו בעליית הגג שברפת, והתחבאנו בחציר, גילו אותנו שוטרים אוקראינים ורצו להרוג אותנו. לאה אמרה לשוטרים שאנו נמצאים בחסותו של אחד הקצינים החשובים. השוטרים דרשו מאיתנו זהב ודברי ערך אחרים. לאה אמרה להם שהם יכולים להיכנס לביתנו ולקחת כל מה שימצא חן בעיניהם. השוטרים ציוו עלינו להסתלק מהמקום ושלא ימצאו אותנו שנית. לאה, מרים ובורקה החליטו שעלינו ללכת לכפר המרוחק כ-10 ק"מ ממלניצה ששם היתה האוכלוסיה פרו-סובייטית וביניהם היו קומוניסטים בזמן השלטון הסובייטי. יצאנו לדרך. הלכנו כל הלילה, ועם שחר נכנסנו לכפר והתחבאנו בלול עופות של אחד המשקים. בשעות הבוקר הגיעה בִתו של בעל הלול לתת אוכל לתרנגולות. היא נבהלה מאוד כשהבחינה בנו, והזעיקה את אביה שהרשה לנו להשאר בלול. שם שהינו במשך כשבוע ימים. לאה סיפרה לבעל הלול, שיש לה בכפר מכר, קומוניסט לשעבר, ובביתו נוכל לעבוד ולמצוא מחבוא. בלילה עברנו לאיכר, שהיה איש זקן מאוד. כשנודע לשכניו, שבביתו מתחבאים יהודים, נאלצנו לעזוב את ביתו וללכת ליער, שהיה בקרבת הכפר. שם התחבאנו בין השיחים והעצים מפחד שרועי הצאן שרעו את עדריהם בסביבה יבחינו בנו. בלילות היינו הולכים לבתי האיכרים לבקש מהם לחם, שהיה האוכל היחיד שבא לפינו.

באותו יער שהינו כחודש ימים. באחד הלילות, כשמרים ולאה הלכו לבקש לחם מהאיכרים, הן הגיעו לסביבת העיירה הולובי. בדרך הן פגשו בשתי נשים אוקראיניות: האחת אמרה שיש להרגן כי הן יהודיות, ואילו השניה ריחמה עליהן והזמינה אותן להתחבא ברפת שלה ששימשה גם כגורן. בשעות הלילה באה לאה ליער ולקחה את אחיה ואותי אל הרפת ששם נשארה מרים. נכנסנו כולנו לרפת, שכבנו שם והתכסינו בחציר. בבוקר, כשבעל הרפת נכנס לתת אוכל לפרות וראה אותן, הוא לקח גרזן ורצה להרוג את כולנו. אמרנו לו שאישתו הרשתה לנו להיות ברפת, הוא נרגע והניח לנו. לאה נתנה לאיכר כמה מטבעות זהב, שהצליחה לקחת איתה בברחה מהבית. המטבעות שיכנעו אותו שמשתלם לו לתת לנו מחבוא. אותם בעלי החווה, ששם היינו בקרבת הכפר בקובייץ, היו הזוג יעקב ואשתו קטז'ינה, זוג פולנים זקנים. הם היו אנשים קתולים אדוקים והאמינו, שאם ישפיעו עלינו להתנצר הם יעשו מצוה גדולה. קטז'ינה אמרה לבעלה שאנו "ילדי האלוהים", והיא תעשה הכל שאנו נקבל את הנצרות.

לאחר שקטז'ינה ובעלה קיבלו את המטבעות, היא הלכה לשוק וקנתה קצת חזיר, מלח ומוצרי צריכה שהיו ביוקר וקשה היה להשיגם. בחזרה הביתה ובעלה יעקב ראה את כל המוצרים שהביאה מהשוק, הוא הסכים שנישאר אצלם בפינה של חורבה, ששימשה גורן ורפת.

במקום שם אכלו הפרות, חפרנו בור בתוך האדמה והשארנו פתח קטן, שהיה מכוסה בקש ובזבל שהיה קשה להבחין בו ולגלות אותו. בבור התחבאנו ארבעתנו. קטז'ינה היתה מביאה לנו אוכל בדלי, כאילו היא מביאה אוכל לפרות. היא לימדה אותנו להתפלל ולשיר תפילות נוצריות ולהצטלב כל בוקר ל"ישו המשיח".

באחד הימים, כשישבנו ברפת ואכלנו, ראינו מרחוק חמישה אוקראינים מזויינים מתקרבים לעבר החצר שם היתה הרפת. רצנו להתחבא בתוך הבור וישבנו אחוזי פחד, שמא הם יגלו אותנו. האוקראינים המזויינים השתייכו לכנופיות הלאומנים שנקראו "בולבובצים". כנופיות אלה רצחו כל יהודי שמצאו מתחבא, מאימת הגרמנים והשוטרים האוקראינים. ה"בולבובצים" דרשו מהאיכר להסגיר להם יהודי שמתחבא אצלו, אחרת ירצחו אותו ואת אישתו. האיכר טען, שאין הם מסתירים יהודים, והם אנשים עניים ואין להם בעצמם מה לאכול. האוקראינים ציוו על יעקב הזקן לחפור במו ידיו קבר לעצמו ועמדו לירות בו. יעקב ביקש מהם שיאפשרו לו, לפני מותו, להיכנס הביתה ולקחת את ספר התפילה שלו, בכדי שיוכל להתפלל בטרם ימות. הדבר שיכנע את המרצחים, שהוא איש דתי ואינו משקר. הם הרפו ממנו, נכנסו לביתו ושדדו מכל הבא

ליד. לאחר מכן עזבו את הבית והלכו לדרכם.

קטז'ינה, אשת האיכר, באה ואמרה לנו, שאין היא מוכנה להסתכן יותר ולהחזיק אותנו באחוזתה, ועלינו לעזוב את ביתה וללכת ליער.

בשעות הערב המאוחרות היא נתנה לנו כיכר לחם אחת. יצאנו לשדות להתחבא בין ענפי החיטה הגבוהה. לאה ומרים היו יוצאות מידי פעם לבית האיכר לקבל מהם דברי אוכל. היתה סכנה גדולה לנוע בשדה התבואה, מכיוון שההליכה הותירה סימנים בחיטה בעת שעברו בה אנשים. השמש יקדה מעל לראשנו, והיינו מעולפים מרב חום וצמא. לאה ומרים החליטו ללכת למלניצה, כדי לקחת מאשה פולניה חפצים שהשאירה אצלה ריסל כך בטרם נלקחה להורג יחד עם כל הגברים, הנשים והילדים. כאשר הן הגיעו לעיירה, עבר לידן רוכב אופניים, הוא פנה אליהן כאילו רצה לדרוס אותן, ותוך כדי כך אמר להן להיכנס לביתו, ושם החביא אותן. הוא פחד להחזיק אותן בביתו, לכן העביר אותן לרפת. בעל הבית הבטיח להן להביא חלק מהדברים שהן מסרו לגויה במלניצה. כעבור שלושה ימים החליטו לאה ומרים לחזור לשדה החיטה, שהיה מרוחק כ-10 ק"מ ממלניצה, שם נשארנו בורקה ואני.

היה מסוכן מאד להתהלך ברחובות מלניצה, כי הרבה בתים יהודיים פורקו וחלקם נשרפו, והשטח היה גלוי לעיני כל. הן יצאו בלילה והגיעו לביתה של האיכרה גולונקובה. קטז'ינה הסכימה לקבל אותנו למחבוא שברפת שלה, כי נגמר לה מלאי המזון, והיא קיבלה ממרים ולאה דברי ערך שיכלה להמירם במזון.

באחד הלילות הגיעה לבית האיכר שלנו קבוצת פרטיזנים. הם התחילו להכין לעצמם אוכל. בזמן שקילפו תפוחי אדמה, שמעה קטז'ינה, שהפרטיזנים מדברים ביניהם ביידיש. היא סיפרה להם, שאצלם מתחבאים יהודים. היה לנו מפגש מרגש עם הפרטיזנים היהודים. הם היו מוכנים לקחת איתם את לאה, מרים ובורקה, ואילו אותי, בבה הקטנה, לא יכלו ולא רצו לקחת איתם. לאה, כמובן, לא היתה מוכנה להשאיר אותי לבדי. כולנו נשארנו יחד אצל האיכר עד בוא הצבא האדום.

הפרטיזנים היהודים היו פוקדים את בית האיכר שלנו בכל פעם שהם הזדמנו לסביבה, וזאת היתה שמחה גדולה ללאה, מרים ובורקה להיות בחברת צעירים לכמה שעות.

במרץ 1944 שיחרר הצבא האדום את אזור מלניצה - הולובי מהכיבוש הנאצי. יצאנו לחופשי מהמחבוא וחזרנו למלניצה. כעבור כמה חודשים נסענו ממלניצה לפולניה, ששוחררה מהגרמנים, והגענו לעיר גלביץ שבמערב פולין. לאה שכרה דירה לארבעתנו. בגלביץ הכירה לאה את אלכס לינובר, וכעבור זמן קצר הם התחתנו. שניהם היו צעירים מאוד, כבני תשע-עשרה. למזל כולנו, אלכס היה בעל תושיה והרוויח היטב ולכולנו היתה רווחה.

אלכס ניצל ממחנות ההשמדה שבפולין. הוא עבד עבודת כפייה אצל הגרמנים, בין השאר גם במפעל לייצור נשק, והתגלגל לברגן-בלזן, שם שוחרר על ידי האמריקאים.

מרים פגשה את יהושע - שיקה גולדשטיין מקובל, ונישאה לו. שיקה היה כאבא שני לי, והיה נערץ מאוד על ידי כולנו. בורקה יצא לטיול ברכבת יחד עם מכר פולני, שבזמן הנסיעה חמד את כספו. הוא לקח את כספו של בורקה והשליך אותו מהרכבת הנוסעת. בנופלו מהרכבת נפגע בורקה בראשו מאבן ומת במקום. אחרי שעבר את כל תלאות המלחמה הנוראה, מצא את מותו בצורה כה אכזרית.

מפולניה היינו צריכים "להבריח את הגבול" כדי להגיע לגרמניה המערבית. אלכס, חבריו ואני נסענו במכונית אחת דרך צ'כיה, והיגענו ללא בעיות לגרמניה. לאה נסעה עם חברות במכונית שהוסוותה כמכונית אנגלית, והיו ברשותן ניירות מזוייפים, כאילו הן חיילות הנוסעות לחופשה בהולנד. מכוניתן נעצרה בגבול, והחליטו לבדוק את ניירותיהן. הן שהו שבוע בפראג שבצ'כיה. הניירות המזוייפים היו חתומים בחותמת אמיתית, והן שוחררו.

אני זוכרת כמה הייתי חרדה ודאגתי ללאה, שהיתה כאמי. ביחוד אחרי המקרה הטרגי שקרה לדודי בורקה.

בגרמניה חיינו בעיירה בשם שוורצנפלד ליד שוואנדורף תקופת זמן, ובשנת 1949 החלטנו לעלות לארץ ישראל. נסענו ברכבת מגרמניה עד מרסיי, עיר נמל שבצרפת, ושם עלינו על האוניה "גלילה", איתה היגענו בתאריך 11.3.49 לנמל חיפה. מניה, שהיתה כבר בארץ-ישראל וגרה עם שיקה ביפו המשוחררת, באה לקבל את פנינו בחיפה.

היגענו למעברה בקרית מוצקין, שם שוכנו העולים בפחונים. עדיין ירדו גשמים ומסביב היה בוץ וקר. אני הייתי רגישה למחלות אנגינה, לכן מניה ושיקה גולדשטיין לקחו אותי אליהם. הם גרו בחדר אחד בבית ערבי יפה מאוד ביפו. על המרפסת בנו מטבח מעצים מליפס. בבית היו הרבה חדרים מסביב לאולם מרכזי, בכל חדר גרה משפחה והמטבח של הבית היה משותף לכולם.

אלכס וליזה עברו כעבור זמן לתל-אביב. הם קנו דירת שני חדרים ששופצה, בעלת מטבח שהיה בפינת החדר, מקלחת ושרותים בפינה אחרת. הבית היה ברחוב אלעזר רוקח במנשיה.

בשנים הראשונות להקמת המדינה בארץ היתה תקופת הצנע והחיים היו קשים. היה צריך לעבוד קשה כדי לפרנס משפחה. אלכס עבד עבודת דחק. אני, בבה, למדתי בביה"ס לבנות "נוה צדק". ללאה ואלכס נולדו שני ילדים: הבן מנחם והבת ריטה. עברנו לגור ברחוב ארלוזרוב 5 בצפון ת"א. אני עבדתי בבוקר לפרנסתי ולמדתי בתיכון ערב.

אלכס פתח מסעדה קטנה, קיוסק, ברח' בן יהודה בה עבד משעות הבוקר המוקדמות עד מאוחר בלילה. לפעמים היה אלכס מבקש ממני להישאר בקיוסק אחרי הלימודים, ואני הייתי סוגרת את הקיוסק. בקיוסק היכרתי את עמרם, שלימים היה לבעלי ואב לשלושת ילדיי.

אחרי נשואי לעמרם (בשנת 1961) עברנו לגור בחיפה, שם סיים עמרם גלימודי הנדסת חשמל בטכניון. בשנת 1965 נסענו לארצות הברית, שם הוא השלים הלימודים ותואר מוסמך. ילדינו: תמר - גיסה ואלון - משה נולדו בארצות הברית. בשנת 1971 חזרנו לארץ וגרנו בקרית מוצקין, שם נולדה בתנו הקטנה סיגל.

שלושת ילדנו שרתו בצבא הגנה לישראל. בתנו תמר נשואה לאמנון, והם גרים בתל-אביב. אני ועמרם גרים בחולון. מנחם, הבן של לאה ואלכס, ואשתו אסיה גרים בתל-אביב ולהם בת רוני ובן תום. ריטה הבת ובעלה דני גרים ברמת אביב ולהם שתי בנות: קרין ונטלי. במאי 1984 (א' באייר) לאה נפטרה בגיל חמשים ותשע משטף דם במוח. היא נפלה בדרכה לקופת חולים. היו לה כאבי ראש חזקים מאוד.

נכדתה קרין כתבה שני שירים לזכרה, השירים מפורסמים בספר.

אלכס בעלה של לאה גר בתל-אביב.

כל חיי אזכור את פעלה האמיץ של דודתי לאה כץ בזמן מלחמת העולם השנייה, אשר רק הודות לה נשארנו בחיים. היא תחיה בזכרוני עד סוף ימי, יהיה זכרה ברוך.

ביקורי על קבר אבות

באוגוסט 1993 יצאתי בטיסה ישירה משדה התעופה בן גוריון שבלוד-ישראל אל העיר קייב שבאוקראינה עם שמואל רייטר מקיבוץ אפק.

טסנו במטוס מדגם טופולו של חברת התעופה הרוסית "ארופלוט". הטיסה ארכה 3 וחצי שעות. עברנו מעל כמה ארצות. אוקראינה נראתה דרך חלון המטוס ארץ ירוקה מאוד עם שדות, יערות ונהרות רחבים. חשבתי שאני מגיעה לארץ שהיא "גן עדן", אבל המציאות טפחה על פני: אוקראינה, שהיתה אסם התבואה של כל ברית המועצות, נתגלתה לי כארץ לא מתקדמת, ששעון הזמן עצר בה לפני כחמישים שנה ויותר.

בשנת 1991 עם התפוררותה של ברית המועצות נהפכה אוקראינה למדינה עצמאית.

בקייב קיבלו את פנינו טובה רוג ובעלה יענקל ובנם, שלקח אותנו במכוניתו לביתם הצנוע. למחרת הלכנו לבאבי-יאר שם ראינו מצבה מרשימה מאוד על קבר האחים של יהודי העיר שנרצחו על ידי הנאצים. מקייב נסענו ללוצק, שם קיבלו את פנינו לאה רוג עם בתה לריסה ונכדה חרטיום. קבלת הפנים היתה מאוד נרגשת.

לאה רוג זכרה אותי כתינוקת ממלניצה. היא נדדה ביערות עם אחותה בלה, והן שרדו בהיותן בין הפרטיזנים. עלינו איתם לקבר האחים של יהודי מלניצה, שם קבורים 1200 מיהודי העיירה. במקום יש אבן מצבה שחורה ועליה רשום מספר ההרוגים בשפה האוקראינית.

תשעה במאי הוא יום הניצחון על הנאצים. ביום זה עולים מידי שנה בשנה ילדי בית-הספר ממלניצה למצבה ועורכים טקס זיכרון.

לאה רוג עם נכדה חרטיום עולים לקבר פעם-פעמיים בשנה ומנקים אותו, מנכשים את העשבים השוטים ומתיחדים בעצב ובבכי עם בני משפחתנו, שנרצחו בדם על ידי הצורר הנאצי האכזר. תחזקנה ידיה בעשותה כך. אנו מעריכים מאוד מעשה זה. אני מרגישה, שבכך היא מייצגת החיים רחוק מהקבר. בקבר זה קבורים אמי, סבתי, דודיי דודותי וכל בני העיירה. הלב דואב וכואב, והעיניים מזילות דמעות על כל יקירינו שנרצחו בצורה אכזרית ולא באו לקבר ישראל.

תהיה נשמתם צרורה בצרור החים לנצח נצחים וזכרם לעולמי עד.

בבה-בלהה לוטן, לבית בינשטוק

סבתא

לזכר סבתא ליזה-לאה

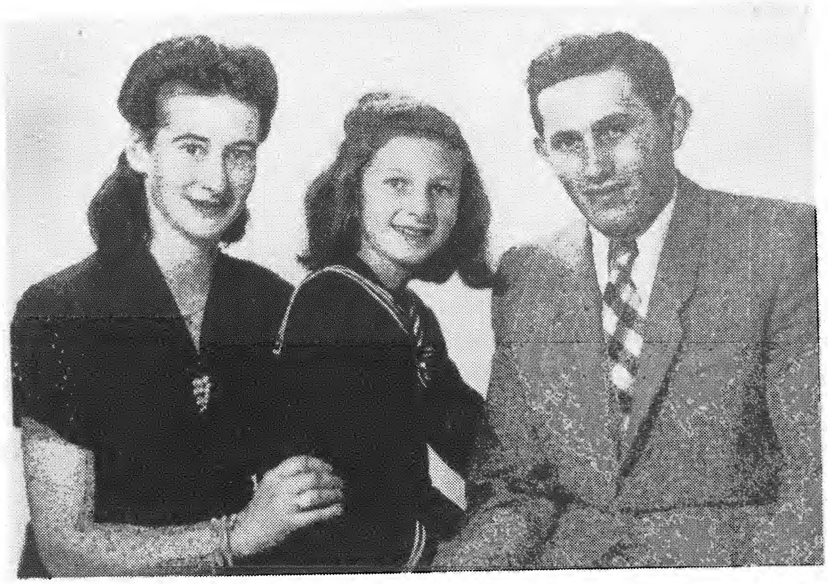
הדמעה הרטיבה את פני
עלו ובאו כל געגועי
אני יושבת ובוכה
ולך שתשובי מחכה.
מביטה בתמונתך
ושומעת בחדר את קולך.
אני יודעת ששוב ניפגש
אם שתינו מאלוהים נבקש.
סבתא, אל תניחי לי לבכות, אל תניחי לי לחכות
תני לי יד ונשיקה רק לחוש באותו מגע
גם חומה אפשר לשבור
את אמרת שאת אוהבת, מעל הכל נוכל לעבור
סבתא, אל תניחי לי לבכות, אל תניחי לי לחכות
תני לי יד ונשיקה וניצור מגע.

נכדתה קרין פלכטר

אי ההבנה והסירוב להבין

ילדה בת שמונה, ילדה קטנה
אמרו לי היא הלכה
חיכיתי שיבוא שוב יום שישי
כי לא האמנתי שאת יותר מבית-הספר לא תקחי אותי
חשבתי, שאם הלכת, גם תחזרי
כי את חיבקת ואמרת שלעולם לא תעזבי אותי.
אמרו שאלוהים לוקח קודם אנשים טובים
את הרי סיפרת לי אגדות עם סופים יפים
אני לא הבנתי איך ולמה הוא לקח אותך
או בכיתי שיחזיר.
הצביעו למעלה ואמרו שאת שם וניסו להסביר
בתמימות סירבתי עם זה להשלים וסירבתי לקבור
והם ניסו לכפות...
בדעה נחושה אמרתי שאם לקח שיחזיר
כי ככה את לימדת לעשות
חיבקתי חזק חזק בובה שנתת לי
בובה ספוגה דמעות
בחדר בשחור לבן תמונה
כולם מסתכלים ואומרים שלך אני דומה
והקול שלך עדיין כאן.
הכל טרי והכל כבר ישן
והשכל בכל שנה אומר "יזכור" מול מצבה
והלב ממשיך לחכות, לתמוה, לכעוס ולשאול את אותה שאלה
למה ואיך
אלוהים לקחת את סבתא?!

*קרין פלכטר, נכדתה הראשונה של לאה כץ (לינובר),
הבת הבכורה של ריטה*

אלכס ולאה לינובר, באמצע בבה-בלהה בינשטוק

משה כץ

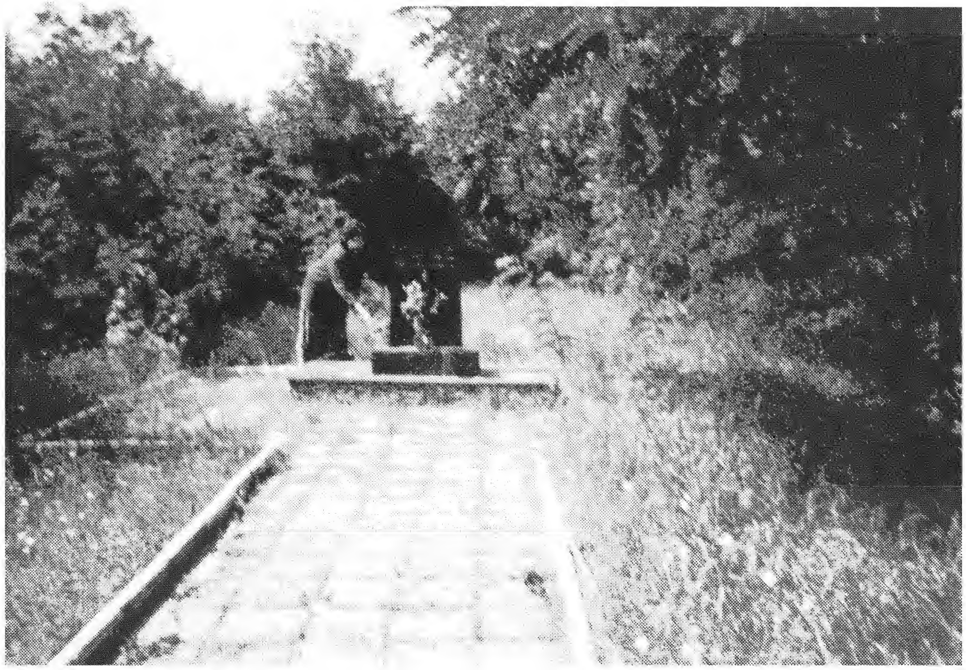
בורקה-ברלה כץ

בינשטוק משה וגיסה (לבית כץ) ההורים של בבה-בלהה

בבה-בלהה עם הרשל סופר ממלניצה.
צולם בתל-אביב ב-1961

בלהה על-יד קבר האחים במלניצה באוגוסט 1993

בלהה על שפת הנהר (מול ההר) "קנומניה" - מקום הרחצה במלניצה, באוגוסט 1993

לזכר אבי נוימן אלקנה-קוניע ז״ל

אבי - נוימן אלקנה נפטר לפני חודשים ספורים - בעשרים וששה בדצמבר 1992, בתל-אביב. זכרו הטרי, כאב הפרידה והחלל שהותיר מקשים עליי את הכתיבה, אך אני רואה בהעלאת הדברים צו וחובה לזכרו ולזכר בני משפחתו, שניספו בשואה, ושאותם הזכיר באהבה כה רבה.

למרות מרחק השנים ותמונות ספורות בלבד שנותרו לפליטה מיקיריו, הצליח אבי להעביר לנו את זכר ילדותו במלניצה וזכר בני משפחתו-בחיות, בלחלוחיות, בגעגועים, בחום, בהומור ובאהבה אין קץ. לכן השם ״מלניצה״ עבורי הוא חלק אינטגרלי מ״זכרונות״ תשתית עליהם גדלתי ותחושות חזקות, אותן הצליח אבי להעביר לנו - אמי, אחי ואנוכי.

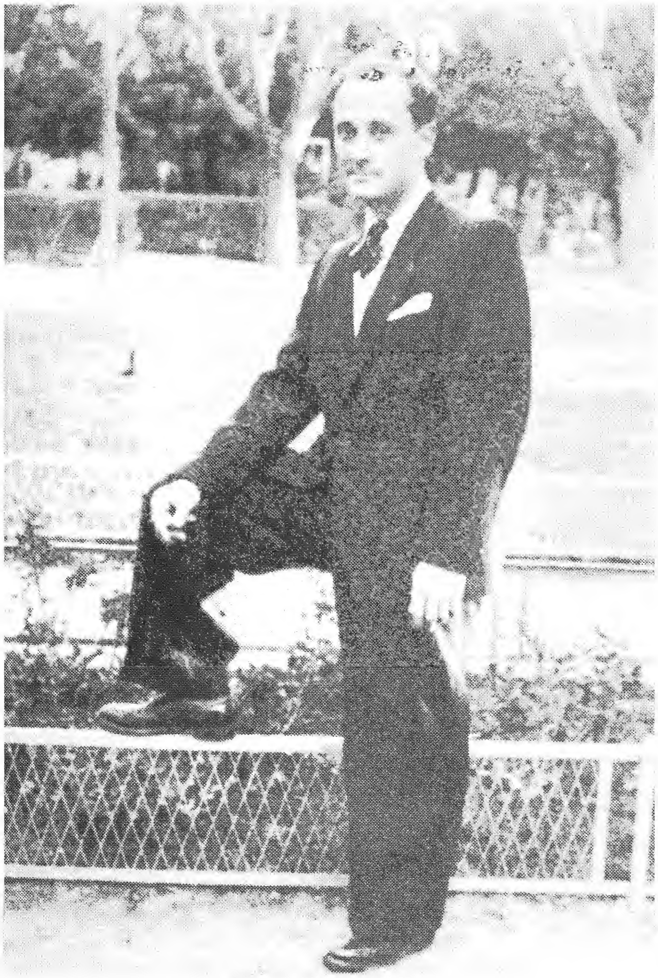
אבי, קוניע כפי שכונה בבית, נולד במלניצה בשנת 1918. מקטעי סיפורים וחוויות, שהיה מעלה מידי פעם, הצטיירה לעיניי משפחה חמה ואוהבת. אביו - משה-לייב, אימו - יוכבד (יוכע), אחיותיו הקטנות בלה ופניה, אחות נוספת שנפטרה בגיל צעיר ממחלה ואחיו הבכור פנחס.

הם חיו בבית קומתיים והתפרנסו מאחזקת מכולת וממסחר בתבואה. אבי למד בבית-הספר בעיירה, וכשהגיע לגיל תיכון נשלח ללמוד בקובל, עיר הפלך, שם התגורר בביתם של קרובי משפחה. הוא לא סיים את לימודיו התיכוניים, כי לדבריו, היה ״שובב גדול״ ובסופו של דבר שלחו את ה״תכשיט״ חזרה הביתה. השובבות והקונדסות אפיינו אותו תמיד. הוא היה נער עליז ורב-מעללים, וגם בבגרותו המשיך להיות משעשע ומצחיק ו״מסמר״ חברתי בכל מפגש. במיוחד אהב את המפגשים עם קרוביו וידידיו מהעיירה שלו מלניצה, מפגשים שהיו מלאי חום, שמחה ופתיחות. למעשה, המעגל החברתי עימו התרועע במשך כל שנותיו בארץ היה זה של יוצאי מלניצה. זכורים לי ימי שמחת תורה, שאז נהגו להיפגש כל ה״מלניצעס״ באחד הבתים - עם הרבה צחוקים ושירה והתבדחויות והתרוצצות של הילדים ומאכל ומשקה, ואבי - מנגן בכינור.

הכינור היה חלק ממנו, וגם כאשר חלה מאוד, ואט-אט איבד את כישוריו, היה מוציא את הכינור ומתרפק עליו. הכינור קשור גם בסיפור משובה, שמעלה חיוך על השפתיים:

כאשר היה ילד, נהג לעזור להוריו בחנות. ההורים והאח פינייה עבדו קשה מבוקר ועד ליל, ואבי היה עוזר בחנות כבר מגיל צעיר. תמיד היה חרוץ ואוהב-עבודה, וכשיצא לגמלאות בגיל שבעים, היתה הישיבה בבית קשה עליו, כי ״מגיל צעיר עבדתי, וככה אני רגיל״.

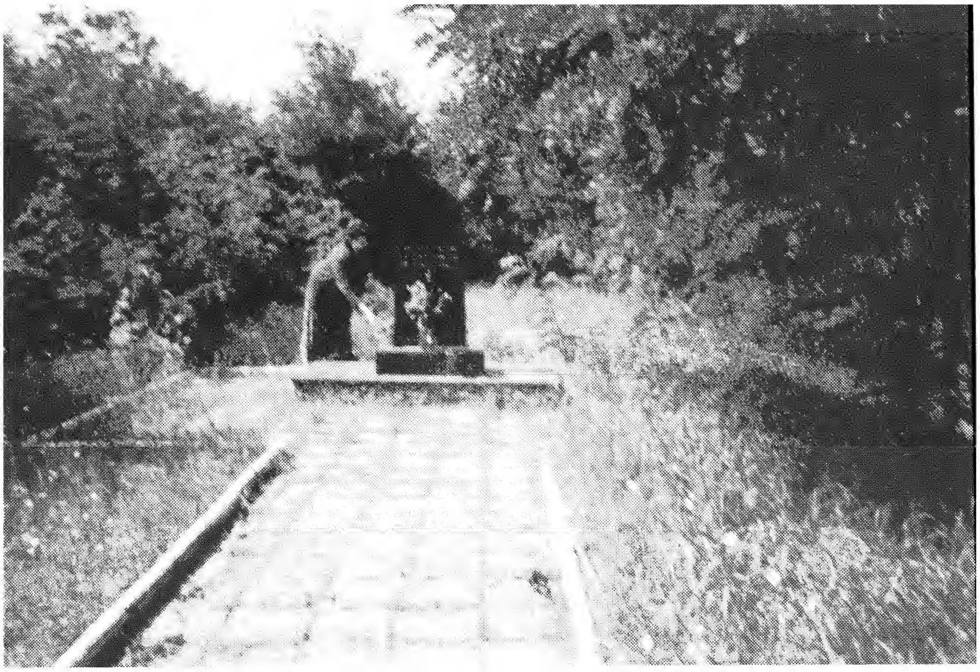
יום אחד, כאשר היו בביתו של אחד האיכרים לצורכי מסחר, ראה לפתע כינור תלוי על הקיר. כאשר יצא אביו מן החדר, ניצל

אלקנה-קוניע נוימן ז״ל

את ההזדמנות, התמקח עם האיכר, ורכש ממנו את הכינור. אסור היה, חלילה, שהוריו ידעו על כך, כי ״אתה עוד עלול להיות כליזמר, חס וחלילה!״ בסתר הטמין את הכינור בעגלה מתחת לתבואה, ומאותו יום נהג להתאמן בנגינה בהחבא בעליית הגג. כאשר הגיע לגיל גיוס לצבא הרוסי, היה זה הכינור שליווה אותו ונטמן בין מטלטליו. עודו יושב ומחכה יחד עם שאר המגוייסים, חפציו מונחים לידו, הזמן מתארך, ותרדמה נפלה עליו. לפצע חש שמישהו מטלטל אותו: ״הי, בחור, של מי הכינור?״ מאותו רגע הוא נלקח לנגן בתזמורת ״הצבא האדום״, ובמקביל, כמו יתר חברי התזמורת, עבר הכשרה כחובש קרבי, וכך עבר את ימי המלחמה. ומי יודע - אולי בזכות הכינור ניצל?

אבי דיבר באהבה רבה על הוריו, ובמיוחד היה קשור לאימו, אותה כיבד והעריץ. לדבריו, היא היתה דומיננטית מאוד, ״סויחרתה״ - סוחרת טובה ומקפידה על חינוך הילדים ועל קיום המצוות. כל יום בדקה אמא, שהוא הניח תפילין, כי היתה עסוקה בחנות, וניהול משק-הבית היה נתון בידי העוזרת הגויה. הוא היה

בלהה על-יד קבר האחים במלניצה באוגוסט 1993

בלהה על שפת הנהר (מול ההר) "קנומניה" - מקום הרחצה במלניצה, באוגוסט 1993

לזכר אבי נוימן אלקנה-קוניע ז"ל

אבי - נוימן אלקנה נפטר לפני חודשים ספורים - בעשרים וששה בדצמבר 1992, בתל-אביב. זכרו הטרי, כאב הפרידה והחלל שהותיר מקשים עליי את הכתיבה, אך אני רואה בהעלאת הדברים צו וחובה לזכרו ולזכר בני משפחתו, שניספו בשואה, ושאותם הזכיר באהבה כה רבה.

למרות מרחק השנים ותמונות ספורות בלבד שנותרו לפליטה מיקיריו, הצליח אבי להעביר לנו את זכר ילדותו במלניצה וזכר בני משפחתו-בחיות, בלחלוחיות, בגעגועים, בחום, בהומור ובאהבה אין קץ. לכן השם "מלניצה" עבורי הוא חלק אינטגרלי מ"זכרונות" תשתית עליהם גדלתי ותחושות חזקות, אותן הצליח אבי להעביר לנו - אמי, אחי ואנוכי.

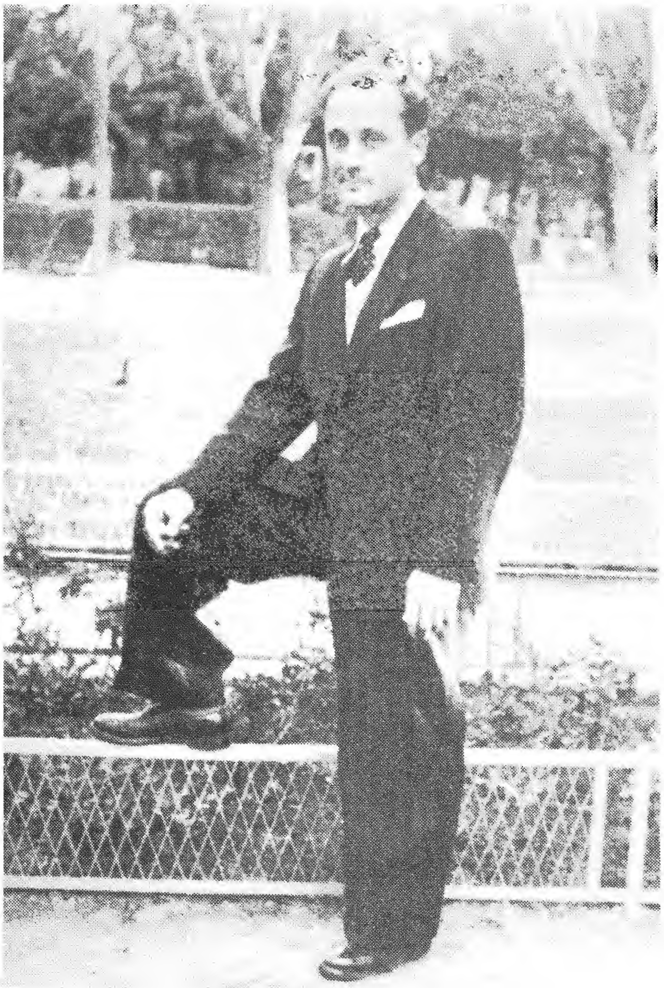
אבי, קוניע כפי שכונה בבית, נולד במלניצה בשנת 1918. מקטעי סיפורים וחוויות, שהיה מעלה מידי פעם, הצטיירה לעיניי משפחה חמה ואוהבת. אביו - משה-לייב, אימו - יוכבד (יוכע), אחיותיו הקטנות בלה ופניה, אחות נוספת שנפטרה בגיל צעיר ממחלה ואחיו הבכור פנחס.

הם חיו בבית קומתיים והתפרנסו מאחזקת מכולת וממסחר בתבואה. אבי למד בבית-הספר בעיירה, וכשהגיע לגיל תיכון נשלח ללמוד בקובל, עיר הפלך, שם התגורר בביתם של קרובי משפחה. הוא לא סיים את לימודיו התיכוניים, כי לדבריו, היה "שובב גדול" ובסופו של דבר שלחו את ה"תכשיט" חזרה הביתה. השובבות והקונדסות אפיינו אותו תמיד. הוא היה נער עליז ורב-מעללים, וגם בבגרותו המשיך להיות משעשע ומצחיק ו"מסמר" חברתי בכל מפגש. במיוחד אהב את המפגשים עם קרוביו וידידיו מהעיירה שלו מלניצה, מפגשים שהיו מלאי חום, שמחה ופתיחות. למעשה, המעגל החברתי עימו התרועע במשך כל שנותיו בארץ היה זה של יוצאי מלניצה. זכורים לי ימי שמחת תורה, שאז נהגו להיפגש כל ה"מלניצעס" באחד הבתים - עם הרבה צחוקים ושירה והתבדחויות והתרוצצות של הילדים ומאכל ומשקה, ואבי - מנגן בכינור.

הכינור היה חלק ממנו, וגם כאשר חלה מאוד, ואט-אט איבד את כישוריו, היה מוציא את הכינור ומתרפק עליו. הכינור קשור גם בסיפור משובה, שמעלה חיוך על השפתיים:

כאשר היה ילד, נהג לעזור להוריו בחנות. ההורים והאח פינייה עבדו קשה מבוקר ועד ליל, ואבי היה עוזר בחנות כבר מגיל צעיר. תמיד היה חרוץ ואוהב-עבודה, וכשיצא לגמלאות בגיל שבעים, היתה הישיבה בבית קשה עליו, כי "מגיל צעיר עבדתי, וככה אני רגיל".

יום אחד, כאשר היו בביתו של אחד האיכרים לצורכי מסחר, ראה לפתע כינור תלוי על הקיר. כאשר יצא אביו מן החדר, ניצל

אלקנה-קוניע נוימן ז"ל

את ההזדמנות, התמקח עם האיכר, ורכש ממנו את הכינור. אסור היה, חלילה, שהוריו ידעו על כך, כי "אתה עוד עלול להיות כליזמר, חס וחלילה!" בסתר הטמין את הכינור בעגלה מתחת לתבואה, ומאותו יום נהג להתאמן בנגינה בהחבא בעליית הגג. כאשר הגיע לגיל גיוס לצבא הרוסי, היה זה הכינור שליווה אותו ונטמן בין מטלטליו. עודו יושב ומחכה יחד עם שאר המגוייסים, חפציו מונחים לידו, הזמן מתארך, ותרדמה נפלה עליו. לפצע חש שמישהו מטלטל אותו: "הי, בחור, של מי הכינור?" מאותו רגע הוא נלקח לנגן בתזמורת "הצבא האדום", ובמקביל, כמו יתר חברי התזמורת, עבר הכשרה כחובש קרבי, וכך עבר את ימי המלחמה. ומי יודע - אולי בזכות הכינור ניצל?

אבי דיבר באהבה רבה על הוריו, ובמיוחד היה קשור לאימו, אותה כיבד והעריץ. לדבריו, היא היתה דומיננטית מאוד, "סויחרתה" - סוחרת טובה ומקפידה על חינוך הילדים ועל קיום המצוות. כל יום בדקה אמא, שהוא הניח תפילין, כי היתה עסוקה בחנות, וניהול משק-הבית היה נתון בידי העוזרת הגויה. הוא היה

צריך לחשוף את זרועו ולהראות לה את הסימנים, שהותירו רצועות התפילין, כהוכחה לכך שקיים את המצווה.

לפעמים, סיפר, היה הילד השובב מתחמק והיה עושה סימנים בזרוע כביכול הניח תפילין. אפילו העוזרת הגויה היתה משגיחה ומקפידה עליו שיקיים את המצוות.

משחקים רבים לא היו להם, אבל ילדים מוצאים עיסוק ועניין בכל דבר. בבית היו אופניים גדולים, והילד הקטן, שעוד לא הצליח להגיע לפדלים, נהג לרכוב עליהם בישיבה נמוכה מתחת לרמה. הוא השתעשע בכדור עשוי מסמרטוטים מגולגלים, ולאחר מכן בכדור-עף. הוא אהב לרכוב על סוסים ולהחליק בחורף במגלשיים. הוא היה ספורטאי טוב וחסון גוף, והצטיין בכל התחומים הללו. לא פחות מזה אהב בנות נאות, ונראה, שלא טמן את ידו בצלחת. עד ימיו האחרונים העריך יופי, התפעל מנשים יפות והתמוגג למראה של אימי.

בילדותו עשה מעשי-קונדס רבים, וזכה לא פעם לגערות ואפילו למלקות. ביחסיו עם הוריו, ובמיוחד עם אביו, שררו "דיסטאנץ" ויחס של יראת כבוד. כשאחי ואני היינו ילדים, היה אומר מידי פעם: "אני בחיים לא הייתי מעז לדבר ככה לאבא שלי, וגם נשיקות וחיבוקים היו מחוץ לתחום". אצלנו בבית, לעומת זאת, המגע והנשיקות בין כולנו היו חלק מהאווירה בבית, ותחושת החום שאבי הקרין היתה עצומה. אהבתו לנו, בני משפחתו, היתה ללא מיצרים. כאשר נולדו הנכדים - גיא, ערן, תומר ואורן - לא היה קץ לשמחתו. הוא היה משתעשע עימם כמו ילד, והיה מוכן לעשות כל מאמץ על-מנת להיפגש איתם.

את אחיו פנחס אהב במיוחד, ופעמים רבות הזכיר אותו בתחושה של געגועים והערצה. הוא סיפר, שפינייה היה בחור טוב מאוד, רציני, אחראי, עוזר רבות להורים וכולם אהבו אותו. פינייה היה מאורס לקרובת משפחה מהעיר קובל - אחותה של פייגע קונטרקט, שעלתה לארץ לפני המלחמה - והספיק להיות בהכשרה.

משמוליק רייטר שמעתי, כי פינייה היה נוהג לנסוע כל שבוע לקובל לקנות מצרכים עבור החנות. הוא היה מעמיס אותם על העגלה ונוסע חזרה לעיירה במשך כל הלילה. לשמוליק, שהצטרף אליו מידי פעם בחזרה מביה"ס בקובל, היה אומר ש"אין בעייה, אפשר לישון בשקט עד הבוקר, כי הסוסים ממילא מכירים כבר את הדרך". שמוליק, ליתר ביטחון, היה ממשיך לפקוח עין.

איך עוד יכול לבלות נער צעיר ותוסס בעיירה? לקרוא ספרים. אבל - ספרים, שאינם ספרי קודש, היו בבחינת "מוקצה", ואבי, שהיה אוהב-ספר, ובמיוחד היתה לו חיבה לספרי היסטוריה, היה קורא בהחבא. הספרים ליוו אותו במשך שנים, ואף על פי שלא רכש השכלה פורמלית, הוא העריך מאוד השכלה וראה בה ערך עליון. את ילדיו עודד ללמוד, ועשה כל מאמץ, שנוכל לרכוש השכלה אקדמאית. הוא היה גאה מאוד בהשכלתנו ובהתקדמותנו.

ומה עוד? תיאטרון. חוג תיאטרון נפתח בעיירה, והדבר "התלבש" לאבי כמו כפפה ליד. הוא נטל בו חלק פעיל, וגם בבגרותו אהב לבצע חיקויים וקטעים משעשעים, ובמיוחד - הוא רקד נפלא ושר נפלא.

בכל ארוע חברתי הוא היה הראשון שקופץ לרקוד, ועד השנה האחרונה לחייו עוד היה מקפץ בקוצ'וק. גם לשיר אהב מאוד, נהנה במיוחד מחזנות והפליא לשיר בקול מסולסל. את ההגדה של פסח היה קורא בנגינה ובהטעמה כחזן מקצועי להנאת כל בני המשפחה.

בנעוריו הוא היה חבר ב"בית"ר", ושנים רבות היה דבק בדיעות הרוויזיוניסטיות. אחיו - היה חבר ב"הפועל הצעיר".

כאשר הסתיימה המלחמה, שב אבי למלניצה לראות את הבית ומה עלה בגורל בני משפחתו וידידיו. לא היה זכר לאיש. בריונים הסתובבו ברחובות, והיתה סכנת חיים ליהודי, והוא הסתלק מהמקום במהירות.

מדברים, ששמעתי לאחרונה מזלדה בללר-ליאור, נודע לי, שסבי משה-לייב הסתתר במרתף כאשר הנאצים ועוזריהם האוקראיינים השתוללו בעיירה - יחד איתה ועם אנשים רבים נוספים. הוא סבל מאסטמה, ולאחר שהות ממושכת באוויר המחניק השתעל ונאלץ לצאת החוצה לשאוף אוויר או לשתות. תיכף לאחר מכן נשמעה ירייה.

כל חייו היה אבי מדבר על בני משפחתו, ובמיוחד התגעגע לפינייה, ובסתר-ליבו קיננה בו התקווה, שאולי הוא חי באיזה שהוא מקום, והם עוד ייפגשו.

בשנת 1948 עלה אבי ארצה ומייד גוייס לצבא הגנה לישראל והספיק להשתתף במלחמת השחרור. במשך שנים רבות המשיך לשרת במילואים במסגרת צה"ל.

עוד בהיותו באוסטריה לאחר המלחמה היה לו קשר עם בני משפחתו שבארצות-הברית - אחותה של אימו נסעה לשם עם בני משפחתה עוד בשנות העשרים - אך הוא החליט, שמקומו הוא בארץ-ישראל.

מיד עם עלותו ארצה החל לחפש בני משפחה וחברים מהעיירה, שחיים בארץ. הוא פגש את בת-דודתו חייקה רייטר, שחיה בכפר-סבא נשואה לירחמיאל פורמן. חייקה, שהתייתמה מהוריה בגיל צעיר, חיה בביתם של הורי-אבי, והיו להם זכרונות משותפים רבים.

בכפר-סבא ובמקומות אחרים, פגש מכרים נוספים: מוניק שטרן, דוד גיבל, מנחם רייטר, זליג גיבור, לאה כץ-לינוובר, הרשל סופר, וכן בני-דודים: שמוליק וניסן רייטר, זליג רייטר, משה הופן, פייגע קונטרקט.

עם כולם שמר על קשר חם. במיוחד דאג להרשל סופר, בן

העיירה שנפצע במהלך המלחמה בסיביר, ולאחר שהושאר במרחבי השלג, קפאו רגליו, ובמשך השנים נאלצו הרופאים בארץ לכרות את גפיו בזה אחר זה, והוא נותר עם יד אחת בלבד.

הרשל התגורר בתל-אביב ברחוב אחד-העם סמוך לביתנו. הוא היה אדם ערירי, ואבי היה נוהג לבקרו ולדאוג לו. גם כאשר הורע מצבו, והוא אושפז במוסד המשכנו לבקרו, ואבי דאג להזמינו אלינו לליל-הסדר. גררנו את עגלת הנכים על פני ארבע הקומות, אבל השמחה היתה רבה. עשיית טוב אצל אבי היתה בפשטות חלק טבעי וזורם ממנו.

בשנת 1951 נשא לאשה את אימי - נחמה לבית רדושקוביץ - בחורה צעירה שניצלה מהשואה בפולין, ויחד הקימו משפחה וחיו בתל-אביב. לשני הילדים, שנולדו להם, העניקו שמות להנצחת יקיריהם:

אחי משה על שם סבי, ואני ציפי - צפורה-יוכבד על שמות שתי סבתותי.

איש נפלא היה אבי, וככל שנוקפים הימים, אנו חשים יותר ויותר בחסרונו.

יהי זכר אבי וזכר כל בני משפחתו שניספו בשואה - ברוך!

ציפי אבנון, כפר-סבא

מימין לשמאל: משה הופן וקוניה נוימן במחנות הפליטים בגרמניה - 1948

פנחס נוימן וחברתו

צריך לחשוף את זרועו ולהראות לה את הסימנים, שהותירו רצועות התפילין, כהוכחה לכך שקיים את המצווה.

לפעמים, סיפר, היה הילד השובב מתחמק והיה עושה סימנים בזרוע כביכול הניח תפילין. אפילו העוזרת הגויה היתה משגיחה ומקפידה עליו שיקיים את המצוות.

משחקים רבים לא היו להם, אבל ילדים מוצאים עיסוק ועניין בכל דבר. בבית היו אופניים גדולים, והילד הקטן, שעוד לא הצליח להגיע לפדלים, נהג לרכוב עליהם בישיבה נמוכה מתחת לרמה. הוא השתעשע בכדור עשוי מסמרטוטים מגולגלים, ולאחר מכן בכדור-עף. הוא אהב לרכוב על סוסים ולהחליק בחורף במגלשיים. הוא היה ספורטאי טוב וחסון גוף, והצטיין בכל התחומים הללו. לא פחות מזה אהב בנות נאות, ונראה, שלא טמן את ידו בצלחת. עד ימיו האחרונים העריך יופי, התפעל מנשים יפות והתמוגג למראה של אימי.

בילדותו עשה מעשי-קונדס רבים, וזכה לא פעם לגערות ואפילו למלקות. ביחסיו עם הוריו, ובמיוחד עם אביו, שררו "דיסטאנץ" ויחס של יראת כבוד. כשאחי ואני היינו ילדים, היה אומר מידי פעם: "אני בחיים לא הייתי מעז לדבר ככה לאבא שלי, וגם נשיקות וחיבוקים היו מחוץ לתחום". אצלנו בבית, לעומת זאת, המגע והנשיקות בין כולנו היו חלק מהאווירה בבית, ותחושת החום שאבי הקרין היתה עצומה. אהבתו לנו, בני משפחתו, היתה ללא מיצרים. כאשר נולדו הנכדים - גיא, ערן, תומר ואורן - לא היה קץ לשמחתו. הוא היה משתעשע עימם כמו ילד, והיה מוכן לעשות כל מאמץ על-מנת להיפגש איתם.

את אחיו פנחס אהב במיוחד, ופעמים רבות הזכיר אותו בתחושה של געגועים והערצה. הוא סיפר, שפינייה היה בחור טוב מאוד, רציני, אחראי, עוזר רבות להורים וכולם אהבו אותו. פינייה היה מאורס לקרובת משפחה מהעיר קובל - אחותה של פייגע קונטרקט, שעלתה לארץ לפני המלחמה - והספיק להיות בהכשרה.

משמוליק רייטר שמעתי, כי פינייה היה נוהג לנסוע כל שבוע לקובל לקנות מצרכים עבור החנות. הוא היה מעמיס אותם על העגלה ונוסע חזרה לעיירה במשך כל הלילה. לשמוליק, שהצטרף אליו מידי פעם בחזרה מביה"ס בקובל, היה אומר ש"אין בעייה, אפשר לישון בשקט עד הבוקר, כי הסוסים ממילא מכירים כבר את הדרך". שמוליק, ליתר ביטחון, היה ממשיך לפקוח עין.

איך עוד יכול לבלות נער צעיר ותוסס בעיירה? לקרוא ספרים. אבל - ספרים, שאינם ספרי קודש, היו בבחינת "מוקצה", ואבי, שהיה אוהב-ספר, ובמיוחד היתה לו חיבה לספרי היסטוריה, היה קורא בהחבא. הספרים ליוו אותו במשך שנים, ואף על פי שלא רכש השכלה פורמלית, הוא העריך מאוד השכלה וראה בה ערך עליון. את ילדיו עודד ללמוד, ועשה כל מאמץ, שנוכל לרכוש השכלה אקדמאית. הוא היה גאה מאוד בהשכלתנו ובהתקדמותנו.

ומה עוד? תיאטרון. חוג תיאטרון נפתח בעיירה, והדבר "התלבש" לאבי כמו כפפה ליד. הוא נטל בו חלק פעיל, וגם בבגרותו אהב לבצע חיקויים וקטעים משעשעים, ובמיוחד - הוא רקד נפלא ושר נפלא.

בכל ארוע חברתי הוא היה הראשון שקופץ לרקוד, ועד השנה האחרונה לחייו עוד היה מקפץ בקוזצ'וק. גם לשיר אהב מאוד, נהנה במיוחד מחזנות והפליא לשיר בקול מסולסל. את ההגדה של פסח היה קורא בנגינה ובהטעמה כחזן מקצועי להנאת כל בני המשפחה.

בנעוריו הוא היה חבר ב"בית"ר", ושנים רבות היה דבק בדיעות הרוויזיוניסטיות. אחיו - היה חבר ב"הפועל הצעיר".

כאשר הסתיימה המלחמה, שב אבי למלניצה לראות את הבית ומה עלה בגורל בני משפחתו וידידיו. לא היה זכר לאיש. בריונים הסתובבו ברחובות, והיתה סכנת חיים ליהודי, והוא הסתלק מהמקום במהירות.

מדברים, ששמעתי לאחרונה מזלדה בללר-ליאור, נודע לי, שסבי משה-לייב הסתתר במרתף כאשר הנאצים ועוזריהם האוקראיינים השתוללו בעיירה - יחד איתה ועם אנשים רבים נוספים. הוא סבל מאסטמה, ולאחר שהות ממושכת באוויר המחניק השתעל ונאלץ לצאת החוצה לשאוף אוויר או לשתות. תיכף לאחר מכן נשמעה ירייה.

כל חייו היה אבי מדבר על בני משפחתו, ובמיוחד התגעגע לפינייה, ובסתר-ליבו קיננה בו התקווה, שאולי הוא חי באיזה שהוא מקום, והם עוד ייפגשו.

בשנת 1948 עלה אבי ארצה ומייד גוייס לצבא הגנה לישראל והספיק להשתתף במלחמת השחרור. במשך שנים רבות המשיך לשרת במילואים במסגרת צה"ל.

עוד בהיותו באוסטריה לאחר המלחמה היה לו קשר עם בני משפחתו שבארצות-הברית - אחותה של אימו נסעה לשם עם בני משפחתה עוד בשנות העשרים - אך הוא החליט, שמקומו הוא בארץ-ישראל.

מיד עם עלותו ארצה החל לחפש בני משפחה וחברים מהעיירה, שחיים בארץ. הוא פגש את בת-דודתו חייקה רייטר, שחיה בכפר-סבא נשואה לירחמיאל פורמן. חייקה, שהתייתמה מהוריה בגיל צעיר, חיה בביתם של הורי-אבי, והיו להם זכרונות משותפים רבים.

בכפר-סבא ובמקומות אחרים, פגש מכרים נוספים: מוניק שטרן, דוד גיבל, מנחם רייטר, זליג גיבור, לאה כץ-לינוובר, הרשל סופר, וכן בני-דודים: שמוליק וניסן רייטר, זליג רייטר, משה הופן, פייגע קונטרקט.

עם כולם שמר על קשר חם. במיוחד דאג להרשל סופר, בן

העיירה שנפצע במהלך המלחמה בסיביר, ולאחר שהושאר במרחבי השלג, קפאו רגליו, ובמשך השנים נאלצו הרופאים בארץ לכרות את גפיו בזה אחר זה, והוא נותר עם יד אחת בלבד.

הרשל התגורר בתל-אביב ברחוב אחד-העם סמוך לביתנו. הוא היה אדם ערירי, ואבי היה נוהג לבקרו ולדאוג לו. גם כאשר הורע מצבו, והוא אושפז במוסד המשכנו לבקרו, ואבי דאג להזמינו אלינו לליל-הסדר. גררנו את עגלת הנכים על פני ארבע הקומות, אבל השמחה היתה רבה. עשיית טוב אצל אבי היתה בפשטות חלק טבעי וזורם ממנו.

בשנת 1951 נשא לאשה את אימי - נחמה לבית רדושקוביץ - בחורה צעירה שניצלה מהשואה בפולין, ויחד הקימו משפחה וחיו בתל-אביב. לשני הילדים, שנולדו להם, העניקו שמות להנצחת יקיריהם:

אחי משה על שם סבי, ואני ציפי - צפורה-יוכבד על שמות שתי סבתותי.

איש נפלא היה אבי, וככל שנוקפים הימים, אנו חשים יותר ויותר בחסרונו.

יהי זכר אבי וזכר כל בני משפחתו שניספו בשואה - ברוך!

ציפי אבנון, כפר-סבא

מימין לשמאל: משה הופן וקוניה נוימן במחנות הפליטים בגרמניה - 1948

פנחס נוימן וחברתו

משפחת נוימן

ברוך סמורז'יק ז"ל

לזכרו של בעלי ברוך סמורז'יק ז"ל

ברוך בן חיים ורבקה סמורזיק נולד בעיירה מלניצה שבפולין. את רוב ימי ילדותו הוא חי בבית סבתו וסבו יצחק. את חינוכו הוא קבל ב"חדר" שהיה מקובל באותם הימים, בטרם הוקמו בתי ספר. בהיותו נער ובבחרותו עבד בחנות שמכרה בדים, בגדים ודברי הלבשה בעיירה. כשפרצה מלחמת העולם ואת מלניצה כבשו הסובייטים, הוא נשאר בעיירה יחד עם בני משפחתו: אמו, סבא וסבתא. לא היו לו אחים ואחיות, הוא היה בן יחיד. כשהגרמנים פלשו לשטחי ברית-המועצות, ברוך היה כבר בחור מבוגר, ויחד עם חברים אחרים הצליח לברוח מאימת הנאצים למזרח רוסיה. כל בני משפחתו ניספו בתקופת השואה יחד עם כל יהודי העיירה. ברוך הגיע לחבל ארץ קוקז ושם שהה בשך כל שנות המלחמה. יחד עם חבר מהעיירה דובנה הם מצאו את פרנסתם בשיווק ובמסחר של מוצרי טכסטיל.

בתום המלחמה, כשנוצרה האפשרות לאזרחי פולין לשעבר לנסוע לפולניה, הגיע ברוך לפולניה. במסגרת "הבריחה" שאורגנה על ידי השליחים מארץ ישראל, להעברת יהודים מפולניה לשטחים בגרמניה ובאוסטריה, שנכבשו על ידי הצבא האמריקאי בדרכים בלתי לגליות, הוא הגיע דרך צכוסלובקיה לאוסטריה, ושם שהה באחד ממחנות הפליטים היהודיים.

אני הינדה ילידת העיירה ראפלובקה ניצלתי מהשואה באותה דרך שבה ניצל ברוך. גם אני הייתי בתקופת המלחמה בברית-המועצות, ולאחר המלחמה היגעתי גם אני למחנות הפליטים שבאוסטריה. בהיותי שם היכרתי את ברוך ויחד איתו בדרכי "הבריחה", במטרה להגיע לארץ ישראל, היגענו לעיר בארי שבאיטליה. בבארי התחתננו וחיכנו לתור להעפיל לארץ ישראל בעליה "הבלתי ליגלית" כמעפילים. בתחילת מרץ 1947 יצאנו ברוך ואני עם המעפילים לארץ ישראל. עלינו על הספינה שנקראה על שמו של שבתי לוז'ינסקי. היינו כ-700 מעפילים מיוצאי פולניה, והפלגנו לעבר טורקיה. בין המעפילים היו בחורים שגויסו על ידי "ההגנה" במחנות העקורים. בסמוך לחופי טורקיה הצטרפו אלינו לספינה עוד כ-200 מעפילים מספינה אחרת.

כעבור כשבוע ימים הגענו לחופי עזה, ושם רצינו לרדת לחופי ארץ ישראל. בשל גובה הגלים והסערה בים אי אפשר היה להעביר אותנו בסירות לחוף. הספינה עלתה על שרטון לא רחוק מהחוף. אנשי "ההגנה" מתחו חבל בין הספינה לחוף והחלו להעביר את המעפילים, כשהם נאחזים בחבל. במשך הלילה הצליחה קבוצה גדולה של מעפילם להגיע לחוף ולעבור למקומות מבטחים שונים בארץ.

בשעות הבוקר גילו מטוסי סיור בריטיים את הספינה, וכוחות בריטיים גדולים הגיעו למקום והחלו ללכוד את המעפילים שקפצו למים. הבריטים לא השתמשו בנשק חם, ולא היו נפגעים בין המעפילים.

על החוף התאספו ערבים רבים וגם יהודים מכל מושבי האיזור, שהוזעקו על ידי "ההגנה". הם זרמו למקום בהמוניהם והתערבו בין המעפילים שהגיעו לחוף. הבריטים ריכזו את המעפילים במבנה צבאי בריטי על ידי אשקלון, והתחילו לזהות מי מהם מעפיל ומי תושב הארץ. כל האנשים, שרוכזו במחנה הצבאי סרבו להזדהות. לאחר יום מפרך של חקירות וחוסר מזון הוסעו כולם במשאיות לחיפה.

כ-850 איש גורשו מחיפה למחנות קפריסין. ביניהם היו רבים מאנשי הארץ. בקפריסין נערך מיון נוסף של המעפילים וכ-350 הוחזרו ארצה ביניהם היו כ-100 מעפילים.

כשהיגענו לקפריסין נשלחנו למחנה "קיץ" של אוהלים על שפת הים. כשנולד בננו יצחק העבירו אותנו הבריטים למחנה "החורף", מקום שתנאי החיים בו היו טובים והתאימו למשפחות עם ילדים קטנים. במחנה החורף גרנו במבנים. האנגלים סיפקו לנו אוכל וביגוד.

עם הכרזת המדינה פרצה מלחמת השחרור הבריטים סרבו להתיר לעולים גברים בגיל הגיוס לעלות לישראל בנימוק שאין הם רוצים להגביר את הכוחות של צ.ה.ל. נאלצנו לשהות במחנות קפריסין עד לשחרורנו ועלייתנו ארצה. היגענו לפתח-תקוה, שם חיה אחותי שעלתה ארצה כחלוצה לפני מלחמת העולם. ברוך גוייס לצבא והשתחרר לאחר גמר מלחמת השחרור.

בפתח-תקוה בנינו את ביתנו, ופה נולדו לנו עוד שני ילדים: הבן בן-ציון והבת רבקה. ברוך עבד בענף הבניין ובבית החרושת של שיש. בשנת 1966 נפטר ברוך באופן פתאומי בזמן העבודה מדום לב.

נשארתי עם שלשת ילדיי, נתתי להם חינוך ודאגתי להם עד לנישואיהם. היום הם בעלי משפחות ויש לי נכדים נהדרים.

רשימה זו מוקדשת לזכרו של בעלי, אבינו וסבינו ברוך, שנזכור אותו לעולמי עד.

אשתו הינדה סמורז'יק

בית סבי שלמה פוגל

עוד בהיותי ילדה קטנה אהבתי להקשיב ולשמוע את ספורי סבי שלמה. במיוחד ענין אותי לדעת כיצד חיו הוא, הוריו ואחיותיו בהיותו ילד קטן.

וכך הוא סיפר לי:

סבי נולד בעיירה קטנה ששמה מלניצה בווהלין שבפולניה. סבי היה בנם הבכור של בצלאל (צלל) ובלה - פרידה פוגל. היו לו שתי אחיות; הניה ומרים. הוא היה נכד לגימפל פוגל. לסבו גימפל פוגל היו עוד ילדים שהיו כבר בעלי משפחות וגרו עם משפחותיהם במלניצה.

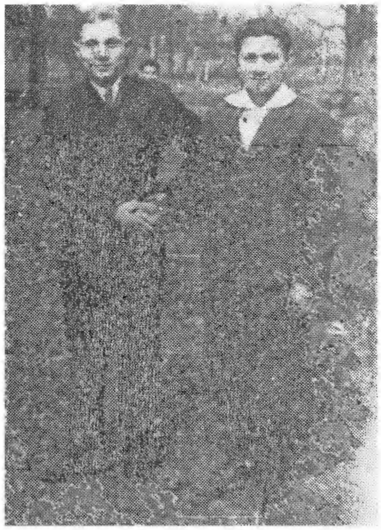
אביו היה סוחר סוסים, ולאחר מכן כשלא היתה הצלחה במסחר, עבד בכל מיני עבודות מזדמנות. כמו רוב היהודים בעיירות הקטנות, כך גם במלניצה, חיו מרבית המשפחות בעוני, כי בשנים ההם היה המצב הכלכלי בפולין קשה. היה להם בית קטן ברחוב קוזצקה, שאותו בנה אביו במו ידיו. הבית היה תמיד נקי ומסודר, כשאמו שמרה על נקיונו.

סבא סיפר לי, כי למד בשעות הבוקר בבית הספר הממלכתי הפולני, ואחר הצהרים היה הולך ללמוד לימודי יהדות ועברית ב"חדר". רחובות העיירה לא היו מוארים, והחזרה, בשעות הערב הביתה לא היתה נעימה במיוחד, בימי החורף הקרים בחושך ובבוץ. היה לו פנס יד, שבו היה דולק נר קטן שהאיר את דרכו הביתה.

להורים של הסבא היתה פרה, שעמדה ברפת שבחצר ביתם.

משפחת פוגל: האב בצלאל, הבן שלמה, האם בלה-פרידה והאחיות - הניה ומרים

יעקב שוחט ושלמה פוגל

כמעט לכל תושבי העיירה היו פרות משלהם, שנתנו חלב ממנו הכינו בכוחות עצמם מוצרי חלב: שמנת, גבינה וחמאה. בחצר הבית היתה גינה קטנה, שבה גידל סבי ירקות מכל הסוגים למאכל לבני המשפחה.

ספורי סבא על חגי ישראל במשפחתם ובעיירה היו בשבילי חגיגה אמיתית. בשבת היו כולם מתלבשים בבגדי שבת נקיים ובחולצות לבנות. הגברים היו הולכים לבית הכנסת להתפלל, לכבוד קבלת שבת, ואילו האמא והאחיות היו מחכות בבית לבוא הגברים מבית הכנסת. אמו ערכה את שולחן השבת ועליו חלות, שאפתה במו ידיה בתנור שבביתם. למרות שהאוכל לא היה בשפע, כל מה שאמו הכינה היה ממש מטעמים, ואוירת השבת "הורגשה באויר ממש".

כל חגי ישראל נחוגו בחיק המשפחה ולכל חג וחג הכינה אמו את המאכלים המסורתיים. הכל התנהל לפ המסורת והמנהגים היהודיים שנמסרו מדור לדור.

כשסיים סבי את בית הספר העממי בעיירה במלניצה הוא נסע בגיל 14 לדודתו שהיתה עשירה יותר בעיר זדלבונוב ללמוד מקצוע. הוא למד את מקצוע הספרות, שהיה מקובל בימים ההם ונחשב למקצוע מכניס.

בהיותו בן 17 פרצה מלחמת העולם השניה כשהגרמנים פלשו לפולין. נפל בחלקו של סבי לעבור את כל תלאות המלחמה והשואה. הוא נשאר שריד יחיד מכל בני משפחתו שניספו במלניצה.

לאחר גמר המלחמה פגש סבי את מאשה והם התחתנו. נולדה להם בת בשם שרה שהיא אמי. בשנת 1948 לאחר קום המדינה עלו סבא וסבתא למדינת ישראל. הם שוכנו באוהלים שבמעברות, עבדו קשה למחייתם ולהתבססות משפחתם בארץ. לאחר מספר שנים הוטב מצבם הכלכלי.

עירית וילנסקי
נכדתם של שלמה ומאשה פוגל

לזכר אבינו ירחמיאל פורמן ז״ל ודודנו זליג רייטר ז״ל

אבינו ירחמיאל פורמן נולד בעיירה דולהינוב שליד העיר ווילנה - ירושלים דליטא. בעיירה הוא קיבל חינוך יהודי. כשהתבגר הצטרף לתנועת ה״חלוץ״ והיה בין הפעילים והמייסדים של הסניף העירוני. כציוני נלהב הגיע לידי מסקנה שאין עתיד לנוער היהודי בפולניה שעה שהאנטישמיות הולכת וגוברת ומרימה ראש. בכדי להגשים את שאיפתו לעליה לארץ-ישראל הוא הצטרף ונסע ל״קיבוץ הכשרה״ של ה״חלוץ״ ולאחר תקופה קצרה בשנת 1935, עלה ארצה.

בהגיעו ארצה היה בין ראשוני בוני ומייסדי כפר-סבא, שנבנתה כיישוב כפרי. בכפר-סבא הקים משק חקלאי ולול עופות לאחר נשואיו, בשנת 1937, הצטרפה אליו רעייתו חיה - לבית רייטר.

אמנו, חיה רייטר נולדה בעיירה מלניצה שבאוקראינה שהשתייכה לפולניה. בהיותה תינוקת התייתמה מהוריה שנרצחו על ידי הפורעים האוקראינים, מכנופיות הרוצחים בפיקודו של כמילניצקי. הם ערכו פוגרומים ורציחות יהודים במרחבי ווהלין. הילדים מהמשפחה שניצלו מהרצח וביניהם חיה ואחיה זליג גדלו בבית קרובי המשפחה. חיה גדלה בבית משה-לייב נוימן שהיה אחיה של אימה. יתר הילדים גדלו בבית דודיהם ממשפחת רייטר - הוריהם של ניסן ושמואל רייטר.

בשנת 1933 חיה הצטרפה ל״חלוץ״. עברה הכשרה ובשנת 1935 עלתה לארץ-ישראל. הצטרפה לקיבוץ ולאחר מכן עברה ל״בית החלוצות״ בתל-אביב. היא עבדה בכל מיני עבודות מזדמנות ולאחר שהתחתנה עם ירחמיאל עברה לגור לכפר-סבא.

הם עברו קשה במשקם ומזה התפרנסו, וחינכו את ילדיהם: הבנים: אברהם ועוזי והבנות בלה ורינה. ניהלו חיי משפחה יפים ומכובדים. בחצר המשק שלהם היו נערכים בשנות ה-50 הכנסים של יוצאי מלניצה, שחיו בישראל.

אבינו ירחמיאל ז״ל נפטר ואימנו, שתבדל לחיים ארוכים, חיה כיום בכפר-סבא.

דודנו זליג רייטר - נולד במלניצה ועבר את חיי היתמות יחד עם אמינו - אחותו חיה. זליג היה נשוי לפני המלחמה, וחי עם אשתו ושלושת ילדיו בעיר קאמין-קאשירסקי שבווהלין. עם סיפוח העיר, בשנת 1939 לברית המועצות, זליג נאסר והוגלה למאסר למזרח רוסיה. אחרי שהשתחרר ממחנה המאסר נשאר ברוסיה, היות ולא היתה לו האפשרות לחזור לבני ביתו - לאישתו ולילדיו, שנשארו בשטח שכבשו הנאצים, לאחר שהם פלשו לשטחי פולניה. אחרי שהחלה המלחמה בין גרמניה לבית המועצות.

אישתו וילדיו ניספו בשואה בקאמין קאשירסקי, יחד עם יהודי העיר.

בתקופת המלחמה בהיותו ברוסיה עברו על זליג צרות ותלאות רבות, הוא סבל מחוסר גג ומרעב, נאלץ לעבור ממקום למקום ולעבוד בקולחוזים. גורל אשתו וילדיו הדאיג אותו מאד. בשנת 1945, לאחר גמר המלחמה, נודע לו שאשתו וילדיו אינם עוד בחיים.

הוא החליט לנסוע מרוסיה לפולניה ומשם בדרכי הבריחה וההעפלה הגיע לארץ-ישראל.

בהגיעו ארצה נשא לאשה ילידת העיר לוצק שאף היא היתה ניצולת השואה. הם התיישבו בעיר רמלה. היתה זו ״תקופת הצנע״ - תקופת המחסור ששרר בארץ. זליג הצליח לפתוח חנות מכולת ברמלה וממנה הוא התפרנס עד לאחרית ימיו. לאחר פטירת אשתו הוא עבר לבית אבות בנתניה ושם נפטר בשנת 1987.

נזכור את זכר אבינו ירחמיאל וזכר דודנו זליג שהלכו לעולמם!
זכרם יהיה תמיד שמור בליבנו.

בלה יוספי, אברהם, עוזי ורינה פורמן

ירחמיאל פורמן ז״ל וחיה פורמן שתח״י

סוניה כצמן (לבית פערגאמען) ז"ל

לזכרה של
משפחת חיים פערגאמען - משפחת אשתי סוניה כצמן ז"ל

חיים פערגאמען נולד ברובנה, בן למשפחת משכילים. אביו היה מורה שנפטר בדמי ימיו, כך שחיים, האבא של סוניה נתייתם בעודו נער צעיר.

דודו, אחי אביו, אשר שימש בימים ההם כרופא ראשי בחצר "הצאר" של רוסיה הצארית בימי נוקולאי השני, עודד אותו ללמוד רוקחות ותמך בו.

אחר שחיים גמר את חוק לימודיו ברוסיה, בפקולטה לרוקחות, נכנס לעבוד כרוקח מוסמך שכיר בבית מרקחת. כעבור שנים אחדות, לאחר שחסך קצת כסף, רכש בית מרקחת בעיר יקטרינסלב שברוסיה.

בכישוריו וחריצותו פיתח וקידם את עסקו, ומצבו הכלכלי השתפר. הוא נשא לאשה את דבורה לבית דנצ'יק ממשפחה ענפה בבוקוינה ונולדו להם בת ובן: סוניה אשתי ואחיה מישה.

עם פרוץ מהפכת אוקטובר הולאם רכושו של חיים פערגאמען על-ידי הבולשביקים, והוא נשאר בחוסר כל.במצב זה עזב את רוסיה ושם פעמיו ברגל עם אשתו ושני ילדיו בכיוון לרובנה, מקום הולדתו (אז פולין בהתהוותה).

אשתו, אם המשפחה, דבורה נפטרה בדמי ימיה והובאה למנוחת עולמים בעיירה טריסק בווהלין, עיירה ידועה בפולין על שום "הרבי מטריסק", שיהודים רבים "חסידיו" נהרו לחוס בצילו ולקבל את ברכותיו.

חיים השתקע במלניצה, תחילה עבד כשכיר בבית המרקחת ואחרי תקופה קצרה נהיה לבעל בית המרקחת. במלניצה נקלטה המשפחה והפכה לחלק מהווי העיירה. התערותם בחיי החברה היתה מושלמת וסוניה התחברה עם בנות גילה, ביניהן מרים (מנצה) למשפחת גרמן ולאה ריידר ובנות משפחת שמש. הידידות בין סוניה לחברותיה ממלניצה המשיכה להתקיים בארץ עד יום פטירתה של סוניה.

ממלניצה עברה המשפחה לעיירה לחוה, סביבת פינסק. עיירה יהודית ברובה, בפאתי מזרח פולין על גבול רוסיה-פולין. הסביבה ידועה בשם "פוליסיה". שם הם היו בעלי בית המרקחת היחיד שהיה בעיירה.

סוניה, בחורה צעירה חיננית וחמודה הגיעה ללחוה. בשנת 1930 הכירה את יהושע יליד לחוה ונקשרו ביניהם קשרי חברות. כאשר עמד יהושע לעלות ארצה, הוא ביקש את ידה של סוניה, וכאשר זו ניתנה על-ידי אביה, הם נישאו ועלו ביחד ארצה.

בשנים ההן היתה הקליטה בארץ קשה. סוניה תרמה את חלקה בנטל המשפחה, יצאה לעבודה בבית מרקחת בת"א במקצוע אשר עבדה בו שנים עם אביה בבית המרקחת עוד בהיותה בחו"ל, ותמיד שמחה בחלקה.

הם השתקעו בתל-אביב. בתום זמן קצר ביותר היתה השפה העברית שגורה בפיה וסוניה הפכה אזרחית ארץ-ישראלית לכל דבר.

היא אהבה מאוד מאוד את הארץ והרבתה לטייל בה לארכה ולרחבה. היתה אשה צנועה, חכמה והספר היה תמיד בידה. חינוכה היסודי היה כמובן ברוסית, והיא הרבתה לקרוא בשפה זו. במשך השנים השתלמה בקורסים בעברית ובאנגלית, ובערוב ימיה הרבתה בקריאת ספרים בעברית ובאנגלית בנוסף לספרים בשפה הרוסית.

סוניה היתה פעילה מאוד ב"ארגון אימהות עובדות", לימים "נעמ"ת" וכן ב"וועד למען החייל" בתל-אביב. לפעילות ציבורית זו הקדישה הרבה מזמנה וממרצה והיתה מאוד רצויה ומקובלת במועדוני החברות.

היא היתה אהובה ונערצת על כולנו, כאשה נאמנה לבעלה, אם טובה לילדיה וזכתה להרבה אהבה וכבוד מכל מכריה, חבריה וידידיה. דמות נעימה מאוד, חכמה, מקרינה אצילות נפש, חום ואהבה על סביבתה. גילתה יחס מיוחד למורשת התרבותית הישראלית ולכל דבר שצביון ישראלי טבוע בו.

כל חייה התאבלה סוניה על אביה חיים ז"ל שנפטר, לצערנו, צעיר יחסית ולא זכה לעלות ארצה. אחיה מישה היה רופא צעיר, גמר את חוק לימודיו באוניברסיטת וילנה והוסמך כרופא בשנת 1935. מישה, אחיה היחידי, נספה בשואה וכל חקירותיה של סוניה במשך כל השנים על הקורות אותו העלו חרס. לא נודע דבר על גורלו עד עצם היום הזה. מישה חי עד פרוץ המלחמה בלבוב ברחוב רומנוביצה 10 והיה בקשר מכתבים איתנו עד פרוץ המלחמה וכיבושה של לבוב. מאז נותק הקשר ולא עוד...

חיים פרגאמען-הכהן ז"ל חי בשנים האחרונות לחייו בורבה אשר בווהלין, עיירה על-יד רובנה, ונפטר באוטווצק (עיירת מרפא על-יד ורשה) פולין, והובא לקבורה שם בט"ו בתמוז תרצ"ה - 1935.

האמא של סוניה, דבורה ז"ל, נפטרה בשנות העשרים למאה זו ב"טריסק" ושם הובאה לקבורה.

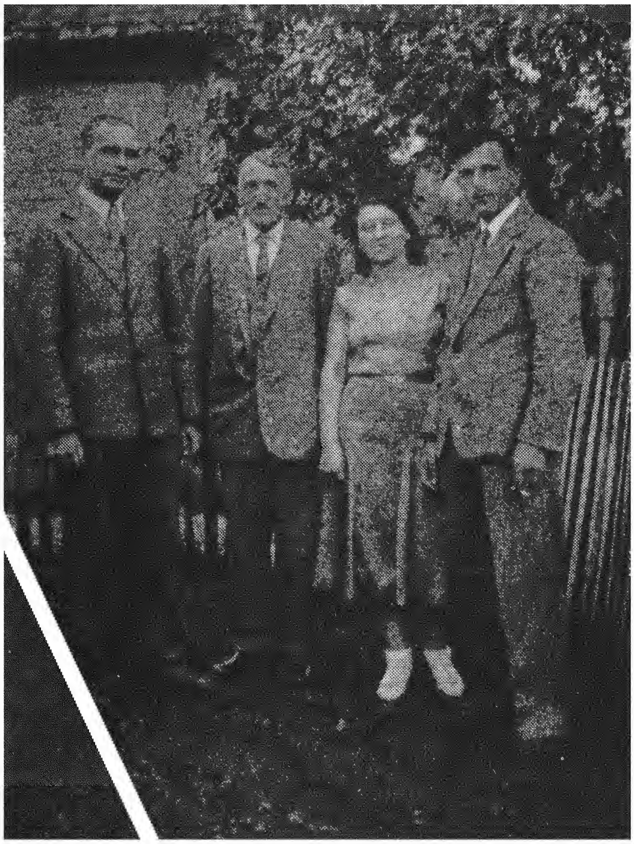
אחיה מישה ז"ל נספה בשואה ולא נודע מקום קבורתו עד עצם היום הזה.

סוניה ילדה שלושה ילדים: שני בנים ובת. שלושתם משכילים. הבנים עורכי-דין ועושים חייל במקצועם והבת אקדמאית העוסקת בתחום המחשבים.

סוניה הלכה לעולמה ב-31.1.90 בבית חולים אכילוב והובאה לקבורה בבית העלמין בקרית-שאול בתל-אביב. היא השאירה אחריה בעל, שלושה ילדים וששה נכדים.

חבל על דאבדין ודלא משתכחין. נזכור אותם לנצח נצחים.

יהושע כצמן - בעלה של סוניה

משמאל לימין: ד"ר מישה פערגאמען, האב ד ים פערגאמען, סוניה כצמן-פערגאמען, בעלה של סוניה יד שע כצמן יבל"א יולי 1933

קבוצת צעירים במלניצה בשנת 1930

במסיבה לכבוד עזיבתה של סוניה את מלניצה - 5.4.1930

צעירי "הציונים הכלליים" במלניצה בסוף שנת 1930

מרים פרידקובסקי (לבית גרמן)

לזכר סבתי פרידקובסקי מרים

סבתי מרים נולדה לדוד וחיה גרמן בשנת 1909 במלניצה רוסיה. ההורים של סבתי גרו בבית גדול מעץ. היו להם חמישה ילדים: מרים, פייגה לאה טולה ואהרון. לסבא היתה בעיירה חנות ל"מנופקטורה" בדים לבגדי גברים ונשים.

כל ילדי משפחת גרמן למדו ורכשו השכלה. האח של הסבתא טולה למד באקדמיה לציור, מפני שגילה כשרון בתחום זה.

בשנת 1930 נסעה סבתי מרים לבדה לארץ ישראל, וכך ניצלה מהמלחמה הנוראה. בפרוץ המלחמה ברחו האחים שלה טולה ואהרון לרוסיה. כל בני המשפחה נהרגו על ידי הנאצים.

כשנגמרה המלחמה השתקם טולה ברוסיה, התחתן והקים משפחה. הוא נהיה לצייר מפורסם. אהרון עלה ארצה ועבד במקצועו כמורה.

סבתי מרים גרה בירושלים, שם היא פגשה את אשר פרידקובסקי יליד וילנה - רוסיה, והם התחתנו: היה זה בתקופת השלטון הבריטי בארץ ישראל.

פרידקובסקי אשר

סבי אשר היה נוטר במשטרה הבריטית, וכשקמה מדינת ישראל שרת במשטרת ישראל.

בשנת 1943 נולד גד - אבי במזל טוב וכחמש שנים לאחר מכן נולד אחיו - יואב והמשפחה עברה לתל-מונד.

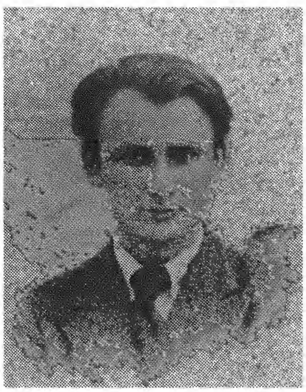
יום אחד נפטר סבי אשר באופן פתאומי.

סבתי וילדיה עברו לגור בנתניה, שם בנתה להם המשטרה בית. סבתי מרים עבדה כגננת בנוסף לעבודה בביתה. היא נאלצה לעבוד קשה מאוד בכדי לפרנס בכוחות עצמה את שני ילדיה ואת עצמה.

סבתי נפטרה בפברואר 1979. שני בניה נשואים: גד - הבן הגדול נשוי ללאה ולהם שלושה ילדים: עינת, סיגל ונמרוד. יואב - נשוי לרותי ולהם שני בנים גיא ורועי.

הדוד אהרון נפטר בארץ והשאיר בת אווה החיה כיום באירלנד, הדוד טולה נפטר ברוסיה והשאיר שם בן.

קטע מתוך "בית אבי" שכתבה עינת פרידקובסקי
נכדתה של מרים - בכיתה ט'

טולה גרמן

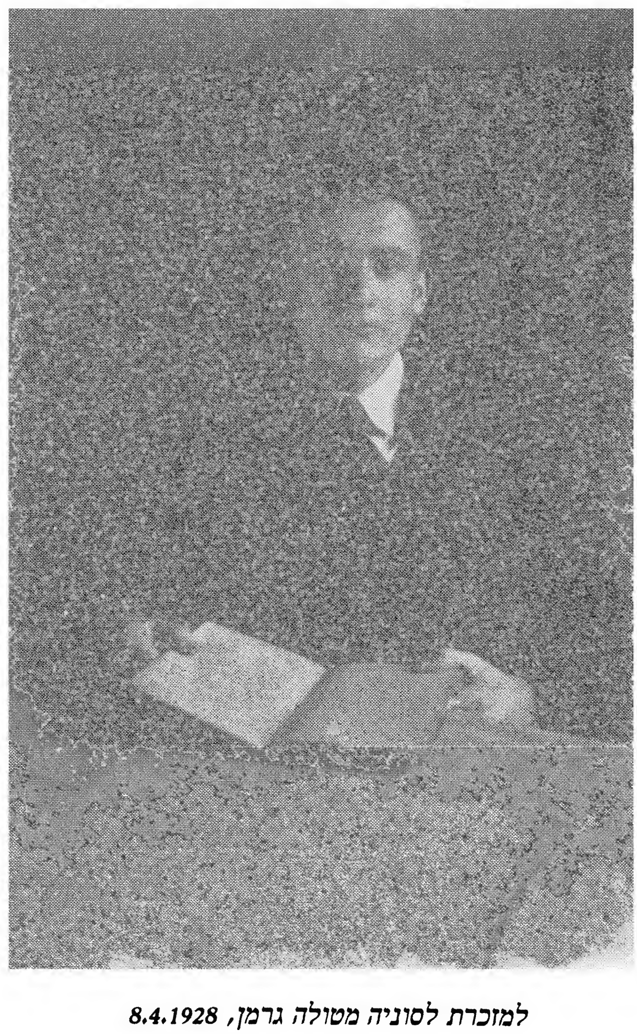
לאה גרמן

אהרון גרמן

משפחת גרמן - מלניצה

למזכרת לסוניה מטולה גרמן, 8.4.1928

לזכרו של אבי:
טוני קוס - שלום קהת

אבי טוני נולד בתאריך 2.2.1918 במלניצה, שהיתה עיירה קטנה באיזור האוקראיני של פולין.

אביו נקרא זלמן קוס ואמו רבקה, לטוני היו שתי אחיות בוגרות חנה ורונצ'ה, וארבעה אחים שאחד מהם היה אחיו התאום יצחק. יתר שלושת האחים היו צעירים יותר: אוסי, לייבל ונחמן (נחצ'ה). טוני היה הניצול היחיד מקרב משפחתו במלניצה. כל בני המשפחה נספו בטבח הנורא שאירע בעיירה בתקופת השואה. אחיו יצחק נפטר ממחלה קשה לפני השואה.

אביו סבי ר' זלמן קוס היה המורה לעברית בעיירה ולימד תלמידים רבים בגילאים שונים. הוא היה נכה מלחמה כתוצאה מפציעה ברגלו בזמן מלחמת העולם הראשונה, אשר גרמה לו לצליעה. סבי היה אישיות מיוחדת במינה, שהטביעה את חותמה על אנשי מלניצה, איש רציני אשר "הרביץ" את תורתו בתלמידיו תוך כדי התמדה ומסירות.

יוצאי מלניצה שהיו תלמידיו מודים לו עד עצם היום הזה על העברית אשר הקנה להם; היא הקלה מאוד עליהם, בשלב מאוחר יותר, את קליטתם בארץ-ישראל.

אבי, טוני למד בבית הספר העממי הפולני. עברית ותורה למד מפי אביו זלמן, שם ספג את ערכי הציונות את התפילות ומזמורי החזנות שכה אהב עד יומו האחרון. באותה תקופה היה קשה מאוד להמשיך בלימודים תיכוניים עקב דלות האמצעים. כתוצאה מכך הופנה מירב מרצו של הנוער לפעילות ציונית, כאשר המטרה העקרית היא לעלות לארץ-ישראל ולהקים שם בית יהודי. במקביל למד טוני את מקצוע הנגרות כמו רבים במשפחתו, והיה עובד במלניצה ובכפרים שבסביבה. מאוחר יותר היה טוני חבר בתנועת ה"חלוץ הצעיר" ובין היתר עבר הכשרה בקיבוץ בעיר בענדזין, כשהמטרה היא להתכונן לאורח החיים החלוצי בארץ ישראל.

אבל הגורל רצה אחרת: מלחמת העולם השניה פרצה בשנת 1939 ופולין חולקה בין רוסיה וגרמניה. מלניצה סופחה לאיזור הרוסי ואילו העיר בענדזין, שבה שהה אבי בהכשרה היתה באיזור הכיבוש הגרמני. בקשיים מרובים ובדרכים לא דרכים עשה טוני את דרכו חזרה לביתו, ושמח מאוד להיפגש ולהתאחד שוב עם בני משפחתו.

לרוע מזלו, לא שהה זמן רב בביתו מאחר שכעבור זמן קצר גוייס לשירות סדיר בצבא האדום. הוא נשלח לגבול רוסיה יפן, שם שרת כמעט שלוש שנים מלאות.

לאחר שגרמניה פתחה במלחמה אכזרית כנגד רוסיה החל להתארגן בברית המועצות הצבא הפולני. בתאריך 17.10.43 הוקמה הדיביזיה הראשונה על שם טדאוש קושציושקו ואליה גוייסו צעירים פולנים ויהודים.

שלום קהת (טוני קוס) ז"ל
כקצין בצבא הפולני בשנים 1943-1945

טוני שהיה כבר חייל מנוסה, הועבר מ"הצבא האדום" לצבא הפולני והדריך חיילים צעירים, שגוייסו לדיביזיה. טוני היה חייל מצטיין וזכה לארבע מדליות ואותות גבורה. הוא לחם בחזית כל הדרך מהעיירה לנינה שבמחוז מוהילוב שברוסיה הלבנה, ששם התארגן הצבא הפולני.

הקרב היה עקוב מדם, אבידות האוגדה היו כבדות מאוד ובינהם נהרגו 56 לוחמים יהודים.

בשלב מסוים, שאבי לחם בחזית בפולין, הוא ביקש לקפוץ ולבקר את בני משפחתו במלניצה. בדרכו לשם נודע לו על הטבח הנורא שבוצע ביהודי העיירה ועל חיסול כל בני משפחתו. הוא חזר ליחידתו מבלי שביקר במלניצה. לאחר גילוי האמת המרה על גורל בני משפחתו הוא המשיך בשרותו הצבאי ביתר שאת כשהמניע העקרי המנחה אותו היה רצונו העז לנקום בנאצים ובעוזריהם את נקמת בני משפחתו ויהודי העיירה.

אבי, טוני השתתף כקצין בצבא הפולני בקרבות לשחרור וורשה, בקרבות בפומרניה ובקולברג על חוף הים הבלטי. הוא

השתתף בקרבות לפריצת הקווים הגרמנים במזרח העיר סטרגרד וכבש את הערים טמפלבורג, פלקנבורג ודרמבורג. לאחר מכן הוא לקח חלק פעיל במערכה לכיבוש ברלין.

על השתתפותו והצטיינותו בקרבות האלה קבל אותות הצטיינות (צילומי האישורים מצורפים לכתבה זו). לאחר שחרורו מהצבא הפולני, הצטרף טוני לקיבוץ פח"ח - פרטיזנים חיילים חלוצים. בעיר לודז' שבפולין. יהושע ליאור ספר לי שהיה יחד איתו ממאי 1946 בקיבוץ פח"ח ברח' סרודמיסקי 3 בלודז' ועל פעילותו של אבי בארגון "הבריחה" - העברת יהודים מחוץ לשטחי פולין לגרמניה ואוסטריה לשטחי הכיבוש האמריקאי, במטרה להעלותם ארצה.

אבי הגיע לאיטליה בדרכי "הבריחה" דרך אוסטריה וגרמניה. באיטליה עלה על ספינת מעפילים והפליג לעבר ארץ-ישראל. לרוע מזלו, נתפסה הספינה על ידי הבריטים וכל המעפילים גורשו למחנות שבקפריסין.

במחנות הוא עסק בפעילות של ההגנה ובהדרכה לקראת התגייסות לצה"ל. בשעות הפנאי עסק בציור ובפיסול מהאבן המקומית של חפצים ופסלונים שמעוררים פליאה בעיני אלה הצופים בהם.

עם הקמת מדינת ישראל לא אפשרו הבריטים לגברים חייבי גיוס לעלות ארצה, בטענה שהם יגבירו את כוחו של צה"ל. בראשית 1949 הוא עלה ארצה והתגייס לצה"ל ותרם את חלקו למדינה הצעירה. הוא המשיך לשרת בצה"ל בשירות מילואים עד אחרי מלחמת יום הכיפורים.

אמי, פולה ילידת העיירה ברסלב שבאיזור הליטאי של פולין הכירה את אבי בעיר לודז' שבפולין בשנת 1946. אבי היה קצין צעיר בצבא הפולני, ובאותם הימים חזרה אמי משהייה ממושכת ומפרכת של 6 שנים בסיביר שברוסיה.

אמי התחתנה עם משה סלוצקי, והם יחד עלו ארצה ונולדה להם שני בנים: נתן וחנוך. אמי התאלמנה ונשארה עם שני ילדים קטנים. פגישתה המחודשת עם טוני היתה בשנת 1956, והם החליטו להינשא. בשנת 1958 נולדתי להם בחיפה. היינו במשפחה שלושה בנים. אבי ואמי טפלו בנו במסירות ובאהבה. הם אפשרו לנו לרכוש השכלה ולהסתדר בחיים, היינו משפחה מאוד מלוכדת כאשר הורי מרעיפים חמימות וחיבה.

אבי היה איש חביב וענו וקל מאוד היה להתיידד איתו, טוב לב תמיד נכון לסייע לזולת. כולם חיבבו אותו ורחשו לו כבוד.

אבי נפטר בשנת 1991 בהשאירו את אמי, שתבדל לחיים ארוכים, ואת אחיי וילדיהם: רונית, מיכאל, רותם, עינב, מורן הדר ומיכאל הקטן, ואותי ואת בתי גיתית. בתי שלומית (על שם אבי, שלום) נולדה לאחר פטירתו של אבי. את כולם הוא אהב ואנו כולנו אהבנו אותו ונמשיך לזכור אותו בהערצה ובאהבה כל ימי חיינו.

יהי זכרו ברוך !

רון קהת - נס-ציונה

תעודת הצטיינות לשלום קוס על חלקו בכיבוש ערים בפומרניה המערבית (גרמניה) בשנת 1945.

Niech żyje Wolna Demokratyczna Polska!

Śmierć niemieckim najeźdźcom!

Uczestnikowi walk o zdobycie miast Zachodniego Pomorza:

TEMPELBURG, FALKENBURG, DRAMBURG.

Chorazy KOSS Szulim

(Nazwisko, imię, stopień wojskowy)

Wyciąg z rozkazu Marszałka JÓZEFA STALINA

z dnia 4 marca 1945 r.

»Za świetne działanie wojenne wyrażam wdzięczność dzielnym wojskom 1-ej Polskiej Armii, które przerwały obronę niemiecką na wschód od Stargardu i zdobyły miasta Tempelburg, Falkenburg, Dramburg«. W dowód uznania dla wojska 1-go Białoruskiego Frontu oraz 1 Armii Polskiej, w Moskwie oddano 4 marca 1945 r. 20 artyleryjskich salw z 224 dział.

Marzec 1945 r. D-ca jednostki (Pieczęć)

WOJSKO POLSKIE
3 Pułk Piechoty
Nr 1071/С
24 „ мая „ 194[illegible]

Справка.

Выдано хор. Коссу Шмулю Зелик-Мановичу, в том что он действительно принимал участие в боях по взятию г. Берлина, в составе 3 пех. полка 1-ой пех. дивизии Войска Польского, в должности ком. стр. взвода. с 24 апреля по 2 мая 1945 года.

В соответствии с Указом Президиума Верховного Совета ~~[illegible]~~ СССР от 9 мая 1945 года. - имеет право на получение медали „За взятие г. Берлина". Медали в полку по состоянию на 24 мая, не вручены.

Нач. штаба 3 пех. полка
[signature]
м-р (Коровин).

Wojsko Polskie 3 Pułk Piechoty

WOJSKO POLSKIE
3 Pułk Piechoty
Nr 1071/C
24 „ maja „ [illegible]

Z A Ś W I A D C Z E N I E.

Niniejszym zaświadcza się że Chor. Koss Szmul .... brał udział w walkach pod LENINO W DNIACH od 11 - 13 października 1943 roku w składzie 3 Pułku Piechoty 1 Dywizji Piechoty im. T. Kościuszki.

Zaświadczenie wydane dla przedstawienia, przez odnośną instytucję wojskową wniosku odznaczeniowego dla przyznania w/wymienionemu zgodnie z Rozk. Nacz. D-cy - ......[illegible]...... na Polu Chwały".

Wojsko Polskie 3 Pułk Piechoty

SZEF SZTABU 3 DYW. P.P.
[signature]
/-/KORONAY mjr.

יהושע וסוניה שטרן ז"ל

לזכר הורינו
יהושע וסוניה שטרן ז"ל

אבינו וסבנו יהושע-שיקע נולד לאביו ולאמו חיה-חיצ'ע שטרן. אביו של יהושע נפטר לפני השואה, אמו חיה-גיסיעס (הבת של גיסיה) נשארה עם ילדיה יהושע, אסתר וראובן-הירש. כל נטל המשפחה נפל על האם ועל ילדיה, שהצטרכו לעמול קשה בכדי להתקיים. היתה להם חנות לתבואות ודגנים, ויהושע הוביל את התבואה לקובל. כעבור זמן הוא גוייס לשרות סדיר לצבא הפולני בו שרת עד לגמר שרותו במשך שנה וחצי. ידוע לנו שאבינו היה חדור רוח ציונית חלוצית, ושאף בכל נפשו לעלות לארץ ישראל ולבנות בה את חייו. עם היווסד התנועה הציונית במלניצה הצטרף אבינו לתנועת הנוער "בית"ר, תוך שאיפה לעלות לארץ להגשמת הציונות. הוא היה מודע לכך, שאין עתיד ליהודים בפולניה, וכי הולכת ומתקרבת שואה על יהודי אירופה, כפי שראו מראש אחדים ממנהיגי הציונות. לצערו, נבצר ממנו לעלות ארצה בגלל המדיניות של שלטונות המנדאט הבריטים, שהגבילו את העליה של יהודים לארץ-ישראל, וסגרו בפניהם את שערי הארץ.

בפרוץ מלחמת העולם השניה בספטמבר 1939, כאשר גרמניה הנאצית התנפלה על פולניה, גויס אבינו לצבא הפולני. הוא לחם נגד הגרמנים עד למועד התפוררותו של הצבא הפולני. בדרכים מלאות צרות ותלאות הוא חזר לביתו במלניצה, שבה שלטו הסובייטים.

ביוני 1941, כשצבאות גרמניה הנאצית פלשו לשטח ברית המועצות, גוייס אבינו ל"צבא האדום". הוא לחם נגד הצבאות הנאצים, שהשמידו ששה מליונים יהודים, וביניהם את אמו, אחיו ואחותו וכל בני משפחתו. לאחר הנצחון של בעלות הברית על גרמניה הנאצית, שוחרר אבינו מהצבא האדום ונשאר לחיות בברית המועצות. במסגרת ההסכם, שנחתם בין השלטונות של פולניה ורוסיה על האפשרות לאזרחי פולניה לשעבר הנמצאים בברית המועצות לחזור לפולניה. אבי נסע לפולניה והצטרף לקיבוץ. בקיבוץ הוא הכיר את אמנו סוניה, בתם של צבי דוד ויטה מבית ארפין, ואחר תקופה קצרה הם החליטו להתחתן.

אמנו, סוניה נולדה בעיר הורדלה שבווהלין, ואת שנות השואה עברה עם בני משפחתה בברית המועצות. אימה ואחותה נפטרו ברוסיה והאח נעדר. עקבותיו לא נודעו עד היום הזה.

לאחר החתונה החליטו הורי, להתקדם בדרכי "הבריחה", ולהגיע לארץ ישראל. בדרכים בלתי ליגאליות הם עברו לאוסטריה ומשם לאיטליה, ונשארו לחיות בעיר בארי מספר שנים. בבארי נולד להם בנם הבכור דוד, שנקרא על שם שני הסבים.

בשנת 1948 עלו הורינו ארצה. הם התיישבו בישוב העולים, בבתים נטושים, בכפר תל-חנן על יד חיפה. אבי גוייס לצבא הגנה לישראל ולחם במלחמת השחרור באזור רמת-הכובש. לאחר גמר מלחמת השחרור שוחרר אבינו מהצבא וחזר לביתו בתל-חנן. תנאי החיים בימים ההם, בשנים הראשונות לקיום המדינה בארץ, היו מאד קשים. בתקופות המחסור והצנע, היה על הורינו לעבוד ולעמול קשה בכדי לבנות את ביתם בישראל.

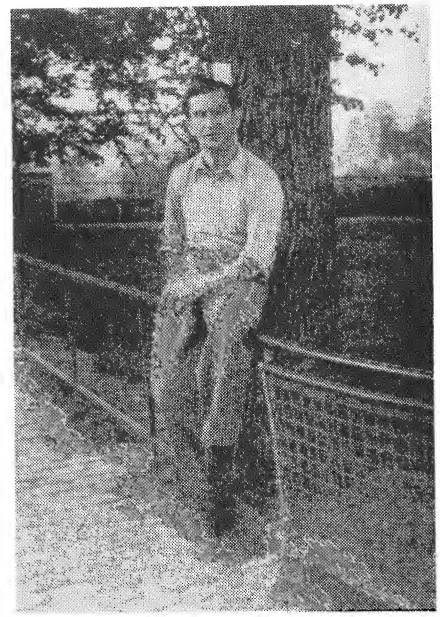
בשנת 1952 נולדתי אני חיה שנקראתי על שם אימו של אבי. הורי היו אנשים ישרים ושומרי מסורת ישראל. ביתינו התנהל לפי מצוות הדת היהודית, וברוח זו הם חינכו אותנו, את ילדיהם.

לאחר כמה שנים של עמל הצליחו הורינו לחסוך כסף ולקנות דירה בקרית-מוצקין שעל יד חיפה. כשהגיעו אל המנוחה והנחלה, בשנת 1978, נפטר אבינו באופן פתאומי בהשאירו אחריו את אמנו, את בנו ובתו, שהספיק לחתנם, ונולדו להם ארבעה נכדים. לאחר מותו נולדה נכדה נוספת, שנקראה שירה, על שמו של אבינו שיקע.

אמנו סוניה, שהיתה עזר כנגדו לאבינו בכל שנות חייהם המשותפים, מאז שהם התחתנו ועד ליום פטירתו, נפטרה גם היא באופן פתאומי באוגוסט 1993.

אנו, ילדיהם ונכדיהם, נזכור את הורינו בקדושה ובברכה. תהי רשימה זו נר זכרון לזכרם לעולמי עד.

חיה גור - קרית מוצקין

משה-מוניק שטרן ז"ל

סבי משה שטרן ז"ל

סבי משה נולד בעיירה מלניצה שבאוקראיינה בשנת 1916 לאברהם וגיטל שטרן. לסבי היו אח ואחות. לאח קראו יצחק והוא היה קטן מסבי ב-4 שנים. לאחות קראו הניה, בת זקונים, צעירה מסבי ב-21 שנה. שתי סבתותיו של סבי, הן מצד אביו והן מצד אמו, היו אחיות, וכך יצא שהוריו של סבי היו בני דודים.

הסבתא שלו מצד אמו גרה בעיר קובל, במרחק של 30 ק"מ ממלניצה, והסבתא השנייה מצד אביו גרה יחד איתם בבית אחד במלניצה. החיים בעיירה היו קשים מאוד, אבל התפרנסו בכבוד וחיו חיים משפחתיים טובים.

בילדותו למד סבי ב"חדר": תורה, חשבון ולימודי קודש נוספים. לאחר גמר לימודיו ב"חדר" ובבית הספר הממלכתי במלניצה, נסע סבי ללמוד בגימנסיה בקובל. למרות המצב הכלכלי הקשה השתדל אביו לתת לו חינוך כללי. בגימנסיה למד סבי כמה שנים. הוא שלט בשפות: אידיש, עברית, פולנית, רוסית וגרמנית.

בזמנו הפנוי מלימודים התחיל סבי לארגן את הסניף של "החלוץ הצעיר" בעיירה, והיה פעיל בתנועה הציונית. חברי החלוץ שאפו לעלות ארצה - לארץ-ישראל.

ב-1938 גוייס סבי לצבא הפולני, וכשפרצה מלחמת גרמניה-פולין, בספטמבר 1939, יצא סבי למערכה נגד הגרמנים. הוא השתתף בקרבות, עד שפולין נוצחה. לאחר מסע מפרך ומסוכן הצליח סבי להגיע הביתה לבית הוריו במלניצה, שהיתה כבושה בידי הרוסים. השלטון הרוסי נמשך בעיירה עד יוני 1941, כשפרצה המלחמה בין הגרמנים והרוסים.

סבי ואחיו התגייסו לצבא הרוסי ונמלטו לרוסיה עם הצבא הרוסי. שם היו חייהם קשים; רעב ועבודה קשה. ברוסיה הם הרגישו חופשיים וחיו ללא פחד, לאחר שהצליחו להינצל מהגורל האכזרי שפקד את בני משפחתם בכיבוש הגרמני.

ב-1942 גוייס סבי ל"גדוד העבודה" וב-1944 הועבר לסטלינגרד. שם שרת עד סוף המלחמה.

בתאריך 5.5.45 ארבעה ימים לפני גמר המלחמה נפל בקרב יצחק, אחיו של סבי. באותו תאריך, כעבור 10 שנים, נולד אבי. ההורים של סבי נשארו במלניצה, ועם כניסת הגרמנים הורע מצבם. האוקראינים, שגרו כל השנים יחד עם היהודים, התחילו להתנכל להם ועזרו לגרמנים להשמיד את כל היהודים שהיו במלניצה. בתשעה באב 1941 הרגו בעיירה את כל הגברים, ובשנת 1942 אספו את כל הנשים והילדים והרגו אותם מאחורי העיירה, בצורה קשה ובעינויים, וכל זה בעזרת האוקראינים מתושבי המקום.

בשנת 1948 עלה סבי ארצה באניה "מודיקה", האניה האיטלקית שהובילה בקר בזמן המלחמה. סבי שמח שהגשים את חלומו לעלות לארץ, אבל שמחה זאת היתה מהולה בצער, שכל קרוביו, הוריו ואחיו לא זכו לעלות לארץ. הם היו אחד עשר נכדים, דודים, דודות, סבים וסבתות מצד אביו ואימו, שכולם ניספו בשואה.

סבי הגיע לארץ רק עם סבתי ועם דודתי שהיתה ילדה קטנה, ובזמן המלחמה הוחזקה בידי נוצרים טובים בעיר קראקוב.

בארץ הוא התחיל בעבודות מזדמנות, ובתקופה זו נולד אבי. בינתיים התחילה להתארגן קבוצה, שעלתה מגרמניה והביאה ארצה מכונות ישנות לעשיית ברגים, עימה עבד סבי. בגלל המצב הקשה , הם חיסלו את העסק. כשהגיע סבי לכפר-סבא עבד תחילה במחלבה עד 1953. אחרי תקופה קצרה עבר לעבוד כמנהל חשבונות במפעלי "גרף את מילר". שם עבד עד 1983.

כשפרש לגימלאות, הוא הקדיש הרבה זמן רק למשפחתו, שכללה ילדים ונכדים.

סבי עבד בהתנדבות בבית-החולים בהגשת עזרה לקשישים.

הוא נפטר בתאריך 15.3.1988. לצערי הרב, נפטר סבי בדיוק בשבוע שהיתה צריכה להיות לי בת מצווה, ולכן לא עשו לי מסיבת בת-מצווה משפחתית. המסיבה לכיתה נערכה כשסבי שכב בבית-החולים.

תמיד אזכור אותו באהבה. יהי זכרו ברוך.

מיכל שטרן, כפר סבא

למוניק הצועד אל גיל... הנוער העובד
כמה מלים מן הלב*

בא לי - כדברי הג׳מאה - לכתוב למוניק מקאמה
ואל תשאלוני רבותי - מדוע זה ולמה?
זה בא לי מזמן - עוד מראשית הקשר והידידות
לשיר לו למוניק שיר הלל על מה שנקרא - האיש הפשוט
ונשבע אני - עדים השמים - שאין כל שמץ של יוהרה
להגיד דברים מן הלב על האיש מן השורה.
כי כזהו האיש! אבל חלילה וחס, - שלא תהיה כאן טעות
כבוד גדול יש כאן, באומרי האדם הפשוט,
ומי שמכיר את מוניק שלנו - לפני ולפנים
יודע היטב, מה זה הפשר ולמה מתכוונים,
ואגיד זאת דוגרי - בשם כולם - ובלב מתרגש
ברור הוא שכאן, במושג האדם הושם הדגש!
ובימינו, - אדם של ממש זה יקר המציאות,
בעולם המתערער, עם מוסר וערכים במצב של בלות.
ואכן, ודאי וברור, מי שאומר על מוניק אדם פשוט,
אמר הוא בזה, הרבה דרך ארץ ויחוס של יקרות!

ואם באתי לפניכם, לדבר אל מוניק בחרוזים,
לא נורא! - זה קורה וקורה לאנשים הכי רציניים!
מה קל הדבר! ראו בכל דף של מילון, איזה עושר ופרוט
כמה רבוא חרוזים תמצאו לאדם הפשוט.
תענוג לעינים, לאוזן ונשמת החבר הכותב,
למצוא מלים יקרות, כל כך הולמות לאדם שאוהב.
כי אם אמרתי, חוזר ואומר, על מוניק "כאדם פשוט"
ראו נא כמוני, איך מתחרז לזה להפליא - יפי נפש ואצילות
ובזה מוניק שופע תמיד, וכמה טוב זאת לחברות
וכל פגישה איתו היא בטרקלין ההגינות
והזוכה ונפתחו לו גם שערי הידידות,
לכך מוניק נכון תדיר, ברצון ודי בקלות, -
כי אז הוא זוכה בהרבה לב ורוב פתיחות,
הכל לכבוד הזולת, בטוב וברע, אך בכל העדינות,
לעזור, לעודד, הוא יבוא לקראתך בתום ורעות.

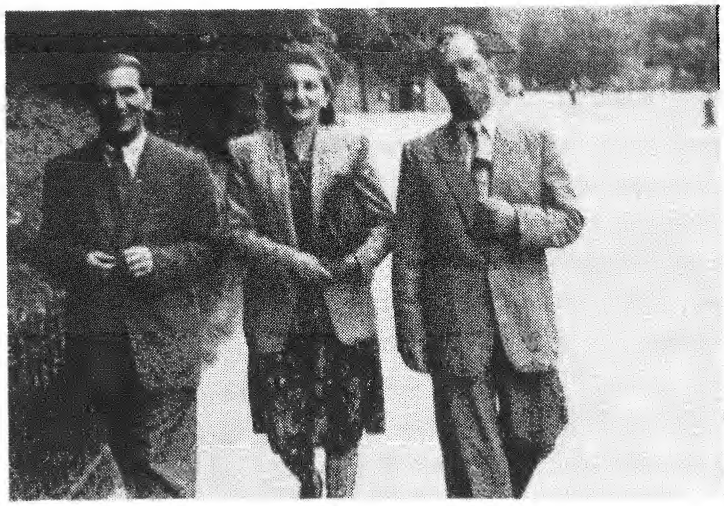
דרכו של מוניק - בחברה, בעבודה - דרך של נאמנות
במעשה ידיו, תמיד שלם וישר, מלא אחריות,
מקיים חובתו, דייקן כמו ייקה, בחרדת קפדנות
בקיצור: הביטו למה התכוונתי באומרי האדם הפשוט
שרודף כל דבר טוב ויפה והגון, אך לא נדחף בתחרות
לרדוף אחר כבוד, שכדברי חז״ל, זה בא מעצמו, בפשטות,
מלוא חופניים, ברוב הערכה ואיכות.
כזהו האדם וגמול לו כזה במיטב וכיאות.

אפשר היה עוד להמשיך. המילון עוד עשיר ברבוא מילותיו,
אך מן הטעם הטוב והמשובח - לא להגיד ישר בפניו
של אדם וידיד, כי אם רק מחצית של שבחו
והיתר - יודע כל אחד מאתנו ושומר לו למוניק, בלבו.

ולבסוף - גולת הכותרת - כרשום בהזמנה שביד,
הוזמנו לכאן לחגוג עם ידידנו "מר שטרן הנכבד"
ואם כן,
בואו חבריה, נרימה כוסית ונחלוק לו כבוד,
וכלולה בזאת גם מרים רעייתו, שתרמה תמיד עוד ועוד
מסגולותיה היקרות וזיכתה אותנו כיאה, כנראה,
במין שטרן נכבד ובמין מוניק כזה!

משה הרשקוביץ

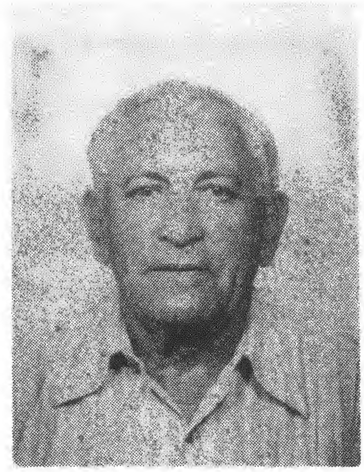
* נכתב לכבוד משה (מוניק) שטרן בצאתו לגימלאות.

משה שטרן ראשון משמאל

משה שטרן ז"ל ואישתו שתחי'

שי דוד ז"ל

לזכר הסבא דוד שי (שיוביץ) ז"ל

הסבא דוד שי נולד בעיר פרוכניק ליד ירוסלב בגליציה וגדל בעיר קרקוב שבפולניה.

בפרוץ המלחמה ביום 1.9.1939 כשפולין נכבשה וחולקה בין גרמניה-הנאצית וברית-המועצות, הסבא, אמו, אחיו ואחיותיו ברחו מאימת הנאצים לחלק המזרחי של פולין שהיה בשלטון ברית-המועצות. המשפחה נשלחה למזרח רוסיה לשטחים שלא נכבשו על ידי הנאצים.

שפרצה המלחמה ביוני 1941 בין גרמניה לרוסיה. בהיותם ברוסיה הם עברו את כל תלאות המלחמה בנכר במצב הכלכלי הקשה ששרר ברוסיה כולה. בהיותם ברוסיה נפטרה אם המשפחה והבנים והבנות של המשפחה נאלצו לדאוג לעצמם וללחום את מלחמת הקיום בכדי להישאר בחיים.

כשפולין שוחררה מהכיבוש הנאצי נחתם הסכם בין פולניה וברית המועצות שאזרחי פולניה לשעבר יכולים לחזור למקומות מגוריהם בהם הם חיו לפני המלחמה. כל בני משפחתו של סבא חזרו לפולניה. באותם את החורבן והשואה שהתרחשה על יהדות פולין הם החליטו שאין שום עתיד לחיי היהודים בפולניה ועליהם להגיע לשטחי הכיבוש של ארצות הבראית בגרמניה.

בדרכי "הבריחה", שאורגנה על ידי שליחים מארץ ישראל ופעילי התנועה הציונית, סבא הגיע למחנה הפליטים העקורים היהודיים בעיר הופגיסמארק ליד העיר קאסל. הסבא הצטרף לקיבוץ גורדוניה במחנה והיה למדריך הקיבוץ. כעבור כמה זמן הגיעה לקיבוץ הסבתא שלנו צביה לבית מילכיקר.

הסבתא צביה נולדה בשנת 1928 בעיירה מלניצה שעל יד קובל להורים פסח ואטל מילכיקר. היא היתה בת הזקונים במשפחה ולה היו שני אחים ואחות גדולים ממנה. עד גיל עשר היא גדלה ולמדה במלניצה ולאחר מכן בשנת 1938 עברה המשפחה לגור בעיר רובנה. אביה היה סנדלר והאם עקרת בית.

כשפרצה מלחמת גרמניה-רוסיה בשנת 1941, בהיותם ברובנה שיחק להם מזלם ששם היתה תחנת רכבת והם יכלו לברוח לתוככי ברית המועצות ולהגיע עד לסיביריה. אמנם שם הם חיו ועבדו בתנאים קשים: לא היה מה לאכול, סבלו מהקור שהיה מתחת 40 מעלות מינוס, אבל נשארו בחיים.

אחיה של הסבתא גויס לצבא האדום ונפל בקרב נגד המרצחים הגרמנים. לאחר הנצחון על גרמניה, המשפחה של סבתא צביה, נסעה לפולניה במסגרת הרפטריאציה, כאזרחי פולניה לשעבר. אולם הם לא חזרו לרובנה או למלניצה בהיותם מודעים לכך שכל יהדות ווהלין ניספתה בשואה ואין להם לאו לחזור. הם הגיעו לפולניה ומשום הגיעו במסגרת 'הבריחה" לגרמניה למחנה בהופגיסמארק.

סבתא צביה הצטרפה לקיבוץ גורדוניה שם הכירה את הסבא דוד. הם התחתנו בשנת 1947. בקיבוץ הם עברו הכשרה לקראת עלייתם ארצה.

בשנת 1948 נולד להם בנם בכורם משה, שכיום הוא רופא פנימי וראומטולוג בבית החולים הממשלתי בנהריה.

בשנת 1949 לאחר קום המדינה הסבא והסבתא ובנם משה עלו ארצה. הסבתא והתינוק הגיעו בטיסה והסבא הגיע באניה.

בהגיעם ארצה הם נלשחו ל"בית עולים" בקרית שמואל שליד חיפה. שם גרו באוהלים כשנה ולאחר מכן הם קיבלו צריף בעכו ועברו לגור שם.

סבא דוד קיבל לפרנסתו זכות ל"קו חלוקת חלב", דבר שהיה אז בתקופת הצנע, מזל גדול לקבלו.

בשנת 1951 נולדו לסבא ולסבתא תאומים: אורי וטל. שניהם כיום מהנדסים האחד מהנדס בנין והשני מהנדס מכונות.

כעבור כמה שנים הסבא והסבתא רכשו דירת מגורים בעכו ופתחו חנות כל-בו, דברי הלבשה וכלים. ביתם התנהל לפי מסורת ישראל. הם לא חסכו עמל בכדי לתת לבניהם חינוך ורק הודות לכך הם אמנם הגיעו להשכלה גבוהה ולתוארים. כל שלושת הבנים נשאו נשים והקימו משפחות לתפארת. כל שלושת הכלות הן מורות ויש להם, בלי עין הרע עשרה נכדים.

סבא היה אדם טוב ומקובל על הבריות וכולם אהבו אותו. נוא נפטר לפני חמש שנים בעודו צעיר ויכול היה עוד לחיות ולשאוב הרבה נחת מילדיו ומנכדיו.

הנכדה הבכורה של סבתא השתחררה זו עתה משרות בצה"ל ואילו יתר הנכדים לומדים ומתכוננים אף הם לשרות בצה"ל.

זכרו של סבא דוד יהיה בליבנו לעולמים.

הנכדים לבית שי - עכו

לזכרו של אבינו מנחם שמש

על מלניצה לא אכתוב, כי בגיל 11 וחצי עברתי לגור עם בתיה זייפזיק ואמא שלה לעיר קובל כדי ללמוד שם בגמנסיה העברית.

בחופשות, כשהגעתי הביתה למלניצה, ביליתי עם משפחתי הקרובה ויתר קרוביי. כשבגרתי, הייתי נפגשת בחופשות עם החבר'ה שלי: ברכה ושלום מרסיק, מינצה ומיכאל צויק, ניסל רייטר א' וניסל רייטר ב' ולאה מוז. פירטתי את השמות כדי להנציח את זכרם, כי חוץ מניסן רייטר א', שייבדל לחיים ארוכים, כולם ניספו בשואה. חוץ מאלה לא הכרתי הרבה מלניצאים.

אבא מנחם שמש היה איש נבון, בעל אופי טוב, תמיד היה מוכן לעזור לזולת, ציוני חם ופעיל מאד בחיים הצבוריים בעיירה. תמיד היה עסוק מחוץ לבית. אחרי מות אימי בגיל 29 שנים, אבא התחתן שנית עם אחותה של אימי, מירל. לא פעם מירל היתה מעיירה לאבי, שתמיד הוא עסוק בעניינים כלליים ונעדר זמן רב מהבית.

במלניצה היו הבחורים שהצטרכו להתיצב לצבא הפולני מענים את עצמם כדי לרזות על-מנת לא להתקבל לשירות: הם לא ישנו בלילות ואכלו מעט מאד. אבא ניצל אותם: היה מודיע להם למי צריך להביא עצים לקראת החורף או תפוחי אדמה וקמח. הבחורים היו ממלאים את בקשתו של אבא, היו לוקחים מהעשירים בלילות ומביאים לנזקקים, מתנה מאליהו הנביא (מתן בסתר).

לפני העלייה שלנו ארצה חלה אבא בשחפת. כשאבא קיבל סרטיפיקט הודות לבתיה זייפזיק, כי היא עבדה במשרד הארצי הישראלי (פאלעסטינה), אמרו לו החברים שלו, שלא יעזוב את מלניצה, כי הוא חולה והבנות עדיין צעירות, ובכלל, מה הוא יעשה בארץ ישראל? אבא ענה להם, שהוא מרגיש שבפולניה האדמה בוערת מתחת לרגליו, וכדי להציל את משפחתו הוא מוכרח לברוח לארץ ישראל. הוא היה אומר שהוא בטוח, שהאקלים בארץ ישראל יבריא אותו. כשהודיעו לנו על תאריך העליה שלנו, התחלנו לארוז ולהתכונן לעליה. הידידים ארגנו מסיבת פרידה בביתה של סבתא.

ב-10.4.35 הגענו לחיפה ולמחרת נסענו לתל-אביב לביתה של בת דודתי. שם שהינו שבוע ימים. באותם הימים בעלה של בת דודתי הלך עם אבא למומחה ריאות. הרופא נתן לו תרופות ואסר עליו לעבוד ולגור על יד פרדס. הבן דוד מצא לנו דירת חדר בשכונת מונטיפיורי.

מירל ורבקה התחילו לעבוד בבית-חרושת "לודזיה", ואני התחלתי לעבוד בבניין. חביבה ורחל התחילו ללמוד. כעבור זמן קצר חלו שתי הקטנות, חביבה חלתה בטיפוס ואושפזה בהדסה, רחל קיבלה דלקת עיניים קשה מאד.

ביקשתי ממירל שתישאר בבית. אני הרווחתי היטב בעבודת הבניין, וכמובן, נתתי את הכסף לכלכלת הבית.

אחרי חצי שנה הוטב מצב בריאותו של אבא, ועברנו לתל-אביב. אבא פתח חנות מכולת ברחוב הגדוד העברי.

ב-1950 קנה אבא דירה ברחוב יהודי המכבי ב-3000 לירות בקירוב. כל בוקר הוא נסע מצפון תל-אביב לחנות, שבדרום העיר.

ב-1967 מתה אמנו החורגת - דודתנו מירל. אנו הבנות עזרנו רבות לאבא, שלא ירגיש בודד. אבא היה אז חולה וכל פעם אושפז בבית-חולים. ב-4.1.1970 נפטר אבא בהיותו מעל שמונים שנה.

ת.נ.צ.ב.ה

בתיה פישמן - תל-אביב

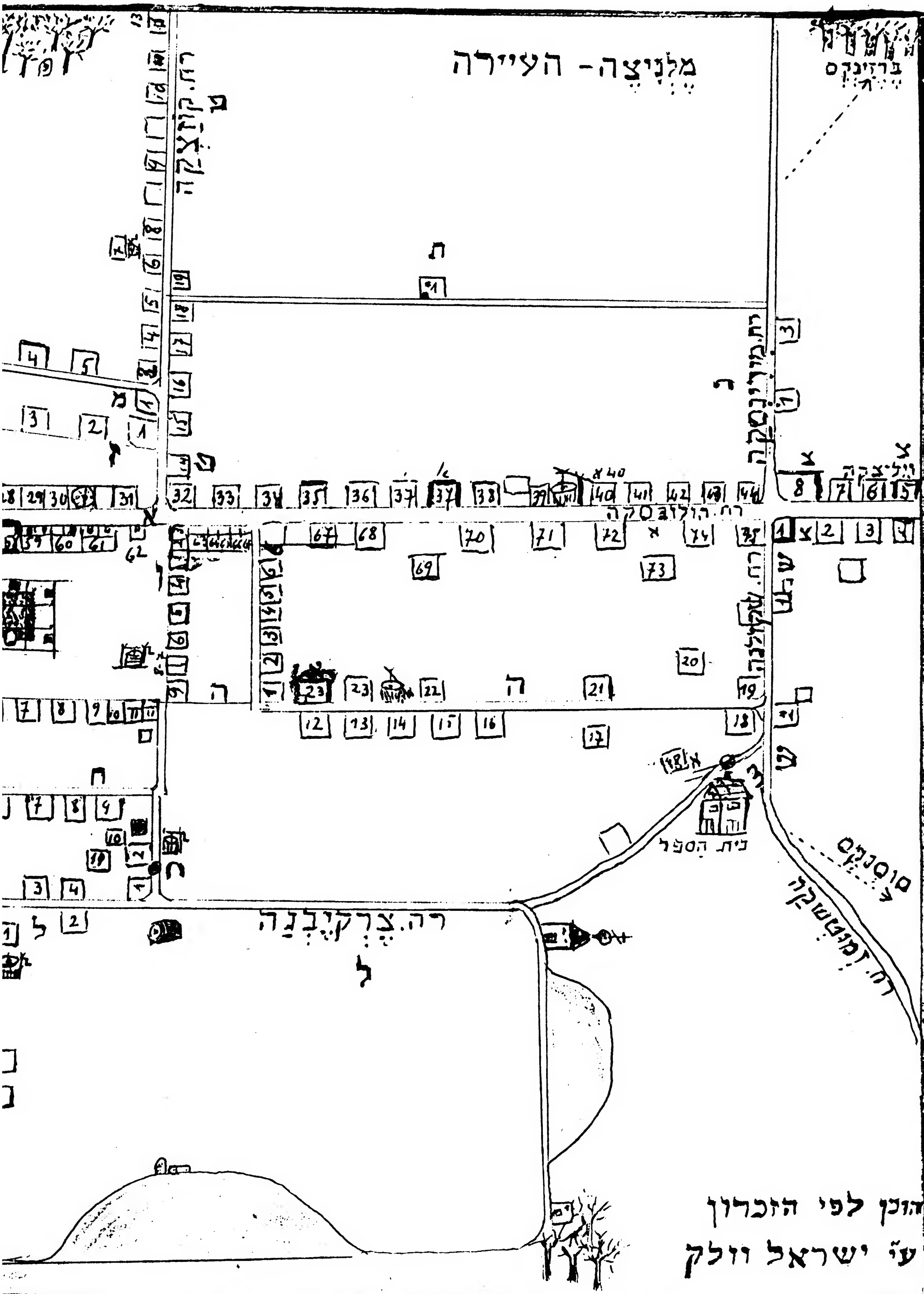

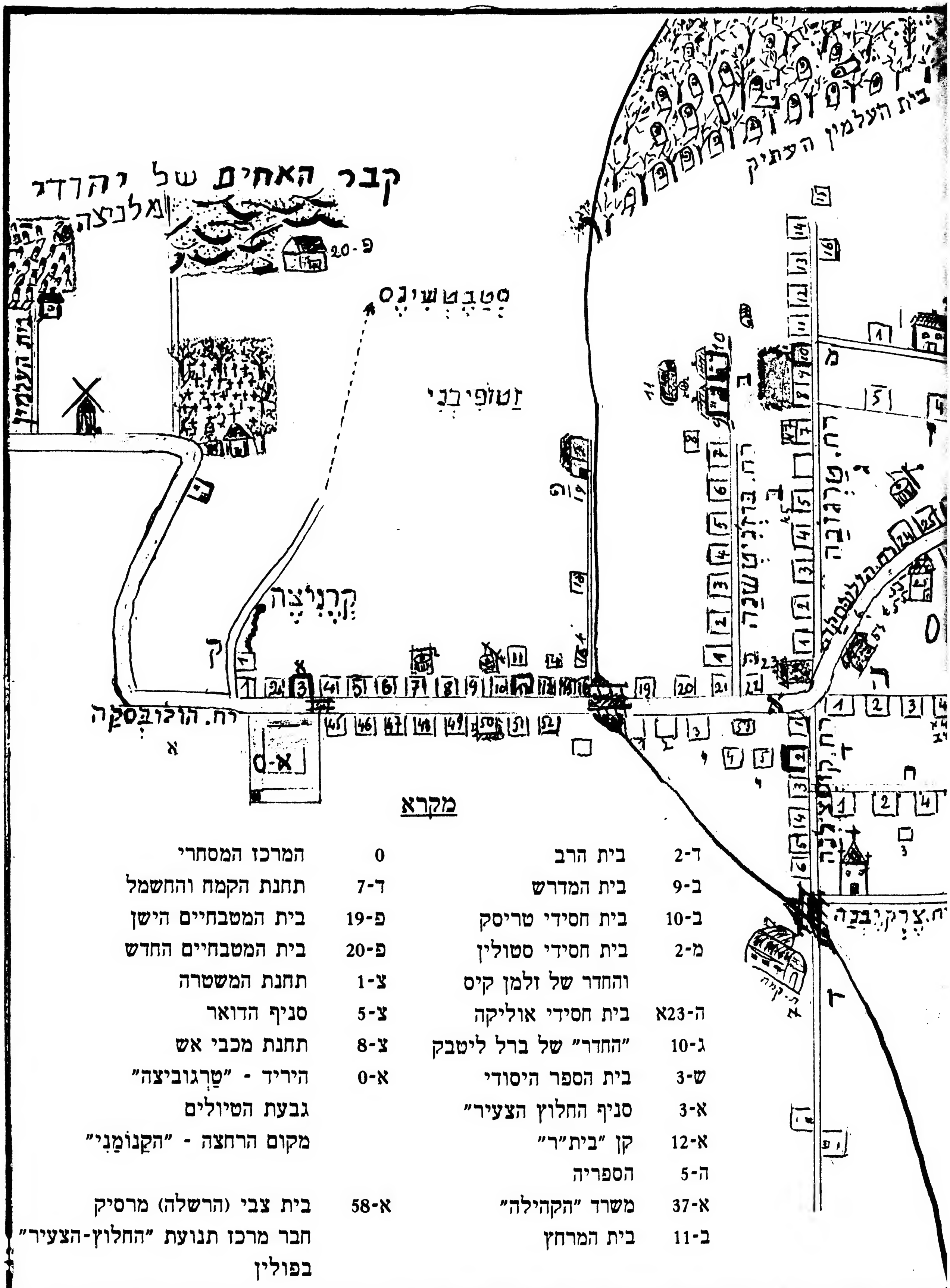
מנחם שמש ומשפחתו
צולם בשבת האחרונה במלניצה לפני העליה ארצה, בראשית אפריל 1935

צוייר ע"י מוריס בללר, Morris Baller, 1977

ולסגירת המעגל...

מלניצה- העיירה
רח. צרקיבנה
בית הספר
הוכן לפי הזכרון
ע' ישראל וולק

מקרא

ד-2	בית הרב
ב-9	בית המדרש
ב-10	בית חסידי טריסק
מ-2	בית חסידי סטולין והחדר של זלמן קיס
ה-23א	בית חסידי אוליקה
ג-10	"החדר" של ברל ליטבק
ש-3	בית הספר היסודי
א-3	סניף החלוץ הצעיר"
א-12	קן "בית"ר"
ה-5	הספריה
א-37	משרד "הקהילה"
ב-11	בית המרחץ
0	המרכז המסחרי
ד-7	תחנת הקמח והחשמל
פ-19	בית המטבחיים הישן
פ-20	בית המטבחיים החדש
צ-1	תחנת המשטרה
צ-5	סניף הדואר
צ-8	תחנת מכבי אש
א-0	היריד - "טַרגוביצה"
	גבעת הטיולים
	מקום הרחצה - "הקנוֹמַנִי"
א-58	בית צבי (הרשלה) מרסיק חבר מרכז תנועת "החלוץ-הצעיר" בפולין

ישראל וולק - חיפה

על מלניצה שאיננה

הרשימה ותוכנית העיירה מלניצה - הוכנה על ידי בידיעה ברורה וודאית, כי הגרמנים ועוזריהם האוקראינים לא רק שרצחו את כל האוכלוסיה היהודית בעיירה, אלא גם שדדו את כל רכושם ומחקו את כל אשר היה קשור לחיי היהודים ותרבותם, ואפילו לא השאירו אבן ומצבה בבתי הקברות ואין כל אפשרות לבקר את קבר הקרובים ביותר מהמשפחות. התעורר בי הצורך להנציח בכתב את העיירה מלניצה על האוכלוסיה היהודית בתוכה: את כל הבתים היהודיים, את בתי הכנסת, החדרים והמקומות הציבוריים בהם התרכזו החיים החברתיים והציבוריים של האוכלוסיה היהודית.

בתוכנית שהוכנה על ידי, צויינו הנופים בהם התרכזו בני הנוער למשחקים ולטיולים בתוך העיירה וביערות אשר בקירבתה. צויינו המקומות בהם התרכז המסחר והתקיים היריד בכל יום רביעי של השבוע, המארק, וה"רוגטקה" ("הטרגוביצה") אשר בכניסה לעיירה.

אפשר לראות בתוכנית זו את מקום המגורים של כל המשפחות, שהושמדו, וכן את מקום המגורים של בני משפחה ששרדו ונמצאים בארת ובחו"ל. ניתן לזהות בתוכנית את מקום בתי הכנסת, את ביתו של רב העיירה - הרב ספרד, את בית המרחץ והמקווה של היהודים, משרד הקהילה, ה"חדרים", סניפי תנועת "החלוץ" ו"ביתר", בית הספר היסודי, הספרייה, סניף דאר "העיירה", תחנת משטרה ותחנת מכבי-אש (הרמיזה), בתי-העלמין של היהודים ובמיוחד המקום בו רוכזו ונרצחו כל היהודים, בבורות החול ליד בית המטבחיים העירוני, שבוע אחד לפני ראש השנה כ"א אלול תש"ב - 1942.

לצורך הקלה וזיהוי צויינו הרחובות באותיות א.ב. ובמספר סידורי (מספר דמיוני) של כל בית, בנוסף לשם הרחוב שנחרט בזכרוני. המספרים אשר בתוכנית זהים עם המספרים הסידוריים של רשימת האוכלוסיה היהודית המצורפת לתוכנית.

רחוב הולובה - האלאבער גאס - UL. HOLOBSKA

1. בלומנקרנץ ראובן-שמואל ואשתו, בנותיהם: לאה ובעלה וחיסקה.
2. ויינר מאטל וגיסיה וילדיהם.
3. ויינר אייזיק והנציה.
4. סופר שלמה (הבן של איטשע-מאיר) אשתו והילדים.
5א. שאמעס שייקה (בן דחמיאל) ומשפחתו.
5. שכטר יענקל (טשערמנשער).
6. שכטר הרשל (אידעס) אשתו וילדיהם: ישראליק ונוח (נויקה).
6א. אברהם-איטשע (הסנדלר) ומשפחתו
7. צוויבל יענקל (לעשניבקר) וחנה וילדיהם: שרה, מאטל ושמואליק (פייגה, חייקע ושאייע בארה"ב).
7א. רייטבדגד (הפעלטשער) ואשתו (המיילדת של העיירה).
8. וינטרויב אברהם (בן נחמן) ומשפחתו. הבן נחמן והבת חנה
8א. גרושקה זיסע (סיטעוויטשער) אשתו והילדים.
9. שאמעס דחמיאל והעניה וילדיהם: מנדל, יענקל, ריסל וראסיה.
10. שאמעס יעקוב (קאץ): פייגה, שראליק ואברהם.
10א. פעסטקה (המורה) ואשתו חאסל ובתם.
11. שטרן אברהם-לייב (בן איטקה) ואשתו ובניהם: יצחק, משה-מוניק נפטר בארץ.
12. איקעוו פראדיס (סניף בית"ר במלניצה).
13. יענקל ופייסא (החייטים) ומשפחותיהם.
14. צוויבל חיים-פרויעם (געלער) ילדיהם: שייקה וחווה.
15. שמואליק (דער מילנעד) ומשפחתו.
16. גולדברג מאטל (בן בערל) ומשפחתו
16א. פייעד שאמע (החייט) ובניהם צאלע (דער געלער).
18. שמויש אהרון (בן יענקל-זדח) וחנה וילדיהם: ווועו וקלמן.
18א. מנחם (הסנדלר) ומשפחתו.
19. רויזן זעליג (הנגר) וזלדה ובנותיהם: דבקה ופדידה.
20. איטשע (בונציעס) ואשתו וילדיהם: מרדכי, הירש ושייקה.
21. ברגמן אהרון ומשפחתו.
22. קאזק יענקל ואשתו וילדיהם: דוד'ל, חסקל ושרה.
22א. ליטוואר ייקל ומשפחתו.
23. פערטשוק יענקל (בן שייע דוד) ושרה וילדיהם: שלמה, דאזע ופינעלע.
23א. קידז'נר צאליה ראסיה: רחלה ובנם יענקעלע. האח קידז'נר שייע.
24. ויינשל מאטל ואשתו.
25א. ווינשל פייסי ודינה וילדיהם.
26. ליטוואר מאשקה (דער קידז'נער) ומשפחתו.
27. דעמב ברוך ונחמה ובניהם: בענציע ואייזיק.
28. האפן ברוך וחייצה וילדיהם: מאטל וחינציה.
29. גאדנשפיץ ואשתו זשעני.
30. הרשל-לייב ואשתו, והדייר שבביתם.
31. לערנער חיים-יוסל ואשתו, בתם סוסיה-מרים והחתן עקיבא קארש.
32. צוריף יצחק אשתו וילדיהם: יונה ולאה.
33. רופא יענקל ומשפחתו.
34. רופער בעני ואשתו וילדיהם: גיטל, בריינדל ומשה-יעקב.
35. נחום-איטשע (החתן של משה סקאפ) ואשתו ומשפחתו.
36. סקאפ משה פסיה וילדיהם: חוה, דוד - נפטר ברוסיה.
37. בית הקהילה של העיירה (ראש הקהל גיבעל אשר, קדם לו בתפקיד דזניק שמואל).
37א. פלאשטאף משה (וועליצקער).
38. סקאפ גדשון וילדיהם: לייב, שייקה, חיים (גר בארץ) צאליע וגבריאל - נפלו בקרב בצבא האדום.
39. גלוז ישראל (קוטיק) ומשפחתו וילדיהם: בתיה ויצחק.
40. בינשטוק אהדון (פאדריזשער) ואסתר ובתם זשעני,
40א. והדייר (הצלם העירוני).
40ב. בינשטוק איציק (פאדריזשנעד) דבקה וילדיהם: אהרון, שמחה, חנה, משה ואשתו גיסיה.
41. אייזנברג ברוך (האלווקער) אשתו וילדיהם: שדה-טויבה, דיסל, מנשה וחיים-לייב.
42. קנאבל אייזיק (בן מאיד) ואשתו חנה.
43. דאושענקה פנחס (בן חונה לעבאס) אשתו וילדיהם: איציק וחנה.
החתן גרבדסקי חיים, אשתו קריידל וילדיהם: עלקה, לייב, יעקב-עוזר.
44. גוטמן אידל (קדופ.....) אשתו ובניהם: יענקל ושלמה.
45. אייזנברג מנדל (בן אברהם משה) ומשפחתו.
46. ביק ומשפחתו (סטלמאך) בתם רחל.
47. רופער שמואליק אשתו ובנותיהם: גיטל ואידסקה.
48. רופער הרשל (מטראינובקה) ואשתו והילדים: חיים-יענקל, בעני ושמואליק.
48. משה'לע פריצקעד (דער ניימען).
49. לערנעד חיים (ניזשעלער).
50. גיבעל אשר הנפח (קאוועל) אשתו חיה והילדים: מונציע-מינדלק, רייצע, שלום, פיני-פנחס, ווּבי-זאב, שלמה ויעקב, דוד ומשפחתו בכפר-סבא.
51. קיפעד הדשל והענציע.
51א. וואווע והאדל.
52. כלאפעץ גרשון בנו זלמן, ודוניה.
53. קאזאק יאנטל והמשפחה.
54. הבנין של החנות הממלכתית - ("סאיוז").
55. יוקלזאהן מאטל (בן עזרא) אשתו שרה והמשפחה.
56א. גאדאמיטשעד נותה ובײלה וילדיהם: שמעון ומאטל.
56. דעמב אייזיק ומשפחתו.
57. רייסל ובתה.
57א. טינטעד הרשל ומשפחתו.
58. מערסיק (פעקארניטשקע) והילדים: צביה, שלום (הבן

הערשל-צבי חבר מרכז "החלוץ הצעיר" בפולניה, נפטר בביאליסטוק). החתן של צביה קולער מנשה.

59. החנויות: מאפיית מעדסיק, אשר אייזיק, ריידער איטשע, חנות הבדים של פייפעד,
שאמעס מנדל ומשפחתו: בעשקע, עווה, ליבע.

62. פייפער מאטל (הגידם).

63. החתן של בלומנקראנץ אשתו לאה וילדיהם.

64. באסיוק אברהם, אשתו וילדיהם (האזריאנד).

65. חנות הנעליים של משפחת צוויק.

66. צוויק אהרון ומשפחתו.

67. משפחת צוויק.

68. פלאשטאץ אלי וחיים-לייב (וועליצקער) ומשפחתם, האחות לאה

69. רויזן ברוך (מערינער) אשתו וילדיהם: אברהם, זליג, בתיה, שמואליק, חוקל ופייגע.

70. גערמאן דוד ואשתו חיה וילדיהם: מינצע, טולצי (נפטר ברוסיה), מדים (נפטרה בארץ), ארטשיק (נפטר בארץ), לייצע, מינצע.

71. גיבור איציק וואלף (קראפניאר) אשתו וילדיהם: לייב, בוניה, חיים-זליג (נפטר בארץ).

72. קנאבל מאיר (בן אייזיק) אשתו מדים וילדיהם: אייזיק, מוטל, חנה, משה'לה (נפטר בארץ), בן ציון ושלום (נפטרו בבראזיל), אברהם (חי בבראזיל).

73. שמעון (קולקער) ומשפחתו.

74. טינטער - בעלת המאפיה ובנה הרשל.

74א. סאלדאטס אברהם-לייב ומשפחתו.

75. לעבעד אהרון-לייב (סטעלמאך) אשתו וילדיהם: מאטל, גיטל, שויליק, מעשקה, דאבע ומאליה.

רח' בוז'ניצנה - UL. BOZNICZNA

1. מילכיקער פייסי (נפטר בארץ) וילדיהם: פייוול, סימה, וצביה (בעכו), גדליה (נפל בצבא האדום).

1א. מילכיקער חיים-לייב (החייט) ומשפחתו. העוזר של החייט שמחה.

1ב. מילכיקער מילקה ובעלה (הסנדלר) וילדיהם: אייזיק ומינה.

2. כץ הרשל (סעקילעד) אשתו וילדיהם: אשר, גיסיה, רוזה, מאליה, איציק, גיטל, בתיה, חונה, בערעלה, לאה (נפטרה בארץ), משה (נפטר ברוסיה).

3. מילשטיין בנימין (השוחט) וברכה וילדיהם: נחום, אלי ודוד.

4. השוחט יענקל ומשפחתו.

5. גאלון יענקל ואשתו, בניהם לייבל

6. גוז לייב (המלאך), אשתו וילדיהם: שלום, מאטיה, אידל וחיה.

7. אברהם (השמש) ומשפחתו.

8. בית המדרש.

9. השמש ביק שמואל ומשפחתו.

10. בית המדדש החסידי, החזן יוסל ובתו.

11. בית המרחץ והמקווה.

* יוסל מילכיקער (דער בעדער) ובתו

* המקלט לעניים.

רח' צרקבנה גאס - UL. CERKIEWNA

1. וולק אהרון (מערינער) אשתו בוניה וילדיהם: בתיה, אלי, חנה, רבקה, פייגה, משה, הניה, דוד (נפטר בארץ), ישראליק ומשפחתו (חי בחיפה).

2. צוויק ראובן ומשפחתו (בישראל).

3. סופר חנה ונוניה.

4. גרושקה פישל (סיטוויטשער) הילדים: פייגה, דחל, זיסיע, הדשל וואווה.

רח' טרגובה - UL.TARGOWA

1. פאסטערנאק ואשתו וילדיהם: רחמיאל, זלמן, מכל והבת.

2. וואלאך איציק (הרוקח) ורניע ובניהם מישא.

3. חנות הבדים של חיים-לייב פינסקעד.

4. איציק-הירש ואשתו וילדיהם: גרשון-משה ו-2 בנות.

5. בללר שלמה - הענאך וחיה וילדיהם: רוזה, מאליה, אהרון-וולף, משה, זלדה ומשפחתה בת"א.

6א. חנות הבדים של פעטרושקה זלמן.

6. קלבל אלי ומשפחתו.

7. ברוך (טשערעמעשנער) ומשפחתו, החתן דזניק אהדון ומשפחתו.

7א. סאני (הסנדלר) החתן של איצקל קוזאק.

7ב. בערטשיק (החייט) ומשפחתו.

8-10. גולדברג דב-בערל (הליטוואק) וה"חדר" שלו, הבן אליעזר (בישראל בפ"ת).

11. שוחט זליג ומשפחתו.
רעזניק אהרון, דינה וחיים.

12. שוחט מאטל ואשתו, אלחנן, לאה 2 בנים ובן נוסף, הרשל - נהרג בארץ.

13. דעמב בענציע-בן ציון ומשפחתו.

14. היינאך (דער געלער) ובתו מאגולה.

16. פינסקער חיים-לייב ומשפחתו.

רח' קושצ'לנה - UL. KOSCIELNA

1.

2. בית הרב של העיירה.

3. צוויבל איטשע (ניוניס) ניוניה ובנותיהם: פייגע, סוניה, מדים (מירציע) ומשפחתה בגבעת השלושה.

3א. ריידער איטשע והניה וילדיהם.

4. ריידער דוד אשתו ובנותיהם: גיטל, רבקה וחייקה.

5. האפן רבקה וילדיה: בתיה, חייקה, באבי ומוניה, משה נפטר בארץ).

ה'
1. זילבער שייה ואשתו וילדיהם: גיטל, סאניה, חאסיה ו-2 הבנים.
2. דעמב הרשל והנצי וילדיהם.
3. פעלץ מירציע וילדיה: חייה, סאניה, רבקה, אהרון (בקנדה).
4. רויזן אברהם (בן ברוך מערינערס) ובאסקה וילדיהם.
4א. פעטרושקה שמואליק (דער טאנדעטניק) ומשפחתו.
4ב. החתן של משה מנדלס ומשפחתו.
5. רייטער ישראליק ואשתו חווה וילדיהם: חייקה, סאניה, בייבה. ניסל ושמואל ומשפחותיהם בארץ.
6. בייטש משה (בן מנדל) ומשפחתו.
7. משה (דער פאנפאטש).
8. שטרן יונה (גיסעס) ומשפחתו.
9. חנות המשקאות של חונה פוגאטש.
10. שעכטער שייה ושרה (האופה - פעקארניטשקה)
11. רייטער בערל (הסולטיס) אשתו וילדיהם: ניסל, ביילה ודבאסיה. מנחם (מנדל) ומשפחתו בכפר-סבא.
11א. רייטער פומה ושייווה וילדיהם: ניסל, ביילה וציפה.
11ב. צוויבל שייקה (בן חיים-פרויעמס) אשתו וילדיהם: איצקל ומשפחתו בקנדה.
11ג. וויינער אברהם (הרופא העירוני) ואשתו.
12. פוגשטש אלחנן-חונה ואשתו וילדיהם: משה, שרה'לה ואחותה.
13. פערטשוק שייה-דוד וחיה וילדיהם: יענקל, חאסקל ופרל.
14. ביינער דוד וויוסף (יוסינקה).
15. ביינער חיים וואלפערה וילדיהם: יענטע, משה
16. קעלבל יוחנציה ומשפחתו.
17. יענקב-שלמה והבנות: חנה ופייגה.
18. ווינער מאיר-שמיל (הבנאי) וילדיו: אברהם, בוזיה ושייקה.
18א. שאליסמאן (הגברת) וילדיה: רבקה, משה, ציפ., מאיר ומשפחתו בירושלים.
19. פייער אלי (הנגר) ומשפחתו.
20. מנקה הארובות.
21. רויזן לייבעטשקה (זוואשטשיק) ומשפחתו: רחל, רייזע, פרידה ויענקלה.
22. מילכיקער אייזיק (מילקעס) ויענטע וילדיהם.
23. גלוז קוטיק משה'לע ומשפחת, גרושקה אברהם (מסיטעוויטש) ומשחפתו.
23א. הילדים: זיסיה, יענקל, יוסף, פייגה ורחל.

ו'
1-3 החנויות של דוד ריידר, של מאיר (האזריאני) ושל קליינבורד.
4. צוויק יחיאל, אשתו וילדיהם: ראובן (בארץ), והבת.
5. פעלץ יענקב, אשתו וילדיהם: אברהם, יואל, בנימין (ניאמה) והבת.
6. דעמב שייע אשתו וילדיהם: הרשל, הענצי והבנים.
7. קליינבורד חיה ובניה: שלום, נטה וקוניה.
7א. קאגאן קונה ופופה ובניהם: נאטקה ושלום.
8. קיפער אדל (די סארווערן) וילדיה: דוד ושרה.
9. שטרן חייצה (גיסיעס) וילדיה: אסתר ודוד-הירש. יהושע-שיקע (נפטר בארץ).

ז'
1. סעגאל בינימין (הקצב) אשתו ובניהם: פיניע-פנחס, ואברהם.
2. לנדו (המורה ומזכיר הקהילה), מלי ובנה.
3. קיפער (יאשטשעכעס) והבנים: מאיר, ארקה, מעקה, הענצע ובוקה, נפטר בארץ.
4. וויינטרויב חנה ובניה: אברהם, איציק, בוזיע, ישראליק ושלמה.
5. ליטווק הזקן ואשתו ובניהם בעריש.

ח'
1. ביינער יחיאל וחייקה ובתם יענטה.
2. זעלצער ברוך (בן הלל) ואשתו חוה וילדיהם: משה, אלקה, וחיה. סענדער ומשפחתו בישראל.
3. פיירשטיין אלי (היתום) ו-2 אחיותיו. אחות בישראל.
4. פיירשטיין בערל (היתום) ושרה וילדיהם: הערש-לייב, חינע, מינדל.
5. זאפראן אברהם (פארסקער) ופייע וילדיהם: סאניה, שעפה, חייקה, איציק, ובתיה.
5א. גייער קלמן ובתו סוניה.
6. וויינשטיין שרה (בריינס) ובניה: איציק, אשר, מעכל והילדים, נפטרו בקנדה.
7. קאזאק יוסף, אשתו וילדיהם: יאנטל ושרה.
8. סיראטא החתן של יוסף קאזאק ומשפחתו.
9. משה אליס
10. יקותיאל (הקברן).
11. ווינער שלמה (בן אייזיק), אשתו סימה והילדים.

רח' קוזצ'קה - UL. KOZACKA
1. זעלצער יעקב ואשתו, ובתם מינדל.

3. קליקה טוביה ושרה וילדיהם: אברהם, נונה, ופייגה ומשפחתה בארה"ב.
4. קאס זלמן (המורה) אשתו רבקה וילדיהם: רונטשע, חנה, אוסיה, לייבל, נחמן שלום (טוניה נפטר בארץ.
5. קנאבל אשר (בן אייזיק) אשתו וילדיהם: שרה, ברושקה, אסתר, זשעני, גיטל, שלום, חאסיע, בוניה ורבקה.
6. ראזשענקה חאנה (לעבאס) אשתו וילדיהם: פנחס ושייקה.. החתן גרברסקי חיים, אשתו קריידל וילדיהם: עלקה, לייב ויעקב-עוזר.

7. מילכיקר מאנעס (החייט) ומשפחתו.
8. משפחת פוגל: בצלאל, ברושקה, מרדכי-מוטל.
9. אייזנברג אברהם-משה (הכורך), אשתו וילדיהם: יוסקה, שרה-טויבע, האסקל (חי בארץ).
10. גוז לייב (האליווקער) אשתו וילדיהם: איטה, אברהם, שלמה, אריה לייב.
11. סטארעץ ירחמיאל ואשתו וילדיהם: איטקה ושייווקה.
12.
13. קנאבל מאטל (בן אייזיק) וילדיהם: ריסל ואייזיק.
14. ליטווארעס: יענקל, מאשקה ואיציק.
15. טויב שמעון והניה וילדיהם: פפה ואחיה.
16. מוז אברהם יוסף ולאה.
17. פויגל הרשל-צבי ומשפחתו: הבנים צאלע ומנחם-מנדל.
18. פייפער דוד (העגלון) ומשפחתו.
19. פילקראנץ וואליע (הנגר) הילדים: שרה, טויבה, איציק ומאיה.

1. שמוליק (המעקלער) אשתו. הדוד של סימה לערנער.
2. צוויבל זיסיע (בן פייביש) אשתו ובנם פייביש.
3. לערנער משה (ניזשעלער) אשתו הילדים: אלי וחייקה.
4. באטער ישראליק וקאקה וילדיהם.
5. קאזאק יאנטל, אשתו והילדים .

<u>כ׳</u>

1. החדר של מאיר-איטשע והודיעס.
2. סראליע (האחאווצקער) אשתו וילדיהם: חווה יעקב (קופל).

2א. קנאבל חיים-לייב, אשתו חוה והילדים: משה ורווה.

<u>מ׳</u>

1. פויגל אלי (הפחח), אשתו וילדיהם: רבקה, חווה, איציק, שפסל.
2. ליפעץ יהודה-מאיר (החייט) אשתו ובנם זכריה.
3. שטערן ראמל ומשפחתו.

3א. קאלבל אשר ואשתו ובנם משה.

4. פאלישוק זלמנקה, אשתו וילדיהם: דוד, האסקה, משה׳לה ורבקה.
5. סוסני בערל, אשתו וילדיהם: הרשל מאיר והבנות.
6. (דער חיריק), אשתו בלומה וילדיהם.

נ׳

<u>רח׳ מרינסקה - UL. MIRYNSKA</u>

1. ראג שלמה (הנפח), אשתו והילדים: יענטה (בארגנטינה), טויבה, הוציע, לאה, בלה (באוקראינה) והרשל (נפל בקרב עם הגרמנים).

פוקס ומשפחתו.

ס׳

רח׳ ויליצקה - UL. WIELICKA

8. פוגל צאלע (הרשלס) ואשתו ברושקה, הילדים: מאטל והאחות.

8א. בית הדואר, בית המשטרה, בית רמיזה (מכבי-אש).

רח׳ שקולנה - UL. SZKOLNA

1. סינגאל הלל (דער קראפינאר), חיה וילדיהם: מנדל, הניה ומשפחתה, בישראל, האח מנחם-מנדל, נפטר בחיפה.

3. סופר איטשה-מאיר (הנפח) וילדיו: מאניס ושלמה, גיסיה, גיונה וחיה ברכה, הרשל (נפטר בארץ).

משה (שארפאנקער) וחיים-יענקל, האניג-קוועטשער.
קנאבל משה ומשפחתו.(משה נפטר בארץ בחיפה).

<u>השוק</u>

1. נוימן משה-לייב ויאכע-יוכבד וילדיהם: פיניה, בילה, פניה. קוניה נפטר בישראל.
החנות בשוק של משפחת נוימן
2. פינקלשטיין דוד׳ל (דער לוצקער) וזשעניה וילדיהם: שיקה ומלכה.
3. קאזאק איציקל אשתו וילדיהם: קלמן וחנה׳צה.
4. ביינער יונה-שיקה ומוניה ואמם.
5. ביינער יונה ומשפחתו.
6. שטיין משה (ראדקער) פערל וילדיהם: חיים, דינה, וצביה, הניה (בנען בארץ)
החנויותשל: משה ראדאקער, שראליק באטערס,יוליק פעלץ ומאטל קנובל.

שמואל ריטר - קיבוץ אפק

הביקור במלניצה באוגוסט 1993

חלום חיינו היה לערוך ביקור בעיירתנו, בה נולדנו וגדלנו, ולעלות על קבר אבותינו, שנרצחו בידי הגרמנים ועוזריהם האוקראינים מבני המקום.

לאחר ששמענו מיהושע ליאור, בעלה של זלדה לבית בללר, על ביקורו במלניצה, החלטנו להתארגן לנסיעה. היינו קבוצה של שישה אנשים. בסוף נשארנו רק שניים - בלהה לוטן ואנוכי.

מיהושע, שסייר חמישה שבועות ברוסיה ואוקראינה, קיבלנו כתובות של שתי האחיות רוג, ילידות מלניצה, בקייב ובלוצק. כמו כן את מספרי הטלפון שלהן. התקשרנו איתן טלפונית יום לפני נסיעתנו, כדי שניפגש בטרמינל של קייב.

פגשנו את טובה (טניה) יחד עם בעלה ובנם, שציפו לנו זמן ממושך בגלל איחור בטיסה, ונסענו לביתם. קבלת הפנים היתה יוצאת מן הכלל.

קייב, עיר של 3 מליון תושבים, משתרעת על שטח עצום של כ-800 ק"מ מרובעים. רובה נבנתה מחדש לאחר המלחמה. עיר יפיפיה, ירוקה עם הרבה עצים ודשאים. מראה הבתים מבחינה ארכיטקטונית נהדר.

למחרת בואנו לקייב יצאנו לסיור בעיר במכונית בנה של טובה (ששכרנו לכל ימי שהותנו שם). מובן שהביקור הראשון היה בבאבי-יאר. לפי יודעי דבר, רק לפני כמה שנים - תחת לחץ של דעת הקהל העולמית, הוכשר המקום לביקורים. השטח כולו מכוסה עצים, דשאים ופרחים. מגיעים לאנדרטה יפה, שכתוב עליה על המאורע הטרגי, בשלוש שפות: אוקראינית, עברית ואידיש. באידיש: "דא האבן די דייטשע פאשיסטישע אוקופנטן, אין יארן 1943-1941, דערשאסן העכער הונדרט טויזנט בירגער פון קיוב און קריגס געפאנגע".

בהמשך ביקורנו בעיר, עברנו בשווקים להתרשם. מסתבר, שאין להשיג מצרכי מזון טריים. הבשר על הדלפקים - ללא קירור, בחנויות מעט מצרכים. באזור, ששם גרה טובה, רק שלוש חנויות: אחת ללחם ושתיים למזון אחר. על יד כל חנות תור ארוך. עומדים בשקט, וכל אחד מחכה לתורו. יש מחסור בדלק, ורוב התחנות סגורות.

התחבורה בעיר בטראם או במטרו זולה מאוד. תמורת אסימון אחד אפשר לטייל כל היום. הקירבה לצ'רנוביל מפחידה ומעסיקה אותם מאוד. בלילות לא משאירים מכוניות בחוץ, שמא יגנבו ויפרקו אותן. משאירים אותן במוסך תמורת תשלום.

טובה ובעלה יענקל, הוותיקים בקייב, גרים בדירה קטנה, הכוללת: חדר קטן, מטבח ושרותים קטנים, שלא תמיד יש בהם מים, בפרט מים חמים.

דירתם נמצאת בין בתים, שנבנו לפני 15 שנה. ארבעה בלוקים המשכנים בתוכם 2000 נפש. שיכון עלוב מאוד, וכולו כמעט ללא מספיק אור.

האדיבות של האנשים יוצאת מן הכלל. כשנכנסתי למטרו או לטראם, פינו לי מיד מקום. כנראה, שהם חונכו למידה היפה: "לפני שיבה תקום".

למחרת, ביום השישי, יצאנו יחד עם טובה, שהיא בת 80, מקייב למלניצה. המרחק הוא כ-560 ק"מ. המכונית בה נסענו היתה ישנה מאוד. לא פעם נאלצנו לדחוף אותה כדי לעורר את המנוע. הנוף בדרך יפה מאוד - הרבה עצים גבוהים, שטחים עצומים. על יד הבתים גינות יפות של עצי פרי. התנועה בכבישים דלילה בגלל מחסור בדלק והתחנות הסגורות. לאורך הדרך עומדים ילדים ומוכרים תוצרת מכפריהם, בעיקר תפחי-עץ ותפוחי-אדמה מטיב ירוד מאוד. השטחים מעובדים בצורה פרימיטיבית מאוד. לאורך הדרך ערימות תבואה עם הגרעינים, שטרם דשו אותם. לאחר כמה שעות עברנו את רובנה, שנבנתה מחדש. מכירים זאת לפי גובה הבתים וצורת הבניה.

בדרך מרובנה ללוצק ראינו שלטים, המראים את הדרך לערים המוכרות לנו מילדות, כמו" אוליקה, זדולבונוב, רוזישץ, קרמניץ וכו'. הגענו ללוצק לפנות ערב. נכנסנו לביתה של לאה. היא גרה עם בתה שהתגרשה מבעלה, ונכד חמוד בן חמש. השולחן היה ערוך לסעודת שבת עם געפילטא פיש ובשר. הפגישה היתה מאוד מרגשת ולבבית. לאה, אחת מהאחיות רוג, היא אשה אינטליגנטית ובעלת השכלה גבוהה, והשיחה איתה נעמה מאוד. למחרת בשבת יצאנו לראות את העיר לוצק, בה ביקרתי לפני המלחמה, בזמן שהעיר היתה תוססת חיים יהודיים. בתי-חרושת וחנויות של יהודים. הפעם לא הכרתי את העיר. אכזבתי היתה גדולה: כל מבנה העיר שונה. רק בחלק אחד מהעיר נשארו כמה בתי-עץ של יהודים, שחיו בעיר ונרצחו בזמן השואה.

המצבה על קבר היהודים שנרצחו בלוצק

לאה הביאה אותנו אל מצבת הזכרון, מקום בו נרצחו יהודי לוצק. המקום היה פעם המזבלה של העיר. לאחר פנייתם של לאה ועוד כמה יהודים לשלטונות, הוקמה במקום מצבה, ושוב הפך המקום למזבלה.

לאחר פניות ודרישות אל המוסדות הנוגעים בדבר, ניקו את המקום. באה משלחת מישראל, מיוצאי לוצק, שבכספם גדרו את המקום, רצפו שטח לא קטן, ושתלו פרחים משני הצדדים. כשהיגענו למקום, פרחו בו כריזנטמות יפות ודשא גדול וירוק, ומעל כל זה התנוססו שלושת לוחות הזכרון, שכתוב עליהם באוקראינית, עברית ואידיש: "כאן נרצחו ונקברו באוגוסט 1942

ע״י הרוצחים הגרמנים ועוזריהם האוקראינים 25,658 יהודי לוצק והסביבה. ה׳ יקום דמם!״.

המשכנו לבקר בעיר וחזרנו לביתה של לאה. דירה מרוהטת בת שני חדרים, מטבח ושרותים. נהוג שם, שכאשר נכנסים לדירה חולצים את הנעליים.

לאה היא האחות הרביעית למשפחת רוג. מקצועה רופאת שיניים, והיא פנסיונרית. מצבה יחסית טוב יותר מאחרים. נוסף להכנסתה משכר עבודה ופנסיה יש לה דטשה (משק עזר) מחוץ לעיר; שטח של דונם, בו היא מגדלת תפוחי-אדמה וירקות, שבלעדיהם אין ארוחה.

ביום הראשון בבוקר, יצאנו מלוצק למלניצה. בכפרים שבדרך ראינו בתים חדשים מוקפים במשקי עזר: עצי פרי, גינות ירק והרבה פרחים. עצרנו ליד בית עם גינת פרחים, כיוון ששכחנו לרכוש בלוצק פרחים, קיבלנו זר פרחים ללא תשלום.

בדרך למלניצה סיפרה לנו לאה על מנהל בית-הספר הפולני במלניצה, הנריק וויציק, שהלשין והסגיר לידי הגרמנים שמות של קומוניסטים וקומסומולים יהודים. בין היתר מסר לגרמנים את השמות של דניאל ליכט ודודו, את הבנות חוה סקופ וקנובל. השוטרים האוקראינים אספו אותם, חפרו בור במקום הרצח מחוץ לעיירה והכניסו אותם חיים לבור. הראש של דניאל בלט מהבור, ניגש אוקראיני ועם גרזן הוריד את ראשו. אחר כך כיסו את הבור באדמה. בין הצעירים שנרצחו היו מללי ומשה בללר - האח והאחות של זלדה, וגם שלמה רוג אביהם של טובה ולילי, עליו הלשינו שבנותיו היו קומוניסטיות.

ביום ה-3 לספטמבר 1942 ב-5 בבוקר אספו את כל יהודי העיירה והכפרים הסמוכים לבית-הכנסת, ומשם הובלו כצאן לטבח. ברצח השתתפו 97 שוטרים אוקראינים מתושבי המקום וחמישה גרמנים נאצים, שהפשיטו אותם מבגדיהם. משפחות שלמות נורו ונזרקו לבור. שרה קנובל ניסתה לברוח, ובהיותה בגנים הסמוכים לעיירה, היא נרצחה על ידי שוטר אוקראיני מבני מלניצה.

הגענו לצומת הולובי-מלניצה. ראינו אנשים מחכים לטרמפ. אוטובוסים לא נוסעים, כי אין דלק. לא כמו פעם, כאשר עגלונים נסעו להולובי לתחנת הרכבת. לאורך הדרך עצים עבותים. הכביש הנמשך עד למלניצה נשאר באותו מצב גרוע. ההר - ״הברג״ לפני העיירה עם החול לא קיים.

נעצרנו, ובהליכה של 200 מטר הגענו למקום הרצח. הופתענו לראות מצבה יפה הכתובה באוקראינית: ״במקום הזה ב-1942 רצחו הפשיסטים 1200 אזרחים סובייטים״. מסביב למצבה שתלו עצים וריצפו את השטח לאורך כמה מטרים. ערכנו טקס, קראנו ״יזכור״ ואני, החילוני, אמרתי ״קדיש״ ו״אל מלא רחמים״.

עברנו זעזוע קשה. הטקס הצנוע שערכתי עורר רגשות בלבבות האחיות רוג. טובה הבכירה אמרה מתוך בכי חזק: ״מימי לא בכיתי, זאת הפעם הראשונה שאני בוכה מרוב התרגשות וכאב״.

עלי לציין את מסירותה של לאה: יש לה בבית כלי עבודה, וכל חצי שנה היא נוסעת מלוצק למלניצה לקבר האחים כדי לנקות את העשבים השוטים. מצאנו שם זר פרחים יבש, שהניחוהו ביום 9 למאי, ביום הנצחון על הנאצים. פה אני רוצה להעיר משהו, שלא לשם ביקורת. בארץ, כאשר נפטר חס ושלום מישהו מהמשפחה, עולים לקבר כל שנה כדי לכבד את זכרו של הנפטר. אמנם, מקום מנוחתם האחרונה בפולין לשעבר רחוק מאתנו, אך מחובתנו לעלות ולהשתטח על קבר אבותינו, אחינו ואחיותינו. כאשר דרכו רגלי במקום בו קבורים יקירינו, בני משפחתי ויהודי מלניצה החפים מפשע, הרגשתי, שהגשמתי שליחות היסטורית בשם כל יוצאי מלניצה החיים בארץ ובעולם. לזה שאפתי כל הזמן כדבר החשוב בחיי.
בית הקברות היהודי בעיירה לא קיים. במקום זה נמצא גן תפוחי-עץ. אותו הדבר בקירבת מקום בית הקברות הפולני. הכל עזוב ושומם, הבית שהיה על-יד בית הקברות איננו.
נכנסנו לעיירה. הבתים הראשונים על-יד הטרגוביצה - אינם, ולא נבנו מחדש. הגענו לבית של משפחת רוג, שנמכר על ידם אחרי המלחמה. פגשנו שם גויה זקנה בודדה, שגרה שם עד היום, והתפתחה בינינו שיחה. צילמנו את הבית, המשכנו עם בלהה לרחוב שקולני, לבי״ס הפולני. הפוסטרונק (המשטרה) נשרפה מצד אחד, ומהצד השני הבית של משפחת לעבד נבנה מחדש. בבית-הספר מצאנו רק רצפה ויסודות הרוסים ומאחוריו נבנו שני בתים המשמשים כבית-ספר. המשכנו ופגשנו גוי זקן. דיברנו איתו, והוא הציע לנו, שנלך לגוי ששמו זכאר, היודע הכל. פגשנו את זכאר, שהוא בן 85, והתברר, שהוא מדבר אידיש. שאלתיו אם הוא יודע היכן הבית שלנו (״יא איך ווייס״), כן אני יודע, ענה לי והוביל אותי דרך בתים חדשים למקום הבית שלנו, שגם במקומו עומד בית חדש, מרוהט יפה עם גינה ועצים. הוא זוכר, שאביו סיפר לו שבחוץ היתה ״פומפה״ (משאבת מים), אשר חיפשתיה. כיבדו אותנו בקומפוט, ואני עזבתי אותם עם זכאר והלכתי לבדי. הגעתי ל״סיוזנה״, המבנה היחיד שנשאר ולפיו אפשר להיזכר ברחובות. כל הבתים, החנויות, שהיו פעם תוססות, אינם קיימים, ובמקומם קמו בתים ורחובות חדשים. פגשתי גויים זקנים, הזוכרים את שמות הרחובות והבתים הישנים שנהרסו: את הבית של משה לייב ניימן, אביו של קוני ניימן ז״ל, של מוטל וינשל, לרנר, צורף וכו׳. כל הסביבה של בתי-הכנסת ובית-המרחץ נהרסו מבלי להשאיר זכר.

בינתיים השיגה אותי המכונית, שנסעה לכפר, הזכור לנו בשם פדריז, להיפגש עם גויה זקנה. הזקנה הזאת הצילה בזמן השואה את יוסי איזנברג ובתו חנה, הגרה עכשיו בארץ. חנה

שלחה לה מתנה של 100 דולר. סכום כסף כזה ערכו רב שם. המרחק לכפר הלוך וחזור הוא 50 ק"מ, וזה גזל מאיתנו הרבה זמן יקר להמשך הביקור במלניצה.

היגענו לצד שמאל של מבנה ה"סיוזנה", לרחוב שם גרו רב העיירה ודודתי רבקה הופן. גם שם בנו בתים חדשים. היגענו לטחנת הקמח, שגם הפיקה חשמל לעיירה, וצילמנו את המבנה ההרוס. פנינו לרחוב המוביל לבארג (ההר), שלכל אחד מאיתנו נשארו ממנו זכרונות נעימים. וכמו כן למקום הנהר האקונומיה, הזכור לנו כמקום הרחצה בקיץ.

נעצרנו ליד הכנסיה הקתולית. התקהלו שם הגויים, שהכירו את טובה רוג עוד מהמשטר הקומוניסטי. כנראה, תפסה מקום חשוב אצלם והם שמחו לראותה. יחד עם טובה חזרנו לעיירה הולובי, שם נמצאת תחנת הרכבת לכיוון קובל. העיירה גדלה ונבנתה מחדש. במועדון המקומי שפטו את האוקראינים משתפי הפעולה עם הנאצים.

יום לפני שובנו ארצה טיילנו בקייב. הוזמנו לביתה של אוצי (אודל), האחות השלישית למשפחת רוג. התאספנו קרובי משפחה, וביניהם אשה אחת, שפעלה במסגרת הנוער היהודי והשתתפה בכנס של נוער מחו"ל, שהגיעו עד לקייב. שוחחנו כשעתיים. סיפרתי להם על הקיבוץ בארץ, כשאני מדבר באידיש, ודברי תורגמו לאוקראינית. ההקשבה וההתעניינות היו רבים, בעיקר על חיי הקיבוץ. סבורני, שבמוקדם או במאוחר נראה אותם בארץ. אין שום עתיד באוקראינה. האכזבה מהמשטר הקיים שם ומחיי העוני הקשים-גדולה מאוד.

חזרנו למארחתנו טובה ומשפחתה. ישבנו כמה שעות ושוחחנו על העבר הנורא ולאחר מכן הלכנו לדירה לשנת הלילה. למחרת ב-5 בבוקר באו הזקנים, המארחים שלנו, לנמל התעופה להיפרד מאיתנו, לאחר שעשו דרך של 45 ק"מ. בנמל פגשנו ישראלים ועולים, החיים בארץ תקופה קצרה, שחזרו מחופשה אצל קרוביהם באוקראינה. 3 שעות טיסה ואנחנו בטרמינל של נמל בן-גוריון.

כמה טוב לחזור למדינת-ישראל היקרה, המודרנית, לאחר ביקורנו בנכר.

ההרגשה היתה שביצענו את המטרה העיקרית: ביקור בעיירתנו מלניצה, לראות את החורבן של הטרוף הנאצי, ולעלות על קברם של יקירינו שנרצחו בימי השואה.

יהי זכרם ברוך!

שמואל על-יד קבר האחים במלניצה - אוגוסט 1993

רחוב במלניצה - אוגוסט 1993

בית במלניצה - אוגוסט 1993

בית במלניצה - אוגוסט 1993

ההר - דער בארג, במלניצה - אוגוסט 1993

מפגש יוצאי מלניצה בישראל בכפר-סבא בשנות החמישים

בני מלניצה ומשפחותיהם
בכנס באספת האזכרה לקדושי מלניצה, בכפר-סבא בראשית שנות החמישים

ילידי מלניצה ובני משפחותיהם באסיפת האזכרה בכ"א אלול תשנ"ג - 1993 בכפר-סבא

ילידי מלניצה באותה אסיפת האזכרה

לעבן און אומקום

פון דער יידישער קהילה אין מעלניצע

"יד-ושם"

פאַר אַלע
וואס האָבן אין פיין זיך פאַראייניקט
דורך שׂריפה
און סקילה
דורך הרג
וחנק -
פון יידישן פאָלק אין יידישן לאַנד
אַ דענקמאָל פאַר זייער זכרון
וואָס רופט זיך דאָ איבער
מיט עלטסטער און הייליקסטער וואַנט -
אַ דענקמאָל פאַר אַלע פאַרשניטענע יאָרן
פאַר אַלע דערוואָרגענע לידער
פאַר אַלע פאַרוואַקסענע גריבער
ווּ ס'ליגן דערשטיקטע צוזאמען
קינדער און מאַמעס
שוועסטער און ברידער
טאַטעס און זיידעס -
פון אַלע פילפאַרביקע שטאַמען
פון אַלע פילשפּראַכיקע עדות.

אַן אייביקער דענקמאָל
ווי אַן אָפענע ווונד
ביי הייליקער וואַנט
אין דער הייליקסטער שטאָט
וואָס מאָנט און דערמאַנט
אין אייביקן בונד
צווישן יידישן בלוט
און יידישן לאַנד.

דוד ספארד, ברענענדיקע בלעטער, זייט 119.

בצלאל באלער (צאלע אהרן וואלפ'ס)

מעלניצע*

דאס שטעטעלע מעלניצע געפינט זיך א דרייסיק קילאמעטער פון דער קרייז-שטאט קאוועל, אין וואלינער גובערניע (אוקראינע). ביז דער ערשטער וועלט-מלחמה פון 1914-1918 געהערט צו רוסלאנד. אין יאר 1919 אריבער צו פוילן. נאך דער לעצטער וועלט-מלחמה פון 1939-1945 ארונטערגעפאלן צו ראטנפארבאנד.

דעם נאמען מעלניצע האט דאס שטעטעלע באקומען, - לויט א לעגענדע דערציילט, - דערפאר, וואס מיט הונדערטער יארן צוריק, איידער נאך עס איז גאווארן דארט א ישוב מיט א געהעריקער צאל איינוואוינער, איז אין יענעם ארט געשטאנען, אין מיטן פעלד, אין א זייט פון א וועג - א ווינטמיל (א מיל איז אויף רוסיש: מעלניצא) און די פויערים פון די ארומיקע דערפער און "כוטארעס", פלעגן פארן, טאג-איין, טאג-אויס, מיט זייערע פורלעך קארן, ווייץ און אנדערע תבואות צו אט דער מיל, וועלכע איז געשטאנען - ווי געזאגט - אליין אין פעלד, מיט א קליין שטיבעלע ביי דער זייט, אין וועלכער עס האט געוואוינט דער מילנער (א דייטש, זאגט מען) מיט זיין הויז-געזינד.

מיט דער צייט, אין פארלויף פון יארן, האט זיך ארום דער דאזיקער מיל, א פאר וויארסט אפגערוקט, באזעצט א ישוב פון גוים פריער, דערנאך אויך אידן און מען האט דאס שטעטעלע א נאמען געגעבן "מעלניצא" (אויפן נאמען פון דער מיל).

די צאל פון די דערפער ארום מעלניצע איז געווען א גרויסע, אין די צענדליקער, מיט ברייטע פעלדער, גערטנער און סעדער ארום זיי און א דאנק דעם וואס די צענדליקער און הונדערטער פויערישע פורלעך זיינען געקומען צו דער מיל, האט זיך אנגעהויבן דורך די ערשטע, דארט זיך באזעצטע אידן, דער מסחר מיט תבואה, מעל, פערד און בכלל פויערישע פראדוקטן, וואס פלעגן דורך די אידישע אפקויפער צונויפגעזאמלט ווערן אין פארלויף פון דער וואך אדער אין מער צייט און שפעטער אפגעשיקט ווערן אין דער גרויסער שטאט, קיין קאוועלע אדער אנדערשוואו.

אזוי, איז וואס ווייטער, אין פארלויף פון יארן און יארן, דאס שטעטעלע גאווארן גרעסער און גרעסער און אידן פון אלערליי פאכן און מלאכות האבן אנגעהויבן זיך באזעצן אין שטעטל און עס איז מיט דער צייט געווארן מיט אן אמת א אידישער ישוב, מיטן טיפישן אויסזען, ווי אלע אנדערע אידישע שטעטלעך אין אוקראינע.

די אידישע הייזער האבן זיך קאנצענטרירט מערסטנטייל, אין און ארום מארק פון שטעטל. דער מארק, א פיר-קאנטיקער פלאץ, איז אין זיינע פיר זייטן געווען פארבויט מיט קראמען און "סקלאדעס" פון אלערליי מינים סחורות, ווי תבואה, שניט (מאנופאקטור), באקאליי, גאלאנטעריי, אייזן, שפייז און פון וואס נישט?

דעם בלאטיקן מארק האט דורכגעשניטן אין קווער ("נאסקאס") א ברייטע "גרעבליע", א וועג אזא, אנגעשאטן מיט זאמד און פארדעקט מיט גרויסע צווייגן און ביימער גאנצע, כדי דאס וואסער פון די רעגנס און פון צעלאזטן שניי אום סוף ווינטער, זאלן דעם וועג נישט גלייך-מאכן מיט דער גאנצער ארומיקער שווארצער "סליאטע" (די "שווארצע סמעטענע", פלעגט מען ביי אונז זאגן). אבער עס האט ווינציק-וואס געהאלפן; די בלאטעס זיינען געווען אזוי גרויס אין שטעטל אז עס פלעגט אויך פארשלעפט ווערן אויף דער "גרעבליע" און די ביימער מיט די צווייגן אויסגעלייגטע אויף איר, פלעגן אוועקשווימען צוזאמען מיט דער אנקומענדיקער וואסער פון דעם אויסגעגאסענעם איבער די ברעגעס טייכל (דער "סטאווו"). סוף ווינטער דער עיקר, ווען דער שניי איז צעגאנגען, און די פויערישע פערד און וועגעלעך און די אידישע בעלי-עגלות מיט זייערע משא-וועגענער, פלעגן נישט איין טאג אדער נאכט איבערשטיין פארגרעזונטעטע אין די בלאטעס ביז איבער די רעדער, ביז עס איז נאך גרויסער מי און מאטערניש געלונגען פון דארט זיך ארויסצודראפען.

אזוי איז עס געווען ביז אין א שיינעם טאג, ווען מען האט אנגעהויבן צו לייגן א שאסיי אין מיטן שטעטל און וועלכער האט זיך געצויגן דעם גאנצן וועג וואס פירט קיין קאוועלע דורך האלאבע - א באן-סטאנציע צען וויארסט פון שטעטל, (אין מעלניצע איז קיין באן-סטאנציע נישט געווען).

ווען דער שאסיי איז אויסגעלייגט געווארן, האט דאס שטעטל אביסל פרייער אפגעאטעמט. כאטש אין די זייטן פון ארום שאסיי, שוין אפגערעדט, אז אין די זייטיקע געסלעך איז געווען די זעלבע בלאטעס וואס פריער, און נאר ביי די שטיבער איז געווארן אויסגעלייגט "קלאדקעס" (הילצערנע בריקלעך) און אויך נישט ביי אלע שטיבער זיינען אזעלכע געווען.

דער עיקר איז געווארן א לעבן פאר דער יוגנט, פאר בחורים און מיידלעך און אפילו פאר עלטערע אידן אויך, וואס האבן ביז דאן זיך געמוזט באגנוגענען מיט א שפאציר פאר דער אייגענער טיר, איז איצט, ווען דער שאסיי איז אויסגעלייגט געווארן, האבן זיי שוין געקענט אין א פרייטיק-צו-נאכט, נאך דער וועטשערע אדער שבת-נאך-מיטיק, ארויס-גיין ווייט פון

* פנקס קאוועל, בונעאס איירעס 1951, זייטן 291-328.

שטעטל צום קאוולער וועג-צו, אום זומער - כאפן אביסל פרישע לופט און אום ווינטער, אפילו ווען דער פראסט האט געברענט, מאכן דעם אמתן שפאציר.

און שפאצירער האבן נישט געפעלט אין שטעטל, ווייל מעלניצע איז מיט דער צייט, שוין ארום די יארן 1900 און ווייטער, געווארן א שטעטל מיט א וועלכע פינף אדער זעקס הונדערט אידישע משפחות (אקעגן א צוויי הונדערט קריסטלעכע), און קיין עקרות זיינען ביי אונז ב״ה נישט געווען קיין סך, - אויף די פינגער צו ציילן. איז טאקע געווען ווער עס זאל שפאצירן (עס רעדט זיך, פארשטייט זיך, אלץ אום שבת אדער אום יום-טוב, ווייל ווער וועט עס עפעס אין מיטן וואך ארויסגיין אויף א שפאציר אין מיצקע דרינען).

א חוץ אויפן שאסיי, פלעגט מען אויך ארויס אויף א שפאציר אין די אלייען (בפירושע אלייען) פון גרויסן הויפישן סאד, מיט זיינע הונדערטער גאר אלטע ביימער, צווישן זיי א סך פרוכט-ביימער, און אויף וועלכן מענטשן פון דער פרעמד געקומענע אין שטעטל, פלעגן זאגן, אז אזא סאד איז א זעלטנהייט צו זען אין די גרעסטע שטעט פון ראסיי, און ווער פון די יונגווארג זיינען אוועק אין "סטאוועטשינער" וועלדל, א פאר וויארסט פון שטעטל, און פארבייגייענדיק די "קרעניצע", וואס איז געווען ביים וועג, גייענדיק צום וועלדל, האט מען זיך אנגעטרונקען מיט פרישער קוואלנדיקער וואסער, וואס איז פון איר שטענדיק געפלאסן, ריין און לויטער ווי קרישטאל.

און דארט, אין וועלדל גופא, פלעגט מען זיך אנעסן מיט פריש-אנגעקליבענע רויטע און שווארצע יאגדעס און ווער מיט בארלעך אדער ניסלעך, וואס זיינען דארט געוואקסן לרוב, און אזוי ארום האט יונגווארג פארבראכט, שפאצירנדיק און אין שטיפערייען דעם גאנצן שבתדיקן אדער יום-טוביקן טאג. פארשטייט זיך, אז עלטערע מענטשן, איבערהויפט די פרומע צווישן זיי, האבן געקוקט קרום אויף אזעלכע "הפקר-גענג"; דערפאר זיינען זיי שוין, די זעלבע פרומע אידן, געווען צופרידן פון די בחורים, וואס פלעגן זיצן אין טריסקר שטיבל און לערנען. אזעלכע בחורים-לערנער זיינען געווען א גאנץ היפשע צאל בי אונז אין שטעטל. אין א שבת אדער יום-טוב נאך מיטיק און אפילו אין מיטן דער וואך, פלעגט דאס טריסקר שטיבל אויסזען ווי א קליינע ישיבה. בחורים און אויך עלטערע אידן פלעגן זיצן און זיך שאקלען איבער די גמראס און געשמאק לערנען, און זייער גמרא-ניגון פלעגט זיך הערן ווי ווייט פון שטיבל ארויס.

אז דער אידישער ישוב אין מעלניצע איז געווען א גאנץ אלטער, האבן עדות-געזאגט די דריי בית-החיימס. דער ערשטער בית-עולם וואס האט זיך געפונען אין שטאט כמעט, א קנאפע הונדערט מעטער פון די בתי-מדרשים, איז געווען אויף א בערגל און אין פארלויף פון יארן האבן זיך די מצבות דארט איינגעזעצט אין איינגעגראבן אין דער ערד, אזוי, אז נאר זייערע שפיצן, אייניקע רונדע און אנדערע שפיציקע און צעשפאלטענע, שוין מיט מאך-באוואקסענע, האבן ארויס-געשטארצט אויף דער אויבערפלאך פון דער ערד. אויף אייניקע מצבות האט זיך נאך ארויסגעוויזן דער "פ.נ." און אויף אנדערע א האלבער אדער א גאנצער מגן-דוד, אבער קיין נאמען אדער יאר איז שוין נישט געווען צו דערקענען.

נישט ווייט פון ערשטן, טאקע בשכנות, האט זיך געפונען דער צווייטער אלטער בית-עולם, מער נאענטער צו די בתי-מדרשים, און וועלכער האט אויסגעזען ווי א וועלדל, אזוי געדיכט פארוואקסן מיט ביימער איז ער געווען. און חברה קונדסים, פלעגן אום זומער זיך ארויסגנבענען פון חדר (אדער זאגן דעם רבין עפעס א תירוץ...), און זיך אריינכאפן אהין אויפן בית-עולם און דארט רייסן-בארלעך, די וועלכע מען האט גערופן "גנילקעס", ווייל מען האט זיי ערשט געקענט עסן ווען זיי זיינען א שטיקל צייט אפגעלעגן אין היי און האבן באקומען א ברוינעם קאליר... אבער חברה האט נישט געהאט קיין צייט צו ווארטן, און מען פלעגט זיי גלייך אויפן ארט עסן גרינערהייט. אז די מאמעס האבן דערנאך געהאט צרות מיט די קינדערס שלאפע בייכלעך, איז נישטא וואס צו רעדן. אויך עפעלעך פון דעם אייגענעם "שניט" איז דארט געוואקסן אויף די ביימער, וואס קיינער האט נישט פארזעצט, נאר פון זיך אליין ארויסגעוואקסן. בכלל איז אויף דעם דאזיקן בית-חיים געווען זייער מערקווירדיק דאס, וואס ביי יעדער מצבה צוקאפנס, איז געווען אויסגאוואקסן א בוימן. ביימער און קארטשעס זיינען געווען אזוי געדיכט-געוואקסן, איינער נעבן דעם אנדערן, אז עס איז שווער געווען אדורכצוגיין די שמאלע "סטעזשקעס" (וועגלעך), וואס צווישן איין שורה מצבות און דער צווייטער; אזוי געדיכט איז געווען דארט פארוואקסן, אז מען האט געקענט שטיין איינער פון צוויטן אפגערוקט א צען מעטער און מען זאל זיך נישט זען.

און ווען ארום די יארן 1908 אדער 1909, איז אויך דער צווייטער בית-החיים פארפולט געווארן מיט נפטרים, האט מען שוין ווייט פון שטעטל (א דריי וויארסט) אויף קאוולער וועג, "געצוימט" א נייעס פעלד פאר א בית-החיים.

עס געדענקט זיך אז קהל האט דאן געהאט א שקלא וטריא, צי זאל מען דארט "צוימען" דאס פעלד אדער נישט. ווייל צוליב דעם, וואס גייענדיק צום דאזיקן פלאץ, האט מען געמוזט דורכגיין מיטן מת דעם פוילישן "צמענטארזש". אבער ווי ס'וייזט אויס, איז קיין אנדער ברירה נישט געווען און מען האט דאס פעלד פאר א בית-החיים יא געקויפט און די אידן וואס זיינען מיט דעם נישט צופרידן געווען, האבן זיך ערשט דאן

בארואיקט די געמיטער, ווען זיי האבן געזען אז דער טריסקער רבי זצ"ל בכבודו ובעצמו, איז געקומען צום "אפנעמען דאס פעלד".

מיטן באשרייבן אביסל מער באריכות די דריי בית החיימס אין אונזער שטעטל, זיינען מיר אויסן געווען אויך צו באווייזן, אז דער אידישער ישוב איז שוין דארט געווען א גאנץ אלטער. לויט אונזער שאצונג און לויט מיר האבן געהערט פון אנדערע: אן ערך פון פינף ביז זעקס הונדערט יאר. אייגנטלעך, מער-וויניקער, די זעלבע יארן וואס די אידישע ישובים אין אנדערע ארומיקע שטעט און שטעטלעך, ווי קאוולע, לוצק, ראזשישטש, און נאך אנדערע צענדליקער אידישע ישובים אין יענעם געגנט אויף וואלין, וואס זיינען אזוי פול געווען מיט דורותדיקן אידישן לעבן אין משך פון הונדערטער און הונדערטער יארן.

◆

געלעבט האבן אידן אין אונזער שטעטל ווי אין אלע אנדערע שטעטלעך: פון מסחר און מלאכה. דער הויפט-מסחר איז געווען מיט תבואה, מעל, מאנופאקטור, אייזן און אנדערע סחורות. און די בעלי-מלאכות - שניידערס און שוסטערס. די סביבה פון דערפער ארום שטעטל, איז געווען א גרויסע. אביסל ווייט פון א גרעסערער שטאט, האט מען געמוזט אנקומען אהער. ירידים און מארק-טעג זיינען געווען אפטע און פויערים זיינען געקומען קויפן, פארקויפן, - האט מען אנגעגרייט פאר זיי סחורות, אזוי די קרעמער, הענדלער און בעלי-מלאכות, און אידן האבן געהאט פרנסה.

מיט מאנופאקטור האבן געהאנדלרט די פארצווייגטע פאמיליעס אין שטעטל, די גייערס (צוויי ברידער געווען: מאטל און קלמן). מאטל גייער איז געווען א גרויסער גביר. מען האט אים געשאצט אין א הונדערט טויזנט רובל, נאך אין פרידן-צייט. מען פלעגט ביי אונז זיך באריימען, אז אפילו אין קאוולע איז אזא גביר עצום נישט בנמצא, און מעלניצע האט זיך טאקע דערמיט געגרויסט...

זייער גבירעשאפט איז נאך מער פארגרעסערט געווארן דאן, ווען ער האט אנגעהויבן האנדלען (א שטיקל צייט פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה) מיט "קופאנעס". (אייגנטלעך האבן די געשעפטן געפירט זיינע פיר זין: חיים-דוד, ניאמטשיק, יונה און זלמן). וואס פאר א מסחר דאס מין "קופאנעס" איז געווען, איז א לאנגע מעשה דו דערציילן. נאר געוואוסט האט מען, אז עס ווערן ארויסגעשיקט דורך פאסט גאנצע זעק בריוו מיט פראספעקטן און מיט "קופאנעס", איבער גאנץ רוסלאנד. די קופאנעס, האט דער, וואס האט זיי דערהאלטן, געדארפט פארקויפן און דאס געלט אינאײנעם מיט די אדרעסן פון די קויפער. צושיקן צו גייערן פאר יענעמס טרחה האט ער געקראגן צוגעשיקט א "מתנה", לויטן אויסוואל וואס עס האט זיך געזאגט אין פראספעקט. די גייערס ווידער, האבן צו די נייע אנגעוויזענע אדרעסן, אויפסניי געשיקט קופאנעס און אזוי האט זיך עס געצויגן אין א מין פארכשופטן קרייז אן א סוף און אן עק. אז דער גאנצער "עסק" איז געווען גוט ארומגעשמירט ביי "נאטשאלסטווע" אין גאנץ וואלינער גובערניע (און נישט נאר אין וואלינער אפשר אליין) איז איבעריק צו זאגן, כאטש עס איז חלילה קיינער נישט באשווינדלט געווארן. אדרבה, יעדער וואס האט נאר צוגעשיקט די אדרעסן מיטן געלט, האט באקומען צוגעשיקט פאר זיין טרחה, זיין אויסגעקליבענע "מתנה". נאר עס האט סתם געווארפן די אויפמערקזאמקייט די גרויסע צאל בריוו, וואס גייט ארויס איבער דער גאנצער וועלט פון אזא העק ווי מעלניצע און עס האט געריסן די אויגן. עס פארשטייט זיך, אז די גייערס האבן צום גאנצן מסחר פון די "קופאנעס" קיין געלט חלילה נישט דערלייגט, און אויב זיי זיינען געווען נאך פון פריער רייך, זיינען זיי אין די פאר יאר וואס זיי האבן זיך מיט דעם נייעם עסק פארנומען, נאך רייכער געווארן.

עס געדענקט זיך אן עפיזאד, וואס איז פארבונדן מיט דעם, וואס מיר האבן אויבן דערציילט. אין איינעם א שיינעם זומערדיקן פרימארגן זיינען אראפגעקומען אין שטעטל צוויי היוכע, בערדיקע "קאצאפעס" מיט "פאפאכעס" (קוטשמעס) אויף די קעפ, אנגעטאן אין ברייטע, לאנגע שווארצע שינעלן, ארומגעגארטלט מיט ברייטע לעדערנע פאסן און פול מיט קוילן-גילזן אין זיי אריינגעשטעלטע און האבן זיך אפגעשטאלט נעבן חיים גוזס קלייט, וואס דארטן איז געווען דער אנהויב פון מארק, אנקומענדיק פון קאוולער וועג.

אז מעלניצע האט דאס דערזען, ד.ה. די צוויי פארשוינען אין זייער מאדנעם הילוך, מיט זייער ווילדן, בערישן אויסזען איז באלד געווארן א געלויף פון מענטשן; קינד און קייט זיינען זיך צוזאמענגעלאפן באקוקן דאס "בייז-וואונדער" און גלייך האבן פארשידענע מעשיות און סבראות אנגעהויבן צו קורסירן איבערן שטעטל, ווער די דאזיקע צוויי פארשוינען זיינען און וועגן וואס זיי זיינען געקומען. מאמעס האבן קודם-כל געגעבן א כאפ אריין די זיך-שפילנדיקע קינדערלעך פון דער גאס - אין שטוב אריין, און אליין איז מען געגאנגען געוואויר-ווערן, וואס דאס איז פאר א מין "נעצעכעס" (אזא מין אויסדרוק געווען ביי אונז אין שטעטל, אין אזעלכע פאלן). ארויסגעוויזן האט זיך, אז דאס זיינען די צוויי אויסטערלישע פארשוינען, - "קאצאפעס", צי "טשערקעסן", ווער ווייסט זיי דארט, - אראפגעקומען פון אויסרייסעניש ערגעץ, צו אונז אין שטעטל, נישט מער און נישט ווייניקער נאר צוליב דעם, כדי צו באטראכטן די "סקלאדעס" און "מאגאזינען" מיט די סחורות, מאטל גייערס,

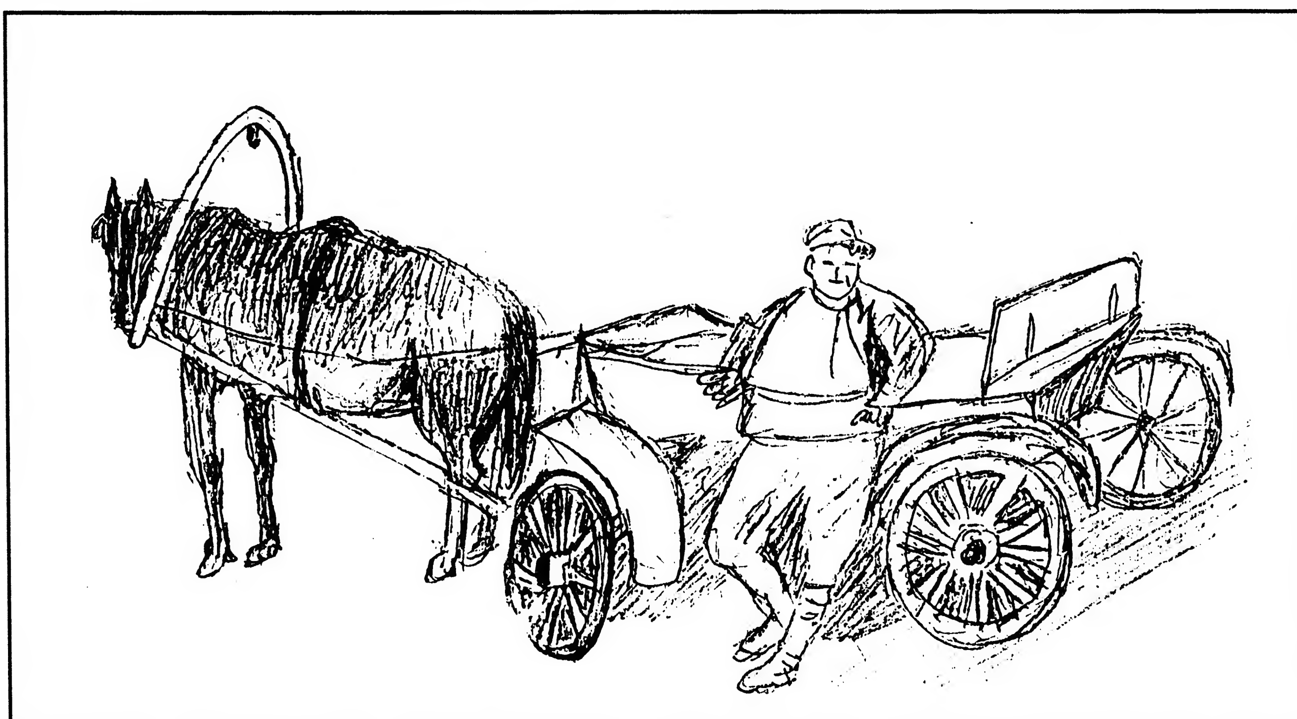
וואס ער שרייבט אין די פראפאגאנדע-פראספעקטן, וואס ער צעשיקט אינאיינעם מיט די קופאנעס. צוליב וואס זיי דארפן דאס אזוי נויטיק זען די מאגאזינען מיט די סקלאדעס סחורות, איז פארן שטעטל געבליבן א סוד. מ'האט נאר געוואוסט און טאקע געזען אויך, אז א גאנצן טאג האט זיך ביי מאטל גייער אין רחבותדיקן הויז גערודערט די שטוב-מענטשן פון דארט זיינען אלעמאל אריין און ארויס און זיך געשושקעט און געסודעט.

דער אוריאדניק און דער מאנאפאלשטשיק, וואס איז געווען א מאכער ביי העכערע נאטשאלסטווע, ווען מען האט געדארפט - האבן זיך אויך באוויזן און עס האט זיך דארט אין שטוב געקאכט און גערודערט, נאר וואס? האט מען נישט געוואוסט. אבער דעם סוף פון דער מעשה, האט מען יא געוואוסט, און טאקע געזען, אז עס האט זיך פארענדיקט מיט א גרויסער סעודה, וואו די עטלעכע "קנעפלעך" פון שטעטל מיט נאך א פאר ציווילע קריסטלעכע "פני", האבן צוזאמען מיט די צוויי בערדיקע פארשוינען געגעסן און געשכורט א גאנצע נאכט ביז ארום צוועלף דעם זייגער, ווען הערשעלע איזוואזשטשיק איז געקומען און אנגעקלאפט אין טיר און געמאלדן, אז ס'איז שוין צייט צו פארן צו דער באן, צום "איינסער" (וועלכער גייט-אף אינס אזייגער). און ווי געהיימניספול זיי זיינען געקומען, די צוויי מאדנע אורחים, אזוי געהיימניספול זיינען זיי אוועק. אבער דאס שטעטל האט נאך גאנץ לאנג געהאט פון וואס צו ריידן און צו מאכן השערות, וואס דאס איז געווען פאר א "וויזיט". אבער דעם אמת האט מען זיך נישט געקענט דערוויסן, און אזוי איז מען שוין פארבליבן, נישט וויסנדיק.

מיט מאנופאקטור-מסחר האבן זיך אויך פארנומען די פאמיליעס באקסער און בוב, וועלכע זיינען געווען גאנץ פארמעגלעכע אידן און האבן געפירט דאס "רעדל" אין שטאט. מיט תבואה און מעל האבן געהאנדלט די ריידערס, עטלעכע פאמיליעס פון דער זעלבער משפחה זיינען זיי געווען, און אלע צוזאמען זיינען זיי באשטאנען פון א פאר הונדערט נפשות, און זיינען אלע אויך געווען פארמעגלעך.

אויך די פאמיליעס פעלץ - די ברידער: שמעון, סנדר און יעקב, מיט זייערע שוואגערס משה טייטלבוים און נחמן לייב גארבער האבן אלע געפירט גרויסע מסחרים מיט תבואה, באקאליי און לעדער (די ערשטע דריי) און מיט באקאליי און אייזן (די צוויי שוואגערס). זיי האבן אלע געפירט זייערע געשעפטן אין הורט און געווען גוטשטייענד, פארמעגלעך און וואוילע אידן, וואס האבן זיך געלאזט קאסטן און קענען וואו עס איז נייטיק געווען, - טריסקער חסידים געווען. און נאך צענדליקער קלענערע און גרעסערע קרעמער און הענדלער זיינען געווען, ביי וועלכע ס'איז געווען צו באקומען פון אלץ וואס דאס שטעטל האט געדארפט.

ארום אט די אלע אויסגערעכנטע סוחרים מיט זייערע

א מעלניצער פורמן - געמאלט פון טוני קאס, 1969

מסחרים, פלעגן לעבן צענדליקער פאמיליעס אידן ווי גוים. ווייל, ווי געזאגט, איז אונזער שטעטל געווען ווייט צען וויארסט פון א באן-סטאנציע, האט מען די אלע סחורות, וואס מען האט געדארפט אריינפירן אדער ארויספירן, געמוזט פירן צו, אדער ברענגען פון דער באן, האט זיך דערפאר אין שטעטל גערודערט. צענדליקער פורלעך פלעגן שטיין ארום די קראמען און מען האט אנגעלאדן אדער אויסגעלאדן די פארשידענע סחורות און ארטיקלען. דערפאר פלעגט טאקע דאס שטעטעלע אונזערס אויסזען אין א פראסטן טאג, ווי אין אן אנדער שטעטל אין א מרק-טאג.

א גרויסע צאל פערד-הענדלער זיינען געווען ביי אונז אין שטעטל. דער עיקר איז דער דאזיקער מסחר איינגעשטאנען ביי דער משפחה קנאבל. עטלעכע ברידער זיינען זיי געווען, מיט די זין, איידעמס און נאענטע קרובים, זיינען זיי אויך געווען א פאר הונדערט נפשות, און אלע האבן געהאנדלט מיט פערד, און אלע האט מען גערופן "די קנאבולניקעס". זיי האבן געפירט גרויסע טאבונען מיט פערד אויף די ירידים, ווי ווייט אין וואלינער קאנט און אין פוילן. זיי זיינען געווען ארנטלעכע און וואוילע אידן.

צוליב זייער פארצווייגטער גרויסער משפחה מיט זייער פאמיליען-נאמען - קנאבל, און ווייל מען האט זיי געקענט אין גאנצן געגנט ארום, פלעגט מען שוין רופן אלע מעלניצער אידן, אן אויסנאם, מעלניצער קנאבולניקעס. אנדערע זאגן, אז דאס איז דערפאר, וואס אין מעלניצע פלעגן שטענדיק זיין א גערעטעניש אויף קנאבל, און עס פלעגן אראפקומען סוחרים פון ווי-ווייט, אט דאס מין איינצוקויפן. אזוי צי אזוי, דער נאמען - "מעלניצער קנאבולניקעס" איז געווען, אבער נישט חלילה לגנאי.

בעלי-מלאכות, איז ווי געזאגט, זיינען געווען דער רוב שניידערס און שוסטערס. די מערהייט פון זיי האבן געארבעט "טאנדעטנע"-ארבעט פאר די פויערים, צו פארקויפן זיי אויף די ירידים און אין שטעטל גופא, א חוץ זיי, זיינען בעלי-מלאכות פון אנדערע פאכן, ווי: די קאוואלעס, אברהם סופר, א איידעלער איד געווען, אליהו קירזשנער, אויך א בעל-הבתישער איד געווען, געפירט א רייכע שטוב און געהאט לייטישע אינטעליגענטע קינדער, און נאך א פאר אידן פון דעם פאך; און טעסלערעס, סטעלמאכערס, מוליארעס און פון אנדערע מלאכות וואס האבן געארבעט פארן היימישן שטעטלשן געברויך און פאר די פריצים און גלחים פון די ארומיקע דערפער וואס פלעגן אראפקומען מיט זייערע "פאניענקעס" און דינערשאפט אין א זונטיקדיקן אדער אין א חגא-טאג מיט זייערע "קאליאסקעס" אדער פאיעטאנדלעך אין שטעטל אריין איינקויפן, אדער באשטעלן וואס זיי האבן נויטיק געהאט און אין איינוועגס שוין, ווער אפנעמען די "פאטשט" (קארעספאנדענץ) פון דער וואך און ווער אנמעסטן אדער אפנעמען א פארטיקן שוין פוטער אדער א קליידל וואס עס האט זיי אויפגענייט, יהודה-בער דער "מוזשסקי" אדער טייוול דער "דאמסקי" - שניידערס.

אט די אלע פריער אויסגערעכנטע סוחרים, קרעמער, הענדלער און בעלי-מלאכות צוזאמען מיט די מלמדים, כלי-קודש, בעלי-עגלה'ס, דארפסגייער און מעקלערס (פון פערד און בהמות), האבן צונויפגעשטעלט די אידישע באפעלקערונג פון אונזער שטעטעלע אין א צאל פון א דריי טויזנט נפשות, קעגן א טויזנט קריסטלעכע.

הגם, ווי מיר האבן פריער באשריבן, אז מעלניצע איז כמעט שטענדיק (א ניין חדשים אין יאר) געווען איינגעטונקען אין בלאטע, און טיילמאל טאקע מיט סכנות-נפשות, - דאך איז דאס לעבן דארט געווען אנגענעם און פריילעך. עס איז געווען א יוגנט, וואס איז אפילו אין די "שקאלעס" נישט געגאנגען, פשוט דערפאר, ווייל אזעלכע זיינען נישט געווען, נאר מען האט געלערנט ביי די היימישע לערערס און מלמדים. דאך איז מען געווען צופרידן און זארגלאז. מען האט קיין בעסערס נישט געזען און נאך קיין גרויסע זאכן נישט געבענקט. אוודאי זיינען די רייכערע קינדער: פון די גייערס, די פעלצס, די ריידערס און אנדערע, אמאל א פאר-געטון, ווער קיין קאוולע און ווער נאך ווייטער, קיין ווארשע, למשל, אדער קיין זשיטאמיר, קיעוו און געקומען צוריק אין שטעטל באגייסטערטע און פול מיט וואונדערלעע מעשיות פון דער גרויסער שטאט, אבער נישט מסוכן. מען קען דא אויך לעבן און מען האט טאקע געלעבט, - ווער בעסער, ווער ערגער, - אלע האבן געמאכט שבת און אלע האבן געהאט מצות אויף פסח און א כפרה אויף ערב יום-כיפור, האט אויך חלילה קיינעם נישט געפעלט... אויף פסח אדער ראש השנה איז, נייע קאפאטקעלעך און שטיוועלעך אויף סקריפקעס און א ניי קאשקעטל, האט יעדער אינגעלע געהאט און דאס זעלבע, א מיידעלע - א ניי קליידעלע. און טאמער איז ביי וועלכעס קינד דער נייער בגד, גאר איבערגעניצעוועט געווארן פון טאטנס אדער מאמעס אן אלטער קאפאטע אדער קאפטאן, איז אויך נישט געפערלעך, אבי ניי. איז פארוואס-זשע איז דא געווען אזוי מקנא צו זיין די גרויסע שטאט...

מלמדים און רבים, וואס האבן געלערנט מיט די מעלניצער אידישע קינדער זיינען געווען א גאנצע רייע: פון דרדקי ביז גמרא-מלמדים. עס איז געווען יחיאל דער פוילישער, א גמרא-מלמד, וואס פרנסה האט ער געהאט דערפון, וואס זיין פלוניתטע האט געהאט א "טשוכאלניע", א מאשין אזא וואס

רייניקט וואל, וועלכער איז געשטאנען אין אלקער, דאס צווייטע צימער פון דעם, וואו דער רבי האט געלערנט מיט די תלמידים. א גרויסער למדן געווען און א סטאלענער חסיד, און נאר מיט א פינף אדער זעקס אינגלעך פלעגט ער לערנען, מער האט ער נישט געוואלט אננעמען און אויך נאר אזעלכע וואס האבן שוין אליין געקענט לערנען א בלאט גמרא. ביי אים, ביי ר' יחיאל דעם פוילישן, האט מען שוין אריינגעקוקט אין א שטיקל תוספות און אין א שטיקל מהרש"א אויך. א איד, איז ר' יחיאל געווען בטבע א גרויסער שווייגער - א ווארט א רענדל - אבער א גרויסער כעסן, און דעם שיעור פון דער וואך האט מען געמוזט קענען, אז נישט איז חיות נישט זיכער. נישט חלילה געשלאגן, ווי אנדערע רביים, נאר דאס כעסן זיינס, דאס ברומען זיינס און דאס פארסקען אין דער ברייטער בארד אריין, און דאס מאכן מיט די הענט ארומגייענדיק איבער דער שטוב אהין און צוריק, האט אנגעווארפן א פחד און אן אימה אויף די דרייצן און פערצן יעריקע בחורים, אז מ'האט שוין פארזאגט א צענטן. ווער עס האט געלערנט ביי יחיאל דעם פוילישן, איז געווען קאנדידאט צו לערנען שוין נאכדעם אין טריסקער שטיבל "פאר זיך" אדער צו פארן ערגעץ אין א ישיבה ווייטער לערנען. עס זיינען אויך אזעלכע אינגלעך ביי אונז געווען, וואס האבן אין די ישיבות געלערנט, אין וואָהילער און מירער און אין אנדערע.

שיע קאשיווקער, אדער דער רבי שיע, ווי מען האט אים גערופן (פאמעראנץ איז געווען זיין פאמיליען-נאמען), איז אויך געווען א גמרא-מלמד, אבער ביי אים האט מען אויך געלערנט א פרשה חומש מיט רש"י, און נישט נאר א פרשה, נאר טאקע די גאנצע סדרה פון דער וואך און תנ"ך, ד.ה. נביאים און כתובים (אויף נביאים און כתובים, האט מען ביי אונז, - איך ווייס נישט פארוואס, - געזאגט: "פסוק"). שטארק א קורצזיכטיקער איז ער געווען, דער רבי שיע, און ביים לערנען פלעגט ער די ברילן זיינע ארויפרוקן אויפן שטערן און זיך אריבערבייגן איבער דער גמרא אדער איבערן חומש און ממש מיט די הענט אנטאפן די אותיות. האט אבער ווער פון די תלמידים, א צוועלף אין צאל, געפרואווט איבערהיפן אדער נישט גוט ארויסזאגן א ווארט, אדער א טייטש, איז אנגעטון די ברילן אויף דער נאז און זיך אויפגעשטעלט אין זיין גאנצער הויך (ער איז געווען זייער א הויכער, אין קעגנטייל צו זיין נידריק ווייבעלע, די רביצן בליומע) און עס האט זיך אנגעהויבן אן עקזעקוציע. קלעפ און קולאקעס זיינען געפאלן אויפן זינדיקן אינגל אן א צאל און אן א שיעור, ביז די רביצן פלעגט זיך שוין אריינמישן און זיך אנבייזערן אויפן רבין: "דער גזלן האט זיך שוין אין דיר אנגעצונדן?!" - דעמאלסט ערשט פלעגט זיך דאס אינגל ראטעווען.

דער רבי שיע פלעגט זייער מקפיד זיין ביים לערנען; שיר השירים, אקדמות אדער קוהלת, וואס מען האט געמוזט ביי אים אויסזינגען מיטן אמתן ניגון און פארטייטשן און אויסטייטשן יעדער פסוק מיט א פאר-טייטש און א נאך-טייטש, ווער ווייסט פון וואנען ער האט זיי ארויסגענומען. דער עיקר איז געווען דאס זינגען, ד.ה. דער נוסח, און אויפן קול, אזוי, אז שטאט זאל הערן. ארום ערב שבועות, וואס פאלט אויס מערסטנטייל אין חודש מאי, זיינען צעעפנט געווארן די פענצטער און - שרייט קינדערלעך, אזוי אז מען זאל הערן ווי אזוי ביי שיע קאשיווקער לערנט מען אקדמות. און ס'איז טאקע געווען וואס צו הערן. קיין רבי האט אזוי נישט געלערנט אקדמות ווי ער, אזוי אויך דעם שיר השירים און קהלת און אנדערע לימודים ווי עס האט זיך געפאדערט נוסח.

א גרויסער בעל-גאווה געווען, זאל ער מוחל זיין, דער רבי שיע. אבער ער האט געהאט מיט וואס צו שטאלצירן. א אינגל וואס איז ארויס פון זיין חדר, נאך א פאר יאר לערנען, האט טאקע געקענט. איי ער איז אויסגעריסן געווארן? נו, דערפאר איז א רבי - רבי און א תלמיד - תלמיד. דער רבי דארף שלאגן, קנייפן, אויסרייסן שטיקער לייב, כדי דער תלמיד זאל קענען לערנען. אט דאס איז געווען די טעאָריע פון רבי שיע (און נישט נאר זיינע אליין...), און דאך, נישט קוקנדיק אויף דעם וואס ער איז געווען אזא בייזער און שטרענגער און אפט געשלאגן די קינדער מכות-רצח, האט מען אים ליב געהאט און דרך-ארץ געהאט פאר אים. כמעט אלע אינגלעך פון שטעטל זיינען דורך זיין חדר אדורכגעגאנגען און ביי אים געלערנט; ווער נאר א פאר זמן און ווער שיינע עטלעכע יאר, און גאנץ שטעטל האט אים כבוד אפגעגעבן און גרויס און קליין, האבן אים אנדערש נישט גערופן ווי: דער רבי שיע (ער איז אויף דער עלטער געווארן א סגי-נהר).

געווען איז ביי אונז א רבי'לע, מאטעלע "ניזוק" (קעסלער, איז געווען זיין פאמיליע-נאמען), זייער פון א נידעריקער וואוקס, (דער פאר נעמט זיך, ווייזט אויס, דער צונאמען "ניזוק"), ער פלעגט גיין שטיוועלעך אויף זייער הויכע קנאפל, כדי אויסצוזען אביסל העכער, און א היטל האט ער געטראגן מיט גאר א גרויסן דעניק, אויך צוליב דעם זעלבן טעם. דערפאר איז שוין די אידענע זיינע געווען זייער א הויכע און גערעדט מיט א באסאווער שטימע ווי א מאנסביל. אבער א כעסן און א שלעגער איז געווען דער רבי מאטעלע מיט סכנות-נפשות. ביי אים, - אונטערדרייסן ביי א אינגל א ליפ אדער אן אויער, אז ס'זאל רינען בלוט, - איז געווען א שפילכל, און אז ער האט געהייסן זיך לייגן אויפן בענקל, מיטן פנים אראפ, פארשטייט זיך, און טאקע מיט אראפגעלאזטע תחתונים,

במחילה, - האט מען געמוזט פאלגן. פאר וואס מען האט אזוי שטארק געמוזט, איז אפילו נישט צום פארשטיין. אז די תלמידים זיינע, אפילו דער קלענסטער פון זיי, איז געווען גרעסער פון אים, פון רבין אליין, נאר די מורא און טאקע די רגילות, אז דער רבי הייסט, דארף מען פאלגן, - איז געווען אזוי גרויס ביי די קינדער, אז מען האט גאר אנדערש נישט געקלערט, נאר זיך אריבערגעלייגט און אריינגעכאפט צען אדער פופצן שמיץ און שא-שטיל, ווי גארנישט געווען. זיך אויסגעוויינט, אויסגעשלוכצט אין דער שטיל אין א ווינקעלע און ווייטער געלערנט. למען האמת, דארף מען דא פארצייכענען, אז דאס שמייסן איז מערסטנטייל געווען, נישט צוליב נישט קענען די פרשה חומש אדער די משני: שור שנגח את הפרה, (ביי אים פלעגט מען אנהויבן לערנען גמרא), נאר דערפאר וואס מען האט (אום ווינטער) געכאפט א גליטש אויפן אייז, אויפן טייכל וואס אונטער קלמן מרגליה׳ס פאסטאוויניע, אדער זיך געבאדן (אום זומער) אין דער "עקאנאמניע" (א טייכל אזא, וואס נעבן דעם עקאנאמס שטוב פון הויפישן סאד). פאר אזעלכע שקצישע שטיק, "וואס פאסט פאר שקצים, נישט פאר קיין אידישע קינדער", אז זיי פלעגן צוגעטראגן ווערן דורך אן אינגל אדער טאקע דורך דער מאמען אליין, צום רבין, (ס׳האט געהייסט צוגעשטעלט צום רבין א "בענקעלע"), האט מען עס געכאפט געשלאגן און געשמיסן, אז ס׳איז גאאנגען א רויך.

האט אבער איינמאל געטראפן, מיט איינעם א בחורל, וואס איז געווען צוויי מאל העכער פון רבין ר׳ מאטעלע, אז ווען ער האט אים געהייסן זיך לייגן אויפן בענקל, האט ער גאר געכאפט א לייכטער פון דער פאליצקע און א ווארף געגעבן דעם רבין אין קעפעלע אריין, האבן מיר זיך אלע חברה (א פופצן שטיק זיינען מיר געווען) שטארק דערשראקן און אנגעהויבן ויינען אלע מיט באנומענע קולות, ווי דער רוח וואלט אונז צוגענומען. דער בחורעץ (מענדל, ירחמיאל שאמעס בנ׳אָק) איז באלד פון חדר אנטלאפן און מיר, אלע אינגלעך פון חדר, זיינען זיך אויך צעלאפן נאך אים, ווייל דאס רבילע איז באלד ווי ער האט געכאפט דעם מעשענעם לייכטער אין שטערן אריין, איז ער אריין מיט א קאלטע שמאטע וואסער אין בעט אריין.

געמיינט האבן מיר, אז די וועלט וועט זיך נאכדעם איבערקערן און אז ס׳וועט זיין "הימל עפן זיך". אבער די וועלט האט זיך נישט איבערגעקערט און דער הימל האט זיך נישט געעפנט. אין א פאר טעג ארום האט זיך דער רבי ר׳ מאטעלע, אויפגעהויבן פון בעט, אביסעלע א בלאסער אויפן פנים און מיט אן אנגעשוואלענעם בלויען סימן איבער דער ברעם פון רעכטן אויג און נישט מער. מענדל איז שוין מער אין חדר נישט געקומען. דער טאטע זיינער, ירחמיאל שאמעס, דער שרייבער פון דער "אופראווע" ביי מרדכי יאסל סטאראסטע, האט זיך ווייזט אויס שטארק צום הארצן נישט גענומען די גאנצע מעשה, וואס מאטעלע דער רבי האט אים דערציילט, שבת אין טריסקער שטיבל, וואו זיי האבן ביידע געדאוונט, - פון זיין בנ׳אקס שטיקל ארבעט. ווייל ירחמיאל שאמעס (א איד א פקח געווען און א דיקלעכער, וואס פלעגט ביים גיין, זיך קאטשען ווי א קאטשקע), האט שוין געזען אין זיינע פריערדיקע עלטערע בנים: אברהם, איציק, "קאץ" (געהייסן יאנקל) און איצט אויך מענדל, אז זיי וועלן שוין קיין למדנים נישט זיין, - איז אויס חדר, און האט אוועקגעשטעלט דעם בן, ביים אנטרייבן די פערד ביים זיידן העסין אין דער "אליניצע".

אבער פון דער גאנצער מעשה זיינען מיר, אינגלעך, געהאלפן געווארן, ווייל מיר האבן שוין מער קיינער אויף דער באנק זיך נישט געלייגט און נישט ר׳ מאטעלע האט געהייסן זיך לייגן מער. און ווען יא, וואלטן מיר שוין אויך נישט געפאלגט, אזוי איז ביי אונז חברה געווען אפגעמאכט*).

אט די דריי: ר׳ יחיאל דער פוילישער, דער רבי שיע און דער רבי ר׳ מאטעלע "ניזוק", זיינען עס געווען די גמרא-מלמדים ביי אונז אין שטעטל. דערנאך זיינען געווען ר׳ מאיר מלמד, דער לישניוווקער מלמד (ר׳ אברהמל); חומש-מלמדים: די ברידער ר׳ שמואלי און פייסי; דרדקי-מלמדים, ביי וועמען מען האט אנגעהויבן לערנען חומש און בנציון דער מיידל-מלמד. עס זיינען אויך געווען א פאר "פיעכאטנע"-מלמדים, אזעלכע ווי ר׳ אהרן דער ליטוואק און אלינקע דער הארבאטער, ד. ה. זיי זיינען געגאנגען אין די שטיבער אויף "שטונדן" און אין דער לעצטער צייט, ארום יאר 1910, האט זיך אין טריסקער שטיבל, באזעצט מיט א טיש עלטערע גמרא-אינגלעך, וואלף-בער דער קרומער, וואס איז געווען א פראדוקט פון מעלניצער שטיבלדיקן לערנען, א גרויסער למדן געווען, וואס האט געקענט האבן סמיכות אויף רבנות, ווי עס האבן עס געהאט זיינע צייט-חברים (אויך שטיבל-לערנער) וועוועצי דודל הערצלס און אהרן דודל שיעס זון, און אנדערע וואס גרויסע לערנער און אייניקע פון זיי זיינען טאקע געווארן דיינים אין קלענערע שטעטלעך אין אונזער קאנט.

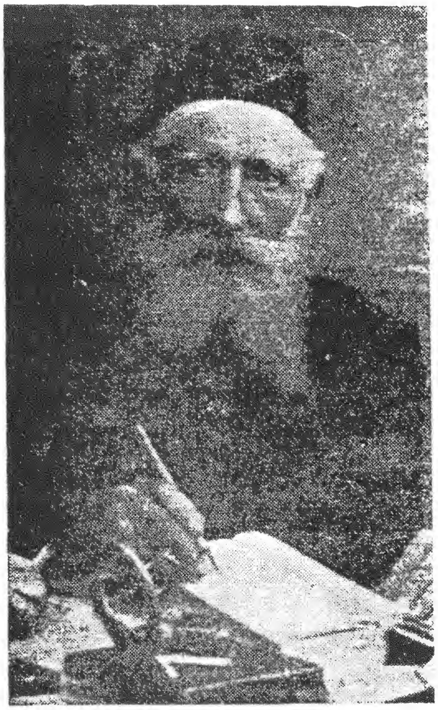
האט דער אויבנבאשריבענער "שטאב" מיט מלמדים האט געקנעלט און געלערנט מיט מעלניצער אידישע קינדער צענדליקער און צענדליקער יארן. עס זיינען טאקע קיין גאונים און גדולי-הדור נישט אויסגעוואקסן, אבער אידישע קינדער האבן געלערנט און געוואוסט אז מען איז אידן און אז מען דארף זיצן אין חדר א גאנצן טאג. נאר אויף "ווארמעס" (מיטיק) איז

נאטא: דעם רבין ר׳ מאטעלע, האבן די באלכאוועצעס אומגעבראכט אין א דארף נים ווייט פון קאוולע, וואו ער איז געווען צו גאסט ביי זיינער א טאכטער.

מען געגאנגען אהיים עסן (ארום 12 אזייגער) און צוריק אין חדר אריין. אזוי זומער און אזוי ווינטער. נאר זומער - ווי זומער, אבער ווינטער, אין די בלאטעס און שנייען און אין קעלטן האט מען אויך נישט געקוקט אויף גארנישט און מען איז געלאפן אין חדר, מיט א קוטשמעלע ביז איבער די אויגן און א באשליקל איבער די אויערן און - אין די בלאטעס אדער אין שניי ביז די קני, - אין חדר אריין. עס האט גאר אנדערש נישט געקענט זיין. מען האט גאר אנדערש נישט פארשטאנען. און אזוי אפגעזעסן ביז שפעט אין דער נאכט ביים קליינעם פארקאפטשעטן קעראסין-לעמפל, וואס דאס גלעזל דערפון איז געווען צעבראכן, ווייל עמעצער א קונדס האט בגנבה אויף דעם א שפיי-געטון און ס'האט פון דער היץ געפלאצט און דער רבי האט עס פארקלעפט מיט א שטיקל פאפיר.

און ווען מ'איז אהיים געגאנגען פון חדר, שפעט ביינאכט, איז מיט א זמר און מיט א ניגון, מיט די לאמטערנדלעך די פאפירענע (אייגענע מלאכה) אין די הענט, און "געהאלאסוועט" יהודה לייב פאבאסטווערס ניגון, וואס ער פלעגט זינגען שמחת תורה, ווען ער פלעגט ווארפן די עפעלעך פון בית-המדרש-בוידעם דורך א פענצטערל פארן עולם. דער ניגון, זייער א פריילעכער, האט זיך אפשר נישט צוגעפאסט צום גאנצן ארום, - צו דער פאנאראמע, ווי אזוי די אידישע קינדערלעך גייען ווינטער ביינאכט אין פראסט אדער אין בלאטע פון חדר, מיט געפרוירענע נעזלעך און ביי א סך מיט צעריסענע שטיוועלעך, וואס די בלאטע אדער דער שניי איז ביי זיי אריין און ארויס, צוסווישטשנדיק צום טאקט, און אפשר האט זיך שוין גאר גוט צוגעפאסט דער פריילעכער ניגון, ווייל מען גייט דאך אהיים, וואו עס ווארט די מאמע, וואס זיצט ביי דער "הרובע" (אויוון) און פליקט פעדערן אדער קוקט איבער קרויט, אויף איינצוזייערן, מיט דער וועטשערע פארן קינד וואס דארף קומען פון חדר. איז, דארף מען טאקע זינגען און אפילו איבערשרייען די אינגלעך, די וויסע-חברהניקעס, מיט וועמען מען האט זיך אין וועג אנגעטראפן, גייענדיק פון א צווייטן חדר און וואס האבן, פארשטייט זיך, אויך געזונגען דעם זעלבן ניגון. אט אזוי איז מען געגאנגען אין חדר, אין מעלניצע.

שרייבן, האט מען זיך געלערנט ביי די צוויי "שרייבערס" פון שטעטל. ביי ר' אהרן וואלף דעם שרייבער (באלער), וואס איז אויך געווען פארטרעטער פון קאוולער קאזיאנע-ראבינער - בריק (ער, ר' אהרן וואלף באלער, האט נאך ארום די יארן 1860 געלערנט פאר "קאזיאנע"-רב אין זשיטאמירער ראבינער-שול, און ווען די דאזיקע שול האט אין יענער צייט אפגעברענט, איז ער אוועק קיין אדעס, ווייטער לערנען און פון דארט, שפעטער געקומען קיין מעלניצע), און ביי שיע דוד דעם שרייבער. ביי זיי, ביי די דאזיקע שרייבער אדער לערער און ביי נאך א פאר צוגעקומענע אין די לעצטע יארן, האט מען זיך געלערנט א חוץ אידיש און רוסיש, אויך העברעאיש, פויליש, חשבונען און אפילו דייטש אויך. די נישט-פארמעגלעכע קינדער זיינען געגאנגען צו די שרייבערס אהיים און צו די פארמעגלעכע, פלעגן שוין די שרייבערס גיין צו זיי אהיים, אויף "שטונדן" האט אס געהייסן. אזוי צי אזוי, קינדער האבן געלערנט און זיינען נישט געוואקסן קיין גראבע יונגען. נישט אין איין שטוב איז אויף שבת אדער יום-טוב נישט געווען דאס עסן צוגעגרייט ווי עס דארף צו זיין, אבער שכר-לימוד האט מען געטראגן דעם רבין און דעם לערער, אנטקעגן.

ר' אהרן וואלף באלער (דער שרייבער)

א שם האט געהאט די מעלניצער שיל, א געמויערטע געווען, פון א צוויי שטאק, מיט גלעזערנע געפארבטע פון אלערליי קאלירן פענצטערלעך, אויפן קיילעכדיקן סופיט און אין די זייטן ווענט, אין דער הויך ארום דעם סופיט, און דורך די צעבראכענע שויבן פון די פענצטער האבן דארט שטענדיק פייגעלעך געטריליערט און געשווישטשעט, אז עס איז א מחיה געווען צו הערן. היינט די שיינע געמעלן וואס זיינען געווען אויסגעמאלן אויף די ווענט און דער עיקר - די שניצערייען אויפן ארון-קודש, וואס א קרעמעניצער איד, דערציילט מען, א קינסטלער א שניצער, האט אמאל, צוריק מיט יארן, אויסגעשניצט מיט א קליין פען-מעסערל - איז געווען א קונסט-ארבעט און א זעלטנהייט צו זען. ווען ר' זיידל, דער

ראוונער חזן, איז אמאל געקומען קיין מעלניצע דאוונען א שבת, האט ער מעלניצער אידן מקנא געווען אויף דער שיינער שיל וואס זיי האבן, וואס די גרויסע שטאט ראוונע, - האט ער געזאגט, - האט נישט אזא. אין דער-אָ שיל האבן געדאוונט די אידן-גבירים פון שטעטל און סתם בעל-הבתישע אידן און אויך בעלי-מלאכות פון די אנגעזעענע און פארמעגלעכע. חזן איז דארט געווען א צייט מיט יארן, ביז ארום 1905, ר' נחום חזן, א איד וואס האט געקענט נעמען א טאן און א געשריי-טון וואו מען האט באדארפט אבער נישט מער, ד.ה. קיין גרויסער בעל-מנגן איז ער נישט געווען.

דאקעגן, דאס טריסקער שטיבל, האט געהאט פאר א חזן, ר' יאסעלען, וואס איז געווען א איד א חלוש, א הוסטנדיקער שטענדיק פון זיין רויכערן א סך די אליין-פארדרייטע פאפיראסן, און מיט זיין איינגעהויקערטער פלייצע, האט ער אויסגעזען נאך נידעריקער ווי ער איז געווען און מיט א שאליקל פארוואָרפן ארום האלדז, סיי זומער און סיי ווינטער, - איז ווען דער ר' יאסעלע פלעגט בענטשן א ראש-חודש אדער אפזינגען אום ראש השנה און אין יום-כפור א ניי-פארפאסטן, פון אים אליין, "ונתנה תוקף" אדער א "כבקרת'ל", און טאקע מיט א כאר פון צען-צוועלף משוררים, איז טאקע געווען וואס צו הערן. ער האט נאר געדארפט וועלן, - האט ער געקענט. נאר די צרה איז מיט אים געווען, וואס געוואלט האט ער זעלטן. נאר סיי-ווי האט אים דאס טריסקער שטיבל געהאלטן ווי אן אבן-טוב, ווייל ער האט געקענט. און מיט זיינס א ניי "שטיקעלע" האט מען זיך געקוויקט און איבערגעזונגען אין שטעטל, סיי אין בעלי-בתישע הייזער און סיי די בעלי-מלאכות ביי די ווארשטאטן. דא אין טריסקער שטיבל האבן געדאוונט, פארשטייט זיך, דער רוב טריסקער חסידים, אידן- לערנער און שטאט-בעלי-בתים.

אין בית-המדרש (וואס איז געשטאנען מיט א פינף מעטער אפשר, נישט מער, אפגערוקט פון טריסקער שטיבל, און זיי ביידע זיינען געשטאנען פונקט אקעגן-איבער דער גרויסער שיל, אזוי, אז אלע דריי בתי-מדרשים, האבן ווי פארמירט א סגל), האט געדאוונט א צייט מיט יארן ר' מאיר דער אלטער חזן (שעכטער) און דערנאך, נאך ר' מאירס פטירה - ר' בנציון סיקילער (דאלגאפאליוק). דא אין בית-המדרש האט געדאוונט "עמך". כמעט אלע בעלי-מלאכות, פערד- און קי-הענדלער און פון אנדערע פאכן און מסחרים. אט די זיינען עס געווען די דריי הויפט בתי-מדרשים אין שטעטל א חוץ דעם סטאלינער שילכל וואס איז געווען ביים סופר אין הויז. האט דאך אבער אונזער שטעטל געהאט א רגילות צו ברענען, אזוי ווי אלע קליינע שטעטלעך, ווען די שטרויענע דעכער פון די הייזער ווערן אום זומער שטארק אויסגעטריקנט און ווען א ליאדע פונק פון אן אנגעסאַזשעטן קוימען פאלט אויף זיי, איז - "דאוואי" ברענען. איז אויב מעלניצע פלעגט שטענדיק אפקומען מיט עטלעכע אפגעברענטע שטיבלעך נאר, איז אין איינעם א זומער פון ארום יאר 1906, האט דאס שטעטל געגעבן א ברען-אפ, מער ווי א העלפט און עס זיינען דאן אוועק מיטן רויך אויך די גרויסע שיל, דאס טריסקער שטיבל און דער בית-המדרש. עס האט לאנג נישט גענומען איז דאס טריסקער שטיבל און דער בית-המדרש צוריק אויפגעבויט געווארן, אבער די שיל איז געשטאנען א צייט-לאנג נישט אויפגעבויט, נאר אין עטלעכע יאר ארום האט מען צווישן די איבערגעבליבענע אפגעברענטע ווענט פון שיל, פון פארנט ביים אריינגאנג, אויסגעבויט א הילצערן שילכל. נישט האבנדיק ביכולת, ווייזט אויס, צוריק אויפצובויען די שיל, אזוי ווי די איז געווען פריער, האט מען דערוויל אויסגעבויט א קליין שילכל, זאל, הייסט עס, גאטס הויז נישט פאוסטעווען - און אפשר וועט עס זיין א סגולה צו דעם, אז קינדער און ווייבער און א סך מענער אפילו, וועלן מער נישט מורא האבן דורכצוגיין דורך דער שיל ביינאכט, גלויבנדיק אין די שרעקלעכע מעשות וואס זיינען אומגעגאנגען אין שטעטל, אז מתים קומען אהין אלע נאכט דאוונען, ווי אזוי מ'רופט זיי אויף צו דער תורה און נאך אזעלכע מעשות, אז די האר האבן זיך געשטעלט קאפויער.

ווי מיר האבן שוין פריער פארבייגייענדיק דערמאנט, האט דאס טריסקער שטיבל ביי אונז אין שטעטל, אויסגעזען ווי א ישיבה, ווייל אין וואס פאר א שעה אין טאג, אין מיטן וואך אפילו, שוין אפגערעדט אום שבת, מען זאל נישט געווען אריינקומען אהין, האט מען דארט געטראפן בחורים, יונגעלייט און עלטערע אידן, זיצן איבער גמראס און אנדערע ספרים און לערנען געשמאק. דארט, אין טריסקער שטיבל, האט זעלטן-ווען א דורכפארנדיקער בעל-דרשן אדער מגיד, דארט געקענט האלטן זיינע א דרשה, ווייל ער האט נישט געהאט קיין צוהערער, צווישן אידן לומדים, וואס קענען בעסער און ווייסן מער פון א בעל-דרשן דארט, וואס האט זיך אויסגעלערנט עטלעכע דרשות אויף אויסווייניק און פארט מיט זיי ארום איבער דער וועלט (אזוי האט מען אין שטיבל אוועקגעמאכט מיט דער האנט, די בעלי-דרשנים). נאר וואו דען האט א בעל-דרשן יא געקענט אפזעצן זיין "סחורה", ד.ה. די דרשה זיינע? - אין בית-המדרש, פאר עמך. דארט אין בית-המדרש, איז געווען דאס פלאץ פאר בעלי-דרשנים, מגידים און 'אייניקלעך", וואס פלעגן דורכפארן דאס שטעטל און מאכן א פאר רובל. אידן, בעלי-מלאכות, בעלי-עגלות און הענדלער, פלעגן נישט זשאלעווען די פאר קאפיקעס ארינצוואווארפן אין טעלער ביי דער טיר, ווען מען פלעגט שוין דארפן אהיים-גיין, כדי אויסצוהערן א פסוק, פארטייטשן פון די הייליקע ספרים ארויס"

וואס זאגט-אן אויפן קץ, וואס וועט און מוז קומען במהרה בימינו, אמן", אדער א שיינעם צוגעפאסטן משל, פארגליכן צו היינטיקע "טראוועדיקע" צייטן, און ווען נישט קיין בעל-דרשן אדער מגיד, פלעגט "עולם" זיך אויסזעצן, בין מנחה למעריב, אדער שוין נאך מעריב, ארום לאנגן טיש, וואס נעבן דער בית-מדרש-הרובע און הערן פארטייטשן א פרשה חומש מיט רש"י פון אלטן ר' יאסיע שוחט ע"ה, (אליין אפילו, א טריסקער חסיד) א איד א גרויסער למדן און ירא-שמים, אויף וועמען דער רב פון שטעטל ר' אברהם פינקעלשטיין ע"ה, פלעגט זיך פארלאזן מיט פסקענען שאלות, אין דער צייט ווען ער איז געווען אפוועזנד פון שטעטל. איז אט דער ר' יאסיע שוחט, וואס האט אויף דער עלטער זיך שוין נישט פארנומען מיט שחיטה, ווייל די האנט האט אים אנגעהויבן ציטערן, פלעגט לערנען מיט די אידן אין בית-המדרש די סדרה פון דער וואך, און מסביר זיין יעדעס ווארט און דעם פשט פון יעדן פסוק אין דער הייליקער תורה, און עולם, "שער און אייזן" און דארפס-גייער פלעגן זיצן מיט גרויס דרך-ארץ, ווער פאר אן אפענעם חומש און ווער אן א חומש, און הארכן מיט אן אונטערגעלייגטער האנט ביים אויער, יעדעס ארויסגעזאגט ווארט פון ר' יאסיעס מויל ארויס; די מעשה פון יוספן מיט די ברידער, ווי אזוי מ'האט אים אריינגעווארפן אין א גרוב אריין און דערנאך אים פארקויפט צו די ישמעאלים, וועלכע האבן אים אוועקגעפירט קיין מצרים און ער, יוסף, איז דארט געווארן שני למלך א.א.וו., און אנדערע מעשות פון חומש-ארויס, אלץ אזעלכע אינטערעסאנטע און וואונדערלעכע, וואס זיינען זיך פארלאפן מיט אונזערע אבות טאקע, אמאל מיט טויזנטער יארן צוריק. און כאטש די אידן האבן געהערט די זעלבע מעשות דערציילן ר' יאסיען, אלע יארן די אייגענע, - דאך איז עס שטענדיק געווען פאר זיי ווי א נייס, וואס זיי האבן נאך קיינמאל נישט געהערט און האבן הנאה געהאט. און ווען ר' יאסיע איז ארום יאר 1910 נפטר געווארן, האט איבערגענומען צו לערנען מיטן עולם די סדרה פון דער וואך, מאטל דיבוק.

ווער זאל זיך געווען ריכטן, אז מאטל דיבוק, וואס איז טאקע געווען א איד וואס האט געקענט לערנען, און וועמען מ'האט אבער נישט געזען אפט זיצן און לערנען אין טריסקער שטיבל, ווי די אנדערע אידן-לערנער, - אז ער, וואס זיין צונאמען, וואס שטעטל האט אים געגעבן, זאגט שוין עדות, וואס פאר א טיפ איד דאס איז געווען, - זאל ער פארנעמען ר' יאסיעס ארט אין לערנען מיט אידן די סדרה פון דער וואך אין בית-המדרש. נאר אזוי איז עס געווען, צום חידוש פון אלעמען. אוודאי איז עס נישט געווען ר' יאסיעס ליבלעכן און תמימותדיקן אריינטייטשן בפרוטרות און מיט א שמייכל יעדער פסוק און יעדעס ווארט, אפילו דארט וואו ער האט פארשטאנען אז עס דארף זיין פארן עולם אביסל קשה דער ענין. מאטל דיבוק (באס, איז געווען זיין פאמיליע-נאמען) איז געווען א איד, וואס האט פיינט געהאט צו זאגן צוויי מאל א ווארט. ער האט אפגעזאגט דעם פסוק חומש, אים פארטייטשט און געגאנגען ווייטער. דער עולם איז לכתחילה, אפילו נישט געווען אזוי צופרידן פון דער "בייט" וואס זיי האבן געמאכט. זיי האבן געפילט די גרויסע אבידה פון ר' יאסיעס פטירה, זיי האבן געפילט דעם חילוק פון דעם פריערדיקן רבין זייערן ביז דעם נייעם. נאר זיי האבן גארנישט געקענט העלפן דערצו. מיט ר' מאטל דיבוק הויבט מען זיך נישט אן. אנישט האט אים דען עמעצער געבעטן, אז ער זאל קומען מיט זיי לערנען. אליין איז ער געקומען און אליין וועט ער מסתמא אוועקגיין. אזוי האבן די תלמידים, די אידן, זיך געקלערט, און עס איז טאקע שפעטער אין א קורץ שטיקל צייט ארום, אזוי געשען.

פונקט ווי עס פלעגט אים קיינער נישט בעטן, און מען האט אפילו נישט געזען ווען ער האט עס געמאכט (סיידן ביינאכט) האט ער יעדן ערב ראש-חודש אדר, אין די בתי-מדרשים, אויסגעכתיבהט אויף די ווענט, אין דער הויך איבער די פענצטער, מיט גרויסע קידוש-לבנה אותיות, דעם מאמר חז"ל: "משנכנס אדר מרבים בשמחה". און ווען עס איז זיך פארלאפן א מעשה, אין בית-המדרש טאקע, וואס איינער האט צוגעזאגט א נדר און האט נישט געוואלט באצאלן, האט זיך פלוצים, מען ווייסט נישט ווען און ווי אזוי, איבערנאכט, זיך באוויזן אין דער הויך אויף א וואנט אין בית-מדרש דער פסוק פון תנ"ך: "טוב שלא תדור, משתדור ולא משלם". און אז ער האט געוואלט, האט ער גאר (אלץ אומגעבעטענערהייט) געגעבן א טראג-איבער (אום ווינטער) די צוויי פעסלעך וואסער, וואס זיינען געשטאנען אין דרויסן, אויף יענער זייט פאַליש פון טריסקער שטיבל, פארפרוירענע מיט "צעפלינקעס" אייז ארום זיי, און זיי אריינגעשטעלט אינעווייניק אין פאַליש. קיינער האט נישט געזען און קיינער האט נישט געהערט ווען און ווי אזוי ער האט דאס אלץ געמאכט. געוואוסט האט מען אז דאס איז מאטל דיבוקס ארבעט. און פרעגן, איז נישט געווען וואס, ווייל קיין ענטפער וועט מען סיי-ווי נישט באקומען, מען וואלט נאר געקענט כאפן פון אים גוט אנגעזידלט... און אזוי אויך אמאל פאר א יום טוב האט זיך מאטלען פארוואלט, האט ער געגעבן א קאלך-איבער דאס שטיבל און אמאל דעם בית-המדרש און זיי געמאכט פרישער און שענער. די הויפט-מלאכה זיינע איז טאקע געווען מאלערי, פארבעריי, נאר געקענט האט ער טאן אלצדינג. פארריכטן און פארלייטן אלערליי הילצערנער און מעשענע כלים און מאשינדלעך, און וואס נישט? זיינע בני-בית האבן גאר געהאט א קלייטל פון סאדעוואסער און קוואס, פון זיין אייגענער פאבריקאציע פארשטייט זיך, און מיט דעם

אלעמען איז ער געווען א קבצן אין זיבן פאלעס. אזא-אָ איד איז ער געווען, מאטל דיבוק, וואס ווען נישט זיין דיבוקעריי, - האט מען געזאגט - וואלט ער געגאנגען אין גאלד, אזא קאפ האט ער געהאט אויף זיך. אלץ האט ער געקענט און אלץ האט ער געמאכט. האט ער עפעס אפגעטאן א שטיקל ארבעט - א חידוש, און עס האט אים ווער א פרעג-געטון וועגן דעם, האט ער רעכט נישט געענטפערט, נאר א ברום-געטון אונטער דער נאז אין דער ברייטער בארד-אריין, און אוועקגעשפאנט ווייטער מיט דעם פאריסענעם היטל איבערן ברייטן הויכן שטערן מיט די צעלאזטע פאלעס פון דער קארטענער קאפאטע, ערגעץ אפטאן א אומגעבעטענע ארבעט, און אפילו, ווען שוין יא פאר געצאלטס ביי עמעצן פארריכטן, איז אויך דאס נישט געווען ביי אים דער עיקר, ווייל דער עיקר איז דאך געווען דאס מאכן די זאך, וואס נישט יעדער ווייסט און קאן דאס מאכן און נאר ער אליין, מאטל דיבוק, ווייסט עס יא...

דערפאר אבער, האט מען שוין יא געזען, (א פאר טעג פאר שבועות), ווי אזוי די "קלויזניקעס" די מעלניצער, די וואס האבן געלערנט אין טריסקער שטיבל, פלעגן אויספוצן מיט בערעזענע ביימלעך און צווייגן ארום דעם "שולחן" און עמוד און "לעפעכעס" אויסשטעלן אין די פענצטער און אויך אויף דער פאל אויסשפרייטן זיי, אז עס האט געשמעקט א מחיה, און אויף די צווייגן ארום דעם "שולחן" און עמוד, האבן חברה אנגעהאנגען פארשידענע קאלירטע פאפירן, מיט אויסגעכתיבהטע אויף זיי, פארשידענע פסוקים, - "לאזונגען" אזעלכע, ווי: "שישו ושמחו בשמחת תורה כי היא לנו עוז ואורה" און אנדערע. און אין דערמיט פון "באלעמער", אין דער הויך איבערן "שולחן", האט מען אויפגעהאנגען א קינסטלערישן (בפירוש, א קונסט-ארבעט) פון קאלירטן פאפיר-געפלאכטענעם לאמטערן, וועלכער פלעגט זיך אזוי קונציק דרייען, ווען מען האט אנגעצונדן די ליכט אין אים, אז דער עולם האט געגאפט און געשעפט נחת פון די קונדסישע שטיק. די זעלבע חברה קלויזניקעס, פלעגן שוין אויך זארגן דערפאר, אז עס זאל זיין א שיינער "מזרח", אויפן עמוד וואו דער חזן שטייט, אויסגעכתיבהט מיט געציקלטע און געדרייטע אותיות אין פארשידענע קאלירן דעם: "שויתי ד' לנגדי תמיד" און אנדערע פאסיקע פסוקים, וואס אויף דעם (מאָלן און קריצן) איז געווען א מאדים דער קלויזניק (וועלכער איז שוין ארומגעגאנגען אויף "שטונדן"), פייוול אהרן וואלפס און אנדערע בחורים, וואויל-לערנער און וואויל-קענער.

לאנגע יארן איז געווען מרא דאתרא אין מעלניצע דער רב ר' אברהם פינקעלשטיין ז"ל. ער איז געווען א איד א גרויסער למדן, בקי וחריף אין ש"ס און אין פסוקים און א מזג טוב געווען. שטאט האט אים ליב געהאט און אפגעגעבן גרויס כבוד

דער מעלניצער רב ר' אברהם פינקלשטיין זצ"ל

און געהאט פאר אים גרויס דרך-ארץ, אבער צו האבן פרנסה פון בלויז רבנות, איז אין אזא שטעטעלע ווי מעלניצע, געווען ווייזט אויס, שווער. האט די שטאט, אחוץ די "זליבידע" שכירות וואס מען האט געצאלט דעם רב, אים אפגעגעבן דעם פארקויף פון הייווון, מיט וואס די רבצין האט זיך שוין פארנומען.

פון צייט צו צייט פלעגט אויך אונזער רב ארויספארן אין א פאר נאענטע שטעטלעך אויף שבת, פון וואנען ער איז מסתמא מיט ליידיקן נישט צוריקגעקומען. ווייל מען האט אים אומעטום שטארק ליב געהאט און אים געהאלטן פאר א רבין און א קלוגן אידן, מיט וועמען מען קען זיך שואל-עצה זיין. אין זיינע נסיעות פלעגט דער רב מיטנעמען מיט זיך דעם שמש פון טריסקער שטיבל, ר' איציק-וואלף, א איד א שמש בן שמש (זיין טאטע פישקע שמש, איז געווען שמש כל ימיו אין דער מעלניצער גרויסער שיל) א גרויסער עם-הארץ געווען, זאל ער מוחל זיין. איז דערציילט מען פון אים, פון איציק-וואלף שמש הייסט עס, אז ווען ער איז געווען איינמאל מיטן רב אונזערן אונטערוועגס אין א שטעטל, און ער איז שבת נאכמיטיק אריינגעקומען אין דארטיקן בית-מדרש, מיט דער ברייט-צעקאמטער באָרד און מיט דעם גרויסן סאמעטענעם קאשקעט אויפן קאפ, פון וואנען עס האט אפערגעקוקט אויפן קארק ארונטער א זיידענע יארמעלקע, האט מען געקענט מיינען ווער-ווייסט וואס פאר א למדן א איד עס איז אריינגעקומען. האט פונקט געטראפן, אז אין דעם מאמענט פון זיין אריינקומען אין בית-המדרש, האבן צוויי בחורימלעך זיך

געאמפערט איבער א שווערע סוגיא אין גמרא, און האבן זיך נישט געקענט ארויספלאנטערן, איז ווען זיי האבן דערזען אריינקומען ר' איציק וואלפן, איז זיי ליכטיק געווארן אין די אויגן. אט דא, - האבן זיי געטראכט - האט זיי ממש דער רבש"ע אליין, צוגעשיקט א שליח וואס וועט זיי פארענטפערן, זייער הארבע קשיא און זיי האבן באשלאסן צו פרעגן ביים אורח וועגן דעם הארבן ענין, וועגן וועלכן זיי האבן זיך אזוי געאמפערט און זאל ער זיי קלאר מאכן. און אזוי האבן זיי טאקע געטון.

ר' איציק-וואלף האט זיי אויסגעהערט, ביי דער אפענער גמרא, ביידנס טענות און יעדנס באזונדערע סברה, וואס דער תנא האט געמיינט מיט דעם צו זאגן, און וואס יענער תנא האט מיך געלאזט הערן, און עס איז אים אוודאי איף דער מינוט געווארן פינצטער אין די אויגן און ביטער אין מויל, קלערנדיק דערביי, ווי אזוי גיט מען זיך אן עצה מיט די צוויי יונגעלייט און ווי אזוי דרייט מען זיך פון זיי ארויס. איז ער גלייך געפאלן אויף אן המצאה און ער גיט זיך א רוף-אן צו זיי, בזה הלשון: הערט-זשע אויס מיינע ליבע קינדער, איך וואלט אייך געקענט גאר לייכט ענטפערן אויף אט דער - פאר אייך, - גאר הארבער קשיא, ווייל עס איז גארנישט אזא שווערער ענין, ווי אייך ווייזט זיך אויס, נאר איך וועל אייך פרעגן אן אנדער זאך: - וואס הייסט, איר גייט פרעגן א ענין אין לערנען ביי א אידן, וואס איר קענט אים נישט און ווייסט אים נישט? אמת טאקע, איר האט פונקט געטראפן אויף א אידן, וואס ווייסט גראדע יא וואס צו ענטפערן. עס וואלט אבער געקאנט פאסירן פארקערט, אז איר זאלט אנטרעפן אויף א אידן וואס קען נישט לערנען, וואלט איר דאך אים מביש געווען, און פאר מביש זיין א מענטשן ברבים, ווייסט איר דאך וואס עס קומט; איז דערפאר, כדי איר זאלט וויסן אויף א צווייטן מאל און מער אזא זאך נישט טאן, וועל איך אייך דעם ענין נישט אויפקלערן און די קשיא נישט פארענטפערן - און ער האט זיך פון זיי אוועקגעדרייט. אזוי האט מען דערציילט ביי אונז אין שטעטל, פון אונזער שטיבל-שמש ר' איציק-וואלף.

איצט, צוריק וועגן אונזער רב ר' אברהם ז"ל. ווי געזאגט, האט אים דאס שטעטל אפגעגעבן גרויס כבוד און אן ביי אים זיך שואל-עצה זיין, האט קהל גארנישט געטון, אפגערעדט פון רעליגיעזע ענינים. אום ימים-נוראים פלעגט ער מוזן בייזיין ביי תקיעת-שופר אין אלע דריי בתי-מדרשים. אן דעם רב האט מען קיין שופר נישט געבלאזן. עס געדענקט זיך, און עס איז איינגעבאקן אין הארצן אונזער רבס אקדמות-זאגן. אזוי זאגן אקדמות, מיט אזא אימהדיקער און צו-גלייכער צייט, בנעימותדיקער שטימע, ווי עס האט אים געזאגט אונזער רב, שטייענדיק ביים באלעמער, מיטן טלית אריבערגעצויגן איבערן קאפ, אז מען האט קיין פנים נישט ארויסגעזען, - איז א זעלטנהייט געווען צו הערן, נאך אין יענע צייטן. עפעס אן אימה און א מורא איז ווי יעדן באפאלן, און עס האט זיך אויסגעוויזן, ווי מיר וואלטן געשטאנען איצט-א טאקע, אונטערן בארג סיני און מען איז מקבל די תורה.

שיין איז געווען צו זען, ווי דאס שטעטל אידן, פלעגן זיך לאזן צום טייך, צו תשליך. דער רב, איינער אליין, פאראויס, מיט די הענט פארלייגט אויף הינטן, ווי זיין טבע איז געווען, (אדער ווי ער האט געמוזט, ווייל ער האט געהאט א שטארק-איינגעבויגענע פלייצע, און געמוזט קוקן שטענדיק אויף אראפ), און דאס שטעטל אידן, ווייבער און קינדער נאך אים, ביז מען איז צוגעקומען צום טייך און נאכן אפזאגן די תפילות און אויסשאקלען די ברעקלעך פון די קעשענעס, איז מען מיטן זעלבן סדר געגאנגען צוריק אין די בתי-מדרשים אריין, זאגן תהלים, ביז מנחה ומעריב. אזוי אויך ביי אנדערע געשעענישן ווי, פירן א ניי ספר אין מקום קדוש אריין, א סיום התורה און ענלעכע פאלן, איז דער רב שטענדיק געגאנגען פאראויס און קהל נאך אים, פאר גרויס דרך ארץ און רעספעקט וואס מ'האט געהאט פאר אים. אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט-מלחמה, האט מען אין יאר 1915 עוואקואירט די מעלניצער איינוואוינער, האט מען אויך דעם רב מיט זיינע בני-בית ארויסגעשיקט קיין פוילן, אין דער שטאט קעלץ. דארט אין קעלץ, איז ער אין טיפער עלטער פון עטלעכע און אכציק יאר, נפטר געווארן.

שטארק גערודערט האט זיך ביי אונז אין שטעטל, ווען דער טריסקער רבי פלעגט אראפקומען אויף א שבת. אלע יאר אין זעלבן שבת, ווען ס'איז געגאנגען די סדרה וישלח, פלעגן זיי קומען, אזוי פריער דער רבי ר' יעקב לייבעניו זצ"ל און נאכהער זיין זון ר' וועלוועלע זצ"ל. ס'האט זיך דאן געטון אויף טיש און אויף בענק. חסידים און נישט-חסידים, רביים, מלמדים און סתם-אידן און אפילו תלמידים קונדסים פון די חדרים, פלעגן רעשן און טומלען, - דער רבי קומט! דער רבי שיע פלעגט צונויפנעמען זיינע תלמידים פרייטיק פארטאג, ווען דער רבי האט געדארפט אנקומען פון דער באן, פון דער סטאנציע האלאבע און ארויסגיין העט-ווייט הינטערן שטעטל אויף קאוולער וועג, מקבל פנים-זיין דעם רבין. דאס זעלבע האבן אויך געטאן א סך טריסקער חסידים און סתם-אידן און ס'האט זיך געשאפן, אזוי ארום, א גאנצע מחנה און מ'האט מיט גרויס פאראד אריינגעפירט דעם רבין אין שטעטל אריין.

איינגעשטאנען איז דער רבי ביי ר' יהודה הערשס (ריידער), א איד א למדן, און א גרויסער גביר און א הייסער טריסקער חסיד געווען, ביי וועמען אין דער גרויסער דירה זיינער, פון א צען צימערן, איז געווען אפגעזונדערט א ספעציעל צימער

פארן רבין, זאל לעבן. אויף דעם-אָ שבת, פלעגן אראפגומען צו אונז אין שטעטל א סך טריסקער חסידים פון אנדערע שטעטלעך, ווי: פון ניסכיזש, סטעבעכווע, לישניוועקע, טריאניוועקע, האליפקע, אזעריאן, קאלק און אנדערע נאענט-ליגנדיקע שטעטלעך ארום מעלניצע און וואוהין דער רבי פלעגט נישט פארן.

דער רבי אליין פלעגט דאוונען פארן עמוד און דאס טריסקער שטיבל איז געווען אנגעפראפט מיט מענטשן, גרויס און קליין, און עס האט פאסירט, אז אום פרייטיק-צו-נאכט צו קבלת שבת, האבן די "בליצלאמפן" פון זיך אליין אנגעהויבן זיך צו "טוקן" (לעשן) ווייל עס האט פשוט אויסגעפעלט לופט אין שטיבל. דאס זעלבע איז געווען ווען דער רבי פלעגט "פראווען טיש" און "זאגן תורה" אין טריסקער שטיבל, און שטענדיק מיט דעם זעלבן אויסגעצויגענעם דינעם קולכל געציילט די ווערטער: וישלח יעקב מלאכים אל עשיו אחיו ארצה שעיר א.א. וו.,. געצויגן א ווארט נאך א ווארט מיט פארגלאצטע אויגן, אז קיין שווארצאפלען האבן זיך נישט ארויסגעזען, - און ווען דער רבי איז אין מיטן זאגן תורה, - שטיל-געבליבן און אנגעהויבן צו פינטלען מיט די אויגן, - אזוי עטלעכע מינוט צייט, - איז באפאלן א פחד און אן אימה אויפן גאנצן עולם. מען האט ממש געזען, אז דער רבי איז איצט, נישט אויף דעם עולם... מענטשן זיינען געשטאנען קעפ אויף קעפ, א שפילקע נישט ארייגצוואווארפן, און שטיל איז געווען, אז מען האט געקענט הערן א פליג דורכפליען. דערפאר אבער, ווען עס איז געקומען צום כאפן די שיריים פון די פיש אדער פון א שטיקל עוף, פון וואס דער רבי האט פריער נאר טועם-געווען, - איז געווארן אזא כאפעריי, א טומל און א געשריי און מ'האט אויסגעכאפט איינער ביים אנדערן פון די הענט ארויס, זיך געשטופט און געווארפן אויף דער ערד איינער איבער דעם אנדערן, אבי צו באקומען עפעס א לאקש פלייש אדער א ברויז פיש פון רבינס שיריים. דאס זעלבע האט זיך איבערגעחזרט, שבת אין דער פרי נאכן דאוונען און שבת-צו-נאכט ביי דער מלוה-מלכה.

אפגעווען איז דער רבי א גאנצע וואך אין שטעטל און האט אויפגענומען, ווי געזאגט, ביי יהודה הערשס אין שטוב, - די חסידים און ווייבער וואס זיינען געקומען מיט "קוויטלעך" צום רבין; ווער בעטן אויף פרנסה, ווער א רפואה פאר א חולה און ביי וועמען א זון האט זיך געדארפט שטעלן צום פריזיוו א.א.וו. ערשט דאנערשטיק אין אוונט, פלעגט דער רבי צוריק ארויספארן פון שטעטל, און ווידער מיט פאראד, באגלייט פון א מאסע אידן צו דער סטאנציע האלאבע, צו דער באן, פון וואנען ער איז מסתמא געפארן אין אן אנדער שטעטל "פראווען".

אויך דער סטאלינער רבי פלעגט קומען צו אונז, אבער שוין נישט אזוי אפט ווי דער "טריסקער". איין מאל אין א דריי יאר אדער נאך זעלטענער פלעגט ער אראפקומען. דער "סטאלינער" פלעגט איינשטיין ביי זיין חסיד ר' מענדל בוב. ער, דער "סטאלינער", האט קיין תורה נישט געזאגט, נאר סתם פלעגט ער מיט זיינע חסידים, וואס זיינען נישט געווען גרויס אין צאל (א דריי-פיר מנינים, נישט מער), זיך דורכשמועסן וועגן וועלטלעכע ענינים, וועגן מסחר אפילו און אנדערע פראזאאישע ענינים, וואס האבן מיט רבי'סטווע א קליינעם שייכות. ער האט טאקע גענומען "קוויטלעך" אבער ער האט זיך געפירט אויף אן אנדער דרך ווי דער 'טריסקער" און מהאי טעמא איז אין שטעטל דער טאראראם געווען א סך קלענער.

אויך דער ניסכיזשער רב ר' שמואליקל, פלעגט פון יאר צו יאר קומען צו אונז אין שטעטל. ער פלעגט איינשטיין ביי ר' פנחס שוחט (מילשטיין). צום ניסכיזשער רב זיינען געגאנגען אידן "עמך", נישט קיין חסידים און נישט קיין מתנגדים, נאר סתם-אידן וואס האבן געוואלט אפגעבן כבוד אן ערלעכן אידן, "א טאטנס א קינד" (ער איז געווען דעם אלטן ניסכיזשער רבינס א שטיפזון). מ'איז געקומען שבת צו זיין טיש הערן תורה פון אים און אין מיטן וואך אים דערלאנגען ווער א קוויטל און ווער סתם אזוי מהנה געווען מיט א פאר קערבלעך, פארוואס נישט?... אט אזוי, האט זיך געפירט מיט רביים ביי אונז אין מעלניצע.

די אינטעליגענץ פון שטעטל איז באשטאמען, פון משה רופא (זיגמונד), מיט זיינע צוויי זין: איינער איז אוועק לערנען קיין פעטערבורג, וואו ער האט געענדיקט דאקטאר און דער צווייטער זון, יאנקל, איז שפעטער אויך געווארן פעלדשער אין שטעטל. א חוץ דעם "זעמסקין" דאקטאר איז אויך געווען א שטיקל צייט, ארום יאר 1900, א אידישער דאקטאר מיטן נאמען כאדאק, און נאך א רופא מיטן נאמען לאזער, דער אפטייקער וואלאך, אויך אן אפטייק-סקלאד פון חיים-דוד גאלסט און די שוין-דערמאנטע צוויי לערער, ר' אהרן וואלף און שיע דוד און נאך אייניקע.

אט די אלע גאנצע און האלבע אינטעליגענטן, פלעגט מען אפט זען זיצן אין אפטייק ביי וואלאכן אדער ביי חיים גוז אין אייזן- און באקאליי-געשעפט, צו וועמען עס פלעגן אנקומען די רוסישע גאזעטן פאר די פריצים און גלחים פון די דערפער, און מען פלעגט אין די פרייע שעהן צוזאמען מיטן "אוריאדניק" פון שטעטל, וואס האט ליב געהאט א קערבל און איז שטענדיק געווען אונטערן גלעזל, און אמאל אויך מיטן נאטשאלניק פון פאטשט, - זיצן און ריידן פון וועלט-נייס, פון מלחמות, וואס ס'הערט זיך אין פארט-ארטור, וואו ס'שלאגן זיך "אונזערער מיט יאפאנטשיק, פון דער גדולה, וואס די קייסעריניע האט

שוין מיט מזל געהאט א "נאסליעדניק" און נאך און נאך נייסן, האט מען ארויסגעלייענט פון די גאזעטן און עס איז געווען פון וואס צו ריידן, קאמענטירן און מאכן השערות.

גאנצע צוויי "סטראזשניקעס" (פאליציאנטן) זיינען געווען אין שטעטל מיט איין "סאטסקע" (אזא מין פאליציייסקע שארלאטן-שמש) א צוגאב. ביי איינעם פון די "סטראזשניקעס" איז שטענדיק געווען דאס היטל פארדרייט מיטן דאשיק אויפן אויער, אזוי "בגילופן" איז ער געווען. א בייכיקער און א שווערער, איז ער דווקא געווען "לאווקע" אויפן גאנג און לויף, אבער מחמת זיין שטענדיקער שכרות, פלעגט ער נישט-איינמאל אזוי אונטערשפרינגנדיק פון איין "קלאדקע" אויף דער צווייטער, זיך געבן א קייקל-אריין אין א ראוו מיט בלאטע און אפליגן דארט א שיין ביסל צייט, ביז חברה יאטן האבן אויף אים רחמנות באקומען און מיט גרויס מי, אים פון דארט ארויסגעשלעפט און אפגעפירט צו אים אהיים, אויף קריווינער גאס, צווישן די גויאישע שטיבלעך, וואו ער האט געוואוינט.

דאס שטעטל האט געוואוסט, ווי אזוי זיך צו באגיין, סיי מיטן אוריאדניק און סיי מיט די סטראזשניקעס. פאר א "חגא" פלעגט שוין זיין וועד עס האט זיך אפגעגעבן מיטן צונויפנעמען "לא ירחץ-געלט" און אריינשיקן יעדן איינעם פון זיי א שיינע מתנה אין שטוב אריין. און "זאל ער דערווארגן ווערן"... דערפאר האט שטעטל געוואוסט פריער מיט א פאר טעג, ווען דער פריסטאוו אדער אקציזניק, פלעגן דארפן קומען אין שטעטל אויף א רעוויזיע; דער פריסטאוו, - צו קאנטראלירן "טשיסטאטא" (ריינקייט) און צי די בריקלעך פאר די טירן זיינען גאנץ און אויף אנדערע "גרויסע" זאכן דארט, וואס מען דארף טאקע נאר זיין א פריסטאוו אז מען זאל אויף זיי אכטונג געבן. א דאנק דעם אוריאדניקס באווארעניש, איז אלץ, ווי ווייט מעגלעך, מיט א פאר טעג פריער צוגעלאדעט געווארן און חיים-יאסל דער סטאראסטע אונזערער, פלעגט שוין זען, אז אין דער "אופראווע" זיינער, זאל אויך אלץ זיין אין "ארדענונג". וואס הייסט "אין ארדענונג"? - די פאפירן פארבאהאלטן. - יענע "אוקאזן" זיינען נאך גארנישט אנגעקומען... און אז נישט, - איז גאר זיך אויפגעהויבן און אפגעפארן פון דער היים אינאיינעם מיטן שרייבער זיינעם, ירחמיאל שמש. אז די "אופראווע" איז פארמאכט, איז גיי טו עפעס...

דאס אייגענע איז אויך געווען, ווען עס האט געדארפט קומען דער "אקציזניק", וואס האט אכטונג געגעבן אויף די "בלעטלעך", ד.ה. פאטענטן פון קרעמער, בעלי-מלאכות און אפילו מלמדים, צי האבן די "זשידקעס" יעדער איינער די געהעריקע דערלויבעניש, צי דעם מסחר אדער צי דער מלאכה מיט וואס ער פארנעמט זיך א.א.וו. איז ווידער דאס אייגענע.

מען האט שוין געוואוסט פריער מיט א פאר טעג, אז דער אקציזניק קומט. אפילו אנטאשקע דער שוסטער, וואס האט גערעדט אידיש ווי א איד, פלעגט ארומגיין מיט א פאר "קאפעטעס" אונטערן ארעם, צווישן די קלייטן און פלעגט שטילערהייט אריינרוימען אין אויער: "ררררעב בוררררעך, אדער, ררררעב מארררדכי, גיט נאררר אכטיק דררר "אודן קומט"... האבן אידן שוין געוואוסט וואס דאס מיינט צו זאגן און מען האט אפגערוימט דאס וואס מ'האט געדארפט אפגערוימט צו ווערן. און א סך בעלי-מלאכות, שניידערס, שוסטער האבן פארשפרייט זייערע ווארשטאטלעך און זיינען אוועק אין בית-המדרש, הערן עפעס נייס אדער גאר זאגן א קאפיטל תהלים, און די מלמדים? - זיי האבן גאר אינגאנצן צעלאזט דאס חדר און פאר חברה קונדסים איז געווארן א לעבן, געווארן פרייע פייגל אויף א טאג אדער צוויי, און אלץ דערפאר, וואס א גוי א "קנעפל" נעמט א קערבל און האט ליב את כוסה.

ארום יאר 1910, איז שוין אין מעלניצע געווען אן אונטערוואקסנדיקע יוגנט, וואס האט שוין אנגעהויבן קלערן פון "העכערע" ענינים, ד.ה. א חוץ ארויסגיין אביסל "גוליאיען" אויפן שאסיי און אין סאד אדער אין וועלדל און דארטן אויסזינגען די אלע לידלעך, וואס די עטלעכע בחורים וואס האבן געארבעט אלס פריקאזטשיקעס אין ווארשע און אין אנדערע שטעט, האבן זיי אויסגעלערנט ווען זיי זיינען געקומען אויף יום-טוב אהיים, - האט מען זיך דערקלערט צו דעם, אז מען דארף עפעס גרינדן אזא מין קלוב, וואו מען זאל זיך א פאר מאל אין וואך, אין די אוונטן און אוודאי אום שבת און יום-טוב, זיך צונויפקומען און דארט פארברענגען. אבער אזא געוואגטן געדאנק אויסצופירן איז געווען אביסל צו ריזיקאליש. וואס הייסט, אינגלעך מיט מיידלעך וועלן זיך סתם צונויפקומען פארברענגען? מען דארף נישט פארגעסן, אז עס איז דא אן אויג וואס קוקט. דער רב זאל לעבן, אז ער וועט דערפון געוואויר ווערן, וועט ער אוודאי נישט שווייגן. מען געדענקט נאך, דעם איסור וואס ער האט אויסגערופן אין די בתי-מדרשים, אויף דעם וואס חברה יונגווארג שפאצירן פרייטיק-נאכט אויפן שאסיי און מען באנוצט זיך מיט עלעקטרישע לעמפלעך, וואס מען טראגט אין די קעשענעס. עס איז געווען נישט קיין קליינער סקאנדאל צוליב דעם. עס איז נישט הפקר א וועלט, און אז דער רב אדער אנדערע פרומע אידן וועלן איצט דערהערן פון אזא מין זאך ווי א קלוב ר"ל, וואו אינגלעך מיט מיידלעך קומען זיך צוזאמען און מען פארברענגט אינאיינעם, עפעס גאר מעשה ווי ביי "זיי", איז וועט אוודאי זיין נישט גוט. האט מען זיך דערטראכט צו דעם, אז פארוואס זאל שוין טאקע נישט זיין אין קלוב א ביבליאטעק מיט ביכער. אזא זאך וועט שוין דאכט זיך זיין כשר פאר יעדן און קיינער וועט נישט זיין

דאקעגן. און עס איז טאקע אזוי באשטימט געווארן. עס איז געדונגען געווארן א צימערל ביי דער "מומע" זעלדע, (כמעט דאס גאנצע שטעטל קינדער, האבן גערופן דער קרעמערין זעלדע, - אן עלטערע אידענע, - "מומע") אין הויז, און דארט אריינגעשטעלט א שאפקע מיט ביכלעך. מען פלעגט זיך צונויפקומען צוויי אדער דריי מאל אין וואך און ווער עס האט גענומען אדער געביטן א ביכל און כאפן דערווייל א שמועס פון דעם און פון יענעם, אט דאס האט געהייסן - פארבראכט געזעלשאפטלעך. גאר ווייט איז מען מיטן קלוב און מיט דער ביבליאטעק, נישט אוועק.

עס איז געווען ארום די יארן 1911-12. קיין גרויסער אויסוואל פון אידישע ביכער איז נישט געווען. די לעצטנס ניי-דערשינענע ביכער, זיינען נאך קיין מעלניצע נישט דערגאנגען. יעקב דינענזאנס "אבן נגף" אדער "יאסעלע", האט שוין געהאט איבערגעלייענט יעדער איינער און מען האט אויף זיי געגוג ביטערע טרערן פארגאסן בעתן לייענען. שמר"ס ראמאנען, וועלכע מ'האט איינגעהאנדלט ביי ר' יאסל מוכר ספרים, איז אויך געווען א סחורה און אוודאי האט מען הנאה געהאט פון שלום עליכמס נייע הומאריסטישע דערציילונגען, און פון מענדלע מוכר ספרימס "די קליאטשע", "פישקע דער קרומער" א.א., אבער נישט דאס אליין האט געקענט פאראינטערעסירן די מעלניצער אינגלעך און מיידלעך אז זיי זאלן זיין "טשלענעס" (מיטגלידער) אין קלוב. עס האט געפעלט אן אנפירנדיקע האנט, אן אינטעליגענטער כוח וואס זאל אריינגעבן א העכערן קולטורעלן אינהאלט אין זייערע צוזאמענקונפטן, ווי: א פארלעזונג, א פארשטעלונג א.א.וו., און נישט נאר דאס בייטן א ביכל אליין. איז אבער אזא אנפירנדיקע פערזאן נישט געווען. ס'הייסט, געווען זיינען יא אייניקע יונגע אינטעליגענטע בחורים און מיידלעך, וואס האבן אפילו אין קיין גימנאזיעס און אוניווערזיטעטן נישט געלערנט, נאר געווען "סאמאאוטשקי" (אליין זיך געלערנט), גוט באלעזענע, געווען באהאוונט אין דער רוסישער און טיילווייז אין אידישער און העברעישער ליטעראטורן. אזעלכע זיינען געווען: סלאווע ריידער, פופע פעלץ, בוזיע ניסלס (רייטער), וואס האט געלערנט עקסטערן און געענדיקט פאר פראוויזאר, בושע וואלאך, יאנקל שמריהוס (זעלצער) און יאנקל רעזניק, וועלכער פלעגט שוין דווקא יא אמאל אריינקומען אין קלוב אין דארט זינגען לידער און חזנישע שטיקלעך מיט זיין שיין שטימעלע (ער איז געווען א משורר ביי יאסעלע חזן), - האבן זיך אבער די אלע נישט אינטערעסירט מיטן קלוב. אזוי ווי אן אומגעזעענע מחיצה איז געווען צווישן די ארבעטער-אינגלעך און שטוב-מיידלעך, וואס פלעגן יא קומען אין קלוב אריין און די אויבן-אויסגערעכנטע אינטעליגענטן און נאך אנדערע אנלעכע צו זיי וואס זיינען געווען אין שטעטל, וואס אייניקע פון זיי (די מיידלעך), זיינען געווען פון רייכערן שטאנד, וועלכע האבן שוין געטראגן קאלאשן, מיט א פוטערנע "שייקע" און א מופטע אום ווינטער און א היטעלע און א פאראסאלקע, - אום זומער. האט סתם נישט געפאסט זיך צו חברן מיט "נידריקערס" פאר זיך. און פון צווישן די אינגלעך, זיינען ווער פון זיי געווען לערערס אין די נאענטע דערפער און אנדערע האבן געארבעט אין גרעסערע שטעט און נאך צוליב אנדערע טעמים, איז אט דערפאר האט די ביבליאטעק (געזאגט האט מען אייגנטלעך: "בובליטעק") ווינציק-וואס פראגרעסירט, אבער עפעס אן אנהויב און א דראנג צו א געזעלשאפטלעך-קולטורעלן אויסלעבן זיך איז געווען, און ווען נישט די ערשטע וועלט-מלחמה, וואס איז אויסגעבראכן אין יאר 1914, וואלט אפשר דערפון מיט דער צייט עפעס ארויסגעקומען. און נישט נאר דאס אליין, אפשר וואלטן נאך אנדערע זאכן, אויפן קולטורעלן און געזעלשאפטלעכן געביט געשאפן געווארן. איז אבער געקומען די ערשטע וועלט-מלחמה און אלץ מיט אנאנדער צעשטערט. נישט נאר דאס יוגנטלעכע קולטורעל-געזעלשאפטלעכע לעבן (אויב מען קען דאס אזוי אנרופן), איז צעשטערט געווארן, נאר אויך דאס גאנצע עקאנאמישע איינגעפונדעוועטע פון דורות-יארן אידיש-לעבן, אין אונזער שטעטעלע איז רואינירט און חרוב ונחרב געווארן.

◆

ווען די ערשטע וועלט-מלחמה האט אויסגעבראכן, האט לאנג נישט גענומען און די דייטשן צוזאמען מיט די עסטרייכער זיינען אריין אין שטעטל און פארשטייט זיך, אוועק ווייטער אין זייער אקופאציע-מארש איבער אוקראינע. די ערשטע צייט האט דאס שטעטל אידן, ווי-נישט-איז זיך אן עצה געגעבן אונטער די נייע באדינונגען, וועלכע האבן זיך געשאפן נאכן איינמארשירן פון די נייע אקופאנטן.

עס האבן אנגעהויבן אויספעלן אייניקע ארטיקלען פון לעבנסמיטל פון ערשטן געברויך, ווייל עס איז דאך נישט געווען, ווי אין די צייטן פון פאר דער מלחמה, וואס מען האט געקענט פארן וואוהין מ'האט געוואלט און ברענגען סחורות אלערליי, פריי אן קיין שום שטערונג. איצט האט מען געמוזט אלץ, אדער שמוגלען אדער אויפן לעגאלן אופן, בעטן ביים שטאט-קאמאנדאנט א דערלויבעניש. איז אוודאי די ערשטע צייט, אנגעקומען אידן שווער סיי דאס שמוגלען און סיי דאס ראיעלע האנדלען. אבער מיט דער צייט, ד.ה. ווען די נייע מושלים זיינען אפגעווען אין שטעטל עטלעכע חדשים און מען האט זיך מיט די לעצטע אביסל מער באקאנט, האט זיך די לאגע אביסל געענדערט צום בעסערן. די רייכערע אידן וואס האבן פריער געפירט זייערע גרויסע מסחרים מיט תבואה,

מאנופאקטור און אנדערע געשעפטן, האבן איצט אפילו פון זייער שטאלץ נאכגעלאזן, עס האט זיך אביסל די מערכה ביי זיי אויסגעגלייכט מיטן "פראסטן פאלק", און ווען עס איז געווען א צייט, ווען ס'האט אויסגעפעלט זאלץ אדער צוקער אין שטעטל, זיינען געשטאנען צוגלייך דעם גבירס אליעזר באקסערס טאכטער אסתר, למשל, מיט דעם דארפס-גייער יקותיאל דעם גלעזערס טאכטער, ביים קאמאנדאנט בעטן א "נומער" צו באקומען אין מיליטערישן לאגער דאס אויסגעפעלטן מין. אבער עס האט זיך, ווי געזאגט, אין אלגעמיין די לאגע אין שטעטל געביטן צום בעסערן. דאס איז געשען דאן, ווען דער ערשטער קאמאנדאנט איז אוועק פון שטעטל און אויף זיין ארט איז געקומען א צווייטער, איינער אן עסטרייכישער אפיציר מיטן נאמען ווילסאן, דייער א ליבעראלער און צוגעלאזענער מענטש געווען. ער האט גלייך פאררופן צו זיך עטלעכע פון די אנגעזעענע אידן אין שטעטל, (און נאר אידן, קיין גוים נישט, אזוי ווי זיי וואלטן גארנישט עקזיסטירט), און נאך א קורצן דורכשמועסן זיך מיט זיי, האט ער אין עטלעכע טעג ארום באשטימט א אידישן בירגערמייסטער (אינטענדענט). דער גורל איז געפאלן אויף בנימין גייער (מאטל גייערס זון). עס האבן ארום ווילסאנען אפילו זיך גענומען "דרייען", דער געוו. סטאראסטע מרדכי יאסל דעמב, ירחמיאל שאמעס און אנדערע אידן, וואס בעת די רוסן, זיינען זיי געווען גאנצע "מאכערס", אבער דער קאמאנדאנט ווילסאן האט זיי פון זיך פארטריבן מיט איין ווארט "הערויס" און א ווארט נישט מער.

אבער "ניאמטשיק (אזוי האט מען אים גערופן), איז געווען א דורכגעטריבענער יאט, א יונגער מענטש, אגב א הויכער און א שיינער, און ער האט געוואוסט, ווייזט אויס, מיט וואס צו נעמען דעם עסטרייכער "קירה" און ער איז געווארן בירגערמייסטער איבערן שטעטל, כאטש ער האט נישט געוואוסט "מיט וואס מ'עסט עס", און וואס מען הויבט אן צו טאן. געוואוסט האט ער, אז צו דעם עסק פון בירגערמייסטעריי וועט ער נישט דערלייגן. ווייל ביז אהער האט ער געדארפט שטיין ביי דער טיר פון פריערדיקן קאמאנדאנט צוגלייך מיט אלע אנדערע אידן און בעטן א דערלויבעניש (א "פאסיר-שיין" אדער "באשטעטיקונג" האט מען עס גערופן) אויף צו ברענגען פון ערגעץ א פורעלע זאלץ אדער מעל און אנדערע ארטיקלען, מיט וואס ער האט זיך קיינמאל נישט פארנומען, ("קופאנעס", ווי איר געדענקט, איז געווען א בעסער געשעפט...), האט ער איצט, ווען ער איז געווארן בירגערמייסטער - אנשטאט תבואה און זאלץ, אנגעהויבן אריינצופירן אין שטעטל קאניאק, וויין, רום און אנדערע נויטיקע זאכן וואס אין שטעטל האט אויסגעפעלט. און אויסגעפעלט האבן א סך מינים און ארטיקלען, אויף וואס די דייטשע און עסטרייכישע זעלנער זיינען געווען גרויסע אפנעמער.

כמעט אין יעדער שטוב איז געווען א "טיי-הויז" אדער "ביר-האלה", וואו עס איז געווען צו באקומען פון אלץ וואס א זעלנער דארף האבן. דייטשע מארקן און עסטרייכישע קראנען האבן נישט געפעלט ביי דער גרויסער צאל סאלדאטן. וואס זיינען געווען אין שטעטל און ביי די וואס האבן דורכגעמארשירט צום פראנט און זיך אין שטעטל אפגעשטעלט אויף א קורצער צייט, - האבן אידן געלייזט געלט און א סך. עס האט נאר אויסגעפעלט א סך מינים פאר וואס צו לייזן, איבערהויפט משקאות און "שפעק" (חזיר-שמאלץ). האט טאקע ניאמטשיק פארשטאנען אויסצונוצן די סיטואציע אויף אזא אופן, אז ס'איז געווארן גוט סיי פאר אים ווי פארן שטעטל אידן, ווייל א וואוילער און א גוטע נשמה איז ער באמת געווען.

אבער דא האט ער זיך אנגעטראפן מיט אן אנדער פראבלעם. מען דארף דאך עפעס פארט פירן די "אפראוועי", ווי עס האט געהייסן פאר די רוסן, אדער די איצטיקע "ארט-פארוואלטונג", איז ווי אזוי מאכט מען אז עס זאל זיך פירן מיט א טאלק און אין ארדענונג די גאנצע ארבעט אין אט דער "פארוואלטונג"? ווייל מיט שרייבן פאר זיך אליין און געבן יענעם אפילו, ארויספיר- און אריינפיר-שיינען איז דאך נאך ווינציק. עס וועט דאך קומען א צייט, וואס מען וועט דארפן אפגעבן חשבון, טאקע דעם קאמאנדאנט ווילסאנען אליין, פון דער אפגעטוענער ארבעט אין דער "ארט-פארוואלטונג". עס איז דאך עפעס א שטעטל מיט אוועלכע זיבן הונדערט משפחות, צווישן אידן און קריסטן - ביי פיר טויזנט נפשות, דארף מען דאך וויסן ווער, וואס און ווען. עפעס א טאלק דארף דאך זיין און עס דארף דאך עפעס געפירט ווערן א שטיקל רעגיסטער און אנדערע זאכן דארט, אין וועלכע ער, ניאמטשיק, האט נישט געוואוסט ווי אזוי מ'הויבט זיי אן צו פירן און ווי אזוי מען קריכט אין זיי אריין. איז טאקע, אין די ערשטע פאר וואכן, ניאמטשיקן אונזערן, נישט גוט געווען, האט אבער פאסירט, אז אין דער זעלבער צייט, האט זיך אומגעקערט אין שטעטל אריין, מען ווייסט נישט דורך וואנען און ווי אזוי, צאלע אהרן-וואלף דעם שרייבערס (דער לייענער וועט דא מוזן מוחל זיין, וואס דער שרייבער פון דער געשיכטע מוז איצט שרייבן אביסל פון זיך אליין). אזוי ווי ער איז געווען פון די "ברוגזע" (אזוי האט מען גערופן די אלע אידישע סאלדאטן, וועלכע האבן נישט געהאט קיין "חשק" זיך צו שלאגן מיטן דייטש און האבן דורך פארשידענע מיטלען אויסגעמיטן צו גיין אויפן פראנט), האט ער זיך אזוי לאנג געבלאנקעט איבער וועגן און שטעגן ביז ער איז געקומען צוריק צו זיך אין שטעטל אריין. איז ווי נאר ניאמטשיק דער בירגערמייסטער האט זיך דערוואוסט אז צאלע

אהרן-וואלפס איז דא, איז אויף אים ארויף א נייע הויט. ער האט אים גלייך גערופן צו זיך און צו אים גערעדט בזה הלשון: "הער-אויס, גוטער ברודער, איך ווייס אז דו קענסט דייטש (פון וואנען ער האט דאס געוואוסט? - ער האט פארשטאנען אז ר' אהרן וואלפס א קינד דארף קענען אביסל דייטש אויך), - איז, מוזסטו מיר איצט ארויסהעלפן. כ'בין, - האט ער ווייטער פארגעזעצט, - ווי דו ווייסט שוין מסתמא, בירגערמייסטער פון שטאט (נישט אנדערש ווי 'שטאט') און מען מוז דאך פירן ביכער און אנדערע זאכן דארט וואס מען דארף, איז וועסטו זיך נעמען צו דער ארבעט און וועסט קריגן גוט באצאלט".

צאלע האט זיך צו דער ארבעט גענומען. פר אים איז דאס סתם געווען א שטיקל ישועה, ווייל אינגאנצן כשר כלפי דער מאכט איז ער דאך נישט געווען, איז מיט דעם וואס ער איז איצט געווארן סעקרעטאר פון "ארט-פארוואלטונג", איז ער אינגאנצן כשר געווארן און ער האט זיך גענומען צו דער ארבעט אויף פאלגנדיקן אופן:

קודם האט ער זיך געגעבן א טו-אן אויפן ארעם א ווייס-בלויען באנד מיט א "פליארקעלע" (א סימן, אז ער איז דער עלצטער), און גענומען צו זיך נאך פיר בחורים: קלמן קאזאק, אויך אזא "ברוגזער" ווי ער, זלמן גייער (ניאמטשיק דעם בירגערמייסטער אן אינגערער ברודער) און נאך א פאר חברה, און ער האט זיי אויך אנגעטאן ווייס-בלויע בענדער און מען איז ארויס אין גאס-אריין מאכן ארדענונג.

דאס ערשטע האט מען געגעבן א קלאפ-אן ברעטלעך מיט נעמען אויף די ראג-גאסן און אנגעשריבן נומערן אויף יעדער הויז, א זאך - א נייס, וואס איז ביז איצט נישט געווען. א באפעל איז געגעבן געווארן, אז די בריקלעך פאר די טירן פון יעדער הויז זאלן פארריכט ווערן און אויסגעשאטן זאל ווערן זאמד, פאר די פענצטער ארום די פריזבעס. אזא באפעל איז געקומען אין "ארט-פארוואלטונג" פון ווילסאנען אליין: "זאובער זאל זיין". און מען האט געהאלטן ארדענונג. אלע גאסן, מיט די נעמען און די הייזער מיט זייערע איינוואוינער, זייער עלטער, באשעפטיקונג א.א.וו. זיינען אין א בוך אריינגעשריבן געווארן. אויך איז געווען די אויפגאבע פון דער "ארט-פארוואלטונג" אויסצוטיילן לויט קוויטלעך, צו דער באפעלקערונג די ארטיקלען פון ערשטן געברויך, אויף וועלכע ס'איז געווען א מאנגל, ווי: פלייש, צוקער, זאלץ און אנדערע מינים שפייז. אבער מיט אט דער איינגעפירטער ארדענונג, אזוי צו זאגן, אין שטעטל, האט מען קיין גרויסה "זיבן זאכן" נישט געקענט אויפטאן. נאר וואס דען? מען האט זיך צעפירט די הענט מיט דעם, וואס מען האט ארויסגעגעבן ארויספיר- און אריינפיר-שיינען, באשטעטיקונגען און פאסיר-שיינען צו אידן, אויף רעכטס און אויף לינקס.

א שטעמפל מיט א גרויסן "קייזערליך אונד קעניגליכן" אדלער אינדערמיט, איז געלייגט געווארן אויף יעדן ארויסגעגעבענעם פאפיר, און אידן זיינען געפארן, וואוהין מ'האט געוואלט און געבראכט אין שטעטל-אריין פון "פויגל-מילך". ווייל די מיליטערישע וואך, וואס איז געשטאנען איבער די וועגן און געהיט פאר שמוגל און אנדערע זאכן, - אז זיי פלעגן דערזען אט דעם "אדלערדיקן" שטעמפל אויף דעם פאפיר, וואס די מעלניצער אידן האבן זיי געוויזן, זיינען זיי גלייך דורכגעלאזן געווארן אן קיין שום שוועריקייטן, א וואס פאר א מין סחורה זיי זאלן נישט האבן געפירט. לייענען, וואס דארט אין פאפירל איז געווען געשריבן און ווער דאס האט ארויסגעגעבן, איז ווייזט אויס, נישט געווען אזוי וויכטיק, אבי דער אדלער איז דא, און נישט אלע פון די סאלדאטן האבן מסתמא געקענט לייענען בכלל, איז טאקע געווען א לעבן און ס'איז געגאנגען א האנדל און א שמוגל, אזוי לאנג און אזוי ברייט, ביז אין א שיינעם טאג, שיקט דער קאמאנדאנט ווילסאן רופן צו זיך ניאמטשיקן דעם בירגערמייסטער מיטן סעקרעטאר זיינעם, און אן רייד און אן פאראויסיקע טענות, גיט ער זיי א ווייז א פאפירל, וואס איז ארויסגעגעבן געווארן דורך דער "ארט-פארוואלטונג אין מעלניצע", צו איינעם א אידן און וועמען מען האט איבער-גענומען אין מיטן וועג, אזש הינטער כעלם ערגעץ, מיט א גאנצע פור קאסטנס קאניאק, רום, שפעק, און אנדערע גוטע זאכן, וואס אויף צו מעגן האנדלען און פירן אזעלכע זאכן האט מען געדארפט אפנוצן גרויסע "זכות אבות" ביים קרייז-קאמאנדאנט אין קאוולע, און איינער פון טויזנט האט אזעלכעס, נאך לאנגע באמיאונגען, ערשט געקענט באקומען.

אז מיר האבן דערזען דאס פאפיר, מיט נאך א גאנצער מגילה א צולאג, איז אונז ביידן, דעם בירגערמייסטער מיטן סעקרעטאר, פינצטער געווארן אין די אויגן און נישט גאוואוסט וואס צו זאגן און מיט וואס זיך צו פארענטפערן. מיר האבן געמיינט, אז גאט ווייסט וואס פאר א שטראף מען וועט אונז דערפאר געבן, כאטש מיר זיינען געווען גאט די נשמה שולדיק.

אבער ווען דער וואוילער פליכטוואטער קאמאנדאנט האט דערזען די צוויי איבערגעשראקענע "האזן" שטיין נעבן אים אן לשון, (עס איז געווען ארום צען אזייגער אין אוונט, און ער איז שוין געלעגן אין אייזערנעם בעטל אן א קישן, מיטן גראבן ציגאר אין מויל - אזוי האט ער אונז אויפגענומען), - האט ער א בורטשע געטון: גייט אהיים און מארגן פרי זאלט איר מיר ברענגען דעם שטעמפל. אין א פאר טעג ארום, נאכדעם ווי דער שטעמפל איז אים איבערגעגעבן געווארן, האט ווילסאן ווידער געשיקט רופן צו זיך ניאמטשיקן און אים דעם שטעמפל אומגעקערט, אבער שוין א "געשאכטענעם", ד.ה., אן דעם

אדלער אין דער מיט.

פון דאן אן, זיינען מיר, ד.ה. דער בירגערמייסטער און זיין סעקרעטאר, געווארן אויס-"קאפעליוש-מאכערס". דאס פאפירל וואס מיר פלעגן ארויסגעבן, האט שוין נישט געהאט דעם זעלבן ווערט וואס פריער. בכלל האט מען זיך שוין אנגעהויבן צו היטן, פון ארויסגעבן מער אזעלכע פאפירלעך, ווייל פונקט האט מען אנגעהויבן צו פארשטארקן די וואך אויף די וועגן. מען האט אנגעהויבן צו באמערקן א באוועגונג און א צערודערונג אין די איינגעקווארטירטע מיליטערישע רייען וואס זיינען געשטאנען צעשטעלט אין די פריוואטע הייזער, (אין יעדער הויז זיינען געווען צעשטעלט צו צען און מער סאלדאטן). עס האבן אפטער אנגעהויבן אנקומען און אוועקגיין צום פראנט גרויסע מחנות סאלדאטן. ארויסגעוויזן האט זיך, אז די רוסן "נאסטופאיען" (גייען פאראויס) און די דייטשן מיט די עסטרייכער מאכן א "ריקצוג". זיי האבן אזוי לאנג זיך געדרוקט פון רוסלאנד אויף צוריק, ביז מען האט אנגעהויבן צו עוואקואירן די ערטער וואו מען האט געדארפט לענגער זיך אפשטעלן אין דער פארטיידיקונג, און אונזער שטעטעלע מעלניצע, וואס איז אויך געווען ווייזט אויס א סטראטעגישער פונקט צום פארטיידיקן זיך, האט מען אנגעהויבן צו עוואקואירן.

אין דריי מאל זיינען די איינוואוינער פון שטעטל עוואקואירט געווארן. די פאזיציעס פון די שלאכטן האבן זיך דערנענטערט צום שטעטל און דארט אפגעשטאענען א לענגערע צייט.

די קאמפן זיינען ווייזט אויס געווען פארביטערטע, ווייל דאס שטעטל איז כמעט אינגאנצן חרוב געווארן פון די איבערשיסונגען און באמבארדירונגען וואס זיינען דא פארגעקומען.

די עוואקואירטע מעלניצער אידן, זיינען א פאר יאר צייט געווען היימלאזע אין פוילן, (אין שטעטלעך און אין דערפער אין לובלינער און אין קעלצער גובערניעס). די רייכערע אידן האבן זיך באזעצט, ווער אין קאוולע און ווער אין אנדערע גרעסערע שטעט. (מאטל גייער, דער גרויסער גביר, האט זיך מיט זיין פאמיליע דערשלאגן קיין לאדזש און דארט אפגעקויפט א מאנופאקטור-פאבריק און ניאמטשיק דער זון זיינער, האט אפגעקויפט א הויז אין ווארשע און דארט געפירט גרויסע מסחרים). און ווען אין יאר 1918, ווען די מלחמה האט זיך געענדיקט, זיינען די היימלאזע "בעזשענצעס" געקומען צוריק אין שטעטל זייערן (די רייכערע האבן זיך נישט אמגעקערט צוריק), האבן זיי דאס שטעטל נישט דערקענט, אזוי רואינירט און חרוב איז דאס שטעטל געווען. א סך שטיבער זיינען פון די דייטשן צענומען געווארן און זיי איבערגעטראגן אין די וועליצקער און סטאוועטשינער וועלדלעך, וואו די פאזיציעס זיינען געווען, און דארט אין די וועלדלעך, - טראנשייען אין דער ערד פון זיי געמאכט. נאר געציילטע הייזער זיינען גאנץ געבליבן.

די צוריקגעקומענע מעלניצער אידן האבן ווידער אנגעהויבן אויפצובויען זייערע חרובע היימען, און מען האט ווידער אנגעהויבן צו פירן, (שוין אונטער דער פוילישער מאכט), א ניי לעבן, מיטמאכנדיק אין פארלויף פון די יארן 1919-20, פריער דאס אריינגיין פון די פאליאקן, שפעטער די רוסן-באלשעוויקעס און נאכדעם ווידער די פאליאקן, וואס דאס איז א באזונדער בלוטיק קאפיטל פאר זיך.

אוודאי האט דאס לעבן אין שטעטל שוין נישט געהאט דעם זעלבן אויסזען ווי פריער, נישט געווען שוין די זעלבע סוחרים און נישט געפירט די זעלבע מסחרים וואס אמאל. אבער מען האט ווי נישט-איז זיך איינגעארדנט און געלעבט דאס טיפישע קליינשטעטלדיקע אידישע לעבן, ווער בעסער ווער ערגער, אזוי ביז אין דער צייט פון יאר 1939, ווען עס האט אויסגעבראכן די צווייטע וועלט-מלחמה און היטלער ימח שמו, האט זיך פארמאסטן צו באהערשן און אונטערדריקן די גאנצע וועלט און קודם-כל אויסצוראטן און אומצוברענגען דאס גאנצע אידישע פאלק.

אין אונזער ווייטערדיקער באשרייבונג פון אונזער ליב שטעטעלע מעלניצע, פון דער צייט פון דער צווייטער וועלט-מלחמה, דאס וואס די אידן האבן דארט איבערגעלעבט און וויפל זיי האבן זיך אנגעליטן, האבן מיר ליידער קיין גענויע דאטעס נישט. מיר וועלן זיך מוזן דעריבער באגנוגענען מיט דער טרויעריקער און ווייטיקדיקער פעסטשטעלונג, לויט ידיעות וואס מיר האבן באקומען, אז דאס גאנצע שטעטל איז חרוב ונחרב געווארן און די אלע אידן פון דארט (אויסער א פאר געציילטע, עפ"י נס געראטעוועטע, וועלכע אייניקע פון זיי געפינען זיך אין ישראל, נ. אמעריקע און אין ארגענטינע), זיינען פון די היטלעריסטישע בעסטיעס ימח שמם, אומגעבראכט געווארן און מיר ווייסן נישט אפילו גענוי, וואו זייערע קברים געפינען זיך.

זאל דער זכר פון אונזערע אומגעקומענע, טייערע און וואוילע מעלניצער אידן, די קדושים, אונז הייליק און טייער זיין. זאלן מיר זיי שטענדיק געדענקען און קיינמאל נישט פארגעסן און זאל די דאזיקע געשיכטע פון שטעטעלע מעלניצע זיין א מצבה אויף דעם אומבאוואוסטן ברודער-קבר פון דער קליינער מעלניצער אידישער קהילה, וואס איז אומגעקומען על קידוש השם ועל קידוש העם.

נאטא: לויט ווי עס אונדז באוווסט פון גענויע עדות זיינען די מעלניצער אידן אומגעבראכט געווארן דעם 3 ספטעמבער 1942, כ"א אלול ה'התש"ב. און ניט ווי עס איז בצייכנט אין "פנקס קאוועל". (יהושע ליאור).

פייוול באלער (הארטפארד, ג. אמעריקע)

עפיזאדן פון מיין געבוירן שטעטעלע*

מיין אלטע היים מעלניצע, אן אלט-מאדיש אידיש שטעטל, וואס האט געשמט מיט אירע בלאטעס און מיט אירע הייזקעס מיט שטרויענע דעכער וואס זיינען געווען באוואקסן מיט אלטן גרינעם מאך. דאס שטעטעלע איז געווען די פעסטונג פון טריסק, דאס הייסט, דער טריסקער רבי איז געווען דער מושל און אויטאקראט. זיינס א ווארט איז געווען א באפעל, א מוז. אן דעם רבינס הסכמה האט מען נישט געקענט אויפנעמען קיין רב אדער שוחט. השכלה איז געווען טריפה שבטריפה. אפילו דקדוק (אידישע גראמאטיק) איז געווען טריפה. א גויאיש ביכל אדער א העבראישער ראמאן (ווי "עיט צבוע") איז געווען רחמנא לצלן, א קינד פון לילית ימח שמה.

אזוי האבן מעלניצער אידן, זיך אפגעלעבט זייער ביסל געמאטערטע יארן, געטאנצט שמחת תורה אין די בלאטיקע גאסן. אינגלעך, מיידלעך און אויך דערוואקסענע זיינען נאכגעלאפן יהודה לייבן אום שמחת תורה און מיטגעזונגען מיט אים: נאך א מעלה און נאך א מעלה., כאטש, כאטש, כאטש! - און דער דעזיקער יהודה לייב האט זיי - די נאכלויפער פארגיטיקט מיט דעם, וואס ער איז ארויף אויפן בית-המדרש-בוידעם און דורך א פענצטערל ארונטערגעווארפן רויטע עפעלעך. אידן! ווער ס'האט נישט בייגעוואוינט די דאזיקע סצענע, ווייסט נישט דעם טעם פון דעם דאזיקן שמחת-תורהדיקן עפל-כאפן. נאך איצט קומט מיר פאר ווי גליקלעך איך וואלט דאן געווען, ווען ס'וואלט מיר געלונגען צו כאפן אן עפעלע...

אין אט דעם מעלניצע, האט געוואוינט מיין דרדקי רבי, פייסי מלמד. מאכט ער חתונה זיין איינציקע טאכטער, און נעמט פאר איר א מאן פון טארטשין (א שטעטעלע נישט ווייט פון מעלניצע), זיין נאמען איז געווען שמואל בארמאק, א לערנער, א גרויסער מתמיד און אויך א גרויסער בעל-דקדוק (רחמנא לצלן...). פארשטייט זיך, אז די מעלניצער, טריסקער חסידים, די פאנאטיקער, האבן זיך דערפון דערוואוסט א סך שפעטער.

דער אָ, שמואל בארמאק, האט זיך באקאנט מיט מיינעם א חבר וואלף-בער דער קרומער, אן ארעמען מוליערס א זון, אבער א גרויסער לערנער, א בקי און חריף אין תלמוד און אין פוסקים ווי אן איד אין אשרי, - האט שמואליק זיין ניי-דערווארבענעם חבר פארטרויט דעם שרעקלעכן סוד, אז ער קען דקדוק. וואלף-בער, כאטש א מעלניצער און א פרומער, האט ער זיך אבער גלייך אנגעכאפט מיט ביידע הענט אין דער-א נייס. ער האט זיך מתפשר געווען, אז א איד דארף דאך קענען זיין אלטע שפראך, - העבראיש. און אויב קענען העבראיש, מוז מען אויך קענען דקדוק, ווי קען עס דען אנדערש מעגלעך זיין?

אבער ווי אזוי קען מען זיך לערנען אין א טריף-פסול, וואס אויב מעלניצער פרומאקעס וועלן זיך דערפון דערוויסן, וועלן זיי דאך זיין להרוג ולאבד. ס'איז דאך פשוט א סכנה גדולה. איז צווישן שמואליקן און וואלף-בערן אויסגעארבעט געווארן א פלאן, אז דאס זיכערסטע פלאץ צו שטודירן אט דעם דקדוק, איז ערגעץ אין א וואלד, ווייט פון די אויגן פון מעלניצער אידן.

זומער איז עס געווען, שיין און ווארעם אין דרויסן, - איז גערעדט און געטאן. אין איינעם א שיינעם טאג, נאכן אפעסן דעם ווארעמעס, זיינען זיך ביידע חברים אוועק שפאצירן הינטערן סאד אויפן שאסיי און פון דארט, אוועק אין וואלד אריין, נעבן דער וואסער-מיל. זיי האבן זיך דארט, אין וואלד, אוועקגעלייגט אונטער א שאטנדיקן גרויסן בוים און ר' שמואליק האט פונם בוזעם ארויסגענומען דעם טריף-פסול, דעם דקדוק און האט פון דעם ביכל-ארויס, געגעבן וואלף-בערן א לעקציע אין: פקד, פקדתי, פקדת: - פעל, פעלתי, פעלת און אזוי ווייטער.

אלץ איז זיך געגאנגען כשורה. מאכט זיך אבער, אז נישט ווייט פון זייער בוים וואו זיי זיינען געלעגן, האט א מעלניצער גוי געאקערט זיין פעלד, האט ער באמערקט אז עפעס צוויי אידן ליגן ווי שררות אונטער א בוים און זיינען זיך מתוכח. דער גוי האט זיך א קראץ געטון אין זיין פאטיליצע, און איז געקומען צום באשלוס, אז די דאזיקע צוויי חברהלייט, מוזן זיין

* דארט, דארט, זייטן 329-334.

"רעוואלוציאנערע קראמאלניקעס", וואס פלאנען ארונטערצוואווארפן דעם קיסר.

דער גוי, אלס א פאטריאט און אויך א שונא ישראל, איז ער באלד אוועק צום מעלניצער אוראדניק און האט אים דערציילט, אז צוויי זשידאקעס (אידילעך), ליגן אונטער א בוים און פון א בוך-ארויס, לייענען זיי עפעס דארט און ארבעטן מעשים מיט די הענט, דאס ווילן זיי אוודאי ארונטערוואָרפן דעם קיסר (דעם באטיושקא-צאר).

אויך דער אוראדניק האט באלד "פארשטאנען", אז דא האט ער צו טאן מיט צוויי געפערלעכע ראוואלוציאנערן און כאפנדיק זיי, וועט ער אפשר באקומען א "נאגראדע", פארוואס ער האט אפגעראטעוועט דעם קיסר און טאקע גאנץ רוסלאנד. דער אוראדניק האט לאנג נישט געווארט און האט גענומען דעם "דאטניק" און עטלעכע "דעסאטניקעס" און אוועקגעמארשירט אין וואלד אריין און האט די צוויי "רעוואלוציאנערן" געכאפט ביי דעם "גרויסן פארברעכן"... האט ער זייביידע ארעסטירט און געבראכט אין שטעטל אריין.

ס'איז געווען ארום מנחה-צייט, מעלניצער אידן זיינען געגאנגען אין בית-המדרש און אין שטיבל אריין, - דאווענען. נו, שטעלט אייך פאר, אז זיי האבן דערזען די פאר ארעסטירטע יונגעלייט ארומגערינגלט מיט פאליציסטן און גוים, - איז געווארן אן אנגעלויף פון מענטשן דערשראקענע אויף טויט, אזוי ווי עס זיינען עס געווען די נעבעכדיקע צוויי יונגעלייטלעך וועלכע זיינען געשטאנען און געציטערט פאר שרעק. דער אוראדניק האט זיך מיט די "ארעסטאנטן" אפגעשטעלט אין מיטן מארק און האט זיי געוואלט, נישט אנדערש, ווי נאר אריבערשיקן צום פריסטאוו - וועלכער האט געוואוינט אין האלאבע, און זיי געשראקן מיט פארשיקן קיין סיביר. האט זיך אריינגעמישט חיים יאסל דער סטאראסטע, און האט דעם אדון, - דעם אוראדניק, געגעבן צו דערקלערן, אז דאס ביכל איז גאר א אידישע גראמאטיקע און נישט "חלילה" קיין קארל מארקס א בוך און אז די ארעסטירטע פאר, זיינען פשוטע ערלעכע מענטשן, נישט קיין רעוואלוציאנערן, - פאר דעם איז ער, דער סטאראסטע ערוב. האט ער זיי אפגעלאזן, דער אוראדניק, נאר מיט א ווארענונג, נישט צו ליגן מער אונטער א בוים אין וואלד...

שמואליקן, האבן איבערגענומען די קנאים און אים געגעבן גוטע פעטש און וואלף-בערן, האט מכבד געווען בכבודו ובעצמו שמעון פעלץ, א טריסקער חסיד און א גרויסער סוחר געווען. ער האט אים דערלאנגט עטלעכע גוטע פעטש, זאגנדיק דערביי: דו עוכר ישראל, שייגעץ איינער, גאר דקדוק לערנען! ארויס פון שטיבל! וואלף-בער האט נעבעך אפגעווישט די ליפן, צונעמענדיק די פעטש מיט א אראפגעלאזטן קאפ און האט זיך דערביי געשווארן אז ער איז נאך אלץ פרום און דער שולדיקער איז גאר שמואליק, יענער האט עס אים "פארפירט" און אז ער איז גאט די נשמה שולדיק. א סך האבן עס אים, - וואלף-בערן, מוחל געווען, און א סך האבן נאך לאנג די מעשה מיטן "טריף-פסול", אים דאס פארגעוואָרפן און געקוקט אויף אים מיט חשד און א לאנגע צייט האט געדויערט ביז די מעשׂה איז פארגעסן געווארן.

שמואליק איז דערנאך אוועק אין דער ליטע, זיך געלערנט פאר רב, באקומענדיק סמיכה אויף רבנות, איז ער אוועק קיין אמעריקע, וואו ער האט פארנומען א כסא הרבנות.

א צווייטער עפיזאד געדענקט זיך, וואס ס'איז אפשר כדאי אים צו דערציילן: דאס האט פאסירט ארום יאר 1902. ווי אלע קליינע שטעטעלעך צו יענער צייט, האט מעלניצע נישט געהאט קיין דאקטאר, וואס זאל אויפפאסן אויפן געזונט פון אירע איינוואוינער. געווען איז א רופא, א איד ר' משה זיגמונד, א פיינער איד געווען, אבער אין מעדיצין האט ער געוואוסט מער פון פראקטיק וויפון לערע. רעצעפטן האט ער געשריבן, גיי וייס וואס דארט זאגט זיך. האבן מעלניצער אידן אזוי לאנג געשוויגן, ביז זיי האבן מיט אמאל דערוואכט ווי פון הינערפלעט. וואס איז? זיי זיינען נישט צופרידן פונם רופא, וואס היילט פון א פינגער-שניט ביז באנקעס-שטעלן און האבן זיך מישב געווען, אז עס איז שוין צייט, אז אין מעלניצע זאל זיין א שטודירטער דאקטאר.

ס'האט לאנג נישט גענומען און מען האט אראפגעבראכט א דאקטער פון קיעוו, א זייער געבילדעטן אידישן יונגמאן. מעלניצער אידן האבן זיך מתחייב געווען אים צו צאלן גאנצע 600 רובל א יאר (א סך געלט פאר יענער צייט) און אויך דירה אומזיסט, חוץ וואס ער וועט האבן הכנסה פון וויזיטן (אפשר 50 קאפיקעס) צו די קראנקע.

דאקטאר כאדאק, (אזוי האט ער געהייסן), האט קיין געזעלשאפט אין מעלניצע נישט געהאט. גיי רייד פאליטיק מיט מעלניצער טריסקער אידן חסידים הינטער דער הרובע אין בית המדרש אדער אין שטיבל, וואוהין ער פלעגט גארנישט אריינשמעקן קיינמאל.

האט דער דאקטאר זיך געחברט מיטן אפטייקער און ס'איז אים געווען, ווי ס'איז זיך משער צו זיין, געגוג "סקוטשנע" אין דעם-אָ העק.

ס'איז אריבער א קורץ שטיקל צייט, האט זיך מיטאמאל פארשפרייט א קלאנג אין שטעטל, אז דאקטאר כאדאק וויל אוועק פון מעלצינע. ער האט חרטה אויפן שידוך. - ס'טייטש דאקטאר, פארוואס? וואס פעלט אייך דא? אפשר ווילט איר מער געלט? - מיר וועלן אייך צאלן מער, אבי בליבט ביי אונז.

אבער דאקטאר כאדאק ענטפערט נישט. ביז איינמאל - אין א זומער-נאכט איז עס געווען, - האבן מעלניצער אידן געטראפן דעם דאקטאר אין מיטן מארק, און אלע, "קינד און קייט", אנשים, נשים וטף האבן אים ארומגערינגלט און האבן גענומען ריידן אלע מיטאמאל, און זיך געבעטן ביי אים: האט רחמנות אויף אונז אידן, אויף וועמען לאזט איר אונז איבער?! די קולות זיינען געגאנגען עד לב השמים, און ער, דער דאקטאר, איז געשטאנען אין מיטן רעדל מענטשן, געשוויגן און געשמייכלט, ביז ער האט צו די אידן א מאך געטון מיט דער האנט און זיי געבעטן זיין שטיל, ער וויל זיי עפעס זאגן. און געזאגט האט ער צו די אידן אזוי: איר, מעלניצער אידן, איר האט דא א פיינעם רופא, איר מוזט נישט דווקא האבן א שטודירטן דאקטער. איך פאר אוועק פון אייך, און אויב איר וועט זיך צוהערן, וועל איך אייך געבן אן עצה: האלט אייך ריין ווי אום ערב פסח און עסט ווי אום ערב יום-כפר, וועט איר זיין געזונט און נישט קראנק, און זייט מיר געזונט. נאכן פארענדיקן די ווערטער, איז ער אריין צו זיך אין דירה, פארנומען זיינע זאכן און אפגעפארן צו דער באן.

ווי מעלניצער אידן, זיינען געווען קליינשטעטלדיקע, זיינען זיי אבער קיין נאראנים נישט געווען. זיי האבן פארשטאנען, אז דא איז עפעס נישט גלאט, און אז שולדיק אין דאקטערס אוועקפארן איז נישט קיין אנדערער, ווי דער רופא און אויך דער אפטייקער, וועלכע האבן פיל פארלוירן פון זייער הכנסה; ווייל פריער, ווען ס'איז נישט געווען קיין דאקטער, איז געווען חצי שלי וחצי שלך (פאר וואסער- און צוקער-רעצעפטן), האט זיי דער דאקטער נישט געלוינט אין שטעטל. אזוי האבן מעלניצער אידן פארשטאנען, און ס'איז מסתמא געווען נישט ווייט פונעם אמת.

איז איצט, ווען דער דאקטער האט זיי קאטעגאריש אפגעזאגט, און איז פון שטעטל אוועק, האט זיך דאס גאנצע רעדל אידן פון מארק, א לאז-געטון צו משה דעם רופאס וואוינונג און האבן דארט אויסגעבראכן אלע שויבן פון די פענצטער. דעם רופאס פאמיליע האבן פארהאקט די טירן און זיך באהאלטן אין די אינעווייניקסטע צימערן, און ווען די רופאטע האט איר קאפ ארויסגעשטעקט דורך די צעבראכענע שויבן, האבן אלע, און יאנקל עקאנאמניק בראשם, געשריגן: "אט איז ושתי, וואו איז המן?..." אבער, אידישע גזלנים, מ'האט חלילה קיינעם נישט געהרגעט, מ'איז זיך צעגאנגען יעדער צו זיין היים אבל וחפוי ראש, באדויערנדיק דעם דאקטערס אוועקפארן פון מעלניצע.

מעלניצע, אין די לעצטע יארן

פאר איר אומקום*

אין יאר 1929 איז מעלניצע, צוגלייך מיט אלע אנדערע שטעט און שטעטלעך אין דער פוילישער רעפובליק, געבענטשט געווארן מיט אן - אנערקענטער פון דער מלוכה, - אידישער קהילה, וועלכע האט ארונטערגענומען אונטער זיך זעקס קלענערע ישובים פון דער סביבה, ווי: האלאב, אזוריאן, קופיטשעוו, פאוואורסק, טריאנעווקע און מאניעוויטש.

עטלעכע חדשים פאר דער באשטימטער צייט נאך, האט זיך שוין אנגעהויבן א סדרה פארזאמלונגען און באראטונגען, צווישן פארשידענע גרופן - מי ומי, וועמען שיקט מען אין דער קהילה און ווער זאלט עס זיין די פארשטייער פון מעלניצער אידן. אייגנטלעך האט מען נאך אליין רעכט נישט געוואוסט, וואס די צילן פון דער קהילה דארפן זיין, דאך האט מען זיך געאמפערט, און אזוי לאנג גערודערט און געטומלט, ביז מען איז ענדלעך געקומען צו א הסכם און מען האט זיך געאייניקט אויף א געמיינזאמער קאנדידאטן-ליסטע, מיט ר׳ אידל גאטמאן אלס פארזיצער (ראש הקהילה).

ר׳ אידל גאטמאן איז געווען אן עמך-איד, - א הארעפאשניק, און זיין גאנץ לעבן האט ער אוועקגעגעבן פאר קהלשע ענינים. אין אלע סכסוכים וואס פלעגן פארקומען צווישן סוחרים און אפילו צווישן מאן און ווייב, איז ר׳ אידל גאטמאן געווען דער בורר, דער אויסגלייכער, און אויך פאר דער מאכט איז ער געווען דער שתדלן. זיינע מיטהעלפער, די פרנסים (די ראטמענער) אין דער קהילה זיינען אויך געווען פון די זעלבע עמך-אידן וואס ער, - בעלי-מלאכות און הארעפאשניקעס, וואס האבן פארשטענדעניש פאר די נויטן און פראבלעמען פון די ארעמע.

ווען זיי האבן איבערגענומען די פונקציע פון דער קהילה, וועלכע האט אויך געדארפט זארגן פאר די הצטרכותן פון רעליגיעזן אינהאלט, האט מען זיך אומגעקוקט אז עס דארפן א סך זאכן אויסגעבעסערט ווערן, אז די בנינים פון די בתי-מדרשים זיינען נישט אין ארדענונג, אז די שחיטה ליגט אויסשליסלעך אין די הענט פון די שוחטים און ברענגט נישט אריין קיין שום הכנסה פארן כלל און אז אנדערע ענינים פון רעליגיעזן און קהלשן כאראקטער, דארפן רעגולירט און אויסגעבעסערט ווערן, און מען האט פאר דעם אלעמען גענומען זארגן.

ז׳איז באשלאסן געווארן צו באשטימען א קהילה-רב. אלס אזעלכער איז באשטימט געווארן דער רב ר׳ לייב ספרד. א מענטש מיט טיפער רעליגיעזער בילדונג און מיט פארשטענדעניש אויך פאר נאציאנאלע פראבלעמען און ענינים, מיט וועלכע ער האט זיך פיל אפגעגעבן. דער רב, ר׳ לייב ספרד, האט אלץ אוועקגעשטעלט אין דער געהעריקער ארדענונג און די אנפירער פון דער קהילה האבן אויך אנגעהויבן זארגן פאר סאציאלע פראבלעמען. מען האט געשטיצט ארעמע און קראנקע פאמיליעס און יחידים, סובסידירט דעם יתומים-קאמיטעט מיט א מאנאטלעכער שטיצע, אז ער זאל קענען אנגיין מיט זיין הילפס-ארבעט פאר די יתומים, געשטיצט די פאר אנשטאלטן אין שטעטל, וועלכע האבן זיך אפגעגעבן מיט קולטורעלער טעטיקייט. דאס זעלבע איז אויך געזארגט געווארן (אין די ראמען פון די מעגלעכקייטן) פאר די זעקס קלענערע ישובים, וועלכע זיינען אונטער מעלניצער אידישער קהילה געווען אונטערגעווארפן.

די קהילה האט אויך אנגעהויבן זארגן, וועגן געבן א מאדערנע אידישע דערציאונג די קינדער פון שטעטל. עס איז אויסגעארבעט געווארן א פלאן ווי אזוי עס זאל אוועקגעשטעלט ווערן א געהעריקער אידישער דערציאונגס-אנשטאלט. צו דעם צוועק האט מען באשלאסן איינצומאנען ביי די פארמעגלעכערע פאמיליעס א יערלעכן שטייער, לויט עס וועט באשטימען די שאצונגס-קאמיסיע ביי דער קהילה. דער נייער איינפיר פון שטייער-אפצאל האט געבראכט תחילת צו בייזבלוט צווישן א טייל מעלניצער אידן (פון די רייכערע, פארשטייט זיך) און דער קהילה. מען איז געקומען מיט טענות: צו וואס אויסגעבן געלט אויף אומנויטיקע צוועקן. מען דארף נישט דאס און מען דארף נישט יענץ. אבער א דאנק דער טאקטישער און אויסגעהאלטענער האנדלונג פון דעם, ביי אלעמען באליבטן רב ר׳ לייב ספרד און פון ראש-הקהל ר׳ אידל גאטמאן, האבן זיך אלע סכסוכים אויסגעגליכט און מ׳איז בייגעקומען אלע שוועריקייטן און שטרויכלונגען וואס זיינען געשטאנען אין וועג - וואס איז אפשר אן אומפארמיידלעכע זאך, אין אזעלכע פאלן - און די קהילה האט זיך דאך ווי געהעריק אנטוויקלט און אנגעפירט אן איטענסיווע טעטיקייט אויף אלע געביטן פון דעם אידישן לעבן אין מעלניצע.

ארום יאר 1939 האט שוין געדארפט רעאליזירט ווערן דער אויפבוי פון א אידיש-העברעאישע שולע פאר 400 קינדער, אבער מיטן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה, איז דער פלאן צעשטערט געווארן.

די דיטשן זיינען אריין אין וואלינער געגנט. מעלניצע איז פארנומען געווארן פון די נאצישע הארדעס. וואס די אידן האבן דארט איבערגעלעבט, - איז אונז ליידער געוויס באוואוסט.

צוזאמען, אין איין ברודער-קבר זיינען די מעלניצער אידן כמעט לעבעדיקע באגראבן געווארן, אויף דעם בארג, נעבן דעם ניי-אויפגעבויטן שלאכט-הויז, אויפן וועג וואס פירט קיין האלאבע.

אפגעווישט איז געווארן דאס בליענדיקע שטעטעלע מעלניצע, נישטא מער די טייערע אידן פון דארט, נישטא. ווי איז אונז, נישטא.

* דארט, דארט, זייטן 337-335.

צבי מערסיק ז״ל

צבי מערסיק

געבוירן אין מעלניצע ביי קאוועל. קליינערהייט איז ער געווארן א יתום פון פאטער. ער איז געווען דער אינגסטער ברודערל אין זיין משפחה. האט געלערנט אין חדר און אין דער פוילישער פאלקס-שול,- און איז תמיד געווען דער בעסטער תלמיד. יעדן שבת פלעגט ער גיין צום שטעטלשן רב, ער זאל אים פארהערן. ער איז געווען דאס שיינדל ביי זיינע קרובים און אויך ביי די לערער. דערוואקסענע האבן אים ליב געהאט פאר זיין שארפן שכל און אנגענעמענע שטימע און קליינווארג - פאר זיין קענען דערציילן מעשיות.

ווען עס האט זיך אין זיין שטעטל געגרינדעט די ״החלוץ-הצעיר״ ארגאניזאציע, איז ער אלט געווען פערצן יאר און איז אין איר גלייך אריינגעטראטן. דערביי האט ער געמוזט גובר זיין א גרויסע קעגנערשאפט אין דער היים, - די מוטער האט מורא געהאט, אז זי וועט אינגאנצן פארלירן איר השפעה אויף אים, און זיינע אנדערע משפחה-מיטגלידער האבן, - ווי די גאנצע אינטעליגענץ אין יענעם שטעטל, - סימפאטיזירט מיטן בית״ר. ער, יונגינקער החלוץ איז אבער אלץ בייגעשטאנען און זיין איבערגעגעבנקייט און פעאיקייטן פלעגן זיך באזונדערס ארויסווייזן אין די דיסקוסיעס און שמועסן מיט די רעוויזיאניסטן פון איין זייט, און מיט די קאמוניסטן פון דער צווייטער זייט.

ער איז אויך בייגעשטאנען שוועריקייטן ביים ארויספארן אויף הכשרה, אין קיבוץ, אין קאוועל. דארטן האט ער זיך אפגעגעבן מיטן גאנצן הארץ דעם קיבוץ-אויפטו און אין דער ארטיקער ארגאניזאציע פלעגט ער מיט התפעלות און ברען אויפקלערן זיין באדייט און די שיינקייט פונס קאלעקטיוון און ארבעטס-לעבן. ער פלעגט שטענדיק נאכן ארבעטס-טאג קומען באזוכן די ארטיקע ארגאניזאציע און ברענגען פרייד די קינדער, וואס זיינען אים תמיד געווען באליבט, מיט זינגען לידער און נייע ניגונים (זיין באשעפטיקונג אין קאוולער הכשרה-קיבוץ איז געווען - וואסער-טרעגערי אין פריוואטע הייזער). ער האט זיך אויך באטייליקט אין זומער-קאלאניעס אלס אינסטרוקטאר.

ער איז געווען א מיטגליד פונס ראיאן-קאמיטעט און פלעגט אפט באזוכן אלע ארט-ארגאניזאציעס אין ווילנער קרייז. יעדער באזוך זיינער האט אריינגעבראכט א נייע לעבנס-כוואליע. אין 1938 איז ער אויסגעוויילט געווארן אין דער צענטראלע פון ״החלוץ הצעיר״ און זיין אקטיוויטעט האט ווי באקומען צוגאב-ענערגיע און איבערגעגעבנקייט. ער איז אין תוך געווען זייער א באשיידענער און רואיקער, די פשטות אליין, א מענטש מיט פעסטע מאראלישע פרינציפן און טיפן פאראנטווארטלעכקייט-באוואוסטזיין. אין דער ארגאניזאטארישער און אויפקלערערישער ארבעט איז ער געווען פול מיט שוואונג און ענערגיע און זיין השפעה איז געווען קענטיק אין אלץ און אומעטום.

בשעת דער מלחמה, ווען די רויטע ארמיי האט באזעצט יענעם געביט, איז ער א שטיקל צייט געווען ביי זיך אין דער היים, אין מעלניצע. ווי זיין שטייגער איז, האט ער זיך מיט דער גאנצער ענערגיע געווידמעט א גרופע יוגנטלעכע חברים פון דייטשלאנד און פון אנדערע לענדער, וועלכע האבן זיך פארוואלגערט נאך א סך ארומוואלגענישן. ער האט צונויפגעזאמלט די געטרייע חברים פון דער באוועגונג און זיך באמיט צו שטארקן ביי זיי די אידעאלאגישע אויסגעהאלטנקייט אנטקעגן די סכנות פון די צייט-שטימונגען. ער איז געווען אקטיוו אין דער אונטערערדישער ארבעט פון דער באוועגונג אין ווילין. נאך עטלעכע וואכן ארבעט דארטן, איז ער אנגעקומען קיין ווילנע, מיט דער האפנונג צו פארן קיין ארץ ישראל. אינצווישן האט ער מיטגעארבעט אין דער באוועגונג אין ליטע און איז אויך דארטן גיך באליבט געווארן ביי אלעמען. אין סוף 1940 איז באשלאסן געווארן, אז ער דארף אפלייגן זיין פארן קיין ארץ ישראל און ווייטער פארזעצן זיין ארבעט אין דער באוועגונג. ער האט זייער געליטן דערפון און אין ערשטן מאמענט איז ער נישט גרייט געווען שלום צו מאכן מיטן אפלייגן זיין עליה קיין ארץ ישראל, אבער גאר גיך האט ער, פארשטייט זיך, גענומען אויף זיך די אויף אים ארויפגעלייגטע אויפגאבע. ווייזט אויס, אז אין א צייט ארום האט ער יא געמאכט עליה-פארבארייטונגען אין אויך באקומען א וויזע - און דערווייל איז געקומען דער אריינמארש פון די דייטשן.

בעת דער דייטשער אקופאציע האט ער זיך אפגעגעבן מיט לייב-און-לעבן דער אונטערערדישער ארבעט פון דער באוועגונג. ווען מרדכי טענענבוים האט פארלאזן ווילנע, איז

צבי מערסיק באשטימט געווארן אויף זיין פלאץ. ער איז געווארן דער לעבעדיקער גייסט פון דער ארבעט. א געוויסע צייט שפעטער, איז ער צוזאמען מיט א גרופע חברים אריבערגעפארן קיין ביאליסטוק און האט דארט פארגעזעצט זיין אונטערערדישע ארבעט אין דער באוועגונג. ער איז געווען באשעפטיקט מיט זאמלען אויטענטישן מאטעריאל וועגן די אידישע צרות אין יענער תקופה. דאס האט גיכער אנטשפראכן זיי כאראקטער אין דער דאזיקער שטורמישער צייט. ער האט באזוכט די געפערלעכסטע ערטער און געזאמלט שטאף און פארצייכנט עדות-דערקלערונגען. ער האט באוויזן צוצוגרייטן זייער א ווערטפולן מאטעריאל אויף דעם געביט. ער איז געווען דער פארבינדלער צווישן דעם חלוצישן קיבוץ אין דער ארטיקער פארטיי פועלי ציון (צ.ס.)-התאחדות, וועלכע האט א סך מיטגעהאלפן דעם קיבוץ.

אין יאנואר 1943 איז ער שווער קראנק געווארן אויף טיפוס. אין ס'איז נישט געווען קיין מעגלעכקייט צו באזארגן אים מיט דער נויטיקער מעדיצינישער באהאנדלונג, - און ער איז געשטארבן דעם 28-סטן יאנואר 1943 ארום חצות. די חברים האבן אויסגעקלעפט מודעות וועגן זיין טויט, אלס איינעם וואס "איז געפאלן אויף דער וואך פון דער געזעלשאפטלעכער טעטיקייט". א סך הונדערטער מענטשן אין אלע וויכטיקע געזעלשאפטלעכע טוער זיינען געקומען אים באגלייטן צו זיין לעצטן רו-פלאץ.

ער ווערט דערמאנט אינם בריוו פון החלוץ צו דער הסתדרות אין ארץ ישראל פונם 15-טן נאוועמבער 1943, צווישן די צענטראלע טוער פון החלוץ אין פוילן, וועלכע זיינען געפאלן אין קאמף קעגן אקופאנט.

החלוץ "פרייהייט" אין מעלניצע אין 1938 יאהר

נאטא:
ארויסגענומען פון מלך ניישטאדטס בוך: "חורבן און אויפשטאנד פון די אידן אין ווארשע"

שעיה צוויבל, 1938

שעיה צוויבל/ ברוקלין, ניו-יארק - פאריניקטע שטאטן

זכרונות
פון יידשן לעבן אין מעלניצע

מין געבורטסט-שטעטל מעלניצע איז געווען א שיין יידיש שטעטל ווי אלע אנדערע יידישע שטעטלעך אין דער וואלינער געגנט. די באפעלקערונג איז געווען א פריינדלעכע, מענטשן, איינס צו איינס און עס איז ניט געווען קיין אונטערשייד צווישן ארעמע און רייכע. אלע האבן זיך צוזאמענגעלעבט און זענען געווען ווי איין גרויסע משפחה. איינער האט געקענט דעם צווייטן און שטענדיק געווען גרייט צו העלפן דעם נויטבאדערפטיקן. קיין גרויסע גבירים זענען אין שטעטל ניט געווען. דאס רוב איינוווינער האבן געהערט צום מיטל-קלאס: קליינע סוחרים, קרעמער און האנטווערקער, שניידער, שוסטער, סטאליערס, שמידן און אנדערע פאכלייט. יעדער איינער פון די ראשי-משפחה האט זיך געזארגט צו מאכן פרנסה און אריינברענגען אין דער שטוב זיין פארדינסט, די ווייבער זאלן קענען איינקויפן שפייז פאר דער פאמיליע. ספעציעל האט מען געזארגט אז אויף שבת זאל זיין אין דער שטוב חלה און פלייש.

אין שטעטל זענען געווען אויך ארעמע משפחות וואס האבן געהאט גרויסע שוועריקייטן מיט א שטיקל פרנסה, אבער קיין הונגעריקע זענען קיינמאל ניט געווען. די פארמעגלעכע משפחות פלעגן שטענדיק העלפן די נויטבאדערפטיקע. א סך הילף פלעג קומען פון די מעלניצער וואס האבן זיך באזעצט אין אמעריקע, זיי פלעגן שיקן הילף פאר זייערע קרובים און אויך פאר די ארעמע לייט. באזונדערס האבן די אמעריקאנער מעלניצער געזארגט אז צום פסח זאל אין יעדער שטוב זיין מצות און אלע אנדערע פראדוקטן.

יידן פון שטעטל האבן געהאט זייער גוטע באציונגען מיט די היגע קריסטן. איך דערמאן זיך אין פאסירונג וואס איז געשען (אויב איך האב ניט קיין טעות) אין יאר 1937. איז געווען א גרויסע שרפה און א סך גויישע הייזער זענען פארברענט געווארן. די שרפה האט פארניכטעט דאס גאנצע גויישע פארמעגן צוזאמען מיט דער תבואה, וואס זיי האבן געהאט נאר וואס אראפגענומען פון די פעלדער. דאן האבן די מעלניצער יידן ארויסגעהאלפן די היגע קריסטן מיט קליידער, שטייגער-זאכן, עסנווארג. די קרעמער האבן געגעבן די גויים אלע פראדוקטן אין קרעדיט און האבן זיי באזארגט מיט נאסיניע בכדי זיי זאלן קענען פארזייען די פעלדער. מע האט זיי געגעבן א מעגלעכקייט צו אפצאלן די חובות נאך דעם נייעם "אורזשאי". און די היגע גויים האבן אומגעקערט זייערע חובות אויף א באזונדערן אופן, ווען די דייטשן פאשיסטן זענען אריין אין שטעטל האבן די מעלניצער קריסטן גענומען אן אקטיוון אנטייל אין די רציחות פון יידן, דווקא זיי האבן אויסגעהרגעט די יידן פון שטעטל.

אין מעלניצע זענען געווען שילן און בתי מדרשים ווו יידן האבן געדאווענט דריי מאל א טאג. יונגעלייט ווי אויך באלעבאטים האבן דארט געלערנט תורה. די קליינע קינדער האבן זיך געלערנט אין די "חדרים" ביי די מלמדים. ביי אונדז אין שטעטל זענען געווען גוטע און פיינע מלמדים, זיי האבן געלערנט מיט די קינדער דעם אלף-בית און האבן זיי געלערנט דאווענען. אנדערע מלמדים האבן געלערנט העכערע לימודים מיט די דערוואקסענע קינדער און יינגלעך. איך האב זיך געלערנט ביי זלמן קאס, דעם לערער. ער איז געווען בארימט אלס דער בעסטער לערער אין שטעטל. אינעם "חדר" זענען מיר געזעסן ביי די לאנגע טישן און געלערנט די הייליקע תורה מיט גרויס התלהבות און אינטערעס. די שילערס זענען צעטיילט געווען אין באזונדערע גרופעס לויט זייערע קענטעניש, איין גרופע האט געלערנט חומש און רש"י, די צווייטע - תנ"ך און משניות, מע האט געלערנט לייענען און שרייבן פויליש, חשבון און געאמעטריע. אין שטעטל איז געווען א פוילישע רעגירונגס-שול - א פאלקס-שול. דארט האבן זיך געלערנט מיידעלך ווי אויך יינגלעך נאך די "חדרים". א צאל קינדער פון די רייכע פאמיליעס פלעגן פארזעצן זייערע לימודים אין די מיטלשולן אין די שטעט קאוועל און לוצק.

אין די שיינע זומער-טעג, שבתים און באזונדער יום-טובים פלעג די יוגנט גיין שפאצירן אין דעם סטאוועטשינער וואלד וואס איז געווען ניט וויט פון שטעטל. דארט פלעגן זיי פארברענגען א גאנצן טאג, שעפן די פרישע לופט און זיך אנזאפן מיט דער שיינקייט פון דער פרעכטיקער נאטור.

דער רב פון שטעטל איז געווען ר' יהודה ספרד ז"ל. איך געדענק ווי מיר, קליינע יינגעלעך זענען געגאנגען פון חדר אהיים און אונדזער וועג איז געווען פארביי דעם רב יהודה ספרדס הויז. אונדזער רב איז געווען א אויסערגעוויינלעכער און

פיינער מענטש, ער פלעג אונדז אריינרופן צו זיך אין דער היים און אויספרעגן אלץ וואס מיר האבן געלערנט אין "חדר". עד פלעג אונדז ערלויבן זיך צו שפילן מיט א שפאקטיווע, וואס זיין זון, דוד ספרד, וועלכער האט זיך געלערנט אין ווארשע האט געבראכט פון דארטן. די שפאקטיווע איז פאר אונדז געווען א חידוש, מיר האבן געקוקט אויף די גאסן און אויף די מענטשן און עס איז געווען א וואונדער וואס מיר זעען זיי אזוי נאענט און אין א פארגרעסערטן פארמאט.

רב יהודה ספרד איז געווען זייער א ליבעראלער מענטש, און אלע יידן פונעם שטעטל, פרומע און ניט פרומע, לינקע און רעכטע, ניט קוקנדיק אויף דער פאליטישער אריענטאציע, האבן דעם רב זייער ליב געהאט און האבן זיך באצויגן צו אים מיט א סך כבוד און רעספעקט. ער האט געוווּסט ווי אזוי צו געפונען א געמיינזאמע שפראך מיט יעדן איינעם, סיי מיט א קינד און סיי מיט א דערוואקסענעם. איך דערמאן זיך אין א מעשהלע ווי א יונגער בחור - מעכל צוויק איז געשטאנען לעבן רב יהודה'ס שטוב אן א היטל. געווען איז דאס שבת אין דער פרי ווען דער רב פלעגט ארויסגיין פון דער שטוב צום דאווענען. ווען דער בחור האט באגריסט דעם רב מיט א "שבת שלום". האט דער רב אים געזאגט, "אצינד זעסטו אז עס איז ניט גוט צו גנבענען עפל אין סאד". האט דער בחור געענטפערט, "איך האב ניט געגנבעט קיין שום עפל אין סאד". זאגט אים רב' יהודה, "גאר אזוי? אט זע איך אז ביי גנבענען עפל האט מען ביי דיר אראפגעריסן דאס היטל פונעם קאפ". אזוי ארום האט מעכל פארשטאנען וואס איז געווען דעם רב'ס רמז.

אלע יידן פון שטעטל זענען געגאנגען צום רב ספרד זיך עצהן וועגן מסחר, וועגן דער ארבעט און משפחה-פראבלעמען, וועגן רעליגיעזע ענינים און צייטנווייז פלעגן בעטן ביים רב א גמילות חסד. קיינעם האט רב יהודה ניט אפגעזאגט און יעדער איינער האט געקראגן א תשובה אויף זיין שאלה.

איך געדענק רב יהודה ספרד'ס גרויסע לוויה אין יאר 1936. ער איז נפטר געווארן אין צייט פון א אפעראציע, גלייך "אונטער דעם מעסער". געווען איז דאס מוצאי שבת. א גרויסער טרויער איז געווען אין שטעטל. מע האט געטראגט זיין ארון אויף די הענט ביז דעם "הייליקן ארט" וואס איז געווען זייער ווייט פון אונדזער שטעטל. איך אליין האב געהאט דעם כבוד צו טראגן דעם רב'ס מיטה. דאס גאנצע שטעטל האט אים באגלייט צום ארט פון זיין אייביקער מנוחה.

איך האב געהאט דעם כבוד אויפצונעמען דעם רב'ס זון, דעם דיכטער דוד ספרד מיט זיין פרוי ביי מיר אין דער שטוב אין ברוקלין. בעת זיין באזוך אין אמעריקע האט דויד סכרד גערעדט מיט א סך ליבשאפט, ענטוזיאזם און כבוד וועגן זיין פאטער - רב יהודה ספרד.

דאס טאג-טעגלעכע לעבן אין שטעטל

באזונדער שיין איז אונדזער שטעטל געווען ערב יום-טובים און אין די יום-טובדיקע טעג. די געזעלשאפטלעכע טוער האבן געזארגט אז יעדע משפחה זאל האבן אלץ וואס מע דארף האבן צום יום-טוב. באזונדער פייערלעך איז געווען ראש השנה און יום כיפור. ראש השנה זענען אלע געגאנגען צום טייך צו תשליך. יום כיפור זענען די שולן און בתי מדרשים געווען פולגעפאקט מיט די מתפללים, מע האט געדאווענט מיט גרויס כוונה און התלהבות בכדי צי אויסבעטן ביי גאט א גוט יאר.

די הויפט-שמחה אין שטעטל איז געווען שמחת-תורה. איך געדענק ווי פרייליך איז געווען ווען שייע יאנקלס (אין מעלניצע האט יעדער איינער געהאט א צונאמען) פלעגט אנטאן א קאפאטע, זיך מאכן שיכור און טאנצנדיק גיין פון דער שיל אהיים. נאך אים זענען געגאנגען צענדליקער קינדער, האבן אים צוגעטאנצט און געזונגען אן אן איבעררייס, "שיע! שיע..." ביז ער איז צוגעקומען צו זיין הויז. הערשל טרויאנאווקער פלעגט אראפווארפן פון בית-מדרש'ס בוידעם עפל און אלע קינדער ווי אויך די דערוואקסענע פלעגן זיי כאפן, עס איז געווען א גרויס פארגעניגן צו כאפן די דאזיקע עפל און זיך משמח זיין מיט אלע מתפללים צוזאמען.

אין שטעטל איז געווען טעטיק א ריי ציוניסטישע ארגאניזאציעס. א סך יונגע לייט האבן געהערט צום "חלוץ" און צום "בית"ר". די יוגנט-ארגאניזאציעס האבן געפירט א גרויסע קולטורעלע ארבעט, פלעגן ארגאניזירן פארשידענע אונטערנעמונגען. מיר האבן געזאמלט געלט פאר "קרן קיימת לישראל". אין שטעטל איז געווען, א רייכע ביבליאטעק ווו יעדער איינער האט קעקענט נעמען צו לייענען א בוך אויף יידיש און אויף העברעיש.

א גרויסע צאל חברים פון "חלוץ" זענען געפארן אויף הכשרה אין די קיבוצים, וואס זענען געווען אין וואלינער געגנט. נאך א געוויסער צייט פון הכשרה זענען זיי עולה געווען קיין ישראל און א טייל פון זיי לעבן ביז היינט צו טאג אין די קיבוצים אין ארץ ישראל. יעדער איינער עולה איז באגלייט געווען צו דער באן-סטאנציע מיט געזאנג און הורה-טענץ פון אלע אינווויינער פון שטעטל. דער אפפאר פון די חלוצים קיין ארץ ישראל איז געווען תמיד א פרייליכער יום-טוב.

דעם ערשטן סעפטעמבער 1939 האבן די דייטשע מערדער באפאלן פוילן און אונטערגעצוונדן דאס פייער פונעם וועלט-קריג. דעם זעלבן טאג האט זיך פארענדיקט דאס רואיגע לעבן פון שטעטל מעלניצע.

פאר דער מלחמה האב איך געדינט אין דער פוילישער ארמיי און אצינד האב איך געווארט אויף דער מאביליזירונג, אבער אין משך פון די ערשטע צוויי וואכן האט זיך די פוילישע ארמיי צעפאלן.

אין דער צייט פון דער צווייטער וועלט-מלחמה

לויטן אפמאך צווישן דייטשלאנד און ראטנפארבאנד איז פוילן צעטיילט געווארן צווישן זיי ביידע. די סאוויעטן האבן

אקופירט מערב אוקראינע, אזוי ארום איז מעלניצע געווארן פארנומען דורך די רוסן גלייך נאך יום-כיפור 1939. ווען יידן זענען געגאנגען אין די שילן צו "כל נדרי" אוסצובעטן א חתימה טובה זענען איבער זייערע קעפ געפלויגן סאוועטישע עראפלאנען. אין עטלעכע טעג ארום איז די רויטע ארמיי אריין אין אונדזער שטעטל. דאס לעבן אינעם שטעטל האט זיך אין גאנצן געביטן. די געשעפטן זענען פארמאכט געווארן, דאס פריוואטע אייגנטום איז נאציאנאליזירט געווארן, די ציוניסטישע ארגאניזאציעס זענען פארבאטן געווארן. אונדזערע טרוימען וועגן ארץ ישראל זענען פארשוווּנדן געווארן. אין א קורצער צייט נאך דער סאוויעטישער אקופאציע האט די נייע מאכט ארויסגעשיקט קיין סיביר עטלעכע געוועזענע קאמוניסטן-יידן און א טייל פליטים וואס זענען געקומען אין שטעטל פון יענער זייט פוילן, וואס האבן אקופירט די דייטשן. דאס לעבן אין שטעטל איז געווארן אומעטיק, קיינער האט ניט געוווּסט אויף וואס זאל ער ווארטן. מע האט זיך אנגעהויבן צופאסן צום נייעם "סאוועטישן" לעבן. די סאוועטישע מאכט האט באפוילן אז די רייפע מענער און אויך די גרעסערע קינדער זאלן זיך שטעלן ארבעטן אין די וועלדער צו זעגן די ביימער, זיי אפפירן צו דער באן - סטאציע און פון דארט האט מען דאס האלץ אוועקגעשיקט קיין דייטשלאנד. די נייע מאכט האט אנגעהויבן מאביליזירן די יונגע לייט און זיי אוועקשיקן אויף דער ארבעט אין מזרח אוקראינע. צווישן זיי איז געווען מיין ברודער מאטל. מער האב איך אים ניט געזען.

א וואך פאר דעם דייטשן אנפאל אויף ראטנפארבאנד האבן די רוסן מאביליזירט אין דער רויטער ארמיי די יידישע יוגנט, צווישן זיי אויך מיך. ווען די דייטשן האבן באפאלן ראטנפארבאנד, צוליב א סיבה וואס איז אונדז ניט געווען באוווּסט, האט מען אונדז באזייטיקט פון דער ארמיי, מע האט אונדז ארויפגעזעצט אויף די לאסט-וואגאנען און אוועקגעפירט טיף אין רוסלאנד, אין די אוראל-בערג. דארט זענען מיר געווען אין די ארבעטס-לאגערן און געארבעט ביזן סוף פון דער מלחמה.

אין יאר 1945, ווען צווישן פוילן און רוסלאנד איז אונטער-געשריבן געווארן אן אפמאך אז אלע געוועזענע פוילישע בירגער קענען זיך אומקערן קיין פוילן, בין איך אויך געפארן קיין פוילן, די פאליקאן האבן צענעמען די באן-ליניעס אז דער צוג מיט די רעפאטריאנטן זאל ארינפאלן אינעם טייך בוג. מיר האבן געדארפט ווארטן ביז די רוסישע אייזנבאן-ארבעטער וועלן פאריכטן די ליניעס. אבער ווען מיר, מיט גאטס הילף, זענען אריבערגעפארן אויף דער פוילישער טעריטאריע האבן די פאליאקן באווארפן אונדז מיט שטיינער, דעריבער די, וואס זענען געשטאנען ביי די פענצטער און לעבן די טירן זענען פארוווּנדעט געווארן. מע האט אונדז פארפירט אין די געוועזענע דייטשע שטעט וואס מע האט זיי צוגעטיילט צו פוילן. אין אפריל 1946 האב איך דארט געטראפן מיינע צוויי שוועסטער. זיי האבן מיר דערציילט וועגן זייערע איבערלעבונגען אין מעלניצע אין דער צייט פון דער דייטשער אקופאציע. גלייך ווי די דייטשן זענען אריי אין מעלניצע האבן זיי איבערגעציילט 270 יידישע משפחות. אין א קורצער צייט ארום האט די פאשיסטישע מאכט באפוילן אז די מענער זאלן זיך צונויפזאמלען אויפן מארק מע זאל זיי נעמען צו דער ארבעט. ווי עס איז באוווּסט געווארן מען האט זיי אלעמען ארויפגעזעצט אויף די לאסט-וואגאנען, אוועקגעפירט צום שעכט-הויז ניט ווייט פון שטעטל און זיי אלעמען דארט גלייך דערשאסן. צווישן זיי זענען געווען מיין פאטער יעקב און מיין שוואגער בערל.

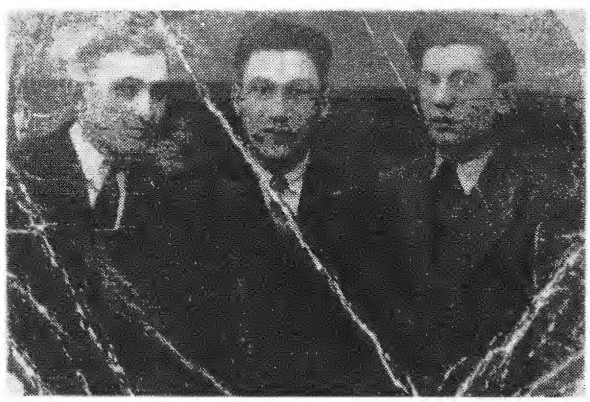
די דייטישע מערדער האבן זיך אומגעקערט אין שטעטל און האבן געמאלדן אז זיי זענען גרייט צו באפרייען אלע מענער פאר גאלד און זילבער און אנדערע ווערטפולע זאכן. די פרויען האבן צונויפגעזאמלט אלץ וואס זיי האבן נאר געקאנט און אוועקגעטראגן צו די מערדער. אבער עס איז שוין ניט געווען וועמען אויסצולייזן, אלע מענער זענען שוין געווען דערהרגעט. מיינע צוויי שוועסטער האט זיך איינגעגעבן צו באהאלטן איינע ביי א פאליאק און די צווייטע מיט צוויי קינדער ביי א פויער. איין מאל אין א פרימארגן איז מיין שוועסטער ארויס פון דער שטוב צו זוכן עפעס וואס צו עסן און אין דער זעלבער צייט זענען אנגעקומען דייטשן, האבן געפונען אין דער שטוב אירע צוויי קינדער און אויך א יידענע מיט אירע צוויי קינדער. די דייטשן האבן זיי גענומען מיט זיך און דערמארדעט. מער האט מיין שוועסטער ניט געקענט דארט בלייבן, זי איז אוועק אין די וועלדער צו די פארטיזאנען. אין א פארטיזאנער אטריאד האט זי געטראפן א פעטער און א קוזין און מיט זיי איז זי געווען ביז דער באפרייונג פון דער וואלינער געגנט דורך דער רויטער ארמיי. היינט לעבט זי אין קאנאדע.

אלע מענער און פרויען מיט די קינדער וואס זענען געבליבן אין מעלניצע זענען דערהרגעט געווארן דורך די דייטשע פאשיסטן און זייערע היגע מיטהעלפער, די אוקראינער נאציאנאליסטן אין טאג כא' אלול תש"ב, מע האט זיי אוועקגעפירט צו די גריבער לעבן פוילישן צמנעטאז' און דארט דערשאסן. צווישן די דערמארדעטע איז געווען מיין מוטער חנה מיט אירס אן אייניקל, וואס האט ניט געוואלט זיך שיידן מיט דער באבען און מיין יינגסטער ברודער שמוליק.

דאס איז דאס לעצטע קאפיטל פון מיין שטעטל און אירע ווילע יידן. אייביק וועט זיין ביי אונדז אין די הערצער דער אנדענק פון די הייליקע קדושים. קיין מאל וועלן מיר ניט פארגעסן דאס וואס האבן אפגעטאן מיט אונדזער דור די בלוטיקע עמלקים. געבענטשט זאל זיין דער אנדענק פון אונדזערע קדושים.

*פֿון רעכטס אויף לינקס:
ערשטער שורה: ישעיה צויבל,
זיין פֿאטער יענקל, זיין
שוועסטער און זיין מוטער חנה.
צווייטע שורה: ישיעס ברידער,
צווי שוועסטער אין מיטן א
שוואגער
אין פֿראנט צוויי אייניקלאך פֿון
דער משפּחה.*

*פֿון רעכטס אויף לינקס: משה-מאניעק שטרן,
דער לערער פֿאסטקע, ישעיה צוויבל*

*פֿאמיליע צוויבל 1934 יאהר.
זיצן פֿון רעכטס אויף לינקס:
חוה צויבל, ניוניה צויבל, רוסיה
קירז'נר, יעקב צויבל, פייגה
צויבל, חנה צויבל, שורה
פּרטשוק, ד י פרוי פֿון צאלקע.
שטייען פֿון רעכטס אויף לינקס:
צאלקע קירז'נר, אומבאקאנטער,
שורה ליטוואר, יעקב פּרטשוק,
ברל ליטוואר, אומבאקאנטע,
חיה, לאה צויבל, אלקה און איהר
מאן, איצי צויבל, משה הופֿן .
שטייען צווייטע שורע: סוניה
צויבל, שייע קורז'נר, פייגה
צויבל, א יינגעלע, מוטל צויבל,
מרים צויבל, שמליק פּרטשוק,
שייע צויבל.*

פאר אייער הייליקן זכרון*

אלע מיינע טעג זענען יאָרצייט-ליכט
פאַר אייער הייליקן זכרון
און אַלע נעכט - מצבות שטומע
אויף אייערע פארשעמטע קברים.

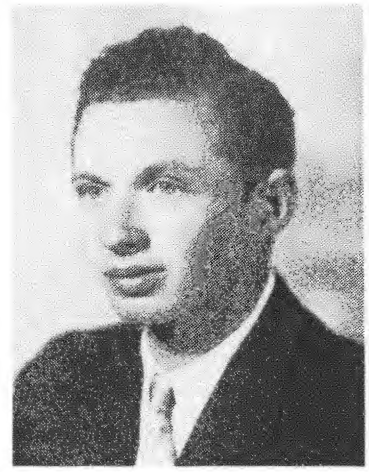
דורך בערג פון אש און רויכן שוואַרצע
איך גיי צו אייך פון שטאָט צו שטאָט,
און ס'איז דאָס שלאָגן פון מיין האַרצן
דאָס ווידערקול פון אייער לעצטן טראָט.

נאָר ווו זאָל איך זיין שפור איצט זוכן,
אויף וועלכע שטחים?
אַז אַלע וועגן האָבן אייער פיין געטראָגן
און אייער בלוט האָט די, גאַנצע ערד געצוואָגן.

יעדן מענטשן קומען זיבן טעג פון טרויער -
וויפל יאָרן זאָל מיין טרויער דויערן,
כדי צו זיצן "שבעה" נאָך. מיליאָנען,
כדי אַ פאָלק אַ גאַנץ אין ווייטיק צו דערמאָנען?

זענען אַלע מיינע טעג די יאָרצייט-ליכט
פאַר אייער הייליקן זכרון
און אַלע נעכט - מצבות שטומע
אויף אייערע פארשעמטע קברים.

* דוד ספארד, בארוועסע טריט, ז"ט 31.

יהודה ליטוואר, בואנעס-איירעס, ארגענטינע

אין די וואהלינער וועלדער

איך בין געבוירן אין א קליין שטעטל מעלניצע ביי מיין פאטער יעקב און מוטער אסתר ליטוואר. איך האב געהאט צוויי קליינע ברידערלעך שמעון און מאטל. ווען איך בין נאך געווען א קליין יינגעלע האט אונדזער משפחה אריבערגעפארן אין שטעטל האלאב וואס איז געווען 10 קילאמעטער פון מעלניצע. אין האלאב האט מיין פאטער געהאט א מאנופאקטור-געשעפט, ער האט פארקויפט שטאף אויף אנצוגער און קליידער. אונדזער עקאנאמישער צושטאנד איז געווען א גוטער און מיר האבן זיך גערעכנט פאר פארמעגלעכע מענטשן.

אין סעפטעמבער 1939, ווען די סאוועטישע רויטע ארמיי האט אקופירט מערב אוקראינע, וואס האט געהערט פריער צו פוילן, האט מיין פאטער מורא געהאט מע זאל אים ניט ארויסשיקן קיין סיביר ווי אלע בורזשוא - רייכע מענטשן. דאן זענען מיר ווידער א מאל אריבערגעפארן צוריק קיין מעלניצע ווו מע האט אונדז ניט געקענט אלס רייכע מענטשן. נאך אין האלאב האבן די רוסן אוועקגענומען ביי אונדז מערסטנס פון דער סחורה וואס איז געווען אין דער קלייט, אבער מיין פאטער האט באוויזן נאך פריער ארויסנעמען פונעם געשעפט א טייל פון דער סחורה און זי באהאלטן אין מעלניצע. די דאזיקע סחורה, די פעקלעך מיט שטאף האט אונדז אין דער צייט פון די סוויעטן און שפעטער אין דער צייט פון דער פאשיסטישער אקופאציע געראטעוועט פון הונגער. מיין פאטער פלעגט פארקויפן שטאף און פון דעם האבן מיר געלעבט.

אין מעלניצע האבן מיר געדינגען א וווינונג ביי מאטל שוחט. די הויז איז געווען צוזאמענגעבויט מיט דער הויז פון זעליג שוחט (דער רויטער) ניט ווייט פון דער שיל. מיין פאטער האט אנגעהויבן צו ארבעטן אין א אליארנע ווו מע האט געמאכט אייל, זיין ארבעט איז געווען - צו דרייען מיט א פערד דעם גרויסן ראד פון דער אליארנע. אזוי ארום האט קיינער צו איהם ניט געהאט קיין טענות, ווייל מען האט אונדז געהאלטן פאר בירגער וועלכע געהערן צום ארבעטער קלאס.

ווען מיר האבן געלעבט אין האלאב האב איך זיך געלערנט אין א "חדר" און אין דער פוילישער פאלקס-שולע. אין דער צייט פון די סאוויעטן האב איך זיך געלערנט אין דער מעלניצער סאוויעטישער פאלקס-שולע.

סוף יוני 1941 זענען די דייטשן אריין אין מעלניצע. מיט דער הילף פון די היגע אוקראינער האבן די דייטשן אנגעהויבן די פאגראמען און רציחות איבער דער יידישער קהילה. יעדער טאג פלעג ברענגען נייע פינצטערע ידיעות פון פיין און ליידן. שוין אין די ערשטע טעג פון דער פאשיסטישער הערשונג האבן די נאציס דערהרגעט אלע יידישע בחורים און מיידלעך וועלכע האבן געהערט צו די קאמסאמאלציעס. ביי דער ערשטער אקציע ווען מע האט באפוילן אז אלע מענער זאלן זיך צושטעלן אויף ארבעט, האבן מיין פאטער און דער זיידע, פון מאמעס צד, זיך באהאלטן אין א קעלער פאר אייז, וואס האט געהערט צו מאטל וויינשל, ניט ווייט פון אונדזער שטוב לעבן דער שול. אלה מענער וועלכע זענען געקומען לויטן באפעל זענען דערמארדעט געווארן. ווען די דייטשן זענען געקומען צו אונדז אין שטוב צו זוכן די יידישע מענער האט מיין מוטער זיי געזאגט אויף דייטש אז דא זענען נישטא קיין יידישע מענער. פון אונדזער שטוב זענען די דייטשן אריין אין דער וווינונג פון זעליג שוחט און מיט כח אים אוועקגעשלעפט צום מארד. אזוי זענען מיין פאטער און זיידע געראטעוועט געווארן בעת דער ערשטער מאסן-שחיטה אין אונדזער שטעטל.

דער צווייטער זיידע מיינער, פון פאטערס צד, וואלף-בער ליטוואר איז אין דער צייט פון דער ערשטער אקציע געווען אין דער שיל און געדאוונט, ווען מע האט אנגעהויבן כאפן די מענער האט ער אזוי ווי געווען, אין טלית און תפילין, אריינגעשפרונגען אין אונדזער שטוב און זיך באהאלטן. מיינע צוויי פעטערס - סרוליק און מאטל ליטוואר זענען געכאפט געווארן דורך די רוצחים און זענען דערמארדעט געווארן אין דעם זעלבן טאג צוזאמען מיט אלע מענער פון מעלניצע.

מיין זיידע משה פינסקי איז געווען זייער א פרומער ייד. ער האט געוועקט די מתפללים צו קומען אין שיל זאגן תהילים, ווי אויך ער פלעגט וועקן די מתפללים צו סליחות אין די נעכט צווישן ראש השנה און יום כיפור.

ניט קוקנדיק אויף וואס איך בין געווען א ייגגל האבן די

דייטשן מיך געכאפט אויף דער צוואנגס-ארבעט. צוזאמען מיט אנדערע יידישע בחורים האב איך געריי'ניקט דעם פליפלאץ אין ווי'עלציק פון די באמבעס וואס די רוסישע ארמיי האט איבערגעלאזט. געוויינלעך, האבן די דייטשן און זייערע "אוקראַינישע שילערס" אונדז געפיי'ניקט ביי דער ארבעט און געשלאגן אויף טויט.

צו אונדז האבן דערגרייכט די ידיעות אז די דייטשן גרייטן זיך צו אויסצומארדן די אלע יידישע איינוווינער פון מעלניצע און אומגעגנט.

סוף אויגוסט 1942 האט אונדזער משפחה - מיין פאטער און מיין מוטער, דריי קינדער און מיין מאמעס שוועסטער מלכה פארלאזט דאס שטעטל און מיר זענען אוועק פון מעלניצע אין א דארף ניט ווייט פון האלאב, זיך צו באהאלטן ביי א קריסט וואס ער איז געווען מיין פאטערס א באקאנטער. מיין פאטער האט באשלאסן אז איך און די מומע מלכה זאלן גיין צו אן אנדער קריסט און דארט האבן מיר זיך באהאלטן. מיין פאטערס באקאנטער גוי האט זיי אלעמען מיט מיינע קליינע ברידערלעך ארויסגעטריבן פון זיין הויז, און זיי האבן זיך אומגעקערט קיין מעלניצע ווו מען האט זיי דערהרגעט, מיט אלע מעלניצער יידן צוזאמען, דעם 3 סעפטעמבער 1942. דער צווייטער גוי ביי וועלכן איך און מיין מומע האבן זיך באהאלטן האט אונדז געגעבן ברויט און אויך ארויסגעטריבן פון זיין הויז אין דעם זעלבן טאג ווען די נאציס האבן אומגעבראכט די מעלניצער יידן.

איך און מיין מומע רבקה זענען געגאנגען א גאנצע נאכט ניט וויסנדיק וווהין. אין דער פרי זענען מיר צוגעגאנגען דריי קילאמעטער פון מעלניצע און זיך אויסגעבאהאלטן אין די קוסטעס און דארט אפגעזעסן א גאנצן טאג. אזוי האבן מיר זיך געוואלגערט אין משך פון עטלעכע טעג. איין טאג האבן מיר דערזען פון דער ווייטנס א הויז. מיין מומע האט באשלאסן צו גיין אהין צו, און מיר האט זי געהייסן אז איך זאל בלייבן ווארטן אין די קוסטעס. אין דער הויז האט געלעבט אן ארעמער פוילישער קריסט וואס זיין פרוי איז געווען א פאלקס-דייטשקע. זיין נאמען איז געווען פראנטשישעק וואסילעווסקי. מיין מומע האט מיך אריינגערופן אין דער הויז און איך האב זיי דערציילט אז מיין פאמיליע-נאמען איז ליטוואר און אז מיין טאטע האט געגעבן א סך גוים צו באהאלטן שטאף פון אונדזער געשעפט. דער פאליאק האט געקענט מיין טאטען און האט געוווסט אז אלץ וואס איך דערצייל איז אמת. פאר אונדזער אוועקגיין פון מעלניצע האט מיין מאמע מיר איינגענייט אין מיין מאנטל א פאר גאלדענע מטבעות. איך האב געגעבן דעם פאליאק איין מטבע און געזאגט אז איך וויל אים געבן נאך. ער האט מסכים געווען אז מיר זאלן זיך אויסבאהאלטן ביי אים אין דער שטוב. די הויז איז געווען א קליינע און מעהאט זי גענוצט אויך פאר א שטאל פאר די בהמות. איך און מיין מומע האבן זיך באהאלטן אויפן בוידעם צווישן היי. אוועקגייענדיק פון מעלניצע האב איך מיטגענומען מיט זיך די משפחה-בילדער און א קליין סידורל אויף צו דאווענען. אויפן בוידעם פלעג איך א גאנצן טאג דאווענען און זאגן תהילים. אזוי האב איך שוין געקענט דעם גאנצן תהילים אויף אויסנווייניק. אין משך פון דער צייט האט דער פוליאק באקומען פון מיר דאס גאנצע גאלד וואס איך האב געהאט.

בכדי אויסצוזוכן די באהאלטענע יידן האבן די דייטשן אויפגעהאנגען מעלדונגען אז אלע יידן וואס באהאלטן זיך אויס קענען זיך אומקערן קיין מעלניצע, און לעבן פריי און קיין שלעכטס וועט מיט זיי ניט פאסירן. די דייטשן האבן פארשפראכן אז מער וועלן זיי ניט דערהרגענען די יידן. דער פאליאק, ביי וועלכן מיר האבן זיך אויסבאהאלטן איז געגאנגען אין שטעטל האלאב צו זען וואס עס הערט זיך. ער האט מיר דערציילט אז אונדזער הויז געפעלט אים זייער, אז זי איז א שיינע און קיינער וווינט דארט נישט. איך האב אים צוגעזאגט אפצוגעבן אונדזער הויז ווי אויך די סחורה וואס מיין פאטער האט באהאלטן, אבי ער זאל מיר דערלויבן זיך אויסבאהאלטן ביי אים. א פאר טעג שפעטער איז דער פאליאק אוועק אין מעלניצע. ווען ער האט זיך אומגעקערט האט ער אונדז דערציילט אז אין מעלניצע לעבן עטלעכע יידן און צווישן זיי איינער וואס מע רופט אים חנא, אונדזער א קרוב. מיין מומע מלכה האט באשלאסן גיין קיין מעלניצע. אין שטעטל האב איך געטראפן ארום צוואנציק יידן וועלכע האבן זיך אומגעקערט פון זייערע באהעלטענישן לויט דער מעלדונג פון די דייטשן. קיין דייטשן אין שטעטל זענען נישט געווען. די ארטיקע גויים האבן געשלעפט פון די יידישע הייזער אלץ וואס איז נאר מעגלעך. איך בין אריין אין עטלעכע הייזער און צוזאמענגעקליבן עטלעכע בילדער פון דער משפחה.

אין מעלניצע האב איך געטראפן א יידיש יינגעלע (זיין נאמען געדענק איך נישט) ער האט מיר דערציילט אז אין דער צייט פון דער שחיטה איז ער געווען אין שטעטל און איז אנטלאפן בעת מעהאט געפירט די יידן צו די גריבער, ער האט זיך באהאלטן אויף א בוים וואס איז געווען אויף דעם פוילישן "צמענטאש" - (בית קברות) און ניט ווייט פון אים האט מען דערהרגעט די יידן. ער האט געזען ווי די דייטשן און די אוקראַינישע פאליצייען האבן געצווינגען די יידן זיך אויסצוטאן נאקעט און זיך לייגן מיטן פנים אראפ און זיי געשאסן אין דעם רוקן מיט די ביקסן און קוילנווארפערס. ער האט געזען מיין זיידע משה פינסקי אריינשפרונגען אין גרוב אריין אין א ווייסן קיטל וואס מע טוט אן יום כיפור אין שיל. אויך האט ער דערקענט א מיידל וואס האט זיך געלערנט אין א גימנאזיע פאר

דער מלחמה. די אוקראַינער האָבן פון איר מיט כח אראָפּגעשלעפּט דאָס אונטערוועש און זי דערשאָסן.

מיין מומע מלכה האָב איך געטראָפן אין מיין זיידע פינסקיס הויז. כ'האָב איר געזאָגט אַז איך בלייב נישט אין מעלניצע און איך האָב זיך אומגעקערט צו דעם פּאָליאַק אין זיין הויז. איך האָב געגעבן אַכט אַז קיינער זאָל נישט זען ווּהין איך גיי און קיינער האָט מיך נישט באַמערקט אויף מיין וועג. אַ טאָג שפּעטער נאָך דעם ווי איך האָב פאַרלאָזט מיין מומע מלכה אין מעלניצע האָבן די דייטשן צונויפגעקליבן די רעשטלעך יידן פון מעלניצע און האַלאָב און זיי אַוועקגעפירט צום "גרינעם וואַלד" אויפן וועג פון האַלאָב קיין קאָוועל און דאָרטן זיי אַלע דערהרגעט. צווישן זיי אויך מיין מומע מלכה.

בעת מיין באַזוך אין ישראל אין דעצעמבער 1993 האָב איך זיך דערוווּסט אַז לויט די עדות פון לילי רוג (שלמה דעם שמידס טאָכטער) וועלכע לעבט אין לוצק, אוקראַינע, אַז דעם מאָרד פון די מעלניצער יידן האָבן אויסגעפירט 97 אוקראַינער פּאָליציייען פון קאָוועלער געגנט, צווישן זיי געבוירענע אין מעלניצע און בלויז 5 דייטשן וועלכע האָבן זיך פאַרנומען מיט אויסטאָן די יידן ביי דער גרוב, וואָס איז געווען ביי דעם שעכט-הויז אין מעלניצע, און זיי האָבן געזוכט אין די בגדים גאָלד און אַנדערע ווערטפולע זאַכן. פיר פון די געוועזענע אוקראַינער פּאָליציייען זענען אין יאָר 1974 געשטאַנען פאַר אַ סאָוויעטישן געריכט און זעכציק עדות האָבן דערציילט ווי די רוצחים האָבן אויסגעהרגעט די מעלניצער יידישע קהילה.

איך האָב זיך אויסבאַהאַלטן ביי "מיין" פּאָליאַק אין זיין הויז אומגעפער צען חדשים. פון צייט צו צייט פלעג איך גיין צו די גויים ביי וועלכע מיין טאַטע האָט באַהאַלטן פּעקלעך שטאָף און אַנדערע ווערטפולע זאַכן. אַלץ וואָס זיי פלעגן מיר אָפּגעבן האָב איך אָפּגעגעבן "מיין" פּאָליאַק. ער האָט געקויפט געריסטן און האָט געטריבן פון אים "סאַמאָגאָן" און אים פאַרקויפט. איין טאָג זענען געקומען צו מיין פּאָליאַק צוויי מעלניצער: מיין פאָטערס אַ קוזין יאַנקל ליטוואַר און די פרוי שרה צווייבל. זיי פלעגן פון צייט צו צייט אַרויסגיין זיך צו דערוויסן וועגן די פּאַרטיזאַנער. מיין פּאָליאַק האָט זיי נישט דערציילט אַז איך באַהאַלט זיך ביי אים.

נאָך דעם וואָס די אוקראַינער נאַציאָנאַליסטן האָבן דערמאָרדעט אַלע יידן האָבן זיי זיך גענומען צו די פּאָליאַקן. אין וויעליצק, אַ קאָלאָניע ניט ווייט פון מעלניצע, האָבן זיי דערמאָרדעט די פּוילישע פאַמיליעס. און מיין פּאָליאַק צוזאַמען מיט אַנדערע פּאָליאַקן האָט באַשלאָסן אַוועקפאָרן קיין פּוילן. אַזוי ווי איך האָב נישט אויסגעזען ווי אַ ייד האָט ער מיר פאָרגעלייגט צו פאָרן מיט איהם קיין פּוילן. דעמאָלט האָב איך זיך געטראָפן מיט יענקעלען און שרהן און מיר האָבן באַשלאָסן צו גיין אַלע דריי אין די וועלדער צו די פּאַרטיזאַנען.

דער פּוליאַק האָט אונדז אָנגעוויזן ווּהין צו גיין. אַזוי ווי איך האָב אין משך פון צען חדשים געלעגן אויף איין פּלאַץ האָב איך זיך תּיכּף אויסגעדרייט אַ פוס, אָבער כ'האָב נישט געהאַט קיין אַנדער ברירה און געמוזט גיין מיט גרויסע ווייטיקן. ביי טאָג זענען מיר געלעגן אין די קוסטעס און ביי נאַכט האָבן מיר פאָרגעזעצט צו גיין. מיר האָבן זיך פאָרגעשטעלט אַלס פּאָליאַקן וואָס אַנטלויפן פון די אוקראַינער און דייטשן.

איין נאַכט האָבן מיר דערהערט שיסערייַ. אויף מאָרגן האָבן די פּאַסטעכער אונדז געזאָגט אַז עס איז געווען אַ שלאַכט צווישן די פּאַרטיזאַנער און די אוקראַינישע באַנדעס פון "באַנדעראָווצעס". די דאָזיקע פּאַסטעכער האָבן אונדז אָנגעוויזן אין וועלכן דאָרף געפינען זיך די סאָוויעטישע פּאַרטיזאַנען. ווען מיר זענען געקומען נאָענטער צום דאָרף האָבן מיר באַגעגנט אויפן וועג עטלעכע וועגענער און אויף זיי זענען געפאָרן מענטשן. זיי האָבן אָנגעהויבן רעדן צו אונדז אין פּויליש און מיר האָבן דערקענט צווישן זיי אַ יידישן פּאַרטיזאַן. ער האָט אונדז געוויזן די ריכטונג אין וועלכער מיר דאַרפן גיין צו די פּאַרטיזאַנער. אין גיכן זענען מיר צוגעקומען צו אַ בריק, דאָרט איז געשטאַנען אַ באַוואָפנטער מענטש מיט אַ רויטן שטערן אויף זיין היטל, און מיר האָבן פאַרשטאַנען אַז ער איז אַ פּאַרטיזאַן. צו אונדז איז צוגעקומען אַ פּאַרטיזאַן אַ ייד פון שטעטל פּאָווורוסק (ניט ווייט פון מעלניצע) און ער האָט אונדז גענומען מיט זיך. מיר איז געווען שווער צו גיין און איך האָב זיך קוים נאָכגעשלעפּט נאָך אים. ער האָט אונדז אַריינגעפירט צו אַ פּויער אַ שמיד און דאָרט זענען מיר געבליבן וואַרטן. פון דעם דאָזיקן שמיד האָט שרה זיך דערוווּסט אַז אירע קוזינס שלמה און יעקב געפינען זיך אין אַ פּאַרטיזאַנען-גרופּע ניט ווייט פון אונדז. ביי דעם שמיד זענען מיר געווען מער ווי אַ וואָך צייט ביז וואַנען מע האָט אונדז געקומען נעמען צו די פּאַרטיזאַנער. שרה'ס אַ קוזין יוסף צווייבל האָט זיך געפונען אין עם אָטריאַד פון קרוק און איז געווען גוט באַפריינדעט מיטן קאָמאַנדיר, אַ דאַנק זיין פּראָטעקציע האָט מען אונדז אַלע דריי גענומען צו די פּאַרטיזאַנער.

מיר זענען פאַרבליבן ביי דער "סאַזאָנקע" - אַ פּאַרטיזאַנער שוץ-פּאָסטן, ביי אַ צוזאַמענשטויס פון צוויי וועגן. איך בין געוואָרן אַ פּאַסטעכל פון די בהמות און שעפּסן וועלכע האָבן געהערט צו דעם פּאַרטיזאַנער אָטריאַד. איין מאָל האָט פּאַסירט אַז די בהמות זענען פאַרפאַלן געוואָרן און איינער פון די קאָמאַנדירן האָט אויף מיר געשריען און מיך געשלאָגן, און האָט מיר געדראָט אַז קרוק וועט מיך דערהרגענען וויל די בהמות געהערן צו דעם דאָרף ווו ער האָט געוווינט.

אין אַ קורצער צייט אַרום זענען מיר אַריבערגעגאַנגען אין

"סאמיינען" - א משפחה-לאגער, וואס איז געווען לעבן קרוקס אטריאד. צווישן די יידן זענען דארט געווען שלמה צוויבל, דער פאטער פון יוסף צוויבל וואס ער איז געווען דער קאמאנדיר פון משפחה-לאגער און האט געהאט א גרויסע השפעה אויף קרוקן. ר' שלמה צוויבל איז געווען א ייד מיט א גרויסער און א שיינער בארד. אפילו אינעם וואלד האט ער אפגעהאלטן כשרות און ניט געגסן קיין טריפות. יעדן טאג האט ער געדאוונט אין טלית און תפילין און אלע יידישע פארטיזאנער ווי אויך די קריסטן האבן זיך באצויגן צו אים מיט גרויס כבוד.

מיר זענען געווען אין א משפחה לאגער. יעדער איינער פון אונדז האט געמוזט ארבעטן לטובת די פארטיזאנען. די פרויען האבן געבאקן ברויט און געקאכט, די שניידער, שוסטער, שמידן, קצבים, - יעדער איינער האט אריינגעטראגן זיין חלק אין דעם אלגעמיינעם קאמף קעגן די שונאים - די נאצישע רוצחים און זייערע מיטהעלפער - די אוקראינער נאציאנאליסטן. אויך מיר, קליינע קינדער, יעדער איינער לויט זיינע כוחות אויסגעפילט די פליכטן וועלכע מע האט אויף אונדז ארויפגעלייגט: מיר זענען געגאנגען אין די דערפער אויסצושפירן די פלענער פון די דייטשן, איבערגעבן די בריוו פון די פארטיזאנער צו די מענטשן וואס האבן געארבעט אומלעגאל. אנדערע פון אונדז זענען געווען פאסטעכער פון בהמות, וואס די פארטיזאנער האבן צוגענומען ביי די דייטשן אדער ביי די אוקראינער נאציאנאליסטן, און די בהמות זענען געווען שפייז פאר די פארטיזאנער און פאר די איינוווינער פונעם משפחה-לאגער. אין דעם דאזיקן פארטיזאנער אטריאד בין איך געווען ביז די רויטע ארמיי האט באפרייט אינדזער געגנט אין מערץ 1943.

צוזאמען מיט אלע יידישע פארטיזאנער פונעם משפחה-לאגער בין איך אוועק אין שטעטל רפאלובקע. איך בין געווען אין דער שול ווען די דייטשע אעראפלאנען האבן אנגעהויבן באמבארדירן דאס שטעטל. איין באמבע האט זיך אויפגעריסן לעבן דעם פלאץ ווי איך בין געשטאנען און צוליב דעם האב איך באקומען א קאנטוזיע אויפן רעכטן אויער. דארטן, אין רפאלובקע אין א פארלאזענער יידישער שטוב האב איך געפונען א פאר תפילין, איך האב זיי אפגעהיט אין משך פון די אלע יארן און זיי זענען מיט מיר ביז היינט צו טאג אין ארגענטינע.

אין ראפאלובקע האב איך געלעבט כמעט צוויי חדשים. פון דארט בין איך אוועק אין דארף קיברציה, דארטן האב איך געטראפן יצחק צוויבל פון מעלניצע וואס לעבט היינט צו טאג אין קאנאדע. צוזאמען מיט יצחק'ן זענען מיר געגאנגען קיין מעלניצע, ווו מיר האבן געטראפן מאניע קוזאק, לאה כץ און איר ברודערל בערעלע און איר שוועסטערס א מיידעלע בעבעלע ווי אויך שרה צוויבל. אין מעלניצע האבן מיר געלעבט אין דער שטוב וואס פאר דער שחיטה פון אונדזער קהילה האט געהערט צו בערל ניסנז'. איך און יצחק צוויבל זענען געגאנגען צו די היגע גויים און צוגענומען א טייל פון די זאכן וואס אונדזערע עלטערן האבן פארבאהאלטן ביי זיי. די זאכן האבן מיר צונויפגעלייגט אין דער שטוב פון קנובל אויף דער ווילִיצקער גאס. מיר מיט איציקלען האבן אנגעפאנגען צו ארבעטן אין האלאב אין דער אייזבאן-דעפא ביי פארריכטן די פאראוואזן. א סך מאל אין מיטן דער ארבעט האבן די דייטשע עראפלאנען באמבארדירט אונדזער אייזבאן-דעפא.

ווען נאך דער מלחמה האבן די "נייע בעלי-בתים" געוואלט אונדז מאביליזירן אין דער רויטער ארמיי אויף עטלעכע יאר האבן מיר באשלאסן צו פארלאזן די מיט יידיש בלוט אנגעזאפטע ערד פון אוקראינע, און זיך לאזן פארן אויף מערב אין דער פרייער וועלט. קודם כל זענען מיר געפארן קיין מעלניצע און געפאדערט ביי דעם סאלטעס אז עהר זאל אונדז געבן א דאקומענט אז מיר זענען געבוירן געווארן אין יאר 1928 און אזוי ארום זענען מיר נאך זייער יונג אויף צו מאביליזירט זיין אין דער ארמיי. דער סאלטעס איז געווען אויף דעם זעלבן פאסטן אין מעלניצע אין די יארן 1939-1941 און נאך דער באפרייונג פון מעלניצע האט ער ווידער אמאל געקראגן זיין געוועזענעם פאסטן. מיר האבן אים געשראקן אז אויב ער וועט אונדז ניט געבן אונדזערע מעטריקעס דעמאלט וועלן מיר איבערגעבן די סאוועטישע מאכט-ארגאנען אז בעתן דער פאשיסטישער אקופאציע האט ער מיטגעארבעט מיט די דייטשן. דער סאלטעס האט אונדז ארויסגעגעבן די מעטריקעס און מיט זיי זענען מיר געפארן קיין זדאלבונוב און דארטן האבן זיך אנגעהויבן צו לערנען אין דער אייזבאן-פאכשולע. געלט האבן מיר געהאט, ווייל מיר האבן פארקויפט די זאכן וואס מיר האבן צוריקגענומען ביי די גויים. מיר האבן געדונגען א ווינונג ביי א יידישער פרוי, די פרוי האט פאר אונדז געקאכט. אפאר וואכן שפעטער, פאר זעקלעך מעל און אנדערע זאכן האבן מיר געקראגן פון אונדזערן דירעקטאר א שריפטלעכע דערלויבעניש אויף צו פארן קיין קאוועל.

איין מאל האב איך באגעגנט אויף דער גאס אין קאוועל א גוי וואס ער האט דערהרגעט די טעכטער פון טוביה פון מעלניצע. איך האב דעם מערדער איבערגעגעבן אין די הענט פון ענ.קא.ווע.דע., זיי האבן אים ארעסטירט און צוגעשטעלט צו א געריכט.

פון קאוועל זענען מיר געפארן קיין ראוונע און דארטן זיך פארבונדן מיט די געוועזענע יידישע פארטיזאנען וועלכע האבן געארבעט אין "בריחה" ביי ארויספירן די יידן פון

דער פאטער יהויקים -
ייקב ליטוואר - *1937*

די מוטער אסתר ליטוואר -
1937

זיצן: די משפחה פון ייקיב ליטוואר
שטייען: דער מוטערס שוועסטערס פון משפחה פינסקי -
1933

ייקיב ליטוואר מיט זיינע דריי זיהן.
שטייען: בורשטיין איטשע און זלטה פון משפחה פינסקי
1937

מיעלניצע

(גבית-עדות)

אין שטעטל מיעלניצע ביי קאָוועל האבן ביז צו דער מלחמה געלעבט ביי 2,500 יידן. איינע פון די הויפט-מקורות פון די יידישע פרנסות אין געווען האנדל. אחוץ בתי-מדרשים האט דער קליינער יישוב פארמאגט אויך א לינת-צדק, גמילות-חסד-קאסע, ביבליאטעקן, ווי אויך ארגאניזאציעס פון אלע פארטייען. שטיל, רואיק וואלט זיך דער קליינע יישוב געפירט זיין לעבן; ווער ווייסט צי עס וואלט דער מיעלניצער קהילה אויסגעקומען צו פיגורירן מיט א וועלכן באזונדער קאפיטל אין דער געשיכטע פון די קומענדיקע דורות, - ווען ניט די מלחמה און איר ביסל יידן. אויך דער קליינער יישוב איז ניט אויסגעמיטן געווארן פון די גרויזאמע שחיטות מצד דעם דייטשן אקופאנט.

דעם 23סטן יוני 1941 דערזעען די יידן די ערשטע דייטשע העלמען, און באלד אויפן צווייטן טאג נעמען זיי דערפילן די אקופאציע מיט איר מערדערישן פארנעם. דעם טאג רופן די דייטשן צונויף די יידן און "בעטן" מ'זאל זיי ארויסגעבן אלע יידישע "קאמסאמאלצן" און "קאמסאמאלקעס". און ווען די יידן האבן גלייך ניט געענטפערט אויף דעם, איז אין דעם מאמענט צוגעפארן א מאשין מיט לאפעטעס און עטלעכע דייטשן מיט מאשין-געווער האבן גלייך באפוילן די יידן צו שטעלן זיך גראבן קברים פאר זיך. די יידן האבן דייטלעך געזען, אז באלד ווערט א סוף צו זייער לעבן. קיינער אבער האט פונדעסטוועגן ניט געוואגט צו לאזן זיך אויפן וועג פון מסירה. אין דעם מאמענט זיינען ארויסגעשפרונגען צוויי יינגלעך, לעבעט און גאיער, איינער פון 13, דער צווייטער פון 15 יאר, און האבן אנגעוויזן אויף דעם ייד דוד פינקעלשטיין, דעם לוצקער שוסטערס א זון - אזוי האט מען אים גערופן - אז זיינע צוויי קינדער זיינען קאמסאמאלן. און ווער נאך? - האבן די דייטשן געפרעגט "אידל". דאן האבן די יינגלעך אנגעוויזן אויף מאטל קנאבל, אז אויך זיין זון איז געווען א קאמסאמאל. די אלע 3 קינדער אליין זיינען שוין אבער געווען אוועק מיט די רוסן. האבן די דייטשן אוועקגענומען די עלטערן, זיי אפגעפירט אן ערך 10 מעטער פון די צונויפגעזאמלטע יידן און גלייך אויפן ארט זיי דערשאסן.

דעם 28סטן יוני 1941 זיינען די דייטשן צוגעפארן צום פוילישן שול-דירעקטאר וואס האט געווינט לעבן דער שול. און ער האט די דייטשן אנגעוויזן נאך אויף א 50 פערזאן וואס זייערע קינדער און אויך זיי אליין זאלן האבן אנגעהערט צו די קאמוניסטן. די יידן האט מען אוועקגעפירט קיין קאָוועל און אין דער פארשטאט גארקע האט מען זיי דארט דערשאסן.

אין עטלעכע טעג שפעטער האבן די דייטשן געפאדערט פון די יידן גאלד און זילבער. די יידן האבן שוין אנגעהויבן פארשטיין וואס דאס הייסט ניט אנטקעגנקומען די דייטשע פאדערונגען. מיט שווערער מי האט מען צונויפגענומען איבער 1 ק"ג 200 גר' גאלד און עטלעכע און דרייסיק ק"ג זילבער. דאס איז געווען פרייטיק. שבת אין דער פרי זיינען געקומען צוויי דייטשן אויף א מאטאציקל. זיי זיינען צוגעפארן צו דעם זאמל-פונקט און האבן אין דעם ערשטן מאמענט צעשלאגן א יידן - איך געדענק ניט זיין נאמען - און זיך צעשריען פארוואס אזוי ווייניק גאלד און זילבער. ניט נעמענדיק גארניט זיינען זיי אוועק. די יידן זיינען אריין אין פחד און אין גרויס איילעניש דאס לעצטע וואס האט זיך געפונען ביי זיי.

ערשט זונטיק זיינען געקומען די זעלבע צוויי דייטשן און האבן מיט א צופרידנקייט עס צוגענומען. פאר די צוויי דייטשן האט מען עקסטרע צוגעשאפן צוויי גאלדענע זייגערס; אפשר אזוי ארום געפינען "חן" ביי זיי, אפשר וועט מען עפעס ארויסקריגן פון זיי, צי וועט מען כאטש לאזן לעבן פארן גאלד און זילבער.

אכט טעג איז דורך, און אין שטעטל האט זיך באוויזן אן אויטא מיט צוויי געשטאפא-אפיצערן. זיי זיינען פארפארן צום שול-דירעקטאר, און מיט אים צוזאמען אוועקגעפארן צו דער בוינע (שעכט-הויז), וואס האט זיך געפונען אנדערהאלבן ק"מ פון דער שטאט. דארט האבן זיך געפונען אויסגעגראבענע גריבער וואס פלעגן ווערן באנוצט פאר די בהמות. זיי האבן דורכגעקאנטראלירט די בוינע און אוועק. ביי נאכט האט דער שול-דירעקטאר געשיקט נאך זיינע היימישע גויים, וואס פלעגן מיט אים לעצטנס שטיין אין ענגער פארבינדונג. אין דעם זעלבן אוונט זיינען ארויסגעהאנגען געווארן מעלדונגען: 6 אזייגער אין דער פרי מוזן זיך צו דער מיליציע אויף ווילוצקע גאס מעלדן אלע יידישע מענער אין עלטער פון 15 יאר און העכער. ווער עס וועט זיך ניט שטעלן, וועט באשטראפט ווערן מיט טויט. עפעס האבן יידן דערפילט, אז עס גרייט זיך אן אומגליק; און זייער ווייניק האבן זיך געשטעלט צו דער מיליציע. 2 דייטשע אויטאס זיינען צוגעפארן און דערזען דעם קליינעם עולם. דא האט אבער ניט געדויערט קיין 20 מינוט, און עס האבן זיך באוויזן ביי א 20 אויטאס מיט געשטאפא-לייט, אנגעלאדן מיט מאשין-געווער. זיי האבן ארומגערינגלט די שטאט, זיך א לאז געטאן איבער די יידישע הייזער, געקלאפט מיט די ביקסן איבער די קעפ און געטריבן די מענטשן צו דער ווילוצקער גאס. א גרויסער טייל יידן האבן זיך נאך דאן געפונען אין די בתי-מדרשים ביים דאווענען. האט מען זיי געטריבן אין טלית און תפילין צו דער מיליציע. ביים טרייבן האט א ייד געוואלט, פארבייגייענדיק זיין שטוב, אריינגיין צו זיך און עפעס אנטאן אויף זיך. זיי האבן אים אבער באלד דערשאסן. אין א צווייטן געסל האבן זיי דערשאסן נאך א יידן. די צוויי יידן זיינען געווען:

בערל אזריאנער און חיים ביק.

אויפֿן פלאץ האט מען צונויפגעטריבן איבער 300 יידן. מען האט זיי אלעמען באפוילן צו אויסטאן די שיך און בארוועסערהייט זיי אויסגעשטעלט אין רייען. דאן האט מען צוגענומען פון יעדן זיין פאס און די אנדערע דאקומענטן און דאס אלץ פארברענט אויפן ארט. דער אוקראאינישער סאלטיס (דארף-עלטסטער), מישא דודא, וויסנדיק וואס עס גרייט זיך פאר די צונויפגעטריבענע יידן, האט אנגעהויבן באלד צו אינטערווענירן ביי דער געשטאפא, מ׳זאל כאטש איבערלאזן די פאכלייט, ווייל דאס שטעטל וועט זייער פיל ליידן אן זיי. די געשטאפא-לייט זיינען אים אנטקעגנגעקומען און פון די רייען האט מען ארויסגענומען עטלעכע און צוואנציק יידן פאכלייט, ווי אויך עטלעכע רייכע בעלי-בתים, ביי וועלכע די געשטאפא האט מיט עטלעכע טעג צוריק צוגענומען פוטערווארג, גאלד, זילבער. פון אט די יידן האט זיך געשאפן דער ערשטער יודענראט. אין דער זעלבער צייט איז צוגעפארן א מאשין מיט געשטאפא-לייט, ארויפגענומען א פארטיע פון 20 מאן און זיי אפגעפירט אין דער בוינע. דארט האט מען זיי אויסגעטאן נאקעט, דאן ארויסגעפירט דורך א הינטערטירל, פון וואנען עס האט געפירט א שמאלער וועג צו די שוין פארטיקע קברים. אין די גריבער האט מען זיי געצווּונגען צו מאכן פארשיידענע גימנאסטיק, ווי אויך טאנצן איינעם מיטן צווייטן. און ווען זיי זיינען שוין געפאלן מיד פון די כוחות, האט מען זיי אין די גריבער דערשאסן.

צו דער זעלבער צייט האט די מאשין געבראכט צו דער בוינע אלץ נייע פארטיעס יידן, מיט וועלכע מען האט דורכגעפירט די זעלבע צערעמאניעס ווי מיט דער ערשטער פארטיע. אין דער לעצטער פארטיע האבן זיך אויך געפונען די יידן: אברהם באשיוק און אברהם וויינטרויב. דער ערשטער האט זיך געבעטן מען זאל אים לאזן לעבן, ער איז גרייט צו געבן זיין גאנץ פארמעגן. ס׳האט אבער ניט געהאלפן. דאן איז אברהם וויינטרויב מיט די לעצטע כוחות ארויס-געשפרונגען פון קבר, וואס איז שוין געווען פול מיט טויטע יידן פון די ערשטע פארטיעס; ער איז צוגעשפרונגען צום געשטאפא-אפיצער, וואס איז געשטאנען ניט ווייט פון גרוב, און אים אויסגעהאקט די ציין. אין דעם מאמענט איז וויינטרויב דערשאסן געווארן.

ביי 300 יידן זיינען אומגעקומען אין דעם טאג.

מיר, די אויסבאהאלטענע, זיינען דאס אלץ צו מארגנס געוואויר געווארן פון א ייד, וועלכער איז על-פי-נס ניצול געווארן פון גרוב. ער איז בלויז פארוואונדעט געווארן, און האט זיך שפעט אין אוונט קוים אפגעשלעפט פון די טויטע.

די אויסראט-אקציע האט געדויערט ביז 3 אזייגער בייטאג. דער ניי געשאפענער יודענראט איז שוין געזעסן דאן און אפגעהאלטן א זיצונג וועגן דער לאגע. דער יודענראט איז באשטאנען פון: יאנקל פערטשוק, דער אפטייקער, וואלאך/פיניע ריידער, מאטל וויינשל און דער רב פון שטעטל. פלוצעם איז אנגעפארן אן אויטא מיט געשטאפא-לייט און געמאלדן דעם יודענראט: אויב די ווייבער ווילן, אז זייערע מענער זאלן צוריקקומען, זאלן זיי ברענגען אויסלייז-געלט, ווי אויך מאנופאקטור, לעדער, שאקאלאד און אנדערע גוטע זאכן. דאס אלץ דארפן זיי ברענגען צו מאטל וויינשל, דעם יודען-עלטעסטן. און ווער פון די ווייבער וועט פריער ברענגען, וועט איר מאן אויך פריער זיין אין שטוב. די ווייבער, אננעמענדיק פאר אויפריכטיק, האבן אלץ געבראכט. דאן זיינען צוגעפארן עטלעכע מאשינען, צוגענומען אלע זאכן און מיט אן איראניע אויסגעשריען: באלד וועלן אייערע מענער קומען...

צומארגנס האבן שוין די פרויען געהערט דעם סוף פון זייערע אומגליקלעכע מענער.

אין משך פון א גאנץ יאר זיינען קיין ספעציעלע אקציעס ניט פארגעקומען, בלויז איינצלנע פאלן פון דערשיסן אדער סתם אזוי שלאגן יידן. מען האט געארבעט אויף פארשיידענע ארבעטן. די אוקראאינישע באפעלקערונג האט אויסגענוצט אלע מעגלעכקייטן ניט צום גונסטן פון די יידן. די יידישע פרויען און מיידלעך זיינען געגאנגען צו טארף-ארבעט. איך פערזענלעך האב געהאט א ספעציעלן שיין צו באוועגן זיך פריי, כדי איינצושאפן פון די ארומיקע דערפער אייער און עופות פאר די דייטשע מאכט-ארגאנען פון אונדזער געגנט.

האבנדיק א שיין צו באוועגן זיך פריי, האב איך געהאט די מיגלעכקייט צו קומען קיין קאוועל און זיך טרעפן מיט די דארטיקע יידן. אין קאוועל האב איך איינמאל בייגעלעבט א טרויעריקן פאל. אויף דער גאס איז מיט זיין פרוי און קינד געגאנגען א דארטיקער איינגמיטער פון א דראגעריע-מאגאזין, דאס קינד האט שטארק געוויינט. אין דעם מאמענט זיינען דורכגעגאנגען צוויי העכער געשטאפא-אפיצערן. זיי האבן זיך אפגעשטעלט און געפרעגט וואס דאס קינד וויינט. דערביי האט איינער פון די אפיצערן געגלעטט דעם קינד איבערן בלאנדן קעפעלע. די מוטער האט ניט געוווּסט וואס צו ענטפערן, און דאס קינד האט ניט אויפגעהערט צו וויינען. דא האט דער אפיצער א שליידער געטאן דאס קינד אויף דער ערד און אין אויגענבליק אים דערשאסן. די אפיצערן זיינען זיך גלייכגילטיק אוועק, ווי ס׳וואלט גארניט געשען.

ארומפארנדיק אין די דערפער ארום קאוועל, איז דאן אין קאוועל גופא פארגעקומען אן אקציע. די ארבעטנדיקע יידן זיינען דארט אריבערגעפירט געווארן אין געטא (22.5.1942; ערשטער טאג שבועות תש״ב), און די ניט-ארבעטנדיקע האט מען ארויסגעטריבן פון די שטיבער, כלומרשט צו קאנטראלירן

צי ס׳געפינט זיך ניט אין די הייזער קיין געווער. די צונויפגעטריבענע יידן האט מען אוועקגעפירט 8 ק״מ הינטערן שטאט, קיין באכאווער-ווירבקא. דארט האט מען זיי אויסגעטאן נאקעט און מיט מאשין-געווער אויסגעשאסן. די אקציע איז פארגעקומען ביינאכט. לויט דער געשאצטער צאל זיינען דעמאלט אומגעקומען ביי 12,000 יידן.

אין זעלבן זומער האט זיך אין מיעלניצע באוויזן אן אויטא מיט העכער געשטאפא-אפיצערן. אין דעם האט דאס שטעטל געזען א סימן, אז עס גרייט זיך אן אקציע. די יידן האבן אנגעהויבן זיך צעלויפן. די מאשין איז צוגעפארן צום יודענראט. זיי האבן געזען, אז די יידן צעלויפן זיך, האבן זיי געווארנט דעם יודענראט, ערשטענס מוזן אלע יידן בלייבן אויף זייערע ערטער, צווייטנס האבן זיי געפאדערט אין משך פון איין שעה זאל ווערן צוגעשטעלט 2 ק״ג גאלד און אנדערע זאכן. אויב דאס אלץ וועט געטאן ווערן, האבן זיי צוגעזאגט, וועט אויסגעמיטן ווערן די אקציע.

דער יודענראט האט ניט געהאט די מיגלעכקייט דאס אויסצופילן. צוריק-קומענדיק האבן די דייטשן געטראפן דעם רב און דעם יודען-עלטסטן וויינשל. ווען זיי האבן פון זיי ניט באקומען דאס געפאדערטע, האבן זיי אויפן ארט דיביידע דערשאסן. דאן האבן זיי זיך מיטן אויטא א לאז געטאן צו די יידישע שטיבער. ווו זיי האבן געטראפן א יידן, האבן זיי אים אויפן ארט דערשאסן. אין איין שטוב האבן זיי דערמארדעט א מאמע מיט צוויי קליינע קינדער. איך דערמאן מיר ניט היינט דעם נאמען פון דעם אומגעקומענער פרוי.

דעם 3טן סעפטעמבער 1942 (כ״א אלול תש״ב) איז פארגעקומען די ענדגילטיקע ליקווידאציע פון די מיעלניצער יידן. איך און נאך איינצלנע מענטשן האבן זיך אויסבאהאלטן, טיילווייז אין די דערפער און אין וועלדער. צו יענער צייט זיינען א סך יידן אומגעבראכט געווארן דורך אוקראינישע באנדעס וואס האבן געפירט פארטיזאנער-קאמפן קעגן די דייטשן, רוסן און יידן. ווו זיי האבן נאר געפונען א יידן, האבן זיי אים דערשאסן.

דעם 16טן מערץ 1944 איז מיעלניצער געגנט געווארן פארנומען פון די סאוועטן. זעקס יידן זיינען מיר דאן באפרייט געווארן - צווישן אונדז אויך א מיידעלע פון 6 יאר - אין דעם דארף רוסקיה-מירינסקא, 5 ק״מ פון שטעטל.

ידחמיאל צוויק

היסטארישע קאמיסיע, אין היידענהיים, 9.6.1947

ארכיון יד ושם, ירושלים, תיק M-1E/1187

קאפיע פון גבית עדות נר. 299.

ווי אזוי איך בין ארייגעפאלן צווישן די פארטיזאנער אין קוראווער און ראפאלאווקער וועלדער צווישן קאוועל און מאניעוויטש

נאמען און פאמיליע: באללער זאיע זלדה.

געב. ארט און דאטע: געב. 1930, שטעטל מעלניצע לעבן קאוועל.

בילדונג: 5 קל. פ. שול

באשעפטיקונג פון די עלטערן: א קראם.

איצט מיין וווינארט: קינדער אינטערנאט העלענוווּעק.

פאמילעין-מצב: אליין.

באלד ווי די דייטשן זיינען אריין אין שטעטל מעלניצע, האבן זי דערמארדעט, לויט א ספעציעלן צעטל, קאמוניסטן און פאליטישע טוער. אין דעם צעטל זיינען געווען מיין ברודער און שוועסטער, וועלכע זיינען אויך אומגעקומען. דער פאטער מיינער, שלמה, איז אויך שפעטער דורך די דייטשן "צוגענומען געווארן", וועלכער איז שוין נישט צוריקגעקומען. אין דער שחיטה-צייט, זומער 1942, איך מיט דער שוועסטער רייזל האבן זיך אויסבאהאלטן אין א קעלער. די מוטער מיטן ברודער זיינען אוועק אויפן פלאץ. זי האט אונדז געזאגט: איר זייט קינדער יונגע, גייט און ראטעוועט זיך. מען האט אונדז אין קעלער געפונען. דייטשן און פאליציאנטן האבן אונדז באמערקט. פון קעלער זיינען מיר אנטלאפן - ארויס אין פעלד, אין וואלד, ביז מיר זיינען געקומען אין טראיאנאווקע. מיר האבן געוואלט זיך דערשלאגן צו די פארטיזאנער. א רוסישער קריגס-געפאנגענער האט אונדז אין וועג געזאגט, אז מי זאלן גיין אין דארף בערעטש - א פוילישע קאלאניע - לעבן שווארצן וואלד דרייען זיך פארטיזאנער. אין די סטויגן היי האבן מיר געווארט, אפשר קומט א פארטיזאנער ארויס פון וואלד. דריי טעג זיינען מיר געזעסן, ערשט זיינען ארויס צווי מענטשן פון וואלד - דאס זיינען געווען יידן. מיר זיינען געווען מיט די יידן אביסל צייט, דערנאך געקומען אין טראיאנאווקער וואלד און ווידער געטראפן יידן...

מען האט אונדז נישט געגרן צוגענומען. עס גייט ווינטער. מיר קינדער, זיינען געווען בארוועס און נאקעט. מען האט איבערגעגעבן, אז דייטשן גייען אויפן וואלד כאפן יידן . מיר האבן געבעטן דאס ארט. איינמאל אליין אפגעזונדערט זיינען מיר מיט דער שוועסטער געזעסן און פייער געמאכט, ערשט עס גייען צווי באוואפנטע מענטשן מען האט ביי אונדז כלומרשט געוואלט אויספרעגן, ווו יידן געפינען זיך, מיר האבן אבער נישט געזאגט. דאס איז זיי געפעלן געווארן, וואס מיר גיבן נישט אויס די יידן, האבן זיי זיך מודה געווען, אז זיי זיינען פארטיזאנער. מען האט אונדז געגעבן עסן. ס'איז געווען גראדע מאקס, א פאליאק, איצט איז ער פאדפולקוווניק פון דער פוילישער ארמיי. זיי האבן אונדז באלד נישט מיטגענומען, אבער זיי האב צוגעזאגט קומען צו אונדז אין א צווי טעג. מען האט איבערגעלאזן אונדז עסן. מען האט אויף מיר רחמנות געהאט, דערהויפט דער פארטיזאן קינור, און מיך אליין צוגענומען. מען האט מיר אנגעטאן גוט און דעמזעלבן פארנאכט זיינען מיר אוועק געפארן, און כ'האב זיך אפגעטיילט פון דער שוועסטער, וועלכע איז שפעטער בלאנקענדיק זיך אומגעקומען. דער קאמאנדיר איז געווען מאקס. מיר האבן באגעגנט נאך יידן, געשאפן א ציווילן לאגער. מאקס איז געווען א גוטער מענטש, שטענדיק מיך געפרעגט: ווי פילסטו זיך? כ'האב אלץ געטאן, געקאכט און געוואשן קיין זאך פאר מיר איז נישט געווען שווער. ווען ס'איז געשאפן געווארן דער ציווילער לאגער, בין איך אלס קינד אריבערגעגאנגען אין ציווילן לאגער, ווו קאמענדאנט פון ציווילן לאגער איז געווען אברהם פוכטיק. 3 אבלאוועס האבן מיר געהאט אויפן לאגער, נאר באצייטנס האט מען אונדז געגעבן צו וויסן און מיר זיינען אוועק פון יענע וועלדער אין אנדערע ערטער אונטערן וואך פון אייניגע פארטיזאנער.

איינמאל האבן די דייטשן אונדז ארומגערינגלט און מיר האבן געהאט איין וועג אויף ארויסגיין. דער דזאדיא פעטיא - פאלק. ברינסקי האט געהייסן אונדז מיטנעמען מיט אלע פארטיזאנער. ס'איז פארגעקומען ווינטער, קליינע קינדער זיינען געלאפן נאקעטע אויפן שניי. פוכטיק איז געווען א גוטער מענטש.

ס'זיינען ביי אונדז געווען צווישן די פארטיזאנער שלעכטע אנטיסעמיטישע מענטשן. געווען אויך פון מאסקווע גאזיקין, אויך אן אנטיסעמיט. ער האט געשאסן אומזיסט א יידיש יינגל מען האט געמוסט אינטערנירן אונדזער לאגער, נאר בצייטנס האט מען אנטדעקט און מען איז געראטעוועט געווארן פון טויט.

דערנאך ווען די רוסישע ארמיי איז געקומען, זיינען מיר אוועק קיין ראפאלווקע. דזיאדיא פעטיא איז געווען זייער איבערגעגעבן צו אונדז.

פון ראפאלאווקע בין איך געפארן קיין ראוונע, געווען אין א רוסישן פריוט דערנאך בין איך פון דארט אוועק. די רוסישע קינדער דארט האבן געשריען: "ביי זשידאוו ספאסאי ראסיו". איך בין געווען צווישן די יידן און געקומען אין לאדזש אליין א פאר חדשים צוריק מיט נאך יידן.

דערציילט און אונטערגעשריבן

באלער זאיע

א זיגל פון: "יידישן היסטורישן אינסטעטוט אין פוילן" ארכיוו I.
ארכיון יד-ושם, ירושלים, תיק 016/294.

דוד ספּאַרד

ווידערשטאַנד*

אין משך פון די יאָרן, וועלכע זענען פאַריבער זינט דער נאַצישער פאַרוויסטונג, זענען צונויפגעזאַמלט געוואָרן צענדליקער טויזנטער דאָקומענטן, וועלכע דערציילן וועגן די אוממענטשלעכע און אַפילו אומחיהשע אכזריותן פון די נאַצישע בעסטיעס, וועלכע די סאַמע ווילדסטע פאַרקריפּלסטע פאַנטאַזיע וואָלט זיי זיך אַפילו פאָרשטעלן נישט געקאָנט. אָבער צוזאַמען דערמיט דערציילן זיי אויך וועגן אומבאַשרייבלעכע העלדישקייטן, וואָס זענען אין יענע געשפּענסטיקע באַדינגונגען אויסגעוואַקסן צו פאַנטאַסטישע טאַטן, אומאָפּהענגיק פון זייער אָביעקטיווער גרייס אַן-און-פאַר-זיך אין אַלע אַנדערע צייטן.

זיכער איז נאָך וויט נישט פאַרצייכנט געוואָרן אַלץ פון דעם, וואָס איז געווען גרויזאַם אין יענע חושכדיקע יאָרן פון דער היטלערישער ממשלת-אשמדאי. אָבער באַזונדערס נישט פול און נישט אַלזייטיק זענען ביז איצט געוואָרן באַלויכטן די מאָמענטן פון גבורה, זייער פאַרשידנאַרטיקייט און פילפאַרמיקייט. די אויסטערלישע באַדינגונגען אין וועלכע זיי זענען צושטאַנד געקומען, וועלכע האָבן פאַראַליזירט יעדן מוט, יעדן ווילן און יעדע איניציאַטיוו פון מענטשן צו ראַטעווען אַפילו דאָס אייגענע לעבן אין פיל פאַלן.

צי איז דער בלויזער פּחד געווען די סיבה, וואָס אַ פאַרהעלטניסמעסיק קליינע צאָל רוצחים האָבן געפירט צו דער שחיטה אַזוי אָפט אָן ווידערשטאַנד צענדליקער טויזנטער? אָדער אפשר גאָר די אויסזיכטלאָזיקייט, דער עלנט, דער פיינטלעכער אַרום, די דערנידערונג, די פאַרשעמונג, דער פאַראַט פון געוויזענע פריינט און באַקאַנטע און צענדליקער אַנדערע סיבות נאָך נישט אויסגעפאָרשטע ביז איצט - נישט אין זייער באַזונדערקייט און נישט אין זייער צוזאַמענהאַנג?

די וויסנשאַפט וועגן מענטש, וועלכע עקזיסטירט שוין הונדערטער יאָר, איז אָפּגעווישט געוואָרן דורך דער בלוטיקער פאַרפלייצונג. אין אַ לייבן-גרוב, אין אַן אַטמאָספער פון גרויליקע ענויים און מיתות משונות אַנטשטייט אַ נייע פסיכאָלאָגיע און אויף גאָר אַנדערע יסודות. דער שטודיום פון יענע פינצטערע צייטן, דאָס אַריינדרינגען אין דער טיף פון זייער מהות איז מסוגל צו גרייכן צו גאָר נייע הנחות פון דער מאָראַל, פון דער קונסט

און פון דער פסיכיק פון מענטש. דאָס אַלץ שטייט נאָך פאַר צו טאָן. אָבער שוין איצט זענען פאַר אונדז קלאָר די אַבסאָלוט אַנדערע פראַפּאָרצן און אינהאַלטן פון דעם צושטאַנד, וועלכן מיר רופן העלדישקייט.

יעדע מינוט בלויזע עקזיסטענץ אין אָנבליק פון אומאויפהערלעכע מוראדיקע שרעקן, אין אַרומרינגלונג פון ביזע חיות אין מענטשלעכן געשטאַלט, אונטער כסדרדיקע דראָונגען צו ווערן צעריסן אויף שטיקער דורך צערייצטע הינט, אָדער ווערן פאַרברענט לעבעדיקערהייט, אָדער ווערן דערשטיקט, אָדער צוזען מיט די אייגענע אויגן, ווי דאָס אַלץ ווערט געטאָן מיט קינדער, מיט עלטערן, מיט שוועסטער און ברידער - - - יעדע אַזאַ מינוט פון לעבן איז שוין אַן און פאַר זיך געווען אַן אומפאַרשטענדלעכע גבורה, אַ מיסטישער אַקט פון ווידערשטאַנד קעגן טויט.

אָבער טויזנטער און טויזנטער יידן האָבן פאַרמאָגט אין יענע קאָשמאַרע באַדינגונגען נישט בלויז די קראַפט צו קאָנען לעבן, נאָר אויך צו קאָנען ביחידות און בציבור זיך אַנטקעגנשטעלן פאַסיוו און אַקטיוו דעם נאַצישן פאַרזעעניש. דאָס האָט זיך אָנגעהויבן פון אינדיווידועלן און קאָלעקטיוון סאַבאָטאַזש און דערגרייכט צו דרייסטע קאַמפן פון טויזנטער אין פּאַרטיזאַנישע אָפּטיילונגען און צו אָפענער מרידה אין פאַרשידענע לאַגערן און געטאָס מיט דעם העלדישן אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ אין דער שפּיץ, וועלכער האָט צו זיך קיין גלייכן נישט אין דער געשיכטע, לויט די אָנגעווענדטע לגבי אים אכזריותן און לויט זיין פאַראיינזאַמקייט אין פיינטלעכן אַרום, אָבער אויך לויט זיין פיזישער און מאָראַלישער גבורה, לויט זיין ווירדיקן נאַציאָנאַלן באַוואוסטזיין און גלייכצייטיק אויך לויט זיין געפיל פון בשותפותדיקייט און פאַרברידערונג מיט אַלע - - יידישע און נישט יידישע - - פאַרפייניקטע דורך די נאַצישע שדים.

דאָס איז נישט געווען בלויז קיין אינסטינקטיווער דראַנג צום לעבן, נאָר איכותדיק עפּעס אַנדערש, אָדער יעדנפאַלס, איכותדיק עפּעס מער. צו דעם דראַנג פון לעבן, אָדער אַפילו צו דעם דראַנג פון אַ ווירדיקן טויט, וואָס איז אין טיפערן זין פון וואָרט - אַ ווייטערלעבן, איז נאָך צוגעקומען דער אימפּעראַטיוו פון יידישן נאַציאָנאַלן גייסט, די קראַפט פון דורותדיקער עקשנות, אַ פאַרהאַרטעוועטע אין אומאויפהערלעכע נסיונות, אָבער אויך אַ באַזוניקטע פון איר אייגענער שעפערישקייט אין משך פון יאָרטויזנטער אויף די פאַרשידנסטע געביטן פון מאָראַל, וויסנשאַפט און קונסט נישט נאָר פאַר דעם אייגענעם פאָלק, נאָר פאַר אַלע פעלקער אויף דער וועלט.

די קעמפער אין די געטאָס, לאַגערן און וועלדער האָבן אין יענע טעג פון בייזער און פינצטערער שנאה און בלוטדורשטיקייט געטראָגן אין זיך די ליכטיקע וויזיע פון אויסלייזונג, פריינדשאַפט און פאַרברידערונג, וועלכע איז פון ד נביאים אָן, און נאָך פריער, געווען דער קוואַל, פון וועלכן אונדזער פאָלק האָט אין די שווערע צייטן געשעפּט מוט, קראַפט און אויסדויער. דער חלום פון יידישן פאָלק אין אַלע יאָרן פון זיינע וואַגלענישן און פיין וועגן שיבת-ציון און ביאת-

* פון בוך: "זיי האָבן געליטן, זיי האָבן געקעמפט". אויסגעגעבן פון דער וועלט פעדעראַציע פון פוילישע יידן. תל-אביב דיזנגוף 158.
צו דעם 30-טן יאָרטאָג פון אויפשטאַנד פון וואַרשעווער געטאָ. רעדאַגירט פון דוד ספּאַרד.

המשיח איז פאַקטיש איין און דער זעלבער חלום, נאָר געזען פון צוויי אַספּעקטן, פון אַספּעקט פון נאַציאָנאַלער גאולה און וועלט-גאולה.

דעם דאָזיקן חלום פון דאָפּלטער אויסלייזונג האָבן געהאַט פאַר זייערע אויגן די העלדישע קעמפער קעגן דער נאַציִשער חיה, די אומפאַרגעסלעכע גיבורים פון וואַרשעווער אויפשטאַנד, וועלכע האָבן צוזאַמען מיט דער פאָן פון דעם לאַנד, אין וועלכן זיי האָבן געקעמפט, אויך אַרויסגעשטעלט די בלוי-ווייסע פאָן - - - דעם סימבאָל פון אַלגעמיינער גאולה דורך אומקערן און רעאַליזירן די גערעכטיקייט לגבי דעם אייביק גערודפטן יידישן פאָלק.

אין דער פאָרליגנדער אויסגאַבע, וועלכע דערשיינט לכבוד דעם 30-סטן יאָרטאָג פון אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ, איז געגעבן אַ טראָפּן פון דעם אומענדלעכן ים פון צער און גבורה, וואָס טראָגט דעם נאָמען - אומקום פון פוילישן און אייראָפּעישן יידנטום דורך די נאַציס. אָבער יעדער טראָפּן איז אין זיין צוזאַמענשטעל ענלעך צום ים, פאַרמאָגט אין זיך די זעלבע עלעמענטן. אויך אין די ווייניקע זייטלעך פון דער דאָזיקער אויסגאַבע זענען געגעבן אייניקע כאַראַקטעריסטישע מאָמענטן פון דער דעמלטיקער ווירקלעכקייט, וועלכע באַווייזן נישט בלויז די מוראדיקע פיין פון די יידן, נאָר אויך זייער ווידערשטאַנד און בונט, וועלכע אין די באַדינגונגען פון זייער אַבסאָלוטער איזאָלירטקייט און פאַראיינזאַמטקייט מחמת דער פיינטלעכער באַציונג פון דער אַרומיקער אָרטיקער באַפעלקערונג, וואַקסן אויס צו אַ לעגענדאַרער גבורה.

שוין אין ערשטן פראַגמענט פון דעם בוך "שלושה ימי קרב" פון שלום-סטעפאַן גראַיעק, איינער פון די אָנפירער פון אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ, וועלכער שילדערט אַן אָוונט נאָך דעם ערשטן טאָג פון אויפשטאַנד, ווערט בולט געוויזן די העלדישע האַלטונג פון די קעמפער. ביי זייער גאַנצן באַוווסטזיין וועגן דעם אויסגאַנג פון קאַמף, פילט זיך אַרויס פון זייער יעדן וואָרט - סיי ווען זיי שטייען אויף דער וואַך, סיי ווען זיי באַטייליקן זיך אין דער ערשטער סדר-נאַכט - אַן אַנטשלאָסנקייט און רואיקייט. זייער איינגעהאַלטענע מעלאַנכאָליע איז ווי באַלויכטן נישט בלויז מיט דעם שטאָלץ פון ערשטן זיגרייכן טאָג איבער די אַזוי שטאַרק באַוואָפנטע היטלערישע רוצחים, נאָר אויך מיט דעם באַוווסטזיין פון דער נאַציאָנאַלער און אַלגעמיינער באַדייטונג פון דעם דאָזיקן זיג.

וועגן די גרויליקע ליידן פון דעם יידישן קינד אין יענע יאָרן, וועגן די עִנויים פון די דערוואַקסענע און דער באַציִונג מצד דער פוילישער באַפעלקערונג ווערט איבערגעגעבן מיט אויסגעווינלעכער אויטענטישקייט, רירנדיקער תמימות און רעאַליסטישקייט אין די "זכרונות פון אַ דרייצניעריק יינגל".

אין דעם פראַגמענט פון דעם טאָג-בוך פון מרים קאַספּאַרי דערציילט זיך וועגן די שווערע איבערלעבונגען פון די יידן אויף דער א. ג. אַרישער זייט - פול מיט שרעקן און דראָונגען מצד די שמאַלצאָווניקעס און סתם אַנטיסעמיטן, ביי דעם נאָבעלן פאַרהאַלטן זיך פון איינצלנע, ווי דער באַרימטער פוילישער שוישפּילער אַלעקסאַנדער זעלווערעאָוויטש און זיין משפחה.

גלייכצייטיק מיט די דאָזיקע ליידן ווערט איבערגעגעבן אין דער אויסגאַבע דורך עדי-ראיה און אָנטיילנעמער אין אַקטיוון ווידערשטאַנד קעגן די נאַציס. אייניקע פאַקטן פון יחידישער און קאָלעקטיווער העלדישקייט.

בראָנקע קליבאַנסקי אין איר פאַרצייכענונג "וועגן די צוגרייטונגען צום קאַמף אין ביאַליסטאָקער געטאָ" דערציילט וועגן ערנסטע און אחריותפולע דיסקוסיעס און מיינונגספאַרשידנהייטן, וואָס איז שייך די אופנים און מעטאָדן פון קאַמף און וועגן איבונגען, נישט געקוקט אויף דער קאָשמאַרער אַרומיקער אַטמאָספער, און אויך וועגן דעם אומגעריכטן, האָפנונגסלאָזן און דאָך העלדישן קאַמף.

דאָסגלייכן אין דער גבית-עדות "דער בלוטיקער וועג פון די לאַכוועער יידן" דערציילט דער אָנטיילנעמער און שפּעטערדיקער פּאַרטיזאַן, מרדכי זאַלצשטיין, וועגן דער וווּנדערלעכער העלדישקייט פון די לאַכוועער יידן צוזאַמען מיט זייער פאָרזיצער פון יודענראַט. ווען מהאט געקומען זיי פירן צום מארד, האבן די יידן באפאלן די דייטישע או אוקראינשע מערדער און פיל יידן האָט זיך איינגעגעבן צו אַנטלויפן אין וואַלד.

די עדי-ראיה און אָנטיילנעמער אין די אויפשטאַנדן אין סאָביבאָר, טרעבלינקע און טשענסטעכאָוו גיבן איבער אויטענטישע בילדער פון דער העלדישקייט פון יידן, וועלכע האָבן מיט ווירדע און גבורה זיך געשטעלט קעגן שונא, גובר זייענדיק אַלע העמונגען פון שרעק.

אַלץ צוזאַמען איז, ווי שוין געזאָגט, אַ טראָפּן אין ים, אָבער אויך דער טראָפּן איז אַ בולטער באַווייז קעגן די, וועלכע צוליב בייזוויליקייט, אָדער אומוויסן באַשולדיקן טאָטאַל דאָס יידישע פאָלק אין גיין, ווי "שאָף צו דער שחיטה". טאָטאַל איז געווען דאָס ווילדע געיעג אויף די יידן נישט בלויז דורך די דייטשן, נאָר אויך דורך זייער פיל פון די פעלקער, צווישן וועלכע די יידן האָבן געלעבט און געשאַפן אין משך פון הונדערטער יאָר. אָבער דער ווידערשטאַנד אין די פאַרשידנסטע פאָרמען און אופנים, צוגעפּאַסטע צו די געשפּענסטיקע באַדינגונגען פון יענער צייט, האָט גראָד באַוויזן, אַז אַפילו אויפן ראַנד פון אָפּגרונט ווערט דער יידישער גייסט נישט צעבראָכן ענדגילטיק און ער פאַרלירט נישט די האָפענונג אין תחית-המתים.

זיי וואַכזאַם, מיין ברודער !*

ברודער, דיין הארץ נישט פארמאך
אויפן זילבערנעם שלאָס בלויז פון טרויער -
עס איז נאָך צו ענד נישט די שלאכט,
דער שונא שטייט אלץ נאָךביים טויער.

פארשטשעמע די ציין, די טרערן פארהאלט -
עס איז נישט די צייט בלויז פאר קלאָגן.
די ריטער פון מאָרד, פון אומגליק און גוואלד
די טאָגעס פון ריכטער נאָך טראָגן.

נישט גלייב זייער וואָרט, ווען מיט האָניק עס טריפט,
נישט טרוי זייער בליק, ווען מיט חניפה ער קוועלט -
עס איז זייער זיסקייט געלאָדן מיט גיפט
און אין שאָפּענע פעלן פארטאיען זיך וועלף.

זע, ווי מע פלאסטערט פונסנייַ שוין א וועג
פאר גרויזאמען טראָט,
און דער הייליקער אָנדענק, דיין איינציק פארמעג,
איז פארקויפט צו א גיריקן גאָט.

א מעסטל פון פיין אויף א רענדל פון גאָלד -
זיי האָבן דעם האַנדל געוואַגט,
צו האָבן דעם בלוטיקן חשבון באצאָלט
און ווידער פאַרהייבן די האַק -

* דוד ספארד, בארוועסע טריט, זייט 110.

אין אנדענק פון מיין משפחה

אין 1935 יאהר בין איך ארויסגעפארן פון מעלניצע צוזאמען מיט מיין ברודער שלום, קיין בראזיל. דארט האט אונדז אפגעוואכט אונדזער ברודער בן-ציון - בעני, וועלכע האט מיט א יאהר פריער אוועקגעפארן אין בראזיל. אזוי ארום זאינען מיר געווען אין בראזיל דריי ברידער.

אין מיין זכרון קומט אפט אויף אונדזער טייער היים שטעטל - מעלניצע. אין מיין דמיון גייען פארביי בילדער ווי אין א חלום. געשטאלטן פון די יידן און פון דעם לעבן אין שטעטל. ווען איך עפן די אויגן אנטפלעקט זיך פאר מיר די ביטערעווירקליכקייט פון גרויסן חורבן וואס האט פאסירט מיט די יידן פון מעלניצע. די קרבנות וועלכע זאיינען ברוטאליש דערמארדט געווארן אין מעלניצע פון די נאציש דויטשע-אוקראינישע הענט, אין טאג כ"א אלול תש"ב - 3.9.1942.

צווישן די קדושים פון מעלניצע, זיינען געווען די גרעסטע טייל פון 171 נפשות פון מיין משפחה: מענער, פרויען און קינדער וועלכע האבן אומגעקומען אין דער שואה:

מיין פאטער, מאיר קנאבל.

מיין מומע, מארים-מרים (דעם פאטערס צווייטע ווייב).

מיין פעטער אשר קנאבל, מיט זיין משפחה.

מיין פאטער מאטל-מרדכי קנאבל מיט זיין משפחה.

מין שוועסטער חנה מיטן מאן - מאטל ליטוואר.

מיין ברודער אייזיק קנאבל זיין פרוי נעחמאקע מיט זייערע קינדער.

מיין פעטער (מיין מאמעס ברודער) ברוך אייזנבערג מיט זיין פאמיליע.

מיין פעטער (מיין מאמעס ברודער) אברהם-משה אייזנבערג מיט זיין פאמיליע.

מיין מוטער רעסיע ז"ל איז נפטר געווארן פאר דער קריג. נאך איהר פטירה האט מיין פאטער חאסענע געהאט נאך אמאל מיט מארים, וואס איר האבן איהר גערופן מומע.

אונדזער פאמיליע איז געווען די גרעסטע פאמיליע, אין צאל פון נפשות, אין מעלניצע. מיין פאטער מיט זיינע ברידער האבן געהאט פעלדער און האבן זיך פארנומען מיט מסחר אין פארשיידענע געביטן אין גאנצער וואהלינער געגענט. אלע וועלכע האבן מיט זיי געהאט א פארבינדונג אין געביט פון מסחר האבן זיך בעציען צו זיי מיט פול כבוד אין צוטראייונג מען האט זיי געהאלטן פאר ארענטלעכע ווילע יידן.

איך אליין האב געארבעט ביי מיין שוועסטער אין קלייט. זי און איהר מאן מאטל ליטוואר האבן געהאט א מאנעפאקטור געשעפט, און גרייטע קליידער פאר מענער אין פרויען.

פון אונדזער גרויסער משפחה דער איינציגער וועלכער האט זיך געראטעוועט פון דער שואה איז געווען מיין ברודער משה. אין צייט פון דעם אנפאל פון די דייטשן אויף רוסלאנד אין יוני 1941, האט עהר אנקלאפן אין רוסלאנד. נאך דער מלחמה איז עהר געקומען אין מעלניצע מיט נאך איינצעלע יידן וואס זיי האבן זיך געראטעוועט. מיין ברודער משה האט זיך געטראפן מיט א גוי וועלכער האט איהם דערציילט אז אונדזער פאטער מאיר מיט זיין אייניקל (משה'עס זוהן) האט א גוי אויסבאהאלטן פון די דייטשן, און עטלעכע טעג פאר דער באפראיונג דורך דער רויטער ארמיי, האט דער גוי אונדזער פאטער מיט זיין אייניקל ערמארדערט.

משה האט נאך דער מלחמה עולה געווען אין ישראל און געלעבט אין חיפה. צוריק מיט א צייט איז עהר נפטר געווארן.

מיינע צוויי ברידער שלום און בן-ציון זיינען אויך נפטר געווארן. אין בראזיל. אזוי ארום בין איך געבליבן דער איינציגער שריד פון גאנצן דור.

איך וועל אייביק גדענקען און קיינמאל נישט פארגעסן מיינע טייערע עלטערן, ברידער און שועסטער, און די גאנצע פאמיליע. זאלן די שורות דינען אלעס נר תמיד פאר זייערע הייליקע נשמות.

ה' ינקום דמם!

אברהם קנאבל - בראזיל

מאיר קנאבל און זיין טאכטער חנה

אייזיק און ניחאמקע קנאבל

מאטל און חנה ליטוואר

טוני קאַס

מיין מאן טוני איז געבוירן אין מעלניצע. א שטעטל אין דער געגנט פון קאוועל, נישט ווייט פון פוילישער-אוקראינישע געגנט, דעם 22.2.18. דער פאטער האט געהייסן זלמן - די מוטער - רבקה. ער איז געבליבן איינער פון די זעקס קינדער. 5 קינדער: 2 שוועסטער און 3 ברידער האבן די נאציס אומגעבראכט. א ברודער איטשע איז געשטארבן פאר דער קריג. די שוועסטער האבן געהייסן: חנה, רונטשע. די ברידער: אוסי, לייבל און נאחטשע.

זיין פאטער איז געווען או לערער פון עברית, און האט אויך געהאט א "חדר", וווּ ער האט געלערנט מיט קליינע קינדער.

טוני האט געלערנט אין דער פוילישער פאלק-שול, און עברית ביי פאטער. ער האט געענדיקט די שול. ווייטער לערנען איז געווען קליינע אויסזיכטן אין די קליינע שטעטלעך.

כמעט די גאנצע יוגנט זענען געווען ציוניסטיש געשטימט, און האבן געשטרעבט צופארן קיין ארץ-ישראל און בויען א אייגענע היים - טוני האט אויך געהערט צום "החלוץ-הצעיר". ער האט באוויזן צי זיין א קורצע צייט אויף הכשרה אין בענדזין - ד.ה. זיך צוגרייטן צו א חלוצישן לעבן אין ארץ-ישראל. אבער דער גורל האט געוואלט אנדערש. עס האט זיך אנגעהויבן דער קריג, פוילן איז געווארן צעטיילט, 1939 מעלניצע איז געבליבן אין רוסלאנד. מיט גרויסע מי האט זיך אים איינגעגעבן צו קומען אהיים. לאנג אין דער היים איז אים ניט געווען באשערט צוזיין. די רוסן האבן אים מאביליזירט אין דער ארמיי און אוועקגעשיקט ביז צו דער רוסיש-יאפאנישער גרעניץ. וווּ ער האט פארבראכט 3 יאר.

אין דער צייט פון זיין דינען אין דער ארמיי איז דייטשלאנד אנגעפאלן אויף רוסלאנד און עס האט זיך אנגעהויבן א פארביסענע מלחמה. ווי עס איז געווען אין רוסלאנד א סך פוליאקן און פוילישע בירגער, האבן אויך געגעבן זייערע אנטייל אין קריג און דעם 17 אוקטובר 1943 האט זיך ארגאניזירט די ערשטע פוילישע דיוויזיע אופן נאמען פון קאסטשושקא. זיי האבן מאביליזירט די פאליאקן און אויך יידן, פוילישע בירגער און אויך געזוכט אפיצירן. טוני איז שוין דאן געווען א סאלדאט מיט פראקטיק, האט מען אים איבער געפירט, פון דער רוסישער ארמיי צו דער פוילישער אוסשולן די יונגע רעקרוטן. טוני האט טאקע זיך אויסגעצייכנט אין קריג ער האט באקומען 4 מעדאלן 2 ארדערס. ער איז דורכגעגאנגען דעם גאנצן מהלך פון לענינע ביז בערלין. זיין איינציקער באגער איז געווען נקמה, נקמה, נקמה. פאר דעם אומשולדיקן פארגאסענע בלוט. נאכן באפרייען זיך פון מיליטער האט ער זיך איינגעשלאסן אין קיבוץ "פח"ח" (פארטיזאנער, חיילים, חלוצים).

איך האב געטראפן טוניען אין לאדז' אין 1946. ער א יונגער אפיצער פון דער פוילישער ארמיי. איך א יונג מיידל געקומען פון ווייטן סיביר - ווו מיר זיינען געווען פארשיקט גאנצע 6 יאר. גארנישט געהערט פון פארניכטן יידן. פון די קרעמאטאריעס און גאז-קאמערן האבן מיר זיך ערשט דערוווּסט אין פוילן.

אומגלויבלעך זענען געווען די איבער לעבונגען פון ביסל אויסגעמאטערטע על-פי-נס לעבן געבליבענע: מערשטנס זענען דאס געווען מענער, ווייל די מענער איז געווען לייכטער צואנטלויפן. די יידן האבן געמיינט, אז היטלער וועט נאר אויסמארדן די מענער, פרויען און קינדער וועט ער קיין שלעכטס ניט טאן. די מערדער וועלן זיך שעמען. אומעטיק און פאריותמט - זענען ארומגעגאנגען די איינצגעבליבענע, געזוכט א טרייסט א שריד פון דער משפחה, אדער - א פאסענדע פאר זיך צו פארבינדען אויפשטעלן א משפחה און קענען ווייטער ציען דעם יידישן אויפקום ווייזן אונדזערע שונאים אז אונדז יידן קען מען נישט אויסראטן. מיר זענען דא - "עם ישראל חי!".

טויזנטער פרוייען און מענער יידישע, האבן אפגעגעבן דאס לעבן צו באפרייען פוילן. נקמה נעמען פאר די אומשולדיק פארגאסן בלוט פון די עלטערן, שוועסטער, ברודער און אלע יידן, או אלע קרובים.

פוילן האט די יידן ניט אויפגענומען מיט גרויס פריינשאפט. טראץ דעם, וואס די יידן האבן געהאט אגרויסן חלק אין איר באפרייאונג, די מתנה, וואס די פאליאקן האבן געגעבן די יידן, איז געווען דער קעלצער פאגראם, און נאך הונדערטער יידן, וואס זענען דורך די פאליאקן ארויסגעווארפן געווארן פון די (בעגער) באנען און זיי דערשאסן אין די דערבייאיגע וועלדער. אויף יעדן טראט וווּ זיי האבן דערזען א ייד, וואס איז נעבעך נאך אזוי פיל ליידן, געבליבן לעבן, האבן זיי גלייך געשטעלט די פראגע פון וואנען זיינען נאך דא יידן? היטלער האט זיי ניט אלע אויסגעהארגעט. ווי האבן אונדז די פאליאקן געקענט אנדערש אויפנעמען, זיי האבן זיך געשראקן, אז זיי וועלן מוזן אומקערן דאס יידישע גוטס.

די גאנצע וועלט האט געוווּסט פון די קרעמאטוריעס אז עס ווערן דארטן אויסגעמארדערט מיליאנען אומשולדיקע מענטשן און אלע האבן געשוויגן. נאר מיר דאס ביסעלע אפגעראטעוועטע האבן באשלאסן מיט געוואגטקייט, ניט זיין מער קיין קנעכט, מיר ווילן אהיים אין אונדזער לאנד אזוי ווי אלע פעלקער. דאס גאנצע לעבן האט מען אונדז געטריבן קיין פאלעסטינע, און יעצט לאזט מען אונדז אהין ניט אריין. יעדער פון אונדז האט זיך געאיילט צו פארלאזן די פארשאלטענע ערד, וואס יעדער טראט איז געווען אויסגעווייקט פון יידיש בלוט. גענומען דעם וואנדער-שטעקן און זיך געלאזן גיין ווייטער. געקראכן איבער בערג, טייכן מיט פארשיידענע אומוועגן צו דערלאנגען זיך צו ארץ-ישראל.

קודם אין לאדז' האט ער געארבעט אין דער "העפלה". אין אקורצער צייט האט ער פארלאזן פוילן און אריבער קיין דייטשלאנד. פון דייטשלאנד קיין איטליע, פון איטליע מיט דער

טוני קאס, א זעלנער אין דער סאוויעטישער ארמיי - 1941

אומלעגאלער עליה זיך געלאזן קיין ארץ-ישראל. די שיף איז געכאפט געווארן פון די ענגלענדער און פארשיקט קיין ציפערן. נאכן באפרייען פון ציפערן געקומען אין לאנד, זיך מאביליזירט אין דער ארמיי אפצוגעבן דעם חוב פאר דער אייגענער מדינה. נאכן מיליטער איז ער געווען א קורצע צייט אין קיבוץ עין-חרוד.

פון אונדזערע פלענער, איך מיט טוניען, וואס מיר האבן געשטרעבט האט זיך אויסגעלאזן מיט גארנישט. איך מיט טוניען האבן זיך צעשיידט אויף און גאנצע צען יאהר נישט געוווסט איינער פון צווייטן. יעדער איינער האט דורכגעמאכט זיין גורלדיקן וועג באזונדער - אבער פון גורל קען מען ניט אנטלויפן. מיר האבן זיך געטראפן נאך 10 יאר, און דאס איז געווען דער גליקלעכסטער טאג אין אונדזער לעבן... אז ריינע ליבע איז אייביק, אין הארצן דאס גאנצע לעבן.

מיר האבן חתונה געהאט, ערצויגן 3 קינדער, חתונה געמאכט, געהאט נחת. געלעבט אין הארמאניע און פרייד, ביזן טויט פון טוניען. טוניע איז געווען א גוטער בחור, עס איז געווען לייכט מיט איהם צובאפריינדין. א גוט הערציקער. תמיד גרייט געווען יעדן צו העלפן. קיינמאל ניט באליידיקט. שטיל געלעבט און נאך שטילער געשטארבן. דאס איז געווען מיין טרויעריגסטער טאג לעבן.

אין כבוד דיין אנדענק.

טוני איז ניט געבוירן אין א העמדל א זיידן
גאט האט ניט פארמאכט פאר אים דעם גן עדן
ער האט ארום "עגל הזהב" קיינמאל ניט געטאנצט
ניט מיט גאווה זיין קאפ פארפלאנצט.

ניט געלאזט פון שקר פארן נאז, זיך פירן.
קיינמאל, פאר קיינעם ניט פארמאכט די טירן
געבאדן זיך אין ים פון כל תורה'עס
ארויס פון חדר א פרומער אפיקורס.

ער האט זיין פשוטקייט פאר קיינעם ניט באהאלטן.
דעם נאטור געירשנט פון אייגענעם טאטן,
אוועק איז זיין לעבן אביסל צו גיך
די יארן זיך געבלעטערט ווי זייטלעך פון א בוך
די צייט איז פארלאפן אזוי ווי א חלום
ניטא מער טוני קאס - ניטא מער קהת שלום.

דיין פרוי פולה

טוני קאס, א אפיצער אין פוילישער ארמיי - 1943

דוד ספארד

דער דיכטער דוד ספארד איז געווען דער זוהן פון מעלניצער רב ר׳ יהודה בן אהרון דוד ספרד, ער איז געווען רב אין די יארן 1936-1918. הרב ספארד איז נפטר געווארן אין מעלניצע און דארט געבראכט געווארן צו קבורה.

איינצעלע מעלניצער אין ישראל און אין אמעריקע געדיינקן דעם רב׳ס לוויה, און ווי אזוי זיין זוהן, דער דיכטער דוד ספארד האט געזאגט קדיש און געוויינט ביי זיין פאטערס לוויה.

אין משך פון די גאנצע יארן האט דוד ספארד געהאט פארבינדונג און באזוכט מעלניצער אווי זיי זיינען נאר געווען. אין צייט פון מיין באזוך אין קייב - אוקראינע האבן מיר די שוועסטער טויבע און לילי ראג דערציילט וועגן זייער פריינדשאפט מיט דוד ספארד. אויך די מעלניצער אין אמעריקע - פאראייניקטע שטאטן האבן מיר געשריבן וועגן זיין פריינדשאפט מיט זיי. אין די יאהרן ווען דוד ספארד האט געלעבט אין ישראל האט ער אפגעזוכט מעלניצער, באזוכט ביי זיי און האט איינטייל גענומען אין זייערע שמחות.

איך האב פיל צייט געזוכט זיינע ביכער, און לעצטנס האט מיר געלונגען צו געפינען אלע זיינע דיכטערישע שריפטן - זיינע ביכער.

אין אונדזער מעלניצער בוך גיבן מיר עטליכע שירים-לידער פון דוד ספארד ספיצעל וועגן דער תקופה פון דער שואה.

וועגן דער ליטעראַרישער שאפונג פון דוד ספארד ביאגראפיע און קריטיק איבער זיינע שריפטן, גיבן מיר עטליכע מאמרים ווי אזוי זיי זאנען געדרוקט געווארן פון פאכלייט אין דעם ליטעראַרישן געביט. די דאזיגע מאמרים, פאר זיך אליין זיינען געווען א גענוג צו געבן אונדז א געגויעם בילד פון זיינע גרויסע פייאיקייטן אין דער יידישער ליטעראטור.

יהושע ליאור

ספארד דוד

(5טן יולי, 1905 - 1981)

געבוירן אין טריסק, וואהלין, אין א רבנישער משפחה. יונגערהייט אריבער מיט די עלטערן קיין אזעריאן, וואו זיין פאטער איז געווען רב. ביז 14 יאר געלערנט ביים פאטער און ביי מלמדים, דערנאך, ביז 1923, אין א העברעאיש-פוילישער גימנאזיע אין קאוועל און לוצק, וואו באקומען מאטורע. אין 1924 געקומען קיין ווארשע און ביז 1928 שטודירט אויפן פילאסאפישן פאקולטעט פון ווארשעווער אוניווערסיטעט, דערנאך אוועק קיין פראנקרייך און ביז סוף 1931 שטודירט אין אוניווערסיטעט פון נאנסי, וואו פאר זיין דיסערטאציע, *די רעכט פון קעגנזאצן אין דער פילאסאפיע פון העגעל*, באקומען דעם טיטול ד״ר פילאסאפיע. אין פראנקרייך געווען טעטיק אין פארבאנד פון יידישע סטודענטן און אין אלגעמיין-פאליטישן לעבן. אנהייב 1932 צוריקגעקומען קיין פוילן און ביז דער צווייטער וועלט-מלחמה געלעבט אין ווארשע. אקטיווער טוער אין דער יידישער לינקער באוועגונג. מיטגרינדער פון דער יידישער לינקער שרייבער-גרופע און איר פארשטייער אין אין דער פארוואלטונג פון יידישן ליטעראטן- און זשורנאליסטן-פאראיין ״טלאמאצקע 13״. איז אויך געווען א מיטגליד אין יידישן ביורא ביי דער קפ״פ אין פוילן. בעת די נאציס האבן פארכאפט פוילן, איז ס׳ אוועק קיין ביאליסטאק, וואו געווען וויצע-פארזיצער פון ביאליסטאקער אפטיילונג פון סאוועטישן שרייבער-פארבאנד.

פון סוף יוני, 1941, ביז אנהייב 1946 געלעבט אין רוסלאנד, א צייט געווען אין קאלכאז אין נאוואאוזענסק, דערנאך אין אלמא-אטא, דאן אין מאסקווע, וואו געווען א טעטיקער מיטארבעטער פון זפ״פ (״זוויאנזעק פארטריאטאוו

פאלסקיך") בעתן אדורכפירן די רעפּאטריאציע פון די פוילישע יידן פון רוסלאנד קיין פוילן, זינט 1946 פארנומען א פירנדיקע פאזיציע אין געזעלשאפטלעכן לעבן פון די יידן אין פוילן. מיטגליד פון "צ"ק פון די יידן אין פוילן", וויצע-פארזיצער פון יידישן שרייבער-פאראיין, גענעראל-סעקרעטאר פון יידישן קולטור-פארבאנד, גרינדער און רעדאקטאר פון פ"ג "יידיש-בוך", וואס האט שוין ארויסגעגעבן איבער 200 יידישע ביכער. איז אויך טעטיק ארום דעם יידישן טעאטער אין פוילן. אין 1955 באקומען פון דער פוילישער רעגירונג דעם מעדאל "10 יאר פאלקס-פוילן".

ליטעראריש טעטיקייט אנגעהויבן מיט די העבראישע שירים "לבדי-לבדי" אין "לאן", געדרוקט אין *על המשמר*, ווארשע, 1923. זינט 1924 אריבער צו יידיש. מיטגרינדער און מיטרעדאקטאר פון ליטעראַרישן זשורנאל פאר יונגע שרייבערס - *שפּראצונגען*, ווארשע, 1915-1926, דערנאך געדרוקט לידער, דערציילונגען, איבערזעצונגען פון פראנצייזיש, פויליש א"א שפראכן, ליטעראריש-קריטישע עסייען איבער שרייבערס און ביכער, ווי אויך פובליציסטישע ארטיקלען אין *ליטעראַרישע טריבונע*, לאדזש-ווארשע, 1931-1935; *ט"צ פריינד*, ווארשע, 1934-1935; צוויי-וואכנשריפט *ליטעראַטור*, ווארשע, 1935; *פּארמעסט*, דארט, 1936 (אין די אלע געווען אדער רעדאקציע-סעקרעטאר, אדער מיטרעדאקטאר); *ליטעראַרישע בלעטער*, *ווארשעווער שריפטן*, *פּאדויס* - ווארשע; *לעבן און קאמף* (ז"מ ביכער פון דער חלוצישער לינקער ריכטונג אין פוילן), מינסק, 1936; *זיבן טעג*, ווילנע; זמ"ב *וואלין*, לוצק, 1934; 1939-1946, *ביאליסטאקער שטערן*, *אקטיאבער*, *שטערן* - מינסק; *צום זיג*, *אייניקייט* - מאסקווע. זינט 1946 אינעווייניקסטער מיטארבעטער פון *יידישע שריפטן* (חז"ש און ביידע זאמלביכער, 1947-1948), לאדזש-ווארשע (פון וועלכע צו ערשט געווען סעקרעטאר פון רעדאקציע און זינט 1950 - רעדאקטאר); *פאלקסשטימע*, *דאס נייע לעבן*, *אויפגאנג* - ווארשע. זיך באטייליקט אויך אין די *נייע פּרעסע*, *אויפסניי*, *פאריזער צייטשריפט* - פאריז; *מארגן-פרייהייט*, *יידישע קולטור*, *אייניקייט*, *ניי לעבן*, *זאמלונגען*, *לאנדסלייט*, ווי אויך אין דער איינמאליקער אויסגאבע: *לאמיר האלטן הויך די פאן פון די געטא-קעמפער* - נ"י; *פריי ישראל*, *קול העם* - ת"א; *סאוועטיש היימלאנד*, מאסקווע; ווי אויך אין די יידישע קאמוניסטיש-אריענטירטע אויסגאבעס אין לאטיין-אמעריקע. - אין בוכפארם: *שטאפלען*, לידער, ווארשע, 1929, 64 זז'; *וועגן צעגייען זיך*, דערציילונג, ווארשע, 1934, 72 זז' (צו ערשט געדרוקט אין *פריינד*, ווארשע); *שרייבער און ביכער*, ווארשע, 1949, 136 זז', מיט א צייכענונג פון ב. העכטקאפ (דאס בוך, אין 2 טיילן, אנטהאלט 5 ארטיקלען א"ט "פראבלעמען פון דער היינטיקער יידישער ליטעראטור" און 11 עסייען וועגן יידישע שרייבערס און ביכער, וואס האבן א שייכות צו פוילן); *שטודיאס און סקיצן*, ווארשע, 1955, 253 זז' (נעמט אריין די ארבעטן: "אין קרייז פון י.ל. פרץ": וועגן ווייסענבערג, קאגאנאווסקי, קאציזנע א"א פון דעם פרץ-דור; "פּאעזיע": ב. העלער, מ. שולשטיין, הדסה רובין א"א; "פּראזע": ל. אליצקי, ב. שלעווין, י. גוטערמאן, ב. מארק, מ. מירסקי א"א; "דראמאטורגיע": ח. סלאוועס, ב. סמאליאר, ב. העלער, "די טעאטער-אויפטוען פון אידא קאמינסקא", "פראגן פון ליטעראטור"); *לידער*, פ"ג "יידיש בוך", ווארשע, 1957, 146 זז', מיט צייכענונגען פון ל. מערגאשילסקי און י.צעלניקער; *א זעגל אין ווינט*, לידער, מיט צייכענונגען פון מאנע קאץ, ווארשע, 1961, 127 זז'; בראשור *יצחק-לייבוש פרץ, 1915-1952*, ווארשע, 1947, 11 זז'. איבערגעזעצט פון פראנצייזיש: *פאטער גאריא*, פון באלזאק, פ"ג "טאמאר", ווילנע, 1937, 373 זז'. פון פויליש: *דער וועג קיין פּראגעלע*, פון י. סטריקאווסקי, ווארשע, 1955, 390 זז'; *דאס טאגבוך פון דוד ראבינאוויטש*, ווארשע, 1960, 127 זז'; *וואו די ווינטן טראגן*, ווארשע, 1960, 72 זז', און *וואוהין די אויגן טראגן* (ביידע פון סטאניסלאוו וויגאדסקי), ווארשע, 1964, 424 זז'. אנגעשריבן *הקדמות* צו ש. זאזשאנסקיס "דער מענטש האט געזיגט" (ווארשע, 1949) און צו די שריפטן פון א. קאציזנע און י. מ. ווייסענבערג, ווארשע, 1955, א"א. פארטראטן מיט לידער אין י. לעפּטוויטשעס אנטאלאגיע אין ענגליש *דהי גאלדען פיקאק*, 1961. וואוינט אין ווארשע. - "... איך האב שוין עטלעכע מאל דערמאנט ספארדן צום גוטן און איך האב אליין הנאה, ווען עס מאכט זיך מיר אזא געלעגנהייט. (...) ספארד באהערשט זיין פאעטישן מאטעריאל. מען הערט דאס קול פון א באזונדערן פאעט אין כאר פון יידישע פאעטן. אפילו די ענגסעמאנטישע לידער זיינע לייענען זיך רואיק". (*יעקב גלאטשטיין*).

ח.ל.פ.

פון לעקסיקאן "פון דער נייער יידישער ליטעראטור", זעקסטער באנד מ-ע ארויסגעגעבן פון אלוועלטרן יידישן קולטור פאראייניקייט, 1965.

עלי שעכטמאן

אנשטאט אן אריינפיר*

מיט ווייטיק און טרויער קומט שוין אויס צו זאגן: ער איז געווען... ער האט אויך געלעבט אויף דער דאזיקער ערד... ניטא שוין דער אוהב ישראל, דער גוט-הארציקער, דער איידעלער דוד ספארד, וואס האט זיין גאנץ לעבן זיך קעגנגעשטעלט, מיט אלע זיינע כוחות. מיט זיין טיף לירישפאלקישער ליד, מיט זיין מחשבות-אייגנארטיקער עסיי, מיט זיין הייספובליציסטישן ווארט, אומעטום זיך געראנגלט מיט דעם רשעות אין דער וועלט, געוואלט איבערקנעטן חלומות אין וואר...

שוין אין זיינע "שפאצירן אין דער נאכט" האט דער דיכטער געפילט און אפילו מיט זיין אפגעשוואכטן אויער געהערט:

ער גייט מיר נאך שוין טראט ביי טראט
און אומעטום ער רוימט מיר איין
דעם זעלבן סוד
פון אייביקן נישט-זיין...

און דאך ניט איינגעבראכן זיך און געזונגען ווייטער:

וואו און ווען איך זאל ניט שטארבן,
וועל איך שטארבן יונג -
אין סאמע מיט פון שטרעבן -
א פולער מיט חלומות,
א דארשטיקער נאך לעבן.

און אזא איז ער, דוד ספארד, א פולער נאך מיט טרוימען, א דארשטיקער נאך ליכט, נאך שיינקייט, נאך צוויט פון ערד, נאך בלויקייטן פון הימל, איינער פון די טראגישסטע דיכטער אין אונדזער צייט, אוועק פון אונדז אין דער אייביקייט. ניטא שוין מיט אונדז דא דער אומרואיקער, דער פון פיין צעווייכערטער דיכטער, וואס איז מיט בארוועסע פיס געגאנגען איבער דער אנגעגליטער ערד, דורכן פייער פון די ברענענדיקע בלעטער...

דוד ספארד איז מיט אונז ניטא דא. אבער זיין נשמה, זיין דיכטערישע נשמה, די נשמה פון וויי-און צארן, די נשמה פון דעם יידישן דיכטער, דעם אייביקן אבל, וואס שרייבט אין די נעכט ביי דעם ניט אויסגעלאשענעם פייער פון אוישוויץ און טרעבלינקע... יענע דיכטערישע נשמה איז פארבליבן מיט אונדז. און נאך א נשמה זאגט מען ניט קיין קדיש, און נאך א דיכטערישער נשמה אוודאי און אוודאי ניט... ווער ווייסט דען וואו די דיכטערישע נשמה הויבט זיך אן, און וואו זי ענדיקט זיך? די נשמה פון דעם דיכטער בלייבט דא, אויף דער ערד, אין זיין שאפונג, און גייט ווייטער, פון דור צו דור...

פון וואנען איז ער צו אונדז אין דער ליטעראטור, אין דער יידישער ליטעראטור, וואס איזברייט און צעכוואליעט, וואס איז ברייט און צעכוואליעט ווי א ים, - קליינע טאלאנטן ווערן אין אט דעם וועלט-ים גיך דערטרונקען... פון וואנען איז ער, דוד ספארד, צו אונדז געקומען און געשטעלט זיך ביים עמוד, געווארן א שליח-ציבור? - וועגן דעם דערציילט אונדז דער דיכטער אליין אין זיין ליד "יידיש":

עס האט אין דער קינדהייט מיין יידיש
געגראמט זיך מיט חסידיש
מיט גאט פון אברהם
מיט אלץ וואס איז גוט און איז פרום
און פול מיט פארגין
און מיט צידוק-הדין

דערנאך - מיט טעסליערעס פראסטע וואלינער
מיט בענקשאפט פון נעכט אוקראינער
מיט ערשטיקער ליבע געהיימער
אין שאטן פון שטעטלשע ביימער
אין לבנהקע אוונטן בלאסע.
און שפעטער -
מיט "בערזעס" אויף ווארשעווער גאסן -
אויף דזשיקע אויף געגנשע און פרעטא
מיט לידער פון צער און פון צארן
מיט שטאלצע און ליכטיקע שטרייטן
פאר אלע דערנידערטע יארן
פאר אלע דערשלאגענע צייטן.

און ווייטער -
מיט בלוטיקע דייטשישע שייטערס
מיט שרעקן רציחות און גרוילן
אין שטעט און אין שטעטלעך פון פוילן
מיט שוועסטער מיט טאטעס און מאמעס
מיט אלץ וואס איז נאענט און טייער
עס טוט זיך מיין יידיש איצט גראמען
צעלויכטן אין בראנד און אין פייער.

פון קליינערהייט האט דוד ספארד געשעפט זיין ווארט פון

דעם פאלקס-קוואל, פון זיין הארץ און נשמה. דאס פאלק האט דאך געשאפן דעם חסידיזם כדי צו קאנען רעדן מיט זיין גאט, מיטן גאט פון אברהמען, פון יצחק און פון יעקבן, אויף יידיש, - אויף זיין הארציקן, נשמהדיקן, געטאקט און געשליפענעם; אויף זיין רייך-געבענטשטן לשון: טאטע זיסער, הארציקער, געטרייער... וואס האסטו זיך אנגעזעצט אויף אונדז?

דוד ספארד, דער דיכטער, ווי די גאנצע יידישע ליטעראטור, איז געגאנגען מיטן פאלק. די יידישע ליטעראטור איז ביין און בלוט פון יידישן פאלק. ביים יידישן שרייבער איז די הייליקייט, די גרעסטע הייליקייט, געווען און פארבליבן דאס יידישע פאלק... - ניט דא איז דאס ארט און די צייט, אפצושטעלן זיך אויף די צוויי גרויסע סאציאלע באוועגונגען, וואס זענען אויפגעגאנגען אין דעם יידישן פאלק, - אויך דער ציוניזם איז אויפגעקומען ווי א סאציאלע באוועגונג... דוד ספארד איז אוועק מיט יענעם ראדיקאל-סאציאליסטישן וועג, ווייל ער האט געגלייבט מיט אלע זיינע רמ"ח אברים ווי זיין טאטע, דער וואלינער רב, האט געגלייבט אין ביאת המשיח... ער האט געגלייבט, דוד ספארד, אז יענער וועג פירט צו אויסלייזן די וועלט פון רשעות און אכזריות, אז זיין פאלק וועט אויף יענעם וועג אויפגעריכט, אויסגעלייזט און באפרייט ווערן, אז אויך זיין פאלק וועט קאנען אויפבויען אן אייגן נאציאנאל יידיש לעבן... געגלייבט און אגגענארט געווארן. און דערפאר טאקע גייט אדורך ווי א פייערדיקער פאדעם איבער זיין גאנצן שאפן דער צארנדיקער ניגון פון חלום און וואר...

און דא, אויף דעם אזכרה-אוונט, וואו מיר צינדן אן דעם נר-תמיד פאר זיין שאפן אויף דורות, דא דארף געזאגט, באטאנט און ארויסגעהייבן ווערן: דער דיכטער דוד ספארד האט אין ערגעץ און קיין מאל אויף יענעם ראדיקאלן וועג דעם נעכטן, אפילו דעם גאר ווייטן עבר ניט געווארפן, נאר טייער געהאלטן און געהיט געטראגן - ניט אין די הענט, אז אלע זאלן זען - נאר אין הארצן... אז דער דיכטער האט באקומען אין ווארשע די טרויעריקע ידיעה פון דער היים: דער טאטע איז נפטר געווארן, איז ער צו דער לוויה געקומען און דארטן, האט ער, דער קאמוניסט, אויפן טאטנס, אויפן רבס קבר קדיש געזאגט, פאר פארשטאנדיקע איז עס גענוג!

דוד ספארדן, דעם וואגלער, דעם אייביקן גייער פון חלומות צו וואר, צו רעכט און גערעכטיקייט, גראד אים, דעם דיכטער, האט מען דא פארשוויגן. אבער ער, דוד ספארד, האט דא כמעט קיינעם ניט פארשוויגן. ער האט דא געשריבן וועגן א סך שרייבער און דיכטער. ער האט ביי יעדן שרייבער און דיכטער געזוכט דאס שיינע, דאס עכטע, דעם תוך, דעם מהות, דאס שעפערישע...

ער איז געווען א דענקער דוד ספארד, און ניט נאר אין זיין עסיי, נאר אויך אין זיין ליד, ווייל ער איז געווען א ליריקער. און אמתע ליריק מוז שוין זיין פילאסאפיש. זיין מחשבה איז אבער געווען ניט קיין אבסטראקטע, און ניט קיין קאלטע. זיין מחשבה איז געווען אן ערדישע. א פארביקע, א הארציק-ווארעמע. דער געדאנק איז ביי אים תמיד געווען געקניפט און געבונדן מיט דער נשמה. און ניט אומזיסט איז זיין לעצט ווארט דא אויף דער ערד, שוין אין די לעצטע רגעס פון זיין לעבן, געווען:

- מאמע!

דוד ספארד איז ביזן סוף פון זיין לעבן געווען שעפעריש און אין מחשבה פארטיפט. שוין ליגנדיק אין גרויסע ווייטיקן, אין שווערע יסורים, וויסנדיק וואס פאר אן אכזריותדיקע קרענק ס'איז אים באפאלן... האט ער, ניט קאנענדיק שוין אליין האלטן די פען אין האנט, דיקטירט זיין פרוי, זיין געטרייער לעבנס-באגלייטערן, ריווען, אט די לעצטע שורות:

איך בין קיין אלטער קיין מאל ניט געווען,
און כ'בין עס ניט אצינד...
כ'בין קראנק, אויף סאמע, סאמע ראנד.
א רייזע דורך דער וועלט איז מיר איעדער גאנג,
נאר ווי א פויגל פליט פון לאנד צו לאנד
מיין ליכטיקער געדאנק
און וויל ארומנעמען דארט יעדן מענטש
און זאגן אים אין לעצטן "זיי געזונט":
- זאל דאס לעבן זיין געבענטשט,
זאל עס בלייבן שטענדיק יונג!

דער דיכטער דוד ספארד, דער לעצטער מאהיקאנער פון אונדזער שטורמיש-בלוטיקער צייט, פון דער שוידערלעכסטער תקופה אין דער געשיכטע פון יידישן פאלק, ער וועט פארבלייבן א לעבעדיקער אין דער אייביק לעבעדיקער יידישער ליטעראטור, - אין דער ליטעראטור וואס וועט מיט דער צייט ווערן די כתבי-הקדש פון דעם גאנצן יידישן פאלק.

* דוד ספארד. מיט זיך און מיט אנדערע, פארלאג "ירושלמער אלמאנאך" תשמ"ד - 1984.

יעקב צבי שרגל

דוד ספארד און זיינע ברענענדיקע בלעטער*

א נײַ בוך פון א באקאנטן שרייבער רופט תמיד ארויס נייגער: איז דאס המשך פון דער שרייבערישער טוונג, צי נייער אויפטו? און דער נאמען איז דאך אויך מחייב, און די צייט - אוודאי און אוודאי. איז אויב עס קומען זיך צונויף די מאטיוואציעס פון צייט, נאמען און ארט, גייט מען צו בדחילו ורחימו צו אזא נײַ ווערק.

דוד ספארד איז איינער פון די באדייטנדיקסטע יידישע דיכטערס און שרייבערס וואס זענען דא נישט לאנג געקומען קיין ישראל, מיטן עליה-שטראם פון דער לעצטער נאציאנאלער דערוואכונג אין מיזרח-אייראפע. ער איז אויך איינער פון די, וואס איז געבליבן גאנץ מיט זיך און מיט זיין פעדער - א פעדער וואס האט באדינט דעם יידישן איבערבלייב אינעם "פאלקישן" פוילן און איז מיט אים עולה געווען, בעת דער לעצטער פונק פון א יידיש לעבן דארט איז פארשאטן געווארן (אויף פארלאשן צו ווערן) מיט בלאטע און קויט פון שינאת ישראל.

הייסט עס, אז צו די אויבן אויסגערעכנטע מאטיוואציעס איז צוגעקומען נאך איינע: דאס עולה זיין קיין ישראל פון אן אנדערער וועלט און דאס קומען זיך באהעפטן צו נײַ לעבן, נײַ-שאפונג, נײַ-גייסט. אויב אזוי, וויל מען זיך דערוויסן, וויפל פון דעם אלעם געפינען מיר אין זיין הי-ארויסגעגעבן לידערבוך וואס טראגט דעם נאמען "ברענענדיקע בלעטער".

◆

לאמיר שוין אין אנהייב זאגן:

דוד ספארד האט זיך געגרייט א גאנץ לאנגע צייט אין וועג ארײַן און זיך פאעטיש מכין געווען אריינצוקומען אין דער נייער פאר אים וועלט מיט א באגאזש פון בענקשאפט, פאנטאזיע און ליבשאפט, ווי דאס באווייזן א סך לידער פון זיין פאר-לעצטן לידערבוך, וואס איז דערשינען אין פוילן אין יאר 1966 א.נ. "בארוועסע טריט". און לשם אילוסטראציע וועלן מיר זיך אפשטעלן פריער טאקע אויף אט דעם בוך.

"בארוועסע טריט" איז דערשינען אין ווארשע מיט א יאר פריער איידער ס'זענען פארגעקומען די עפאכע-מאכנדיקע 6-טאגיקע שלאכטן, און שוין געפינען מיר דארט א ליד (אויף זייט 48) וואס טראגט דעם נאמען "א וונדערלעכע רייזע":

כ'האב היינט ביינאכט
געמאכט
א וווּנדערלעכע רייזע -
שמעקנדיקע ווינטן
האבן מיך געפירט
איבער זון-פארפלייצטע וועגן,
ווייסע הייזער,
איינגעטונקענע אין גרינס,
זענען מיר געגאן אנטקעגן
און נאענטע געזיכטער
האבן מיך מיט הארציקייט באגריסט.

ווי א בעכער וויין,
איז פול געווען מיין ברוסט
מיט שוימענדיקער פרייד
און מיין בליק
מיט שיין מיט גאלדענער
ווי מיט אראנזשן-זאפט.

מוזן מיר נישט אנקומען צו א פארטיפטן אנאליז כדי פעסטצושטעלן, אז אט די "ווייסע הייזער" וועקן אים אויף און דערוועקן אין אים יענע עמאציעס וואס אן זיי וואלט נישט מעגלעך געווען אז זיין ברוסט זאל דארטן אנגעפילט ווערן מיט שוימיקער פרייד - "ווי א בעכער וויין"; זיין בליק - מיט גאלדענער שיין און א ווארט פון ליבשאפט זאל צייטיקן אין זיין בלוט. דאס איז דאך דורך און דורך היגס, אונדזערס. אפילו אין נוסח.

און אט מישסטו גאר צוריק א זייטל (זייט 47) און דו געפינסט א ליד "דערמאנונג":

כ'ווייס נישט,
צי כ'האב עס געזען אויף וואר,
צי ס'איז מיר צו חלום געקומען -
אויף א ים פון שיין
זענען ווייסע שיפן געשווּוּמען
צו אן אומבאשטימטער ווייט
מיט זעגלען צעשפרייט
ווי פליגלען אין ווינט,
און אלע מיינע יאר
האבן זיי בלינד
ווי שוימיקע כוואליעס באגלייט
אין אֵין-סוף פון צייט,
און אלץ וואס געווען,

וואס איז
און וועט זיין
איז געוואָרן אצינד.

"רעדט" דאס ליד קלארע העל-זעעוודיקע רייד: אלץ, וואס געווען, וואס איז און וועט זיין, איז געוואָרן - *אצינד*.

איז אט דער *אצינד* אריין אין זיין געמיט און האט באווירקט און באפוילן זיין ליד.

◆

"ברענענדיקע בלעטער" איז די ערשטע לידער-זאמלונג וואס דער דיכטער ספארד האט ארויסגעגעבן דא אין לאנד. לידער נאך געשריבענע *דארט* און שוין געשריבענע *דא*. זענען זיי אנדערש פון די אויבן ציטירטע?

שווער צו געבן דערויף אן אבסאלוטן ענטפער. ווארעם די "בארוועסע טריט" לויט ווי מיר דוכט זיך, לויפן זיי פארויס און זאגן זיי אן. אבער, אויב מיר זאגן, אז אויך א נאמען פון א ווערק איז מחייב, וועלן די אסאציאציעס פון אט דעם נאמען אונדז פירן צו רבי חנניה בן תרדיון, - איינעם פון די עשרה הרוגי מלכות, וואס ליגנדיק אויפן שייטער מיט דער תורה ארומגעוויקלט, האט געזאגט צו זיינע ארומשטייענדיקע תלמידים: - "איך זע ווי די פארמעטן ברענען, אבער די אותיות פליען ארויס - האותיות פורחות... -און באווייזן אונדז אז אויך ביי ספארדן ברענען בלויז די בלעטער, אבער דאס וואס איז אויסגעקריצט אויף זיי, אויף אט די בלעטער, לעבט שוין א זעלבשטענדיק לעבן, א פרייס, א באפרייטס. און אין דעם זין - א פארויסגעזאגנס.

אוודאי האט נאך קיינער נישט באשטימט, נישט אפגעפסקנט, צי די ווערק פון א דיכטער, די לידער זיינע, מוזן אומבאדינגט זיין אויטענטישער אויסדרוק פון זיין ביאגראפיע, צו ניין. דער ווערט פונעם ליד איז נאך ביז איצט נישט געמאסטן געוואָרן לויט דעם. פארקערט - די עכטקייט באשטימט. וועלן אויך מיר זיך נישט באציען צו אט דער פראגע, נאר וועלן בלויז אונטערצייכענען, אז דוד ספארדס לידער דערציילן אונדז ווי אין א ראמאן זיין לעבן, זיין שטרעבן, זיינע אנטוישונגען און זיינע האפענונגען. און ווייל דער יחיד, אין אונדזער קאכיקער צייט, לעבט נישט אויסער די אלגעמיינע געשעענישן און א ייד אוודאי נישט, און דער "ישראל ערבים זה לזה" איז גראד אין אונדזער תקופה געקומען צום בולטסטן אויסדרוק - זענען זיינע לידער קלארער רעליעפער אויסדרוק פון דעם וואס עס איז אריבערגעגאנגען איבער אים און איבער אונדז אלע.

זיין בוך איז אן איבערקוק פון די געשעענישן וואס האבן מיט אונדז א בלוטיקן שייכות. ס'איז א געטרייער שפיגל. אויב אין זיינע "בארוועסע טריט" קאן מען שוין זען די בולטע קאנטורן פון זיינע אומפאלנדיקע וויזיעטראנען און קראכנדיקע אידייען-פאלאצן, קומט דאס איצטיקע בוך, דאס בוך מיט די *ברענענדיקע בלעטער* און פארשטארקט אט דעם עלעמענט פילפאכיק. מיר זעען דא און הערן דאס געשריי פון א פארוווּנדיקטן לייב, פון אל בלוטיק-אנטוישטן ליבהאבער, גלייבער און שטרעבער. אמת, דוד ספארד פאלט נישט דא אראפ אין שאול תחתיה פון צוריק-שינאה, פון אנטוישונג-האס צו זיך און צו דער וועלט. ער קלאגט בלויז אן די פאררעטער, די בוגדים וועמענס סעקטאנטישע אינטערעסן און איינגעווארצלטע יידן-שינאה האט זיי דערפירט ביז צו אזא אראפפאל. טייל מאל פילט מען אפילו א מין פאטערלעכן ווילן פון "פארשטייען און פארצייען". ווי זאגט ער עס אין זיין ליד "פארליבטע זענען בלינד"? - "ביים סאמע סוף / פון אלע בארגאראפס און בארגארויפס" זענען אים ליב אזוי "אלע טעג / די זוניקע און כמאריקע / און צערטלענדיק אזוי א יעדער ווינט - / דער קאלטער און דער ווארעמער. / כאטש איך ווייס אז פארליבטע זענען בלינד - / אז גאט אליין זאל זיך אויף זיי דערבארעמען"...

און פון דאנען זיין וואונדערלעך-שיין אוטאפיע-ליד "ביים שאפען-סטאוו" ווו עס דוכט זיך אים, אט דעם הערלעכן גלייבער, אז שאפען נידערט אראפ פון זיין פליגל-מאנומענט און ווענדט זיך צו אים:

זיי האבן - זאגט ער - ס'יידיש ווארט געשענדט
האב איך א ניגון איצט געשאפן צו דיין ליד.

גלייך ווי שאפען אליין האט נישט געהאסט און פיינט געהאט דעם ייד, מסתמא מיט זיין ליד. אבער אזא איז ער, דער דיכטער דוד ספארד. ער זעט פאררעט און זעט פארברעכן, ער לעבט איבער די אנטוישונג און לעבט אבער אויף ביים נייעם דערזען.

און אויב אין "בארוועסע טריט" געפינען מיר ספארדס אפענע פארענטפערונג-לידער, ווי -

נעמט נישט פאר אומגוט מיין טרויער,
וואס דויערט און דויערט -
נישט אלע דאך זענגען
הייבן די קעפ אויף אין שיין -
פון אייגענער שווערקייט געפאנגען
בייגן זיך אייניקע איין.

עפנט ער דערפאר דאס איצטיקע בוך מיט א ליד "דער לעצטער פונק" און זאגט:

האסט אויפגעהויבן
דעם פרוכת פון דער נאכט.
מיין גלויבן
וואס האט דעם לעצטן פונק באוואכט -
דערמארדעט ביי דעם טויער.
און די זינגענדיקע פייגל
מיינע טרוימען
אכזריותדיק פארטריבן

און אזוי, אין אט דעם טאן, מיט א האמערדיקן ריטעם, כאטש אין שטילע, געלייטערטע ווערטער, קומען ליד נאך ליד ווי פאראגראפן פון א גרויליקן באשולדיקונג-אקט. ערשט נאך דעם קאן זיך דער דיכטער צוריק דערהייבן, און אין די צוויי און צוואנציק יידישע אותיות וואס פליען ארויס פון די ברענענדיקע בלעטער זינגען וועגן אונדזער "אזוי פיל שיינקייט וואס איז דא ארום, און אזוי פיל פיין / אין די פאלדן פון די בערג און טאלן". ביז ער רופט אויס:

גיי איך דא ארום מיט זיך אליין
בארג-איין בארג-אויס,
טאל איין טאל-אויס,
און עס דוכט זיך אלץ מיר אויס
אז איך בין שוין דא אמאל געווען...

פילן מיר דעריבער אין זיינע "ברענענדיקע בלעטער" המשך, נייעם אויפטו, נייעם גאנג, און שטייגנדיקן פאעטישן כוח.

* פון בוך, פון אנהייב אן, זייטן 196-200.

יעקב צבי שרגל

"שפאצירן אין דער נאכט"

עס טרעפט, אז איר גייט ארויס אויף א שפאציר אין דער נאכט און דאס הארץ, אן איבערפולטס מיט ליבע און ליבע-נאכטראכטעניש, קלאפט שטארקער ווי געוויינלעך; איר גייט און איר שווייגט און איר נעמט אין זיך אריין יעדן געשארש און געשארך פון א בלעטל וואס אויף א צווייגל אין געציטער, נאר פלוצים דערפילט איר, אז דאס שווייגן שרייט און צעשרייט זיך אויף קולי-קולות, עס פארטויבט אייך אזש די אויערן...

עס געשעט און אויף אייער שפאציר - און יעדער שפאציר איז א שפאציר בצוותא, כאטש איר גייט איינער אליין! - רעדט איר צו זיך און צו "יענעם". איר רעדט און בארימט זיך, איר רעדט און פארקלאגט זיך, איר רעדט און רעדט-אויס. און אז איר האט אלץ שוין אויסגערעדט און אראפגערעדט, גייט דאס רעדן איבער אין מוזיק, אין ניגון, אין לויב: מה נאה עולם זה... נאר אן אימהדיק געוואוי פון הינט, צי א גרויזיק געהויל פון שאקאלן, לויפט אריין אין אייער גערייד, אין אייער פרייד, בארים, געזאנג, און עס ווילט זיך אייך לויפן זוכן א באהעלטעניש, א שוץ, נישט נאר פאר אייער גוף, נאר טאקע אויך, און אפשר - קודם כל, - פארן ניגון. און איר רייסט זיך פונעם ארט ווי אין חלום...

איז א דיכטערישער נאכט-שפאציר אנדערש? -

לאמיר לייענען אינעם לידער-בוך פון דוד ספארד "שפאצירן אין דער נאכט":

פון דער אייביקייט, ווו זיי רוען,
קומען זיי אויף מיין פארבעטן
יעדן אוונט מיך באגלייטן
אויף די איינזאמע שפאצירן...
- - - - - -
און ביידע וועלטן
מיר באהעפטן דאן אין איינעם,
זיין זאלן לעבן צווישן זיך בשלום,
ווי וואר און חלום,
ווי גנאד און זינד -
און אז די נאכט פארשווינדט
בלייב איך ווידער אויפן וועג
פון די יאגדיקע טעג -
מיט קיינעם

(זייט 46)

אט אזוי, פראסט און פשוט: "ביידע וועלטן מיר באהעפטן דאן (אויפן שפאציר) אין איינעם, זיי זאלן לעבן צווישן זיך בשלום". נאר אז די נאכט גייט אויס, דאס שפאציר-בילד פארשווינדט, בלייבן מיר ווידער *מיט קיינעם*.

און מיר מעגן קאנסטאטירן, אז - ווער עס פארברענגט און ברענגט-זיך-אום אין די געצעלטן פון דער פאעזיע, - און דוד ספארד איז אן שום ספק איינער פון די - ווייסט דעם טעם פון קלאנג, דעם כישוף פון טראף, די מיסטעריע פונעם ווארט (אפילו נישט זייענדיק קיין מיסטיקער...) און אוודאי דעם מיין, די סעמאנטיק, וואס ער אליין, דער שאפער, לייגט אין דעם אריין. דעריבער דערגרייכט ספארד אין א גרויסן טייל פון אט די לידער צו דער מדרגה פון עכטקייט און העכערקייט.

שפאצירן מיר מיט זיינע "שפאציר"-לידער, ווייל זיי זענען אנגעזאפט מיט לירישער אינטימקייט און פילאסאפישן כלל-אריינטראכט; זיי זענען באהויכט מיט ליבשאפט צום מענטש און צו זיין סאציאלן באשטאנד, ווי צום ארט און זיין נאציאנאלן באשטאנד; זיי פארמאגן ערלעכקייט, אויפ-ריכטיקייט.

ב'

"שפאצירנדיק" אין דער נאכט מיט זיין קלארער שורה, א קלארע - טיילמאל - אזש ביז פארבלענדעניש, קומט דער דיכטער מיט א העכער הארץ-קלאפונג, מיט א שטילקייט וואס שרייט, פאראורטיילט, ווארנט, און איז מכריז ומודיע בפני כל עם ועדה, אין מעסער-שארפע פערזן: -

פאדערט נישט פון מיר,
כ'זאל זיין דער זעלבער אלע שעה.
אויך דער שטראם טוישט יעדע רגע זיין קאליר,
אויך דער ווינט ווייסט קיין מאל נישט פון רו.

- - -

און איך
טראג אין זיך
דעם אומרו פון זיי ביידן.

(זייט 31)

ווידער א מאל: קליפ און קלאר.

דער דיכטער דוד ספארד, וואס שטאמט פון א *טראדיציאנעלער* יידישקייט-סביבה, און איז מיט זיין רייף ווערן געווארן דער העראלד פון א *ראוואלוציאנערער* יידישקייט-סביבה, פון וואנען דאס אכזריותדיקע געשען האט אים דערנאך מיט אייזערנע ריטער ארויסגעטריבן, איז קומענדיק אל המנוחה אין דעם אלט-נייעם יידישן לאנד אריין, פארכאפט געווארן פון איר שיינקייט און פון איר פרייקייט - און אז ער גייט דערמיט "שפאצירן" איינער אליין אין די נעכט - זאל ער דאס נישט ארויסזינגען? זאל ער דאס נישט *דערציילן* זיך און דער וועלט? קלאר, אז יא. ווייסט ער אבער, אז עס וועלן זיך אפגעפינען פרעגערס און אפפ-רעגערס - און מיט רעכט! - פארלויפט ער זיי דעם וועג, לויפט קודם-כל ראטעווען זיין ניגון, און מעלדט זיי: *פאדערט נישט פון מיר / כ'זאל זיין דער זעלבער אלע שעה"*...גאפן מיר אויף דעם אמת און אויף דער פחדים-אנווארפנדיקער טראגיק וואס געפינען זיך אין אט די שורות.

און אויב מיר דארפן א ראיה אז ער מיינט דאס בלב ונפש, לייענען מיר אויף איין זייט פריער, אין זיין ליד "נע ונד אין זיך אליין" און מיר האבן דאס ווי אן עדות:

ווייס איך נישט ווען און ווו
וועט נאך פירן מיך מיין גאנג.
צי וועט יעדע נייע שעה
זיין אויפגאנג, צי פארגאנג -

אין מיין אלטער-נייער היים,
בין איך אלץ דער זעלבער וואנדערער
נע ונד אין זיך אליין
און יעדער טאג אן אנדערער.

(זייט 30)

ג'

א וואנדערער? - ניין. דוד ספארד איז אין אט די לידער נישט קיין וואנדערער. אבער א נע ונדער - זיכער. אמת, דאס וואנדערן לויפט אים נאך ווי א קאשמארדיקער חלום, און זיין טאג איז בפירוש אן אנדערער, פונקט ווי ס'איז *אנדערש* היינט זיין ליד. אבער וווּהין זיין *שעה* וועט אים פירן - דאס ווייסט קיינער נישט...

אוודאי קאן ער נישט זאגן דאס זעלבע וואס עס האט אזוי וווּנדערלעך-פאעטיש א זאג-געטאן דער בארימטער העברעישער משורר *אמיר גלבוע*, וואס האט דערפילט אין זיך דיכטערישע שליחות נאך *איידער, איידער*, נאר אז דער נס איז געקומען האט ער א זונג-געטאן: "פלוצעם שטייט אויף א מענטש אין באגינען, דערפילט אז ער איז פאלק און הייבט אן גיין"... דוד ספארד, ווי דאס רוב יידיש-דיכטערס פון זיין מעמד און דור, האט נישט געדארפט "פלוצים אויפשטיין" כדי דערפילן, אז... *ער איז פאלק*. דערפאר אבער דאס "אנהייבן גיין" אנטקעגן א נַיי, אן אנדער יידיש לעבן, האט געמוזט אויך אויף דוד ספארדן האבן א געהעריקע השפעה, אויף אים און

אויף זיין שאפונג, אזוי אז זיין ליד איז געוואָרן אנגעזאַפּט מיט זאפטיקער פאָלקישקייט, מיט א ניגון א ווייכערן, א נייעם, מיט וואָרט געוואַרנס און געוועזנס, און מיט ציטער און תפילה, אז מיר זאָלן, חלילה, אליין נישט ווערן קיין באַפעלערס... וועט מען אים מעגן פירוואָרפן, אז... ער איז אין מזרח און *זיין הארץ* איז אין מערב. מ׳וועט דאָס מעגן, שוין דערפאַר וואָס ער אליין, דער דיכטער ד. ספארד, לייקנט נישט אָפּ זיין פאַרבונדן זיין מיטן געוועזענעם. ער דעמאָנסטרירט אָבער פאַטעטיש-שאַרף די אַנדערשקייט, זיינע און זיין לידס, און שטעלט זיך מיט *אַפּענע בלעטער* פאַרן בית-דין של מטה ושל מעלה.

דעריבער דאַווענען מיר צוזאַמען מיטן דיכטער: -

וויי גוט איז צו קאָנען זיך זאָגן:
דאָס איז דער ים,
און דער באַרג,
און דער טאָל,
וואָס מיר אַלע פאַרמאָגן.

א מאָל, גאָר א מאָל,
איז דאָס ציגעלע געלאָפן האַנדלען
ראָזשינקעס מיט מאַנדלען.
היינט טוט עס אליין
זאַמדן און שטיין
אין מי-לינד
און בלי-לאַנד
פאַרוואַנדלען.

- - -

וויי גוט איז צו קאָנען זיך זאָגן:
אונדזערע שויבן איצט העלן
מיט יונגע פאַרטאָגן
- אין שאָטנס פון פרעמדע באַפעלן
און די איינציקע תפילה
- פון אונדזערע איידעלע באַגערן
מיר זאָלן חלילה
אליין קיין באַפעלער נישט ווערן...

(ז׳ 56)

און אז א דיכטער ״שפּאַצירט״ *היינט* אין דער נאַכט מיט *אַזעלכע* תפילות און פאַרלאַנגען, - בעת אָט די נאַכט איז אי נאַכט אי טאָג פון אַן אַדורכגעגאַנגענער שטורעמדיקער תקופה, אין וועלכער ער, ווי צענדליקער אַנדערע גלייביקע יידיש-דיכטערס, האָט געשפּאַנט ״אין די פאַרנטיקע רייען״ פון די געשעענישן און זיי, אָט די געשעענישן, ׳אַרויס-געבערענגט אין געשליפענעם און אַרויסגעשמידטן יידישן פערז - איז דאָס אליין א פריידיקער אָנזאָג און אַן אַרויסרוף צו אַנדערע יצירה-פאַרמעסטונגען, וואָס וועלן זיכער קומען.

פעברואַר, 1980

---

* פון בוך, קוואָלן, זייטן 197-201.

יעקב צבי שרגל

דוד ספארדס לעצטער ״שפּאַציר״*

אין דער נאַכט פון מיטוואָך אויף דאָנערשטיק (10.9.81) איז דער באַקאַנטער און געאַכפּערטער יידישער דיכטער, פּראָזאַיקער, ליטעראַטור-קריטיקער און עסייִסט, און אז מיר ווילן: פּובליציסט אויך, חבר **דוד ספארד** אַוועק אויף דעם אייביקן שפּאַציר אין דער נאַכט אַריין.

אויב נישט קיין אָנגעזעטיקטער מיט צופיל יאָרן, האָט ער אָבער אָנגעזעטיקט זיך און אונדז מיט יצירות וואָס גייען און וועלן גיין אים אַנטקעגן, ווי די גערעכטיקייט דעם רעכטפאַרטיקן, אין דעם ווייטן מהלך פון די צייטן, אזוי לאַנג ווי דאָס וואָרט פון דער קונסט וועט געדייען און באַשטיין.

דוד ספארד, וואָס איז אַרויס צו דער אַלגעמיינער קולטור-וועלט נאָכן שטודירן אין אייראָפּעיִשע אוניווערסיטעטן, האָט מיטגענומען פון זיין רבנישער היים די אייביקע טראַדיציעס פון אונדזער פאָלק, פון דער אשכנזישער ציוויליזאַציע, און אַריינלעבנדיק זיך אין די זייניקסטע פּראָבלעמען און שוידערלעכסטע נויטן פון זיין צייט, האָט ער קלאָר און שאַרף אויסגערופן אין זיין ליד, אַז... **״אַלץ וואָס געווען, / וואָס איז / און וועט זיין / איז געוועזן אצינד״!** און אז דאָס זען האָט באַשטימט, האָט אים דער **אצינד** באַוויגן, אים און זיין געמיט, צו גיין מיטן וועג פון דער אויסלייז-אידעע פון **אָט דעם אצינד**. איז ער געגאַנגען און געשפּאַנט ״אין די פאָדערשטע רייען״... ביז דער דורותדיקער יידן-האַס, וואָס האָט אזוי גרויזאַמיק אויפגעטויכט אין די הערצער און מוחות פון די ״באַפרייער״ און ״אויסלייזער״, האָט אים גורלדיק צעטרייסלט און נאָר דער

---

* פון בוך, מיט פוילע עמערס, ז׳ 333-335

המשך-דראנג און דאס אייביקע מסורה-פייער וואס האט געטליעט אין אים, זענען געווארן און געווארן די שוץ-דאמב און די היילונג. האט ער, א צוריק-געקומענער צו זיך, זיך גענומען גרייטן אין וועג אריין צו דער אייגענער היים און איז געקומען דא אהער מיט צוועלף יאר קעריק מיט א באגאזש פון בענקשאפט און וויזיע, ווי דאס איז צו זען אין זיין לעצטן בוך וואס איז דערשינען אין פוילן א.נ. "בארוועסע טריט" (1966).

זענען געקומען די "ברענענדיקע בלעטער", די ערשטע לידער-זאמלונג וואס דער דיכטער האט ארויסגעגעבן שוין דא אין לאנד, און אונדז געוויזן ווי אזוי דער ערלעך-גלייביקער דוד ספארד פארמערט און פארשטארקט די בענקשאפט- און היים-מאטיוון. לייענענדיק די "ברענענדיקע בלעטער" - לידער דערזעען מיר, אז אויב אין זיינע "בארוועסע טריט" זעען זיך שוין אן די בולטע קאנטורן פון זיינע אומפאלנדיקע וויזיע-טראנען און די קראכנדיקע אידעען-פאלאצן, הערט מען שוין דא דאס געשריי פון א פארווונדיקטן לייב, פון א ביטער-אנטוישטן ליבהאבער און גלייבער.

אמת, דוד ספארד, דער מאן פון ערלעכקייט און איידעלע טראדיציעס, פאלט נישט דא אראפ אין שאול תחתיה פון צוריק-שינאה, פון אנטוישונגהאס. ער קלאגט בלויז אן די פאררעטער, וועמענס פערזענלעכע נוצנס און סעקטאנטישע אינטערעסן, געצערעמט מיט איינגעווארצלטער יידן-פיינטשאפט האט זיי דערפירט ביז צו אזא אראפפאל: "האסט אויפגעהויבן / דעם פרוכת פון דער נאכט. / מיין גלויבן / וואס האט דעם לעצטן פונק באוואכט - / דערמארדעט ביים טויער.. / און די זינגענדיקע פייגל / מיינע טרוימען / אכזריותדיק פארטריבן".

◆

דוד ספארד האט אין זיין גימנאזיע-צייט אנגעהויבן פארעפנטלעכן לידער אין עברית, אין דער אויסגאבע פון השומר-הצעיר אין לוצק. זיין ערשט בוך לידער אין יידיש איז דערשינען אין ווארשע, אין 1929, א.נ. "שטאפלען". האט ער שטייגנדיק אויף די שטאפלען פון זיין ליריק געבערענגט צום אויסדרוק זיין ליבע צום מענטש, צו מענטשלעכער פרייהייט, צו דער האנט וואס ארבעט און שאפט; זיין מיטפילן דיליידן און פריידן - זיינע און דעם כללס, - און געווארן דער טריבון און אויסדריקער פון זיין צייט, אין פארלויף פון העכער א האלבן יאר-הונדערט.

דאס לעצטע בוך לידער זיינע, וואס איז דערשינען מיט בערך צוויי יאר צוריק אין פארלאג "ישראל-בוך", תל-אביב, טראגט דעם נאמען: "שפאצירן אן דער נאכט". טוט דארט דער דיכטער א זאג:

אוןביידע וועלטן
מיר באהעפטן דאן אין איינעם,
זיי זאלן לעבן צווישן זיך בשלום.
ווי וואר און חלום,
ווי גנאד און זינד -
און אז די נאכט פארשווינדט
בלייב איך ווידער אויפן וועג
פון די יאגנדיקע טעג -
מיט קיינעם.

מיט קיינעם?! -

חזרן מיר איבער דאס דורך אונדז שוין אמאל געזאגטע אז... ווער עס פארברענגט און ברענגט-זיך-אום אין די געצעלטן פון דער פאעזיע - און דוד ספארד איז דאך אן שום ספק איינער פון זיי - ווייסט דעם טעם פון קלאנג, דעם כישוף פון טראף, די מיסטעריע פונעם ווארט און אוודאי און אוודאי דעם מיין, די סעמאנטיק, וואס ער אליין, דער שאפער, לייגט אין דעם אריין. דערפאר דערגרייכט דא דוד ספארד, אין א גרויסן טייל פון אט די לידער, צו דער מדרגה פוון עכטקייט און העכערקייט.

האט דער דענקענדיקער דיכטער "שפאצירט" מיט זיין קלאר ווארט, אן אנגעזאפטס מיט לירישער אינטימקייט און מיט פילאסאפישן כלל-אריינטראכט, א באהויכטער מיט דאגה פארן מענטש און א באזארגטער פון זיין סאציאלן באשטאנד, ביז ס'איז געקומען די קראנקהייט און אים אפגעריסן פון אט דעם הומאנעם ווארט זיינעם, פון אונדז זיינע לייענערס און קאלעגן, און אים דערפירט צום "שפאציר" אין דער נאכט אריין...

זאגן מיר מיטן לשון פון מדרש: וי להאי שופרא - ווי געשריען אז אזא גייסטיקע שיינהייט דארף אוועקגיין פון דער ברויזנדיקער שאפערישקייט און באהאלטן ווערן אין דער ערד.

ווי, און זיבן מאל ווי!

MELNITZA*

A small town in the Kowel district, Volhynia, Ukraina. Until World War II in Poland.

Jews started to settle in Melnitza when the place received the privileges of a town in the seventies of the 15th century. A small community living there at the beginning of the 17th century was affiliated to the Luck community. In 1787 there were 54 Jews in Melnitza and they lived in 14 houses.

In the seventies of the 19th century there was a synagogue in the town. In 1897 it had 1,599 Jews in a general population of 2,588. At the beginning of the twentieth century Rabbi Abraham Finkelstein officiated as Rabbi of Melnitza.

In the second decade of the twentieth century the town became smaller and the number of Jews decreased to 875. In 1929 a community consisting of a number of small towns was formed: Holoby, Troyanowka, Jesiezany, Maniewicz, Poworsk and Kopaczewka with its centre in Melnitza; there lived the head of the community and its Rabbi, Rabbi Yehuda Leib Sfard.

In the frame of the community the children studied in a traditional "Heder". Between the two World Wars they studied in the Polish state school and learnt Judaism and Hebrew with private teachers. The plan of opening a Hebrew school in Melnitza came close to materialization in 1939 when the war broke out.

The Jews of Melnitza made a living from small trade and artisanship. In the seventies of the 19th century there were in Melnitza a beer brewery, two flour mills, a brick factory, 17 shops - most of them belonging to Jews, and twenty artisans, probably Jews also.

Between the two World Wars, when Melnitza was Polish, the Jews were organized in trade unions with the help of a Jewish bank. The economic crisis of the thirties in the twentieth century worsened the economic situation of Jews too.

On Pessach 1932 the number of the needy was greater than of those able to help. The community was helped at this time by the generous donations of Melnitza Jews who had emigrated to the U.S.A. and Canada.

After World War I (1914-1918) branches of the Zionist organizations opened in Melnitza. In 1929 23 Jews voted in the election to the 16th Zionist Congress, 173 in 1933, 49 in 1937 and 121 in 1939.

At that time Zionist activities were in the centre of Jewish public life in Melnitza. There was an amateur theatre where local and regional casts appeared.

In 1921 there were 875 Jews in Melnitza in a general population of 1,372.

THE HOLOCAUST PERIOD

After the outbreak of World War II (September 1, 1939) and the entry of German troops into Poland, the eastern region of Poland passed into Soviet-Russian hands, according to the Ribbentrop-Molotov agreement between Soviet Russia and Germany in 1939. Under Soviet rule all the institutions of the Jewish community of Melnitza ceased to function, Zionist activities stopped and the economic situation worsened even more.

After the German attack on Soviet Russia (June 22, 1941) Ukraina was conquered within a few days. On June 26 the Germans entered Melnitza. On the morrow two Jewish youths were executed having been denounced by Ukrainians as belonging to the Komsomol (Communist youth movement). Two days later 50 Jews were murdered for the same reason, they were denounced by the principal of the Polish school. The Germans also demanded ransom in money and gold from the Jewish community.

On July 16 all the Melnitza Jews were ordered to assemble,280 men from among them were taken to the slaughter house and murdered there.
By orders of the Germans a Judenrat (committee of Jews responsible for the community) was formed including the Rabbi and other notables; the Jews were taken for hard forced labour mostly cutting peat.

At the end of August 1942 the Germans demanded ransom money again. When the Jews were unable to collect the wanted sum the Germans murdered the Rabbi and the chairman of theJudenrat.

On September 3, 1942 German soldiers and their Ukrainian henchmen surrounded the houses of the Jews, assembled all the Melnitza Jews, took them to pits prepared beforehand and murdered them there. Those who managed to escape were later murdered by Ukrainian gangs.

When Melnitza was liberated by the Red Army on March 16, 1944 only six Jews returned, the survivors of the Melnitza community.

* This information comes from the Nahum Goldmann Museum of the Diaspora, Tel-Aviv.

One day before our return to Israel we took a trip to Kiev. We were invited to the house of Odl (Odi), the third sister of the Rogs. We had a gathering of relatives. including one woman who is active with the Jewish youth and participated in a convention of young people who came to Kiev. We talked for about two hours. I told them about the kibbutz and about the country. I spoke in Yiddish which was translated into Ukrainian. The people were very attentive and were greatly interested, especially in kibbutz life. I believe that we will see them in Israel sooner or later. There is no future in the Ukraine. There is great disappointment with the new government and the poverty and hardships are tremendous.

We went back to our hostess Tova and her family. There we sat for several hours discussing the horrible past and then departed for the night. The next day at 5:00 a.m. our old hosts came to escort us to the airport, a distance of 50 kilometers. At the airport we met new immigrants who had returned from visiting their relatives. A flight of 3 hours and we were back at the Ben Gurion terminal. How good it felt to return to the dear, modern state of Israel after our visit to the diaspora. We felt we had accomplished our main cause visiting our town Melnitza, seeing the ruins of the Nazi madness and knowing that there is a memorial to all the Jewish people of the town, who rest under-neath in that terrible hole.

May their memory be blessed!

and by several trees.

We held a ceremony, read "Yizkor" and I, not a religious Jew, said "Kadish" and "El Malei Rachamim". This was a bad shock to all of us. The ceremony was held mostly for the Rog sisters. Tova, the elder, said with tears running down her cheeks: "I have never cried before. This is the first time I have with compassion and pain". Leah's devotion should be mentioned here. She keeps work tools at home and travels twice a year from Lutzk to Melnitza to clean the weeds around the memorial. We found a dry bouquet of flowers, which was put there in May, on the anniversary of the end of the war.

I would like to remark on something and hope it will not be taken as criticizm. In Israel, when a member of the family dies, people visit the grave every year, to honour the memory of the deceased It is true that the location in ex-Poland is far for all of us, but I believe that for a large group of people the expenses would have been lower. Nevertheless, I was satisfied to find myself in the actual spot where my family and all the innocent Jews of Melnitza were murdered. My life's greatest ambition was to reach Poland after its release.

The Jewish cemetery no longer exists. In its place we found an apple orchard. This applies to the Polish cemetery as well. Everything is deserted and neglected. The house which stood next to the cemetery does not exist anymore.

We went into the town. The first houses near the Tregovitza have been demolished and were never rebuilt. We reached the Rogs house which they sold after the war. There we found an old gentile woman and talked with her. After taking pictures of the house we went with Bilha to Shkolni Street, where the Polish school used to be. The Posterunek (police) which was on one side was completely burnt down while on the other side Leved's house was rebuilt. As for the school, the only remains are the floor and ruined foundations. Two houses which were built behind the old school serve as a school now.

As we went on we met an old gentile. We talked and he suggested that we go to a gentile mamed Zacher, who "Knows all". We met Zacher. who is 85 years old, and it turned out he speaks Yiddish. I asked him if he knew where our house stood. "Yes, I know" he replied in Yiddish - He led me through new houses to where our house used to be. Now there is a new house in its place, nicely furnished, with a garden and trees. I was looking for the "Pompa" (for drawing water) and he remembered his father told him about it. We were served a fruit dessert and I left the others with Zacher and continued the walk on my own. I went as far as Siozna, the only building which remained from the old streets. All the houses and the lively shops are extinct and in their places are new streets with new houses. I have met with old gentiles who remembered the old street names and some of the old houses which were demolished. Such houses as those of Moshe Leib Neiman, father of the late Koni Neiman, of Mottel Winchel, Lerner. Zoref etc. The whole area of the synagogues and public baths has disappeared.

By that time the others caught up with me and we drove to a village we remembered - Fedriz. There we visited an old gentile woman who, during the war, saved Hanna, Yossi Eizenberg's daughter. Hanna, who now lives in Israel, sent her a gift of $100. This sum is worth a great deal over there. The village is 50 km away from Melnitza and we lost precious time going there.

On the left side of the Siozna the town's Rabbi and my aunt, Rivka Hofen. used to live. There, as well new houses were built. We then reached the town windmill which, besides flour, provided the town with electricity. After photographing the ruined building we went to the street leading to the Berg (mountain). Each one of us had pleasant memories of this place. Also, this is where the Ekonomia river flows. where we used to go bathing in the summer. We stopped near the Catholic church. There were many gentiles there who knew Tova Rog from the old days of the Communist regime. Apparently, she used to be an important person and they were happy to see her.

We went back with Tova to Holoby, to get to the train station, where the train to Kovel stops. The town is larger now and completely rebuilt. In this town is the government building and the courthouse. That is where the Ukrainians who cooperated with the Nazis were tried. The trial story was written down by Leah Rog, who was a witness. The story will be published in the Melnitza book.

woman and we really enjoyed our conversation.

On Saturday we went out to see the town I had visited Lutzk before and the factories and shops which were all run by Jews. My disappointment was great. The town looks completely different. There are only a few Jewish wooden houses left in one part of the town.

THE MEMORIAL STORY

Leah brought us to the town's memorial, where the Jews of Lutzk were killed. The place used to be the town's garbage dump. When Leah and several other Jews pleaded with the town's authorities, the memorial was erected. Later on the place became a garbage dump once more. It took many more complaints and pleadings before the place was finally cleaned up. A Delegation from Israel arrived with the financial means to pave the place and put up fences. Flowers were planted on both sides of the memorial. When we arrived there it was the season for the flowering of Chrysanthemums, the grass was tall and very green, and above all that beauty were three large boards with the inscription in Ukrainian, Hebrew and Yiddish: In this place are buried 26,658 Jews murdered by the Germans and their Ukrainian assistants, from Lutzk and area in August 1942.
God will revenge their blood!"

We went on to see the town and then returned to Leah's house. It is a one room furnished apartment, with a kitchen and bathroom. It is customary there to take your shoes off upon entering the apartment. Leah is the fourth sister of the Rog family. She is a retired dentist and is relatively well off. Apart from her wages and pension, she has a "Datcha" outside the town. There she owns a few acres where she grows potatoes (without which a meal is not a meal there), some vegetables and a few fruit trees.

The next day, Sunday morning. we went from Lutzk to Melnitza. Passing villages along the way we observed new houses surrounded by cultivated fruit trees, vegetable gardens and many flowers. we stopped at a house with a flower garden to buy flowers. which we had forgotten to get in Lutzk. They gave us a bouquet of flowers, free of charge.

During the long drive Leah told us about a Polish school headmaster, Henrik Vozok, who gave the Germans names of Communists and Jewish Komsomols. Amongst others, he revealed to the Germans the names of Daniel Licht, his uncle and the girls Hava Skop and Knobl. The Ukrainians rounded them up, dug a hole in the ground and buried them alive. Daniel's head stuck up and a Ukrainian took his head off with a hatchet. After covering the hole with earth, the Ukrainians took the Rog sisters' father with another 40 people to Bikova, a village near Kovel, where they were murdered. In 1974 four Ukrainians were brought to trial for this murder. Leah (Lulu) was called as a witness. They were sentenced to death. This took place in Holobi, where the area's main offices are located as well as the courthouse. Leah has written to Joshua about the trial. It will be published in the Melnitza book.

Two days before all the Jews were killed, Leah and her sister Bella, who now lives in Russia escaped and joined the partisans. After the area was freed by the Russians who entered Melnitza, she returned to the sight of the murders and she and some other girls took shovels and started digging. They found complete families, all naked with their heads down. Apparently, she has some photographs of this horror.

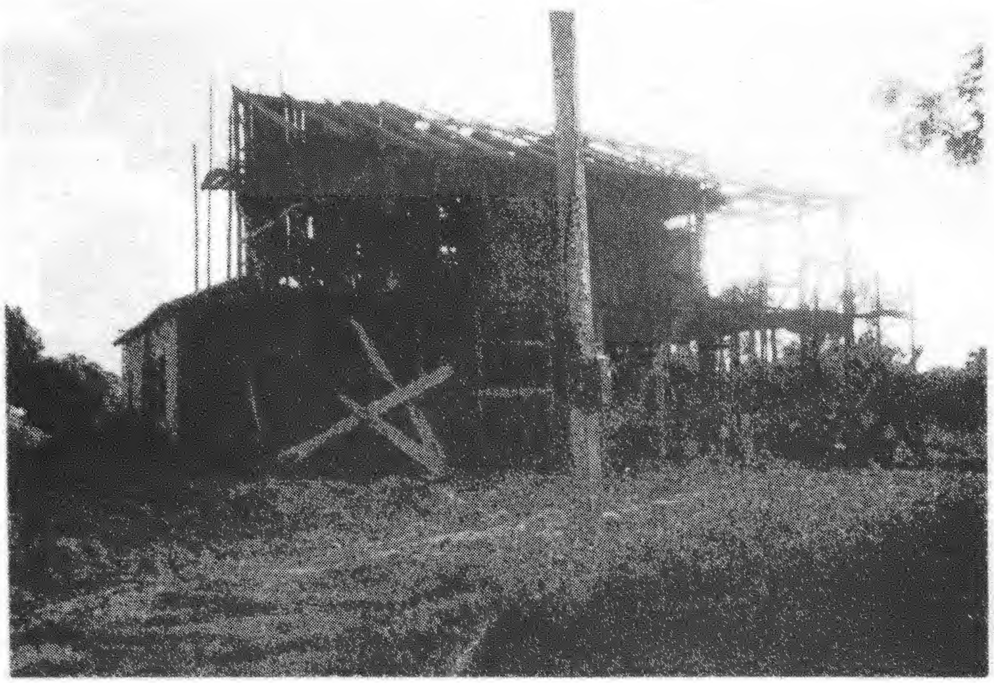
The killings took place on September 3 rd, 1942. At 5 a.m. all the Jews of the area were gathered at the synagogue and were led like sheep to be slaughtered. The killings were executed by 97 Ukarainians (so-called policemen) and 5 Nazis. They were stripped naked and complete families were shot and thrown into the hole. Sarah Knobl tried to escape but was shot and killed.

We arrived at the Holobi-Melnitza Junction. We saw people waiting for a lift. Busses do not run due to the fuel shortage. Things are not as they used to be when horses drew wagons to the train station. The road, which goes all the way to Melnitza, is still in bad condition. It is surrounded by very thick trees. The "Berg" - The sandy mountain in front of town - no longer exists.

After parking the car. we walked another 200 meters and arrived at the Memorial sight. We were surprised to find a beautifull monument with the Ukrainian inscription: "In this place the fascists murdered 1,200 'Soviet citizens' in 1942". The memorial is surrouned by a few meters of pavement

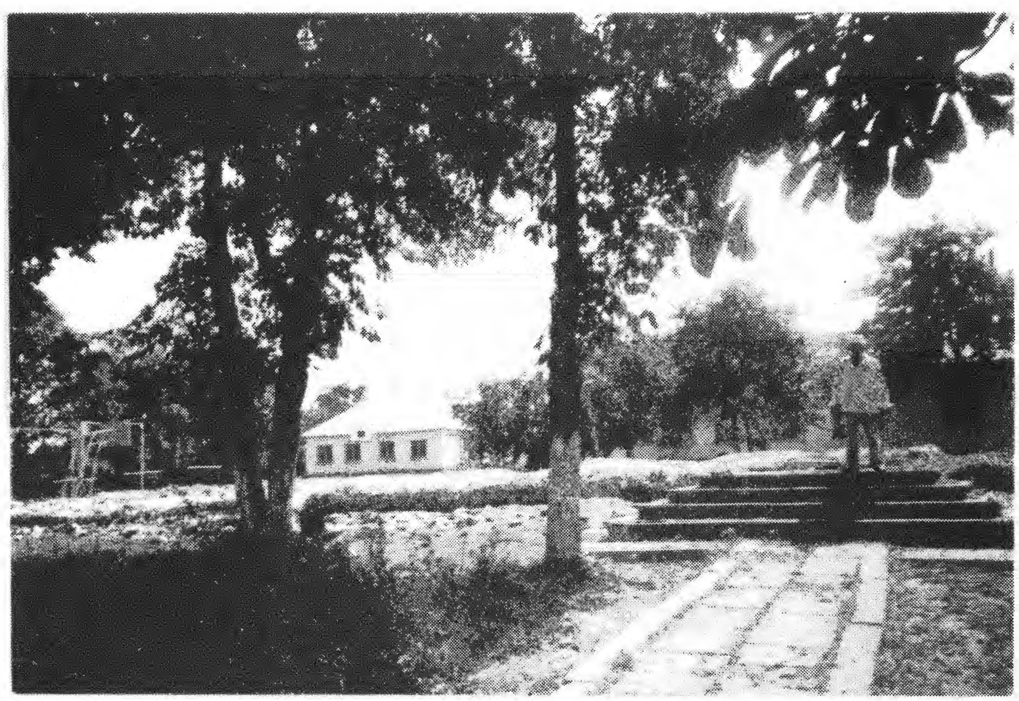
Left to right: Tova-Tojbe Rog, the new houseowner of Rogs house.
August 1993

The ruins from the Flour Mill and the Power station in Melnitza.
August 1993

On way to Melnitza, August 1993

Shmuel Reiter in Melnitza, August 1993

Shmuel Reiter - Kibbutz Afek

MY VISIT TO MELNITZA - AUGUST 1993

The wish to make this visit was born after we heard from Joshua Lior about his visit to Melnitza. We decided to organize a group of six people and make this trip. In fact, only two people remained from the original group: Bilha and myself. Joshua Lior, who travelled for 5 weeks in Russia and the Ukraine supplied us with the information. We telephoned a day before our departure and arranged to meet at the Kiev terminal. (Since our flight was late, we met with Tova (Tania) who had been waiting for a very long time together with her husband and her son. We went to their home. The reception was outstanding.

Kiev, a city of 4.5 million people, covers a tremendous area of 40-50 square kilometers. Most of the city was rebuilt after the war. The city is beautiful, green, with lots of trees and grass and grand architecture.

The day after our arrival we went for a trip in Tova's son's car (we rented the car for the complete duration of our stay there). Naturally, our first visit was to Babi Yar. we were told that the place was repaired and opened to visitors only a few years ago due to pressure of public opinion from western countries. The whole area is now covered with trees, grass and flowers. A beautiful memorial was erected there, with the inscription of the historical event in three languages: Ukrainian, Hebrew and Yiddish. The inscription says:
(IN MEMORY OF THE 100,000 CITIZENS OF KIEV AND WAR PRISONERS SHOT BETWEEN 1941-1943 BY THE GERMAN FASCIST OCCUPIERS).

Later on, when visiting the town, we went to the markets to see how things were. It seems that fresh food cannot be obtained. The meat on the counters is not refrigerated. In the shops there are very few groceries. In the area where Tova lives there are only three shops: One for bread and two for other groceries. There is a long queue at every shop. They all stand quietly awaiting their turn. There is also a fuel shortage and the gas stations are closed.

The transportation is either with the trams - free of charge - or by the metro. For the cost of a dime one can travel all day long.
The geographic nearness of Chernobil scares the people very much. Also, cars are not parked in the streets during the night since they will be stolen and taken apart. People leave their cars in special parking lots for payment.

Tova and Yankel, who have been living in Kiev for many years, reside in a small apartment; One small room, a kitchen and a tiny bathroom which does not always have running water, especially hot water. The neighbourhood consists of houses which were built 15 years ago. There are 4 blocks, populated by 2,000 people. The whole place is very shabby, and the lighting is poor.

The people are all very polite. Whenever I entered the tram or the metro I was always given a seat. It seems everyone has been brought up to respect the elderly.

The next day, Friday, we went with Tova, who is 80 years old, from Kiev to Melnitza. The distance is about 560 kilometers. The car we drove was very old. We had to push it several times to start the engine. The landscape is very beautiful - lots of tall trees and large fields. Next to the houses there are lovely gardens with fruit trees. The traffic is very light, due to the lack of gas and the closed gas stations. Children stand by the roadside selling goods from their villages, mostly apples and potatoes of poor quality. The fields are cultivated by primitive methods. All along the way we saw wheat piles, with the grain which had not yet been separated. After several hours of driving we passed Rovna, which was rebuilt. It can be recognized by the height of the buildings and the different construction.

On the way from Rovna to Lutzk we saw signs showing the way to familiar places such as Ulika, Zdolbonov, Rozhishch, Remnitz etc. We arrived at Lutzk in the late afternoon and went to visit Leah. She lives with her 32 year old daughter who is separated from her husband and her cute 5 year old grandson.

The table was set for Shabbat eve, with gefilte fish and meat. Our meeting was very exciting and emotional. Leah, one of the Rog sisters, is a special

Srulik Rozynko and children

Pinchos Rozynko's children

Shloyme and Srulik Rozynko and their wifes

Basia and Srulik Rozynko, 1921

Srulik Rozynko and wife

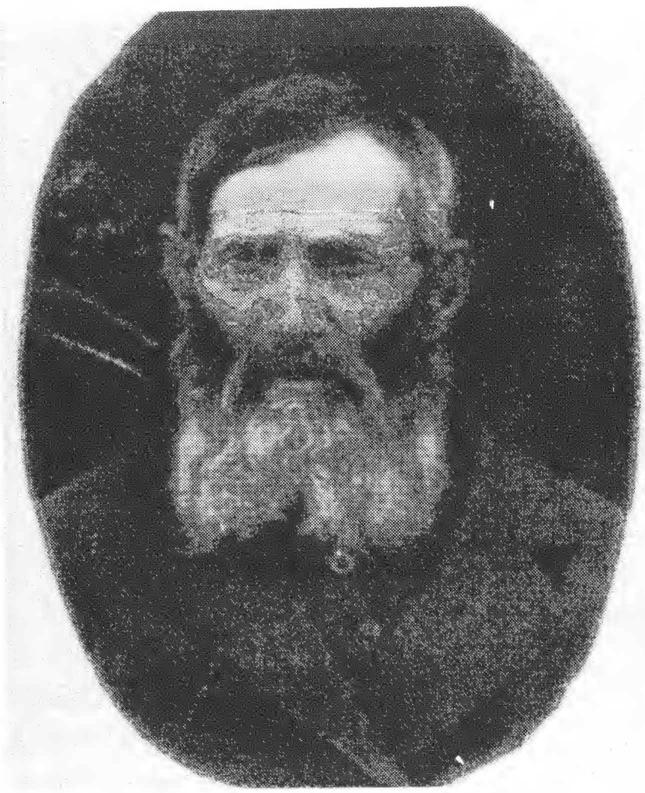
Sheva (Jenny) and Ida Rozynko

Crayndel Rozynko and husband Chaim Garbarski, 1921

Moshe Rozynko and wife

Leib Rozynko - Great grandfather

Chune Rozynko - grandfather

Basia Rozynko - Zarucki

Joseph Zarucki

Charles Zarucki, N.Y. 1994

Roze Zarucki (Flomenbaum), N.Y. 1994

IN EVERLASTING LOVING MEMORY OF THE FAMILY ROZYNKO FROM MIELNICA

Great Grandfather - Leibe Rozynko - who was one of several brothers with different names, one of which was Beirish from the village of Drozden.

The names were changed so that it would appear that they were only sons of each branch of the family and therefore would not be taken into the Russian Army. I do not know the names of the other branches, but there were several.

Grandfather - Chune Rozynko (Leyb's only son), who married Malke Lechtzier. He was known as "Chune Leibos" - they had (9) nine children as follows:

Chaye-Gitl (Jda) who married Meyer Zafron from Kamen and moved to the United States and had (3) three children.

Sheva (Jennie) married Chune Beirish (HYman Berman) moved to the United States and had (3) three children; Betty, Jack and Beatrice who live with their families in the U.S.A.

Basia, who married Joseph Zarucki (Charles Zarucki's parents). They had (3) three children: 2 girls Szprince and Pesie and Szaje (Charles) who is the only survivor.

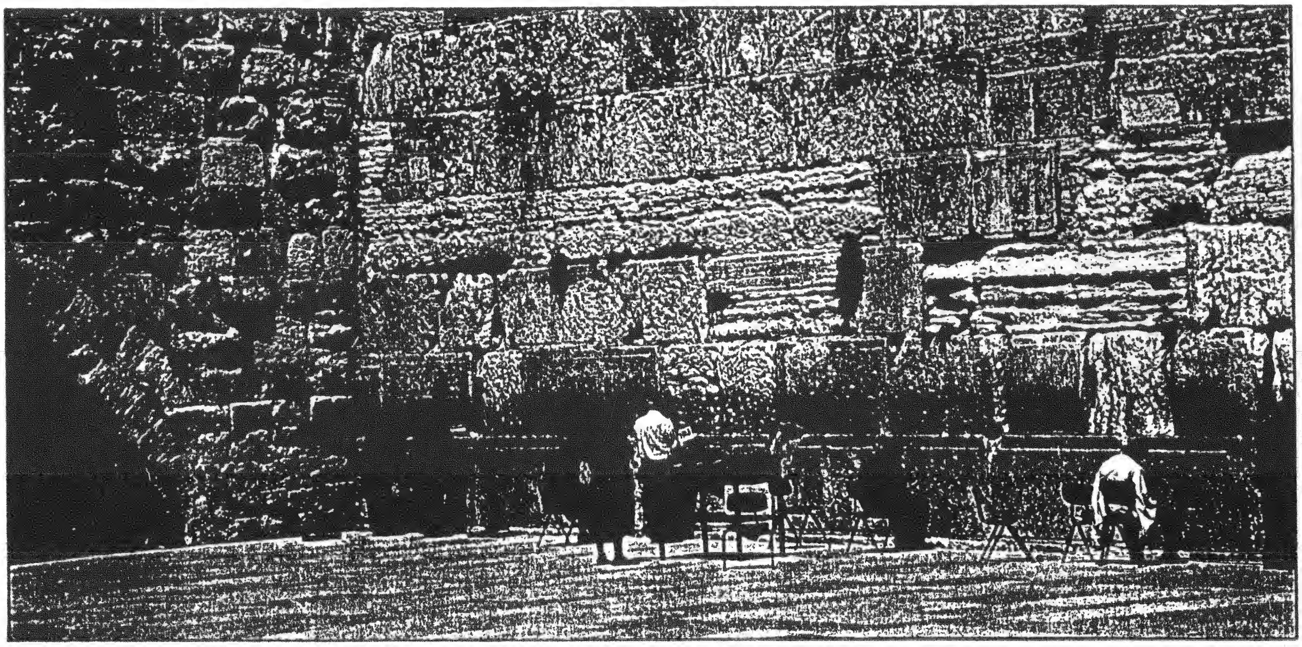
Kreindel who married Chaim Garbarski from Rozyszcz - they had a family, but remained in Poland and perished.

Five sons: Pinchas - who married Gitel Beirish from Drozden Family, no survivors.

Srulik, Shloyme, Moishe and Shike - all married with families - nobody survived.

This family history is submitted by Betty Ellias-Berman, daughter of Jennie and Hyman Berman from Detroit and Charles-Szaja Zarucki, son of Basia and Joseph Zarucki.

July 14, 1994.

Refuah Shleima

"Heal me, O Lord, and I shall be healed"...

Jeremiah 27:14

Trees have been planted

in Israel

in honour of

ISAIE SWEIBEL

from

The Officers and Board of Directors
of Jewish National Fund of Montreal

Ruth Ballon	Morris Zilka	Simon Kahn
President	National Vice-President	Executive Director

With best wishes for a speedy recovery
and continued good health

November 1993

Kislev 5754

Jewish National Fund of Canada
קרן קימת לישראל

Zweibel Isaia

ISAIE SWIBEL - CANADA

I wish to enter into the "Melniza" book the story of my cousin, who brought us the first testimony of the fact that the Melniza Jews were slaughtered. This is his story:

When he was a child, all the town Jews were taken outside town to be killed (the last "Action"). He was among them. The Jews were placed around a huge hole in the ground and were shot, thus falling into the hole. Luckily, he managed to crawl out ot the hole, escaped into a potato field and hid there until dark. At night he went back to town and went to the public baths, where he hid in the stove. Inside the stove he found golden jewels which were put there by the Jews, hoping to retrieve them after the war. He filled his clothes with the gold and began wandering in the surrounding villages. He used the gold to pay the farmers for shelter. Thus, wandering and hiding, under inhuman conditions, he survived the war.

When the war was over he was faced with the dilemma of where he should immigrate to. In the meantime he met his girlfriend who later became his wife and they decided to go to Canada. During his first years there he was a street peddler. After trying several occupations, he started buying and selling land and became quite successfull. In the meantime he contacted his Israeli relatives and also visited Israel. For his son's Bar Mitzva, the whole family came to Jerusalem and held a big party at the King David hotel. He also donated for planting 6,000 trees in memory of the Jewish Community of Melniza in the forrest named after Aliza Begin. Moreover, he was among the donors who contributed to the Melniza book.

Lately his health is not well and he is unable to visit Israel. He keeps in touch with his cousins, my brothers Nissan and Menachem from Kfar Sava, mostly on the phone. We hope his health will enable him to visit us again.

A certificate issued by the Israeli "Keren Kayemet" certifying the planting of 6,000 trees is in the Melniza book.

May God bless him for all his deeds.

Shmuel Reiter

Zweibel Annie Rivke, sister of Isaia

Left to right: Moe, Esther, Gershon, Emma.
This photograph was taken just before their 'landmark' trip to Israel in 1951. The four left New York harbor aboard the S.S. LaGuardia, about 50 years after Esther and baby Moe arrived in New York to join Gershon in the United States.

and wretchedly uncomfortable. In those days, and on those awful ships the passage across would take as long as 2 weeks. Many babies died on route due to the miserable conditions.

In 1913 my family moved to Hartford Connecticut, where we have all lived since. My father died when he was 89 years old and my mother three months later, when she was 80. They had been a very happy pair.

Girls, I hope you enjoy reading this and learning a little about your greatgrandparents. They were very nice folks and I'm sure that if they were alive today, they would be very proud of both of you.

Love and kisses,
Grandma.

COHEN, GERSHON

Religious functionary. Born in Vishinke, Poland-Russia, in 1870, son of Shmuel and Reina Cohen, he served in the Russian Army six years and saw active duty in the Japanese-Russian War. After the war, he studied *shechita* and became a shohet. He married Esther Baller of Melnitza, Russia, where their son Moshe (now Dr. Morris N. Cohen) was born in 1898. The following year Gershon Cohen came to the U.S. and lived in Hartford until his family arrived in 1899. He then moved to Torrington where he was shohet, mohel, and acting rabbi until 1910 when he moved back to Hartford. An early Zionist, he joined the B'nei Zion Society on Winthrop St. and became part of the Ahuza Aleph group which bought land in Raannana, Palestine.

He taught Hebrew at the old Talmud Torah on Pleasant St., and later at the South End Talmud Torah. For several years he was the *Baal tefillah* (cantor) in Rockville and Ellington for the High Holidays.

He served as the *Baal Tefillah* for the Hebrew Home for the Aged on Washington St. until it was moved to Tower Ave., where he spent the last year of his life as a resident.

Died March 18, 1957. Survivors: widow, Esther Baller Cohen; sons, Dr. Morris N., State Representative, Dr. Sidney B., and Samuel H.; daughters, Mrs. William H. Levin and Mrs. Abraham Perlstein; brothers, Louis Cohen (Danbury) and Abraham Cohen (N.Y.C.).

His widow, Esther Baller Cohen, died June 13, 1957.

These additional notes about Grandpa Gershon were also written by his son Dr. Morris N. Cohen in 1962:

* During his service in the Russian Army, Gershon Cohen was shipped to Vladivostok; his transport stopped at Jaffa on the way to and from Asia.

* After moving back to Hartford in 1910, Gershon went into the retail business.

* As a member of Achuza Aleph, Gershon bought two pieces of land in Raanana, Palestine.
The land was later sold by his heirs.

* One of Gershon's students later became a professor at Yeshiva University in New York.

---

* Ibid, page 24.

IN MEMORY OF COHEN GERSHON AND ESTHER NEE BALLER

*The following letter about her parents was written by Rose Levin to her grandaughters, Emily and Judy Sorokin**

January 24, 1967

Dear Emily and Judy,

You never knew your greatgrandmother and grandfather Cohen, so I thought that you might like to know a little about them. Emily, you were about a year old when they died - and you went to visit them but you were too little to remember, of course. Judy, you weren't born yet.

My father, Gershon Cohen, was born in Russia in 1870, in the Ukraine, in a small village called Vishinka. (The people in that particular village must have had small noses because my father and his brothers never failed to comment to me that I had "A Vishinka Nose". They had Vishinka Noses too).

I don't know too much about my father's boyhood. I do know that his family was poor and that he was one of seven children, five boys and two girls. The boys all emigrated to the United States; but the daughters remained in Russia with their families for the rest of their lives. Your Mommy was named after one of these sisters - Shana Riva (Jewish name) translated into English Janet Ruth. My father always called your mother by her Jewish name, Shana. The word Shana, in Jewish, means pretty. Your aunt Lois was named for the other sister, Chana Laya, translated and reversed into Lois Anne. It's an old Jewish custom, and commonly followed as well today, to name children for deceased members of one's family - as a sort of remembrance of one's loved ones.

I also know that my father was a Yeshivah Bucher - or a student of the Torah and the Talmud and spent most of his time studying. As he grew up, he became a very learned man. He was also a physically strong man. His younger brothers told us that he had been a powerful swimmer and had once saved the life of a young lady who was drowning. Everyone expected him to marry this young lady, especially her parents, but my father didn't care for her, so he refused. They also say that my father was so strong that he once lifted a horse who had stumbled and had fallen on top of his rider. Pictures of him show that he was a very handsome man, especially in his army uniform.

When he was 21 years old, like all other young men in Russia, he was expected to serve in the Czar's Army. Since Jews had no love for the Czar because he had treated the Jews so cruelly, the men were reluctant to fight for him, many of them fleeing the country to avoid service. My father did serve during the Sino-Russian War and endured many hardships; although he played the Cornet in the Army Band that marched with the troops; but at least he didn't have to do any shooting.

When he returned from the War, a matchmaker introduced him to my mother Esther Bessie Baller. In those days, that's how young people met and got married - through a matchmaker. My mother and father liked each other when they met and they were married and went to live in my mother's home in the town of Melnitza. At that time, my father was 28 and my mother was 19. They lived in this earthen-floored house that belonged to my mother's parents, Zelda and Moshe Ber Baller and their other daughter and their two sons. They remained here about a year and my oldest brother Morris, Moe, was born there. Six months after that my father decided to go to America and later send for his wife and child. My father's brother had gone to America previously and said it was wonderful in this country and he sent for my father, in 1901.

He went to a small town in Connecticut, known as Torrington, where I was later born. He founded the first Jewish synagogue there - and taught Hebrew as there was a small Jewish community without a house of worship. About a year later he sent for my mother and her baby, who was then 1.5 years old. They joined him and lived in Torrington for about 12 years.

Don't you think my mother was brave to cross the Ocean to an unknown land. She was only about 21 years old - alone - and a baby to care for with strange accommodations on the ships that were insanitary

---

From Cohen Family album, by Mollie Louise Cohen, page 14-16

the chief cook. The institute board organized classes in which we studied, apart from regular subjects, Jewish subjects and about Israel. People from the Zionist Movement would visit us and tell us about going to Palestine.

In Lodz we were organized into groups and in illegal ways under the protection of "The Bricha" went over the border from Poland into Czecho-Slovakia and from there into Germany to the area occupied by the American forces. We were put into a Jewish refugee camp under the auspices of UNRRA in the town of Felderphing beside Munich.

In Felderphing I was in the "Shomer HaZair" kibbutz called after Zvi Brandeis who was one of the heads of the Jewish Underground at the time of the Holocaust in Poland. In the kibbutz we were trained and taught prior to going to Palestine on the "Aliyah Bet" in illegal ways.

1) The Archives of the "Institute of Jewish History" in Warsaw, Poland. File Number 299. Archives of Yad VaShem, Jerusalem, File Number 016/229.
2) On 16.7.1941. Attestation of Yerachmiel Zweik.
3) On Kaf Aleph Ellul, Taf Shin Bet - 3.9.1942.

We travelled to France from Germany and on 3/2/47 sailed from a small harbour on a ship called "The Unknown Illegal Immigrant". On board we were seven hundred and ninety six pioneers, twenty percent were children and youth. The ship's goal was to sail south of Jaffa and we would disembark there. On 15.2.47 the ship was discovered by a British reconnaissance plane, and the British caught the ship and made us sail to Haifa.

During clashes with the British, six illegal immigrants were injured, one by gunshots fired above as he jumped into the water. When the ship arrived in Haifa we were transferred to the British Prison Ship "Empire Royal" and taken to the camps in Cyprus. In Cyprus we were in Camp 64. I was also in the "HaShomer HaZair" Kibbutz. On erev Kippur 1947, I arrived in Israel under the auspices of "Youth Aliya" and was put into the agricultural school in Ayanot beside Nes Ziona.

Zelda Lior's Cousins

From left to right: Rose Levin, Samuel H. Cohen, Sarah "Ricci" Perlstein, and Dr. Morris N. Cohen

Ukrainians called "Bendrovzes" and "Bolbovzes" appeared. They were antisemitic Nationalistic Ukrainians who had declared war against the Soviets and Partisans. They declared they were fighting for an "independent Ukraine" free from all foreign authority. Members of these gangs were local people and knew the forests and all the roads and tracks. Our situation grew worse daily. Any Jew found in the forest or hiding in the farms was killed by them.

Amongst the Partisans were a number of antisemites and many times things happened to the Jews and especially to the Jews in the fighting units. A number of Jews were killed by their friends and commanders with no reason or transgression. I remember a Jewish boy who was killed by a Russian Partisan from Moscow.

The winter of 1943-44 was my second in the forest. Another enemy apart from the Germans, Ukrainians and the gangs was the unbearable cold and snow. Our movements were limited in the snow and we always left footprints while escaping from the enemy. During those bitterly cold days the Germans would increase their forays into the forests looking for the Jews and Partisans.

In November 1943 the Germans gathered a few divisions in Manevitch and in Kamin-Kashirsk and they decided to attack the Kochov forest from different directions at the same time. The Partisans heard about this and decided they could not fight against the Germans and they would take their forces out of the forest by ways not yet blocked by the enemy. Lines of Partisans started to leave in the snow in the north east direction towards the Stir River. The Partisan commanders decided that the people from the "family camp" would stay in the forest. Fear reigned in the family camp amongst the Jews, that they would fall into the hands of the Germans and Ukrainians. Against the orders of the Partisan commanders they began to move, without warm clothing in that terrible cold, together with the Partisan army. The Commander decided at all cost to stop the people interrupting the withdrawal of the fighting units, they decided to leave a group of armed Partisans to protect the family camp. Fifteen Jewish fighters volunteered for this job and they stayed toghther with the civilians. The German divisions went past the forest but they were afraid to deviate from the main track in the forest, and they returned to their base in the town without being able to find the Partisans. Luckily the family camp was never found by the Germans and no Jew was hurt. After a few days the Partisan units returned to their former camp.

In January 1944 the Red Army conquered the town of Sarni which is thirty kilometers from the forest where our camps were. The Red Army joined forces with our Partisans in the Kochov forest. The High Command of the Red Army decided that a few Partisan units would join up with the Brigade under the command of Max and they left the camp and went behind the German lines towards southwest. We civilians from the family camp stayed at the base in the Cochov forest.

AFTER LIBERATION BY THE RED ARMY

The town of Refalovka was liberated at the end of March 1944 and after a few days all the civilians from the "family camp" transferred to the town. I was there a few weeks, then the period of wandering started for me. First I went to Rovno where I was put into an institute for children - an orphanage organized by the Russian Authorities. There were Jewish children together with Russian and Ukrainian children. The goyeem would taunt us, shouting "Kill the Jews and save Russia". A great number of Jews, who had survived, gathered together and they organized the "Bricha" - the transfer of Jews to outside Russia, to Rumania and Poland with the purpose to getting to Palestine. We made connections with the organizers of the "Bricha" and together with other Jews I went to Poland and arrived in Lodz. I entered an institution for Jewish youth in the village of Helnovek near Lodz. There were children there who had lost their parents and who had survived the concentration camps and the Partisans. Children were also brought in who had found a hiding place with Polish families, children taken out of monasteries where they had been educated as Christian Polish children. The institute was far from town in a field surrounded by a high fence, a three storied building. The Principal was a woman called Ruth who was also

camp was Avraham Fuchtik, originally from Manevitch, a good man and kind towards me.

Sometimes the Germans and Ukrainians, who knew all the tracks and forests, would hunt down the Partisan and "family camp". We would have to escape quickly from one place to another in the forest behind the marshes until the hunt was over and we could rebuild our camp. Our situation during the hunt in winter was difficult. We would have to escape without clothing or essentials, in the snow, with the bare necessities where we found a hiding place. We slept on the snow and ice without covering or heating.

Our family camp was always a few kilometers away from Max's Partisan camp. In our camp there were one hundred Jews, mostly from Manevitch. There were whole families, parts of families, singles, old people and twenty orphaned children like myself with no parents or relations. Our situation was very bad in the autumn of 1942, and in the winter of 1943 it was even worse. There was no food and we had to go and steal potatoes and vegetables even though we were terrified of being caught by the Germans and Ukrainians. The farmers stored the potatoes for the winter in holes in the ground they had dug in the fields. We had to dig them out with our bare hands. At night we slept in tabernacles, we had made with tree branches, on the cold hard ground. During the winter with our bare hands we built "Zemliankes" under the ground, the walls made from logs and the ceilings also made from logs which we covered with layers of earth. We did not have any bedding so we slept on the wood. We had no lighting so we lit small fires inside the underground hut on the ground. so we could get some heat as well as light. We had no eating utensils and had to make do with mugs and wooden spoons. We ate bread and potatoes, sometimes meat and millet gruel which was cooked in an iron pot over the fire. Cleanliness was poor because we had nowhere to wash, no soap or clothing to change.

The Germans would hunt down the Partisans and Jews, blasting the forests with artillery and sometimes the planes would bomb the forest and afterwards they would enter the forests shooting everywhere. Acting on information from the Partisans we would leave our hiding place and escape to another place. During one of the raids the Germans attacked us and we were surrounded by them. The Partisans wanted to leave the Jews from the family camp to fall into German hands but the Partisan commander "Diadia Petia" (Uncle Petia), whose real name was Polak A. Brinski, gave the Partisans the order to take us with them.

The Germans captured the Partisan camp and the "family camp", burnt everything and blew up our bunkers. We had to start scratch in our new camp.

In the spring of 1943 the area which the partisans controlled called "the Partisan area", grew in size. The Germans under attack by the Partisans, withdrew and left the area to the Partisans and went eastwards towards the front line with the Red Army. They were stationed along the rail tracks and main roadways. Their army was too weak to attack the Partisans. The Partisans would attack the villages that were under German and Ukrainian control and confiscate the herds of sheep and cattle, horses and carts, flour and wheat, potatoes and other foods. In other villages which had been under German control and taken over by the Partisans there was also a flour mill which was operated by Jewish grinders from our family camp. They ground the wheat to flour for the local farmers and for all the Partisan units in the whole area. Until we captured the mill we had ground the wheat to flour with stones which we turned by hand, one stone above the other, and it was hard work needing time and strength. A baking oven was built in the family camp and the Jewish women baked bread for the Partisans and for ourselves. The men in the family camp worked as shoe makers, tailors, joiners and all other work need by the Partisans. The children, including myself, looked after the sheep and cattle. During this time we had food, bread, meat and milk produce. The Jewish Partisans and Russians on their return from fighting against the Germans and Ukrainians would bring us clothing taken as loot. The Partisans built us a washroom, though a bit primitive, we could still wash ourselves.

The women from the "family camp" looked after the orphaned children and cared for our health and welfare, especially by Zisel Bratt whose daughters were off fighting.

In the summer of 1943 a gang of armed

forests and said other Jews were hiding there. In a few days we had covered a great distance from Melnitza, we had travelled without knowing to where and what was expected at each stop, and were told by goyeem we met at each place that we had nearly reached the town of Trayanovka.

One day we met a person who said he was a Soviet soldier who had escaped from German captivity. He told us we needed to go to the village in Beretch, a settlement of Polish farmers beside the "Black Forest" and according to him the Partisans were there. We listened to him and went the way he had directed us to. During the day we hid in haystacks and at hight we travelled. We did not have any warm clothing or shoes.

One night we arrived at a large field and what looked like a large forest on the other side. There was a large haystack which we hid in. Maybe we would see people coming out the forest. When darkness fell we did see people coming out of the forest and we started shouting for them to come over to us but they were afraid. Eventually one did come over. These were Jews who had escaped from the Manevitch ghetto under threat of death from the Germans and Ukrainians. They were old people who knew the terrain well in the forests beside the towns of Manevitch, Trjanovka and Pavroosk. Their young sons were Partisans fighting against the Germans and Ukrainians.

We spent a period of time with these Jews, they did not accept us willingly but we went with them. At night we would go out to the fields to dig for potatoes which we would cook on bonfires deep in the forest. This was the only food we had but at least we did not go hungry.

When we heard that the Germans and Ukrainians were nearing the forest where we were hiding, looking for Jews, we moved to a new hiding place deeper in the forest. One day when we were alone - my sister and myself - we made a small fire to warm ourselves when suddenly two armed men appeared. They started to question us about the hiding place of the Jews in the forest. We refused to tell them anything even though they threatened us. One thing that impressed them the most was we would not betray the Jews. They told us they were Russian Partisans and gave us some food they had. It turned out afterwards that this was the Partisan Commander Max and his bodyguard. Max was one of the most important Polish Commanders in the Partisans in Vholyn and afterwards a Colonel in the Polish army. They told us it was not possible to take us with them but promised us that in a few days Partisans would come and take us with them to their camp.

UNDER THE PROTECTION OF THE SOVIET PARTISANS

During one of the visits by the Jewish Partisans, some Russian Partisans also came with them, who were soldiers in the Red Army who had stayed to fight on the German front under orders from Army Headquarters in Moscow. Among them was a Russian called "Kinor". I begged him to take us with them to the Partisan group. Kinor pitied us and said he was willing to take me with them but not my sister since it was a small unarmed group and could not tie themselves to other non-fighting people. My sister told me to go with them and at least I would be saved and find a safe hiding place. It would be easy for her to find a hiding place on her own and I would not be a burden to her. We decided it would be better for both of us and I had to part from my sister and go with the Partisans. They gave me warm clothing and before nightfall I went with them to their camp a few kilometers from where I had parted from my sister. We arrived at the "Kochov" forests where the Partisans had their camp and a few kilometers from there was the "Family Camp", for Jews who could not fight: old people, women and children.

From that day, when I parted from my sister, all links were cut off between us. I tried to find her and asked people if they had seen her. Possibly she was killed by Germans or Ukrainians who would hunt down Jews in the forests. I was transferred from the Partisan camp to the "Family Camp".

The Partisan camp was commanded by Max who was a good man and would always ask me how I was when he saw me. I worked in the family camp and did everything asked of me; I helped with the cooking and washing, and afterwards as a shepherd for cattle and sheep. The Commander of the family

We went down into the basement and found a number of Jews already there from the building beside our home. Amongst them was Moshe Leib Noyman, Yocheved's husband. It was likely they had entered from the next basement through a hole they had opened to our basement.

We did not find our mother or little brother in the basement. I suppose they did not have time to get down to the basement and were caught by the Germans and were taken along with the other townspeople to where they were murdered.
Before we left our mother she told us we were young children and had to do everything possible to save ourselves.

The basement served as a cold storage room to keep food fresh. We lay on the floor like fossils without breathing and full of fear. Through cracks in the basement wall we saw Germans and Ukrainians chasing after Jews with sickles and neverending gunfire. The cries from the mothers and children were heard all around. The gunfire continued until evening and afterwards absolute silence.

At night we heard the goyeem from the town and surroundings entering the homes in the ghetto and stealing the meagre belongings of the Jews who had already been murdered. We lay in the basement for a few days, I do not remember how many, and when the hunger and thirst got the better of us we decided to find a way to get out of the basement. In a corner of the basement we found a barrel used a long time ago for pickling cucumbers. There were no cucumbers but the bitter juice was left. We drank this but it made us even more thirstier.

Moshe leib Nayman and another man, amongst those hiding in the basement, decided to take a chance and go out. They had hardly got away when we heard gunshots, shouting and groans. We understood they had been caught and shot by the murderers still in the area. One of the Jews with us started to cough. A Ukrainian policeman heard and called the other policemen and said - Jews were hiding there and they must find them. The police could not find our hiding place. They started to knock on the doors and shoot. We knew we had to escape fom our hiding place, otherwise the police and the Germans would find and kill us. We opened the hole of the basement and entered the shop which was full of crates. We started to climb up on the crates to the opening in the attic of the shop. We fell a few times but with our remaining strength we got to the opening in the ceiling and from there to the attic. We then went over to the attic of our home and down into the house.

Everything was a shambles in the house, crockery and bedding strewn all over the place and everything else stolen. We were lucky the doors were open and we left. I had a bleeding head wound, I probably got it when I jumped down from the attic. We started to run, and from every side of the road we were shot at. We ran and shouted "Hear O Israel". We passed beside the synagogue and went down into trenches full of water and crossed over towards the fields without looking back. While running I was beside my sister, and when we got further away from the town we found that we were the only two left from all the people who had escaped. We were sure we had succeeded in getting away because of our Grandmother Gittel, who was a righteous woman watching over us.

LOOKING FOR A SAFE PLACE

The whole night we walked without knowing where. Before morning we arrived at a river and drank water from our hands. In the distance we saw a cottage and went to ask the owner for something to eat. The goy threw us out, threatening to hand us over to the Germans. In the morning we saw shepherds going out with their herds to graze so we decided to hide during the day so they would not find us. That was at the beginning of September, the grains were cut and the bundles arranged in the field in high stacks. We crawled into the bundles and hide inside till the evening. Outside it was cold and we wore light clothing, so the cold and hunger tormented us. When it was dark we left our hiding place and started to walk without knowing to where. Every home we came to and asked for food we were thrown out with curses and threats of turning us over to the Germans. We arrived at the farm of a Czech goy who took pity on us and gave us some food and a blanket so we could cover ourselves up from the cold. The Czech farmer advised us to go towards the

and did not understand or know about the abuse and murders of the town Jews. The older people carried the burden of the pain and grief and did not tell the children what was happening in the town.

I remember one summer day in 1942 when the Germans and Ukrainians ejected the Jews from their homes and concentrated them in a few houses around the synagogue and the Bet Midrash. Since our house was near the synagogue we did not have to move and were spared the sorrow and pain of leaving the home where we were born and brought up in, a thing most of the Jews had to do. This was the beginning of the town ghetto. The Jews were given only a few minutes to leave their homes and all the contents, being beaten and with gun shots in the air were made to run with their meagre possessions that they managed to take with them into the ghetto.

Our home had three rooms full of people. A few families squashed into the house and every family stayed in a corner of the rooms and this became their living quarters. The air in the house was dense and stuffy, and it was so crowded you could hardly move from place to place. Before the ghetto was established my mother managed to gather a small amount of potatoes without knowing that in a short time they would not be needed. We would not be alive.

A short time went by when news arrived about the annihilation of the Jews in surrounding towns. Jews who arrived at the ghetto from surrounding villages and local non-Jews told of how they saw the German taking the non-Jews to dig pits not far from the town on the way to Holob. We felt something terrible was about to happen and that would be the end of our lives, that the Germans had decided to kill us soon. Fear gripped us and it was reflected in the eyes of everyone. We heard that in Kovel and Lutzk the Germans had killed all the Jews.

HOW I MANAGED TO ESCAPE DEATH IN MELNITZA

On the day the Germans were to murder us[3)] all the Jews gathered in the synagogue. I remember the terrible scene: the men covered in tallits, the old men wore white clothing for death, the doors of the ark were open. The Rabbi and all the congregation lifted their arms upwards and crying and shouting recited the confession prayer before death. We children stood beside our mother who hugged us to her and cried bitterly.

We decided to hide, to save ourselves and when the murderers came to take us to our death they would not find us. I thought I would hide in the oven where bread was baked. The oven was built of bricks and stood at the entrance to our home. It had a large opening which you could enter. I planned to enter the oven and cover the opening with wood which was used to heat the oven. This was the fantasy of a little girl without protection who wanted to save herself from death. My mother and my elder sister Raizel decided we would hide in our basement storeroom under our shop which used to be a haberdashery. During the Soviet rule the part of the house which contained the shop, was taken from us to be used as a government shop and they turned it into a storeroom in which we stored empty crates. Afterwards the German authorities locked the shop and boarded up the entrance with wooden planks hammered together with nails. To get to the basement under the storeroom we decided to go up to the attic and cross over to the shop attic, open a space in the shop ceiling and jump down inside the shop and then down into the basement. We were sure that they would not look for us in the basement under the shop.

Our mother went up to the attic of our house and crossed over to the shop attic. With an ordinary knife she quietly cut an operning in the ceiling where we could jump down into the shop. She got a pail of water and some food to take with us to our hiding place in the basement. In the street around our house and all over the ghetto there was a large number of Ukrainian Police and German soldiers. They caught the Jews, inhabitants of the ghetto, made them stand in line and under escort took them to where murdered. A Ukrainian policeman stood with a gun outside our shop, and we were afraid to jump from the attic into the shop and then into the basement in case he would hear the noise and find us. We waited for a chance to jump. When the sound of gunfire became loud I jumped with my sister Raizel into the shop. My cousin Mottel Royzin also jumped and a few other people whose names I do not remember.

Zelda (Zoya) Baller-Lior, in 1948

Zelda (Zoya) Baller-Lior, Tel Aviv

A CHILD WITHOUT A CHILDHOOD

For my grandchildren: Adi, Rotem, Shimrit, Hadas and Shai.

At the time of the Holocaust I was the same age as my grandchild Rotem is today. I do not know my date of birth, having forgotten it during the horrific time of the Holocaust when I was left alone with no parents or family.

A year after the liberation by the Red Army, completely destroyed by what the Germans had done to my life, I was in an institution for Jewish children who had survived the Holocaust, in Helinovak beside Lodz in Poland. On 6.7.45 I gave an attestation of my life during the holocaust, of how I survived and got to the Partisan camps in the forests, to the researchers from the "Jewish Historical Archives" in Warsaw. I had forgotten about this until recently when my husband Joshua found my attestation in the archives of Yad Vashem.[1)]

At the time of my escape from the Ghetto I was a little girl with no childhood, no parents, no brothers, sisters or any other relations and left alone to a cruel destiny in a world full of murder and death. All the Jews who were lucky enough to escape and survive had to fight to live for months and years amongst unfriendly people in fear of their lives.

In my attestation I gave in Poland I did not remember then what had happened to me only a few years before because I had not recovered from the shock and my great loss, and did not give any details of things I should have told about.

Now I am writing this for my grandchildren, the account of how I survived, fifty years after the annihilation of my family and the Jews of our town Melnitza, of things locked in my mind all these years and I slowly put the whole puzzle together.

In the haze I remember my happy childhood in my dear parents' home, who had struggled to give their children a good education even when it was difficult to make a living. My parents gave us children the last morsel of food so we would not go hungry.

When the war broke out on 22.6.41 between Nazi Germany and Soviet Russia we Jews were under the protection of a quiet and safe Soviet government. We were full of hope that the Red Army would overcome the German and finish them off in a short time. Our belief in the "might" of the Red Army quickly changed. A few days after the start of the war the German Army entered our town and the authorities immediately started their killings.

The next day fifty Jewish youngsters were taken by the Germans on the pretext they belonged to the Communist Youth Movement. The youngsters were betrayed by a Polish antisemite who was the headmaster of the Government School under Polish rule. Amongst the prisoners was my brother Moshe and my sister Mally. Afterwards we heard that the Germans had taken the youngsters out of town and killed them.

After a few weeks[2)] the Germans and Ukrainians cuaght three hundred Jewish men from the town, amongst them was my father Shlomo Baller, and took them out of town and killed them beside the slaughter house in the pits they had prepared beforehand.

Left alone with my mother were my eldest sister Raizel, myself and my little brother Arale. The burden of supporting the family fell on the shoulders of my mother Chaya.

I do not remember much from the German occupation of our town because I was a small child

Left to right: Tojba Rog, Lea Rog by the memorial in Melnitza - August 1993

and also asked for the severest punishment for these murderers.

In the valley of the dead at the collective grave of the Jews who were murdered in Melnitza there was no gravestone at all. The local Ukrainian residents used the place as a rubbish dump. After the trial in 1974 I wrote letters to all the Government Departments about cleaning the area and putting up a gravestone, and after great efforts the area was cleaned and in 1977 the grave was surrounded by a wooden fence.

In 1989 I started to ask the Government to let me put up a gravestone and to help me with this request. In 1990 a company called "Memorial" put up a gravestone paid for by the Government and written on the stone in Ukrainian: "In this place the Germans murdered 1.200 Soviet citizens on 3.9.42". Twice a year I visit the grave of the Melnitza Jews, on 9th May - Victory Day over the Germans - and on 3rd September. I tidy the area and clean the gravestone. Apart from myself no other Jew visits the place.

Lutzk - Ukraine - August 1991 - August 1993.

Left to right: Lea Rog, Shmuel Reiter, Tojbes son Wolodja, Lea's grandson Tjomka - August 1993

armed Ukrainian Police with dogs took part in the murders. There were only five Germans with them who forced the Jews to stand in line and make them run to the western part of Melnitze beside the Polish cemetery, where they were murdered.

When Zagursky was asked if he would shoot a Jewish child who had managed to escape, he answered "Yes, I would shoot", and Parboshchik answered cynically "If you have to do it you do it".

One of the witnesses, formally the head of the murdering gang "Cossack" whose name was nud in the area told how he and his sentenced friends ran the Jews out of the Ghetto, which was near the two synagogues in the centre of town, to the holes they had prepared for this time, "the Jews went to their death crying and appealing for pity for the children and the babies". When the prosecutor asked the witness what his mane was when head of the gangs, he answered "Chmmel" and all the Ukrainians made a huge din, they had heard about his deeds and wanted to lynch him and tear him to pieces. The K.G.B. guarded him so he would not be hurt during his time in court and until he was sent to the prison camp in **Kamtchatka**.

One of the withesses had seen Parboshchik when he was out walking, he'd seen a Jew hiding in the gardens - Sarah Knovel - aimed his gun and shot and killed her. The murderer said he had received orders to kill all the Jews. These human animals served the Germans well in payment for food and clothing stolen from the Jewish victims.

There was also the tragedy of the Kovel Jews where the accused murdered 15,000 people. They gathered them in the ghetto and took them from there by trucks up to the hills. Nobody could'be saved from this massacre.

When the judge asked the witness Zagurski, who was also a policeman, why he did not turn the other way and did not save even one truckload of Jews, he answered that all the Jews need to be destroyed. After the trial he committed suicide.

A witness who had been head of the committee for investigating Nazi crimes in Kovel said he had found thousands of bodies up in the Hills, the earth red from the spily blood.

The murderer who stood trial also killed Poles from The Gay farm, there they made the helpless people go into the barn and burnt them alive, and those who still lived were stabbed with pitchforks until dead. They also killed Poles from Melnitze, four from the family of the local Post Office Manager Hodzinski, four from the family of the local doctor Skobrin, the Polish Catholic Priest and his helper.

In the village of Kashivky they killed twenty partisans including the commander of the patrol P. Kasprok and took out his eyes, cut off his nose and ears and then buried him, killed the mother and daughter from the Priszniok family because they had helped a Russian soldier.

All the four murderers were sentenced to death by shooting and confiscation of all their possessions. All the spectators in Holob clapped their hands for joy.

They changed the death sentence to that of fifteen years imprisonment for Klimovitch and Gigliok in Siberian camps, the official reason was there no proof that the bullets they had fired killed any humans. Maybe they gave them the benefit of the doubt because at the time of the murders they were only eighteen years old.

They printed the story of the trials in the "Soviet Volyn" about the four Ukrainians murderers who took direct part in the murder of the Melnitza Jews.

In my testation at the trial I said there was no forgiveness for murderers. They sold their honour and conscience for German Marks when they joined forces with the conquerors, when at the time all the Soviet population was fighting the Nazis, these criminals killed Soviet activists, a quiet people and robbed the villagers of the area.

Because of this pandering to the Germans I lost my parents, my grandmother and all my family, the blood of those innocent people cries out for the most severe punishment for those who murdered them.

The witnesses Gorodiook, S. Lichovsky, T. Yavapek and others gave similar evidence to mine

One day we all gathered together and took hoes and picks and went to the forest. We dug into the earth and quickly found blackened human bodies which lay face down completely naked. Many of the men, women and children lay hugging each other, probably whole families, the bodies had not disintegrated yet. After a few bodies had been taken out of the holes for photographs, a number of the survivors from Rafalovka identified family members **amongst** the dead, the picture was horrific.

In 1943 on the German Soviet front things changed beside Stalingrad, the Red Army won the battle and pushed the Nazi conquerors westwards. Some of the Ukrainian murderers who had helped the Nazis in the local Police Force escaped to the forests and joined the "Benderovzes" Gang who fought for an "Independent Ukraine" against the Soviet and German armies as one enemy. They murdered every Jew who crossed their path or had found a hiding place from the threat of death at the farms of friendly people who believed in righteousness, the Righteous Gentiles of the Nations.

AFTER THE LIBERATION

In February 1944, when Western Ukraine was liberated by the Red Aamy,some of the Ukrainian murderers withdrew with the German army. Many arrived after the war into American occupied territory in Germany and from there immigrated to America. Some joined the Red Army as "Volunteers" to fight against Germany to atone for their crimes. Some of them surrendered to the Soviet Authorities and were tried and found guilty of their crimes and sent to prisons in Siberia. There were also those who hid in the forests and fought the Soviet power and were finally caught or killed.

A few of the Ukrainian murderers went to live far away in Eastern Russia and there they managed to change their identity and live for a long time with false names and papers.

During the following years the Soviet Authorities and Defence Department were lucky to track down the murderers, catch them and bring them back to stand trial.

In 1974,, thirty two years after the Melnitze Jews were murdered, the Ukrainian murderer, Ivan A. Klimovitch, born in Melnitze and living somewhere in Russia under a false name, decided, since so much time had passed, he could return to Melnitze to the gold he had stolen from the Jews and **bring it** back. He did not expect anyone from Melnitze to recognize him. It was unlucky for him that one of his own relations recognized him and handed him over to the KGB as a murderer who had worked for the Nazis. He surrendered and during his trial also gave the names of three of his accomplices to the murders that he was still in contact with: P.D. Pravoshchik from Volka Redoshinsky, S.S. Zagurski, born in Melnitze and A.D. Gogolyok from Maydan in the Kovel area. They were found in Russia and brought in Kovel. After the investigations of all four they stood trial for participating in the murders of the 1,200 Melnitze Jews, 15,000 Kovel Jews and Poles and Ukrainians. There were sixty witnesses, some of them were from the Ukrainian Police who had already been accused before for murder and were in Siberian prison camps. I was asked to testify as someone who had suffered from the evil atrocities of the Nazis and Ukrainians, The criminal file was brought in front of the Wolyn District Court in Kovel. The group of Judges went to Holob which was between Kovel and Melnitze and the trial was conducted in the Folk Club with a very large audience.

The trial began on 14.5.74 and took six days. I was there all the time and heard the attestations of all sixty witnesses who all stated that the accused murdered the Jews from Melnitze and Kovel. The blood froze in my veins when I heard things from these witnesses I did not know about, especially about the blood bath on 3.9.42 of the Melnitze Jews called "The Tragedy of Melnitze". The witnesses told of how the murderers stood with smiles on their faces watching those poor souls suffer and how they kept watch so that none of the Jews would run away and escape death. The witnesses told of how ninety seven

villages and there we found shelter with a local Ukrainian who was a family friend. On 31st August in the late evening I returned to Melnitze to look for my mother but I never found her.

On 1st and 2nd September 1942 all the town Jews were gathered in one street and the "Ghetto" was formed, and around the ghetto Ukrainian Police were on guard. Even though it was dangerous I was lucky to escape from the ghetto and get to the village where my sister was.

"The Final Annihilation" of the 1,200 Melnitze Jews who had survived after last murders, old men, women and children from the town and surrounding villages, took place on 3.9.42, (Kaf Aleph Ellul Taf Shin Bet) by the German Nazi and their Ukrainian helpers.

I had been in hiding in the village where I had escaped to, I saw with my very own eyes how the Jews were removed from the villages on their last journey to death. Amongst them I recognized my uncle, my father's brother, Avram Rog, his wife, his two daughters, son-in-law and grandson, all from the Kashivky village. They were taken by their murderers who were shouting "Do not Talk" and "Keep in Line" as they were walking.

They went by the dirt track. Women, old people and children, hoping for a miracle, but no miracle transpired, the murderers made them stand on the embankment at the edge of the Death Pit. They were made to undress and get into the pits in groups of three to six people. The murderers aimed their weapons on these hopeless victims and shot them in cold blood.

The cries of the women, the groans of despair of the old people and the cries of the children were heard all around and the sound of gun shots one after the other finally silenced them.

The murderers with their weapons in their hands encircled the dead and gloated at the suffering of their victims, none of them feeling guilty, no quick heart beats, no conscience and in no way sorry or regretful.

After the murder of the town Jews, the Ukrainians entered the Jewish homes, damaged their property and everything that had been left there, many of them also went and lived in those homes.

WITH THE PARTISANS IN THE FORESTS

The day after the murders we went to look for our mother, but we never managed to find her. Together with my sister we went to the village of Chersk to look for our mother's cousin but we did not find him either. On our way we met Rafael (I do not remember his surname) who was a member of the Communist Party of Western Ukraine. He suggested we go towards the forests where we would find the Jews who had managed to escape being murdered in Tranvka. We found the place where the Jews were hiding in the forest and together we found a safer place to stay in the forest. We stayed there throughout the winter of 1942-3.

We lived of whatever we could find to eat: In the autumn we stole potatoes from the fields and in the winter we made holes in the snow and found potato peelings which we cooked. Sometimes the men who were with us went to the villages and farms and took cows from the farmers who had stolen them from the Jews. They would slaughter the cows so we would have meat and fat to eat. Sometimes we would go to the villages to ask for bread from the farmers, Once when I had gone with my sister to get bread, returned to find nobody there. In all possibility the Ukrainian Police and the Germans had found the hiding place and murdered them. We went to another village and waited until a group of Partisans arrived and they took us to the "Family Camp" under the command of Krook. Most were Jews in the camps and we stayed there until Liberation by the Red Army in February 1944.

I stayed temporarily in Rafalovka until the final liberation of Wolyn by the Red Army from the German occupiers. All the Jews who had left the Partisan camps in the spring of 1944 and lived in town were told that a Government Committee had arrived to examine the Nazi crimes in the Rovneh district.

Lea Rog in 1990

Lea Rog

IN THE FOOTSTEPS OF THE UKRAINIAN MURDERERS

I was born in 1927 in Melnitze, Vohlin, Ukraine, to Shlomo Rog and Shusha (Susa) nee Springer. My father, who was a blacksmith, worked very hard to support his family. He was a very religious Jew and my mother was a pious lady with a kind heart. She knew how to pray and read the prayer book. My eldest sister Yenta was married and in 1937 immigrated with her husband to Argentina.

When the Second World War erupted on 1.9/39 and the Germans conquered the western part of Poland, our area - the west of Ukraine - was now Russian territory and as a result our town Melnitze was also part of Russian territory and very near the German border with Russia.

22.6.41, Nazi Germany attacked Russia and the German Army invaded Ukrainian territory and our town was conquered by them on 29.6.41.

My brother Hirsch was inducted at the beginning of the war into the Red Army and withdrew with it. He fought at the front against the German Army and fell as a hero in battle.

My two elder sisters, Toybeh and Odelle, managed to escape from the Nazi terror together with the Red Army, which withdrew eastwards, taking with them the Soviet Government Clerks who were evacuated far from the front lines into Russia.

At the time of the German occupation of our town we stayed in our home: my parents, myself and my little sister Bela. On the first day of the Nazi occupation the Administration started its threats on the Jewish population. The Germans and their local Ukrainian helpers murdered, tortured, suppressed and humiliated the Jews, and because of the betrayal by the headmaster of the Polish school, Vichek Henrik, the Germans and their helpers captured forty Jewish boys and girls who belonged to the Communist Youth Group and took them out of town and after a few days we heard they had been taken to the area beside the Municipal slaughter-house and nurdered there.

The Germans issued special orders for the Jewish population to stay out in their own homes, to wear a patch on their clothing, a yellow patch in front above the heart and behind on the back. The Jews were forbidden to walk on the pavements on their way to and from work. They had to walk in the middle of the street like the cattle and goats.

Another order given was that men and women between the ages of fourteen to sisty had to go to work every day. The work was gruelling and became hell with the brutality and beatings. Many were sent to work under the orders by inhumane criminals, the local Ukrainians, who were worse than the Germans.

An order was received that all men over the age of sixteen were to report to the "Commander" and all those who did not were to die. I actually saw for myself how the Jewish men were gathered by force, their documents taken from them and taken out of town, and afterwards it became evident they had been killed in cold blood.

I was with my mother and little sister in our home in Melnitze until the end of August 1942 and when we heard talk about the murder, "the Final Annihilation", of all the town Jews, I managed to escape along with my little sister Bela and my aunt's family (my mother's sister) to one of the nearby

Translated from Russian in to Hebrew by Joshua Lior.

Morris H. Baller

Comments and Remembrances on the ancestral home of Melnitze of pre-World-War I in the country (of the time) Russia.

by M.H. Baller

Thru the years I heard my parents talk of the old days of Melnitze. I wish I had bigger ears, a better memory and more inquisitive family interest in knowing my roots. Here are some few memories I have of stories told me by my parents:

The town had a central area with a well (a brinem). People would go there for drinking/cooking water, or hire a man to hawl it to their homes. The houses mostly had earthern floors, a central brick stove which served to bake bread, etc., to heat the house in winter and to sleep thereon when it was very cold (Room arrangement unknown).

The roofs were straw thatched and housed cranes in the summer. One cold wintry day, one house caught on fire. The wind carried the flames from one roof to the other. DISASTER. The town (or area) committee helped rebuild. No details available to me.

Most Jews had a business, or trade. My mother's family had a KLAYD, a store or was it just a stall? part of house? No? on the street? Anyhow, the native Russians would come to buy their staples: tobacco, sugar, etc. The haggling that went on!

The natives would steal what they could get away with and the merchant always either short-weighed or short-changed them, so it was a miserable "good" deal. In winter, an open stall was a living hell, trying to make a few Kopecks to live. The natives were Russians of a sort. They spoke a dialect of Russian.

My grandfather, Aaron, was a well-educated man. [Aaron Wolf was Feivel's father, Grandma Esther's uncle, and our "great-grand" uncle]. He was called the Shreiber, the writer - He taught school kids their Hebrew & wrote documents, legal and other, for the people (Jews & natives) who needed that service. My father followed in his mold.

Poverty was the "way" of life for most. Example: On Sunday the man of the house started to worry about where the next meal was coming from, and especially for the coming Friday night shabbath meal - bread and water was staple; meat, maybe 2 or 3 ounces for 6 or 7 in family, shredded up and maybe a potato, etc. - Some life!! No wonder they ran to America where you could shovel gold up from the streets! That's another story.

My uncle, Gershon & Aunt Esther lived with my widowed grandmother, Zelda. Poor but poor but poor! She (Zelda) owed Gershon his dowery. But from where was she to get it? So with baby Moe they went to golden America & to Torrington, Conn where he got a shochet/rabbi job in the small synagog. My parents followed in 1907.

Another comment on the Natives of Melnitze - where or how they dwelled, I don't know. However, they were apparently quite poor but not prone to be Jew haters - I think it was easy to incite them - They wove their own linen clothes from flax grown there. The earth was very rich & fertile; and mud in spring was - well see what Napoleon & Hitler found out! The Natives came to church, barefoot to edge of town, and then put their boots on. They bartered produce with the Jews & also their line cloth.

One thing in common - all dispised (and feared) the Czar.

about his escape from digging the trenches where the Jews of Melnitza were murdered, and he was taken for dead. Throughout the night Yitzhak told me about the murders and humiliation suffered by the Jews of Melnitza and amongst them were members of my family. During the time of the German occupation they met their untimely deaths, killed by the Germans and their Ukrainian helpers. During our meeting Yitzhak gave me two photographs he had found after the war in the attic of our house. One photo of my sister Chana and the other of my brother Moshe. The things Itzikl told me about the fate of our loved ones, from first hand information, are engraved deep in my heart and memory and I will never forget.

The Families: Peltz, Milgelter, Wolach, Flomenbaum, in the 30's
Picture: Courtesy of Mrs. Roze Zarucki, New York

Radio Moscow broadcast that the Soviet army was ready to free West Ukraine and White Russia from the hands of the Polish conquerors. The Jewish population in town breathed a sigh of relief. At New Year, when the whole population was at the synagogue and the Beth Hamidrash, during the reading of the Torah and before the blowing of the Shofar in the "Shtibel" Synagogue, Toybah Rog, who was a member of the Communist Party in the Polish Underground, appeared. She asked to stop the prayers and spoke with great pride to the congregation, of the freeing of the town by the Soviet Army and the changing of the Polish Government to the Soviet Government. An operations committee was quickly established and took upon itself the running of the town affairs. After a few days a convoy of Soviet soldiers arrived, and received warmly by the local population. The soldiers behaved to the population also with the bond of freed brothers.

Immediately after the Soviet soldiers arrived Avraham Mooze and Michel Zvik came to the homes of the local Jewish communists and asked for the keys to the branch of "The Young Halutz" and the keys to the library. They invited me to talk with the Communist Leizi German. On arrival for the talks Leizi explained to me, even though my Zionist activities in town during a number of years weren't thought of as anti-communist because of my belonging to the working class and considering my attempts in cultural events I was asked to join them to direct the administration and cultural activities in the town and surrounding areas.

Many Jewish refugees arrived in Kovel, from a Poland overrun and conquered by the Germans, and amongst them was part of the Executive staff from the Halutz Central committee in Warsaw, Yitzhak Zukerman and Zvia Lobotkin. Some of the members who came from the occupied area found temporary shelter in the training group of the "Halutz" in the town of Kovel. Because of the lack of shelter for everyone in Kovel they brought members of the Central Committee to Melnitza to treat a group of youths from the German town of Zabonshin until it was quiet again. The person in charge of this group that came to Kovel was a young member of Kibbutz Keltz called Rifka Yellin. I lodged this group in the home of Benny Roper and saw to all their needs until after the holidays of that year.

It was to my surprise to find out at this meeting with the youngsters from Zabonshin that I knew the person in charge of the group - Rifka Yellin - and I fell in love with her. In 1941 we were married in the Lithuanian town of Shavil where we had arrived during our escape with the purpose of getting from there to Israel. Together with Rifka we fought during the war years for survival from the Nazi inferno and together we arrived in Israel in 1945 on an illegal ship.

After the talk I had with the Communist Leitzi German and after conferring with Antek - Yitzhak Zukerman and Zvia, we came to the conclusion that I would have to leave town. Although I was known by the Communists as being a Zionist I was to move to the town of Vilna which had been given by the Soviets to Lithuania.

Thousands of youths from all the Zionist parties congregated in Vilna, as they wanted to continue their Zionist activities and from there continue to Israel. I explained to my parents and family about the present situation, that it was dangerous for me to stay in Melnitza and my duty to move to Vilna. On one of the Shabbats at the beginning of October during the morning hours when all the population were at prayer I stole away from the town by way of the fields and walked until I got to the town of Kovel (30 kilometers). From Kovel I went by train via Brest-Lit. to Vilna. (I got there in the middle of October the same year).

In Vilna I got to the training Kibbutz of the Halutz Group "Shahariya". At the agricultural farm of the kibbutz I met David Gibel from our home town who ran the farm. At the end of December Zvi Mersik and his girlfriend Batya Katz arrived at Kibbutz Shahariya in Vilna.

We fought hard to survive during the war years in the Ghettos, in the work camps and in the concentration camp beside Dachau in Germany. In 1945, at the end of the war with the arrival of the Jewish Brigade at the Jewish refugee camp in Treviso on the Italian-Austrian border, I met a young person from my hometown called Yitzhak Zweibel (the son of Shaika Zweibel from Melnitza) and he told me

hard work. The matzot were baked in the home of Mottel Miller. A few families would arrange to bake together. The oven in the home where they baked the matzot was koshered beforehand. The women stood and kneaded the dough and rolled each matza with the rolling pin, and after they had been baked they were packed in large wooden crates and taken home to store until the Passover. The work in the bakery went on till late evening and as the festival drew nearer they worked all day and all night without resting until enough matzot had been baked for everyone. There was no matza flour for sale and every housewife had to make her own by grinding matzot with a rolling pin until it became flour.

The time between Purim and Passover was given to getting everything ready for the Seder night and Passover. The wine for the four cups, the bitter herbs and the horseradish. All these things can be bought today "ready made", but in those days it all had to be made at home.

On the eve of the Passover they would check there was no hametz in the house, in the storerooms or barns. During the inspection ceremony, which fascinated the children, they would scatter pieces of bread in every corner and afterwards would go and look for them. The inspection took place by candlelight, and the bread would be collected on a large spoon by chicken feathers. The next morning they would ceremoniously burn the hametz.

The Seder night was held in every Jewish home. There were no communal seders, something done today. The seder was held exactly as it was meant with the participation of the children who asked "The Four Questions" and stole the Afikoman (The piece of matzah hidden and eaten at the end of the Seder).

During the interim days of Passover and Succoth the people would travel to the other towns and cities to visit other family members. Many also came to visit our town. These visitors were called "Priazdazee". The curiosity to get to know these visitors knew no boundaries. With great impatience they waited for their arrival because it was a chance to get to know new people and sometimes to make acquaintances between boys and girls which, in time, became serious and would lead to marriage. As was custom most of the couples in town were introduced to one another by family, friends or by the marriage makers. Because there were no rail tracks in town the transport to and from Holoby was by cart.

On the eve of Shavuot the town was all decorated. The Jewish houses were covered in greenery, the synagogues were covered in white tree branches and other greenery which gave off a scent of the fields. A Jew by the name of Mottel Bass didn't spare any effort in painting and decorating all the synagogue walls. Just before the festival in all the homes and gardens they spread plants called Lapachey and a refreshing smell wafted all over the town. During the festival they ate milk products and blintzes that were fried spreading an aroma all around.

In the middle of the Thirties, five years before the beginning of the war, the first motor vehicle came to town. It was a passenger bus. The owner of the bus was a Jew called Avram Nachmans Waintroib. The route the bus took was from Melnitza to the provincial town of Kovel and back. Every day many of the town's youth gathered at the bus stop to see the arrival and departure of the bus with a feeling of pride, running after the bus until it disappeared from sight. The passengers arriving from Kovel during the evening hours got to see this spectacle.

The Jewish way of life in Melnitza, their leaders, their customs and their experiences went their routine way until the outbreak of the Second World War on 1st September 1939.

During The War Years

Terror and fear gripped the town population at the outbreack of the war. Even though no home had a radio, and newspapers didn't arrive, we learnt immediately about the quick progress made by the German Nazi armies onto Polish soil, and the bombings of the Polish cities. A number of bombs fell on the nearby Holoby train station ten kilometers from Melnitza. The intense echo of the bombs was heard in town. The town filled up with refugees, who escaped the Nazi threat from the West and central Poland, with the intention of getting to the Russian border. Many of the townspeople also thought of escaping eastwards to Russia.

The tension eased after the news reached us that

murdered by the German Nazis and their Ukrainian helpers in September 1942.

As was already related, there were no establishments for the town youngsters to socialize for sports or culture. During the summer months on the Shabbat and during festivals the youngsters went to the nearby woods and forests: Sosneks, Brezinkes and Stavetchinex. Outside in the open the youngsters had a good time during the Shabbat eating strawberries and picking berries. After Shavuot, at the end of the counting of the Omer, the youngsters would go down and wash in the river near the town called "Der Klein" or beside the place called "Di Konamyna". Their daily outings followed the only dirt track which led to the town of Holoby or to the green hill called "Der Greener Berg".

During the winter the forests and fields were covered in a heavy blanket of snow and the river froze over. The youngsters spent time skating with skates called "conkes" and skiing on the snow. They held skating competitions and skiing on the ice and snow, a great attraction. The best thing possible was to go far away in closed sleighs drawn by horses with bells round their necks. You could hear the bells for miles around and the youngsters really enjoyed themseves.

The town changed and looked lovely towards the Succoth holiday. A Succah was built beside every home from planks and boards tied together with string according to law and covered with greenery and fresh bulrush stalks giving off the smell of the fields. A special event during the holiday evening was the lighting of the candles in the Succah and the singing that reverberated from every Succah like one big choir and of course the festive Succah meal.

There was a special feeling during "Simchat Torah". On the evening of the festival there was a special festival service in the synagogues and the "Hakafot" done with the Sifrei Torah amongst the congregants singing and dancing. The next day there was a second Hakafot and all the worshipers from the youngest to the oldest got an "Aliyah LeTorah". The children and the babies were called up to the Torah together and a large Tallit was spread over their heads.

During the festival of Simchat Torah every year two old men got a lot of attention, Joshua Shechter (Sheeye Yankeles) and Hershel Trianofker. Joshua Shechter would drink Vodka until completely drunk. He would dance down the town streets in the puddles and mud. Many of the youngsters joined him and followed him pulling at his long coat, calling at him and cheering him on: "Sheeye! Sheeye! Chaim! Chaim!" These dances went on until evening while his wife Sarah the baker was heard screaming and crying.

The other old man Hershel Trianofker would go up into the rafters of the Bet Hamidrash every Simchat Torah with a sack of apples. He would throw apples down amongst the congregants. Young and old alike would gather in the courtyard of the Bet Midrash to catch an apple thrown by Hershel, even though apples were plentiful and cheap to buy.

Purim was also a joyous festival. Towards the reading of "Megilat Esther" all the Jews gathered at the synagogues and study centres, adults and children alike. The reading of the scroll was accompanied by a great din from the children waving their rattles and shooting caps from toy guns every time the name of Haman was read. In every Jewish home they had special Purim meals and in the town streets you saw the children with "Mishloach Manot" in their hands sent to friends and relations. After delivering the "Manot" the children received gifts. Groups of town youngsters wore masks on their faces and dressed up as Bible characters. They visited houses and collected donations for charity and to help the poor. There were those "Purim Shpeelers" - Purim actors who read and sang Purim songs and plays based on the Bible.

Straight after the Purim festivities they started getting ready for the Passover, cleaning their homes and making their utensils kosher. A special problem was the baking of the matzot. Most of the families were large and did not have the financial means to buy all the provisions we take for granted today: meat and fish, fruit and vegetables, and large quantities of matzot which took the place of bread during Passover. A whole family generally needed about sixteen kilos of matzot and not every family could pay the price. The matzot were handbaked as there were no matzot bakeries in town, and it was very

Picnic in the 20's, Families Peltz and Garber
Picture: Courtesy of Mrs. Roze Zarucki, New York

would meet in small groups together with their young supporters. They didn't take active part and concentrated only on reading books by the leaders of the Communist Revolution and the Russian authors M. Gorky, Tolstoy and others. They would dream that the Communist Revolution would bring freedom and happiness for everybody living an unhappy life in Poland. The Jewish Communist members in town were the daughters of the Rog, Scop and Shylisman families.

At the beginning of the thirties two more branches of the Zionist movement were opened in town: Ken Betar, and a branch of The Halutzim and the Young Halutzim. The head of Ken "Betar" was Shalom Kleinbord and his deputy was Nissan Reiter (the brother of Shmuel Reiter) who lives with his family today in Tel Aviv. The Ken had many young members. Their Zionist and social activities were felt out of town until the outbreak of the second world war.

The branches of "The Halutzim" and the "Young Halutzim" were established at the same time by Zvi Mersik, Shmuel Reiter and David Gibel. Many town youngsters were members of "The Halutz". They would meet in the branch hall to socialize, sing and dance. Sometimes they would have talks on Zionism and Socialism. As a result of these Zionist activities many of those youngsters came to Israel.

Many of the youngsters were also inducted into the Russian Army at the outbreak of war between Germany and Russia so the families that immigrated to America between the two world wars were the survivors from a once flourishing Jewish Community in Melnitza while the rest of the population was

eat at the farmer's table until Friday. On finishing their work they would go home for the Shabbat. Amongst those were the door and window framers. floor layers who built the wooden floors and roofs from shingles and wood.

The relationship between the farmers and the Jewish craftsmen was friendly. When the job was finished they would pay the craftsmen with money and gifts from the local produce: milk, butter, chickens and eggs. I remember the joy in the farmer's home and their grateful thanks to my father and brother, who were casters and dug wells for concrete pipes, every time they got to a layer of water that was suitable for drinking. The well was dug deep down in the ground. They would pull up the earth in pails with a rope, and when they got to a layer of spring water they would climb up, the farmers would shout for joy and when they arrived at the town market they would greet us and give us gifts of agricultural produce as a token of their thanks.

The relationship at this time between the Jewish Community and the Ukrainians was good. This was because of their shared hate for the Polish conquerors, as was said, "not for the love of Mordechai but for the hatred of Haman". The Jews hated the Polish clerks and police who treated them badly and degrading. The Ukrainians hated the Osadneekey workers that were brought in by the Government from afar to try and remove the Ukrainians from their lands and settle Polish farmers instead.

In spite of the benefits the Ukrainian farmers got from their Jewish neighbours: the craftsmen, traders, doctors and chemists, they didn't feel obliged to help the Jews in the days of their hardships and tragedies, during the German Nazi occupation. They joined the Nazis and took an active part in murdering the Jews together with the Nazis and looting their property.

The Jewish life in Melnitza: the professional workers and their source of livelihood wasn't different to that of the Jews in the Wohlin district towns. In spite of that there was a lack in the field of culture, education and entertainment for the Jews of other towns. As stated there were no High Schools in Melnitza or Technical Schools or "Yeshivot" to study Torah. There were no places for entertainment or clubs for the youth to pass their free time. In the town there were two libraries which had books in Yiddish and many of the youth took the books to read and after would dispute amongst themselves about the contents of the books. There were four permanent synagogues: Bet Hamidrash, The Stibel of the followers of Trisk, Bet Hamidrash for the followers of Stolin and the Bet Midrash of the Admor from Olika. During the week all the old people prayed at the synagogues but on the Shabbat and festivals the synagogues were also filled with children and youth. In front of the Ark the messengers of the people prayed and not professional cantors. Sometimes professional cantors came to town from the large cities. Apart from the cantors there were also "Darshaneem", emissaries from the yeshivot who came to preach Torah and moral in the synagogues. The congregation listened to the emissaries and donated to the Yeshivot. Shlomo Henach Baller (Zelda's father) a learned Jew, was the most impressive of the speakers who gathered news from the papers about what was happening in Poland and worldwide and would tell the Jews in the synagogue about the daily news.

There was a Drama Group in town and from time to time they produced plays by Shalom Ash and Shalom Aleichem. The plays of the Dramatic society were held in the barns of Yehiel and Chayka Bayner or Benny Roper, and many a time the cows were heard during a performance, a thing which the huge audience found amusing.

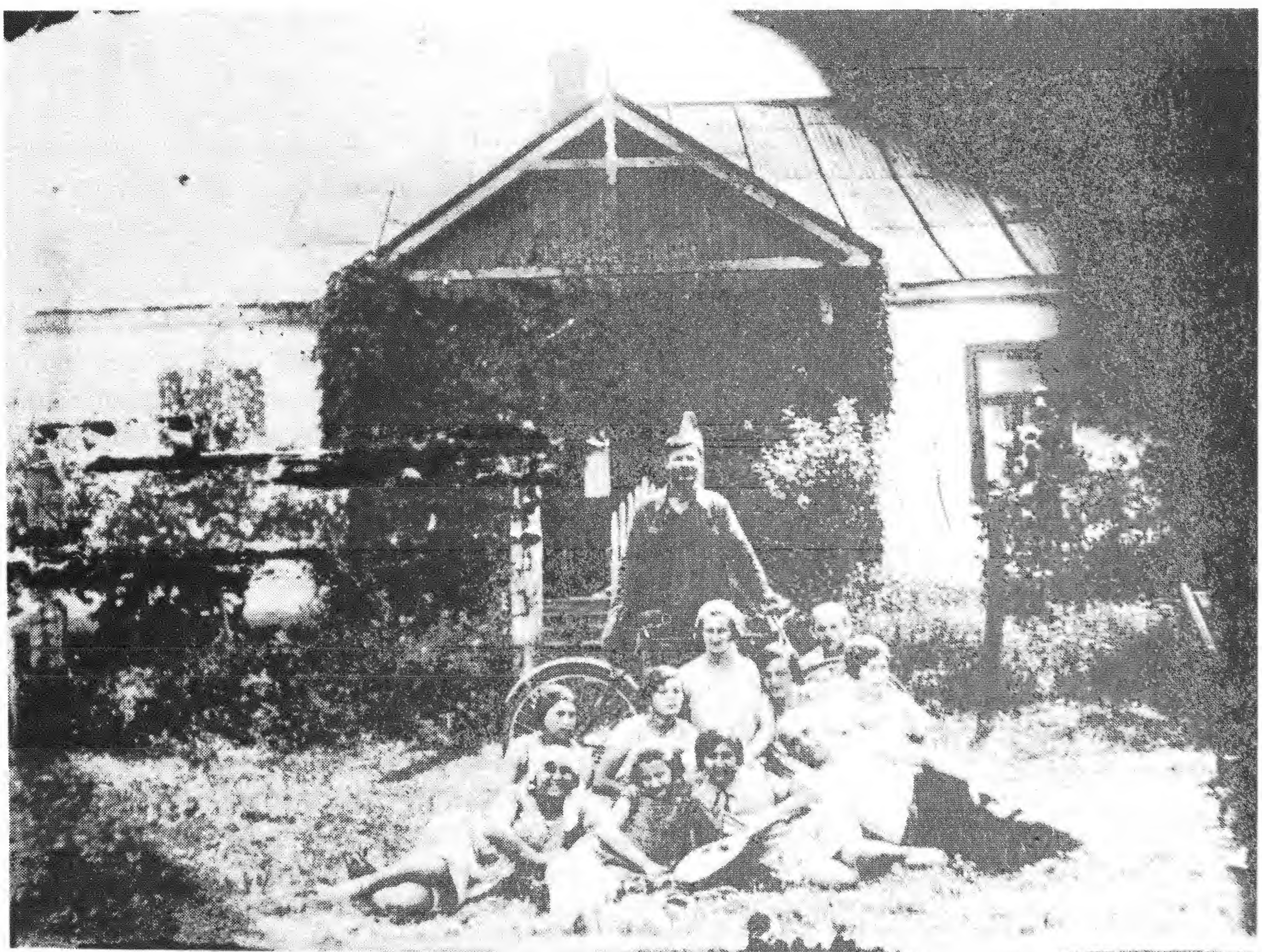
A group called the "General Zionists" was founded, the members being called "Di Inteligenz". The head of the branch was Shamash Menachem and his deputy was Nacha Godomitcher. They would meet at Godomitcher's home to socialize, entertain and sing. Their main activity was to collect money for the KKL, one member of the same group, Leah Rayder, the eldest daughter of the David family, was the first of the girls in town who came to Israel and was one of the founding members of Moshav Menahmia.

A large number of the town's Jewish youth were supporters of the Communist Party, which at that time was forbidden in Poland, the Communists were hounded by the Polish authorities. The Communists

and Pisotchny. The Jewish Holy Vessels were also used by the Jews of the other towns and villages in the community.

Most of the business transactions were done on Market Day, every Wednesday, in the market place in the centre of town. Hundreds of farmers arrived at the market with their carts full of homemade produces and agricultural produces. The farmers sold their products and bartered and bought from the Jewish dealers. The flour mills ground the wheat grains and barley, millet and other groats and with money the farmers received for their produce they bought everything they needed for their families, medicines from the chemist, groceries, shoes, leather, clothing, materials, manufactured goods, iron and wooden building materials and agricultural implements. Apart from the market which took place in Melnitza, the traders and peddlers went to other markets in Holoby, Povorsk, Manevich and Rozhishche, these were the horse and cattle dealers, traders in shoes and clothing. The night before the journey to the market the dealers filled up their wagons with their products. At dawn they'd leave for the market and after a long jolting journey they'd eventually arrive, very tired, at the market. In the evening at the end of the market they'd return home but on their way through forests and woods sometimes they'd be robbed of all the money they had received for the goods sold at the market.

The people who worked in the building trade, joiners, molders, ovenmakers, burnt bricks for cooking and baking, heaters for heating the home with chimneys that went up through the roof, stayed all week at the farmer's home. They would work and

On the way from Melnitza to Holob in the 20's
Picture: Courtesy of Mrs. Roze Zarucki, New York
In memory of the families Pelc, Garber, Wolach, Milgalter

On the way from Melnitza to Holob in the 20's
Picture: Courtesy of Mrs. Roze Zarucki, New York
In memory of the families Pelc, Garber, Wolach, Milgalter

wasn't fashionable and instead they learnt to be carpenters, builders and businessmen. Most of the girls had to learn to be seamstresses and work at mass production or work by helping in their parents' businesses.

Professions of the Jewish inhabitants of Melnitza.

Shopkeepers, grocers, haberdashers, materials, shoes, leather, building and agriculture materials, machinery and agricultural tools and bicycles.
About fifty to sixty families in the town worked in these trades.

Thirty five families worked in the horse and cattle market, fifteen families worked as agents and in commerce, there were twenty cobblers in the town.
Twenty tailors and salespersons for readymade clothing (tandetniks), fifteen cart owners and drivers, twenty joiners and builders, seven blacksmiths, ten butchers, five wooden cart builders (stalmacher), two chemist shop owners,five grain dealers, two chicken and egg dealers, four bakery owners, two oven builders and metalworkers, two leather dealers, six kinds of peddlers, three hairdressers, two potters, a warehouse owner and a tree dealer.

The people who worked in the public service sector were the local Rabbi, the slaughterers, the old cantor Yossele, the "cheder" teachers, the clerks in the community office and charity offices, Soltys, the bathhouse workers, Hevra Kadisha and the cemetery guard. All in all thirty employees.

All the different professions, traders and shopkeepers also dealt with the non-Jewish population in the towns and villages: in Boorchowitch, Zmitz, Krevin, Merin, Ridky, Bitny

Israel Wolk (Israelik, Aharon Marinis), Haifa

MELNITZA
Between the two World Wars - 1918-1939

I was born in Melnitza in 1918 at the end of the First World War. I learnt from my parents and aequaintances about what happened in Melnitza during the war years.

Shortly before the outbreak of war many young Jews were inducted into the Russian Czarist Army. The men left in town were called to build fortifications for the Russian Army against the German attack. Because of the quick progress of the German Army into Russian territory the head column stopped for some time near the town in the woods by the village of Velitzk. When the town was conquered by the Germans the Jewish population was transferred to the centre of conquered Poland: to the towns of Keltz and Stashov. My mother, my brother and my sisters were transferred to Stashov. The refugees from Melnitza suffered greatly, because most of the family heads stayed in Melnitza. The refugees lived of the help they received from Jewish organizations in America.

At the end of the war, on their return, the Melnitza refugees found their homes either in ruins or burnt, and all their possessions damaged or stolen. Shortly after the Bolshevik armies occupied the town as well as gangs of Nationalistic Ukrainians: members of the Petloora and the Belachovzes gangs, who murdered and raped the Jews and stole their possessions.

When Poland became a republic under the leadership of Marshal Pilsoodsky, the district of Vohlin, all the western part of the Ukraine and Belorussia was included. The appearance of the new conquerors - "The Polish Legion" in the town was accompanied by negative feelings towards the Jews. The Poles blamed the Jews for being supporters of the Bolsheviks and so thought it right to riot against them. The Legionaires beat the Jews and cut off the beards and side locks of the town's elders. The authorities and the Polish administration found ways of depriving and harassing the Jewish population. The local council, "The Gemina", was supposed to have started in the town but because the town was populated mostly by Jews, a few Ukrainians and Poles, it was transferred to the village of Velitzk.

The Jewish Communal life in town was returned quickly to the way it was before, thanks to the actions of the local Rabbi, Rabbi Yehuda Sfard, and the leaders of the community. Because there was no communal organization in the nearby towns: Holobi, Povoorsk and the nearby villages, the community of Melnitza also took these places under its wing. Towards the holidays, and especially the "Yameem Hanoraeem", the Jews and their familes from the surrounding townships and villages arrived to stay with their relations in Melnitza.

The visitors, who were called "Di Gainilkays", enjoyed the holidays in town, went to the synagogues and took part in all the prayers and festivities.

In town "Cheders" were opened for small children - "Dardakeem", where they were taught to read and write. The older children were taught by the learned teacher Zalman Kos (father of Shalom Kos) and by the learned teacher Y.D. Perchook, and later with Landau. The High Schools, "Yeshivot" or other educational institutes, Government or Public Jewish schools didn't exist in town. There was only one Government elementary School with only four classes. At the beginning of the thirties another wing was added to the school which contained another three classes. From then on the children from the town would finish seven grades at the Public Elementary School. Only very few families sent their children to continue their High School studies outside town. It was Rabbi Sfard's honour to send his son David (Dudi) to study in Warsaw and in Paris. The chemist shop owners Yitzhak Wollach and Menachem (Mendel) Shemesh, the learned teacher Y.D. Perchook and Tuvia Kalikah also sent their children to study out of town. Israel Reiter sent his children to study at the High School in nearby Kovel. The other boys and girls who had finished their studies at Chedereem and Elementary School helped their parents afterwards to keep the family. Many boys went on to learn a profession. At that time very few wanted to learn how to be a cobbler or a tailor. It

actions. He was occupied in gathering authentic material on the calamities of the Jews in that period. That matched his character in those stormy days. He visited the most dangerous localities, gathered material and noted evidence of eye witnesses. He managed to prepare plenty of valuable material in this field. He acted there as liaison man between the Kibbutz Halutzi and Poalei-Zion (Z.S.) - Hitachdut party which helped the Kibbutz a great deal.

In January 1943 Zvi fell sick on typhoid and due to lack of proper medical treatment, he passed away on January 28, 1943 before midnight. His comrades put hanged up obituary notices on "the one who fell on the guard of public actions". Hundreds of people, his comrades and Jewish public activists escorted him to his eternal rest.

He is mentioned in the letter from "Hechalutz" to the Histadrut in Eretz-Israel dated November 25, 1943, among the central activists of Hechalutz in Poland who fell in the fight against the occupants.

ZVI MERSIK*

Zvi was born in Melnitza near Kovel. In his childhood his father died. He was the youngest child in the family. He attended the 'heder' (religious elementary school) and the Polish state school, and in both of them he was the best pupil in the class. On every Shabbat he used to call at thelocal Rabbi's house in order to be examined in the material studied at the 'heder'. He was the glory of his family and teachers. The adults liked him for his sharpwittedness and for his pleasant voice and the children liked his tales and stories.

As soon as "Hechalutz Hatzair" organzation was established in the townlet, and he was just 14 years of age, he joined as a full member. He had to resist the objection of his parents. His mother believed that he would be out of her influence, and the other members of the family were inclined, just as the whole intelligentsia of Melnitza, to Beitar organization. He overcame all obstacles. His capabilities and dedication to the idea of "Hechalutz" came to expression in his discussions and conversations with the Revisionists on the one part, and with the Communists on the other.

He had also to overcome obstacles when he decided to go to Kibbutz Hachshara (pioneer training) in Kovel. There he wholeheartedly dedicated himself to the Kibbutz ideal, and at the local branch he was enthusiastically explaining and propagating the exalted values of collective and working life. After working hours he used to call at the branch and entertain the children, whom he loved so much, by singing. He worked in the Kibbutz Hachshara in pumping of drinking water and distribution thereof in the private houses. He also took part in summer camps of "Hechalutz" trainees as youth instructor.

Zvi in his capacity as member of the district leadership, visited frequently all branches in Wholyn province. Every visit of Zvi was imbuing a refreshing spirit in the branch. In 1938 he was elected as member of the central committee of "Hechalutz Hatzair" in Poland and he was active there in full energy and devotion. He was modest and quiet, a man of deep ethical consciousness and moral principles. In his organizational ectivities he was full of energy and initiative and his influence was recognizable everywhere.

At the outbreak of the second world war and occupation of this region by the Red Army, he stayed for some time at his home in Melnitza. He attended most energetically to a group of youths from Germany and other countries who arrived there after lengthy travel tribulations (meaning the refugees from the Polish territories occupied by the Germans). He gathered a group of comrades - loyalists of the movement - and strengthened in them the dedication of the idealistic values against the dangers of deterioration in view of the moods of that time. He was among the activists of the movement's underground in Wholyn, the main goal whereof was to transport members to Vilna, which was surrendered by the Soviets to the Lithuanians.

After some period of activity he arrived in Vilna, expecting to make Aliyah from there to Eretz-Israel.

In Vilna he was active in the movement in Lithuania and very soon everybody liked him very much.

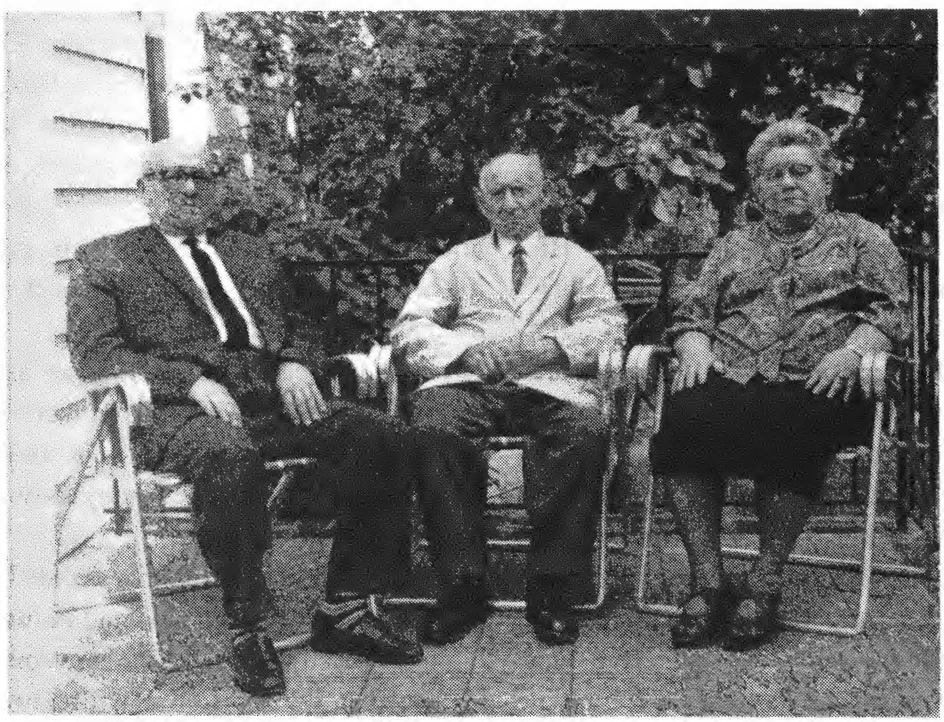
At the end of 1940 it was decided that his Aliyah to Eretz-Israel be postponed and he was imposed with the task of activity within the movement's framework. He accepted the decision unwillingly and he suffered greatly on that account. Some time later on he made preparations for Aliyah and even got an exit visa, but in the meantime there started the invasion of the Soviet Union by the Germans.

During the Nazi occupation of Lithuania, he wholly dedicated himself to the clandestine activities of the movement. When Mordechai Tenenbaum left Vilna, Zvi Mersik was appointed to substitute him. He was the live spirit of the underground activities. Then he moved with a group of comrades to Bialystok and carried on there in the movement's underground

* A Yiddish article out of Melech Neistadt's book "Destruction and Revolt of Jews in Warsaw".

than caused by the pharmacist's and practitioner's loss of income. Prior to that their income was "fifty-fifty" (for prescriptions composed of water and sugar), so that they were dissatisfied with the doctor's presence - so the Melnitzer people believed, and it was probably not far from the truth.

So now, that the doctor left them, the crowd ran to the practitioner's house and broke all the glass from the windows. The practitioner and his family locked the doors and hid themselves, and when the wife showed herself through the broken windows, they shouted: "here is Vashti! Where is Haman?" --- But Jewish "hooligans" never killed any one. They all went to their homes, in great sorrow and perplexion, not to forget for a long time the going away of their doctor.

Left to right: Thre Ballers: Bezalel, Feivel, Manya, June 1963

something from a book, discussing enthusiastically, so he is under the impression that they are plotting a revolution and to overthrow the Czar. The official understood that he was dealing with two fierce revolutionaries and for catching them he might get a medal for rescuing the Czar and the whole of Russia. He did not wait, and escorted by some policemen, he went to the forest and caught both "revolutionaries" at their "criminality". He arrested both of them and brought them back to town.

It was twilight, Melnitzer Jews were going to the Beit-Midrash to pray Mincha and Maariv. They were shocked seeing the two Jewish youngsters surrounded by policemen and goyim. The Jews began to run away, frightened to death. The official (Ouradnik) stood with the arrested in the middle of the town-square and decided to turn them over to the district commissioner (Pristav) in Holob, threatening to send them to Siberia. Then Chaim Yosel the Starost interfered, explaining to the official that the book held by the youngsters was just Hebrew grammar and not a Carl Marx book. He assured him that the two youngsters were honest and traditional Jews and not revolutionaries, and he offered his personal guarantee for them. Then they were set free, but with a warning not to lie under a tree in the forest...

The religious fanatics of the Shtetl caught Shmulik and slapped him on his face. Wolf-Ber was slapped by Shimon Feltz - a rich and notable man in the townlet and a Trisker Hossid. "You are a trouble-maker to the Jewish people, you Sheigetz, you dare to learn Dikduk (Hebrew grammar)? Get out from the synagogue!". Wolf-Ber claimed submissively that he was a religious man, totally innocent and that only Shmulik was to blame. Some people forgave Wolf-Ber, but others remembered his "harmful acts" for many years and used to rebuke him for that from time to time. Anyhow, it took some time before the event died down and was more or less forgotten.

Shmulik left for Lithuania, where he studied in the Yeshivot and was qualified as a Rabbi, later on he left for America, where he officiated as a Rabbi in some town.

Comes to mind a second episode that is worth telling. It happened in the year 1902. Like all small towns, Melnitza had no doctor to take care of its inhabitants. There was a paramedic ("feltcher") - a Jew named Moshe Zigmund, a decent man, in medicine he was "experienced" but not from education. He wrote prescriptions, no one knew what! Melnitzer Jews kept quiet until all at once they woke up. What is? They were not happy with the practitioner that cured a cut or applied leeches, and they decided it was time Melnitza should have a "studied" doctor.

It wasn't long before they got a doctor from Kiev, a nicely built young Jewish man. The Melnitzer Jews paid him 600 Rubles a year, which was a lot for that time and with free board and besides fees he got from his patients, perhaps 50 Kopecks.

Dr. Chodak, as he was called, had no companionship in Melnitza, to talk politics with Melnitzer Jews behind the oven of the Trisker synagogue, where he never used to come, so the doctor palled around with the pharmacist, so he felt quite bored in that remote townlet.

A small bit of time passed, when all at once there was a rumor that Dr. Chodak wanted to leave Melnitza. "Why, Doctor?", they asked, "what fails you? You want more money? We will pay more, but stay with us". But Dr. Chodak did not respond, until one time in a summer evening as it was, the Melnitzer found the doctor in the middle of the market-place (town square) making preparations to leave. All - little and big - surrounded him and all started to talk at once and begged him to "have mercy on us, Jews, whom you are leaving?". The shouting rose to the heavens and he, the doctor, stood in the center of the encircling crowd, silently smiling, then raised his hand and asked them to be still, he wants to tell them something. Then he said: "You Melnitzer have a good practitioner (meaning Moshe Zigmund); you don't need a qualified and learned doctor, I leave you and if you listen to me, I'll give you advice: Be as clean as before Passover and eat as on Erev Yom Kippur, then you'll be healthy and be in no need of a doctor at all; I wish you good health, and good bye". He went into his abode, took his valises and rode off to the railway station.

Melnitzer Jews, though of a small townlet, were no fools at all. They realized something was not clear, and the blame for the doctor's leaving was no more

Faivel Baller (Hartford, U.S.A.)

EPISODES (MEMOIRS) FROM MY BIRTHPLACE SHTETL (TOWNLET)*

Faivel Baller and Gershon Cohen

My birthplace shtetl Melnitza, an old fashioned Jewish townlet, was renowned by its marshes and straw houses, which were overgrown with green moth. Melnitza was the "fortress" of Trisk Hassidism, and the Trisker Rabbi was its "boss and autocrat. His word was a command; without his OK, no Rabbi or Shochet could be accepted by the shtetl. The Haskalah (Enlightenment Movement), and even Hebrew grammar, was proclaimed as "treifa" (unacceptable). A gentile book and a Hebrew novel (like "Hypocrite" by Avraham Mapou) was considered as offspring of demons.

And so did Melnitza Jews live out their bit of hard and struggled years, danced on Simchat Torah in the muddy streets, boys and girls and even adults ran after Yehuda-Leib during Simchat Torah and sang along with him: "More aloft, and more aloft, more, more and more!". Yehuda Leib still arose their enthusiasm by climbing up into the synagogue attic, throwing down red apples to them. Alas, one who did not experience that scene, can never know the taste of catching Simchat Torah apples. Still today, after so many years, I feel how happy I was, if I managed to catch such an apple.

In Melnitza lived my teacher for beginners Peisi Melamed. He chose as his son in-law Shmuel Baramek, from the neighbouring townlet Tatchïn. Shmuel was a great scholar, studious and proficient in Hebrew grammar (Heaven forbid!...) a fact that became known to the fanatic Hassidim a lot later on.

That Shmuel Baramek became acquainted with a "pal" of mine, Wolf-Ber (the "Crooked"), a son of a poor builder, but a great scholar, erudite in Talmud and Poskim, just as "one is familiar with "Ashrei" prayer). Shmulik disclosed to his new pal the horrible secret: that he knew grammar. Wolf-Ber, despite of being an orthodox Jew, became enthusiastic and fully attracted to the new idea. He believed that a Jew must know his antique language - Hebrew, then must one know Hebrew grammar, how else can it be?

The problem was, how can one study such "non-kosher" thing? Should the orthodox people of Melnitza get aware of it, they would naturally be upset and even lead to excommunication. That was a real risk. Shmulik and Wolf-Ber worked out a plan: the safest place to study Hebrew grammar was in the woods, far from eyes of Melnitzer Jews.

On a bright summer day, after dinner, both pals took a walk behind the orchard to the highway, and from there into the forest, near the water-mill, and there laid down under a big tree. Shmulik took out from his briefcase the forbidden Hebrew grammar book and gave Wolf a lecture in verbs. All went well, but not far away from the tree at which they rested, a Melnitzer gentile farmer was tending his field. He noted that two Jews lay under a tree, quietly "plotting". The peasant concluded that these two buddies must be revolutionaries and planning to overthrow the Czar.

The Goy, both a Russian patriot and an anti-Semite, went at once to the Melnitzer official magistrate and reported the two Jews reading

* "Pinkas Kovel", Buenos-Aires, 329-334.

frightened like 'chickens', being unable to utter a single word, he received us in the late evening hours while he was lying on his iron bed, without any pillow under his head, with a thick cigar in his mouth. He told us stammeringly: "Go home and bring the seal to me tomorow". Several days after handing over the seal to him, he called us again and handed over to us the seal, while the royal emblem - the eagle - was no more therein.

Subsequent to that case, we - the head of council and secretary - were no 'omnipotents' any more. Indeed, we did issue certificates, but those were provided with the seal without the official emblem, and such certificates were not of big value. Generally we were afraid of issuing too many certificates, because the watching and control on the roads were stricter than before. There started movement of military troops, which were stationed in private houses of the local inhabitants, and bigger military troops who moved to the frontline. The Russian army started advancing westwards and pushing off the German-Austrian army, who were withdrawing from their strategic positions, among them - Melnitza.

The inhabitants of the townlet were compelled three times to escape from it, since the front line stopped for a long time in the vicinity of Melnitza. Hard battles and shelling took place between the two armies and in between almost all houses of the townlet were destroyed.

The Jewish inhabitants of Melnitza became refugees and they moved to towns and villages in Poland, to Lublin and Keltz districts, The wealthy Jews settled in Kovel and in other bigger cities. Motel Geier, the very wealthy man, arrived with his family in Lodz, where he acquired a textile factory. His son Niomtchik bought a house in Warsaw, where he conducted big business affairs.

In 1918, at the end of the war, the refugees returned to their ruined Shtetl which they could hardly recognize. Many houses, which were built of wood, were dismantled by the German military forces during the battles and brought to the forests, where the beams were used by them for fortifications.

The returning Jews started rebuilding their destroyed houses. That was already at the time of Polish rule. Life began to resume its normal course. The wars between the Poles and the Bolsheviks (Red Army revolutionaries) resulted in repeated regime changes, until the Polish rule was stabilized. Those changes were accompanied by cruel riots. Life in the townlet was not as before, lacking those merchants. Life was conducted typically just as in other Jewish townlets in those times, until the outbreak of the second world war in 1939, in which Hitler, damn him!, pretended to conquer the whole world and to annihilate the Jewish people everywhere. (The writer of this article left Melnitza and emigrated to Argentina during world war I (1914-18).

Alas, we have no exact information about the life of our beloved brethren in Melnitza in the period of the second world war and during the Nazi-German occupation. What is painfully known is that the whole Jewish community was annihilated by the Nazis and their Ukrainian accomplices. Just very few of them who miraculously saved their life, are actually living in Israel, U.S.A. and Argentina.

◆

The memory of the martyrs of Melnitza will be preserved in our hearts for ever and ever. May this modest article serve as a monument on the common grave of Melnitza Jews who were killed in Sanctification of the Holy Name and in Sanctification of the People.

Esther and Gershon Cohen
Edice and Phivel Baller

him against ready cash.

Almost every house in the townlet turned to be a 'tea house' or 'beer pub'. There the soldiers could get whatever they wanted. German Marks and Austrian Kronen were plenty in the pockets of the soldiers of the local garrison and of the soldiers who passed on their way eastwards to the frontline. The Jews gained much profit, and they had just to supply the soldiers with liquors and pork. The head of the local council, who was a good natured man, knew how to avail of the situation in his favor and for the benefit of all inhabitants of the townlet.

The head of the council was also in charge of the administrative and organizational affairs of the townlet, that some day he would have to render a report thereunder to the authorities - the governor Wilson, concerning the operations of the local council of the townlet which counted about 700 Jewish and Christian families, althogether about 4000 persons. Order had to be introduced in the administration and operations had to be duly recorded, while "Niomtchik" had no idea how to handle all that. Luckily, there returned home just in those days Tsale, son of Aron-Wolf the Scribe, who took up the functions of secretary (I apologize for writing a little about myself). Being that he was one of the "broigez" men (those who deserted the Russian army, refusing to fight against the Germans and Austrians), he managed after wandering over roads and forests to come back to his native town Melnitza.
As soon as Tsale arrived, he was invited by Niomtchik and said to him: "Hear, my friend, I know that you master the German language! (How he knew that? he simply took it for granted that a son of Aron-Wolf must know German), you must save me, as you know I am the head of the local council, and it is a must to keep books and records as required, so take up the job and you will get a fair remuneration".

Tsale accepted Niontchik's offer, that was a salvation for him, because as deserter he was not acceptable by the authorities, but from the very moment of taking up the job of secretary of the local council he became lawful altogether. He started working in the following order: He wore on his sleeve a blue-white ribbon, that meant that he belonged to the townlet management, and he adopted to his staff four young men: Kalman Kozak (also a deserter), Zalman Geier (the younger brother of the head of council) and further two youngsters. They too wore blue-white ribbons and all five emerged to the streets of the townlet to make order.

The first thing done was to affix plaques with the names of the streets in each street corner, on all houses - house numbers were put and we issued an order to repair all entrances to the houses and the sidewalks, clear sand to be strewn in the front of each house, and so on.

Things were done by command of the governor Wilson: "cleanliness should be kept!". A census of the population was effected and a register of inhabitants was duly kept. Accordingly food ration coupons were granted: for meat, sugar, salt etc. The climax of our activity was the distribution of certificates 'to the right and to the left' to the Jews of the Shtetl to deal and import at their discretion.

All certificates and approvals were sealed by the 'royal' seal with the eagle - the Austrian emblem - in the center of it. Jews travelled wherever they wanted and brought into the townlet whatever they liked, without any limitation. The policemen who checked on the roads in order to prevent 'black market' dealings, as soon as they saw a certificate with the 'eagle' seal presented by the Jews, paid no interest to the contents of the certificate, the main thing was that it bore the official seal. It is also quite probably that most of the soldiers were illiterate. In this way the trade and smuggling prospered and flourished and everything went smoothly, until one day that the governor Wilson called to him the head of the council and the secretary and presented to them a certificate issued by them and caught far away, near the town of Chelm, at a Jew who transported a full cart of brandy, rum and pork. In order to obtain such a permit a substantial bribe had to be paid to the District Commissioner in Kovel, and only one of a thousand could get it.

Seeing the certificates along with a long 'scroll' attached to it, I - the secretary - and the head of the council were greatly embarassed, since we had no reasonable excuse and we were afraid that we would be severely punished, although we were innocent.

When the bald governor looked at us standing

prevailed in the Shtetl.

The library didn't contain many books. Newly published books did not arrive in Melnitza. The books of Jacob Dinesohn: 'Stumbling Block' and 'Yosele' were read already by every one, shedding tears while reading. Shomer's love stories, bought from Reb Yosel the Bookseller, were also books on demand. Naturally the humoristic books of Shalom Aleichem and the novels of Mendele Mocher Sefarim: "The Mare" and "Fishke the Lame" changed hands of one reader to the other. The library in itself was not a factor that could satisfy the boys and girls to be ready to become members of the club. It was necessary that somebody would see to a higher cultural level at the club meetings: lectures, theatrical performances etc. Regrettably, such a personality was not available in Melnitza. There were several educated boys and girls, who had not attended any universities or high schools and the whole of their education was autodidactic, they read much and were orientated in the Russian, Yiddish and Hebrew literatures. Among them were Slave Reider, Pupe Peltz and Buzie son of Nissel Reiter who graduated Pharmaceutics by external studies, Bushe Wolach, Yankel son of Shmaryahy Zeltzer. The one who visited the club was Yankel Reznik. He sang songs and cantoral music (he was one of the assistant singers of the cantor Yosele Chazan), while the others didn't visit the club. There was an unvisible partition between the working boys and girls and the mentioned 'intellectuals'.

The girls from the rich families, who were dressed elegantly with furs and rubber boots in winter, and with hats and umbrellas in summer, felt it strange to befriend with youths not of their social status, with boys who worked as teachers in the neighboring townlets or as salesmen in shops in the bigger cities. Consequently, the "library" club was not a big success. That was, however, a start of social and cultural life in the Shtetl. It is quite probable that were it not the outbreak of the first World War in 1914, the townlet would have made more progress socially and culturally. The world war brought about irreparable damage to the whole economic life in Melnitza. The Jewish life fostered for many generations in the townlet was mostly ruined.

In the first world war, Melnitza was occupied by the Germans and Austrians, who advanced eastwards to the wide open spaces of Ukraine. The Melnitzer Jews began to adapt themselves to the new life conditions created in consequence of the occupation.

There was a shortage of essential products, because under the war conditions it was impossible to travel anywhere and bring goods uninterruptedly, so that goods were smuggled in black market conditions, or had to be legally brought by virtue of permits of the German military administration. At first there were difficulties in obtaining such permits, but after several months, connections were formed with the governors and the situation changed to the better. The rich merchants who dealt in the past in cereals, textiles, clothing and household utensils, were compelled 'to forgo their dignity' and be in line with the 'ordinary people'. At times of lack of salt and sugar there stood in the queue for getting food ration coupons from the authorities, the daughter of the rich Eliezer Bokser, together with the daughter of Yekutiel the Glazer. The situation in the townlet changed to the better when the military governor was replaced by another one named Wilson. He was a liberal and tolerant man. He invited several Jewish dignitaries (Jews only, he didn't take in consideration gentiles at all) and after a short conversation he appointed as head of the townlet Binyamin son of Motel Geyer. The Starost of the townlet, Mordche-Yosl Demb, Yerachmiel Shames and others, who were 'machers' (middlemen) during the Russian regime, tried to draw near to Wilson, but the Austrian governor drove them out with the single word: "Out!".

The appointed head of the local council, "Niontchik" (so he was called in the townlet) was a young, tall and handsome man. He knew how to be befriended with the Austrian governor and started functioning as head of council without having the slightest idea how to do it. One thing was clear to him: from this job he will not lose. While prior to that he had to stand in the queue at the governor's office in order to get a license to import salt or flour, now - in his capacity as head of council, he started freely to import: cognac, wine, rum and other products for which there was a big demand by the German and Austrian soldiers and they bought the articles from

The meeting place of the intelligentsia and semi-intelligentsia was at Wallach's pharmacy or at the shop of iron materials and household implements of Chaim Guz.
The Russian papers arrived there for the 'Paritzim' (landowners) and priests in the villages. In leisure hours the Jewish 'intelligents' were sitting with the Police Chief of the townlet, who was fond of some Rubbles and alcoholics. Sometimes also the Postmaster was participating at the meetings. They talked on topical subjects, about the Russian-Japanese war in Port-Arthur, that the crown-princess gave birth to a 'heir to the throne' and other topics published in the newspapers. They always had what to talk about, to analyze the news and express their opinion.

There were two policemen in the townlet, one of them was always drunk, wearing a hat with its frontlet over the ear. Though he was fat and round, he was quick in walking and running. When he was drunk, he rolled down from the sidewalk into the marsh, there he lay in the mud until people took pity on him and managed with great efforts to take him out of the mud and take him home in Krivin street, the residence of the gentiles.

The Jewish inhabitants of Melnitza managed to come to terms with the townlet commissioner and with the policemen. Before every Christian holiday they used to 'hush-money' and send them nice gifts to their homes "let them be chocked with that!". In consideration of such gifts, they used to report on time about the arrival of inspectors and tax-collectors. The inspectors were coming to check 'cleanliness', the regular condition of the sidewalks and stairs in the entrances to shops. Thanks to prior notice of the commissioner Bavadenish, the things were repaired in due course. Chaim-Yosel the Starost hurried to make order at his office as regards 'superfluous' papers, alleging that "the orders from the authorities have not arrived yet". In many cases the Starost and his secretary closed the office and vanished from the townlet until the inspector's visit is over.

Several days prior to the arrival of the license inspector (concerning licenses of shopkeepers, artisans and even of the 'heder' teachers), in order to check whether the 'Jids' have the proper licenses, the people concerned had been aware of it beforehand. The gentile shoemaker "Antashka" who spoke Yiddish fluently, was walking from shop to shop whispering: "Rrrreb Borach or Rrrreb Mordche, take care, the master is coming". That hint was enough for the Jews, then they removed whatever was unnecessary (things that they were forbidden to sell or hold under the license), those who had no licenses shut up their shops and workshops and went to the synagogue to hear news or say some chapters of Psalms. The 'heder' teachers set free their pupils, who derived benefit from the unexpected freedom. The preparations in the townlet was in connection with the arrival of 'goyishen knepl' (gentile policeman) who had to be bribed with some tens of Rubbles and several glasses of vodka, that he would not search too much and refrain from arousing special problems.

About in 1910 there grew up in the Shtetl youths who started thinking of 'higher' affairs, that is to say, that besides strolling on the road, in the gardens and forests and singing the songs which they heard from the boys who worked in Warsaw, they started thinking about setting up a youth club, and they did it. In that club they used to assemble in the evenings and especially on Shabbat and holidays and spend their leisure time. That was a revolutionary step of boys and girls spending together, a step which was not acceptable by the older generation.
The fear was from the local Rabbi, he certainly would not pass in silence, It was still remembered the prohibition imposed by the Rabbi on the strollers of Friday evening who used pocket torches and the big scandal around that. The fear was that should the Rabbi and the orthodox people get aware of the existence of the club, heaven forfend, where Jewish boys and girls meet like the 'goyim', they would be stuck in a very bad situation. So they decided to turn the club into a library, then the club would be sanctioned and nobody would object it. The club was set up in a room rented in the house of 'aunt' Zelda, as she was called by everybody in the townlet. There came boys and girls to change books and by the way enter into talks and conversations on different subjects. The club and library didn't 'go far' - they didn't affect the principles of general ethics which

'jumped out of their skin' - Hassidim and even non-Hassisim: Rabbis, Heder teachers and generally everybody, pupils from the 'heders' were shouting: "The Rebe comes!!!". The Heder teacher, Reb Shiye was going on friday early in the morning, accompanied by his pupils, outside the townlet on the way to Kovel, in order to welcome the Trisker Rebe and his retinue, arriving by train to Holob station. They were also accompanied by many Hassidim and other Jews to welcome the Rebe with songs and dances on his entering the Shtetl.

The Trisker Rebe used to be accommodated in the house of Reb Yehuda Heshl (Reider) - a scholar of the Trisker Hassidim, a rich man, possessing a house of ten rooms, and there was a special room for the Rebe. For that Shabbat many Hassidim used to arrive from the adjacent townlets: Nischizh, Stebechve, Lishnivke, Trianivke, Halifke, Azrian, Kalk and other townlets of the neighborhood where the Rebe was not visiting.

On Friday, at the Shabbat Eve Prayer, the Rebe was the leader in prayer and the synagogue overcrowded. It happened that one of the Shabbat eves, while the Rebe was in the Beit-Midrash, the petrol lamps started 'smoking' due to lack of oxygen in the praying hall. Such overcrowding was also when the Rebe 'set a table' or was 'saying biblical laws' with his gentle and soft voice, word by word. The Rebe was closing his eyes and upon stopping for a while and starting to blink with his eyebrows, the public was in real fear and panic, imagining that the Rebe was hovering in heavens, disconnected from this world... The crowds stood pressed tightly to one another, in complete silence. When time came to catch "shirayim" (the remaianders of Rebe's meal) of fish or chicken parts of which the Rebe just tasted, there was roaring and shouting, every one wanted to have the privilege of getting some remnant, being even the slightest one, of the Rebe's meal. People were pushing one another and struggling in order to be within reach of the "shirayim". The same spectacle was repeated on Shabbat after prayer and on conclusion of Shabbat during the "Melave-Malke" (the fourth meal after "Havdala").

The Rebe stayed in the Shtetl during the whole week and in Reb Yehuda Heshel's house he was receiving all those men and women who came to the Rebe with "kvitlech" (entreaties on slips handed over to the Rebe before entrance). The people came to ask the Rebe for advices and blessings in matters connected with livelihod, recovery to sick persons, marriages of children, benediction to a son who was about to be recruited to the army etc. On Thursday evening the Rebe was leaving the Shtetl, accompanied by his Hassidim, to the railway station in Holob, and from there he travelled to another town.

The Rebe of Stolin used to arrive once in three years and not year by year as the Trisker Rebe used to do. The Stoliner Rebe was, as a rule, accommodated at the house of Reb Mendel Bob. He didn't lecture Torah subjects in Melnitza, but just meeting his Hassidim, who counted 30-40 persons only, talking with them on general matters, business and so on, that had nothing to do with his function as Rebe. Indeed, he also used to accept "kvitlech", but his behavior was different than that of the Trisker Rebe, and the whole activity around his arrival in the Shtetl was by far quieter.

The Rebe Shmilikl Nischizh used to visit our townlet year by year and stay at Reb Pinchas Shoichet-Milshtein's house. He was visited by the common folks, not necessarily Hassidim or Misnagdim, but devout and pious people who venerated him. He was privileged by 'ancestral merits': he was the stepson of the Old Rebe of Nischizh. They came on Shabbat to sit at the table set in his honor, to hear words from Torah, and on weekdays they handed over 'kvitlech' to him and donate some Rubbles to him. Actually, why not?!...

◆

The enlightened class - the intelligentsia in the townlet - consisted of: Moshe Roife (Siegmund) and his two sons - one was a student in the capital town of Peterburg and got the title of Doctor, and the other - Yankel - was the 'feltcher' (paramedic) of the Shtetl. Besides the Governmemntal Doctor there was also a Jewish doctor, about in the year 1900, named Chodak, and a further physician named Lazer. Then there was the pharmacist Wolach and the proprietor of the medical depot - Chaim David Galst and the two teachers mentioned above: Reb Aron-Wolf and Reb Shiye David and the others.

mild temper. The Melnitzer liked him very much and highly respected him. It was very hard for him to make a living from the salary paid to him by the local Jewish congregation, and therefore the Rebetzin (Rabbi's wife) was granted the 'monopoly' of selling baking yeast to the Jewish inhabitants - a custom practized in most townlets in Wohlyn and Polesie.

Our Rabbi used occasionally to visit the adjacent townlets and apparently he did not come back from there 'with empty hands'. He was liked and respected everywhere as a scholar and wise man that could be consulted with in all kinds of problems and deals. The Rabbi used to be accompanied in his trips by the "Shamash" (beadle) of the Beit-Midrash of the Trisker Hassidim - Reb Itzik-Wolf. He was a 'Shames son of a Shames' (his father Fishke was for many years a beadle at the 'Great' Melnitzer Shul). Reb Itzik-Wolf, in himself, was completely ignorant.

A rumor was spread that at one of the trips with the Rabbi in a certain townlet, he entered the synagogue on Shabbat in the afternoon, his wide beard nicely combed, a bonnet on his head, under it protruded a silk cap, so that according to his outer appearance he looked like a great scholar. Two boys who learned in the Shul discussed concerning a hard problem in Talmud and didn't find anybody to lighten their eyes with the right interpretation. At that moment Reb Itzik-Wolf entered the Shul and they were convinced that Almighty delegated him to solve to them that hard problem. They turned to him, asking for the right interpretation and each of the boys raised bofore him his arguments and supposition as to the intention of the Talmudic Sage.

Reb Itzik-Wolf listened to their arguments, while the Talmud Tractate is open before him, without understanding a single word of it. He was entirely confused, thinking how to disentangle himself out of the complicated situation. Then an idea flashed in his mind and he told the boys as follows: "Hear, my dear boys, I would gladly solve the problem which appears so hard to you, but I'll ask you a question, namely: How can you approach a stranger whom you don't know at all with a problem which seems to be hard for you. In my case, you have confronted a man who really knows to give you the right response, but after all you might have faced a man who is not a scholar and so you would have put him to shame, and the punishment for "offending one in public" you perfectly know, therefore I'll not clarify to you the matter and will not solve the problem!". He turned around and left the place. That was the story told in our Shtetl about tha Shames Reb Itzik-Wolf.

Rabbi Abraham of blessed memory was the decisive authority in the townlet and nothing concerning religious affairs was done unless taking his advice. On the High Holidays - Rosh Hashana, the blowing of Shofar in all synagogues was effected in his presence. I still recall to my mind the reading of "Akdamut" (on Shavuot) by the Rabbi. I remember him wrapped in a 'Tales' (praying shawl) over his head, standing on the stage of the Beit-Midrash, reading "Akdamut" with his musical voice that could rarely be heard like that. The listeners had a feeling of fear and alarm. Every one saw himself as if he was attending the revelation of Sinai and receiving the Torah.

It was also a spectacular scene when the Jews of the Shtetl were going to the river on Rosh-Hashana for "Tashlich". They were headed by Rabbi Abraham, who was going solely, with his arms interlocked behind on the hips (that was his way of walking due to his bent back, so he was compelled to look downwards), and following him all inhabitants of the Shtetl - men, women and children. At the river they emptied their pockets of all crumbs, and in similar order they returned to the synagogues for saying Psalms between Mincha and Maariv. Also at other ceremonies, such as insertion of a Sefer Torah, newly scribed, to the synagogues, completion of reading the Torah and so on, the Rabbi was going first and followed by the whole public with high respect and veneration. During World War I - in the year 1915 - all Jews of Melnitza, including the Rabbi moved to the town of Keltz in Poland, and there Rabbi Abraham passed away at the age of over eighty.

◆

Great preparations took place in Melnitza when the Trisker Rebe arrived for a visit. He used to come to Melnitza year by year for Shabbat of "Vayishlach" weekly portion of Torah. At first it was Reb Yankev Leibeniu of blessed memory, and after his death - his son Rebe Velvele, of blessed memory. The public

public (tailors and metal workers) and the peddlars who used to sell their merchandise in the villages, were sitting politely, part of them with books open before them and partly without books, while their heads were leaned on their arms, 'swallowing' every word uttered by Reb Yosi: the story about Joseph and his brothers, how they cast him into the pit and sold him to the Ishmaelites, then he was taken to Egypt where he became a viceroy, and so on. Besides, he used to tell them stories and tales about the forefathers of the Jewish people, as far back as thousands years ago. Although the same stories were narrated in the same way year by year, they were always accepted by the listeners with much enjoyment, After Yosi's death in 1910, he was substituted by Motel "Dibbuk". (The nickname "Dibbuk" given to him by the townlet people, testifies to his profound learning). Nobody could foretell that Motel Dibbuk, who indeed was a scholar, but was not among the learners of the Beit-Midrash of Trisker Hassidim, would substitute Reb Yosi in teaching the Weekly Portion. His instruction was not as hearty and warm as Reb Yosi's, who made all efforts to make even harder words be construed by the listeners. Motel Dibbuk (his family name was Bas) didn't like to repeat twice the same word, he just read the verse and went on. The listeners at first were not satisfied with the 'change', feeling how different was the approach of the former and the present lecturer, but they could do nothing. "There is no discussion to initiate with Reb Motel". In fact, nobody invited him to be the lecturer. He came at his own initiative and "will probably leave whenever he likes". That was the general opinion about him. Indeed, so it happened: shortly afterwards he discontinued lecturing, at his own initiative.

Motel Dibbuk, without being asked for and 'clandestinely' (perhaps at night) stuck on the eve of Rosh Hodesh Adar a proclamation in big letters, on the walls over the windows of all synagogues, the saying of the Old Sages: "With the Beginning of Adar we must multiply our rejoicing". It happened once that one of the worshipers vowed to contribute a donation and declined from paying it, then a proclamation appeared on the walls in the synagogues the verse: "Better not to vow, rather than to vow and not pay".

Once he moved in winter two barrels of water which were placed outside the Beit-Midrash of Trisker hassidim, into the entrance room. Nobody witnessed and heard when and how he did it, but everybody knew that it was Motel Dibbuk's action. Nobody dared to inquire, knowing that no response will be given, running even the risk of being scorned and insulted by him... One day, before the high holidays, Motele fell on the idea of painting the Beith-Midrash, and he did it professionally. His main vocation was painting, but he knew everything, he could repair wooden furniture and to solder copper vessels.

The members of his family kept a small shop in which they sold soda water and aerated water of 'own production'. Despite all his 'qualifications', he was wretchedly poor. "Were it not his Dibbuk (obsession) - the people were saying - Motel could be very rich". When he happened to perform some 'novelty', he refused to speak about it, he used to chatter something into his thick beard, then step further on while his hat was on his wide forehead and the fringes of his "kapote' (overcoat) were swaying sidewards. When he got remuneration for some work done for somebody, not the payment counted for him, but the fact in itself that he performed the repair that nobody, but he, could do it.

Before Shavuot feast, the Beit-Midrash of Trisker Hassidim in Melnitza used to be decorated with green poplar tree leafs - the stage, table, reader's stand and windows. Colored pieces of paper were hung with slogans such as "Rejoice on Simchat Torah, since it gives us strength and light". Over the table there were hung colored paper pieces, paper lanterns which were circulating when the candles were lit therein. Special decoration was rendered to the "Mizrach" (the east wall) and the "Omed" (stand) where the cantor was praying, a plaque was hung with the wording: "I have set the Lord always before me" in blaze of color, made by Feivel son of Aron-Wolf and other scholar boys.

◆

For many years Rabbi Abraham Finkelstein officiated as the Rabbi of the townlet. He was a great scholar, erudite in Mishna and Poskim and a man of

At the Beit-Midrash of the Trisker Hassidim the cantor was Reb Yosele - a feeble man, who always was coughing due to smoking his hand made cigarettes. He was of a bent back, so he looked lower than he was in reality. Around his neck he wore a woollen shawl, both in summer and in winter. When Reb Yosele was holding the "Rosh Chodesh" prayer or leading the prayers on Rosh-Hashana or on Yom Kippur, with melodies of his own composition: "Unetane Tokef" or "Kevakarat Roeh Edro" with an accompaniment of about ten assistant-singers, it was a real enjoyment! Everything depended on him, and willing he was able to chant very nicely. The trouble, however, was that not always he was willing to do it. Nevertheless the Trisker hassidim kept him like a 'jewel', because they knew to appreciate his capabilities. A new "nigun" of his composition cuased great enjoyment to the audience. The same melody used thereafter to be sung in the whole townlet, both the landlords and the artisans while working.

The "Beit Midrash" was attached to the Beit-Midrash of Trisker Hassidim, and both of them were located beyond the street opposite the 'great' synagogue. At the Beit-Midrash the cantor was for many years the aged Reb Meir Shechter, and after his death he was substituted by Reb Benzion Dolgopaliuk (from Sikil). The congregation of the Beit-Midrash consisted of the ordinary people - artisans, horse and cattle dealers and other dealers. Those were the three synagogues in the townlet. Besides there was a Minyan of Stolin Hassidim at the Soifer's house.

It happened in all townlets that fires broke out, and so it happened also in Melnitza. The houses were made of timber, with straw roofs, so that the slightest spark caused the houses to be destroyed by fire. Generally there were small fires that just a few houses were affected. But in one of the summer days in the year 1906 there broke out a strong fire, whereby about half of the buildings in the townlet were devoured, among them the 'grand' synagogue, the Beit-Midrash of Trisker Hassidim and the Beit-Midrash. After a short period, the Beit-Midrash of Trisker Hassidim and the civic Beit-Midrash were rebuilt. The 'great' synagogue, however, was not reconstructed for a long time, due to lack of means. Several years later on there was erected between the destroyed walls of the synagogue, at its front, a small wooden building which was used as a synagogue.

Women, children and even men were afraid to pass near the destroyed synagogue, believing in rumors spread inthe townlet, that at night dead men use to come and pray at the debris, and that they are called up to reading of the Torah, and other horrible stories, that's why the wooden barrack was set up as a remedy that the "House of God" is not left in destruction.

◆

The Beit-Midrash of Trisker Hassidim in Melnitza looked like a Yeshiva. During all weekdays, all the more on Shabbat, youths and adults were sitting there leaned on the Talmud and other holy scriptures and learned assiduously and enthusiastically. A "Darshan" (preacher) invited to the townlet, was not invited to the Beit-Midrash of Trisker Hassidim, because his knowledge was not on an adequate level satisfactory for the learners at the Beit-Midrash, so that its congreagtion would not listen to his preaching. Where such preachers could find listeners, it was in the Beit-Midrash, where the ordinary classes were ready to come and hear them, and even donate some Rubbles to them. Artisans, carters and small dealers didn't spare their money and used to cast some kopecks into the plate placed near the door at the entrance to the Beit-Midrash.

In twilight hours - between Mincha and Maariv or after Maariv, the worshipers used to sit down at long tables, behind the furnace in the Beit-Midrash and attend a lesson in the weekly portion with Rashi interpretation, given by Reb Yosi Shochet (who was a Trisker Hossid). He was a great scholar and a pious man.

The Rabbi of the Townlet - Reb Abraham Finkelstein fully relied on Reb Yosi that he would substitute him in his absence from the townlet, that he would be fully capable to give answers to "shayles" (inquiries) in matters of Jewish law. At his old age, Yosi Shoichet (ritual slaughterer) discontinued slaughtering, because his hands started trembling, so he feared that his slaughtering would not be kosher enough. He used to teach the worshipers of the Beit-Midrash the Weekly Portion and explain to them every verse and word from the Holy Scriptures. The "sher und aizen"

Melnitzer children Torah and Gemara for scores of years. Indeed, the pupils didn't turn into geniuses and prominent scholars, but they learned and knew that they were Jews and that it was their obligations to attend the 'heder' for a whole day and learn Torah. They were going home for dinner and then back to the 'heder' in the heat of summer and in the cold of winter, in mud and in snow, wrapped in warm shawls and with fur hats. They realized that it ought to be so. In the evening, till the late hours, they were sitting and learning to the light of smoking petrol lamps, of broken glasses, gummed with paper. The lamp glass cracked when one of the prankster pupils spat on the glowing glass.

When the pupils went back home from the 'heder', late in the evening, holding paper lanterns of 'own production', they used to sing the melody of Yehuda-Leib of Povhost, sung on Simchat-Torah, when he used to throw apples through the small window of the Beit-Midrash attic. The jolly melody not always integrated with the neighborhood and landscape, while they were walking at night in strong frost and in marshes, with frozen noses, some of them in torn boots. They hurried home, rhythmically whistling. At home, mum was sitting near the hot furnace, plicking feathers or preparing cabbage for souring. So he was waiting for supper.

The Jewish children learned writing at the two "Sofrim" (scribes) of the townlet: Reb Aron-Wolf Baller, who was also the assistant and substitute of the "official" Rabbi of Kovel. Reb Aron-Wolf Baller studied as far back as in 1860 to become an 'official' Rabbi, at the Rabbinical College in Zhitomir. After the destruction of the college by fire, he moved to the Rabbinical College in Odessa, and on finishing his studies he returned to Melnitza. Another scribe - teacher of writing - was Shie-David. These teachers and some others later on instructed in addition to Yiddish and Russian, also Hebrew, Polish, arithmetics and even German. Children of the poorer classes used to go to those teachers' homes, while as regards children of richer classes, the teachers used to call at their homes and give 'private lessons'. Melnitza's children learned and were not analphabets; there were many families who had not enough to prepare properly for Shabbat or holiday, but the tuition fee they did pay the Rebe or teacher quite gladly out of their last money.

Reb Aron-Wolf Baller and his family

The "Great" Synagogue in Melnitza was widely renowned
. It was a 2-storey structure with windows on the round ceiling and on the side walls. The windows were with colored panes in all rainbow colors. Through the broken windows, birds were penetrating into the synagogue and they twittered loudly. The murals painted on the walls and the engravings on the Arc al Law were effected by a Jew from Kremenitz, who was an excellent artist painter. According to rumors passed from generation to generation in the townlet, he performed the extraordinary engraving work of the Arc of Law with a penknife.

When Reb Zeidel, the Rovner Chazn, came once to Melnitza to lead the prayers on Shabbat, he amazed the splendor of the synagogue, as even in a big city like Rowne there was not such a beautiful synagogue.

The synagogue congregation consisted of the landlords and also of artisans who were rich and notable persons. The cantor of the synagogue for many years, until 1905, was Reb Nochim Chazn, who mastered coloratura up to the highest tones, although he was not considered as a "great musician".

because a pupil who finished his studies in his 'Heder', after several years of study, was fully proficient, indeed. The Rebe used to smack, pinch, 'cut pieces' from the pupil, with a view to improving the pupil's motivation - that was his teaching method. Nevertheless, despite his strictness and bad temper, the pupils liked him and had a respectful and polite attitude to him. Almost all children of Melnitza were his pupils. At his old age he was blind, and all inhabitants of the townlet, young and old, venerated him.

There was also in Melnitza Rebele Motele "Nizok", His family name was Kessler. He was a short person and 'Nizok' in Russian means short. He used to wear boots with high heels, so that he should look taller. His wife, however, was a very tall woman and she spoke with a deep voice, just as a man. The Rebe was a bad tempered person and he used to smack his pupils quite fiercely. He was capable to tear off the pupils ear or nose up to bleeding. He used to cause the pupil lie on the bench with his face down, forcing him to put off his underpants. Although the pupils were taller or even stronger than he was, but out of fear, or of habit, they obeyed him. The pupil lied down and got 10-15 lashes, as if nothing happened, and after weeping in the corner, the pupil used to return to the studies. In fact. lashing of the pupil was mostly not because of failure in interpreting the "Parshe" in "Humash" or the 'problem' in the Mishna, but because the pupils used to skate in winter on the water canal near Kelman's house, or bathe in summer in the 'Ekonomnie' brook, near the house of the economist of the 'landowner's' ('Poretz') orchard, namely acts "fit to be done by 'shkotzim' (gentile youths) and not by Jewish children".
The slander mostly reached the Rebe from another child, or from some mother of a pupil, and the 'offender' used to get from the Rebe slaps and lashes in full fury.

An episode which happened with one of the pupils who was twice as tall as Reb Motele. The Rebe ordered him to lie on the bench for getting lashes, then the pupil fetched a candlestick from the shelve and cast it unto the little head of the Rebe. All of us (about fifty pupils) got frightened and started crying aloud as if we were attacked by devils. The 'violent' lad, Mendel son of Yerachmiel Shames, ran away at once from the 'heder' and we - all the pupils - ran away after him. The Rebe was compelled to be confined to bed with wet compresses on his head.

Despite our fear and panic, nothing special happened. After a few days Reb Motele rose from his bed, pale and with swelling over his right eyelash, and that's all. Mendel didn't attend the 'heder' any more. His father, Yerachmiel Shames, the secretary of the Head of the Jewish Community, Mordche-Yosel, didn't take to heart the whole story which Reb Motele told him on Shabat at the Beit-Midrash of Trisker Hassidim, about his son's naughty behavior. Yerachmiel Shames, clever and pedant as he was (his walking style was like that of a goose) did already realize that his older sons: Avraham and Itzik 'Katz', also called Yankel, and now Mendel as well, would not become scholars, so as alternative to studies he set his son as horse driver at the oil press of grandfather Hesin.

In consequence of the whole story with Reb Motele, we, the pupils who continued attending the 'heder', derived benefit. None of us was ordered any more to lie on the bench, and even when ordered we didn't obey him - that was our definite decision. (Reb Motele was murdered by the 'Balachovtzes' gangs, in a vilage near Kovel, while being his daughter's guest).

Those three: Reb Yechiel 'the Pole', Reb Shiye and Reb Motele 'Nizok' were the 'melamdim' (Talmudic teachers) in our townlet. Besides, there were Reb Meir Melamed, Reb Avreml of Leshnivok, who were teachers of 'Humash' (Pentateuch), the brothers Shmulik and Peisi, who were teachers for beginners, and Bnzion - teacher for girls. There were also some 'infantry' teachers like Reb Aron the 'Litvak' and Elinke from Harbat. They were going from house to house and give 'lessons'. In 1910 there 'settled' at the Beit-Midrash of Trisker Hassidim several 'Gemara boys;: Wolf-Ber 'the curved', who was a Yeshiva graduate, a great scholar, fit for qualification as Rabbi, Vevtzi David - son of David Herzl's and Aron-David - Shiyes' son, and some others. They had vast knowledge in sholastics. Some of them officiated later on as Rabbis and as 'Dayonim' (religious judges) in other townlets in the neighborhood.

The mentioned 'staff' of melamdim taught the

mail and take measure of their clothing and fur coats at the tailor Yehuda-Ber - a men's tailor, and at Teivel - the ladies tailor.

The merchants, artisans, shopkeepers, melamdin (heder teachers) and "klei-kodesh (religious ministrants), carters, fancy goods dealers, horse dealers, cattle dealers, constituted the Jewish population of the townlet which counted about three thousand against one thousand Christians.

As mentioned, Melnitza was practically always (about nine months of the year) sunk in marshy lakes which were sometimes a danger to life. The life, however, in the townlet was full of joy and vitality. There were youths who did not attend formal schools (they were not yet in existence in Melnitza), so they attended "heder" or learned at local teachers. The people were happy and unworried. They never saw better things in their life, nor had they aspirations for better life.

The youngsters of Beier, Feltz, Reider and other families used to travel from time to time to Kovel, Warsaw, Kiev or Zhitomir, and coming back they were full of enthusiasm of what they saw and experienced in the bigger cities. But their stories had no influence on the inhabitants of the townlet, who have reconciled with their fate and were satisfied with their simple and hard life. All of them could duly set the Shabbath table, all of them had Matzot for Pessach and "kaparot" (fowls used ritually on the eve of Yom Kippur).

For Pessach or Rosh-Hashana the boy used to wear new clothing, overcoat, boots and hat, and the girl - a new dress. Even if the boy or girl had no new garment, but one made of an old garment of the father or mother, never mind - the main thing that it is 'new', so that they had no reason to envy the life in the bigger city.

◆

There were numerous 'melamdim' and 'rebes' who taught the Jewish children in Melnitza, beginning from teachers for beginners and ending on teachers of Gemara: Yechiel 'the Pole' - a Gemara teacher. The real bread-winner was his wife who had a wool cleaning machine. The machine was placed at the entrance to the classroom. He was a great scholar, of Stolin hassidim. He was not prepared to teach more than 5-6 boys, also that on condition that each of them would be capable of learning by himself a page of Gemara. At his 'heder' the pupils were capable to learn Talmud with Tosafot (annotations to the Talmud) and a little of the 'Maharsha Interpretations'.

Reb Yechiel was a reticent man but on the other hand he was quick-tempered. One had to know the weekly lesson proficiently. otherwise the pupil's life was in danger. He didn't use to slap like other 'rebes', but his anger and the slaps he gave to himself on his wide beard, his walking during the studies while his arms are stretched forwards and backwards terribly frightened all pupils, 13 and 14 agers, and they already warned others to take good care not to fail.

Reb Yechiel's pupils were automatically candidates to continue learning 'for themselves' at the Beit-Midrash of Trisker Hassidim or move to a renowned Yeshiva far away. There were pupils from Melnitza who studied at Zvahil and Mir Yeshivot, well-known and renowned Talmudical Colleges.

Reb Shiye of Lashivek (his family name was Pomerantz) was also a Gemara teacher. He also taught Humash and Rashi - the whole weekly portion and the Bible. Reb Shiye was short-sighted and while teaching he used to raise the glasses on the forehead, leaning on the Gemara or Humash, touching the letters with his fingers. If a pupil omitted some word or expressed it incorrectly, he used to lower his glasses to the nose and got up in full stature (he was tall, unlike his wife Bluma), starting with his punishing methods - numerous slaps and fists on the failing pupil, until the interference of his wife, then the pupil could feel safe.

Reb Shiye was strict that while learning "Shir-Hashirim", "Akdamut" or "Kohelet", the pupils had to sing and interpret every verse. The main thing was the singing in the right version and loudly, so that the whole townlet should hear. Before the feast of Shavuot, which generally fell in May, the windows were widely opened, Reb Shiye saying: "Shout, children! Let everybody hear that "Akdamut" is learned at Shiye of Kashivek", Indeed, no other teacher taught "Akdamut" like him. Likewise, also "Shir Hashirim" and "Kohelet" were taught by him with a specific melody.

A proud man was Reb Shiye, and not in vain,

Geiers, from the "coupon" business still increased their riches.

I recall to my mind an episode in connection with the above. On one summer morning there arrived in our townlet two tall, bearded "Katzaps" (militzia-men) with fur-turbans on their heads, dressed in black, long and wide overcoats, with cartridge belts filled with rifle bullets. They stopped near the shop of Chaim Guz, there was the beginning of the market-place on arriving from Kovel road.

Melnitza inhabitants seeing those two types with their uniforms, strange walking and frightening look, they entered into panic, children and adults assembled to see the "horrible wonder".

Different stories and speculations began to go around the townlet concerning the origin of those types and the purpose of their coming. Mothers hurried to gather their children from the streets and hid them at home. They went to ascertain "what is cooking here". It was ascertained that those two strange guys - "katzaps" or Circassians, arrived from "beyond the Dark Mountains" not more and not less than to check the "magazines" and shops of Motel Geier, mentioned in the prospectuses mailed together with his "coupons". The reason of such checking was kept in secret. What is known is that for a whole day they searched and nibbled in the huge house of Motel Geier. The house residents were seen leaving and entering the house while whispering secretly.

The communal workers who had great influence on the townlet authorities, appeared in the house, but everything was still kept in the dark. But all's well that ends well - the end was a rich repast with the participation of several "kneplach" (policemen) and some of the christian notables, together with those two guys. They gluttonized, drank like fish during the whole evening till midnight. Then the carter Hershele came and announced that it was time to ride to the railway, leaving at one o'clock. The two mysterious guests, just as they arrived secretly, so they left the townlet in full secret. The Melnitzer kept on speaking and speculating a long time thereafter about that mysterious "visit". What really happened is still unknown.

The textile business was concentrated in the hands of Bokser and Bob families - wealthy Jews, who were the fashion leaders of the townlet. Cereals was the business of Reider family - also well-to-do people.

Feltz families - brothers: Shimon, Sender and Yocov with the brothers in-law Moshe Teilboim and Nachman-Leib Garber conducted a widespread business in cereals, iron mongery, building materials and working tools, in wholesale. They were rich and decent people, big benefactors for communal and public purposes.

Around those merchants and their businesses scores of Jewish and Christian families earned their living. The townlet was located far off the railway station. All goods transported into the townlet or out of it had to be taken to the railway station or from it. Near the shops were stationed scores of carters with their carts, wherefrom the cargos were discharged to the shops or loaded there for transportation to the bigger cities. The commercial activity in our townlet was similar daily to market days in other townlets.

There were many horse dealers in our townlet. The biggest of them was Knobel family - several brothers, their sons, sons in-law and other relatives - about hundred families, all of them horse dealers. They were called "the Knoblikes". They transported big herds of horses to fairs in Wohlyn province and in Poland at large. All of them were reliable and honest people.

Due to the widespread family of the Knoblikes, who were well known in the whole neighborhood, all Melnitzer Jews used to be called "Knobulnikes". Another version explaining this name is that there was a big crop of garlic ("Knobel" in Yiddish) in Melnitza and garlic dealers from far away used to come to buy the garlic of Melnitza.

Artisans in Melnitza were tailors and shoemakers. Most of them made clothing for the peasants and for sale in the townlet and at fairs. Besides there were also other artisans: blacksmiths - Avraham Sofer, a kind and gentle Jew, Eliahu Kirzner - a dignified Jew, paterfamilias, with decent and intelligent children. There were also carpenters, masons, moulders and other artisans who worked for the local inhabitants as well as for the landowners and priests of the neighboring villages.

The Landowners used to come with their ladies in their cabs to make shopping in the townlet, to receive

There were many such Torah learners in our townlet. On Shabbath and holiday afternoons the Trisker Beit-Midrash looked like a Yeshiva. Youths and adults used to sit and move up and down over the Gemara books, and the specific Gemara tune was heard at a long distance.

The Jewish settlement in Melnitza was an ancient one, as testified by the three cemeteries of the townlet, distant about a hundred meters off the synagogues. The cemetery was on a hill, and in the course of years the tombstones sank and only their upper parts were visible, part of them rounded and part apex-formed, with moss thereon. The Hebrew letters "P.N." and Shield of David parts could still be seen, but no names and dates were visible.

Nearby the ancient cemetery there was the "old" cemetery, very close to the Beit-Midrash. Many trees grew there and it looked from a distance like a small forest. The Heder (religious elementary school) japers used to slip away to the cemetery, pick there small unriped pears, edible only after keeping them for some time in straw and getting a brown color... The children, however, could not afford waiting until the pears ripen, and they used to eat them while still green, and then their mothers faced the problems of their children's stomach aches. Also apples of similar kind grew there wild, uncultivated. There was a fruit tree at the head-rest of every tombstone, the trees and bushes grew densely, so that one could hardly pass between the tombstones and one could hardly be visible even from a small distance.

In the years 1908-1909, also this cemetery was full of graves, so that a further cemetery had to be set up at a distance of about 3 km. off the townlet, on the way to Kovel. I recall to my mind that there was a discussion as to whether a fence should be erected around the new cemetery, since the funerals were about to pass near the Polish-Catholic cemetery. There was apparently no choice and they were compelled to buy the area, and even those who opposed it, ultimately calmed down, as the Trisker Rabbi himself came to consecrate the place.

All that proves that the Jewish settlement in Melnitza was very old, according to my estimate and rumors from others, it was about 500-600 years old. It existed in fact ever since the establishment of the Jewish communities in the nearby cities of Kovel, Lutzk, Rozhishtch and other localities in Wohlyn province, where Jews were living for many generations.

◆

The Jews in our tonwlet, just as in other similar townlets, earned their living from trade and handicraft. Most of the trade was in cereals, flour, textiles, iron mongery and other merchandise. The artisans were tailors and shoemakers. The villages were far off the bigger cities, and therefore the peasants had to arrive in Melnitza for fair and market days. The peasants used to sell their products and buy goods for their domestic and agricultural use, so that the shopkeepers, Jewish dealers and artisans earned their living.

The textile trade was in the hands of several families in Melnitza, among them Geier family (two brothers: Motel and Kalman). Motel Geier was a very rich man and his wealth was estimated at hundred thousand Rubbles. Melnitza Jews boasted that even in Kovel there was not such a rich man like Motel Geier.

Their wealth went on increasing a short period prior to the outbreak of the first world war, when they started trading in "coupons" (in fact, the business was managed by his four sons: Chaim-Moshe, Niomtchik, Yona and Zalman). What was the trading in "coupons"? It is a long story. What I knew was only that there were sent by post bags full of letters, prospectuses and "coupons" to all over Russia. They had to be sold, and the proceeds together with the addresses of the buyers to be sent to Geier family. For the service he used to get a "gift" according to choice as offered in the prospectuses. Then the Geiers were sending "coupons" and prospectuses to the new addresses received. And so there was endless prosperity - an "enchanted cycle". It goes without saying that such business was based on bribes paid to the authorities in the whole Wohlyn province (and even in other provinces as well). Needless to point out that nobody was affected, discriminated, deceived or misled. As a matter of fact, whoever sent the addresses and funds did get for his "trouble" the "gift" chosen by him. Special attention was paid to the huge number of letters sent from the remote townlet Melnitza to the world at large. Thus, the

Bezalel Baller (son of Aron-Woff) - Argentina

M E L N I T Z A*

The townlet Melnitza is located about 30 km. off the district town Kovel in Wolyn province, Ukraine. Until the first world war (1914-1918) it belonged to Russia. In 1919 it passed to Poland, and in 1939, upon the outbreak of the second world war, it was occupied by the U.S.S.R.

The name of Melnitza was given to the townlet, according to folk tale, hundreds of years ago. At the locality, prior to becoming populated, there existed in the middle of the fields a flour mill operated by the wind (flour mill in Russian is "Melnitz"). The peasants from the surrounding villages used to ride day by day, in carts full of wheat, barley and other cereals to the flour mill, which was isolated in the field, and beside it a little house - the abode of the miller and his family.

In the course of time, non-Jewish peasants and later on also Jewish families settled nearby the mill, then the formed townlet got the name "Melnitza".

The number of villages around Melnitza continually increased and from tens they reached a hundred. The peasants came with their carts to the flour mill and to the townlet, loaded with agricultural products, cereals, flour and dairy products. The Jewish settlers used to buy the village products and to market them to Kovel and other cities.

Also Jewish artisans started settling in the townlet, so it turned into a typical Ukrainian townlet.

The Jewish houses concentrated around the market-place - a square around which shops and stores of all kinds of goods: cereals, textiles, clothing, domestic and agricultural appliances, iron mongery and foodstuffs, were built.

The marshy market-place was diagonally bisected by an embankment ("greblle") made of earth layers covered with tree branches. The embankment was designated to block the rain water and melted snow at the end of the winter and in the spring, lest they flood the road and turn it into an integral part of the marshy vicinity called "the black cream". There were big marshes in the townlet, caused by the flood waters of the Stav river. Consequently, at the end of the winter season, the carts of the peasants and of the Jewish carters used to sink in the mud over their wheels, and it was only with big efforts that they managed to pull them out.

So it happened one day, that a road started to be paved, leading to Kovel via the village Holob, located about 10 km. off the townlet. There was a railway station in Holob and from there it was possible to arrive in Melnitza either by cart or on foot.

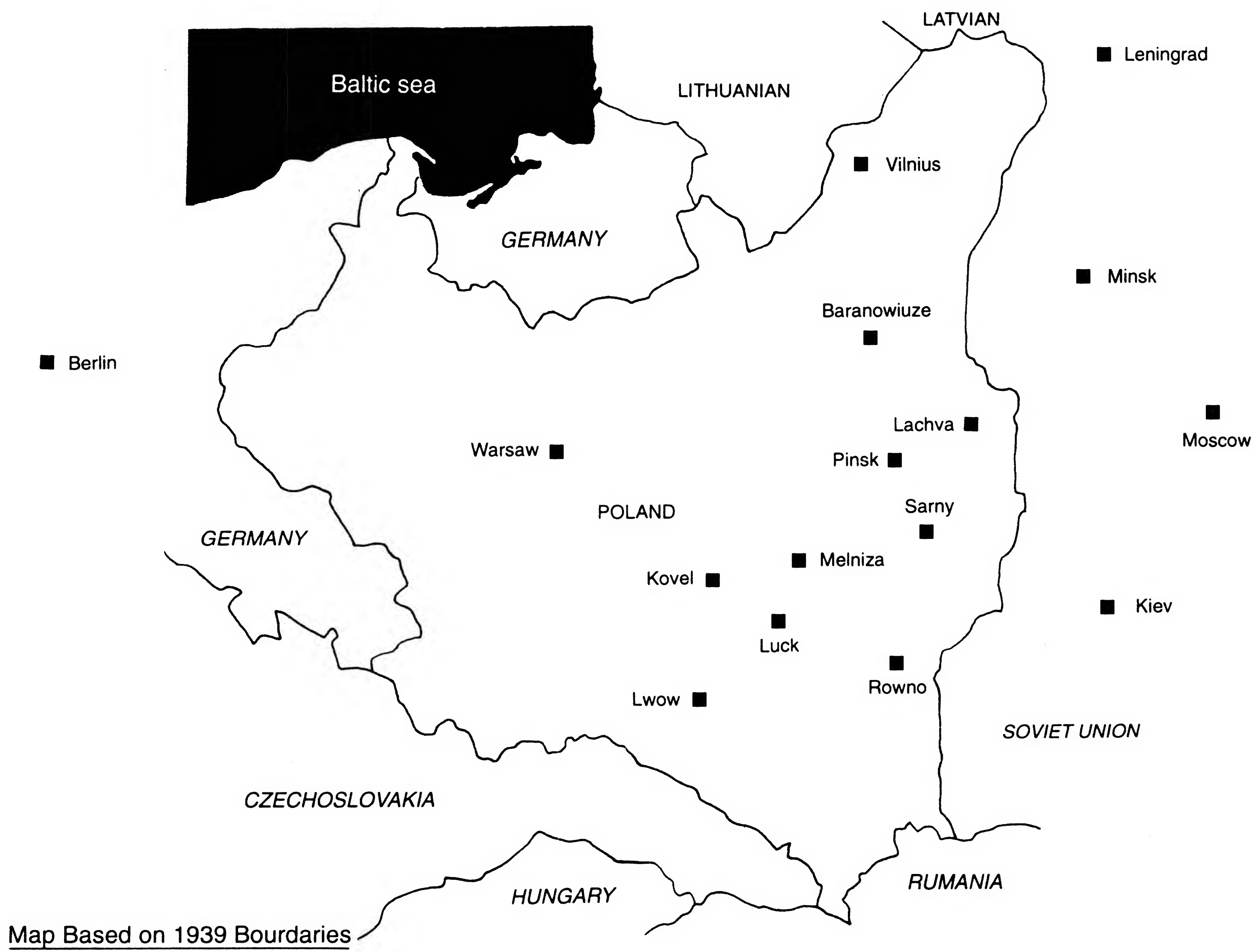
The paved road passed in the centre of the townlet, while the other streets remained as marshy as before. In part of the streets, close to the houses, wooden sidewalks were constructed. The youngsters, and even the adults, who used hitherto to take an outing close to their houses, could from now on, on Friday evenings after supper and on the following Shabat afternoon, walk on the paved road leading to Kovel, to breathe fresh air in summer, and in winter, in the cold and frost, they could make there a "real walk". There were many strollers in the townlet, as since 1900 there were already about 500-600 Jewish families there, against 200 Christian families. As a matter of course, such walks took place just on Shabbat days and on Jewish holidays, and no one dared to go for a walk on a weekday.

Besides strolling on the road, also the big garden alleys were used for walking. There were hundreds of ancient trees, among them fruit bearing trees. This garden was very impressive by its splendour and greatness, that even outsiders used to say that such garden could rarely be seen in the big cities of Russia. Some of the youngsters used to walk to Stvetchin forest - a few kilometers from the townlet, and passing near the spring, on their way to the forest, they were drinking the flowing crystal-clear spring water.

In the forest they were eating plenty of fresh red and black berries, small pears and nuts. It goes without saying that the adults, especially the religious people, were dissatisfied with such walks of the "licentious youngsters". They were by far more satisfied with the boys of the Trisker Beit-Midrash, who learned Torah.

---

* "Pinkas Kovel", Buenos-Aires,1951, 292-328.

Map Based on 1939 Bourdaries

Singel Zipporah - Israel
Skop David - Russia
Skop Shaike - Russia
Skop Shlomo - Russia
Smorzik Baruch - Israel
Sopher Hershel - Israel
Stern Moshe-Monik - Israel
Stern Sonya - Israel
Stern Yoshua-Shaika - Israel
Viner Asher - Israel
Weinshl Pesach - U.S.A.
Weinstein Asher - Canada
Weinstein Michael - Canada
Weinstein Rifka Reider - Canada
Weinstein Yitzhak - Canada
Wolk Chaya - Brazil
Wolk David - Israel
Wolk Elihau - Brazil
Wolk Sarah - Israel
Zakai Kalman Cossack - Israel
Ziger David (Miriam Zweibels husband) - Israel
Zimuki Aryeh (Rozinka) - Israel
Zveik Reuven - Israel
Zveik Yerachmiel - Canada

May their souls rest in peace!

IN PERPETUAL MEMORY OF THE MELNITZA SURVIVORS AND THEIR FAMILIES WHO DIED IN ISRAEL AND IN THE DIASPORA.

Baller Bezalel - Argentina
Baller Binyamin - Israel
Baller Eva - Israel
Baller Feivel - U.S.A.
Baller Judith - U.S.A.
Baller Manya - Argentina
Baller Miriam - U.S.A.
Ben Ezra Aaron - Israel
Cohen Esther Baller - U.S.A.
Cohen Gershon - U.S.A.
Cohen Molly-Mildred-Malka - U.S.A.
Cohen Moshe-Morris - U.S.A.
Cohen Sarah Ricci Perlstein - U.S.A.
Cohen Shlomo-Samuel - U.S.A.
Cohen Shmuel-Sidney - U.S.A.
Eisenberg Yosef - Israel
Fishbein Aaron-Sheeya - U.S.A.
Fishbein Bonnie Wollk - U.S.A.
Fishbein Chaya Bilha - U.S.A.
Fishbein Freda - U.S.A.
Fishbein Israel - U.S.A.
Fishbein Philshik Avram Moshe - U.S.A.
Fishbein Rachel - U.S.A.
Furman Yerachmiel - Israel
Friedkovsky Asher - Israel
Friedkovsky German Miriam - Israel
German Aaron - Israel
German Tulah - Russia
Gibor Haim Zelig - Israel
Hoffan Esther - Israel
Hoffan Moshe - Israel
Kahat-Kos Shalom - Israel
Katz Bereleh-Borka - Poland
Katz Moshe - Russia
Katzman Fargaman Sonya - Israel
Kipher Haim Baruch - Israel
Knobel Bella - Ukraine
Knobel Benny-Ben Zion - Brazil
Knobel Moshe - Israel
Knobel Shalom - Brazil
Landau Meir - Argentina
Linover Katz Leah - Israel
Litover Barash - Israel
Milgelter Aaron - Israel
Milgelter Mordechai - Israel
Milchiker Esther - Israel
Milchiker Pesach - Israel
Mos Yosef - Argentina
Neuman Alkona - Israel
Peltz Chaja - U.S.A.
Perchuk Pearl - Russia
Reiter Leah (Nissan's wife) - Israel
Reiter Rachel (Menachem's wife) - Israel
Reiter Sarah (Shmuel's wife) - Israel
Reiter Chana - Israel
Reiter Zelig - Israel
Sfard David - Israel
Shai David (Zvia Milkiker's husband) - Israel
Shelisman Meir - Israel
Shemesh Menachem - Mendel - Israel
Shemesh Miriam - Israel
Shemesh Yisrael - Israel
Shemesh Meir - Israel
Shohat Hershel - Israel
Singel Menachem-Mendel - Israel
Singel Orah (Menachem's daughter) - Israel

CERTIFICATE תעודה

A WOOD OF 6000 TREES
IN ALIZA BEGIN FOREST AT SHUNI
IN MEMORY OF
THE JEWISH COMMUNITY OF MELNITZA VOLIN
HAS BEEN PLANTED BY MR ISAIE SWEBEL
MONTREAL, QUE

חורש בן 6000 עצים
ביער עליזה בגין בשוני
לזכר
הקהילה היהודית מלניצה וולין
ניטע ע"י יצחק צויבל
מונטריאל

19714

ירושלים י"ג שבט תשמ"ח, 1 בפברואר 1988

IZKOR

(Remember)

MAY HE REMEMBER in mercy the pious and saintly communities of Israel who gave their lives to the sanctification of His name, the lovely and the pleasant, in their lives, even in their death, they were not divided.

LET US REMEMBER
our brothers and our sisters, men, women and children, who were murdered and slaughtered and strangled and drowned and burned alive by the German claws of cruelty, in ghettos and in concentration camps, in gas chambers and fiery furnaces, in forests and fields, all over Europe...
Earth, conceal not the blood shed on thee!

The list of the martyrs killed in Melnitza during the holocaust is published in the Hebrew language (see p .21)

The Memorial of the Jewish mass grave in Melnitza
with the Uktrainian inscription:
"In this place the Fascists murdered 1200 Soviet citizens in 1942".

ZOG NIT KEINMOL
(Song of the Partisans)

Say not, it is the final road we tread.
Leaden skies will pass, and sun will shine instead.
Believe that freedom's hour will appear,
Our steps will tell the world that wr are here.

From lands of palm andlands bedecked with snow
We came with all our people's pain and woe,
Where falls our martyr's blood into the earth,
Our courage and our hope shall haw rebirth.

Tomorrow's dawn will robe our world in light,
Our yesterday will vanish with the night.
But if our freedom should arrive too late,
The world should know the meaning of our fate.

My muse is not a poet's playful dream,
I write in blood and not in ink my theme
We sang it as our world went up in flame,
We sang it fighting to defend our name.

Say not, it is the final road we tread
Leaden skies will pass, and sun will shine insread.
Believe that freedom's hour will appear,
Our steps will tell the world that we are here.

We have printed a few chapters translated into English so that the offsprings of the Melnitze survivors in America and other English speaking countries can read and learn about their "Roots" and about the origin and sufferings of their grandparents, how they were born and lived and about the fate of their relatives and members of their families who were lost during the Holocaust.

By writing this book we have created a memorial to the magnificent Melnitze Community. The book will be a Memorial candle, a candle for the people who were never given the chance to be buried in kever Israel.

The book needs to be found in the homes of everyone from Melnitze and in the homes of their children and grandchildren because it is the hidden scrolls for the history of the town and its Jewish souls.

Thank you very much, to all those who contributed their memoires, immortalizing their families and dear ones and also contributing their photographs for the book.

With grateful thanks to one and all.

Joshua Lior

The Immortalization of the martyrs of our town - the list of those who died in the Holocaust, printed on the first pages of the book, was also written by memory by Yisrael Wollk. We did our very best to include all the names of the dead, men, women and children, but unfortunately we could not remember all the names or receive information about them.

The editorials and sections of remembrances were not written by professional writers. Our aim was not to publish a professional book. Anyway the size of the book depended on how much material everyone gave, telling their stories as they saw them, and lived them as they themselves remembered.

A great part of the book was given to memories of the Holocaust, about the flames and the destruction as rememberd by the very few survivors. Scrolls that were written by witnesses to the atrocities, who had been part of these bloody events themselves. Chapters that tell of those terrible days and the massacres carried out by those murdering Germans and Ukrainians on the Jews of the town.

I have included chapters by witnesses, that I found in the archives of "Yad VaShem" in Jerusalem, written by actual survivors straight after the Liberation from the Nazi occupation: attestation from Zelda Baller that she gave in Lodz in July 1945 to the "Institute of Jewish History" in Warsaw, Poland., and the attestation of Yerachmiel Zweig, given in Haydenheim, Germany, in July 1947 to the "Historical Committee for the Remaining Survivors" in Munich, Germany.

These attestations were an integral part with those I had gathered in August 1991 during my meeting in Kiev with Lily Rog (Toybah Rog's sister) who lives today in Lutzk in the Ukraine, and from Yehuda Litvar who lives in Argentina and recently visited Israel.

I was careful that the facts published in this book about the Holocaust of the Melnitze Jews would be exactly the same as the historical truth and no discrepancy or differences.

During my visit to the Ukraine the following things were brought to my attention:

1) In 1944, after the liberation of the Kovel district from the Germans, a committee was set up by the Russian Government to investigate the Nazi crimes.

2) In May 1974 trials were held in the Law Courts in Holobi near Melnitze for four local Ukrainians who served in the German Police Force and took part in the murders of the Jews from Melnitze and Kovel.

Due to receiving this information I wrote to the Government Archives for the district of Wolyn in Lutzk and requested that they send me a copy of the accounts they had on the murders of the Jews of Melnitze.

In the letter of relpy I received from the Government Archives of Wolyn in the town of Lutzk on 23.4.93 they are oblivious to the nurder of the Jews and they do not even mention that there ever were Jews in Melnitze who had been annihilated. This letter and its translation are printed in this book.

We have printed part of this book in Yidish for the Melnitze survivors, who do not read Hebrew, who are scattered around the world, so that in principle what is written in Yidish is printed in original language.

Yidish was the mother tongue used daily by the Melnitze Jews, spoken at home, in the streets, in the "cheder", in the synagogues and in the Youth Movements. The Melnitze Jews spoke Yidish until they breathed their last breath when they were murdered in cold blood beside the trenches in the "Killing Valley".

The attestations of Holocaust survivors were also written in Yidish. I have translated the material and the attestations I received in Russian and in Ukrainian into Hebrew.

PREFACE

Fifty Two years have gone past since the Jewish Community of Melnitza was wiped out against their will by the local Ukrainians, and their German Nazi Masters.

One thousand two hundred Jews from Melnitza and surrounding areas are buried in a mass grave near the Municipal slaughterhouse. They were murdered on (Kaf Aleph Ellul, Taf Shin Bet) 3.9.42. The burial place of over a thousand of the town Jews who were murdered in time of the Nazi occupation of the town from June 1941, is not known.

The murderers took away from the very few survivors from the town, and from those that had already come to Israel before the Holocaust, the possibility of visiting the graves and mourning their parents, brothers and sisters, a custom kept by humanity throughout the world.

Because it is impossible for us to visit the graves of our loved ones, we have decided to give ourselves this difficult task to honour the memory of the Melnitza Community by writing this book as a Memorial for the People of the Book.

There is no way to describe the pain and sorrow in detail in any book. It is just not humanly possible to describe this terrible tragedy which took place during our generation in that sick Diaspora.

The book is not pretended as a historic book, it is simply memorial and document about a dynamic Jewish town, alive, busy and full of life that does not exist anymore.

The target we set ourselves was to relive the past and to record those memories for future generations: certain periods of time and the events in the life of the Jews and the town, to immortalize those people who had lived and worked in Melnitze and take them out of anonymity. To throw light on the struggle to live, about the public life, social, spiritual, religious and financial, and to bring up from the abyss of being forgotten, material on all aspects of the Jewish life in the town.

Due to the passing of many years until the publication of this book, the sources of information have diminished. A large number of people from Melnitze, who were in Israel and could have supplied us with important information, have passed away during the last few years. With their passing a great deal of important historical information has also been lost.

We took a great deal of material about the life in Melnitze until the end of the First World War from the book "Pinkas Kovel" - The Kovel Notebook - edited by Bezalel Baller which was published in Argentina in 1951.

The Editor, born in Melnitze, the son of the writer Aaron Wolf Baller, (Der Shreiber) dedicated a chapter of his book to the life of the Melnitze Jews. Artistically he described exact details about the people and the town. These editorials are of historical importance and I have translated them from Yiddish to Hebrew and they are the foundation of our book.

From memories and stories we took from the actual people themselves, who had left Melnitze before the Holocaust, we managed to write a simple outline about their lives. Everyone contributed acco rding to their own memories about the life of the people and the town. Yisrael Wollk, after fifty years, managed, by memory, to draw a map of the town and all the Jewish homes. He added the names of all the Jewish families who had lived in the town. Of course many names were forgotten, but this did not detract from the great effort he put into making the map and the list.

Contents

Preface - Joshua Lior 7

Zog nit keinmol - Song of the Partisans 10

IZKOR (Remember) 11

List of the deceased 15

Map of Poland, 1939 17

Melnitza - Bezalel Baller 19

Episodes (Memoirs) - Faivel Baller 33

Zvi Mersik -Melech Neistad 36

Melnitza between the two World Wars - Israel Wolk 38

Comments and Remembrances - Morris H. Baller 47

In the footsteps of the Ukrainian Murderers - Lea Rog 48

A child without a childhood - Zelda Baller-Lior 54

In memory of Esther and Gershon Cohen - From Cohen Family album 61

Isaie Swiebl - Shmuel Reiter 64

In memory of the Family Rozynko 67

My visit to Melnitza, 1939 - Shmuel Reiter 72

Melnitza - Nahum Goldmann Museum of theDiaspora, Tel Aviv 78

We acknowledge, with grateful thanks, the donations and work contributed by the following people, which made it possible to publish this book in memory of the Melnitza Community.

Zweibel Isaia	Montreal, Canada
Litvar Yehuda	Buenos Aires, Argentina
Knobel Avraham	Sao Paulo, Brazil
Zarucki Roze & Charles	New York, U.S.A.
Cohen Emma	Hartford, U.S.A.
Cohen Mollie L.	New York, U.S.A.
Zveibel Shaya	New York, U.S.A.
Averbuch Mordechai	Holon, Israel

Editorial address:
Joshua Lior
12 Nemirover St.
Tel Aviv 69713, Israel
Tel. 03-6472324

Melnitza
In Memory of the Jewish community

Edited by Joshua Lior
Editorial Staff: Tsipy Neuman-Avnon, Israel Wolk, Smuel Reiter

Published by the
Melnitza survivors in Israel and Diaspora
Tel Aviv - 1994